

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА
КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Випуск 6

Збірник наукових праць

Київ – 2005

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА
КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Випуск 6

Збірник наукових праць

Київ – 2005

Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. Збірник наукових праць. Випуск 6/ Від.ред. Н.М.Корбозерова. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2005. – 138 с.

Збірник вміщує статті, в яких досліджуються актуальні проблеми лексичної, реченнєвої, та текстової семантики, пов'язані з мовними та стилістичними особливостями функціонування слова, словосполучення, речення та тексту.

Розраховано на широке коло філологів, викладачів ВНЗ, докторантів, аспірантів та пошукувачів.

Відповідальний редактор –

доктор філологічних наук, професор **Корбозерова Н.М.**

Відповідальний секретар –

кандидат філологічних наук, доцент **Орличенко О.В.**

Редакційна колегія:

доктор філологічних наук, професор **Гетьман З.О.**

доктор філологічних наук, професор **Гуйванюк Н.В.**

доктор філологічних наук, професор **Жайворонок А.О.**

доктор філологічних наук, професор **Карабан В.І.**

доктор філологічних наук, професор **Кочерган М.П.**

доктор філологічних наук, професор **Крючков Г.Г.**

доктор філологічних наук, професор **Скороходько Е.Ф.**

доктор філологічних наук, професор **Ставицька Л.О.**

доктор філологічних наук, професор **Старикова О.М.**

доктор філологічних наук, професор **Стеріополо О.І.**

доктор філологічних наук, професор **Чередниченко О.І.**

доктор філологічних наук, професор **Швачко С.О.**

доктор філологічних наук, професор **Шумарова Н.П.**

Друкується за рішенням Вченої ради Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол №6 від 17 січня 2005 року).

Загальне рецензування збірника:

доктор філологічних наук, професор **Бурбело В.Б.** (КНУ)

доктор філологічних наук, професор **Омельченко Л.Ф.** (КНЛУ)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу мовної інформації.

Серія КВ №7411 від 09.06.2003р.

ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ ЕМОТИВНОСТІ В ХУДОЖНІХ ТВОРАХ НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ГАБРІЕЛЯ ГАРСІА МАРКЕСА

Актуальність обраної теми визначається загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень стосовно особливостей репрезентації знань у мові. Визначення емотивності в лексико-граматичному когнітивному аспекті є актуальним тому, що дозволяє розкрити нову грань дослідницької парадигми лінгвістики художнього тексту, висвітлюючи залежність імовірного емоційного впливу художніх текстів від текстової репрезентації емоціогенних знань.

Об'єктом дослідження в даній статті обрані озвучені фрагменти художніх текстів видатного письменника сучасності Габріеля Гарсія Маркеса.

Мета даної статті проаналізувати корпус емоційно забарвлених структур художнього тексту та їх залежність від мовної ситуації, співвідношення лексичного та граматичного компонентів у формуванні структур даного типу.

Характерна стилістична риса творів видатного письменника сучасності Габріеля Гарсія Маркеса це дивовижний лаконізм, снайперська точність мови, відчуття багатогранності слова. Будь то короткі оповідання або епічні новели, Маркес - це блискучий розповідач, і все написане ним віддає данину силі уяви і тайнам людської душі. Стиль автора можна назвати "магічним реалізмом", бо в його творах реальність дуже щільно переплітається з уявою. Але фантастичне для письменника не є принципом опису дійсності, це, скоріше, сюжетна рамка. В аспекті нової дослідницької лінгвокогнітивної парадигми її призначенням стало з'ясування відношень між явищами та реальністю, зокрема в тому разі, якщо ця реальність виведена формами художнього вимислу, яким наповнена творчість видатного письменника. У межах дослідництва слова як одиниці авторського лексикону ми не можемо не враховувати фактори, які щільно пов'язані з взаємодією емоцій і мови взагалі. Підвищення інтересу до емоційної сфери героїв художніх творів з боку філологів і мовознавців цілком виправдано: оскільки ця сфера присутня в усіх проявах існування людини вона повинна залишити слід і в мові. Але виникає цілий ряд запитань. Наприклад, що саме ми шукаємо, коли намагаємось виявити присутність ознак емотивності у мовних структурах художнього твору, що взагалі ми маємо на увазі, використовуючи термін "емотивність"?

Незважаючи на те, що здійснюються спроби систематизованого опису одиниць мови, які виражають або називають емоції, дослідники мають різні точки зору щодо визначення цього поняття. Ця різноманітність поглядів може бути пояснена, з одного боку, науковою парадигмою, у межах якої працює дослідник (наприклад лінгвістичної або психолінгвістичної), а з іншого боку – складністю і суперечливістю самого феномена емотивності. Як зазначає В.І. Шаховський, "будь-яка мовна особистість знає, що таке емоція, але ще нікому не вдавалась її наукова дефініція із-за розпливчастості самого концепту, який належить до ряду суміжних з лінгвістикою наук" [7:29].

Людина та її емоції складають частину об'єктивної дійсності, вона пов'язана з формуванням мовної картини світу: людина як об'єктивний суб'єкт, мова як засіб відображення. Стан своєї свідомості, відчуття, емоції істота розумна відтворює в мові і тексті. Емоції, належачи до ідеальних об'єктів, у мові відображаються через знаки. Вони можуть по-різному відображатися мовними засобами, називатися, виражатися мовними одиницями.

Якщо у процесі безпосередньої комунікації емоції виражаються також за допомогою екстралінгвістичних факторів, містики, жестів, то в тексті художньої літератури ці фактори кодуються за допомогою мови. Емотивність актуалізується в художньому тексті за допомогою сукупності текстових компонентів - показників емотивності, вплетених в емоційно навантажені слова, фрази, речення тощо. Вони прямо або опосередковано вказують на характер авторських емоційних інтенцій, виражених або окреслених у художньому тексті, моделюють імовірне емоційне реагування читача на текстову дійсність та опредметнюють фрагменти знань про світ. Емоційність у художньому тексті та емотивність як його функція пронизує усі мовні структури.

Цікавою тенденцією сучасної художньої літератури є наближення мови художнього тексту до розмовної мови. Можливість застосування текстів художньої літератури як джерел ми можемо обґрунтувати тим фактом, що письменник не стільки стилізує розмовну мову у художньому тексті, скільки типізує її – відображує найбільш типові ті характерні її риси. Але у цьому випадку слід звернути особливу увагу на те, щоб не представити індивідуальні особливості авторського стилю або стилізовані моменти у художньому тексті як реально існуючі особливості розмовної мови, типові для цілої мовної групи. За допомогою визначення лінгвістичного розуміння емотивності ми, таким чином, встановлюємо і сфери її проявлення.

Якщо ми досліджуємо емотивність, ми не можемо не приділити увагу іншій категорії, яка має з нею точки зіткнення. Це експресивність. Але експресивність – це здатність мовної структури мати більшу виразність, властивість, яка не завжди пов'язана з емоційними станами героїв твору. Як стилістична категорія експресія виражає змістове і емоційне членування. Емоційно пофарбовані елементи як правило експресивні, але експресія може переслідувати також і іншу мету, наприклад надання естетичної характеристики або посилення логічного вираження. Порівняємо ці уривки:

Santa Sofía de la Piedad tuvo la certeza de que la encontrarían muerta de un momento a otro, porque observaba por esos días un cierto aturdimiento de la naturaleza: que las rosas olía quenopodio que se cayó una totuma de garbanzos y los granos quedaron en el suelo en un orden geométrico perfecto y en la forma de estrella de mar, y que una noche vio pasar por el cielo una fila de luminosos discos anaranjados. [Маркес:1, 141].

«Esos malditos gallos fueron su perdición», gritó...Dirigió hacia la puerta un índice escuálido y exclamó:le advertí que no fuera a buscar una mala hora en la gallera y él me mostró los dientes y me dijo: Cáque esta tarde nos vamos a podrir de plato [Маркес: 2, 22].

Ці обидва приклади володіють експресивністю, яка з'явилась за рахунок лексичних, стилістичних і граматичних прийомів. Що стосується емоційної насиченості, то вона яскраво виражена у другому прикладі, що зумовлено як темою повідомлення, так і відношенням героя художнього твору до цієї теми. Як бачимо, емоційна насиченість першого прикладу незначна, іншими словами вона існує, але у такому ступені, який не береться до уваги. Експресивність цих прикладів пов'язана з комунікативними ланцюгами текстів у першому випадку (це створювання художнього образу – опис природи), у другому – для посилення почуттів та відношення героя художнього твору до подій.

Як вже констатувалось вище, емоційність щільно пов'язана з людиною, її нервовою, психічною і розумовою діяльністю. Емоціям притаманні два якісні компоненти: *емоційний тон* та *оцінка*. Особливість емоційного тону полягає у вираженні не емоції взагалі, а певної конкретної емоції: радості: *Úrsula estaba feliz* [Маркес:1,13], суму: *Pilar Ternera se mordió los labios con una sonrisa triste* [Маркес:1, 33] , злості тощо: *Furioso, exaltado por la sangre de su animal, el perdedor se apartó a Jose*

Arcadio Buendía [Маркес:1,11]. Специфіка емоційної оцінки полягає у наявності більшої кількості її різновидів порівняно з раціональною: позитивної, негативної, амбівалентної та невизначеної. Чинниками, які розрізняють певні емоційні стани, є – інтенсивність та тривалість.

Інтенсивність визначається силою та заданістю складових частин емоції: збільшенням чи зменшенням кількості розрядів нейронів, виражального боку емоції: міміки, пантоміміки, словесних реакцій та глибиною переживання.

Тривалість емоції ми можемо визначити як період між напруженням та розрядкою. Емоції можуть бути швидкоплинними або тривати досить довго.

Емоції, належачи до ідеальних об'єктів, у мові відображаються через знаки. Вони можуть по-різному відображатися мовними засобами, називатися, виражатися й описуватися мовними одиницями.

Перспективи дослідження. Емоції, належачи до ідеальних об'єктів, у мові відображаються через знаки. Вони можуть по-різному відображатися мовними засобами, називатися, виражатися мовними одиницями.

Окремого вивчення потребують проблеми взаємодії емоцій, різних видів мислення, свідомості, знання та їхній вплив на формування семантики мовних одиниць.

При дослідженні емотивності як категорії художнього тексту необхідно враховувати особливості текстової семантики, природу емоцій людини. Важливою властивістю цих емоцій є предметність (спрямованість на світ) і суб'єктивність. Саме тому, при концептуальному моделюванні емотивності розглядаються референційний, інтенційний і рецептивний аспекти текстової семантики. За допомогою розбіжностей, існуючих між ними стало можливим формування трьох основних складових емотивності як такої:

- 1) предметність у вигляді присутності в художньому тексті емоціогенних знань;
- 2) вживання в тексті емоційних втілень автора;

3) сугестивність (у ролі ймовірного емоційного реагування читача на текстову дійсність, представлену автором твору). Але усі три компоненти ще недостатньо досліджені і потребують ретельного аналізу.

Спеціального дослідження також заслуговує вивчення взаємодії емотивних лексичних одиниць – емотивних часток та вигуків, їхній взаємний перехід.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бакушева Е. М. Особенности эмоциональной речи мужчин и женщин // Язык и эмоции. – Волгоград: Перемена. – 1994. – С. 32-37.
2. Белова А. Д. Понятия «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – Сер. Іноземна філологія. – 2002. – № 32-33. – с. 11-14
3. Лукьянова Н.А. Экспрессивная лексика разговорного употребления. Проблемы семантики. – Новосибирск: Наука, Сиб. Отд., 1986. – 227 с.
4. Кинцель А.В. Эмоциональность текста как основа единства его связности и цельности // Текст: структура и функционирование. Барнаул, 1997. Вып. 2. с. 81-87.
5. Пиотровская Л.А. Эмотивные высказывания как объект лингвистического исследования. – СПб., 1994.
6. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К.: Брама-2004. – 334 с.
7. Шаховский В. И. Типы эмотивной лексики // ВЯ. – 1994. – № 1.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Gabriel Garcia Marquez «Cien años de soledad»
2. Gabriel Garcia Marquez «El coronel no tiene quien le escriba» (<http://www.español.net.ru/2004p.>)
3. Gabriel Garcia Marquez «La hojarasca» (<http://www.español.net.ru/2004p.>)

ПРАГМАТИКО-РИТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ІНТЕРОГАТИВНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

Термін „риторичне питання” широко використовується дослідниками. Проте, не існує однозначної точки зору щодо природи даного лінгвістичного явища. Як наслідок цього став не уніфікований підхід до вивчення риторичного питання в загальних і спеціальних лінгвістичних роботах, особливо розмежування сфери поняття „риторичне питання” у загальній типології питальних речень.

Актуальність даної проблеми загострюється якщо, враховуючи розрізнення локуції, іллокуції й перлокуції, визнано, що іллокутивний потенціал мовленнєвого висловлення складає частину його смислу. У зв'язку з цим важливим являється розділення мовленнєвого акту на „буквальний” і „небуквальний”, а звідси на „прямі” і „непрямі” інтерогативні висловлення.

Як відомо, до перших відносять висловлення, які з формальної й семантичної точки зору виконують основну загальну функцію: запит інформації. Коли йдеться про другий різновид питальних висловлень, то за формальними ознаками інтерогативності містяться різні модальні відтінки: наказ, прохання, порада тощо.

На наш погляд, „риторичне питання” може бути віднесеним саме до другого підрозділу.

Вивченням „риторичного питання” вчені займалися починаючи з античності. Ці труднощі мають об'єктивно історичні підстави. Самий термін використовується впродовж століть не стільки для відображення будь-якої чітко визначеної мовної реальності, скільки для визначення мовленнєвого засобу, який використовується в ораторській практиці і вивчається риторикою. Навчальні роботи риторів обов'язково містили у собі викладання фігур красномовності. Ці фігури розглядалися й описувалися як конкретні типові засоби впливу на слухача [1], [2], [3], [4], [5].

Метою нашої роботи є дослідження „риторичного питання” з епістемічної точки зору. Також на основі його логіко-прагматичної інтерпретації виділення основних видів риторичних питань.

У риториці виділяють цілий ряд фігур, пов'язаних із „риторичним” використанням питальних речень. Наведемо назви деяких із роботи американського дослідника Р.А.Ленхема. Він виділяє „erotesis” [6:46] - питання, яке має на увазі категоричне ствердження або заперечення; „hypophora” [6:57] - постановка питання й відповідь на нього; „ratiotinatio” [6:85] - питання, адресовані мовцем самому собі; „exsuscitatio” [6:97] - емоційні висловлення, які навіюють слухачам схожі почуття; „epilexis” [6:122] - постановка питань із метою скоріше дорікати чи вилаяти когось, ніж отримати інформацію.

Часто, замість грецьких термінів використовуються терміни з латинськими коренями: „interrogation” і „subjection”. У більшості випадків виділяється також фігура, яка має назву „doute”. Вона характеризується як особливий випадок, коли „робиш вигляд, що маєш якісь сумніви, із метою змусити слухача помітити правдиві факти, на які він не звертає увагу”. [7:347].

Сучасний словник лінгвістичних термінів дає таке визначення риторичного питання: „Фігура мови (англ. „rhetorical question”, фр. „interrogation oratoire”, нім. „rhetorisch Frage”, ісп. „interrogation retorica”), що складається з додавання ствердженню чи запереченню питальної форми для того, щоб притягнути посилену увагу слухача,

підвищити його емоційний тон.” [8:389]

Цікавим є означення, яке надав риторичному питанню М.Ломоносов: „Питання риторичне буває не для дізнання чогось нового, а задля сильнішого показання відомих речей”. [9:201]. Цим самим учений виразив головний висновок відносно семантики риторичного питання, висновок, якого дійшла традиційна риторика.

Найбільш яскраво головний зміст цього виду питання втілюється в тій фігурі, яку риторичники називали „риторичне дізнання” („interrogation” або „erotesis”). Це питання, яке містить категоричне заперечення або ствердження. Треба звернути увагу на те, що стверджувальні за формою речення висловлюють заперечення, а заперечні – ствердження, тобто, відбувається так звана зворотна констатація. Наприклад:

- *N'ai-je pas toujours tout fait pour qu'elle soit heureuse?* (Salacrou, 97)

- *Qui payera vos impôts qui me remboursera mes avances si vous assassinez vos bourgeois comme un vieux Tibère?* (Sartre, 38)

Паралельно намітився й інший підхід, який виводить риторичне питання за вузькі межі „риторичного дізнання” як такого. Він виходить з усієї різноманітності „риторичних” використань питальних речень, а також із того списку фігур, який був наведений раніше. Треба зазначити, що виділення в риторичних фігурах, як дізнання („interrogation”) і відповідь („subjection”) визначило прийняття більшістю дослідників розділення риторичних питань на ті, що містять інформацію в самих собі і ті, що дають її експліцитно у відповіді. Таким чином, до сфери поняття риторичного питання відносяться питально-відповідні єдності, коли той, хто говорить, ставить питання для того, щоб самому ж повідомити відповідь на нього:

- *Qu'est-ce qu'un verdict? C'est un mot sur lequel on peut discuter des nuits.* (Camus, 87)

Другий підхід до визначення риторичних питань є характерним для синтаксичної [10], [11], [12], [13] й стилістичної [14] шкіл. Незважаючи на спільність підходу різні автори по-різному відрізняють риторичні питання від інших типів питальних речень, по-різному розглядають внутрішню структуру цього явища. Так, З.І.Янош вважає, що основним граматичним змістом „риторичності” є „вираження різних нюансів афективного мовлення” [15:194]. Це дозволяє йому містити серед риторичних питань і такі питальні речення, які не служать для передачі будь-якого повідомлення, а лише виражають окремі почуття, емоційну реакцію мовця на попередню репліку адресата, на будь-яку ситуацію:

- *Et vous avez tué un homme? Un homme vivant?* (Salacrou, 59).

Проте, в інших роботах, наприклад функціонально-семантичної спрямованості, питання такого характеру виключаються з числа риторичних. Це мотивується тим, що в даних („афективних”, за теорією Л.З.Терешкіної) конструкціях емотивна функція висловлення висувається на перший план; логіко-інтелектуальна функція, яка домінує в риторичних питаннях, відходить на другий план або зовсім стирається. Вважається, що риторичним питанням також може бути властива емоційність, але вони використовуються в першу чергу для передачі будь-якого повідомлення, судження-констатації, лише підсилюючи його емоційним відношенням того, хто говорить.

Проте, на нашу думку таке відокремлення афективної сторони риторичних питань може бути неправомірним, бо, виходячи з історичних особливостей даних конструкцій, треба зауважити, що цей термін використовувався в ораторській практиці й описувався як засіб впливу на емоційний стан слухача завдяки своїй емоційній забарвленості.

Підводячи деякі підсумки, можна сказати, що прибічники широкого тлумачення риторичних питань однозначно відносять до них як питання „зворотної констатації”, що беруть початок від риторичної фігури „interrogation”, так і питання, на які сам мовець і

дає відповідь, тобто ті, які беруть початок від „subjection”.

Увагу дослідників притягнули і питання, на які, на думку Л.Г.Фрідмана, „мовець не планує отримати відповідь, бо знає, що це в даній мовній ситуації не можливо”. Дані питання, за цією теорією, „є за звичай засобом вираження вголос думок мовця підчас роздумів...” [16:228]. Л.Г.Фрідман уводить їх у розряд риторичних, також як і Л.З.Терешкіна, яка вважає питання згаданого типу частковим випадком формально-інформативних питань. На її погляд, вони передають повідомлення, яке імпліцитно містить відповідь „on l'ignore”.

Таким чином, можна виділити чотири типи риторичних питань, а „саме власне риторичні”, „формально-інформативні”, „ігноративні”, „риторикоемотивні”. Таке означення й класифікація риторичних питань забезпечує єдине тлумачення цього поняття, чітко відокремлюючи його об'єм і дозволяє в принципі легко відрізнити дані питання в тексті (мовленні) від інших питальних речень, які мають інше функціонально-семантичне наповнення.

Треба також завжди не забувати, що питання відносяться до числа конструкцій, які можна назвати конструкціями мовленнєвого відміченого незнання. Цей елемент значення виділяється як суттєвий у ряді досліджень в області логіки питань. Характерним є, наприклад, висловлення Л.Апостеля: „Запитувати означає знати, що не знаєш багатьох речей і бажаєш знати деякі речі” [17:30]. Знання виступають показниками так званої „епістемічної модальності”. Епістемічні оператори вводяться, поруч з імперативним оператором запитання, вимоги, у логіко-семантичну інтерпретацію питання у системі Я.Хінтіки і Л.Аквіста. Питання розглядається як епістемічна вимога зняття незнання того, хто питає про щось.

Факт виділення епістемічної модальності як одної з основних складових семантики питання постає дуже важливим. Оператори епістемічної модальності присутні і грають важливу роль і в семантичній структурі риторичних питань. Саме діалектика незнання і знання, незнання і думки повинна допомогти знайти суттєві розрізнення в семантиці „буквальних” і „риторичних” питальних речень.

Ось як виглядає, на нашу думку, градація риторичних питань.

1. „Власне риторичні питання”, де означальними для семантики є три елементи: загальне для всіх типів риторичних питань значення відсутності запиту інформації; пропозиційне значення, яке являє собою дуальну альтернативу, епістемічний оператор судження: „я вважаю..”, він полягає в тому, що мовець обирає одну із альтернатив, висуваючи її у якості відповіді і, повідомляючи тим самим свою думку. Причому заперечна альтернатива продовжує бути присутньою в пропозиційному значенні такого питального речення:

Le grand père: - Avec la mort dans la figure, la vie ne prend -elle pas tout à fait une autre apparence? (Salacrou, 97)

Відсутність запита інформації розуміється як значення й повідомлення.

2. “Формально-інформативні питання”, які містять наступні значення: відсутність запита інформації, пропозиційне значення, яке являє собою дуальну чи полілну альтернативу, епістемічний оператор знання „я знаю”. Значення повідомлення надається наступній експліцитній відповіді:

Créon: - Je vais te dire à toi. Ils ne savent pas, les autres, on est là, devant l'ouvrage, on ne peut pourtant pas se croiser les bras. Ils disent que c'est une sale besogne, mais si on ne la fait pas, qui la fera?

Le page: - Je ne sais pas, monsieur.

Créon: - Bien sûr, tu ne sais pas. Tu en as de la chance ! Ce qu'il faudrait, c'est ne jamais savoir ! Il te tarde d'être grand, toi?

Le page: - oh oui, monsieur!

Créon: - Tu es fou, petit! Il faudrait ne jamais devenir grand! (Anouilh, 88)

У наведеному абзаці подається приклад формально-інформативного риторичного питання, де відповідь пажа імпліцитно містить у собі думки Креона, який спочатку вагається з відповіддю. Потім він визначається й дає чітку відповідь на запитання.

- Est -ce là, la solidarité du maleur qui nous lie? Je n'en crois rien (Collete, 92)

Даний пасаж являє собою приклад питально-відповідної єдності, де друга репліка формально лише містить відповідь, але якщо звернути увагу на зміст, то героїня сама не знає відповіді на дане питання й і це дізнання є відповіддю.

- Comment se fait-il que lui, épris de moi, ne se trouble point de me si peu connaître? Visiblement il n'y songe pas, et ne paraît s'occuper que de me rassurer d'abord, me conquérir après. (Colette, 110)

У цьому прикладі відповідь імпліцитно відображає у собі виправдовувався героїнею свого коханого, хоча дана репліка і не містить чіткої думки у відповідь.

- Depuis combien de temps n'ai -je pas pleuré? Il y a deas années, des années! (Colette, 97)

3. „Ігноративні питання” містять у собі поруч із значенням відсутності запита інформації і пропозиційного значення, епістемічний оператор відсутності знання або незнання: „невідомо” (у різних ситуаціях - невідомо суб’єкту, „я не знаю” або невідомо взагалі, „невирішальне”). У випадку відсутності запиту інформації вираження епістемічного стану речей - відсутність знання - набуває значення повідомлення

- Pauvre amoureux ...à quoi songe-t-il, immobile, respectueux de mon silence? (Colette, 154)

Дане риторичне питання має ніби незакінчену форму, де другою реплікою-реакцією на питання могла би бути фраза "Je l'ignore"

- Combien de fois ai-je fui ce rez-de-chaussée, en me fuyant moi-même? (Colette, 197)

4. „Риторико-емотивні питання”, які містять у собі такі визначальні елементи, як відсутність запиту інформації, пропозиційне значення, епістемічний оператор відсутності знань чи незнань, крім цих всіх показників характерним для цього виду риторичних питань є афективний характер, який передається слухачу (читачу) і впливає на його реакцію з того чи іншого приводу.

- Pourquoi suis-je partie? Pourquoi vous ai-je quitté? (Colette, 200)

Лише за допомогою контексту стає зрозумілим, що у даному випадку на перше місце скоріше виходить афективний характер риторичного питання, ніж його логіко-інтелектуальна характеристика. Також треба виділити особливий тип питальних конструкцій, які відіграють більш впливово-емоційну роль, ніж ту, яка лежить в основі дійсних питальних конструкцій, а саме дізнання інформації через ставлення питання. Ось чому мовець, який висловлює їх, навіть не очікує на відповідь:

La Nourrice: - Tu te moques de moi, alors?

La Nourrice: - Toutes les deux vous allez devenir folles et vous lever avant les servantes vous croyez que c'est bon d'être debout le matin à jeun, que c'est convenable pour des princesses?

Créon: - Sais- tu bien ce que tu es en train de dire, toi? (Anouilh, 76)

На основі проведеної роботи ми дійшли **висновків**, що „риторичне питання”, за його функціонально-семантичною основою, це питання, яке ставиться співмовником не для того, щоб отримати необхідну інформацію, а щоб передати самому будь-які нові відомості з того чи іншого приводу і вплинути на емоційний стан співбесідника.

Окрім цього, були встановлені наступні види риторичних питань: власне риторичне, формально-інформативне, ігноративне і риторико-емотивне.

ЛІТЕРАТУРА

1. Квинтилиан М.Ф. Двенадцать книг риторических наставлений: В 2 ч. Ч 2. СПб.: 1834. 2. Ломоносов М.В. Краткое руководство къ краснорѣчию. Кн. I. СПб.: 1810. 3. Baron A. De la rhetorique ou de la composition oratoire et litteraire. Bruxelles, 1853. 4. Lamy B La rhetorique ou l'art de parler. La Haye, 1737. 5. Fontanier P. Les figures du discours. P.: 1968. 6. Lanham R.A. A Handlist of Rhetorical Terms. N.Y.: 1969. 7. Baron A. Указана вище робота. 8. СПТ (2004). Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. М.: Едиториал УРСС, 2004. 9. Ломоносов М.В. Указана вище робота. 10. Фридман Л.Г. Вопросительное предложение в современном немецком языке: Автореф. дис....канд. филол. наук. – Москва, 1960. 11. Янош З.П. Конфигурация внутренних отношений прямого вопросительного предложения современного французского языка: Автореф. дис.... канд. филол. наук. – Черновцы, 1969. 12. Рестан Н. Синтаксис вопросительного предложения. Осло, 1968. 13. Терешкина Л.З. Функционально-семантические типы вопросительных предложений в современном французском языке: Автореф. дис....канд. филол. наук. – Москва, 1971. 14. Бучацкая Л.Н. Риторические вопросы и их стилистическое использование в стиле художественной речи и в публикационном стиле: Автореф. дис.... канд. филол. наук. – Москва, 1966. 15. Янош З.И. Указана вище робота. 16. Фридман Л.Г. Указана вище робота. 17. Apostel L. De l'interrogation en tant qu'action // Langue francaise. – 1982. - №52. – p.23-43.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Salacrou A. L'archipel Lenoir. P.: 1954. 2. Sartre J.-P. Le diable et le bon Dieu. P.: 1949. 3. Camus A. Les justes. P.: 1950. 4. Anouilh J. Antigone // Theatre francais d'aujourd'hui. – М.: Editions du progress – 1969. – p.36-89. 5. Colette C.G. OEuvres choisies. – М.: Editions «Radouga». – 1983.

АСКЕРОВА І. А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОБРАЗ СТРАХУ В НАУКОВІЙ ТА НАЇВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ)

Питання наївної (мовної) картини світу перебуває у центрі постійної уваги сучасної лінгвістики. З'явившись уперше у працях В. Гумбольдта [1], воно набуло широкого розвитку в американському (Д. Лакофф, М. Джонсон [2], Р. Лангакер [3]) та німецькому (Л. Вайсгербер [4]) мовознавстві. Великий внесок у вивчення даної проблематики належить також польським (А. Вежбіцка [5], Р. Токарський [6], Є. Бартмінський [7], Р. Гжегорчикова [8], А. Пайджінська [9]) і російським (Ю. Апресян [10], Б. Серебренніков [11], А. Уфімцева [12]) лінгвістам. В українській мовознавчій науці деякими проблемами мовної картини світу присвячені праці О. Потебні [13], Ф. Бацевича [14], І. Голубовської [15], Ж. Соколовської [16] та ін.

Картина світу розкриває специфіку мислення людини, її буття, складні стосунки з оточуючою дійсністю. Існують два світи: наукові знання, що формують наукову картину світу, яку породжує наукова свідомість і яка є єдиною для усіх мовних колективів, і наївна (первісна) картина світу, що є результатом відображення реальності наївною свідомістю певного етносу, який ніби накладає на навколишній світ поняттєву сітку, а тому являє собою особливу, неповторну, індивідуальну сутність. Як слушно зауважує Ю.Д. Апресян, при цьому наївні уявлення є не менш складними й цікавими, ніж наукові, особливо, коли йдеться про внутрішній світ людини, оскільки вони відображають досвід інтроспекції десятків поколінь протягом багатьох тисячоліть і слугують надійним провідником у цей світ [10:351].

Пропонована розвідка присвячена **актуальній** для сучасної лінгвістики **проблемі** взаємозв'язку мови і свідомості.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше здійснюється комплексний аналіз лексичних і граматичних властивостей лексеми *strach*, яка належить до ядра лексико-семантичної групи (далі ЛСГ) страху в польській мові, із залученням аналізу психологічних механізмів формування даного емоційного переживання.

Метою даної розвідки є відтворення картини страху в польській мовній свідомості, а також простеження, як співвідносяться психологічна характеристика страху з концептуалізацією даної емоції у польській мовній картині світу.

Об'єктом для дослідження було обрано апелятив *strach*, а також значну кількість фразеологічних одиниць, до складу яких входить аналізоване найменування.

Матеріалом для дослідження послуговували тлумачні, фразеологічні словники сучасної польської мови, а також корпус текстів польської мови Державного наукового видавництва та газети „Rzeczpospolita”.

Мовну картину світу, згідно з визначенням Р. Гжегорчикової, ми розуміємо як поняттєву структуру, закріплену в системі даної мови, тобто в її лексичних і граматичних властивостях (значення слів і їх сполучуваності), що реалізується за допомогою текстів та висловлювань [8:43].

У психологічній науці страх – це результат когнітивної оцінки потенційно небезпечної ситуації. Суб'єктивно він може переживатись як передчуття, невпевненість, повна незахищеність, ненадійність свого становища, як загроза (фізична або психологічна) своєму існуванню [17:155]. У стані страху людина намагається припинити вплив на себе небажаного фактору й для цього ладна сховатися, втекти тощо. Страх виявляється в двох основних формах – пасивно-захисних реакціях (наприклад, у заціпенінні, ступорі з загальним м'язовим напруженням, дрижанням) та активно-захисних реакціях (у мобілізації своїх можливостей для попередження небезпеки за допомогою втечі). Зовнішні прояви страху досить характерні: у людини дрижать руки, ноги, нижня щелепа, зривається голос, ширше розкриті очі тощо. Вегетативні зміни при сильному страху також яскраво виражені. Це, як правило, прискорення серцевих скорочень, підвищення, рідше зниження, артеріального тиску, порушення ритму дихання, «холодний» піт, зблідніння, розлад кишківника та деякі інші показники.

Перейдемо до семантичного аналізу лексеми *strach* яку, поряд з вербативом *bać się*, найчастіше використовують носії польської мови для вираження цього емоційного переживання. Згідно з А. Вежбіцкою, „Почуття – це щось, що відчувається, а не щось, що переживається в словах. У словах можна записати думки, однак в словах не можна записати почуттів. Думка є чимось, що має структуру, а тому може відтворюватись у мові. Почуття, за своєю суттю, позбавлені структури, а тому не є виражальними” [5:30]. Єдиним виходом, на думку авторки, є опис ситуацій, зовнішніх проявів емоційного стану, які асоціюються з відповідним переживанням, оскільки навіть прямі номінативні позначення типу *strach*, *smutek*, *gniew*, *obrzydzenie* є лише „застиглим, замаскованим в одному слові скороченням опису почуття” [5:36].

Однак, незважаючи на „невиражальність” емоцій і почуттів, польська мова засвідчує цілу низку мовних засобів для передачі психічних станів, оскільки природною потребою людини як соціальної істоти є її прагнення поділитись з іншою людиною своїми душевними переживаннями. Спробуємо відтворити на основі мовних фактів фрагмент внутрішнього світу особи, а саме – емоційний стан страху.

Субстантив *strach* у сучасній польській мові має три значення, першим серед яких є "неспокій, спричинений небезпекою або чимось невідомим, що видається грізним, а також думкою про щось загрозливе" (SJPSz, III, 343). Саме цим значенням іменник входить до ЛСГ страху. Крім цього, якщо *strach* вживається у множині – *strachy*, то позначає, за народними віруваннями, тінь, дух померлого, мару, привид тощо (*wierzyć w strachy*, *opowieści o strachach*, а також у прислів'ї *strachy na Lachy* "даремно когось лякати"). І, нарешті, як правило, в колокації *strach na wróble* аналізований іменник означає "опудало, старий одяг (часом і капелюх), розвішаний на палицях та поставлений на горіди або в полі з метою відлякування шкідливих птахів" (SJPSz, III, 343); наведене

словосполучення може вживатись як у прямому, так і у переносному значенні по відношенню до зовнішнього вигляду людини – *wyglądać jak strach na wróble* "бути погано одягненим".

Як свідчить мовний матеріал, страх є емоцією, яка властива не лише людині, але й іншим живим істотам – *"Ludzie drżeli ze strachu przed jej magiczną siłą"* (Kosidowski Z. *Opowieści biblijne*), *"Pies skulił się ze strachu"* [5:258], *"Szczeniaka zdjął strach"* [5:260].

Причиною страху може бути відчуття безпосередньої, реальної небезпеки – *"Oczy mu błyszczą, jak wilkowi. Zbójca! Dziewuszyśko zatrzęsło się ze strachu, ale zaraz pomyślała sobie: jak zobaczy, że nie śpię, zabije"* (Oppman A. *Legendsy warszawskie*), *"Mały chłopiec na widok wielkiego, szczekającego psa, sztywnieje ze strachu"* (Grzesiuk L., Tryjarska B. *Jak pomagać sobie*), або передчуття, передбачення людиною, що з нею може щось погане статись у майбутньому – *"Emocje retencjonistów dają znać o sobie, ilekroć społeczeństwo ogarnia strach przed terrorystami lub rosnącą liczbą szczególnie drastycznych zabójstw"* (Przekrój, 2001, nr 2908), *"Któż z nas nie przeżywał paraliżującego strachu przed wizytą u stomatologa?"* (реклами медичне), а також уявлення про щось невідоме – *"Doszedłem do wniosku, że kierował mną chyba tylko jakiś nieokreślony strach przed czymś niezwykłym, jak mi się wydawało, niebezpiecznym"* (Młody Technik, 1966, nr 2), *"Pisząc o przesądzie zauważa, że rodzi go bezpodstawny lęk i strach przed czymś nieznanym, tajemniczym"* (Literatura, 1984, nr 2).

Страх може виникати несподівано – *"W tej samej chwili jego serce żywiej забиło, poczuł strach"* (Ostrowicka B. *Kraina kolorów – księga intryg*), *"Nagle poczuł, że do gardła podpełza mu zimny, obezwładniający strach"* (Młody Technik, 1971, nr 3), або формуватись протягом досить тривалого часу *"Strach nie pojawił się dopiero tu i teraz. Strach tkwił we mnie już od dawna..."* (Głębski J. *Kuracja*).

Поряд із прямим номінативним позначенням страху в польській мові функціонують численні аналітичні конструкції зі словом *strach*, які значно повніше і ширше виражають цей негативно конотований стан людської психіки. Серед аналітизмів можна виділити наступні групи:

1. номінативні конструкції «*прикметник + strach*», що вказують на інтенсивність, глибину та тривалість відповідного емоційного стану: *blady, dławiący, gwałtowny, nagły, niemy, nieopisany, niepojęty, niepokonany, obezwładniający, okropny, paniczny, piekielny, śmiertelny, wieczny, wielkooki, zimny, zwierzęcy, zajęczy, owczy strach*. Останні два прикметники свідчать про те, що страх у носіїв польської мови асоціюється з такими тваринами, як заєць та вівця (коли йдеться про масовий страх, переполох). Згадаймо також назву боягузливої, трусливої людини *tchórz*, оскільки саме таке значення цього іменника є вторинним, образним по відношенню до безпосереднього найменування тхора.

2. «*strach + іменник у Р.в. або в О.в. з прийменником przed*» на позначення особи або ситуації, що викликають страх: *strach matki / ojca / nauczyciela / choroby / kary / śmierci; strach przed matką / ojcem / nauczycielem / chorobą / karą / śmiercią*.

3. «*прикметник / дієприкметник + ze strachu*»: *blady, szary, nieprzytomny, obląkany, oszalały, ledwie żywy ze strachu*. Наведені приклади ілюструють психічні прояви страху, коли людина не в стані логічно мислити, вона втрачає контроль над собою. Перші два контексти свідчать також про фізіологічні зміни в організмі під впливом відчуття страху – зниження артеріального тиску, внаслідок чого людина бліднішає.

4. «*дієслово + strach у непрямих відмінках*». Тут можна виділити наступні тематичні групи:

• каузативні конструкції зі значенням ‘викликати, спричиняти страх, страшити’, де страх виступає об’єктом : *budzić / wzbudzić w kims strach; nabawić / napędzić komuś strachu, rzucić na kogoś strach, napawać / napelniać kogoś strachem*;

• група словосполучень зі спільним значенням ‘відчувати страх’: *czuć / poczuć strach; doznać / doświadczyć strachu; mieć stracha, najeść się / nałykać się strachu*, а також конструкції типу *być / żyć w strachu*, які свідчать про те, що страх може виникати не лише несподівано та бути короткотривалим, а може також формуватись досить довгий час, перетворюючись на фон внутрішнього життя людини. До цієї тематичної групи належать також словосполучення *drżeć / dygotać / trząść się ze strachu; uciekać w strachu; rzucić się w strachu do ucieczki*, що вказують на біхевіоральні прояви страху. У стані страху людина може або вдаватись до втечі, намагаючись уникнути небезпеки, – *rzucić się do ucieczki, wziąć nogi za pas, uciekać co sił, mało nóg nie pogubić, uciekać ile tchu starczy (ze strachu / w strachu)*, або, навпаки, ціпеніє, завмирає на місці, намагаючись бути непомітною – *drętwieć ze strachu, stać jak wryty / oniemiały / skamieniały, zmienić się w słup soli, siedzieć cicho jak mysz pod miotłą, siedzieć cicho i ani miauknąć / ani pary z gęby nie puścić*. Сильний страх може порушувати нормальну роботу внутрішніх органів, ці відчуття, як правило, пов’язані з роботою шлунку, болями в животі, пор.: *mieć spodnie / majtki / portki pełne strachu, robić w majtki / portki ze strachu*; „Powiedział, że brzuch go rozboleł ze strachu, jak go ten Niemiec uderzył (Grynberg H. Żydowska wojna). До позначень вегетативно-соматичних проявів даного емоційного стану належать також звороти *trząść się ze strachu jak osika*, в якому наявне порівняння із прототиповим ботанічним об’єктом, *pocić się ze strachu* тощо. Слід також зауважити, що, коли страх стає надто інтенсивним, він може спричинити смерть, пор. *umrzeć ze strachu* ;

• ‘опанування страху’ – *przezwyciężyć / pokonać / przemoc / wygnać strach, pozbyć się strachu, zapomnieć o strachu, ochłonąć ze strachu, wyzwolić się od strachu*. Наведені звороти свідчать про те, що людина у стані страху не лише втрачає панування над собою, але здатна також свідомо протистояти небажаному психологічному стану.

5. Конструкції, де у ролі підмета виступають соматичні назви – *nogi uginają się komuś / pod kimś, serce bije komuś / wali jak młotem, włosy jeżą się komuś, zęby dzwonią / szczękają komuś ze / od strachu, krew krzepnie / stygnie / zastyga w czyichś żyłach* та суб’єктивні відчуття – *komuś przechodzą po plecach ciarki / dreszcze*. Локалізатором цієї емоції, як і інших почуттів та переживань людини, є душа, пор.: *dusza idzie komuś w piętę*. Ці фраземи тематично належать до групи відчування страху, але описують даний стан у більш образний спосіб.

6. «іменник strach у ролі підмета». Як свідчать подібні конструкції, сполучуваність назви страху в польській мові значною мірою спирається на різних образних уявленнях, на метафорах. Як слушно зауважує Н. Д. Арутюнова, говорячи про психіку, ми схильні екстеріоризувати її складові, представляючи їх не лише як щось відокремлене від нас, але як щось, що вступає з нашим «я» у певні дружні або ворожі стосунки, відносини, як щось, що допомагає нам або шкодить, то як співрозмовника та порадирика, то як ворога і мучителя [18: 94].

Страх у польській мові концептуалізується як хижа істота, якась надприродна міфічна сила, яка вороже налаштована по відношенню до людини, про що свідчать колокації слова *strach* з такими дієсловами, як *chwytać, łapać, dławić, miotać, napadać, ściskać* тощо: *strach bierze/ chwyta / łapie / pochwycił kogoś (za gardło, za krtani, za piersi, za serce); dławi kogoś (za gardło, za krtani); strach jeży włosy na głowie / miota kimś / napada kogoś / obezwładnia kogoś / oblatuje kogoś / odbiera komuś mowę; strach ogarnia / opada / opanowuje kogoś/ pada na kogoś / porywa kogoś za włosy; strach przebiega komuś po skórze / przenika kogoś (czyjeś serce, do szpiku kości); strach ściska komu gardło, krtani, piersi, serce;*

strach trzęsie kim / trzyma kogo w ryzach, za gardło; „Był we mnie strach, który niszczył mnie od środka” (Ostrowicka B. Kraina kolorów...), „Reżim upadł, ale strach pozostał i on zżera dusze” (Rzeczpospolita, 2000, nr 1202).

Персоніфікований образ страху-мучителя асоціюється також у носіїв польської мови з холодом, який проникає і наповнює душу та серце людини, пор. *strach mrozi kogoś / obejmuje mrozem serce komuś / studzi krew*. Підтвердженням цієї думки можуть бути також численні метафоричні контексти, які структурно не належать до аналізованої групи, але вказують на стійку асоціацію страху в носіїв польської мови з низькою температурою типу *zimny pot oblewa kogoś, ktoś czuje zimny pot na plecach, coś kogoś zmroziło, ktoś poczuł chłód / lód wokół serca, lodowaty strach, ktoś zastygnął ze strachu, zimne poty biją na kogoś, ktoś czuje lód w sercu ze strachu*.

На позначення зовнішнього вираження страху в межах даної групи функціонують такі метафоричні звороти, як *strach czai się komuś w oczach, maluje się na czyjejs twarzy, patrzy / wygląda / wyziera komuś z oczu*.

Згадаймо також польське прислів'я з іменником *strach* у ролі підмета – *strach ma wielkie oczy* 'боягуз бачить небезпеку навіть там, де її немає', відоме й іншим як слов'янським, так і неслов'янським мовам: укр. *страх має великі очі*, рос. *у страха глаза велики*, нім. *die Furcht hat tausend Augen* "страх має тисячу очей" тощо.

7. «*strach* + прийменник *o* + іменник у 3.в.»: *strach o dziecko, o brata, przyjaciela, o pieniądze, o pracę, o bezpieczeństwo*. У наведених прикладах об'єктами цього почуття є близька людина, матеріальні цінності, майбутнє тощо, тобто те, що важливе для людини і з чим вона емоційно пов'язана. До цієї групи належить також фразеологізм *bać się o własną skórę*, значення якого С. Скорупка трактує як "побоюватись за власну справу або за власну особу" (SFJP, I, 93). Уважаємо, що в даному випадку йдеться не стільки про страх як такий, скільки про хвилювання, неспокій, тривогу.

8. «*strach* + інфінітив» зі значенням "страшно": *strach chodzić, patrzeć, pomyśleć, robić*.

Крім того, встановлюються контексти зі словом *strach*, які свідчать радше не про душевний стан, а є мірою і ступенем вираження експресії, емоційного ставлення мовця до висловлення – „Strach! Jeszcze czegoś podobnego, jak długo żyję, nie widziałam. Stary się nagle ożywił. I rozgadał, ba! Rozpolitykował, aż strach!” (SF, II, 223), пор. також розм. *strasznie ładnie, strasznie drogo* тощо.

Таким чином, здійснений семантичний аналіз польської лексеми *strach* дозволяє стверджувати, що мова відбиває усілякі прояви цього стану людської психіки, закріплює в собі вербалізовану інтерпретацію переживання страху, дає людську картину бачення цієї емоції, яка є досить близькою до універсальної наукової картини страху, але водночас є національно специфічною, унікальною і неповторною в образному, влучному й точному вираженні одного з найважливіших емоційних складників у житті людини.

Перспективою дослідження вважаємо семантичний аналіз усіх лексичних одиниць, належних до ЛСГ страху, з метою ширшого і повнішого відтворення картини цієї емоції в польській мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1985. – 451 с. 2. Lakoff G., Johnson M. Metaphor We Live By. – Chicago, London, 1980. 3. Langacker R. W. Foundations of Cognitive Grammar. – Stanford: University Press, 1987. – Vol. 1. – 518 p. 4. Вайсгербер Й. Л. Родной язык и формирование духа. – М.: Прогресс, 1993. – 268 с. 5. Wierzbicka A. Kocha, lubi, szanuje. Medytacje semantyczne. – Warszawa, 1971. 6. Tokarski R. Językowy obraz świata w metaforach potocznych // Językowy obraz świata. Praca zbiorowa pod red. J. Bartmińskiego. – Lublin, 1990. – S. 69-86. 7. Bartmiński J. Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata // Językowy obraz świata. Praca zbiorowa pod red. J. Bartmińskiego. – Lublin, 1990. – S. 109-127. 8. Grzegorzczkowska R. Pojęcie językowego obrazu świata // Językowy obraz świata. Praca zbiorowa pod red. J. Bartmińskiego. – Lublin, 1990. – S. 41-49. 9. Pajdzińska A.

Jak mówimy o uczuciach? Poprzez analizę frazeologizmów do językowego obrazu świata // *Językowy obraz świata*. Praca zbiorowa pod red. J. Bartmińskiego. – Lublin, 1999. – S. 83-101. 10. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания // Апресян Ю. Д. Избранные труды. Т. II. – М., 1995. – С. 348-387. 11. Серебренников Б. А. Как происходит отражение мира в языке? // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. – М., 1988. – С. 87-107. 12. Уфимцева А. А. Роль лексики в познании человеком действительности и в формировании языковой картины мира: Язык и картина мира. – М., 1988. – С. 108-140. 13. Потебня А. А. Мысль и язык. – К.: СИНТО, 1993. – 192 с. 14. Бацевич Ф. С. Національно-культурний аспект семантики одиниць мови і деякі проблеми теорії мовленнєвої діяльності // *Мова і культура нації*. – Львів, 1990 – С. 62-63. 15. Голубовская И. А. Этнические особенности языковых картин мира. – К.: Киевский университет, 2002. – 293с. 16. Соколовская Ж. П. "Картина мира" в значении слов. "Семантические фантазии" или "катехизис семантики"? – Симферополь: Таврия 1993. – 232 с. 17. Ильин Е. Эмоции и чувства. – СПб.: Питер, 2003. – 752 с. 18. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл. – М.: Наука, 1976. – 383 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. PWN – корпус текстів польської мови Державного наукового видавництва (PWN) // <http://korpus.pwn.pl>.
2. RP – корпус текстів польської мови газети „Rzeczpospolita” // <http://korpus.pwn.pl>.
3. SFJP (1974) – Słownik frazeologiczny języka polskiego / Pod red. S. Skorupki. – Warszawa: Wiedza Powszechna, 1974. – Т. 1-2.
4. SJPD (1958-1969) – Słownik języka polskiego / Pod red. W. Doroszewskiego. – Warszawa, 1958-1969. – Т. 1-11.
5. SJPSz (1978-1981) – Słownik języka polskiego / Pod red. M. Szymczaka. – Warszawa: PWN, 1978-1981. – Т. 1-3.

БАБЕЛЮК О.А.

Дрогобицький державний педагогічний університет

ТИПОЛОГІЯ ТЕХНІКИ ХУДОЖНЬОЇ ОПОВІДІ З ПОЗИЦІЙ КОГНІТИВНОГО ПІДХОДУ

Дослідження проблем тексту здійснюється на сьогодні у різних аспектах і напрямках. Так, **семіотика тексту** намагається розкрити інтенціональні структури тексту і в такий спосіб інтерпретувати задум автора. **Стилістика тексту** займається композиційною побудовою тексту. **Лінгвістика тексту** більш тяжіє до структурного аналізу тексту, вичленовуванню його елементів, визначенню способів функціонування останніх, їхній взаємодії та зв'язкам. Відповідно до обраного аспекту вивчення наявні різноманітні визначення поняття текст.

Під текстом часто розуміється і слово, і фраза, і абзац тощо. Проте художній текст (як, утім, і будь-який інший) – це щось більше, ніж фраза, абзац або поєднання складових його елементів. Художній текст, насамперед, становить організовану вторинну семіотичну комунікативну систему, яка характеризується наявністю необхідних специфічних елементів.

Художній текст є поліфункціональним, адже становить не лише структуру взаємодії своїх елементів, але й задає правила такої взаємодії, виявляючи як знакові, так і моделюючі сутнісні особливості. Звідси, художній текст будується як «форма організації, тобто система відносин його складових матеріальних одиниць...» [1: 17]. Таке запропоноване Ю.М. Лотманом визначення тексту, що підходить для всіх типів і жанрів, є, з одного боку, актуальним і для сучасного етапу розвитку лінгвістики тексту, оскільки містить інформацію про організацію й функціонування тексту, а з іншого, – замовчує про творця тексту та способи його виявлення в тексті. За цим визначенням, текст постає як явище, що існує й виникає спонтанно, а не відбиває шляхом актуалізації на папері мисленнєво-розумової діяльності автора. Отож, на разі має місце **когнітивний аспект** вивчення явищ, що є ключовими в тексті, серед яких питання автора, а також його представника та їхніх позицій у тексті є й досі актуальними й до кінця не розв'язаними.

Метою цієї статті є систематизація типів художньої оповіді з позицій когнітивного підходу.

Завдання розвідки:

- з'ясувати характерні особливості оповідної манери художніх творів;
- уточнити поняття про суб'єкта художнього твору та мовні способи його вираження в творі з позицій різних наукових течій;
- визначити специфіку наявних типів оповіді від 1-ї та від 3-ї особи;
- ввести робочу термінологію на позначення оповідних інстанцій художнього твору з урахуванням наявних дефініцій у французьких постструктуралістів.

У ХХ столітті М.Фуко своїми короткими міркуваннями зробив для визначення ролі авторства чи не найбільше [див. про це в праці 2]. Саме М.Фуко вдалося відкрити горизонт "авторського значення", з яким пов'язано чимало сучасних досліджень, зокрема і в Україні [3, 4, 5 та ін.]

Щодо авторства тексту з погляду американських постмодерністів, то концептуальні положення представників цієї наукової школи сягають ідей Р.Барта, які дослідник намагався витлумачити через поняття деконструкції. Найбільш цитованою і дослідженою в цьому аспекті є його робота "La mort de l'auteur" ("Смерть автора") [6], де на місце автора Р.Барт ставить фігуру *Письма* і проголошує індиферентність останнього, відсутність у ньому будь-якої ідентичності, цілковиту нейтральність, тобто розуміє Письмо як "деструкцію будь-якого голосу" [7: 326]. "Чим скоріше автор відсторонюється, тим більш марними стають зусилля "розшифрувати (декодувати)" текст... Письмо повсякчасно породжує смисл, але останній одразу зникає, відбувається систематичне вивільнення смислу" (там само).

Процес безпосереднього породження тексту вже давно виокремився у самостійний вид діяльності з внутрішніми мотивами і цілями комунікативно-пізнавального плану, що реалізуються у рамках знакового спілкування [див.8: 108-130]. Текст як ієрархія змістовно-сміслових блоків реконструює і відтворює орієнтовну фазу цієї діяльності, що безпосередньо йому передусь. Отже, про текст ми говоримо вже не як про штучне утворення, що є механічним засобом передачі інформації, а як про дворівневий процес орієнтації та виконання (втілення, або реїфікації). Михайло Бахтін, фундатор "металінгвістики", зазначав, що текст, як висловлення, зумовлюють два фактори: 1) "...задум (інтенція) та 2) здійснення цього задуму. Динамічні взаємовідносини цих факторів, їх конкуренція формують і визначають характер тексту" [9: 318].

Крім того, слід наголосити ще на інтерсуб'єктивному факторі, адже автор, текст та його реципієнт локалізовані в хронотопі (в просторі й часі).

Проблема *художнього простору, як і часу*, полягає в тому, що ці категорії поряд з формами оповіді визначають місце знаходження і функції суб'єкта оповіді [10, 11, 12, 13 та ін.]. При цьому звертається увага на темпоралізацію художнього простору і спеціалізацію часу, а також на те, що в художньому творі є домінуючим началом.

З процесом *хронотопізації* йде процес і *розхронотопізації*, пов'язаний з функціональною позицією *суб'єкта*, який у своїй свідомості окремо міркує то про час, то про простір.

Характеристика суб'єкта включає два важливі моменти: 1) його позицію в художньому творі, тобто *просторово-часовий аспект* і 2) *ступінь* його *репрезентації* (лінгвістичні способи вираження) в цьому творі – емоційно-ідеологічний аспект.

У сучасній типології техніки оповіді виділяють дві основні форми вираження суб'єкта художнього твору, критерієм розмежування яких служить займенникова форма. Так, представники *німецької комбінаторної типології* (E.Leibfried, W.Füger, K.Stanzel), *англосаксонської індуктивної теорії* (P.Lubbock), *російської типології*

техніки оповіді (В.Пропп, М.Бахтін М.Волошинов), *французького постструктуралізму* (Р.Барт, Ю.Крістева, Ж.Женетт та ін.) та *американського постмодернізму* (Дж.Хартман, Х.Блум, Дж. Х.Міллер) однастайні у виділенні двох загальних типів оповіді: 1-й тип – "оповідь від 3-ї особи" і 2-й тип "оповідь від 1-ї особи". Проте в кожній школі спостерігаються певні відмінності щодо визначення структури оповіді та принципів її побудови. А оповідна манера постмодерністського художнього тексту загалом досліджена фрагментарно й не системно.

Про розмежування оповідних інстанцій (позицій) ідеться в наративній теорії В.Шміда, який, визнаючи право оповідача входити до художнього простору як персонаж або лишатися поза цим простором, розглядає форми *я–1–а особа* і *він–3–я особа* як *наративні програми твору* [14: 27]. "Структура художньої розповіді складається з послідовних текстів оповідача і персонажів. За поєднання обох типів тексту відбувається *текстова інтерференція*" [14: 45], в якій перевага віддається, як правило, тексту оповідача.

Натомість Ж.Женетт вважає, що традиційне виділення цих узагальнених типів і принципів розмежування некоректне, а твердження "оповідь від 3-ї особи" є загалом суперечливим, адже формами 3-ї особи позначається персонаж, а не оповідач [15]. Це, безсумнівно, пов'язане з тим, що наратологів, які звертали увагу тільки на фіктивні інстанції, автор у своєму творі не цікавив. Постмодерністська література, що повернула в твори 1-у особу, сприяла появі численних критичних досліджень, присвячених авторові, що розчиняється за "я"-оповідача.

"Оповідь від 1-ї особи" не містить внутрішніх суперечностей, хоча 1-а особа теж не може вважатися самодостатнім логічним критерієм для виділення такого типу оповіді, оскільки майже в будь-якому тексті суб'єкт мовлення, говорячи про себе, вживає форми 1-ї особи. Автор робить вибір не з двох граматичних форм, а з двох оповідних позицій: або оповідач відсутній в історії, про яку йдеться, або присутній. На позначення цих основних позицій оповіді Ж.Женетт увів терміни "гетеродієгетична" й "гомодієгетична" оповідь. У гетеродієгетичній оповіді оповідач не виступає в ролі діючої особи; у гомодієгетичній оповідач виконує щонайменше дві основні функції: 1) оповідача ("я-очевидець") і 2) персонажа ("я-герой"). Другий тип, що виражає сильний ступінь гомодієгетичності, називається автодієгетичним. Незважаючи на те, що ці поняття не враховують вживання займенникових форм в оповіді, як правило, в гетеродієгетичній оповіді використовується форма 3-ї особи, а в гомодієгетичній – 1-ї, що дало підставу французьким постструктуралістам називати оповідь від 3-ї особи гетеродієгетичною, а від 1-ї особи – гомодієгетичною.

Поділяючи подекуди думку Ж.Женетта про нелогічність терміна "оповідь від 1-ї особи", ми все-таки будемо називати оповіддю від 1-ї особи (або гомодієгетичною) таку оповідь, в якій оповідач перебуває в структурі художнього хронотопу (в центрі або на периферії) і виражається через займенник "я" (або "ми") експліцитно.

Свого часу ще німецькі типологи Е.Лібфрід і В.Фюгер з цих самих позицій характеризували структуру оповіді.

В основу методики Е. Лібфріда було покладено *комбінаторну гру* наративних принципів. У процесі застосування двох наративних категорій – наративної перспективи і граматичної форми, дослідник вирізнявав *внутрішню наративну перспективу* (коли наратор безпосередньо є учасником подій) і *зовнішню наративну перспективу* (коли наратор перебуває понад розповіддю), які протиставлялися за двома граматичними формами: 1) *Ich-Form* – я – форма першої особи і 2) *Er-Form* – він – форма третьої особи. За можливих комбінацій цих форм наявні й інші наративні перспективи художніх творів. Завдяки простоті дистинктивних характеристик типологія Е.Лібфріда могла б

стати відправною у визначенні форми художнього твору як макрозаказ. Проте ця типологія не враховує інших критеріїв, за якими створюється структура оповіді, а тому її не можна застосовувати як метод текстового і структурного аналізу художнього твору.

Типологія оповідних форм В.Фюгера формувалася 1) *нарративною програмою*, 2) *нарративною перспективою* і 3) *граматичною формою*. Граматична форма, запозичена в Е.Лібфріда в межах традиційної опозиції 1-ї і 3-ї особи, була певною мірою розширена, зокрема ускладненням 1-ї особи (використання 1-ї особи множини в значенні однини) [16: 274]. Вихідним у типологічній системі В.Фюгера є положення про те, що використання 3-ї особи засвідчує тенденцію зникнення автора в творі, тоді як 1-а особа зумовлює наявність останнього в ролі оповідача.

Залежно від того, хто служить для читача центром орієнтації, оповідач-персонаж або персонаж-діюча особа, В.Фюгер та його колега Я.Лінтвелт виділяють два оповідальні гомодієгетичні типи: ауторіальний (я-оповідне) і акторіальний (я-оповідальне = я-оповідне). Однак більшість дослідників оповідної типології, наприклад представники індуктивної англосаксонської типології П.Лаббок і Н.Фрідман, представник німецької комбінаторної типології Ф.Штанцель виділяють лише один оповідний гомодієгетичний тип.

У цьому контексті заслуговує на увагу типологія Ф.Штанцеля, заснована на категоріях *особи – перспективи – способу*, що визначаються за такими опозиціями: *ідентичність / неідентичність, внутрішня перспектива/ зовнішня перспектива, оповідач/рефлектор* [17: 252].

Оповідна форма твору є, за спостереженнями Ф.Штанцеля, тривалим і багатофазним процесом. Передусім дослідник говорить про певні конвенції, що можуть бути порушені автором для того, аби різноманітні модуляції опозиції *я/він* змогли відбити динаміку тексту. Ф.Штанцелю також належить теза про те, що в нейтральній розповіді центр орієнтації знаходиться в сценічному зображенні, у "тут" і "зараз" моменті дії, тобто в уявному *hic et nunc* свідкові сцени, позицію якого читач начебто приймає [18: 29].

Дослідження оповідних форм стосується проблеми поєднання системності теорії і прагматики інтерпретації. Вивчення зміни і чергування різних оповідних форм в лінійній послідовності показує, що ця зміна означає одночасно зміну позиції читача щодо подій. Погоджуючись з оцінками й судженнями оповідача, читач адресується до "ауторіального" типу. Сприймаючи світ крізь свідомість персонажа, він має справу з "акторіальною" розповіддю.

Однією з найскладніших проблем типології оповідних форм є розрізнення персоніфікованого й ауторіального оповідача. Сутність суперечностей полягає в можливості або неможливості розглядати персоніфікованого оповідача як фігуру зі своєю власною історією або як вияв оповідної функції автора. Розбіжності цих типів знаходимо в системі опозицій: *мімезис/дієгезис, особова/безособова оповідь, фікціональність/ ілюзія реальності висловлення* (див. більш докладно про фікціональність [19: 22–35]. Але найпослідовніше висловлював свою думку з цього питання ще Ф.Штанцель. Одним з основних критеріїв розбіжності є "укорінення" (*Verankerung*) позиції персоніфікованого оповідача у фікціональній дійсності [18: 123]. Будова фікціонального світу виявляє себе в просторово-часовому дейксисі. А в розповіді від 3-ї особи визначальною стає *Ich-Origo* персонажа. Причиною появи дейксису в такій ситуації Ф.Штанцель вважає тілесність персонажа, що дозволяє системі орієнтації будувати навколо нього систему близького й віддаленого дейксису. В розповіді від 3-ї особи відсутність тілесності не дозволяє розповідачу позначити

автономно функціонуючу систему орієнтації, йому доводиться сигналізувати про своє переміщення в позицію персонажа або про бажання залишитися в невизначеній часовій і просторовій дистанції. Проблематика функціонування дейксису в художній оповіді, на думку Ф.Штанцеля, є ще не розробленою, незважаючи на значимість цього явища для типології оповідних форм художнього мовлення [там само].

Представники індуктивної англосаксонської типології П.Лаббок і Н.Фрідман у свою чергу розглядають такі оповідні категорії, як 1) *панорама*, 2) *голос* і 3) *зображувальний / драматичний способи викладу матеріалу*. Категорія *панорами* включає широту обізнаності оповідача. Категорія *голосу* дозволяє автору говорити не лише своїм голосом, але й голосом одного з персонажів. Шляхом *зображувального способу* події розгортаються через відбиття свідомості автора – письменника твору або через свідомість одного з персонажів. *Драматичний спосіб* викладу створює уявлення театральної сцени в розгортанні подій. Екстраполюючи ці типологічні характеристики на термінологію Ж.Женетт, панорама (за П.Лаббоком) співвідноситься з 3-ю особою – гетеродієгетичною формою, голос – з 1-ю особою – гомодієгетичною формою [20: 62], а опозиція *зображувального / драматичного* способів викладу матеріалу – з комбінацією обох цих форм [13, 19].

Ця оповідна теорія, головні принципи якої були опрацьовані П.Лаббоком і розвинуті Н.Фрідманом, ґрунтується на аналітичному читанні певної кількості художніх текстів. Хоча оповідні форми виділено достатньо чітко, недолік індуктивного підходу полягає у відсутності методологічної бази: аналіз творів з огляду на функціональну позицію оповідача дозволив би виокремити ядерні й периферійні оповідні структури.

Цікавим у цьому плані є підхід російської типології техніки оповіді, яка формувалася працями В.Проппа, М.Бахтіна та Б.Успенського. Останнім було розширено поняття *точки зору* (започатковане Г.Джеймсом в есе “Мистецтво роману” – 1884р., уточнене й систематизоване П.Лаббоком – 1921р.) шляхом виявлення основних принципів типології композиційних можливостей з урахуванням зовнішньої та внутрішньої “точок зору”, а також 4-х різних планів їх реалізації.

Твори з оповіддю від 1-ї особи найширше досліджені французькими постструктуралістами, проте більшість з них вивчали автобіографічну літературу, де спостерігається референтна співвіднесеність творів з реальною дійсністю. Водночас твори від 1-ї особи становлять значну розмаїтість видів – від автобіографії, мемуарів (де я-оповідача зливається з я-автора) до романів з протиставленням автора й оповідача (я-оповідача є авторською маскою).

Вибір форми оповіді є важливим моментом у тактичних інтенціях автора і залежить від його оповідних стратегій.

Дослідники відзначають, що оповідь від 1-ї особи є результатом свідомого естетичного вибору, а не знаком відвертості або сповіді; вибір однієї з форм (1-ї – 3-ї осіб) є важливим, оскільки буде розказане не одне й те ж саме, і від розподілу ролей залежатиме перспектива оповіді, її організація, у зв'язку з чим позиція читача буде змінена [15: 256, 21: 132].

Письменники по-різному ставляться до вибору займенника.

У гомодієгетичній оповіді 1-а особа є неоднозначною. Р.Барт вважає, що 1-а особа заснована на подвоєнні (напевно, точніше було б сказати на роздвоєнні), тобто в традиційному романі, написаному від 1-ї особи, є два персонажі, один із яких діє у функції я-оповідацького, а інший – я-, що оповідає. Оскільки обидва персонажі поєднані в одній особі, то між ними встановлюються складні відношення. Внутрішнє життя персонажа не тільки сприймається, але й формулюється самим персонажем, що певною мірою спричиняє відчуття внутрішньої суперечності в його свідомості між

виконуваними функціями оповідача й персонажа. Оповідач і персонаж прагнуть до єдності, але так ніколи і не поєднуються. Розрив між ними Р.Барт називає "нечистою совістю".

Деякі нараторологи також вважають, що дихотомія між оповідачем і персонажем в оповіді від 1-ї особи є дуже помітною. А тому варто розрізняти персонажа-оповідача, *тип я-очевидець*, що виконує первинну функцію оповіді, й особу-персонаж в дії, *тип я-герой*, що виконує вторинну функцію дії.

За роздвоєним я криється ще третє я – авторське, адже в гомодієгетичному типі оповіді немає всезнаючого оповідача від 3-ї особи, в хронотопі якого міг би імпліцитно функціонувати автор.

Збіг позицій автора й оповідача дає підстави недосвідченому читачеві робити помилкові висновки про збіг образу оповідача, його історії з біографією самого автора.

Звичайно, як справедливо відзначає О.Мельничук, персонажі твору – це можливі аспекти життя самого автора, розгортання його власних можливостей, у зв'язку з чим він може передбачити вчинки своїх героїв [22: 91]. На його думку, з особистим досвідом письменника пов'язане не лише те, що було дійсно пережите, але й те, що він бажав і навіть уявляв, оскільки уява є частиною його самого. Письменники можуть використовувати факти зі своєї біографії в художньому творі, але не для її опису, а для побудови власної моделі світу [там само].

У гомодієгетичній оповіді складно визначити, коли оповідач ідентичний авторові, коли – ні. Підставою тотожності автора й оповідача А.Корольова вважає відсутність у тексті соціальних характеристик оповідача. Різниця імен до таких свідчень не належить. Отож, пропонується розрізняти збіг/незбіг автора й оповідача за двома параметрами: 1) соціальному, тобто збіг/незбіг імен, професій, статі й т.ін. та 2) ідеологічному, – збіг/незбіг ідеологічних позицій, адже наявні й такі твори, в яких автор виражає своє бачення світу і ставлення до нього через позицію оповідача, що належить до протилежної статі. Збіг ідеологічних позицій автора й оповідача полегшує виявлення авторської свідомості в творі, навіть якщо вони є полярними за соціальними параметрами.

Загалом питання про класифікацію творів з оповіддю від 1-ї особи є одним з найдискусійніших у теорії техніки оповіді [23, 24]. Дотепер не вирішена проблема визначення поняття "автобіографічний твір", пов'язана, з одного боку, з розмежуванням автобіографії, щоденника і мемуарів як жанрів, а з іншого, – з розмежуванням класичної автобіографії й автобіографічного твору, тобто з розмежуванням у вимірі реальність/вимисел.

Автобіографія, мемуари й особистий щоденник поєднують опис власного життя, але в різних аспектах. В *автобіографії* описується суто особисті фрагменти життя людини, в *мемуарах* робиться акцент на зовнішніх подіях, хоча різницю між цими жанрами дуже важко простежити. *Особисті щоденники* є відмінними від автобіографії та мемуарів за формою: записи ведуться щодня.

Принципи розмежування жанрів і видів автобіографічної літератури на підставі чотирьох різних оповідних категорій обґрунтували свого часу Атарова К.Н. та Лесскіс Г.Л:

1) *форма оповіді*; 2) *сюжет*: особисте життя/історія особистості; 3) *функціональна позиція автора*: тотожність автора (чиє ім'я вказує на реальну особистість) і оповідача; 4) *функціональна позиція оповідача*: тотожність оповідача й головного персонажа/ретроспективна перспектива оповіді [25, 26].

За таким принципом розмежування жанрових типів оповіді від 1-ї особи, автобіографією є будь-який твір, що відповідає одночасно всім 4 оповідним категоріям,

тобто автобіографія – це ретроспективна оповідь від 1-ї особи реального автора про власне існування з виділенням ключових фрагментів свого особистого життя, зокрема історії власної особистості. Інші жанри не відповідають якійсь одній категорії, наприклад, мемуари не зосереджуються на моментах особистого життя автора, а на подіях, свідком яких автор був, у біографії – оповідач не ототожнюється з персонажем, в автобіографічному художньому творі – автор не дорівнює оповідачеві, особистий щоденник записується щодня і тому не має ретроспективної перспективи оповіді.

Для виявлення різниці між жанрами, що описують реальне особисте життя та жанрами-вигаданими біографіями, використовуються різні термінопозначення:

- *невигадані або автореференційні тексти* – це твори, в яких я уявляється як реальність (біографічна, психологічна, соціологічна і т.ін.), свідчення, документи й життєві описи яких виражають об'єктивність, що передують відображенню її в писемній формі. У таких творах опис свого життя реальною особистістю є гарантійною автобіографічною угодою, що укладається між читачем та письменником і відбиває в творі тотожність між автором, оповідачем і головним персонажем;

- *вигадані тексти* – будь-які художні тексти романного типу або новели, в яких відсутній опис свого життя реальною особистістю і немає жодних гарантій їх достовірності. У цьому разі має місце протиставлення автора й персонажа (різні імена), засвідчуючи тим самим цілковиту вигаданість твору. До сигналів вигаданого твору належать так звані етичні зав'язки сучасного твору, що відверто відсилають до пресупозиції існування персонажів [22: 92 – 93].

Слід зауважити про те, що на сьогодні в зарубіжній типології техніки оповіді питання проблематичності розмежування різновидів автобіографій постає дуже гостро, оскільки кожна людина в сутності є для себе міфом, а тому будь-яка автобіографія тяжіє до міфологічної ідеї, яку людина створює про саму себе [там само: 94].

Можливо, критерій такого розмежування криється в авторських інтенціях.

У традиційній автобіографії автор ставить за мету відновлення минулого таким, яким воно було прожито, і повернення колишньому "я" його реальності. У вигаданій біографії наявне вже не копіювання життя, а його можливе пояснення.

Класифікація видів вигаданих автобіографічних творів залежить від різних підходів. Деякі дослідники за основний критерій беруть жанр твору [27]. Так, Н.Бабенко аналізує один з видів гомодієгетичних творів, називаючи його "мемуарним романом", де оповідач розповідає про події, в яких він є головним персонажем. Мемуарний роман є ретроспективним, адже оповідь починається від народження. У такому типі гомодієгетичної оповіді дистанція між оповідачем і персонажем виражена експліцитно. Однак у модерністських романах-мемуарах, на думку О.Мельничука, спостерігається загальна тенденція до уніфікації оповідних інстанцій і рівнів, принаймні, зменшується, а часом зникає дистанція і розбіжність між оповідачем і персонажем. Персонаж сам розповідає свою власну історію.

Мемуарні романи в свою чергу можна об'єднати у дві групи: 1) мемуарні романи/щоденники і 2) щоденники/мемуарні романи.

В мемуарних романах /щоденниках особисті щоденники і листи, наявні в тексті, становлять цінність як документи, які дозволяють оповідачеві краще відтворити своє минуле, виправити і доповнити картину минулого, зображувану оповідачем. У щоденниках/мемуарних романах оповідач насамперед розповідає про події сьогодення, а потім – про дії, які відбувалися в минулому.

3-поміж мемуарних романів (або фіктивних мемуарів) вирізняється також "*епістолярна оповідь*", в якій монолог замінюється поліфонією (див. праці М.Бахтіна),

внаслідок чого голоси і точки зору перехресшуються, і "роман-подорож", де має місце фіктивна подорож.

О.М.Кагановська у свою чергу виділяє два типи автобіографічних творів залежно від функцій оповідача і фокалізації (або наративної перспективи) оповіді: 1) твори від 1-ї особи, в яких оповідач є головною дієвою особою. При цьому, вважає О.М.Кагановська, найпоширенішому типі оповіді автор ототожнює себе з вигаданим оповідачем, а оскільки оповідач є головним персонажем, то вся увага фокусується на ньому як з оповідної, так і з психологічної позицій; і 2) твори від 1-ї особи, в яких оповідач є другорядним персонажем або пасивним спостерігачем [5: 140 – 141]. Між оповідачем і головним персонажем утворюється дистанція, яка справляє враження оповіді від 3-ї особи, проте форма 1-ї особи зберігає довірчість оповіді. Цей тип поєднує переваги 1-го типу оповіді й переваги оповіді від 3-ї особи.

Заслуговує на увагу також класифікація автобіографічних творів від 1-ї особи Ф.Фореста, який, враховуючи співвідношення автор/оповідач, виділяє два види творів: «1) художню, вигадану біографію, символічний вияв нової его-літератури, де реальність я постає як вимисел. Коли художня біографія звільняється від ілюзій его-літератури і констатує, що життя імітує мистецтво, вона теж представляє "я" як об'єкт, але відкриває в ньому "вимисел", створюваний у творі; 2) роман від 1-ї особи, де відношення між реальністю і вимислом спонукають "я" спиратися на досвід, якого бракує суб'єктові для відповіді на певні фрагменти неможливої реальності» [21: 113].

Оскільки важко визначити розбіжності між такими жанрами, як автобіографія, мемуари і щоденник, і ще складніше встановити розбіжності між художніми автобіографіями, мемуарами і щоденниками, тим більше, як ми вже згадували, про наявність змішаних форм, то вважаємо достатніми ознаками автодієгетичної оповіді 1) появу оповідача в ролі дієвої особи в художньому творі або 2) передачу автором права вести оповідь іншій особі. Щодо лінгвістичної ознаки – використання оповідачем форм 1-ї особи однини дієслів і займенників там, де він говорить про себе (звідки й походить сама номінація першоособової форми – Ich-Erzählung), – то її ми відносимо до ознак, необхідних за певних умов через те, що ці граматичні форми широко використовуються в аналогічних ситуаціях авторами і в третьоособовій формі викладу матеріалу, яку Ж.Женетт назвав, як ми уже зазначали, *гетеродієгетичною* [15: 253 – 260]. До того ж в *автодієгетичній* формі, як і в *гетеродієгетичній*, оповідач використовує також форми 1-ї особи множини, іноді з комбінацією з формами однини. Зрештою, трапляються випадки, коли 1-а особа однини може замінюватися в гомодієгетичній оповіді формами 3-ї особи однини за умови експліцитної тотожності оповідача з тим персонажем, що позначений формами 3-ї особи однини.

Таке спостереження дозволяє вивести основну кореляцію *автодієгетичної* й *гетеродієгетичної* форм: кореляція за актуалізацією оповідача в творі, причому *автодієгетична* форма маркує цю кореляцію, оскільки в ній оповідач завжди виражений експліцитно, тоді як в *гетеродієгетичній* формі він може бути актуалізованим/неактуалізованим.

Окрім цих граматичних форм вираження оповідача, слід враховувати ще функціональну позицію оповідача щодо художнього хронотопу, тобто наративної перспективи розгортання подій твору.

У вигаданій біографії оповідач, як правило, знаходиться в центрі хронотопу і збігається з головним персонажем, тобто в оповіді від 1-ї особи, коли "я"-оповідач і "я"-персонаж збігаються має місце *автодієгетичний тип оповіді*. Тут оповідач завжди протипоставлений авторові за соціальними параметрами: ім'я, професія, стаття, соціальний статус.

Другий тип вигаданих текстів від 1-ї особи має місце, коли оповідач займає маргінальну позицію в хронотопі, він не є головним персонажем, здебільшого оповідає про інших персонажів, або виконує роль свідка зображуваного. Він не виконує характерної для вигаданої біографії функції дії. Як правило, такий оповідач не протипоставлений авторові за соціальними параметрами, він не має імені, іноді виступає в ролі письменника – персонажа або автора такого твору. У цьому разі наявний *екзегетичний тип оповіді*. В свою чергу оповідач, не протипоставлений авторові, може знаходитися і в центрі хронотопу, і оповідь тоді буде називатися *персоніфікованою екзегетичною*.

Щодо змішаних типів оповіді, то вони наявні, якщо в одному творі одночасно присутні дві оповідні інстанції, або два оповідача, які ведуть оповідь від 1-ї особи. Назвемо такий тип оповіді *автогомодієгетичним*. У змішаному типі оповіді спостерігається чергування граматичних форм 1-ї особи й аукторіальної оповіді. Цей тип О.Мельничук пропонує називати *гомогетеродієгетичним*, коли переважає форма 1-ї особи, і *гетерогомодієгетичним*, якщо переважає нейтральний тип оповіді. Нейтральна позиція суб'єкта твору властива для оповіді, в якій оповідач є дублером або резонером автора і виражає його позицію. У такому разі твір набуває автобіографічних рис.

Таким чином, дослідження різних технік оповідної манери дозволяє зробити висновок, що і дотепер не розв'язана проблема класифікації творів від 1-ї особи, зумовлена, з одного боку, складністю визначення жанрових їх видів (автобіографія, мемуари і т.ін.), а з іншого, – з розмежуванням вигаданих і не вигаданих текстів такого виду оповіді. Останнє пояснюється тим, що дуже часто письменники використовують конкретні факти зі своєї біографії у вигаданих творах, порушуючи тим самим автобіографічний пакт.

У будь-якому типі оповіді необхідно розмежовувати позиції автора й оповідача. Оповідач може бути тотожним авторові, але може і протиставлятися йому. Якщо в гетеродієгетичних творах найчастіше аукторіальний оповідач не протиставляється авторові, і автор може виражати свої погляди через авторський коментар, то в гомодієгетичній оповіді, особливо у вигаданих (художніх) біографіях, досить складно відокремити свідомість автора від свідомості оповідача або оповідачів, адже, за спостереженнями багатьох дослідників, наявні змішані типи оповіді, типологія яких ще остаточно не встановлена і яку планується визначити на матеріалі американської малої художньої прози епохи постмодернізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров: Человек – текст – семиосфера – история. – М.: "Языки русской культуры", 1999. – 464 с.
2. Фуко М. Что такое автор? // Фуко М. Воля к истине. По ту сторону знания, власти и сексуальности. – М.: Магистериум Касталь, 1996. – 448 с.
3. Жеребкина И.А. Постмодернизм, психоанализ и гендерная теория: развитие концепции субъекта: Дис... д-ра филос. наук: 09.00.04 / Харьковский национальный ун-т им. В.Н.Каразина. — Х., 2002. — 39 с.
4. Корольова А.В. Наратор як аналог мовця в інтимізованій розповіді//Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. Київськ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – № 6. – К.: "Прайм-М", 2002. – С. 242-249.
5. Кагановська О.М. Наративний аспект дослідження текстових концептів Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: Зб. наук. пр. – Вип. 2/Відп. ред. Н.М.Корбозерова. – К.: ВПЦ "Київський університет, 2003. – С. 136-148.
6. Barthes R. La mort de l'auteur // Barthes R. Euvres complètes. T. 2: 1966 – 1973. – Paris, 1994. – P. 491 – 495.
7. Барт Р. Нулевая степень письма // Семиотика / Сост., вступительная статья и общ. редакция Ю.С.Степанова. – М.: Радуга, 1983. – С.306-349.
8. Горных А.А. Англо-американская "новая критика": антропологические проблемы текста // Метафизические исследования. Альманах Лаборатории Метафизических исследований при философском факультете Санкт-Петербургского университета. Вып.11. Язык. – СПб.: Изд-во Алетейя (СПб), 1999. – С.108-130.
9. Бахтін М.М. Проблема тексту у лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках. // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ століття. – Львів: Літопис, 1996. – С.318-323.
10. Бахтин М.М. Формы времени и хронотопа в романе: Очерки по исторической поэтике // Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. – М.: Худож. лит., 1975. – С. 234 – 407.
11. Байков В.Г. Антропоцентризм языка и поэтика точки зрения // Общая стилистика: теоретические и прикладные аспекты. – Калинин: Изд-во Калининск. гос. ун-та, 1990. – С. 4 – 24.
12. Гончарова

Е.А. Антропоцентризм хронотопа как концептуальная основа художественного текста // Категоризация мира: пространство и время. – М.: Диалог-МГУ, 1997. – С. 40 – 43. 13. Филат Т.В. Поэтика пространства и времени в русской повести конца 1880-х начала 90-х годов. – Д.: АРТ-ПИЕС, 2002. – 418 с. 14. Schmidt W. Der Textaufbau in den Erzählungen Dostoevskijs. – Munich: Fink, 1973. – 298 p. 15. Женетт Ж. Повествовательный дискурс // Женетт Ж. Фигуры: В 2-х томах: Пер. с фр. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1998. – Т. 2. – С. 60 – 281. 16. Füger W. Zur Tiefenstruktur des Narrativen. Prolegomena zu einer generativen "Grammatik" des Erzählens Poetica. – N.V. – 1972. – P. 268 – 292. 17. Stanzel F.K. Etudes de stule. – P.: Gallimard, 1970. – 295p. 18. Stanzel F.K. Theorie des Erzählens. 5. Aufl. Göttingen, 1991. – 312 p. 19. Шмид В. Нарратология. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 312с. 20. Lubbock P. The Craft of Fiction. – L.: Jonathan Cape, 1965. – 196 p. 21. Forest Ph. Le roman, le Je. Nantes, 2001. – 132p. 22. Мельничук О.А. Типология повествования от первого лица в художественных произведениях // Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2003. – №2. – С. 88 – 98. 23. Золотова Г.А. Говорящее лицо и структура текста // Язык – система. Язык – текст. Язык – способность: К 60-летию Ю.Н.Караулова: Сб. науч. ст. – М.: Изд-во МГУ, 1995. – С. 120 – 133. 24. Кожевникова Н. А. Типы повествования в русской литературе XIX – XX веков. – М.: Прогресс, 1994. – 335 с. 25. Атарова К.Н., Лесский Г.Л. Семантика и структура повествования от первого лица в художественной прозе // Изв. АН СССР. Серия лит. и яз. – 1976. – Т.35. – №4. – С. 343 – 356. 26. Атарова К.Н., Лесский Г.Л. Семантика и структура повествования от третьего лица в художественной прозе // Изв. АН СССР. Серия лит. и яз. – Т.39. – 1976. – №1. – С. 33 – 46. 27. Бабенко Н.С. Жанровая типологизация текстов как лингвистическая проблема // Филология и культура: Сб. ст. – Тамбов: Изд-во Тамбовск. гос. ун-та, 1999. – С. 50 – 53.

Бабченко Н.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФУНКЦІЇ ФІНАЛІ –S У ТЕРМІНОСИСТЕМАХ (НА ПРИКЛАДІ ПОЛІТИЧНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ)

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими і практичними завданнями. Як відомо, орфографія французької мови з її віковими традиціями є досить складною і представляє значні труднощі для вивчення. Крім того, за умов зростання обсягу спеціальної інформації, вдосконалення способів передачі цієї інформації графічний знак як такий виходить на істотно новий етап розвитку, набуваючи значення на рівні не лише окремого слова, а й цілого тексту, гіпертексту тощо. Можна зі значною мірою вірогідності припустити, що між орфографією термінології та основної лексики існують певні, варті уваги відмінності. Отже, дослідження політичних, економічних текстів з точки зору графіки набуває все більшого теоретичного і практичного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Графічні засоби сучасної французької мови досить докладно описані в роботах багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників (Т.А.Амірової, В.Г.Гака, Н.Катаи, Г.Г.Крючкова, А.В.Новікової, Т.Г.Омельченко, О.Д.Федченко). У них розглядаються графічний та орфографічний рівні мови, взаємозв'язок фонетики та графіки [1; 2], досліджуються проблеми утворення літерної комбінаторики [3], однак дослідження проводяться лише на матеріалі основної лексики французької мови.

Актуальність дослідження визначається зростанням наукового інтересу до графіки, обумовленого значенням графічної фіксації інформації в період розвитку технічних засобів її передачі. Сучасні інформаційні технології є базою глобальної економіки. Однак вимоги до контролю над змістом, формату і підтримки цієї інформації висувають ряд обмежень, викликаних, наприклад, необхідністю зниження вартості виробництва та передачі інформації. Цей інтерес засвідчений значною кількістю досліджень у галузі орфографії. Однак вивченню специфічних рис термінології досі не приділялося значної уваги, тоді як прогрес науки і техніки, розвиток зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних зв'язків, що спостерігається останнім часом, супроводжується зростанням обсягу спеціальної інформації, появою,

розвитком і вдосконаленням мовних засобів і способів передачі цієї інформації, у зв'язку з чим вивчення економічної лексики та спеціальної термінології набуває все більшого теоретичного і практичного значення.

Постановка завдання. Виявлення, дослідження та систематизація специфічних рис, притаманних графіці термінології, що відрізняють її від основної лексики.

Одним з моментів, що викликає труднощі при вивченні орфографії французької мови, є фіналь. Це — кінцева літера чи група літер слова, що не вимовляються, але можуть впливати на попередню частину слова (ініціаль). Вона є тією графічною частиною слова, за допомогою якої воно набуває характеру семантико-граматико-фонетико-графічного цілого [1; 85].

Графічна фіналь може нести фонетичну, граматичну і семантичну інформацію, може впливати на графічний і фонетичний зміст ініціалі. Відповідно до цього, виділяють наступні функції фіналі: нейтральну, ретроспективну та проспективну [1; 50].

Метою даної статті є спроба з'ясувати, як саме ці особливості знаходять відображення у графічному оформленні термінів політичної та економічної сфери.

Найпоширенішою є фіналь –s (враховуючи множину іменників та дієслівні форми) [4; 85], і на її прикладі можна спостерігати всі вищезгадані функції фіналі в основній лексиці французької мови. Фонетична виявляється у впливі на звукове співвідношення попередньої голосної літери в односкладових словах, граматична — у здатності цієї фіналі вказувати на певну особу та час дієслівної форми або множину іменників, прислівників та детермінативів, семантична — в тому, що фіналь може бути смислорозрізняючим елементом при повній фонетико-графічній ідентичності ініціалей [4; 91].

На прикладі термінології спостерігаються наступні особливості фіналі –s: по-перше, серед досліджуваних термінів нами не були виявлені односкладові, в яких фіналь –s виконувала б фонетичну функцію, що засвідчує, принаймні, рідкість їх у політичних, економічних текстах. Водночас варто зауважити, що в даному випадку не слід забувати про паралельність функціонування в текстах термінів і слів основної лексики, в першу чергу службових (*les, des*). Звичайно, цікавою є в першу чергу не ретроспективна, а проспективна їх функція (*les_actions, des_experts*).

Що стосується граматичної функції, то часто вона виявляється так само, як і в основній лексиці, де афонограма –s є орфографічним показником множини [2; 199] (*aire — aires, électrocorporation — électrocorporations*), але в деяких випадках її зручно розглядати паралельно з семантичною. Так, деякі терміни, змінюючи категорію числа, набувають іншого значення, що фактично рівноцінно існуванню двох різних термінів. Наприклад:

année f sg « рік, річний об'єм » — années f pl « період »
travail f sg « ведення, керування ; підсобний робітник, чорнороб » — travaux f pl « хитрощі, махінації »
usage f sg « строк оплати векселя » — usances f pl « звичаї, узанси »

Беручи до уваги той факт, що фонетично ці терміни є ідентичними, розрізнити їх можна лише за допомогою фіналі.

У значній кількості термінів фіналь –s у різних випадках має чи то лише граматичну функцію, чи іноді — граматичну й семантичну водночас, тобто перехід до іншої числової категорії супроводжується набуттям (або втратою) додаткового значення. Наприклад :

bénéfice *m sg* “перевага, пільга; прибуток” — *bénéfices* *m pl* “прибутки”
mutation *f sg* “зміна, зрушення; перехід прав; відчуження майна; внесення коштів”
 — *mutations* *f pl* « зміни, зрушення »
placement « капіталовкладення, установка, працевлаштування, продаж » —
placements « капіталовкладення, інвестиції, вкладення в цінні папери »
plan *m sg* (план, програма ; проект) — *plans* *m pl* (плани)
sortie *f sg* (випуск, поява ; експорт, вивезення ; платіж ; ліквідація ; вихід із справи)
 — *sorties* *f pl* (вивезення ; продукція)
tarif *m sg* (тариф, ставка, розцінка ; шкала розцінок, тарифна сітка ; курс, ціна, розцінка) — *tarifs* *m pl* (тарифи)

Навіть за відсутності різниці у значенні вживання фіналі на позначення однини чи множини у термінах-словосполученнях чітко визначене :

limite d'âge, limite d'avance, limite de classe, limite de confiance, limite de contrôle, limite de crédit, limite de durée, limite finie, limite inférieure, limite de l'intervale, limite d'intervention, limite maximum, limite minimum, limite non singulière, limite des prix, limite en probabilité, limite du programme linéaire, limite de la qualité moyenne après contrôle, limite quantitative, limite de rentabilité, але limites administratives, limites dministratives, limites avantageuses, limites de la concurrence, limites à la croissance, limites de l'écart possible, limites fiduciales, limites générales, limites individuelles, limites du marché intérieur, limites ordinaires, limites de la prévision, limites du progrès technique, limites statutaires, limites de surveillance, limites de tolérance, limites de variation, limites en vigueur

observation désaisonnalisée, observation discrète, observation économique, observation empirique, observationgroupée, observation indépendante, observation individuelle, observation micro-économique, observation ordonnée, observation qualitative, observation quantitative, observation rétrospective, observation statistique, observation trimestrielle, але observations appariées, observations censitaires, observations continues, observations démographiques, observations directes, observations discontinues, observations indirectes, observations périodiques, observations rangées, observations successives

participation active, participation aux bénéfices, participation au capital, participation circulaire, participation au commerce international, participation conjointe, participation croisée, participation donnant le contrôle, participation électorale, participation équitable, participation étrangère, participation financière, participationaux frais, participation aux fruits d'expansion, participation à la gestion, participation industrielle, participation majoritaire, participation au management, participation au marché, participation minoritaire, participation permanente, participation à la production, participation publique, participation sociale, participation dans une société, але participations communes, participations consolidées, participations détenues par des particuliers, participations directes, participations diversifiées, participations financi'res entre sociétés mères, participations multiples, participations réciproques, participations unilatérales

Отже, функції фіналі терміна мають свої особливості та дещо відрізняються від функцій фіналі загальноновживаних слів. Значущість граматичної функції фіналі значно зростає; часто вона нероздільно поєднана з семантичною функцією, виконуючи разом з нею специфічну роль — розрізнення термінів. Інакше кажучи, фіналь терміна є поліфункціональною.

Зважаючи на високу порівняно з основною лексикою частотність випадків, коли одна й та ж лексична одиниця в однині та множині позначає різні поняття, можна

говорити про існування тенденції до розрізнення термінів за допомогою фіналі –s, що позначає множину.

Це ще раз нагадує про визначальну роль орфографії і, зокрема, фіналі у процесі графічної фіксації політичних і економічних термінів.

***Подальші перспективи дослідження.** Оскільки термінологія контролюється (а певна її частина при потребі навіть створюється) спеціалістами, в тому числі лінгвістами, певно, що слідування лінгвістичним правилам, притаманним даній мові, буде проявлятися навіть яскравіше, ніж у загальноживаних словах. В той же час специфічне призначення і сфера вживання термінів мають створювати певні відмінності між термінологією та основною лексикою. Як відомо, переважна більшість термінів є іменниками, і лише цей факт може складати особливість, що відображена у їх орфографії. Можна припустити, що зростання кількості міжмовних контактів, потреба у швидкому обміні інформацією, зокрема із застосуванням технічних засобів (Інтернет, СМС, факс тощо), викликають зміни у графічному оформленні термінів. Скорочення, притаманні раніше переважно письмовій мові, тепер усе частіше проникають до усного мовлення, причому не тільки засобів масової інформації, але й повсякденного професійного спілкування. Отже, графіка терміностистем французької мови представляє широкі перспективи для дослідження.*

ЛІТЕРАТУРА

1. Крючков Г.Г. Система французской орфографии как единство парадигматической и синтагматической подсистем: Дис. ...канд. филол. наук. — Киев, 1980. 2. Крючков Г.Г. Системность значимых единиц современного французского языка: Дис. ...д-ра филол. наук. — Киев, 1987. 3. Омельченко Т.Г. Графическая и орфографическая комбинаторика литер в современном французском языке : Дис. ...канд. филол. наук. — Киев, 1988. 4. Крючков Г.Г. Современная орфография французского языка. — К., «Выща школа», 1987. — 184 с.

ДОВІДНИКИ

1. Французско-русский экономический словарь // Иванова Г.С., Островская Е.П., Гавришина К.С. и др. — М. : Рус. яз., 1995. — 566с. 2. Le Maxidico. — Editions de la Connaissance, 1996. 3. Dictionnaire des termes officiels. — 7e éd. Avril 1996.

Багацька О.В.

Київський національний лінгвістичний університет

КОНЦЕПТ РІВНОВАГА: ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ АКТИВАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНИХ АМЕРИКАНСЬКИХ ОПОВІДАНЬ)

У сучасній когнітивній лінгвістиці базовою структурою репрезентації знань вважають концепт [1: 14; 2: 27; 3: 21-22], а фокусом лінгвокогнітивних досліджень є організація базових концептів людського досвіду та засоби їхньої мовної репрезентації [4: 11]. Водночас слово розглядають як найважливішу номінативну одиницю мовної системи, оскільки воно є носієм інформації не тільки про мовну, але й про позамовну дійсність, у тому числі й про індивідуальне сприйняття зовнішнього світу [5: 130]. Аналізу засобів лексичної активації концепту було присвячено цілу низку лінгвістичних досліджень: вивчалися семантичні характеристики та особливості лексичної репрезентації концептів ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ [6], ЧЕСТЬ [7], ЛЮБОВ [8], ПОДВИГ [9], МАЙБУТНЄ [10], ПРАЦЯ [11].

Засоби лексичної активації концепту РІВНОВАГА не підлягали комплексному аналізу, що зумовлює **актуальність** цієї статті. Виходячи з цього, нашим **завданням** є

аналіз дієслів, квантифікаторів та прикметників у різних синтаксичних функціях, які репрезентують етапи розгортання концепту РІВНОВАГА.

При моделюванні концепту РІВНОВАГА ми спираємось на протиставлення фону та фігури, які характеризують людське сприйняття та інтерпретацію дійсності [КСКТ: 185-186]: фігура розташована попереду, відрізняється мобільністю та чітко окресленими просторово-часовими межами, а фон як основа фігури характеризується нерухомістю, частою невизначеністю у часі та просторі [12: 157]. У структурі зазначеного концепту фоном виступає ВЕРТИКАЛЬ, на тлі якої взаємодіють СИЛИ, які розглядаються як фігура: при рівновазі – ПРОТИДІЮЧІ СИЛИ; при втраті рівноваги – ПОЗБАВЛЕННЯ МОЖЛИВОСТІ, ПРИМУС, ПЕРЕШКОДА; при відновленні рівноваги – ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ, УСУНЕННЯ ПЕРЕШКОДИ. Вказані гешталти визначають вибір лексичних засобів номінації концепту РІВНОВАГА.

Дієслова активують силовий компонент концепту РІВНОВАГА, представлений гешталтами ПОЗБАВЛЕННЯ МОЖЛИВОСТІ, ПЕРЕШКОДА, ПРИМУС, УСУНЕННЯ ПЕРЕШКОДИ, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ. ПОЗБАВЛЕННЯ МОЖЛИВОСТІ фіксує причини переривання руху [13: 45]. ПРИМУС репрезентує рух під впливом зовнішніх сил, до яких відносять вітер, воду, фізичні об'єкти, людей. ПЕРЕШКОДА складається з силового вектора, що зупиняє або змінює траєкторію руху внаслідок зіткнення з перепорою. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ характеризується наявністю потенційного силового вектора та відсутністю бар'єрів і перешкод. УСУНЕННЯ ПЕРЕШКОДИ вказує на ліквідацію бар'єра, що відкриває шлях для застосування сили [14: 45-47].

Прототипами дієслова є акціональні дієслова, що репрезентують події, в яких агент спричиняє певну зміну пацієнта внаслідок фізичної дії [15: 45], напр., *I knew right away he was terribly hurt by the horse* (Woiwode, 58). У наведеному прикладі акціональне дієслово *hurt* ("cause bodily or mental pain or injury to" [COD: 577]) номінує фізичну дію (ПОЗБАВЛЕННЯ МОЖЛИВОСТІ), джерелом якої є кінь (*the horse*), що спричиняє руйнівні зміни (*terribly hurt*) у фізичному стані людини (*he*). У наступному уривку оповідання: *The doctor sat them down in a lounge and said that [...] all of them had to face the worst: James would have to undergo the most comprehensive therapy merely to restore his basic functions* (Woiwode, 60) акціональне дієслово *restore* ("bring back to health" [COD: 1027]) репрезентує ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ, джерелом якої є щонайповніша терапія (*the most comprehensive therapy*), що відновлює фізичну рівновагу (*restore his basic functions*) хлопчика, який виступає ціллю. Отже, акціональні дієслова ми розглядаємо як засоби актуалізації силового компонента концепту РІВНОВАГА, оскільки вони іменують сили, що призводять до ВТРАТИ або ВІДНОВЛЕННЯ РІВНОВАГИ.

Підмет репрезентує концепт РІВНОВАГА цілком, в той час, коли присудок вказує на його зміни, що зумовлюють ВТРАТУ або ВІДНОВЛЕННЯ РІВНОВАГИ. Виходячи з аналізу концептуальної основи дієслова, формування дієслівних значень зумовлене репрезентацією ознак чотирьох категорій: антропонімічності (орієнтованість на автора висловлювання); суб'єктності (ступінь активності, контролю суб'єкта); об'єктності (спрямованість, результативність) та якісною характеристикою події (локалізація у часі, ступінь реалізованості) [15: 44]. За принцип класифікації присудків, позначених акціональними дієсловами, ми взяли одну із ознак концептуальної основи досліджуваних дієслів – ознаку результату впливу на об'єкт [15: 45].

При актуалізації **ВТРАТИ РІВНОВАГИ** дієслова-присудки вербалізують образ-схеми ПЕРЕШКОДА та ПРИМУС, позначаючи результат впливу на об'єкт, який ми визначаємо за допомогою компонентного аналізу лексикографічних дефініцій дієслів. За

ознакою результату впливу на об'єкт виділяємо три групи дієслів, що репрезентують ВТРАТУ РІВНОВАГИ: 1) падіння; 2) застосування сили (що може призвести до падіння); 3) нерівномірного руху (який може скінчитись падінням).

Дієслова **падіння**: *fall (down), drop to the ground, faint, slump etc.* позначають втрату фізичної рівноваги, внаслідок чого людина падає. Семантика наведених дієслів свідчить про відхилення людини від вертикальної позиції, отже фокусом актуалізації стає образ-схема ВЕРТИКАЛЬ, напр., *"We be 'n to the county fair!" croaked gran-ther with a last flare of triumph, and fell down sideways against me* (Fisher, 105).

У цьому уривку дієслово-присудок *fell down* позначає падіння, яке відбиває відхилення від ВЕРТИКАЛІ та вказує на порушення фізичної рівноваги людини, позначеної підметом *gran-ther*.

Поряд із дієсловами, що позначають фізичне падіння, виділяємо одиниці, що вербалізують його причини, які включають застосування сили відносно людини та її нерівномірний рух.

Дієслова **застосування сили**: *push, hit, slog, knock, charge at, make, hurl, pull, punch, force, strike* виражають не власне падіння, а силу, котра до нього призводить, тобто фокусом стають силові образ-схеми ПЕРЕШКОДА та ПРИМУС. Ґрунтуючись на лексикографічних визначеннях цих дієслів, за ступенем інтенсивності застосованої сили ми ділимо їх на нейтральні, інтенсивні та суперінтенсивні.

Нейтральні дієслова констатують факт застосування сили, що порушує рівновагу людини, та ідентифікують її як ПРИМУС або ПЕРЕШКОДУ. Лексикографічні визначення нейтральних дієслів ПРИМУСУ: *push, pull* (семи "*exert a force on smth tending to move*" [COD: 972, 967]), *make* (семи "*cause or compel to do smth*" [COD: 715]), *trip* (семи "*cause to stumble*" [COD: 1307]), *force* (семи "*constrain by force or against one's will*" [COD: 459]) містять спільну базову сему "**force**" (*примусити*), яка вказує на причину руху під впливом зовнішньої сили, що може призвести до падіння, напр., *But before I knew it someone got behind me and tripped me so that I fell on one knee. Then another of them pushed me, trying to make me squat* (Halper, 154-155).

У наведеному уривку присудки, виражені дієсловами *tripped, pushed* актуалізують образ-схему ПРИМУС, яка вказує на причини відхилення людини від вертикальної позиції та рух УНИЗ. Результат такого відхилення фіксується дієсловами падіння *fell, squat*, які відбивають порушення фізичної рівноваги, позначеної підметом *I*.

Словникові тлумачення нейтральних дієслів ПЕРЕШКОДИ: *strike* (семи "*deliver o blow on*" [COD: 1207]), *hit* (семи "*strike with a blow*" [COD: 559]), *punch* (семи "*strike bluntly*" [COD: 969]) включають спільну сему "**strike**" (*ударити*), яка позначає зупинку руху або падіння внаслідок зіткнення з перепорою, напр., *I shoved someone and then someone hit me. [...] And while I was down, my face was squeezed against some papers on the sidewalk [...]* (Halper, 154-155).

У наведеному прикладі присудок, виражений дієсловом *hit*, активує образ-схему ПЕРЕШКОДА, яка вказує на причини відхилення людини від вертикальної позиції та рух УНИЗ. Результат дії цієї сили фіксується прислівником *down*, який відбиває порушення фізичної рівноваги – падіння, позначеної підметом *I*.

У другому прикладі: *I threw the teapot at him, hard. It stuck him in the back, a clank, a rattle hollow as a far-off clap of thunder. He stopped...* (Peery, 168) присудок, виражений дієсловом *stuck*, також активує образ-схему ПЕРЕШКОДА, проте, вона вказує на вимушену зупинку руху, що фіксується дієсловом *stopped*, і лише потенційно можливе падіння.

Інтенсивні дієслова акцентують значний ступінь дії ПРИМУСУ або ПЕРЕШКОДИ, які порушують рівновагу людини. Лексикографічні дефініції

інтенсивних дієслів ПЕРЕШКОДИ: *slog* (семи “*hit hard and wildly*” [COD: 1144-1145]), *charge* (семи “*make a rushing attack*” [COD: 189]), *slash* (семи “*make a long narrow gash in, make a sweeping cut*” [COD: 1141]) мають спільні базові семи “*hit*” (ударити), яка позначає зупинку руху внаслідок зіткнення з перепорою та реальне або потенційне падіння, і “*hard*” (сильно), що вказує на значний ступінь дії ПЕРЕШКОДИ, напр., *As they turned, he was spinning the dowel like a baton, faster and faster, and as the stouter of the two attackers charged him, he whipped it around his head and slashed straight across the boy's throat [...]* *The potential fornicator **fell** forward, his eyes rolled up in his head* (Ellison, 86-87).

У наведеному уривку присудок, позначений дієсловами *charged* і *slashed*, активує ПЕРЕШКОДУ, яка вказує на причини падіння, вербалізованого дієсловом *fell*, що відбиває порушення фізичної рівноваги, позначеної підметами *attackers* і *fornicator*.

Визначення інтенсивних дієслів ПРИМУСУ: *throw* (семи “*move violently, quickly or suddenly*” [COD: 1273]), *hurl* (семи “*throw with great force*” [COD: 576]) мають базові семи “*move with great force*” (пересунути з великою силою), які вербалізують значний рух під впливом зовнішньої сили, що призводить до падіння, напр., *She heard a sound like a post struck and came around the corner where she'd taken cover and saw James, a ways from Apache, hurled down* (Woidwode, 58).

У цьому уривку присудок, позначений дієсловом *hurled*, репрезентує ПРИМУС, який є причиною падіння людини. Прислівник *down* вказує на втрату фізичної рівноваги, позначеної власним іменем *James*.

Суперінтенсивні дієслова ідентифікують ПЕРЕШКОДУ, внаслідок дії якої порушується вертикальне положення людини і вона падає. Лексикографічні дефініції цих дієслів: *knock (down, about)* (семи “*strike to the ground with a blow*” [COD: 655]) мають базові семи “*strike to the ground*” (збити з ніг), які вказують на повну зупинку руху та падіння внаслідок зіткнення з перепорою, напр., *Sometimes my father comes thundering up the steps behind grandparents as if he intended to knock the old couple down* (Algren, 23).

У наведеному прикладі дієслово *to knock down* у складі присудка активує ПЕРЕШКОДУ, яка спричиняє падіння та, відповідно, втрату фізичної рівноваги людей, позначену іменником *couple*.

Дієслова **нерівномірного руху**: *stumble, trip, crawl, hobble, plod, trudge, slog, lurch, stagger, totter* виражають рух з перешкодами та позначають не власне падіння, а причини, що до нього призводять унаслідок ускладненого нестабільного пересування або його припинення через часткові падіння чи зупинки як результат зіткнення з перешкодою [16: 61], тобто фокусом стає образ-схема ШЛЯХ. Виходячи з лексикографічних визначень, ми поділяємо ці одиниці на дієслова ускладненого руху, нестабільного руху із зупинками та падіннями.

Дієслова **ускладненого руху**: *hobble* (семи “*walk lamely*” [COD: 560]), *crawl* (семи “*move slowly with the body close to the ground*” [COD: 271]), *plod* (семи “*walk doggedly or laboriously*” [COD: 915]), *trudge* (семи “*go on foot laboriously*” [COD: 1310]), *slog* (семи “*walk doggedly*” [COD: 1145]) мають спільні базові семи “*walk laboriously*” (пересуватися з напругою), які активують ПЕРЕШКОДУ і вказують на причину можливого падіння та втрати фізичної рівноваги, напр., *If Papa O. got in before light, as happened occasionally early in the week, he crawled under Roman's bed [...]* (Algren, 25).

У наведеному прикладі дієслово *crawled* (“*move slowly with the body close to the ground*” [COD: 271]), актуалізує ПЕРЕШКОДУ, що призводить до втрати фізичної рівноваги, позначеної підметом *Papa O.*, внаслідок відхилення від ВЕРТИКАЛІ.

Дієслова **нестабільного руху із зупинками**: *lurch* (семи “*move unsteadily*” [COD: 707]), *stagger* (семи “*walk unsteadily*” [COD: 1185]), *totter* (семи “*walk unsteadily or feebly*” [COD: 1289]) мають спільні базові семи “*move unsteadily*” (*пересуватися із зупинками*), які активують ПЕРЕШКОДУ і вказують на причину можливого падіння та втрати фізичної рівноваги, напр., *She staggered back, fell against a table, knocked down the chair and almost fell again* (Gaitskill, 18-19).

У цьому уривку присудок, виражений дієсловом *staggered*, активує ПЕРЕШКОДУ, що спричиняє відхилення від ВЕРТИКАЛІ (*back*) та призводить до падіння, позначеного дієсловом *fell*, і, відповідно, втрати фізичної рівноваги людини.

Дієслова **нестабільного руху із падіннями**: *stumble* (семи “*have a partial fall from striking or misplacing one's foot*” [COD: 1211]), *trip* (семи “*have a partial fall from catching one's foot*” [COD: 1307]) мають спільні базові семи “*have a partial fall*” (*мати часткові падіння*), які позначають ПЕРЕШКОДУ і вказують на порушення вертикальної позиції людини та втрату фізичної рівноваги, напр., *She tripped over the skirt of one dress, the one I wore at my wedding* (Power, 124).

У наведеному прикладі присудок, виражений дієсловом *tripped*, активує ПЕРЕШКОДУ, що спричиняє часткове падіння та тимчасову втрату фізичної рівноваги людини.

До дієслів, які актуалізують **ВІДНОВЛЕННЯ РІВНОВАГИ** після падіння, ми відносимо **дієслова підйому**, що безпосередньо вказують на відновлення вертикальної позиції тіла, стабілізацію фізичного стану: *get up, rise, lift to feet, stand (up), grow, alleviate*, напр., *As quickly as he could, he got up and set forth, guiding himself by the fence* (Parker, 97).

У наведеному уривку дієслово *got up* позначає відновлення втраченої фізичної рівноваги та повернення людини до вертикальної позиції, що дає можливість продовжувати рух уперед (*set forth*). Фокусом актуалізації стає відновлення ВЕРТИКАЛІ.

Поряд із дієсловами, що активують зміни концепту РІВНОВАГА, тобто ВТРАТУ РІВНОВАГИ та її ВІДНОВЛЕННЯ, і становлять основні засоби активації досліджуваного концепту, вживаються квантифікатори та прикметники у функції означення, які ми відносимо до додаткових способів його позначення.

Лексична система англійської мови містить цілу групу квантифікаторів, що ідентифікують фізичні характеристики предметів реального світу (розмір, об'єм, кількість): *several, many, few, handful etc.*; акцентують частотні характеристики подій і явищ, їхні часові та просторові параметри: *for hours, a solid year, every month etc.* [17: 85-86]. Квантифікатори, що залучаються до частиномовної системи та посідають проміжне положення між займенниками та іменниками, з тенденцією наближення до займенників, за номінативну базу мають понятійну категорію “розмита величина просторової форми” [18: 22]. Вони функціонують як показники кількісних властивостей предмета мовлення, що є їхньою центральною, прототиповою функцією [18: 9], і характеризують живі істоти, способи реалізації дії, простір і час, грошові одиниці тощо. При співвіднесенні просторових форм об'єктів виявляється їхня ієрархічна залежність по лінії “більше/менше”, інформація про яку міститься в семантиці квантифікаторів [18: 15].

Квантифікатори при сполученні з мовними одиницями, що позначають час, відбивають темпоральний аспект зміни концепту РІВНОВАГА. Сутність їхнього вживання полягає в актуалізації відхилення від ТЕМПОРАЛЬНОЇ ШКАЛИ, що проявляється у неадекватному сприйнятті часових властивостей об'єкта, яка накладається на ґештальт РІВНОВАГА. Сприйняття часу – це когнітивна конструкція, яку ми розглядаємо у вигляді темпоральної шкали, продукт розумової активності,

зумовлений природою та масштабом когнітивної обробки інформації, що виконується за певний проміжок часу [19: 776]. За когнітивно-атенційною теорією відхилення від стереотипної ТЕМПОРАЛЬНОЇ ШКАЛИ пояснюються ступенем уваги, яку людина приділяє плину часу: якщо часовий інтервал заповнений стимулами, більше уваги приділяється обробці отриманої від них інформації і менше когнітивному таймеру, внаслідок чого сприйняття часових відрізків стає мінімальним [19: 781].

ТЕМПОРАЛЬНА ШКАЛА, на тлі якої активується гештальт РІВНОВАГА, вербалізується за допомогою числівників, що сполучаються з темпоральними лексемами, та акцентують неадекватне співвіднесення часових відрізків. Відхилення від ТЕМПОРАЛЬНОЇ ШКАЛИ свідчить про порушення рівноваги, напр., *She was frankly **afraid** by now [...]. The people seemed hurled on in a frantic action that made every hour forty five minutes long, every day nine hours, every year fourteen days. Food was so elusively fast, eaten in such a hurry, that you were always hungry, speeding to a new meal with new people* (Jackson, p. 6-7).

У наведеному прикладі квантифікатори *every hour forty five minutes long, every day nine hours, every year fourteen days* у функції означення позначають скорочення звичних для людини відрізків часу та актуалізують відхилення від сприйняття години як 60 хвилин, доби як 24 години, року як 365 днів, що стає причиною порушення рівноваги. Співвідношення квантифікаторів з лексемою *afraid*, яка активує концепт страху, свідчить про порушення психічної рівноваги особи, позначеної підметом *she*.

Подібним чином при активації концепту РІВНОВАГА функціонують і прикметники у вищому та найвищому ступенях порівняння, оскільки вони концептуально подібні до квантифікаторів як знаку градуйованої інтенсивності розміру [18: 18]. Вживання прикметників у різних ступенях порівняння позначає рух по градуйованій шкалі [20: 233; 21: 42], оскільки будь-яке судження про кількість, репрезентоване в термінах міри та чисел, передбачає попереднє положення про шкалу градації, яку визначають як упорядкований ряд відносних “більше” або “менше” [22: 43; 23: 47].

Рух по градуйованій шкалі полягає у відхиленні від норми, яка містить такі компоненти: співвіднесення із звичайним ходом речей (алетичні факти); співвіднесення з поняттям того як має бути (деонтичні норми пов’язані з прескрипціями); співвіднесення з системою цінностей [25: 90-91]. Суттєвого значення для розуміння відношень між ступенями порівняння прикметників набуває ситуативна (оказіональна) норма, тобто норма на певний випадок, коли властивості об’єкта не відповідають вимогам, що поставлені до нього у конкретному випадку чи ситуації [20: 238].

Відхилення від шкали градації з відміткою норми, що накладається на гештальт РІВНОВАГА, вказує на її порушення, напр., *“What a lovely place”, she said when she came in, and then was sorry when her host said, “Some day this damn situation will let up and I’ll be able to settle down in a really decent place”. There were other people there; **they sat and talked** about the same subjects than current in New Hampshire, but they drank more than they would have at home and it left them strangely unaffected; their voices were louder and their words more extravagant; their gestures, on the other hand, were smaller, and they moved a finger where in New Hampshire they would have waved an arm* (Jackson, 5).

У наведеному уривку прикметники у вищому ступені порівняння *louder, more extravagant, smaller* вказують на зміну кількісних та якісних характеристик поведінки людей та активують суттєве відхилення від алетичного компонента норми, що позбавляє головну героїню можливості відчувати себе комфортно у цьому колі людей (*this damn situation*). Встановлення факту відхилення від норми ґрунтується на імпліцитному протиставленні прикметників у вищому ступені, які позначають реальні стандарти

життя у великому місті, своїм відповідникам у позитивному, що відбивають стереотипи того, як це зазвичай буває у рідному для героїні селищі. Співвідношення прикметників із соціальним концептом людського спілкування, який активується за допомогою суб'єктно-предикатної структури *they sat and talked*, свідчить про порушення соціальної рівноваги.

Таким чином, до лексичних засобів активації концепту РІВНОВАГА ми відносимо дієслова, квантифікатори та прикметники. Дієслова **падіння** та **підйому** актуалізують ВЕРТИКАЛЬ у складі гештальту РІВНОВАГА, зокрема відхилення від неї або його ліквідацію внаслідок дії сили. Дієслова **застосування сили** вербалізують ПЕРЕШКОДУ і ПРИМУС, які позначають причини втрати рівноваги і співвідносяться з фігурою концепту РІВНОВАГА. Дієслова **нерівномірного руху** репрезентують ШЛЯХ як периферійний елемент досліджуваного концепту та фіксують причини порушення рівноваги. Квантифікатори у сполученні з часовими одиницями ідентифікують відхилення від ТЕМПОРАЛЬНОЇ ШКАЛИ, яка слугує фоном для розгортання концепту РІВНОВАГА. Вищий та найвищий ступені порівняння прикметників вказує на значне відхилення від градуальної шкали якостей, внаслідок чого порушується рівновага. Перспективним ми вбачаємо дослідження принципів використання цих мовних одиниць для композиційно-семантичного втілення концепту РІВНОВАГА в сучасних американських оповіданнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов // Вісник Черкаського університету. Серія Філологічні науки. – Вип. 11. – Черкаси. – 1999. – С. 12-25.
2. Попова З.Д., Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике. – Воронеж: Истоки, 2002.
3. Jackendoff R. Semantics and Cognition. – Cambridge: The MIT Press, 1995.
4. Кубрякова Е.С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики // Известия РАН. Сер. лит-ры и языка. – 2004. – Т.63, №3. – С. 3-12.
5. Полужин М.М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення. – Ужгород: Закарпаття, 1999.
6. Вальчук Г.В. Мовне втілення концепту “європейська інтеграція”: семантико-когнітивний аспект (на матеріалі англійських документів Євросоюзу та публікацій газети *The Times*): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Київ, 2003.
7. Вишаренко С.В. Принципы структурирования концепта “honour” и текстовая реализация его ядерных компонентов (на материале ранненовоанглийского периода): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – СПб, 1999.
8. Воркачев С.Г. Семантизация концепта любви в русской и испанской лексикографии (сопоставительный анализ) // Язык и эмоции. – Волгоград: Перемена, 1995. – С. 125-132.
9. Кохташвили Н.И. Семантические характеристики концепта “подвиг” // Языковая личность: проблемы когниции и коммуникации. – Волгоград: Колледж, 2001. – С. 122-126.
10. Лебедева Н.Л. Языковая структура концепта “будущее” в политическом дискурсе ГДР // Лингвистическая реальность и межкультурная коммуникация: Материалы междунар. науч. конф. – Иркутск: ИГЛУ, 2000. – С. 85-87.
11. Токарев Г.В. Особенности лексической репрезентации концепта “труд” // Лингвистические парадигмы: традиции и новации: Материалы междунар. симпозиума. – Волгоград: Перемена, 1999. – С. 178-181.
12. Ungerer F., Schmid H.J. An Introduction to Cognitive Linguistics. – London: Longman, 1996.
13. Потапенко С.І. Структура заголовків англійських газетних повідомлень: досвід лінгвокогнітивного аналізу // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – Сер. Філологія. – 2003 – Т.6. – №1. – С. 128-135.
14. Johnson M. The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason. – Chicago: The University of Chicago Press, 1987.
15. Болдырев Н.Н. Перекатегоризация глагола как способ формирования смысла высказывания // Известия АН. Сер. лит-ры и языка. – 2001. – Т.60, №2. – С. 40-55.
16. Strugielsky P.F.S. Where Do We Stand on the Meanings of Stand? Image-Schematic Constraints on Semasiological Change // Acta Universitatis Nicolai Copernici. English Studies X. Humanities and Social Sciences. – 2001. – Vol. 345. – P. 53-110.
17. Туранский И.И. Семантическая категория интенсивности в английском языке. – М.: Высшая школа, 1990.
18. Шиффман Х.Р. Ощущение и восприятие. – СПб: Питер, 2003.
19. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. – М.: Наука, 1988.
20. Воротников Ю.Л. Позитив в системе степеней качества // Известия РАН. Сер. лит-ры и языка. – 1998. – Т.57, № 6. – С. 39-44.
21. Сэпир Э. Градуирование. Семантическое исследование // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XVI. Лингвистическая прагматика. – М.: Прогресс, 1985. – С. 43-78.
22. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. – М.: Наука, 1985.
23. Николаева Т.М. Функции частиц в высказывании. – М.: Наука, 1985.

ДОВІДНИКИ

1. КСКТ. Краткий словарь когнитивных терминов / Сост. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. – М.: Моск. гос. ун-т, 1996.
2. COD. The Concise Oxford Dictionary / Ed. by R.E. Allen. – Oxford: Clarendon Press, 1990.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Woiwoide L. Silent Passenger // The Best American Short Stories / Ed. by L. Erdrich, K. Kenison. – Boston: Houghton Mifflin Company, 1993. – P. 49-62. 2. Fisher D.C. The Heyday of the Blood // Twenty Grand Short Stories / Ed. by E. Taggard. – New York: Bantam Books, 1963. – P. 98-106. 3. Halper A. Prelude // Twenty Grand Short Stories / Ed. by E. Taggard. – New York: Bantam Books, 1963. – P. 146-156. 4. Peery J. Want the Thunder Said // The Best American Short Stories / Ed. by L. Erdrich, K. Kenison. – Boston: Houghton Mifflin Company, 1993. – P. 161-168. 5. Ellison H. The Man Who Rowed Christopher Columbus Ashore // The Best American Short Stories / Ed. by L. Erdrich, K. Kenison. – Boston: Houghton Mifflin Company, 1993. – P. 77-93. 6. Algren N. How the Devil Came Down Division Street // American Patchwork / Ed. by B. Keene Taska. – New Jersey: US Information Agency, 1995. – P. 24-28. 7. Gaitskill M. The Girl on the Plane // The Best American Short Stories / Ed. by L. Erdrich, K. Kenison. – Boston: Houghton Mifflin Company, 1993. – P. 10-24. 8. Power S. Red Moccasins // The Best American Short Stories / Ed. by L. Erdrich, K. Kenison. – Boston: Houghton Mifflin Company, 1993. – P. 113-126. 9. Parker D. Clothe the Naked // Twenty Grand Short Stories / Ed. by E. Taggard – New York: Bantam Books, 1963. – P. 90-97. 10. Jackson S. Pillar of Salt // American Patchwork / Ed. by B. Keene Taska. – New Jersey: US Information Agency, 1995. – P. 3-11.

БІЛАС А.А.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ФРАНЦУЗЬКЕ АРГО У ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОМУ АСПЕКТІ

Художній переклад спочатку як проблема практична, а згодом і теоретична існує з давнини. У сучасній перекладознавчій практиці постає дуже важлива проблема: як відтворювати стилістично знижені місця художнього твору, зумовлені вживанням сленгу (для французів “арго”) та просторіччя [1:94]. Тож предметом нашого дослідження буде французьке арго у перекладознавчому аспекті.

Частково торкалися питання відтворення соціолектних одиниць Б. Ларін, А. Федоров, С. Влахов і С. Флорін. Перш за все, коротко зупинимось на зміні підходів до визначення перекладності / неперекладності одиниць соціальних діалектів, до яких відноситься й французьке арго. Зокрема, А. Федоров трактував неперекладність слів соціальних жаргонів так: “Дійсно неперекладними є лише ті окремі елементи мови першотвору, які є відхиленнями від загальної норми мови, що є відчутними по відношенню саме до цієї мови, тобто в основному діалектизми й ті слова соціальних жаргонів, які мають яскраво виражене місцеве забарвлення” [2:168]. Водночас, тут же, спостерігаємо еволюцію його ідей у бік можливості функціонального відтворення маргінальних мовних одиниць: мова володіє могутніми засобами, з допомогою яких відтворюються інші функції таких слів – чи функція просторіччя, нелітературне забарвлення, властиве діалектизму, чи використання особливих етимологічних зв'язків, що поєднують арготизм або жаргонізм з коренями загальнонародної мови. А далі автор називає основним функціональним еквівалентом територіальних та соціальних діалектів у мові перекладу просторіччя у широкому сенсі слова [2:316]. Таке трактування було зумовлене тезою Б. Ларіна про «загальнонародні» елементи «народного» мовлення як можливі функціональні субститути іншомовних соціально-діалектних компонентів художнього тексту, внаслідок чого А. Федоров відносить ці відповідники до складу просторіччя. Зокрема, Б. Ларін зазначає, що й просторіччя персонажа, і репліки на обласному діалекті, і всі соціально-діалектні діалоги (мовою арго, професійних жаргонів) – завжди стилістично активні, і це повинно знайти дохідливу відповідність у перекладі... В арго, як і в професійних мовах, багато інтернаціональних елементів, які інколи можна використати. Водночас він вказує, що, в основному, арготизми треба перекладати шляхом калькування, оскільки арго лише лексична надбудова над загальною мовою, і пропорція може бути витриманою без особливих зусиль перекладача [3:137]. Тут ми дотримуємося іншої думки, не зводячи переклад французьких арготизмів лише до калькування.

Тезу А. Федорова про можливість функціонального перекладу соціолектних одиниць уточнює І. Левий, привертаючи увагу до прийому компенсації: “не обов’язково, щоб у народному мовленні кожному розмовному звороту оригінала відповідало просторіччя в перекладі: воно може бути використаним в іншому місці при умові, щоб загальне враження від мовленнєвої характеристики збереглося незмінним” [4:148]. С. Влахов і С. Флорін наголошують на тому, що для відтворення жаргону, аргі чи сленгу найбільш природно, безперечно, буде використати функціональні аналоги при їх наявності у цільовій мові, адже вони у кінцевому рахунку тісно пов’язані з просторіччям й нерідко ототожнюються з ним чи переходять у його склад [5:250-253]. Таким чином, на думку авторів праці “Неперекладимое в переводе”, за відсутності відповідників чи функціональних аналогів, перекладач може вдатися до просторіччя, яке й надасть тексту, що перекладається, необхідну характеристику відхилення від літературної норми. Вони звертають також увагу на важливість врахування перекладачем часового фактору підчас пошуку відповідників жаргону, аргі й сленгу, оскільки вони піддаються швидким і частим змінам.

Таким чином, можна зробити висновок, що питання перекладу арготизмів висвітлено лише у загальних рисах й потребує докладного дослідження, особливо, у плані французького аргі.

Аналіз досліджень українських вчених стосовно перекладу англійського нелітературного мовлення (С. Швачко й І. Золотарьов, О. Клименко), американського сленгу (Р. Розіна), військового сленгу (Г. Судзіловський) і, особливо, американського військового сленгу (В. Балабін) дозволяє використати їхні результати у площині перекладу елементів арготичної підсистеми французької мови. Важаємо, що це є можливим, оскільки трактуємо французьке аргі і сленг співвідносними мовними категоріями, що мають певне національне забарвлення. Тому, на нашу думку, ідеї дослідників перекладу сленгу постають необхідними для більш ґрунтовного висвітлення проблем перекладу саме французьких арготизмів.

Тож спробуємо провести дослідження таких питань перекладу ФА: які компоненти значення ФА є обов’язковими для передачі; чи є можливим використання українського сленгу як прямого перекладацького відповідника; за допомогою яких способів і прийомів забезпечити адекватне відтворення.

Г. Судзіловський наголошує на стилістичних труднощах перекладу сленгу: важливою є не часткова, формальна, а загальна функціонально-стилістична відповідність. Мова йде не про переклад окремих слів і словосполучень, взятих самих по собі, поза контекстом. Переклад окремих складових одиниць будь-якого контексту повинен відбуватися з урахуванням комплексу змісту і мовної форми матеріалу, що перекладається [6:65-66]. На його думку, загальна стилістична відповідність часто досягається завдяки заміні деяких емоційно-забарвлених елементів англійської мови відповідними термінами цільової мови, тому часто передача декількох окремих англійських розмовно-просторічних слів і виразів відповідними їм за стилем і емоціональним забарвленням є цілком достатньою для досягнення загальної стилістичної адекватності (з точки зору передачі лексичних особливостей стилю першотвору).

Відзначаючи проникнення елементів нижчих шарів на сторінки художньої літератури з наступним живленням мови художніх текстів внаслідок демократизації усного й писемного мовлення, О. Чередниченко вважає, що це поставило перед перекладачами проблему віднайдення відповідників для слів-арготизмів. Він вказує на можливість їх добору в загальномовних словниках з позначкою “вульгарне” або “просторічне”, що лише частково допомагає українському перекладачеві. Вчений-

перекладознавець також наголошує на нерозвиненості українського сленгу, що практично не дозволяє встановити міжмовні аналогії, тим паче, що в українській літературі немає усталеної традиції використання сленгу [1:94-95].

Насамперед, слід відповісти на питання: чи є прямий відповідник французького арго в українській мові, оскільки саме такий субститут міг би служити для перекладача джерелом забезпечення еквівалентності. Певною мірою, тут незрозумілою виявляється теза С. Швачко й І. Золотарьова про те, що прямими еквівалентами сленгізмів можуть бути “стандартні” одиниці мови [7:510], адже, при передаванні стилістично зниженої лексики (в тому числі й арготизму – А.Б.) нейтральний субститут не може трактуватися прямим відповідником, оскільки втрачається конотативна образність, експресивно-стилістичне забарвлення та соціально-функціональна конотації. Такий варіант дій можливий лише для отримання часткової еквівалентності, де денотативний відповідник відтворює лише другий змістовий шар одиниці-джерела.

Отже, можемо припустити, що еквівалентом елементу французького арго могла би бути одиниця мовлення українських злочинців, субститутом французького професійно-корпоративного арготизму – одиниця відповідного жаргону української мови, а еквівалентом французького загального арготизму – український сленгізм (в сучасному українському мовознавстві на позначення загальнозрозумілих і загальноновживаних стилістично знижених одиниць української розмовної мови переважно використовується термін “сленгізм” – А.Б.). Така думка має право на існування, хоча б з погляду теорії соціально-стратифікаційного поділу будь-якої мови. Проте, є чинники, що не роблять реальним такий чисто емпіричний підхід до вирішення питання прямої еквівалентності.

По-перше, французьке арго пройшло довгий шлях своєї еволюції, тоді як український сленг, незважаючи на існування мовних попередників (арго лірників та інших замкнених соціальних і професійних груп, арготизмів, арготизмів школярів і студентів, тюремно-вуличне арго [8] сформувався не так давно. Тож зіставлявані мовні пласти перебувають на різних ступенях розвитку.

По-друге, лексика французького арго має більш потужний пласт мовних засобів (багата синонімія і полісемія), ніж український аналог. Про надмірну синонімію свідчить існування десятків французьких арготизмів (далі – ФА) на позначення одного поняття. Наприклад, у французькій субстандартній лексиці є 71 арготизм з семою “гроші”, “нудьга” має 40 синонімів, “голова” – 66 та ін.

По-третє, різняться підходи до визначення нормативності вживання у мовленні тієї чи іншої стилістично зниженої лексики відповідно у французькій та українській лінгвістичних науках. Свідченням цього є введення французьких арготизмів навіть у дитячі словники (“Le Petit Robert des Enfants”, 1990), дидактичні ігри, журнали (“Pif”) тощо. Такі французькі арготичні слова як *dico* (словник), *prof* (вчитель), *truc* (трюк), українські школярі навіть не вважали б за “арго”.

По-четверте, французька лексикографічна база арго є значно багатшою в порівнянні з українською, не кажучи вже про відсутність двомовних словників стилістично зниженої лексики.

По-п'яте, простежується розбіжність у мовних картинах світу у французів й українців.

Таким чином, незважаючи на наявність українських соціально-стратифікаційних відповідників французького арго, використання їх одиниць є надто обмеженою. Це також підтверджують результати наукових розвідок українського арготолога О. Горбача [8:138-174] та перекладознавця В. Балабіна [9:64-69], який стверджує, що, на жаль, переклад американського військового сленгу (АВС) еквівалентами, себто українськими

сленгізмами не завжди можливий через незначну кількість останніх [10:5]. Можливо, сучасний стан розвитку українського сленгу, його спільні риси з сучасним французьким арго (подібні мовленнєві функції, сфери функціонування тощо) дозволять послуговуватися ним як перекладацьким відповідником й митці слова здійснять прорив у перекладі французьких художніх творів з аргокомпонентом (українські переклади, яких здійснюються, в кращому випадку, один раз). Вважаємо, що більш вірним при перекладі одиниць французького стилістично зниженого мовлення є функціональний підхід.

Водночас постають питання: що повинно бути визначальним при перекладі, які компоненти значення ФА слід передавати обов'язково, а які ні. Зокрема, Р. Розіна відмічає, що адекватність перекладу сленгу включає врахування всіх особливостей мови оригіналу (їх денотативної й конотативної семантики, структурної специфіки), а також підбір еквівалентних одиниць мови перекладу [11:36]. Далі вона уточнює, що обов'язковою до виконання повинна бути передача денотативного значення сленгізму, яка відбувається при перекладі одиниці сленгу літературною мовою, визнаючи однак, що цей прийом не є зовсім адекватним і головні його недоліки полягають у втраті того соціального контексту, у якому вживається сленг у порівнянні з літературною мовою. Вона також наголошує на тому, що найбільш адекватним перекладом можна вважати той переклад, при якому відповідники у цільовій мові побудовані на тих самих прагматичних компонентах значення, що й одиниці сленгу. С. Швачко й І. Золотарьов дотримуються думки, що художній переклад охоплює всі особливості субстандартних сленгових одиниць (їх семантичні чи структурні якості) і потребує додаткових еквівалентів у технології перекладу [7:510-511].

Важливим для ґрунтовної розробки технології перекладу ФА є врахування теоретичних положень і практичних порад, викладених В. Балабіним у праці “Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу”. Уточнюючи комплексність проблем відтворення соціолектних одиниць у площині американського військового сленгу, він вважає стратегічними питання передачі семантичного й прагматичного значень конкретного сленгізму, а саме: трансляції денотативного, сигніфікативного, інтерпретативного та внутрішньомовного значень на підставі використання а) ресурсів мови перекладу й культури рецептора; б) урахування позамовних чинників, нейтралізації розбіжностей преінформаційних запасів комунікантів та запропонуванні оптимального перекладацького відповідника [9:75-132]. Оптимальним відповідником В. Балабін вважає лексико-фразеологічну одиницю, що має для перекладача чітке співвідношення з номінативним, когнітивним або репрезентативним компонентом смислу вихідної одиниці і традиційно закріпленою за цим компонентом автоматично, на рівні простої підстановки. Він наголошує на дотриманні головних правил перекладу АВС, а саме на 1) обов'язкову передачу денотативного значення сленгізму; 2) трансляцію хоча б одної конотації сигніфікативного компонента лексичного значення сленгізму та 3) збереження загальної функціонально-стилістичної відповідності.

При перекладі ФА не можна залишати осторонь особливості “інформативної структури” лексеми (за термінологією О. Чередниченка), в якій вирізняють постійну й okazіональну екстралінгвістичні інформації. О. Чередниченко розглядає першу як сукупність інформацій-підвидів, а саме: 1) денотативної (семантичної); 2) конотативної (емотивної, експресивної, стилістичної); 3) соціолокальної (соціальної, соціо-географічної); 4) хронологічної (часової, діахронічної); 5) соціокультурної (прагматичної). У розрізі другої виділяють такі okazіонально-інформативні компоненти: асоціативно-образний, неологічно-експресивний та функціональний [12:11-16].

На основі аналізу перекладознавчих досліджень припускаємо, що адекватний переклад ФА передбачає відтворення: 1) денотативної, конотативної, контекстуальної інформації; 2) денотативної та конотативної образності; 3) функціонально-стилістичної конотації; 4) емоційно-експресивного забарвлення; 5) ненормативності; 6) соціально-функціональної належності; 7) співвіднесеності денотату з історичною епохою.

Оскільки характерною рисою французької арготичної лексики є її неоднорідність, то у процесі перекладу конкретного ФА слід враховувати його особливості (структурно-морфологічні, лексико-семантичні, соціально-функціональні, експресивно-стилістичні). ФА, в першу чергу, різняться за соціально-функціональним критерієм, застосування якого є дуже важливим у процесі віднайдення адекватного українського відповідника. Диференціюємо три групи ФА: власне арготизми, професійно-корпоративні арготизми та загальні арготизми. Перші є одиницями мовлення злочинців та декласованих елементів. Другими послуговуються у спілкуванні представники а) окремої професії (арго програмістів) чи б) корпоративних груп (арго студентів, арготизми футбольних фанатів, арготизми молоді). Треті виступають комунікативним засобом більшості франкофонів, оскільки є загальнозрозумілими й загальноновживаними. Тому вважаємо, що підходи до відтворення ФА різної соціальної належності повинні мати свою специфіку.

Складність визначення способів відтворення семантико-стилістичних й функціональних особливостей ФА полягає в тому, що “переклад має справу не з мовами як абстрактними системами, а з конкретними мовними творами (текстами), в межах яких відбувається складне переплетіння і взаємодія якісно різнорідних мовних засобів, що є виразниками значення, – слів, граматичних форм, синтаксичних та “супрасегментних” засобів і т.ін., які в своїй сукупності передають ту чи іншу семантичну інформацію” [13:19]. Водночас результати вищезазначених досліджень та зіставний аналіз стилістично знижених пластів французької та української мов дозволили виділити за критерієм повноти відтворення такі типи відповідностей між ФА та українськими аналогами: повну еквівалентність, часткову еквівалентність та відсутність еквівалентності. На визначення повної еквівалентності беремо за основу критерії відповідності, запропоновані відомим перекладознавцем Р. Зорівчак, а саме відтворення предметно-логічного значення, образності, функціонально-стилістичних та емоційно-експресивних конотацій, а також структурно-граматичної будови [14:48]. Часткова еквівалентність може досягатися за різниці в предметно-логічних значеннях, образах, зовнішніх формах, емоційно-експресивних конотаціях. Вирізняють також оптимальну еквівалентність, яка забезпечується завдяки передачі більшої кількості компонентів значення вихідної одиниці.

Визначивши перекладні компоненти ФА, зупинимось на можливих шляхах їх відтворення засобами цільової мови. Зокрема, Р. Розіна вирізняє три способи перекладу, критерієм дефініції яких взято лише ознаку нормативності елементів цільової мови: відтворення одиниць сленгу літературною мовою, переклад одиниць сленгу просторіччям і випущення одиниці сленгу [11:44-45]. Водночас незрозумілим є трактування явища “випущення” як способу перекладу, що вважаємо проблемою перекладу.

С. Швачко й І. Золотарьов вважають, що сленгові одиниці (слова, фрази) мови-джерела можуть бути передані стандартними і субстандартними одиницями мови перекладу, окремими словами й полілексичними одиницями – прямими еквівалентами; функціональними еквівалентами з експресивними значенням, розширенням, уточненням і коментуванням, з лексичними, граматичними й стилістичними трансформаціями [7:510-511]. Вони відкидають літерацію як спосіб відтворення субстандартних лексичних і фразеологічних одиниць.

В свою чергу, А. Кунін наводить такі види перекладу: 1) еквівалент; 2) аналог; 3) описовий переклад; 4) калькування; 5) антонімічний переклад; 6) комбінований переклад; 7) okazіональні, ситуативні еквіваленти; 8) уточнювальний переклад; 9) прийом компенсації [15:10]. Про важливість компенсації наголошують також І. Левий [4:148] та І. Гальперін [16:19]. Широку палітру способів та прийомів подає В. Балабін: способи перекладу (підстановка і трансформація), метод комбінованого перекладу, прийоми простої, вибіркової, контекстуально-ситуативної, гіпо-/гіперонімічної підстановок, калькування, антонімічний переклад, описовий переклад, елімінація національно-культурної специфіки [9:132]. О. Чередниченко на основі тези про неусталеність традиції використання сленгу в українській літературі робить висновок, що на відтворення арготизмів перекладачеві нічого не залишається, як добирати часткові контекстуальні відповідники, замінюючи вульгарні слова нейтральними, книжними або розмовними та передаючи їх описово [1:94-95].

Таким чином, перекладознавчі ідеї у плані нелітературного мовлення та проведені дослідження українських перекладів деяких творів французьких письменників (В. Гюго, Л.-Ф. Селіна, А. Барбюса) дозволяють припустити використання можливих способів і прийомів відтворення ФА. Серед перших вирізняємо:

А) за ступенем нормативності субститутів: передавання ФА 1) літературною мовою або 2) стилістично зниженими відповідниками;

Б) за ступенем наближеності семантико-структурних компонентів одиниці цільової мови до таких вихідного слова: 1) підстановка; 2) трансформація.

При відтворенні ФА можна вживати такі прийоми: 1) пряму підстановку (за допомогою повного еквівалента); 2) непряму підстановку (за допомогою часткового еквівалента); 3) контекстуальний переклад (контекстуальний або узуальний аналог); 4) гіпо-/гіперонімічний переклад; 5) антонімічний переклад; 6) калькування; 7) описовий переклад; 8) комбінований переклад.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чередниченко О.І. Український переклад: з минулого у сьогодення // Літературна мова у просторі національної культури – К.: Видав.-поліграф. центр “Київський університет”, 2004 – С.88-97.
2. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): Для ин-тов и фак-тов иностр. языков. Учебн. пособ. – 5-е изд. – М.: ООО “Издательский Дом “ФИЛОЛОГИЯ ТРИ”, 2002.
3. Ларин Б.А. О новых лингвистических исследованиях // Весник Ленинградского ун-та, 1959. – №20. – Серия истории, языка и литературы. – Вып. 4. – С.135-137.
4. Левый И. Искусство перевода. – М., 1974.
5. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. – М.: Высш. шк., 1980.
6. Судзиловский Г.А. Сленг – что это такое? Английская просторечная военная лексика. Англо-русский словарь военного сленга. – М.: Воениздат, 1973.
7. Швачко С.О., Золотарьов І.І. Substandard english via translation // Мови, культури та переклад у контексті європейського співробітництва. – 3б. наук. праць. – К., 2001. – С.507-509.
8. Горбач О. Арго в Україні / Зібрані статті. – Мюнхен, 1991.
9. Балабін В.В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу. – К.: Логос, 2002.
10. Балабін В.В. Труднощі перекладу американських військових сленгізмів // Мова і культура / Наук. щорічний журнал. – К.: Видав. дім Д.Бураго, 2002. – С. 5-13.
11. Розина Р.І. Американський сленг ХХ в. в аспекте перевода // Тетради переводчика. – 1977. – №14. – С.36-45.
12. Tcherednitchenko A.I., Koval Y.G. Théorie et pratique de la traduction. Le français: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1991.
13. Бархударов Л.С. Язык и перевод. – М., 1975.
14. Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. – Львів: Вища школа, 1983.
15. Кунин А.В. Введение. Перевод // Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь / Лит. ред. М.Д. Литвинова. – 4-е изд. – М.: Рус. яз., 1984. – С. 10.
16. Гальперин И.Р. О переводе // Большой англо-русский словарь: В 2-х тт./Сост. Н.Н. Амосова, Ю.Д. Апресян, И.Р. Гальперин и др. Под общ. рук. И.Р. Гальперина. – 3-е изд., стереотип. – М.: Рус. язык, 1979. – Т1. – С.18-19.

ЕМОЦІЙНИЙ КОНЦЕПТ СТРАХ ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ ЕМОЦІЙНОЇ КОНЦЕПТОСФЕРИ АНГЛОМОВНОГО СОЦІУМУ: АКСІОЛОГІЧНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Одним з центральних фрагментів концептуальної картини світу (ККС) індивіда є концептуальна ділянка знань про емоційну сферу життя. Емоції є “ядром” людської сутності, адже вони постійно супроводжують людину, пронизуючи усі сфери її життєдіяльності. Проблема пояснення емоцій, побудова та аналіз їх концептуальних структур, зокрема емоційного концепту ЕК СТРАХ, символізація їх засобами національної мови, стала **об'єктом інтенсивних досліджень у когнітивній лінгвістиці** [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Дана стаття присвячена розгляду концептуальних складників зазначеної “емоційної” структури, визначенню її аксіологічної маркованості у системі емоційної концептосфери англomовної спільноти, яка є безпосередньо зумовленою відношенням представників даного соціуму до самого страху.

У процесі безперервного опанування людиною оточуючого світу отримані знання організуються у її свідомості у вигляді особливим чином структурованих дискретних одиниць смислу, або концептів. У концептах відбиваються та за допомогою їх інтерпретуються різноманітні фрагменти людського буття, одним з яких є емоційна сфера. Емоції як найважливіші прояви внутрішнього психічного життя людей також здатні концептуалізуватися та категоризуватися, утворюючи на ментальному рівні свідомості емоційну концептосферу (ЕКС), яка визначається як світобачення, спроектоване емоційною сферою свідомості індивіда [3: 65-66].

Емоціоконцептосфера являє собою ціннісну, історично-соціальну систему переважна частина якої є ословленою. Вона з'являється як результат процесу означування емоційних когніцій людини при засвоєнні нею оточуючого її світу [1: 26]. Знаково ЕКС оформлена різноплановими мовними засобами, переважно вторинною номінацією – метафорою та метонімією, що детерміновано бідністю прямих позначень психічного світу людини, а з іншого боку – архетиповості пізнавальної діяльності людини [1: 118]. Таким чином, ЕКС як необхідна складова включається до загальної концептуальної картини світу, виражається та збагачується мовою.

ЕКС відноситься до базових структур свідомості, які займають найнижчий рівень в ієрархії існуючих у ККС носіїв мови концептуальних сутностей [7: 149]. Організаційно ЕКС являє собою сукупність ієрархічно упорядкованої множини вербалізованих за допомогою лексичних та фразеологічних засобів емоційних концептів (ЕК) – “квантів” структурованого знання про емоційне життя індивіда, специфіка яких обумовлюється єдністю етнокультурного, соціокультурного та індивідуального досвіду мовця про певну емоцію [8: [http](#); 9: 139-140]. ЕК займають особливе положення в структурі індивідуальної та колективної свідомості, оскільки містять дані, необхідні як для виживання та збереження цілісності організму, так і для реалізації людини як особистості, зануреної у соціальне буття.

Абстрактністю емоцій обумовлюється складність виявлення лінгво-концептуальної архітекτονіки побудованих на їх основі ЕК [3: 65-66]. На думку Дж. Лакоффа та М. Джонсона, ЕК складається з двох частин: інгерентний неметафоричний скелет концепту та набір стандартних конвенційних метафор, які семантично різноманітно “облачують” цей скелет [10: 128]. Ми дотримуємося думки про тріадну архітектоніку ЕК [9: 154; 8: [http](#)]: у його структурі виділяються *поняттєва складова* (ознакова та дефініційна

структура), *образна складова* (набір когнітивних метафор) та *значимосна* (етимологічні й асоціативні параметри та місце імені концепту в лексико-граматичній системі та аксіологічному тезаурусі мови). До того ж зазначимо, що концепт реалізує усі аспекти чуттєво-моторного досвіду разом зі знаннями соціального, лінгвістичного й культурного контекстів [6: 152-153; 11: 96-97].

ЕК є маркерами емоційної сфери індивіда [12: 25]: вони відбивають його емоційно-особистісні якості, психофізичні стани, інформацію про фізіологічні реакції організму, здійснюють активну інтерпретацію навколишньої реальності в ментальному світі людини [6: 150]. Такий семантично різнорідний зміст ЕК визначає специфіку самої ЕКС. З погляду змісту її центральну частину складають ментальні репрезентації знання про власне емоції як факти прояву діяльності емоційної сфери людини. До її периферійної зони включається інформація про інші сфери буття людини, які так чи інакше детермінують функціонування емоційної системи свідомості або осмислюються через призму її існування.

Ядро ЕКС особи складають базові ЕК, оскільки вмотивовують її поведінку в усіх життєвих ситуаціях. Серед ключових концептів ЕКС виділяється ЕК СТРАХ, який має статус домінанти у концептуальній картині англomовного світу [8: <http://> 5: 53; 2: 37-45]. Центральне положення досліджуваного прототипового концепта обумовлене тим, що базові структури свідомості мають найбільше навантаження у системі аксіологічних цінностей соціуму, оскільки репрезентують культурно-значущі стани та відносини людини зі світом та детермінують процеси пізнання мовцями оточуючого світу [13: 162; 6: 141].

ЕК СТРАХ акумулює знання про базову емоцію страх, без якої не є можливим саме існування людини, адже саме він відповідає за збереження людини як біологічного виду і тому “стоїть на варті” всіх процесів, у котрі виявляється втягнутим індивід [14: 4-5]. Функціональне (ситуативне) призначення цієї емоції полягає у тому, що вона виявляється у вигляді афективно загостреного сприйняття погрози для життя, благополуччя чи самопочуття людини та активної чи пасивної реакції на несприятливі фактори навколишнього середовища [14: 12-13]. При цьому страх виступає чи як „ретроспективна” емоція (виникає при розумовому відтворенні вже пережитої у минулому небезпеки), чи „перспективна” (реакція на загрозову майбутню подію) [15: 82].

Отже, в основі зазначеного ЕК лежить емоція страх – особливий стан, який є результатом складного процесу взаємодії когнітивних, афективних та поведінкових реакцій індивіда, що співвідносяться одне з одним певним, специфічним для даної культури чином. Знання про фактори виникнення емоції, формують прототипову лінгвопсихологічну модель емоції страх, яка необхідна для виявлення та розкриття лінгвокогнітивних особливостей відображення страху у мовних засобах. Категорію емоції страх слід розглядати як організовану навколо прототипу СТРАХ, який описується фіксованим набором подій: 1) небезпечна ситуація; 2) власне емоція страх та мимовільні реакції індивіда; 3) певним чином усвідомлені дії й мовні реакції людини [6: 150]. Таки сценарії будуються також на основі аналізу мовних засобів, які використовуються для опису емоції.

Першопричиною появи страху є фізичне чи ментальне сприйняття деякого положення речей, яке категоризується свідомістю, з опорою на минуле знання, як небезпечна ситуація (наприклад, природні стихії, соціальні конфлікти тощо) [15:82; 16: 16]. Така оцінка обумовлена тим, що виникає неузгодженість між змістовним компонентом установки та образом реальної ситуації – когнітивний дисонанс, який

переживається як стан дискомфорту, а саме як погроза. Остання неминуче тягне за собою пошук можливостей повернення почуття безпеки та спокою [17: 7-9].

Стан страху безпосередньо виявляється у мимовільних нейрофізіологічних та нейромоторних реакціях індивіда. До них відносяться такі симптоми як неможливість сконцентруватися, зниження тону мускулатури, збільшення частоти серцебиття, кров'яного тиску, неконтрольоване напруження чи розслаблення м'язів, що відображає неспокій, дискомфорт, зміни у міміці та пантоміміці, мимовільні мовленнєві вигукі тощо [18: 367]. Дані симптоми є підставою для класифікації емоції, як неприємної, хворобливої, такої, що приносить невдоволення, у більшості випадків дезорганізує діяльність індивіда, і відповідно миттєво оцінюється ним як негативна.

Після первинної інтуїтивної оцінки обов'язково з'являється більш усвідомлена інтелектуальна оцінка як самої небезпеки, так і свого психофізіологічного та фізичного стану [19: 572]. Оцінка тягне за собою появу осмисленого бажання припинення впливу на себе несприятливих факторів, яке здійснюється через більш глибокий аналіз можливих шляхів виходу із ситуації, що склалася, та вироблення плану дій. Ситуація замислу характеризується тим, як суб'єкт обмірковує план та приймає початкове та кінцеве рішення відносно тих кроків, які приведуть до бажаного результату. Сама емоція та оцінка сприяють формуванню інтенції, яка змушує індивіда активізувати певні вольові зусилля. У процесі обмірковування та при наступному виконанні дій для усунення погрози страх може посилюватися, якщо бажаного успіху індивід досягнути неможливо.

На виході з ситуації відбуваються повністю чи частково усвідомлені та контрольовані дії та мовні реакції суб'єкта на фактор, що викликає страх: адаптація до навколишніх умов чи боротьба, або, навпаки, повне підкорення цьому емоційному переживанню з наступними негативними або позитивними для індивіда наслідками [18: 367, 15: 81-83; 20: 10].

Отже, як влучно зазначає О.Є. Филимонова, у когнітивних дослідженнях ЕК визначається, насамперед, як поняття, що репрезентує ситуацію, у якій суб'єкт переживає певний емоційний стан [4: 190]. Ім'я концепту СТРАХ – *fear* – у сучасній англійській мові у своєму значенні (“an unpleasant painful feeling caused by the nearness or possibility of danger” [CCELD : 522; LLCE : 313]) відбиває ситуацію близької (*nearness of danger*) або можливої (*possibility of danger*) небезпеки (*danger*) – ситуація, яка, згідно з тлумачним словником (*a situation in which harm, death, damage or destruction is possible* [MED: 348]) може спричинити шкоду, смерть, пошкодження чи руйнування. Емоційний стан (*feeling*), у який при цьому потрапляє людина, категоризується нею як неприємний (*unpleasant*) та хворобливий (*painful*). Отже, ЕК СТРАХ формується безпосередньо через взаємодію людського тіла з оточуючим середовищем. Тому він є “втїленим” концептом, адже його зміст вмотивовано фізичним (тілесним) та / або соціальним досвідом індивіда [10: 555; 21: 41]. У міру “занурення” у культурний простір конкретного етносу ЕК обростає додатковими побічними ознаками [8: <http://>].

ЕК СТРАХ входить до негативно забарвленої частини ядра оцінного тезауруса англійської мови [13: 69-76], який як системно структурована мережна модель плану змісту предметної сфери найбільш адекватно відбиває ієрархію цінностей мовної спільноти [13: 6-7]. Статус ЕК СТРАХ в оцінному тезаурусі, визначається насамперед загальнооцінними концептами ДОБРО та ЗЛО, які є концептами вищого ступеня абстракції і тому пронизують усі його аксіологічні рівні [13: 10] і маркують СТРАХ, переважно, як концепт негативної для людини емоції. Відповідна психологічна оцінка експлікується лексемами ***unpleasant*** та ***painful***. У тлумаченнях лексем, які “стягуються навкруги” концептуальної ділянки СТРАХ ЕКС англomовного соціуму, не фіксується

позитивна оцінна сема, яка відображає надзвичайну значимість страху у людській життєдіяльності, тому вона знаходиться на периферії досліджуваного концепту.

Соціальна та біологічна детермінація пояснює походження емоції, культурно-історична детермінація визначає форми її вираження та способи регуляції [22: 71; 2: 305], і ці знання включаються безпосередньо до структури ЕК. В англomовному соціумі відношення до емоції страх закріпилося у таких світоглядних настановах: 1) раціональний аналіз і пояснення даної емоції; 2) контролювання, вольове стримування та вплив на страх та на несприятливі події, що відбуваються; 3) придушення мимовільної виразної поведінки. У цілому, страх як неприємна та ірраціональна емоція засуджується, а отже, повинна бути подавлена [23: 109; 2: 305]. Отже, страх має біологічне підґрунтя, але соціалізовану форму вияву, що зумовлено впливом національно-культурного середовища на характер виявлення страху носіями англійської мови, порушення конвенціональності якого сприймається негативно і засуджується спільнотою.

Таким чином, ЕК СТРАХ як один з найважливіших, базових “втілених” концептів національної англomовної ЕКС функціонує у складі негативно забарвленої частини ядра оцінного тезауруса англійської мови. Поряд з іншими ЕК, він концентрує емоційний досвід індивіда, отриманий ним в результаті пізнання дійсності та себе у цій дійсності, й, у такий спосіб, перетворюються на опорні моменти у його діяльності по задоволенню різноманітних потреб. Специфічність його сутності виявляється у тому, що погляд на світ крізь призму небезпеки приводить до специфічного викривлення дійсності, що прямо позначається на характері її сприйняття, адекватної людської інтерпретації існуючого стану речей, вибору шляхів здолаття труднощів та збагнення неприємної й шкідливої для організму емоції страх.

Відповідно, семантика ЕК СТРАХ інкорпорує ознаки, сутність яких визначається біологічною та соціальною, національно-культурною природою ЕК. Їх експлікація здійснюються за допомогою значного масиву номінативних та комунікативних одиниць, які дають матеріал для побудови та опису його моделі, що і є метою наших наступних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах. – Волгоград: Перемена, 2001.
2. Wierzbicka A. Cross-Cultural Pragmatics. The Semantics of Human Interaction. – Berlin – New - York: Mouton de Gruyter, 1999.
3. Фесенко С.Л. Лингвокультурологическая специфика эмоциональных концептов // Композиционная семантика: Материалы III-й междунар. shk.-семинара по когнитивной лингвистике, 18-20 сент. 2002г. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г. Р.Державина. – 2002. – Ч 2. – С. 64-67.
4. Филимонова О.Е. Язык эмоций в английском тексте (когнитивный и коммуникативный аспекты). – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2001.
5. Шаховский В.И., Жура В.В. Дейксис в сфере эмоциональной речевой деятельности // Вопросы языкознания. – 2002. – № 5. – С. 38-57.
6. Kovecses Z., Palmer B. Gary, Dirven R. Language and emotion: The interplay of conceptualization with physiology and culture // Cognitive linguistic research. Metaphor and metonymy in Comparison and Contrast. – New-York: Mouton de Gruyter. – 2002. – Vol. 20. – Pp. 133-161.
7. Langacker R. W. Foundations of cognitive grammar. – V.1. – Theoretical prerequisites. – Stanford, California: Stanford University Press, 1987.
8. Красавский Н.А. Динамика эмоциональных концептов в немецкой и русской лингвокультурах: Автореф. дис. ...д-ра филол. наук. – Волгоград, 2001. – 38 с. // <http://www.vspu.ru/~axiology/libr/akd/autoref14.htm>.
9. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2002.
10. Lakoff G., Johnson M. Philosophy in the Flesh: the Embodied Mind and Challenge to Western Thought. – Chicago: University of Chicago Press, 1999.
11. Полужин М.М. Функциональный і когнітивний аспекти англійського словотворення. – Ужгород: Закарпаття, 1999.
12. Фесенко Т.А. Эмоциональные концепты в структуре вербальной модели менталитета // Филология и культура: Материалы III-й междунар. науч. конференции 16-18 мая 2001г. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина – 2001. – Ч. 2. – С. 23-26.
13. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти: Дис. ... д-ра. філол. наук. – Донецьк, 2003.
14. Мамонтов С.Ю. Страх. Практика преодоления. – СПб.: Питер, 2002.
15. Todorska M. Towards an Analysis of the Concept of Emotion of FEAR in English and Polish – cognitive Semantics and Valencies // Folia Linguistica Anglica. Linguistic Theory and Applications. – Lodz: Wydawnictwo Uniwersytetu Lodzkiego. – 1998. – Pp. 77-89.
16. Fodor J., Lepore E. The Compositionality Papers. – Oxford: Clarendon Press, 2002.
17. Фестингер Л. Теория когнитивного диссонанса: Пер.с англ. – СПб.: Ювента, 1999.
18. Апресян Ю.Д. Интегральное описание языка и

системная лексикография. – Т. 2. – М.: Языки русской культуры, 1995. 19. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 2001. 20. Fomina S. Emotional wertende Lexic der deutschen Gegenwartssprache.– Woronesh: Istoki, 1999. 21. Turner M. Reading Minds. The Study of English in the Age of Cognitive Science. Princeton: Princeton University Press, 2001. 22. Залевская А.А. Психолингвистические проблемы функционирования слова в лексиконе человека. – Тверь: Твер. гос. ун-т, 1999. 23. Кустова Л.С. Тайна национального характера. – М.: Издательство ИКАР, 2003.

ДОВІДНИКИ

CCELD (1991). Collins Cobuild English Language Dictionary. – London: Harper Collins Publishers, 1991.

LLCE (1981). Longman Lexicon of Contemporary English. – Hong Kong: Tom McArthur, 1981.

MED (2002). Macmillan English Dictionary. – Oxford: Bloomsbury Publishing Plc, 2002.

БУЛАХОВСЬКА Ю. Л.

ЯК РОЗУМІТИ ТЕРМІН „РОМАНСНА” ПОЕЗІЯ (НА МАТЕРІАЛІ РОСІЙСЬКОГО Й УКРАЇНСЬКОГО ПОЕТИЧНОГО СЛОВА)

У філологічній науці й мистецтвознавстві зараз фігурує безліч *термінів* – більш-менш „офіційно” визнаних і, так би мовити, „любительських”. Безперечним є тільки те, що більшість *романсів*, котрі часто виконувались і дожили до наших днів, написано на слова відомих поетів. Буває так, що видатний твір видатного автора /О. Пушкіна, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки/ стає особливо знаним саме через те, що його покладено на музику видатним композитором/ П. Чайковським, М.Глінкою, О.Аляб'євим, М.Лисенком/ і він через те здобуває нове, вже літературно-музичне життя, а буває, що твір другорядного поета, скажімо, А. Дельвіга / «Элегия», «Соловей», «Осенний, мелкий дождичек...» та інші/, покладений на музику видатним композитором: О.Аляб'євим, М.Яковлевим; численні вірші О. Апухтіна в музичній інтерпретації його друга П.Чайковського

/ «День ли царит...»; «Ночи безумные, ночи бессонные...» / або вірші Є. Гребінки

/ «Очи черные, очи страстные...»/ в їхній музичній інтерпретації стають набагато відомішими серед культурної російської й української публіки кінця ХІХ-го і середини ХХ-го століття, ніж їх безпосередні літературні публікації.

Хочу, однак, звернути увагу на те, що далеко не кожна поетична замальовка, навіть дуже відомого російського й українського поета / а ми говоримо саме про них / неодмінно „лягає в романс”. Одразу ж виникає питання, чому, наприклад, „романсна арія” Ленського / з опери П.Чайковського „Євгеній Онегін”: „Куда, куда вы удалились, весны моей златые дни?» як окремих романс не сприймається. Чому такі „монологічно пафосні” вірші Лесі Українки, як „Слово, чому ти не твердая криця, що серед бою так ясно іскриться...?» або „Contra spem spero...” для романса не підходять, а от її ж поетичні рядки: „Стояла я і слухала весну, вона мені багато говорила...” або „Де ж тебе мають шукати на безвісті, милий мій, думи мої бистрокриліі...?» – цілком для романсів підходять. Чому /звертаючись до поезії нашої доби/ ми можемо зафіксувати, що окремі „пісенні твори” Дмитра Павличка /музика Олександра Білаша /, наприклад, „Два кольори, два кольори...” вже стали популярними романсами, а от образні визначення у вірші „Явір і Яворина” /слова того ж Д.Павличка і музика того ж О.Білаша/: „Він не знає, що надійдуть люди, Зміряють його на паруби, Розітнуть йому печальні груди, Скрипку зроблять із його журби” – як *романс* не звучать, так само із відомим віршем Сергія Єсеніна «Клен ты мой опавший...» /до речі, теж “метафоричне дерево” /, котрий в романс як такий “не лягає”.

Гадаю, що в самому понятті романс /водночас музичному й поетичному/, а відповідно й філологічно-мистецтвознавчому терміні, є своя специфіка. Тут мало того,

щоб була гарна поетична замальовка /скажімо, пейзажна: порівняння почуттів людини з деревом, квіткою, горою, річкою, морем, вітром, хвилею, дощем, сонцем, місяцем тощо/: тут повинна бути особлива зосередженість на ліричних чи навіть трагічних почуттях ліричного героя /ліричної героїні/ твору. Тут повинна фігурувати й інша – “діалогічна” постать того, хто тебе або зрадив, або тебе не любить, або тебе кидає й з тобою прощається, або знаходиться від тебе дуже далеко, безнадійно далеко. Отже, тут має бути присутнім невеличкий і не розгорнутий *сюжет*, густо “огорнутий” емоціями, який при цьому й дає поштовх для сприйняття вірша як *романса*. Останній не випадково має чимало тематичних розгалужень – термінологічних підзаголовків /романс “циганський”, де присутні коні, циганські пристрасті й циганське свавілля: «Ночи безумные, ночи бессонные»; «Очи черные, очи страстные...»; романс “дорожній” - поїзд, авто; романс “салонний” – тут на перший план виходить “кімнатний антураж”: букет зрізаних квітів, часто-густо вже прив’ялих, котрі символізують смерть або розлуку; спустіла красива ваза без води й квітів; зачинений рояль – ніхто вже на ньому не грає й не буде співати під його акомпанемент; поламана гітара /те ж саме/. У романсі неодмінно присутній рух – у самій його ритмомелодиці, котра цей рух наслідує: коней, поїзд, авто; дія музичного інструменту. Якщо “впливовий” романс дослідити під цим кутом зору, то ви обов’язково цей рух, вірніш, цю емоційну внутрішню енергію відчуєте, так само, як і “змістовий” музичний супровід: “Пара гнедых...”; “Ямщик, не гони лошадей...”; “Однозвучно гремит колокольчик...”; “Коли поїзд у даль загуркоче...”; “Бувай здоров, коханий мій! Вже час мені в дорогу...Димлять по вулицях дими, машини вже на шляху...”. Відчуєте ви в інших відомих романсах і “салонний антураж”: «Рояль был весь раскрыт, и струны в нем дрожали, как и сердца у нас, за песнею твоей...» /Слова А. Фета/; «Средь шумного бала...» /Слова О.К. Толстого/; «Той вазы, где цветок ты сберегала нежный, ударом веера коснулась ты небрежно...» /Слова О.Апхутіна/ і циганська – “гітарна” мелодія, закладена у самій ритмомелодиці вірша: Є Баратинського: «Не искушай меня без нужды...»; «Ночи безумные, ночи бессонные...» /Слова О. Апхутіна/; «Дальний плач тальянки, голос одинокий, и такой родимый, и такой далекий...» / Слова С. Єсеніна/; “Дзвін гітари у місячні ночі, поцілунки гарячі твої...” /Слова В.Сосюри/.

Мені здається, що “романсна тема” в російській і українській поезії ХІХ-го століття, століття ХХ-го й початку нашої доби – ця тема для філологічних спостережень дуже й плідна, і невичерпна.

ВАСИЛЬЄВА О.Г.

Київський національний лінгвістичний університет

ДЕНОТАТИВНИЙ ТА КОНОТАТИВНИЙ МАКРОКОМПОНЕНТИ ЗНАЧЕННЯ АНТРОПОСЕМІЧНИХ СУБСТАНТИВНИХ КОМПОЗИТИВ-БАХУВРІХІ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Значення мовних знаків (МЗ) у дослідженнях сучасних лінгвістів тісно пов’язане з їх концептуальною структурою [1: 14]. Воно розглядається як багатомірний інформаційний комплекс, що холістично “настроюється” на використання у мовленні відповідно до комунікативних інтенцій мовця і так само холістично відтворюється слухачем як у номінативному, так і у прагматичному інформаційних полях [2: 57]. Воно постає як ряд когнітивних процедур, котрі, оперуючи відповідними знаннями, указують

на властивості об'єктів, а також на диспозиційні здатності денотативного аспекту значення та на характер суб'єктивного відношення мовця / слухача до референта та до умов комунікації [3: 126, 129; 4: 97].

Об'єктом статті виступає структура лексичного значення (ЛЗ) антропосемічних субстантивних композитів-бахувріхі (АСКБ) – загальних назв осіб типу *red head*, які є екзоцентричними складними іменниками з комплексною ономасіологічною ознакою та експліцитно не вираженою ономасіологічною базою, що називають людину за домінантною ознакою і мають посесивний характер. АСКБ отримали часткове **теоретичне висвітлення** в роботах іноземних та вітчизняних лінгвістів (Н. Marchand; Ch.Carr; В. Selten; М.Д. Каракотов; О.Д. Мешков; Л.Ф. Омельченко, Г. П. Дьяконов та ін.), однак **не підлягали аналізу з точки зору структуризації їх семантики**.

ЛЗ досліджуваних АСКБ кваліфікуються як вторинні, такі що виникли у результаті семантичної трансформації первинних. При цьому, слідом за Ю.П. Солодубом, ми розрізняємо вторинні похідні та вторинні перенесені значення [5: 41]. До перших відносимо значення, які виникли у лексичних одиницях в результаті пошуку назв для об'єктів оточуючої дійсності і головною функцією яких, через це, є номінативно-deskриптивна: *redhead* “рудоволоса людина” [MED: 1183], *longhead* “людина з довгою головою, доліхоцефал” [COED: 1657] тощо. Вторинні перенесені значення розвиваються у АСКБ, покликаних з найбільшою мірою яскравості передати емоційно-оцінне відношення мовця до предмета номінації: *loud-mouth* “крикун, людина, що забагато чи надто голосно говорить” [CASC: 229]; *banana-head* “амер. жарг. балда, тупиця” [CASC: 16]. В структурі таких ЛЗ на перший план виходить конотативний аспект, що відбивається у синтаксичній специфікації слова з перенесеним значенням, а саме, у переважному його вживанні у ролі присудка та похідних від нього функцій прикладки та характеризуючого звертання. Таким чином формується особливий тип вторинного перенесеного значення – предикативно-характеризуючий, який підтримується живою внутрішньою формою мотивуючих його образів. Саме цей тип значення є характерним для АСКБ, які, як правило, функціонують у мовленні в ролі експресивних синонімів до нейтральних слів.

Підтримуючи стратифікацію ЛЗ Й.А. Стернина [6: 42-43], у ЛЗ АСКБ виділяємо ряд макрокомпонентів. Під *денотативним макрокомпонентом* значення розуміємо предметно-поняттєву інформацію, пов'язану з відображенням позамовної дійсності. *Конотативний макрокомпонент* бачиться нами як такий, що фіксує відношення мовця до предмета номінації у формі емоції та оцінки денотата. *Функціонально-стилістичний макрокомпонент* характеризує належність слова до того чи іншого стилю мовлення, тобто характеризує умови акту спілкування. Для значення АСКБ як слів конкретної семантики є притаманним також *емпіричний макрокомпонент* – узагальнене наочно-образне уявлення про предмет.

У структурі значення слова виокремлюються когнітивний та прагматичний складники: перший відноситься до інформації про світ на тій чи іншій його ділянці і є фіксатором об'єктивованого знання про дійсність, другий структурує інформацію про суб'єктивне відношення, оцінку, переживання позначуваного факту, суб'єктивну установку індивіда на цей факт [7: 31]. До когнітивної складової ми відносимо емпіричний та денотативний макрокомпоненти, що мають deskриптивний характер; до прагматичної – конотативний та функціонально-стилістичний як такі, що відбивають суб'єктивне ставлення мовця до ситуації спілкування. Обидві зазначені складові і, у свою чергу, усі макрокомпоненти значення, є взаємопов'язаними й демонструють взаємовплив та взаємозумовленість.

Метою даної статті є аналіз семного складу денотативного та конотативного макрокомпонентів значення АСКБ, та визначення їх ваги у загальній структурі ЛЗ досліджуваних одиниць.

Визначальною рисою семантики імен мікросистеми АСКБ є денотативно-сигніфікативний тип їхнього знакового значення, що включає в себе сему “конкретність” [8: 127; 9: 97], а це, у свою чергу, дозволяє антропосемам, як і усім конкретним словам, іменувати як окремого індивіда цього класу, так і загальне поняття про нього. Будучи одним із засобів вербалізації концепта ЛЮДИНА, в денотативному макрокомпоненті значення АСКБ містять характерну для всіх слів на позначення людей архисему “особа”, котра передбачає існування прихованих сем “істота”, “здатність мислити” та ін. [10: 63], які конкретизуються диференційними семами МЗ.

Найменування особи характеризується “семантичною двоїстістю”, котра виникає унаслідок того, що дані імена стійко асоціюються з діями, вчинками, поведінкою їх носіїв [11: 71]. Крім того, номінації осіб на всіх етапах розвитку мови формуються під впливом соціально-економічних, політичних, ідеологічних та інших чинників; у них акумулюється ментальність нації взагалі і кожного мовця зокрема, переломлюються потенційні характеристики мови у сфері номінації [12: 310-311]. В результаті виникають номінативні одиниці, які характеризують людину в її стосунках з іншими людьми, у ставленні до праці, природи, оцінюють її з позицій різноманітних якостей, рис характеру, зовнішніх особливостей, зважаючи на її положення в суспільстві, соціальну та національну належність, погляди, переконання, ідеали тощо.

Характеристики особи закріплюються набором денотативних сем, які відбивають на семантичному рівні ту концептуальну інформацію, яка стосується параметричного оцінювання особи. Слід зазначити, що у даному випадку оцінювання розуміється як різновид пізнавальної діяльності суб’єкта, спрямований на встановлення наявності / відсутності певної властивості у переліку ознак об’єкта та, якщо це передбачається онтологією виявленої властивості, визначення рівня її кількісного прояву. Таку “параметричну” оцінку ми відмежовуємо від аксіологічної оцінки, під якою маємо на увазі оцінювання об’єкта на основі відповідності / невідповідності до суспільних цінностей та норм.

Оцінювання йде у декількох планах: онтологічному, психологічному, діяльнісному та комунікативному [13: 60]. Враховуючи, що простір та час є основним атрибутом матерії, одним з перших та елементарних проявів пізнання світу [14: 670-677], можна твердити, що у денотативному макрокомпоненті значення АСКБ, перш за усе, відображаються просторово-часові ознаки особи як фізичного об’єкта оточення, до яких додаються її кількісні та якісні характеристики. Відображення зазначених ознак у значенні слова формує описові (deskриптивні) семи.

Особливістю акту пізнання є те, що у процесі якісної оцінки фокусується не весь об’єкт, а тільки той його аспект, який “зупиняє увагу” номінатора [15: 41]. Цей аспект перетворюється на вершинну deskриптивну сему денотата АСКБ і стає домінантною ознакою, котра кладеться в основу називання людини за допомогою бахувріхі. Домінантна ознака належить одночасно до об’єктивного, оскільки входить до deskриптивної структури слова, і суб’єктивного, бо її вибір залежить від суб’єктивного фактора [16: 42-43]. Слід зауважити, що серед АСКБ трапляються випадки, коли ознака, за якою іде іменування, є складною і являє собою поєднання декількох властивостей особи, як у семантиці одного з лексико-семантичних варіантів одиниці *bone-head*: 1) *a skinhead* + 2) *unusually low intelligence* (+ 3) *extremely right-witting views*) [CCC: 55].

Таким чином, денотативний макрокомпонент значення АСКБ складає перелік deskриптивних сем, які окреслюють об’єкт номінації як особу з набором індивідуальних

просторово-часових та кількісно-якісних властивостей. Одна з останніх привертає особливу увагу і виходить на перший план, перетворюючись на ідентифікатор особи як представника класу осіб, об'єднаних на підставі наявності виділеної властивості. Зазначений макрокомпонент значення займає головне місце в семантиці АСКБ із вторинним похідним значенням. У структурі ЛЗ одиниць вторинно-перенесеної семантики він відходить на другий план, поступаючись місцем конотативному макрокомпоненту і створюючи для нього необхідний семантичний фон.

Під конотативним значенням слова розуміють сукупність предикатних (характерологічних) компонентів семантики слова, співвіднесених з царинами чуттєвої та раціональної кваліфікації денотата [17: 30]. Слідом за О.Ю. Мягковою, ми виділяємо конотативне значення як обов'язковий, рівноправний денотативному макрокомпонент ЛЗ слова, розуміючи його як взаємодію комплексу ознак, кожна з яких є мікрофрагментом загального емоційного навантаження слова. Останнє фіксує різноманітні прояви відношення суб'єкта до того, що називає слово, виділяючи в ньому як обов'язкові нерозривно пов'язані компоненти емотивності, що "відповідає" за вираження словом емоції й почуття, та оцінності, тобто схвальну чи несхвальну оцінку, вміщену у значення слова [18 : 10-27, 94-95].

Оцінка тлумачиться як одна з форм модальності, що накладається на дескриптивний зміст мовного виразу [19: 11]. Оцінна модальність – це зв'язок, який встановлюється між ціннісною орієнтацією мовця / слухача та позначуваною реалією, котра оцінюється позитивно, нейтрально чи негативно на деякій підставі (емоційній, етичній, утилітарній тощо) у відповідності до "стандарту" буття речей або стану справ у певній картині світу, що лежить в основі норм оцінки [16: 22-23].

Оцінювання є діяльністю двох сфер психіки – розуму та почуттів [20: 36]. Тому на власне раціональне бачення об'єкта може нашаровуватися інформація про емоційні переживання суб'єкта, котрі виникають у результаті його пізнання. Емоційне ставлення до світу є у більшості випадків тим опорним компонентом, який акцентується МЗ вторинного означування, і зокрема бахувріхі. АСКБ відносяться до тієї сфери номінативної діяльності, у якій суб'єкт зацікавлений не в суто об'єктивному відображенні оточення або нормативно-ціннісного відношення до нього, але в досягненні прагматичного впливу на адресата шляхом вираження свого власного відношення до світу, до виділення у ньому цінностей з позитивною або негативною оцінкою таким чином, щоб у мовленні явно усвідомлювалася суб'єктивність цього виділення [16: 10]. Такі слова несуть інформацію не тільки про те, що ними позначене, але перш за все, про той емоційний стан суб'єкта мовлення, котрий він переживає в момент говоріння, що знаходить своє відбиття у виборі того чи іншого слова, яке на цей стан указує.

У виборі необхідного елемента для формування АСКБ вагому роль відіграють так звані квазістереотипи свідомості. Квазістереотипи тлумачаться як традиційні, відпрацьовані у конкретній лінгвокультурній спільноті символи і, навіть, міфи, котрі слугують сховищами інформації, істотної для бачення світу даним народом [16: 39-52]. Символ – це багатосмисловий конвенційний умотивований знак, що являє собою наявний у значенні слова у вигляді "символічної аури", ряду сем культурно-стереотипного та архетипового характеру, асоціативний комплекс [21: 50], який виконує дійсничну функцію [22: 24]. Таким чином, квазістереотип відсилає до певного "пакету" інформації про об'єкт номінації, сам по собі не характеризуючи його.

Емотивно-оцінні квазістереотипи формуються як на базі спостережень за об'єктами оточуючого світу, так і на основі багаточисленних образно-оцінних конотацій, що виникають по відношенню до цих об'єктів або їх окремих рис. Тим

самим, звертаючись до квазістереотипів інтерпретатор лексичної одиниці отримує можливість доступу як до дескрипції об'єкта іменування, так і до його емотивного осмислення мовною спільнотою, що стає основою розшифровуваності МЗ. Так, одиниця *ass-head* “осел, тупиця, тугодум” [COED: 127] інтерпретується з мінімумом когнітивних зусиль завдяки символічному прочитуванню першого компонента композита *ass*, який спрямовує свідомість до образу віслюка, що з 16 століття зображувався у байках та прислів'ях як втілення незграбності, невігластва та безглуздості [COED: 125]. Одиниця *birdbrain* “нерозумна, пуста, легковажна людина” [SAC: 31; CCC: 40] легко розкриває свій зміст завдяки тому, що пташка стала символом дечого поганого, збіднілого, мізерного [23: 35].

Таким чином, емотивно-оцінний момент значення слова виявляється детермінованим світобаченням народу, його культурно-історичним досвідом, системою існуючих критеріїв оцінки [24: 132]. АСКБ ж, що вважаються національно-специфічними одиницями англійського словотворення [25: 80], перетворюються на “концентрат” інформації про людину, пропущеної крізь національно специфічну емотивно-оцінну шкалу.

Проаналізувавши особливості денотативного та конотативного макрокомпонентів значення АСКБ з точки зору їх семного складу, ми виділяємо серед АСКБ:

1. Аксіологічно-нейтральну лексику. Це одиниці дескриптивної (денотативної) семантики, емоційне навантаження яких є нейтральним (нульовим, або близьким до такого). Така лексика апелює до денотативного макрокомпонента значення, беручи за фізичну оболонку назву домінантної ознаки об'єкта (*red hat* “кардинал” [НБАРС 3: 45], *redhead*). Подібні АСКБ виникають як результат “параметричної” оцінки об'єкта, їх значення не дає інформації про ціннісну кваліфікацію об'єкта номінації.

До аксіологічно-нейтральної лексики ми також відносимо ті АСКБ, у яких номінація іде на основі дескрипції, а емотивно-оцінний смисл виникає завдяки наявності фонових знань, які несуть певні конотації: *blackshirt* “чорносорочечник, фашист” [НБАРС 1: 239], *Brownshirt* “коричневосорочечник, фашист, гитлеровець” [НБАРС 1: 283].

2. Аксіологічно-відмічену лексику – лексичні одиниці, які використовуються для вираження ціннісного відношення мовця до предмета мовлення. На перший план у значенні таких одиниць виходить конотативний макрокомпонент, а саме значення кваліфікується як частково-оцінне, тобто таке, що дає оцінку одному з аспектів об'єкта з певної точки зору [26: 112].

ЛЗ аксіологічно навантажених АСКБ є семантично складнішим за значення одиниць першої групи. Такі бахувріхі є знаками конотативно-денотативної семантики, оскільки у їх формуванні беруть участь як дескриптивні, так і ціннісні семи, причому останні відіграють провідну роль, надаючи одиницям статусу аксіологічно відмічених МЗ і визначаючи їх місце в аксіологічному тезаурусі англійської мови.

Аксіологічна оцінка здебільшого не експлікується на поверхні АСКБ. Однак, існують поодинокі приклади її представлення у тілі МЗ: *bad-mouth* “людина, яка говорить негарні речі про когось або щось” [SAC: 14], *badass* “агресивна, антисоціальна людина, не варта поваги” [CCC: 20]. Інші аксіологічно-відмічені АСКБ імплікують оцінку, метафорично використовуючи у своєму складі одиниці необхідного оцінного забарвлення, наприклад: *dirty mouth* “людина, яка використовує ненормативну мову” [SAC: 99], *lint brain* “нерозумна людина” [CCC: 316], *fuckhead* “нерозумна або неприємна людина” [CCC: 191].

Більшість АСКБ, зафіксованих лексикографічними джерелами, належать до одиниць з конотативно-денотативною семантикою. Це дає підстави для висновку, що

сучасна англійська мова використовує модель композитної посесивної номінації особи, головним чином, заради створення емотивно-оцінних одиниць, покликаних не стільки описати об'єкт номінації, скільки надати можливості найбільш яскраво виразити ставлення мовця до нього, докладаючи якнайменше комунікативних зусиль. Така специфіка АСКБ як комунікативних знаків може вважатися однією з причин їх широкого використання у сфері просторіччя та сленгу, що потребує ретельного різноаспектного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранов А.Н., Добровольский Д.О. Постулаты когнитивной семантики // Известия АН. Серия Литературы и языка. – 1997. – Том 56. – № 1. – С. 11-21.
2. Turner M. The Literary Mind. – N.Y. – Oxford: Oxford University Press, 1998.
3. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996.
4. Langacker R. W. Foundations of cognitive grammar. – V.1. Theoretical prerequisites. – Stanford, California: Stanford University Press, 1987.
5. Солодуб Ю.П. Структура лексического значения // Филологические науки. – 1988. – № 5. – С. 37-46.
6. Стернин И.А. Лексическое значение слова в речи. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1985.
7. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики: Учебное пособие для студентов, аспирантов и преподавателей лингвистических дисциплин в школах, лицеях, колледжах и вузах. – СПб.: Научный центр проблем диалога, 1996.
8. Уфимцева А.А. Роль лексики в познании человеком действительности и в формировании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Серебренников Б.А., Кубрякова Е.С., Постовалова В.И. и др. – М.: Наука, 1988. – С. 108-140.
9. Омельченко Л.Ф. Английская композита: структура и семантика: Дис. ... д-за филол. наук: 10.02.04 – К., 1989.
10. Стернин И.А. Лексическое значение слова в речи. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1985.
11. Белоусова А.С. Русские имена существительные со значением лица (лексический класс и вопросы его словарного описания) // Вопросы языкознания. – 1981. – № 3. – С. 71-84.
12. Микитюк І. Власна назва в системі вторинної номінації персонажів художнього тексту // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 165-166: Германська філологія: Зб. наук. пр. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 309-318.
13. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. – М.: Наука, 1988.
14. Гак В.Г. Языковые преобразования. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1998.
15. Гнаповская Л.В. Лингвокогнитивные и лингвокультурологические характеристики английских антропонимов германского происхождения: Дис...канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1999.
16. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.: «Наука», 1986.
17. Шаховский В.И. К типологии коннотации // Аспекты лексического значения: Сб. науч. тр. / Науч. ред. З.Д. Попова. – Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1982. – С. 29-34.
18. Мягкова Е.Ю. Эмоциональная нагрузка слова: опыт психолингвистического исследования. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1990.
19. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. – М.: Едиториал УРСС, 2002.
20. Антонченко Т.М. Основні тенденції аксіологічних змін у семантичній структурі американізмів: Дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2000.
21. Шелестюк Е.В. Символ versus троп: сравнительный анализ семантики // Филологические науки. – 2003. – № 6. – С. 50-58.
22. Арутюнова Н.Д. Введение // Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ. фр., нем., исп., польск. яз. /Общ. ред. Н.Д.Арутюновой и М.А.Журиной. – М.: Прогресс, 1990. – С.5-33.
23. Маковский М.М. Язык – миф – культура. Символы жизни и жизнь символов. – М.: Русские словари, 1996.
24. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2002.
25. Мешков О.Д. Словосложение в современном английском языке: Учеб. пособие для ин-тов и фак. иностр. яз. – М.: Высш. шк., 1985.
26. Оценка // А.Е. Бочкарев. Семантический словарь. – Нижний Новгород: ДЕКОМ, 2003. – С. 111-115.

ДОВІДНИКИ

- НБАРС (2003). Новый большой англо-русский словарь: в 3 т. / Ю.Д. Апресян, Э.М. Медниткова, А.В. Перова и др.; Под общ. рук. Ю.Д. Апресяна. – 8-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 2003. Т. 1-3.
- MED (2002). Macmillan English Dictionary. – Oxford: Bloomsbury Publishing Plc, 2002.
- COED (1979). The Compact Edition of the Oxford English Dictionary. Complete Text Reproduced Micrographically. – Oxford: Oxford Univ. Press. – 1979. – Vol. 1.
- CAS (1991). Ричард А. Спирс. Словарь американского сленга (NTC's Dictionary of American Slang) – М.: Рус. яз., 1991
- CCC (1996). Торн Т. Словарь современного сленга (Thorne T. Bloomsbury Dictionary of Modern Slang). – М.: Вече-Персей, 1996.

DEVELOPMENT OF THE CONSONANTAL SYSTEM FROM PROTO- SCANDINAVIAN TO OLD WEST SCANDINAVIAN AND OLD EAST SCANDINAVIAN

The basic distinctive feature of Scandinavian phonemic evolution that differs it from West Germanic is that cardinal problems inherited from the Common Germanic period found their solution several centuries later than in the West Germanic languages. This concerns monophonemization of diphthongs and geminates in Scandinavian languages which took place in X – XVI centuries A.D.

The only phonological process that could chronologically be compared with the West Germanic phonological evolution is the enrichment of kinakemic and phonemic inventories in vocalism caused by mutations. By the beginning of the II millennium A.D. two evolutionary lines – western (Icelandic, Faroese, Norwegian) and eastern – were singled out in the Scandinavian linguistic group. The latter soon split into two – eastern (Swedish) and southern (Danish) evolutionary lines [3].

The older *futhark* had eighteen consonant symbols, traditionally transliterated as *b, d, f, g, h, j, k, l, m, n, ng, p, r, R, s, t, w, q*.... The runes *b, d, g* apparently had two allophones each: stops [b d g] initially and after nasals, spirants [ḃ ḍ V] elsewhere; *ng* stood for the cluster [Ng] and was sometimes written with two symbols as *n+g*; *f* was probably bilabial [F]; *R* gradually changed to a palatal [ž] and eventually merged with *r*, the voiced apical trill: *h* comes from a Common Germanic voiceless spirant [X] and in Proto-Scandinavian (PScand) it had probably become a glottal [h] initially, remaining a spirant elsewhere [2].

It is assumed in this paper that Proto-Scandinavian inherited the following consonantal phonemes from North-west Germanic (table 1).

After vowels most of the consonants could be geminate (doubled), but this is not indicated in runic writing. They could also combine into clusters. Among the clusters that would in part or whole disappear in later Nordic were: initial *hl, hn, hr, hj, hw, wl, wr* and postvocalic *hs, ht*.

One of the inherited alternations was the Indo-European (IE) *tt > ss* [1]. This alternation of *t* with *ss* in such a conjugation as Old Norse (ON) *vita* “know” vs. *vissa* “I knew” goes back to an IE assibilation of *-tt-* to *-ss-*. The infinitive **witan* added *-t-* to make the preterite **witto*, from which *vissa* developed. If a stem ended in a velar, the result was *-Xt-* > ON *-tt-*: hence **maV* “can” > **maX* > ON *ma*, while **maVto* > **maXto* > ON *matta* “could”.

Before word stress was fixed in Germanic (Gmc) on the root syllable < voiceless spirants and sibilants were voiced unless the preceding syllable was stressed (Verner’s Law).

Since the preterite plural of strong verbs was at one time stressed on the second syllable < a voiced spirant in the plural stem could correspond to a voiceless one in the singular. Later changes often obscured the alternation, but they are the reason for such apparent irregularities in the verb conjugation as these:

Gmc **was* sing. : **wazum* “was-were” > ON *vas / var : várum*
**fanq* : **funqum* “found” > *fann : fundum*
**sloX* : **sloVum* “struck” > *sló : slógum*

Table 1
Consonant System of Proto-Scandinavian

	Stops	Spirants		Nasals	Sibilants		Liquids		Glides
							Trills	Lateral	
Voice	Voiceless	Voiceless	Voiced	Voiced	Voiceless	Voiced	Voiced	Voiced	Voiced
Labials	p	f	þ / b	m					w
Apicals	t	q...	ð / d	n	s	z	r	l	j
Velars	k	h / X	V / g	N					

The voicing of spirants regularized the alternation in examples like **hof* : **hoþum* “raised”, **kwaq* : **kwaqum* “spoke” (ON *hóf* : *hófum*, *kvað* : *kváðum*), etc.

The most important features that distinguish Common Scandinavian (CScand) from Proto-Scandinavian (PScand) and hence in part from other Germanic (Gmc) languages can be summed up in such historic changes, evidence of which begins appearing from c. 550 A.D. in the runic inscriptions.

These changes are:

Loss of the glides j and w: **a)** *j* is lost initially after a *non-velar* consonant ending a *long* syllable and medially before a *front* vowel. Geminated *jj* is “sharpened” to *gg(i)*, i.e., the glides become palatal stops. Elsewhere *j* remains but functions as a vowel, an allophone of *i*, e.g. **jara* > **ara* “year”, **jungaz* > **ungaz* “young”, **dōmjan* > *d0man* “judge”, **wilji* > **wili* “will”, **kunjē* > **kuni* “kin” dat.sing., **ajja* > **ēggja* “egg” but **laggjan* > **lēggjan* “lay”, **waljan* > **wēlian* “choose”; **b)** *w* is lost before *rounded* vowels *u* and *o*, before *l*, before *r* followed by a *rounded* vowel and after *o*. Geminated *ww* is sharpened to *gg(u)*. The (*u*) is lost if *gg(u)* is preceded by a round vowel. Elsewhere *r* remains, but functions as a vowel, an allophone of *u*, e.g., **wulfaz* > **ulfaz* “wolf”, **worda* > **orða* “word”, **hawukaz* > **haukaz* “hawk”, **hawwum* > **haggum* “we hew”, **wlituz* > **lituz* “colour”, **wrōVa* > **rōVa* “strife”, **rowan* > **rōan* “row” verb, **hawwan* > **hagguan* “hew” but **sinkwan* > *sinkuan* “sink”.

Sharpening is PScand; a similar change occurs in Gothic, testifying to very early contacts. The *w* of **hawukaz* has developed from a Gmc *þ* between *a* and *u*.

The germination of *g* and *k* before *i* and *u* is much later, but still Common Scandinavian (CScand) dating from 900 A.D., as in **lagjan* > **lēggjan* above. Other examples: **bugian* > ON *byggia* “build”, **slakuian* > **slēkkuan* > ON *slökkua* “extinguish”.

Loss of z : *z* was assimilated to *n* and *ð* before these consonants (*zn* > *nn*, *zð* > *ðð*), after the apocope of weak vowels it was assimilated to preceding *s* and *r*, and (after long vowels and diphthongs, sometimes short vowels) it was assimilated to *l* and *n*; it was lost entirely after –*um* and clusters ending in *l n r s*. Where it still remained, it became a palatal spirant transcribed R [ž] capable of causing I-umlaut in Old Icelandic [5]. By 900-1100, as seen in runic inscription, merged with *r*, e.g., **razna* > *rann* “hall”, **gazðaz* > **gaððR* “goad”, **ausiz* > *eyss* “pours”, **buriaz* > *byrr* “wind”, **felza* > *fjall* “mountain”, **stainaz* > *stein* “stone”,

**swaniz* > **suanuR* “swan”, **sunumz* > **sunum* “sons” dat. pl., **laXsaz* > **laXs* “salmon”, **hraḥnaz* > *hraḥn* “raven”.

Loss of X: the voiceless velar spirant was assimilated to *t* before *t*; it also made a voiceless velar stop before *s* (except in Icelandic); it was lost in other non-initial positions; it retained as *h* initially (*X* > *h* probably occurred already in Proto-Germanic), e. g., **aXtō* > *atta* “eight”, **naXt* > *natt* “night”, **laXs* > *laks* but Ic *lax* [laXs] “salmon”, **slaXan* > *slaan* “strike”, **aix* > *a* “owns”, **walXiz* > **valr* “Gaul, Celt”, **hurna* > *horn* “horn”, **hringaz* > *hringR* “ring”.

Spirant restructuring: voiceless spirant *q* was assimilated to preceding *l* and *n*; *q* was also lost with compensatory vowel lengthening before *l*. Spirants *q* and *f* [ɸ] were voiced between vowels, after vowels finally, and in contact with voiced consonants. Initially and in contact with voiceless consonants spirants were retained, e. g., **gulqa* > *gull* “gold”, **finqan* > *finnan* “find”, **maqla* > *mal* “speech”, **broqar* > *brōðir* “brother”, **kweqan* > **kweðan* “speak”, **wulfaz* > **ulḥR* “wolf”, **faran* > *faran* “fare, go”, **qornaz* > *qorn* “thorn”.

Voiced spirants alternated with voiced stops in Gmc and PScand. Initially and after *l m n* they were stops in Gmc. Geminated they became stops in CScand; in contact with voiceless stops they were unvoiced; and finally (before juncture) they were unvoiced, e. g., **eyððō* > *eydda* “I destroyed”, **liūḥt* > *liūft* “dear”, **gaḥ* > *gaf* “gave”, **briutið* > *briutiq* > “breaks”, **aiV* > **aiX* “owns”.

The result of these and the preceding changes was that voiced and voiceless spirants were nowhere in contrast. The phonemic distinction of voice was transferred from the spirants to the stops. Therefore early Old Norse manuscripts do not distinguish between *q/ð* or *f/ḥ*, but write *q* and *f* for both. The use of *ð* and *v* is later; their distribution in modern ON text editions is based on an editorial decision reflecting the usages of modern Icelandic.

Loss and assimilation of nasals: nasals *m n* were lost finally in unstressed words and syllables, and before the continuants *f r s*. Preceding vowels were nasalized and remained so, long after the consonants were lost, e. g., **frām* > **frā* “from”, **ān* > **ā* “on”, **īn* > **ī* “in”, **faran* > **farā* “fara, go”, **fiṃflaz* > **fiṃfl* “fool”, **qōnrāz* > **qōrr* “thunder”, **ānsuz* > **ōss* “deity”.

Nasals *m n* were assimilated to following voiceless stops *p t k*, resulting in geminate *pp tt kk*. This change took place between 650 and 850 A.D. While it affected all Scandinavian dialects, its effects were less comprehensive in East Scandinavian (EScand) than in the West Scandinavian (WScand) [4]. Weakly stressed syllables were generally assimilated everywhere: **mīnt* “mine” n. > *mitt*, **eint* “one” n. > *eitt*, **bundanat* “bound” > **bunditt* > *bundit* (with loss of the second *t* in unstressed syllables). Similarly **drinkan* “drink” was everywhere assimilated, but **sinkwan* “sink” > *sökkva* in the West, **synka* (Swedish (Sw) *sjunka*, Danish (Da) *synke*) in the East. The word **brantaz* “steep” > *brattr* in the West, including western and northern Sweden, as well as Denmark, but remained *brant* in Eastern Sweden; Latin *campus* “(battle)field” arrived in Scandinavia early enough to be affected by this change: ON *kapp* “courage, contest”, modern Da *kap*, Norwegian (Nw) and Sw *kapp* “competition” (while as a later loan it became *kamp* “battle”), e. g., **stampon* > WScand *stappa* but EScand *stampe/a* “stamp” v., **wintruz* > WScand *vetr* but EScand *vinter* “winter”, **qankjan* > WScand *qekcja* (OSw also *qækkia*) but EScand *tænke / tänka* “think (cf. Sw *tycka*)”, **mikināt* > WScand *mikitt* > *mikit* but EScand *meget / mycket* “much”. In such cases as Sw *vinter* and *tänka* (where OSwhad assimilation), the modern forms may be influenced by modern German *Winter* and *denken*.

In the following table of Common Scandinavian Consonants (table 2) the above mentioned changes have been taken into account. Though it is understood that Common

Scandinavian is an abstraction< moreover< there were already differences between western and eastern dialects.

Now we turn to the changes in the consonantal system which often spread across the later national borders, rarely affecting all of Scandinavia.

Loss of consonants: *h* is lost before *l n r* in Da from the 9th century, in Nw and Sw from the 11th; in Faroese (Fa), but not in Icelandic (Ic); e. g., **hlaða* > *lada* (Nw Sw) “haybarn”, **hneǫ* > *nœvœ* (ODa) “fist”, **hnaǫnaz* > *ravn* (Da Danish Norwegian (DN)).

Assimilation: *nn* > *ð* before *r*. It occurs in West Scand from the 10th century, but is only sporadic in East Scand and is often eliminated by analogy (New Norwegian (NN) *mann*, *sud/sør*, *andre*, dial. *are*; Sw *man*, *söder*, *andra*; Da *mand*, *syd*, *andre*), e. g., **mannr* > *maðr* “man”, **sunnur* > *suðr* “south”, **annrir* ‘pl. of annarr’ > *aðrir* “others”.

Table 2
Consonant System of Common Scandinavian

	Stops		Spirants	Nasals	Sibilants	Liquids		Glottal	Glides
						Trills	Lateral		
Voice	Voiceless	Voiced	Voiceless / Voiced	Voiced	Voiceless	Voiced	Voiced	Voiceless	Voiced
Labials	p	b	f/ ǫ	m					(u)
Apicals	t	d	q/ ð	n	s	r	l		(i)
Velars	k	g/V		N				h	

Intrusion: stops are sporadically intruded between medial continuants from the 10th to the 15th century, especially in East Scand (Da *forældre* “parents”, *andre* “others”, *mindre* “less”), e. g., *ellri* > *eldri* “older”, *gammlir* > *gambler* “old” pl., *manns* > *mants* “man’s” (ON).

Assimilation: voiced spirants > nasals in Nw and Sw from the 13th century: *ǫ, V* > *m, N* before *n*, e. g., Ic *nafn* “name” corresponds to Da *navn*, NN Sw *namn*; *reVn* – Ic *regn* “rain”, corresponds to Da *regn*, NN Sw *regn*.

Merger: voiced labial spirant [ǫ] (written *f*) and labial glide [w] (written *u*) > labiodental spirant [v] (written *u* or *v*, eventually only *v*). The confusion is observable in skaldic poems and runic inscriptions after 1000 A.D. The exact time of transition to [v] cannot be dated. Dialects have preserved [w], especially in initial position, in Jylland, Bornholm, Skåne, and South Western Sweden (after consonants), e. g., **2wi* “age” [1ui] comes to be written *œfi*, presumably [1vi].

Loss: *w* drops before *r* in earliest Icelandic manuscripts (from 1150) and commonly in West Norwegian dialects, but not in East Norwegian or East Scandinavian, e. g., **wrangR* “wrong” > *rangr* but *vrangr*, **wreiðR* “wrathful” > *reiðr* but *vreid* / *vred*, **wreitR* “edge” (of field) > ON *reitr*, NN *reit*, Sw *vret*.

Voicing of weakly stressed stops: k > g, t > d (most of which are also open to V and ð). Voiceless q is also voiced to ð in weakly stressed words initially like *qū, qat, qar*. The change is seen in Nw and Ic manuscripts from 1300, Da and Sw from 1400 A.D., e. g., *ek > eV* “I”, *ok > oV* “and”, *vit > við* “we” dual, *hūsit > hūsið* “the house”, *qū > ðū* “thou”, *qat / qæt > ðat / ðæt* “that”, *Sverike > SveriVe* “Sweden”, *nokon > noVon* “anyone”. The [V ð] in these words were written g/gh and d/dh (only in Ic was ð partly preserved and restored in modern times).

Table 3

Consonant system of Old Scandinavian (West and East)

	Stops		Spirants		Nasals	Sibilants	Liquids		Glottal
							Trills	Lateral	
Voice	Voiceless	Voiced	Voiceless	Voiced	Voiced	Voiceless	Voiced	Voiced	Voiceless
Labials	p	b	f	v	m				
Apicals	t	d	q	(ð)	n	s	r	l	
Palatals	kj	gj		(j)					
Velars	k	g		(V)	(N)				h

Assimilation of clusters: in some dialects postvocalic clusters were reduced (in some positions), in others preserved (partly due to spelling), or even intensified (as when Ic *rn > [rdn]*). The clusters most exposed were r-clusters (*rn rs rl* etc.), where r tended to be assimilated; and clusters of continuant plus stop (*ldmb nd ng*), where the stop was often assimilated. Tripple clusters (*tns mnt*) tended to drop the middle consonant [5]. The examples below are merely illustrative and are not localized, e. g., *horn > honn* “horn”, *fors > foss* “falls”, *karl > kall* “man”, *halda > hålla* “hold”, *lamb > lamm* “lamb”, *hond > hånn* “hand”, *vatns > vass* “water’s”, *jamnt > jamt* “even” n.

In Danish the spellings *ld* and *nd* remained even after the change and were then extended to *ll* and *nn*: *kalde* [kalW] “call”, *mand* [man’] “man”.

Velar palatalization: velars were fronted before front vowels. The change is reflected in Ic and Nw manuscripts from 1250 A.D., in Sw and Da before 1300 A.D., by the spelling of *gi, ki, ski*, e. g. in *giera* “do”, *ki2r* “dear”, *skieid* “spoon”. Palatal clusters spelled in the same way (now normalized as *gj, kj, skj*) already existed before back vowels (*gjalda* “pay”, *kiøl* “keel”, *skiūta* “shoot”). This result could be analyzed either as single palatal phonemes [g’ k’], as commonly in studies of Icelandic, where they still survive, or as clusters and share their fate: *gj* then merges with *dj*, *kj* with *tj*, *skj* with *stj*. But this merger took place in the individual Scandinavian languages, e.g., *gæta > gjæta / gjætæ* “guard”, *køyra > kjøyra / kjøyre* “drive”, *skera > skjera / skjære* “cut”.

Thus, during the first millennium A.D. the Scandinavian phonological evolution represents one line without visible splits. During the transition period from Proto Scandinavian to West and East Scandinavian there were no considerable paradigmatic changes in the consonantal system, except for the loss of two labiovelar phonemes *k^w h^w* which were

syntagmatically split into two phonemes each / k + w / , / h + w/. Some consonants underwent considerable distributional changes. But the most important syntagmatic process in consonantism was gemination, a result of complete assimilation in the consonantal clusters. Scandinavian geminates remained biphonemic.

So, by the time of the Viking Period (c.750-1050 A.D.) a split is observable between the West that faced the Atlantic and the East that looked to the Baltic, which later split itself into Eastern (Swedish) and Southern (Danish). This was not absolute, only the difference in the tempo and direction of change. Later dialects show that innovations spread across the borders in both directions. Iceland became the most typically West Scandinavian, having brought across the sea a form of West Norwegian and was developing it in relative isolation after the period of settlement (870-930 A.D.).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Савченко А.Н. (2003). Савченко А.Н. Сравнительная грамматика индоевропейских языков. – М.: УРСС, 2003. – 410 с. 2. Стеблин-Каменский М.И. (2002). Стеблин-Каменский М.И. Древнеисландский язык. - М.: УРСС, 2002. – 286 с. 3. Плоткин В.Я. (1982). Плоткин В.Я. Эволюция фонологических систем. – М.: Наука, 1982. – 129 с. 1977. – С. 138 – 168. 4. Gussmann E. (2002). Gussmann Edmund. Phonology: Analysis and Theory. - Cambridge: Cambridge University Press, 2002. – 248 pp. 5. Haugen E. (1982). Haugen E. The Scandinavian Languages. An Introduction to their History. – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1976. – 507 P.

VILENSKA G.O.

L'università Taras Shevchenko di Kyiv

IL LESSICO NEI TESTI AMMINISTRATIVI

La meta dell'articolo eseminare lo sviluppo dei termini arcaici, forme colte, latinismi; neologismi e forestierismi; eufemismi; fraseologie ridondanti; doppie negazioni; abbreviazioni, sigle o acronimi.

La novita' della ricerca riflettere sul senso della semplificazione lessicale: essa è cruciale in qualsiasi intervento che miri a restituire leggibilità e comprensibilità ai testi burocratici. Semplificare un documento amministrativo non significa soltanto intervenire sul lessico, che è un aspetto di superficie della testualità; significa lavorare a più livelli, procedendo dalla superficie del testo verso la profondità fino alla riorganizzazione delle strutture logiche del documento.

Oggetto dell'articolo sono i manuali de MauroTullio "Guida allo studio delle parole"; Sobrero Alberto "Lingue speciali"

Argomento dell'articolo la natura generale della lingua della burocrazia nel contesto del lessico della lingua italiana; l'analisi di frammenti testuali particolarmente significativi per mettere in luce i tratti dell'italiano burocratico, sia nei suoi aspetti più di superficie.

Riflettiamo sul senso della semplificazione lessicale: essa è cruciale in qualsiasi intervento che miri a restituire leggibilità e comprensibilità ai testi burocratici. Semplificare un documento amministrativo non significa soltanto intervenire sul lessico, che è un aspetto di superficie della testualità [1, 32]; significa lavorare a più livelli, procedendo dalla superficie del testo verso la profondità fino alla riorganizzazione delle strutture logiche del documento. Ma la fase di selezione delle parole che devono dar vita al nostro pensiero è preliminare. Cominciamo dunque ad affrontare la questione della chiarificazione del testo a partire dalla sfera del lessico.

Il codice è uno degli elementi della comunicazione che nei testi amministrativi entra in crisi perché presenta delle distorsioni comunicative. Molto spesso infatti, soprattutto nella comunicazione esterna, avviene che autore e destinatario non condividano l'insieme delle

parole che compongono il testo. Usare lo stesso codice linguistico non significa soltanto parlare in lingua italiana, significa usare parole che il destinatario è in grado di capire. Se consideriamo il panorama del lessico italiano, possiamo renderci conto di quanto sia importante, per la scrittura di un testo chiaro e comprensibile, che i protagonisti dell'atto comunicativo condividano il lessico.

De Mauro [3, 53], analizzando il lessico della lingua italiana, lo paragona a una “grande sfera” all'interno della quale si possono individuare diversi insiemi concentrici.

Nell'insieme più esterno si trovano “i termini di linguaggi speciali che non escono fuori dei libri, articoli, discorsi fatti da particolari categorie [4, 33]. Sono parole tutte ben note e parecchio usate ma limitatamente a questioni e interlocutori di una certa area semantico-pragmatica”[5, 186].

Esistono però parole dei linguaggi speciali o di aree locali, che vengono comprese e usate anche da persone che non sono specialisti del settore o che vivono in regioni diverse da quella di origine del termine. Per esempio, “*equazione* è un termine fondamentalmente matematico, *penicillina* è un termine farmaceutico e medico, *inflazione* è economico, *eclisse* è astronomico, *preposizione* è grammaticale, *affluente* è geografico” [6, 74] e così via. Dunque molte persone di diverse categorie socioculturali e aree geografiche hanno una competenza lessicale attiva relativamente a questi vocaboli. Queste parole appartengono al vocabolario comune di una lingua.

Il vocabolario comune contiene a sua volta altri sottoinsiemi concentrici. Quello più ampio rappresenta il vocabolario di base e contiene circa 7.000 vocaboli generalmente compresi e usati dalle persone che hanno frequentato la scuola fino alla terza media. All'interno del vocabolario di base possono essere individuate tre ripartizioni relative al grado di diffusione e di uso del singolo termine: il vocabolario di alta disponibilità, il vocabolario di alto uso e infine il vocabolario fondamentale.

Non basta dunque condividere il codice della lingua italiana, è necessario che autore e destinatario condividano la stessa porzione di lessico all'interno del complesso panorama appena descritto.

Nel contesto del lessico italiano la lingua della burocrazia è una varietà assai complessa che Sobrero inserisce nella categoria delle lingue speciali e che definisce “lingua settoriale non specialistica”[8, 267]. Essa – a differenza delle lingue specialistiche della fisica, della medicina, della meccanica, ecc. – non ha un lessico specifico né risponde a “regole peculiari (modalità di formazione dei neologismi, strutture testuali, ecc.) convenzionalmente stabilite e accettate”

[9, 273]; è invece una lingua settoriale che attinge in modo marcato ad altre lingue speciali ben più specialistiche (quella giuridica, economica, finanziaria, ecc.) e prevalentemente all'italiano standard.

È già in questa fase che si delineano i tratti peculiari del tipo linguistico che oggi definiamo burocratese: i funzionari coniano espressioni e strutture linguistiche che ritroviamo intatte nei documenti contemporanei. Compaiono in questi anni, per esempio, nomi che derivano da verbi e che si formano affiggendo direttamente la desinenza alla base verbale; “il tipo è antico, ma serve per creazioni lessicali nuove e imprevedute: così da *ripartire* si crea *riparto*, da *rivendicare* *rivendica*, da *reintegrare* *reintegra*”[10, 193].

Già nel XIX secolo si percepiva il linguaggio burocratico come ambivalente, secondo quanto mostra, nel 1830, il *Manuale, o sia guida per migliorare lo stile di cancelleria*, di Giuseppe Dembscher [11, 384]. L'altezza cronologica dell'opera deve far riflettere. Si tratta di un manuale che ha come destinatari gli impiegati pubblici, “i quali hanno il massimo bisogno, come il massimo dovere, di spiegarsi in guisa che certamente, e senza il più lieve equivoco intendere si possa quello che ebbero in pensiero di dire”. Gli impiegati devono avere uno stile

chiaro e conciso, e la chiarezza secondo l'autore del manuale si può ottenere "se si eviteranno i vocaboli di multiforme significato; se la costruzione sarà la più semplice possibile; se i periodi saranno brevi; se non si adopereranno voci nuove o straniere che in caso di assoluta necessità". In particolare Giuseppe Dembscher punta il riflettore "sopra un buon numero di voci non italiane che si erano intruse nello stile di cancelleria, e che meritano di essere sbandite, avendo la lingua nostra da surrogarvi ottimi vocaboli di significato uguale a quello che alle medesime si volle attribuire". Si andava già definendo una dicotomia tra la "lingua alta" del potere statale, economico, religioso, giuridico e la "lingua bassa" usata quotidianamente dalla gente comune [12, 273]. Questa biforcazione nel tempo si è accentuata sino al punto di compromettere la comprensione del testo amministrativo da parte del cittadino. Italo Calvino definisce quella burocratica un'antilingua [6, 175]; Maurizio Dardano mette l'accento sull'intenzionalità del burocrate di non farsi capire per mantenere prestigio e potere [13, 253].

Proprio per ridurre la forbice fra pubblica amministrazione e cittadino, a partire dagli anni '70 sono stati elaborati strumenti informatici per aiutare il legislatore e il funzionario amministrativo nella scrittura di testi chiari e comprensibili. Tali strumenti analizzano e valutano quanto la lettura di un testo sia facile o difficile in rapporto alla capacità di comprensione del lettore. Forniscono dati oggettivi, che riguardano in particolare la sfera del lessico e della sintassi, e hanno come obiettivo operativo ultimo quello di restituire leggibilità ai testi amministrativi attraverso una costante attenzione al destinatario. L'opera di elaborazione di strumenti informatici capaci di prevedere il grado di leggibilità di un testo nasce in ambito anglosassone e solo più tardi si sviluppa in Italia.

Torniamo allo schema sul lessico dell'italiano e al concetto di semplificazione lessicale: l'obiettivo è stabilire quando sia opportuno utilizzare nel testo parole che appartengono alla sfera più interna dello schema e quando invece possiamo sbilanciarci in direzione delle lingue speciali. Quanto più ci allontaniamo dal nucleo interno dello schema tanto più restringiamo la cerchia di destinatari in grado di comprendere le nostre parole. Di questo dobbiamo essere consapevoli quando pianifichiamo il testo e ci prepariamo a scrivere.

Dovremo quindi fare una distinzione di fondo tra comunicazione esterna o interna alla pubblica amministrazione, tra destinatari addetti ai lavori o profani. In base a questa distinzione, cambiano le direzioni di semplificazione che possiamo percorrere. Nella scrittura o riscrittura del testo dobbiamo cercare di selezionare parole italiane condivise da entrambi i soggetti dell'atto comunicativo, valutando di volta in volta le strategie più opportune da mettere in atto.

Come per autore e destinatario si deve tenere conto del concetto di flessibilità relazionale, cioè della possibilità di adeguare il grado di formalità del testo al contesto comunicativo [14, 625], così per il lessico possiamo parlare di flessibilità lessicale. Anche per quel che riguarda il principio comunicativo del codice vale il suggerimento della flessibilità: siamo chiamati a scegliere continuamente parole che diano espressione al nostro pensiero e in questa nostra libertà dobbiamo modellarci sul destinatario reale del testo.

È indispensabile tenere sempre ben presenti due concetti: a) la lingua della burocrazia non è usata per un campo specifico, ma per parlare di qualunque argomento; b) essa non ha un lessico specialistico proprio, ma attinge al lessico di altre lingue speciali più specialistiche. Su questi presupposti è possibile sintetizzare le caratteristiche lessicali dei testi amministrativi.

Verificheremo nei testi e commenteremo puntualmente scelte lessicali che ricorrono nei documenti con una frequenza così alta da diventare tratti caratterizzanti dell'italiano burocratico.

Il linguaggio amministrativo predilige termini colti, che sembrano contribuire a innalzare il livello del discorso. In un testo amministrativo troveremo frequentemente *encomio* anziché *lode* o *interloquire* anziché *parlare* o *dirimere*, *eccepire*, *rinvenire*. Soprattutto

nell'uso dei deittici e dei giuntivi la lingua burocratica predilige le varianti più arcaiche, per cui i testi pullulano di *nonché*, *pertanto*, *testé*, *onde*, *orbene*, *ancorché*, e così via. Queste soluzioni mostrano la tendenza alla ricercatezza e alla presa di distanza dal linguaggio comune. Assai frequenti nel testo burocratico sono i termini e le espressioni latine. Mortara Garavelli afferma: “accanto alle occorrenze inevitabili dei latinismi consacrati dalla tradizione (il latino delle massime, dei brocardi, delle citazioni dal diritto romano) ricorrono formule che non sono specificamente giuridiche, ma alle quali chi redige testi giuridici sembra particolarmente affezionato” [14, 94]. E non solo chi redige testi giuridici: le stesse formule latine slittano facilmente dal testo giuridico al testo amministrativo, per cui *di fatto* diventa *de facto*, *da questo momento* diventa *ex nunc*, e così via.

Accanto ai termini arcaici, alle parole dotte, ai latinismi, nella lingua burocratica ricorrono frequentemente neologismi e forestierismi. La compresenza di questi tratti lessicali disegna nel testo amministrativo una “forbice linguistica fra arcaismo estremo e neologismo ardito” [8, 214] che produce un effetto di straniamento.

I principali fenomeni che riscontriamo nel testo burocratico e che si possono inscrivere in questa categoria sono i seguenti:

- nomi che derivano da verbi e che si formano affiggendo direttamente la desinenza alla base verbale. Per esempio *ammanco* (da *ammancare*), *ammortizzo* (da *ammortizzare*), *scorporo* (da *scorporare*), *utilizzo* (da *utilizzare*), e così via. L'alta frequenza di queste forme deriva dalla predilezione della lingua burocratica per lo stile nominale [14, 312] e ha ripercussioni sulla presenza massiccia di termini astratti piuttosto che termini concreti;

- verbi derivati da sostantivi attraverso i suffissi *-are* e *-izzare*. Per esempio il termine *ospedalizzare* = ricoverare in ospedale, che già di per sé rappresenta un neologismo, ha generato per analogia il termine *scuderizzare*, con il quale s'intende il ricovero dei cavalli nelle scuderie! Oppure il verbo *disdettare* viene costruito a partire dal sostantivo *disdetta* attraverso il suffisso *-are*;

- incremento degli aggettivi in *-ale* sulla base del modello inglese, come per esempio da *assistenza assistenziale*;

- prestiti non adattati dalle lingue straniere, soprattutto dall'inglese (*planning*, *meeting*).

A proposito dei neologismi e dei termini stranieri, la *Guida alla redazione dei testi normativi* [11, 47] suggerisce di ricorrere a neologismi “solo se essi sono entrati nell'uso corrente della lingua italiana. Negli altri casi, quando è comunque necessario per la precisione del testo ricorrere a neologismi, il testo medesimo ne fornisce la definizione rilevante per la sua applicazione”.

Accanto a questo suggerimento ne troviamo un altro per i termini stranieri: “Sono evitati i termini stranieri, salvo che siano entrati nell'uso della lingua italiana e non abbiano sinonimi di uso corrente in tale lingua. La parola straniera assunta nella lingua italiana è usata esclusivamente al singolare, salvo i casi già entrati nell'uso.” [14, 72]

Nel testo burocratico si ricorre spesso a eufemismi e a forme di attenuazione, che l'autore percepisce come una forma di rispetto nei confronti del destinatario. Generalmente l'eufemismo o la forma attenuata mascherano il timore di possibili incidenti diplomatici. Per esempio il verbo *dovere* in un testo regolativo è spesso sostituito da espressioni come *si prega di*, *si ritiene opportuno che*, e così via. Queste forme possono in realtà nascondere un ordine perentorio [9, 352]: sarebbe dunque preferibile evitare tali circonlocuzioni e utilizzare il termine diretto che veicola la reale intenzione comunicativa.

Nel seguente frammento, per esempio, la forma *si prega* dovrebbe essere sostituita in modo da esplicitare il senso di *dovere*:

Si prega, pertanto, la Direzione Regionale delle Entrate per la di invitare l'interessato a produrre, ogni sei mesi, idonea documentazione

Proposta di riscrittura

La Direzione regionale delle Entrate per la dovrà / deve quindi invitare l'interessato a produrre, ogni sei mesi, idonea documentazione ...

La lingua burocratica ha una spiccata tendenza all'uso di costrutti ridondanti che appesantiscono il testo e, nel groviglio che generano, lo rendono oscuro [12, 168]. Si tratta di costrutti stereotipati che molto spesso vengono utilizzati per semplice tic formulare.

Tra le espressioni più frequenti troviamo:

- perifrasi costituite da verbo generico più sostantivo: *effettuare una verifica / procedere a una verifica* (al posto del più comune *verificare*), *provvedere al mantenimento* (*mantenere*), *dare comunicazione* (*comunicare*), *portare a conoscenza* (*informare*), *portare a compimento* (*finire, concludere*)[14, 148];

- locuzioni complesse per lo più con valore di preposizioni e giuntivi: *in merito a*, *in ordine a*, *al fine di*, *a condizione che*, *allo scopo di*;

- formule pleonastiche come *entro e non oltre*, in cui la presenza di uno dei due termini è ridondante, oppure *lo scopo è quello di ottenere*, dove il sintagma *quello di* non veicola informazione e rende pesante il discorso;

- sintagmi formati da sostantivo e aggettivo uniti in coppie stereotipe: *modulo debitamente compilato*, *autorità competente*, *apposito modulo*.

Un'altra caratteristica della lingua burocratica è l'uso frequente di abbreviazioni e sigle o acronimi.

Le abbreviazioni “in genere si ottengono conservando la parte iniziale di una parola (esempio: *tab.* per *tabella*)”; gli acronimi “si ottengono conservando le iniziali di più parole che costituiscono un termine composto (*RAF* per *Royal Air Force*)”. Gli acronimi sono detti più comunemente sigle e indicano prevalentemente enti, istituti, organizzazioni (*CEE* = *Comunità Economica Europea*), sistemi e metodi tecnologici (*TAC* = *Tomografia Assiale Computerizzata*), nomi di prodotti commerciali (*GPL* = *gas di petrolio liquefatto*), designazioni di vario genere (*DOC*, *CAP*, ecc.).

Per le abbreviazioni di solito si conserva la parte iniziale della parola seguita da un punto (v. = *vedi*; ecc. = *eccetera*). In certi casi avviene una contrazione: se la parola viene abbreviata riportando la lettera iniziale e la finale, allora nell'abbreviazione non compare il punto (*ca* = *circa*); se invece nell'abbreviazione non viene riportata la lettera finale della parola, allora si deve usare il punto (*cfr.* = *confronta*). In altri tipi di contrazione possiamo trovare due parti della parola separate dal punto (*sig.ra* = *signora*). Il carattere minuscolo/maiuscolo dell'abbreviazione deve rispecchiare quello del termine originale (*Trib.* = *Tribunale*). Le abbreviazioni di termini composti si ottengono abbreviando le singole parole che li compongono (*c.c.* = *codice civile*; *D.P.R.* = *decreto del Presidente della Repubblica*). In molte abbreviazioni si ha un'unica forma sia per il singolare che per il plurale (ad esempio *art.* = *articolo/articoli*); in certi casi però il plurale viene espresso raddoppiando le singole iniziali (*CC.* = *Carabinieri*) o anche la finale (*voll.* = *volumi*).

L'acronimo non dipende dalla forma singolare o plurale dell'espressione sciolta (*FMI* = *Fondo Monetario Internazionale*; *TIF* = *Trasporti Internazionali Ferroviari*); il genere e il numero dell'articolo che precede l'acronimo dipendono dal genere e dal numero della denominazione completa (la *SIAE* = *la Società Italiana Autori e Editori*); la scelta dell'articolo maschile è però regolata dalla struttura fonetica dell'acronimo (lo *SNALS* = *il Sindacato Autonomo Lavoratori della Scuola* e non **il SNALS*).

Alcuni acronimi di impiego diffuso “tendono a essere assimilati nel linguaggio come comuni vocaboli. In questi casi è senz'altro ammissibile, e in certi contesti preferibile, adottare per tali termini l'ordinaria grafia linguistica, usando l'iniziale maiuscola nel caso di denominazioni proprie e l'iniziale minuscola nel caso di denominazioni comuni (*Fiat* e non

FIAT = Fabbrica Italiana Automobili Torino; Sogei e non SOGEI = Società Generale di Informatica; radar e non RADAR= radio detecting and ranging)”.

È essenziale che all'interno di uno stesso testo (e auspicabilmente all'interno di una stessa amministrazione) si adoperi sempre lo stesso criterio di scrittura per abbreviazioni e acronimi.

Quando in un testo occorre ripetere più volte una parola o un'espressione cui corrisponde un acronimo, la prima volta è opportuno riportare per esteso la parola o l'espressione da cui ha origine la sigla, seguita dalla sigla tra parentesi tonde; in seguito è sufficiente usare la sigla.

Nei testi diretti a un vasto pubblico è in ogni caso preferibile scrivere per esteso ciò che nel linguaggio corrente della pubblica amministrazione è indicato con un'abbreviazione o con una sigla.

Affinché i testi risultino chiari è preferibile usare poche abbreviazioni e sigle, soprattutto quando esse siano poco comuni oppure frequenti solo in alcuni tipi di testo e linguaggi settoriali. Anche in questo caso però occorre una certa flessibilità: occorre cioè valutare sempre il destinatario e il contesto comunicativo.

Le prospettive della ricerca: il principio non è quindi quello di semplificare sempre e ad ogni costo, ma di mettere sempre il destinatario nelle condizioni di capire quello che legge. Nel caso dunque della comunicazione interna all'amministrazione – una comunicazione fra addetti ai lavori – le qualità positive del lessico tecnico specialistico devono essere sfruttate perché esistono delle presupposizioni condivise che permettono agli attori della comunicazione di intendersi sul significato delle parole.

ЛІТЕРАТУРА

1. Assemblea Costituente, Atti. III. Discussioni, Roma, Camera dei Deputati, Ufficio Relazioni Esterne. Il linguaggio del Fisco. Dizionario pratico dei termini tributari, Roma, 2002. 2. Cassese S. Introduzione allo studio della normazione, «Rivista trimestrale di diritto pubblico», 2, 1992, pp. 307-330. 3. Bobbio N. Il linguaggio del diritto.- Milano: Giuffrè, 1994. 4. Beccaria G. Italiano antico e nuovo.- Milano: Garzanti, 1992. 5. Ains M. La legge oscura. Come e perché non funziona. - Roma-Bari: Laterza, 1997. 6. Arena G. La comunicazione di interesse generale.- Bologna: Il Mulino, 1995. 7. Belvedere Andrea. Il linguaggio del codice civile. Trattato di diritto privato. Premesse e disposizioni preliminari. – Torino: UTET, 1995, pp. 87-125. 8. Ascarelli T. Corso di diritto commerciale.- Milano: Giuffrè, 1962. 9. Benveniste E. Problemi di linguistica generale.- Milano: Il Saggiatore, 1971. 10. Bruni F. Manuale di scrittura professionale.- Bologna: Zanichelli, 1997. 11. Alfieri G. La lingua d'Italia. Usi pubblici e istituzionali. Atti del XXIX Congresso della Società di Linguistica Italiana (Malta 1995). – Roma: Bulzoni, 1998. 12. Bruni F. Manuale dell'italiano professionale. Teoria e didattica.- Bologna: Zanichelli, 2002. 13. Belvedere Andrea. Il linguaggio del codice civile. Trattato di diritto privato. Premesse e disposizioni preliminari. – Torino: UTET, 1995, pp. 87-125. 14. Cargnel S. Prospettive didattiche della linguistica del testo. Scandicci, La Nuova Italia, 1990. 15. Cepparone L.- Il mondo della comunicazione, in BIAGIONI - CAPRILLI - CEPPARONE - CORSI - PECORARO (a c. di), 2002. 16. Agostiniani L. Damico B. La lingua tra norma e scelta. - Padova: Liviana, 1983

ВОВЧЕНКО О.О.

Київський національний лінгвістичний університет

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ СКЛАДНИХ ІМЕННИКІВ З СКОМПРЕСОВАНИМ КОМПОНЕНТОМ

Комунікативний підхід до дослідження слова базується на визнанні слова не тільки номінативною, а й комунікативною одиницею, оскільки процеси номінації і комунікації тісно пов'язані. З цих позицій слово розглядається як номінативно-комунікативна одиниця, яка володіє певними комунікативними потенціями. В центрі уваги прагматичного напрямку комунікативного аспекту слова знаходяться категорії, пов'язані з конкретними умовами реалізації знаку в реальних актах комунікації, внаслідок чого

значення слова розглядається у взаємозв'язку з правилами його вжитку, комунікативною спрямованістю мовленнєвого акту.

В обґрунтування і розвиток комунікативно-прагматичного підходу до аналізу слова значний внесок зробили лінгвісти Л.А. Кисельова (1978), І.А.Стернін (1984), А.Н.Третьюхін (1985), Е.С. Азнаурова (1988), А.Я Алексєєв (1991), Д.У.Ашурова (1991), В.І.Заботкіна (1992). В дослідженнях Е.С.Азнаурової (1988) та В.І.Заботкіної (1992) теоретично обґрунтовані принципи лінгвопрагматичного аналізу слова, виходячи з основних параметрів комунікативно-прагматичної ситуації. Метою прагматичного аналізу на рівні слова є виявлення внутрішніх закономірностей, які регулюють адекватний вибір та вживання лексичної одиниці в типовій комунікативній ситуації, тобто ті особливості вживання лексики, які пов'язані з соціальним статусом мовців, з реальними умовами комунікативних актів і їх впливом на адресатів. Дані про використання мовного знаку кодуються на рівні його лексичного значення, тому одним з компонентів семантичної структури слова визнається прагматичне значення.

Дослідження прагматики мовного знаку полягає таким чином, з одного боку, в лінгвістичній інтерпретації формування об'єктивних та суб'єктивних (прагматичних) компонентів значення, з другого, - у вивченні використання мовного знаку в комунікативних цілях.

Актуальність дослідження зумовлена загальною тенденцією в сучасному мовознавстві до розгляду мовних явищ в комунікативному аспекті та тим, що комунікативно-прагматичні властивості субстантивного словоскладання за участю скомпресованих одиниць не набули в літературі достатнього висвітлення.

Положення про те, що прагматичний аспект притаманний в деякій мірі будь-якому мовному знаку, дозволяє припустити, що складні іменники німецької мови з скомпресованим компонентом володіють певним прагматичним потенціалом.

Метою даної статті є дослідження прагматичного потенціалу композитів з скомпресованим компонентом (СК), що передбачає дослідження сукупної прагматики лексичних одиниць та визначення її компонентів.

Останні два десятиріччя характеризуються появою в текстах німецьких газет та журналів композитів, одним з компонентів яких є скорочення, наприклад: *CDU-Zentrale, EU-Richtlinie, UNO-Etat, CD-Absatz, Telearbeit, Aidskranke*. Поява великої кількості нових аббревіатур пояснюється, по-перше, тісною взаємодією мови і суспільства, коли зміни, зумовлені науково-технічним прогресом, новими культурно-естетичними та соціально-політичними подіями, які відбуваються в суспільстві і усвідомлюються його членами, потребують і отримують відповідне словарне оформлення у вигляді нових номінацій та, по-друге, можливістю замінити складне слово чи словосполучення скороченою формою. Скорочення легко беруть участь у подальшому словотворі, поповнюючи словниковий склад німецької мови новими одиницями [1:51]. Як правило, нові складні слова з компонентом-скороченням є іменниками, тому що нові слова найчастіше називають нові реалії - предмети і поняття.

Тісний зв'язок мови і життя суспільства характеризує засоби масової інформації (газети, журнали, радіо, телебачення, реклама). Мова ЗМІ, зокрема мова газет і журналів, першою реагує на новації, які супроводжують прогрес суспільства, в першу чергу через мову ЗМІ збагачується словниковий запас мови. Тому представляється плідним розглядати словотвірні процеси з врахуванням цільової установки комунікації, яка впливає як на структуру тексту в цілому, так і на структуру його складових елементів, що відповідає завданням сучасного етапу лінгвістики.

Специфіка мови газетних та журнальних текстів формується специфічним видом комунікації - масовим [2:129]. Одним з компонентів моделі масової комунікації є канал передачі інформації, або просто канал комунікації, можливості якого, як загальновідомо, впливають на об'єм і характер інформації. Особливості каналу комунікації визначають таку властивість публіцистичних текстів як їх відносна стислість. Найбільш частотними в таких текстах виявляються такі стилістичні прийоми і мовні засоби, які не потребують для своєї реалізації великих об'ємів, але забезпечують максимальну стислість висловлювання.

Прагматика публіцистичних текстів, як відмічається в літературі, не відрізняється від прагматики мови взагалі: функція впливу є основною функцією публіцистики, а вплив - це наріжний камінь прагматики взагалі і основна прагматична установка будь-якого публіцистичного тексту [3:50-52, 4:59]. Експресивна функція в публіцистичному тексті знаходить своє вираження переважно в оцінках, які супроводжують фактуальну інформацію, що є, на думку В.Л.Наєра, найважливішим аспектом газетної прагматики [3:53]. Він також відмічає, що фіксація уваги на формі висловлювання, добування з мовної форми додаткової інформації завжди слугує цілям впливу на адресат - приверненню уваги, створенню певного емоційного настрою. Тому першочергова прагматична установка всякого газетного чи журнального тексту, при врахуванні умов, за яких вони звичайно читаються, зводиться до того, щоб при мінімумі уваги і зосередженості з боку читача, на який можна розраховувати, донести до його свідомості максимум змістовної інформації і в повній мірі здійснити необхідний вплив.

При максимальній компресії інформації мовні засоби повинні забезпечувати максимальну ефективність впливу на читача. В зв'язку з цим особливий інтерес викликають мовні засоби, за допомогою яких створюється специфіка текстових творів ЗМІ, які відповідають вимогам стислості, інформативності (змістовності), оцінності, експресивності та разом з цим доступності (стандартизованості, аналогічності). Специфіку публіцистичних текстів яскраво відображають, на наш погляд, саме композити з СК, в яких поєднується стандартність словоскладання як засобу словотвору з незвичайністю першого компоненту, вираженого скороченою формою, при чому комбінаторика поєднання скороченого компоненту з нескороченим практично безмежна, що зумовлює високу інформативність даних лексичних одиниць.

Вибір мовних засобів публіцистичних текстів регулюється прагматичними міркуваннями і знаходиться під впливом екстралінгвістичних та лінгвістичних чинників. На вербальному рівні "відповідальним" за створення лексичних одиниць, які втілюють специфіку текстів ЗМІ є таке лінгвістичне явище як компресія, що дозволяє спростити поверхову структуру повідомлення, зберігаючи при цьому максимум комунікативно значимої інформації, в зв'язку з чим компресія набуває особливої прагматичної цінності для газетних і журнальних текстів.

Внаслідок дії компресії на словотвірному рівні утворюються нові номінативні одиниці з прозорою словотвірною структурою і мотивованими значеннями. Компресія діє при безпосередній взаємодії з прагматичними чинниками, які регламентують вибір скомпресованої одиниці номінації. Саме контекст своїми інтенціональним та прагматичним складниками сприяє створенню такої одиниці, при цьому нова номінативна одиниця може ввібрати в себе те чи інше відношення мовця до позначуваного (наприклад, емоційне, емоційно-експресивне, емоційно-оцінне, оцінне), орієнтацію мовця на соціальні умови мовлення, на функціонально-стилістичну диференціацію і т. п. [5:37, 6:7]. Тому в значенні композитів з СК, як і в будь-якій іншій одиниці вторинної номінації, поряд з класифікуючою діяльністю людини знаходить своє відображення також його відношення до позначуваної реальності.

Цілеспрямоване використання певних мовних одиниць пов'язано з інтересами адресанта [7:22]. Тому дослідження лексичних одиниць в прагматичному аспекті передбачає як знання інтенцій адресанта, так і найбільш загальних властивостей лексичних одиниць, які слугують об'єктивною передумовою використання даного лексичного матеріалу в певних цілях.

Відомо, що структурні, семантичні, а також прагматичні значення в мовній системі потенційні і актуалізуються в мовленні, тобто системні характеристики мовних одиниць значною мірою визначають особливості їх мовленнєвого використання, тому окреслимо основні особливості структури і семантики складного слова, які забезпечують його вибір в конкретній ситуації спілкування, і завдяки яким ця лексична одиниця є найбільш оптимальним засобом реалізації комунікативної інтенції.

По-перше, складне слово представляє собою в номінативному плані одиницю вторинної номінації, яка складається мінімум з двох компонентів, які сполучаються один з один за певними правилами в межах певної словотвірної моделі, тобто композит належить до слів, що моделюються.

По-друге, відмінність семантики складного слова від семантики простого полягає в комплексному характері семантики композита, в розчленованості змісту, який отримує своє формальне вираження через ономасіологічний базис та ономасіологічні ознаку (ознаки), які складають ономасіологічну структуру композита. В акті композитної номінації відбувається приписування ознак предмету та деталізація позначуваного. В зв'язку з тим, що складне слово, як і будь-яка одиниця вторинної номінації, одночасно є простим позначенням об'єкта та твердженням про властивості і ознаки позначуваного об'єкта, говорять про предикативність складних слів [8:15].

Третя особливість семантики складних слів є наслідком двох перших - це вмотивованість, структурна і семантична зумовленість композиту його твірними складниками, іншими словами, виводимість семантики композита з семантики його компонентів.

Перераховані особливості складних слів (членимість, відтворюваність, вмотивованість, реляційний характер значення, здатність складних слів до семантичного згортання), а також семантичні кореляції з мовними одиницями інших рівнів, абстрагуючий, узагальнюючий характер словотвірного значення отримують своє значення в комунікативному плані. Так здатність до моделювання, як справедливо зазначає Д.У.Ашурова, розширює комунікативний потенціал похідного слова, тому що забезпечує можливість утворення слів за аналогією, не тільки нових і потенційних слів, а й різних okazіональних перетворень похідних слів [8:11-12]. Інваріантність, серійність словотвірного значення композитів, об'єднаних рамками однієї моделі, має значення як для породження слова, так і для його сприйняття, що, на думку дослідниці, дає можливість вважати їх комунікативно-значимими.

Внутрішня предикативність як властивість вторинної одиниці номінації особливо чітко проявляється при словоскладанні на синтаксичній основі, і зумовлює здатність складного слова виступати семантичним еквівалентом словосполучення (речення), що, внаслідок семантичної компресії, створює семантичну ємність, лаконічність, інформативність композита. Наслідком компресії є часткова імпліцитність змісту, поява прихованих компонентів значення композитів, що сприяє лаконічності і стислості тексту, і, в свою чергу, може призводити до появи одиниць, які мають прагматичну маркованість. В процесі словоскладання семантика складних слів збагачується за рахунок додаткових компонентів, джерелом яких є конотації компонентів складного слова [8:19].

В комунікативному плані особливу значущість набуває і така властивість композиту як вмотивованість, тому що вона безпосередньо пов'язана з успішністю комунікативного акту, досягненням взаєморозуміння. Як відмічає Д.У.Ашурова, використання вмотивованих слів, які можуть бути пояснені через свої компоненти і які внаслідок цього володіють семантичною прозорістю, створюють ефект ясності, логічності, що відповідає вимогам комунікативності [8:20]. Структурно-семантичні особливості складних слів зумовлюють їх високий комунікативний потенціал, який забезпечує утворення, функціонування і сприйняття складних слів в процесі комунікації.

З точки зору класифікації лексичних інновацій досліджувані субстантивні композити належать до новоутворень (*Neuprägung, Neubildung*), під якими розуміються неологізми, які складаються з окремих вже існуючих у мові слів та елементів або нової їх комбінації [1:61]. Композити, детермінативним компонентом яких є скомпресований компонент, можуть бути охарактеризовані як словотвірні новоутворення, які будуються за продуктивною словотвірною моделлю "R + Subst".

Основним якісним параметром неологізмів є поняття новизни - неологізми відрізняються від інших, не пов'язаних з часом, слів наявністю в їх семантиці відтінку новизни. Саме наявність даного компоненту відрізняє прагматику нового слова від прагматики канонічної одиниці [9:134], тому нове слово буде завжди прагматично маркованим. На думку О.М.Третьюхіна, підсиленню загальної експресивності новоутворень сприяє словотвірний акт і до тих пір, поки відчувається творимість лексичних одиниць, в них зберігається елемент новизни, який пов'язаний з феноменом цікавого, з емоціональною спрямованістю на адресата [7:39].

Конотація новизни в неологізмі створює неологічну силу нового слова, під якою розуміється сила впливу нового слова на слухача/читача [9:136]. Значний ступінь новизни композитів з СК забезпечується незвичайністю та свіжістю їх словотвірної структури, наприклад: *Fußball-GmbH, PC-Nutzung, G7-Finanzminister, IT-Markt, AMD-Prozessor*, тим більш, що до сильних неологізмів належать запозичення, також запозичені скорочення, які відрізняються фонетичною дистрибуцією, не характерною для німецької мови, а також відсутністю мотивації.

Прагнення до експресії спонукає звертатися до таких словотвірних моделей, які володіють іншою стильовою природою і тому здаються в газетних та журнальних текстах "свіжими", експресивними [10:171]. Оригінальна словотвірна структура досліджуваних композитів привертає увагу в публіцистичному тексті, в чому полягає її прагматично-експресивний зміст. Тому вживання в газетних та журнальних текстах композитів з СК дозволяє вирішити цілий ряд взаємопов'язаних комунікативних завдань: по-перше, в таких словах знаходить своє вираження генеральна тенденція до економії мовних засобів та мовленнєвих зусиль; по-друге, додатковими ефектами оновлення мовного знаку є підсилення експресії і підвищення рівня непередбачуваності повідомлення, а значить і збільшення його інформативності.

Словотвірна структура досліджуваних композитів налічує дві можливих форми поєднання словотвірних елементів в композит: за участю дефісу (дефісне зчеплення: *ABM-Stelle, A-Kohle, HIV-Infektion, Immo-Experte, Kripo-Chef, Öko-Test*) та за його відсутності в структурі складного іменника (бездефісне зчеплення: *Mathelehrer, Ökoprojekt, Politthriller, Schokokeks*). Слідом за С.С.Ключеновичем ми вважаємо, що в газетному стилі дефісне зчеплення обслуговує прагматику збереження семантичної автономності компонентів [6:12], тобто виконує пояснювальну функцію. Але крім цієї функції дефіс використовується з метою полегшення зорового сприйняття композитів з скомпресованим компонентом, якщо він виражений літерними, літерно-звуковими та рідше звуковими аббревіатурами.

Композити, компонентом яких є самостійно існуючі скорочення, зафіксовані в словниках і складають приблизно 400 (36%) ЛО від загальної кількості досліджуваних композитів. Композити, скомпресований компонент яких представлено літерними, літерно-звуковими та звуковими аббревіатурами та несамостійними усіченнями, представляють собою новоутворення не кодифіковані в лексикографічних джерелах і складають 700 ЛО або 64%. Це дає підстави стверджувати, що, хоча словотвірна модель "скомпресований компонент + іменник" є відносно новою та знаходиться на периферії системи словотвору, за нею утворюється досить велика кількість композитів, що говорить про продуктивність моделі, під якою розуміється властивість моделі породжувати нові слова [11:53].

На нашу думку, прагматика словотвору полягає в тому, що, за словами Т.І.Вендіної, "сам процес "позначення" предметів і явищ зовнішнього світу за допомогою словотвірних засобів являє собою вимірювання їх значущості для носіїв мови, іншими словами, прагматичної цінності цих предметів та явищ" [12:29]. Продуктивність даної словотвірної моделі свідчить про прагматичну цінність концептів, які отримують конвенціональну форму, структурний зразок якої слугує прототипом для мовного вираження нових понять. Найбільш продуктивними семантичними моделями, на основі яких за аналогією можуть утворюватися композити з СК, є: 1) найменування предмету, призначеного для того (пов'язаного з тим), що позначено скомпресованим компонентом (*LKW-Lampe*, *WC-Reiniger*); 2) найменування місця, яке належить певній організації (позначеній скомпресованою одиницею (*IBM-Forschungslabor*, *SPD-Bezirk*); 3) найменування приладів, пристроїв, механізмів, призначених для дії з тим, що позначено СК (*CD-Player*, *EDV-Anlage*); 4) найменування результатів діяльності організації, позначеної скомпресованим компонентом (*AA-Warnung*, *DLV-Entscheidung*, *SPD-Schulpolitik*); 5) найменування дії, яка здійснюється за допомогою того, що позначено скомпресованим компонентом (*Autorennen*, *Teledienst*); 6) найменування інституцій, організації, що знаходяться, діють на території держави, позначеної СК (*US-Handelsministerium*, *EU-Parlament*); 7) найменування особи (сукупності осіб), яка працює і мешкає в державі, позначеній першим скомпресованим компонентом (*US-Frscher*, *DDR-Unterroffizier*); 8) найменування особи (сукупності осіб), що працюють в організації/що належать до організації, вираженій скомпресованим компонентом (*ORF-Moderator*, *PDS-Spitze*); 9) найменування того, що пов'язано з певною галуззю (сферою живої природи, з живими організмами, з охороною навколишнього середовища), позначеною скомпресованим компонентом (*Ökowein*, *Biokost*).

На прагматичну характеристику досліджуваних лексичних одиниць впливає перш за все скомпресований характер першого компоненту, оскільки значення моделі, або словотвірне значення, залежить від значення її компонентів, які дають можливість проникнути в глибину семантики конкретної словотвірної моделі. Поява нових, невідомих даному типу значень спричиняє відхилення від словотвірної норми, що, в свою чергу, приводить до прагматично маркованих утворень. Отже, зважаючи на сказане вище, можна стверджувати, що прагматичний потенціал словотвірного значення полягає в його новизні та серійності.

При дослідженні прагматичного аспекту лексики в центрі уваги дослідників знаходиться питання про те, як використовується лексика і з якою метою. При цьому особливого значення набуває виявлення обмежень на використання лексики, що складає предмет дослідження зовнішньої прагматики слова (термін В.І.Заботкіної).

По-перше, як відомо, прагматичний компонент значення проявляється в мовленні. Разом з тим, як зазначає Е.С.Азнаурова, повторне вживання слова в типізованій ситуації мовленнєвого спілкування може привести до узуального закріплення в слові

прагматичної інформації [13:38], іншими словами, кожен аспект прагматичного змісту слова як в мовній системі, так і в мовленні співвідноситься з певним чинником комунікативно-прагматичної ситуації. Поняття комунікативно-прагматичної ситуації корелює з поняттям контексту як умовами спілкування, та в інтерпретації Е.С.Азнаурової позначає комплекс зовнішніх умов спілкування, які існують в свідомості мовця в момент здійснення мовленнєвого акту: хто - що - де - коли - як - навіщо - кому[13:38]. До основних параметрів комунікативно-прагматичної ситуації належать: обстановка і місце комунікативного акту; предмет і мета комунікації; соціальні, етнічні та індивідуальні характеристики учасників мовленнєвого спілкування; рольові відношення між комунікантами [13:39].

По-друге, щоб визначити обмеження на вживання мовних одиниць необхідно враховувати чинники змістовного та функціонального аспектів. Вибір і вживання мовних одиниць детермінується, з одного боку, специфікою їх значення, а з другого, специфікою соціальної взаємодії комунікантів в різних комунікативно-прагматичних ситуаціях.

При розробці типології чинників, які обмежують вживання лексичних одиниць в різних ситуаціях спілкування, враховується модель соціальної диференціації мови У.Лабова, основу якої створює існування двох видів соціальної варіативності мови: стратифікаційної (по вертикалі) і ситуативної (по горизонталі) [9: 44]. В аспекті стратифікаційної варіативності враховуються, за А.Д.Швейцером (1976, 1983), передусім соціальний статус мовця, а також такі специфічні риси особистості, як вік, стать, освіта, етнічний тип. По лінії ситуативної варіативності виділяються рольові стосунки учасників комунікації (симетричні, асиметричні); форми локалізації - місце і обстановка/оточення тих чи інших рольових стосунків в просторі і часі; сфера комунікативної діяльності - це узагальнена соціальна (мовленнєва) ситуація : наука, освіта, релігія, суспільно-політична діяльність, масова комунікація.

Активним чинником, який конститує прагматику композитів з СК є професійний чинник. За останні десятиріччя з'явилися нові сфери, які обмежують вживання німецької лексики за професійним параметром: комп'ютерна техніка (CD-ROM-Laufwerk, EDV-Sachregister, EDV-Netz), інформаційні технології (ISDN-Nummer, NC-Steuerung, Telekommunikation), телебачення (TV-Star, TV-Auftritt, Telemarketing, Telemedizin, ZDF-Erotik), екологія (Ökoprodukt, Ökohaus, Ökobett). В сфері суспільно-політичної діяльності важливе місце посідає лексика, що номінує представників різних партій, організацій і підприємств (SPD-Mitglied, CDU-Frauen, SA-Mann, FMA-Mitarbeiter, BND-Beamten).

Слідом за іншими дослідниками, ми вважаємо, що багаторазове використання слова в типовій ситуації мовленнєвого спілкування викликає узуальне закріплення в слові прагматичної інформації [13, 9]. В такому випадку слово набуває прагматичну маркованість на рівні мовної системи. Прагматичний зміст слова кодує риси контексту, в якому воно звичайно вживається, що дозволяє говорити про внутрішню прагматику (термін В.І.Заботкіної), або прагмасемантику слова.

Хоча в лінгвістиці давно проявляється тенденція зближення семантики і прагматики в дослідницьких парадигмах, слід відмітити, що співвідношення семантики і прагматики представляє собою поки що невирішену проблему. Більшість лінгвістів орієнтуються на семантичний підхід, коли прагматика є частиною семантики, який отримав назву прагмасемантичного (Сусов, Азнаурова, Почепцов, Заботкіна, Гак, Никитин, Вежбицка, Падучева).

Ведуча роль семантики проявляється в тому, що відношення між мовним знаком та розумовим образом при формуванні мовної системи та її функціонуванні

встановлюється носієм мови. Прагматичні компоненти супроводжують семантичні компоненти на всіх етапах формування семантичного потенціалу мовного знаку. При формуванні мовного знаку такі прагматичні компоненти, як, наприклад, оцінність, експресивність, емотивність та інші, можуть бути зафіксовані поряд з денотативною інформацією в лексичних одиницях або формах граматичних категорій. Прагматичні поняття, якщо вони навіть не мають своїх відповідників в семантичних структурах окремих слів мовної системи, можуть бути виражені за допомогою прагматично нейтральних слів за певних комунікативних умов. Прагматика, не маючи своїх формальних засобів вираження, втілюється в мовних формах, що свідчить про її лінгвістичність, а, отже і семантичність.

В якості вихідного положення нами приймається постулат про взаємодію, взаємозалежність і взаємозумовленість прагматичного і семантичного в слові. По суті, питання взаємовідношення прагматики і семантики полягає у розумінні місця "прагматики" в семантиці слова, саме прагматичні компоненти в семантичній структурі слова є тією ланкою, яка поєднує семантику слова з його прагматикою.

Прагматична маркованість слова на рівні мовної системи закріплюється в лексичному значенні слова. Слідом за іншими дослідниками, ми вважаємо, що прагматичний тип компонентів співвідноситься з уже існуючими аспектами словозначення, тобто компоненти, які містять прагматичну інформацію, входять до вже виділених в лінгвістиці аспектів структури значення. При дослідженні прагматичної маркованості ми виходимо з схеми структури лексичного значення слова, розробленого М.В.Нікітіним (1974, 1988), згідно якої в значенні виділяються : інтенціонал (ядро значення), імплікаціонал (стереотипні асоціації, які пов'язуються з денотатом) і емоціонал (суб'єктивно-оцінний компонент). На думку Е.С.Азнаурової, прагматичний компонент значення співвідноситься з імплікаціоналом [13:45]. В.І.Заботкіна, навпаки, стверджує, що прагматичні компоненти співвідносяться з будь-яким з перерахованих аспектів слово значення [9:117], при цьому суміщеність компонентів може бути як облігаторною, так і факультативною [9:225]. Можна, однак, говорити про переважність в значенні прагматичних компонентів певного типу. В залежності від цього всю лексику В.І.Заботкіна розділяє на три групи: 1) слова з інтенціональним прагматичним компонентом; 2) слова з емоціональним прагматичним компонентом; 3) слова з імплікаціональним прагматичним компонентом.

Між типом прагматичних компонентів і параметрами прагматичної ситуації існує діалектичний зв'язок [9:232]. Так, прагматичні компоненти, які кодують обмеження по професійному параметру, співвідносяться з інтенціоналом значення (*OP-Raum, ABC-Gefahr, IBM-Monitor, MS-Kranke*); прагматичні компоненти, які кодують обмеження соціального статусу мовця, його вік, стать, співвідносяться, як правило, з імплікаціоналом значення (*Mathe-Muffel, US-Neonazi*). Прагматичні компоненти, які кодують такі параметри прагматичної ситуації, як тональність, певний емоційний намір мовця, співвідносяться з емоціоналом значення (*CDU-Grande, CDU-Patriarch*).

Таким чином, при створенні композитів з СК виникає нова словотвірна одиниця, що дозволяє нам, слідом за В.І.Заботкіною, припустити, що досліджувані композити будуть, як і нове слово чотириразово прагматичні[9:12]:

1) в процесі породження новоутворень мотивуючу роль, безумовно, грає прагматичний фактор, який діє в формі мовленнєвої інтенції;

2) в процесі породження нового слова його семантика відображає прагматичні параметри особистості, яка створює нове слово;

3) прагматичні фактори грають певну роль в процесі прийняття нового слова суспільством;

4) в процесі входження в мовну систему слово вбирають нові прагматично релевантні риси контекстів його вживання.

Прагматичними причинами появи композитів з СК ми вважаємо: 1) позначення нових понять чи реалій, 2) прагнення мовця виділити, уточнити особливий зміст певного поняття або реалії, або знайти більш експресивне найменування для об'єктивованого змісту, 3) необхідність представити зміст, виражений синтаксичною конструкцією, однослівним найменуванням, в зв'язку з прагматичною установкою публіцистики.

Чотириразова прагматичність композитів з СК складає їх прагматичний потенціал, який полягає в здатності впливати певним чином на потенційного адресата і формується сукупністю можливостей кожного з структурних та семантичних параметрів даних лексичних одиниць.

Таким чином, сукупна прагматика композитів з СК складається, на наш погляд, з таких складових компонентів:

- прагматичного потенціалу словотвірної моделі, за якою побудовані дані композити та словотвірного значення даних композитів;

- зовнішньої прагматики композитів з СК, яка полягає у встановленні параметрів комунікативної ситуації (зовнішніх чинників), які обмежують використання даних лексичних одиниць;

- внутрішньої прагматики композитів з СК, тобто прагматичного потенціалу на рівні лексичного значення даних мовних одиниць, що передбачає виявлення прагматичних компонентів в значенні слова (інтенціоналі, імплікаціоналі, емоціоналі).

ЛІТЕРАТУРА

1. Розен Е.В. На пороге XXI века. Новые слова и словосочетания в немецком языке. - М.: Менеджер, 2000. 2. Луканина М.В. Газетный текст через призму теории коммуникации // Вестн. Моск. ун-та. Серия 19. Лингв. и межкульт. коммуникация, 2003.- №2. - С. 123-133. 3. Наер В.Л. Прагматические аспекты языка газеты // Лингвистика и методика в высшей школе. - М.: МГПИИЯ. - 1983 - Вып. 205. - С.49-58. 4. Демьянков В.З. Событийность в языке средств массовой информации // Язык средств массовой информации как объект междисциплинарного исследования: Тезисы докладов Международной научной конференции./Москва, филологический факультет МГУ им. М.В. Ломоносова. - М., 2001. - С.59-60. 5. Гатауллин Р.Г. Универбация синтаксических структур // Теория поля в современном языкознании. - Уфа, 2001.- С. 36-41. 6. Ключенович С.С. Имена действия композитного типа в структуре текстов различных функциональных стилей немецкого языка: Автореф.дис. ... канд.филол.наук. - Минск, 2002. 7. Третьюхин А.Н. Прагматика производного слова (на материале некодифицированных прилагательных в текстах политической пропаганды США): Дис. ... канд филол. наук. М.,1985. 8. Ашурова Д.Т. Производное слово в свете коммуникативной теории языка (стилистический аспект).- Ташкент: ФАН Узбек. ССР, 1991. 9. Заботкина В.И. Семантика и прагматика нового слова (на материале англ. яз.): Дис. ... д-ра филол. наук.- М., 1992. 10. Высочинский Ю.И., Омельченко Л.Ф. Лексикология современного английского языка.-К.:Нац. технич. ун-т Украины "Киевский политех.ин-т" Факультет лингвистики.- К.,1999,часть 1. 11. Сахарчук Л.И. Методологические проблемы словообразовательного анализа :(семантика производного глагола в немецком языке).-К.,1987. 12. Вендина Т.И. Словообразование как способ дискретизации универсума. // Вопросы языкознания.- 1999.- №2.- С. 27-49. 13. Азнаурова Э.С. Прагматика художественного слова. - Ташкент: Фан, 1988.

ГЕТЬМАН З.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СПОЛУЧУВАНІСТЬ ПРИКМЕТНИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ХРОМАТИЧНИХ КОЛЬОРІВ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

Актуальність викладеного в статті матеріалу зумовлена, перш за все, відсутністю досліджень семантизації прикметників кольору в іспанській мові на противагу від інших романських мов, а також германських і слов'янських [див. наприклад 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8,

9], в яких всебічно описано зазначений об'єкт. Крім відсутності семантичної систематизації прикметників на позначення кольору в іспанській мові, важливим є практичний аспект проблеми, пов'язаний з особливостями міжмовної комунікації.

У зв'язку з цим ставиться за мету представити семантичну структуру прикметників на позначення хроматичних кольорів в іспанській мові не тільки за лексикографічними джерелами, а також через їх сполучуваність, визначивши їх значення у вільному словосполученні, словосполученні-терміні, усталеному виразі. Такий підхід зумовлений тим, що семантика будь-якого прикметника формується на основі понять про якість самостійно існуючих одиниць, що позначають предмети (у широкому розумінні) [10 : 71], що свідчить про їх обов'язкове вживання при іменниках: *Mar Negro*, *planeta rojo*, *Caperucita Roja*. У разі коли прикметник кольору разом з іменником, який він детермінує, виражає єдине поняття, семантика прикметника на позначення кольору змінюється, фактично стирається, метафоризується. І таким чином утворюються стійкі лексикалізовані словосполучення, наприклад: *prncipe azul*.

Прикметники на позначення кольору, як правило, – це якісні прикметники, що виражають прямі ознаки предметів. Якісне значення може мати і відносний прикметник, це значення виникає на основі метафори: *nubes marmolecas*. Проте, варто зазначити, що для системи іспанської мови характерно замінювати відносні прикметники сполученням прийменник *de* + іменник: *pelo de oro*.

Психологи різних країн тлумачать значення кольору відповідно до ставлення до нього по-різному у кожній країні, зважаючи на менталітет того чи іншого народу. Наприклад, маркетологи радять зважати на колір, зазначаючи, що при розробці тієї чи іншої рекламної кампанії важливу роль відіграє національна специфіка тієї чи іншої країни. Прикладом може слугувати помаранчевий колір у сьогоденному житті українського суспільства, зокрема у політичній рекламі.

Розглянемо особливості семантизації прикметників на позначення хроматичних кольорів. Червоний колір – це перший колір сонячного спектру, перший колір у веселці. Червоний колір, як зазначено у словнику символів, уособлює сонце та всіх богів війни. Варто зазначити, що планету Марс називають “Червоною планетою” (“*planeta rojo*”) не лише через колір її поверхні, яка насправді є жовто-оранжевою, а через асоціацію з римським богом Марсом, богом війни. Велике значення має червоний колір і для християн усього світу. Це символ страждань Христа, крові, яку було пролито на Голгофі, вогню П'ятидесятниці, запалу у вірі, любові, сили, безстрашності, колір одягу у католицьких кардиналів.

Маркетологи радять активно використовувати червоний колір для створення реклами, пояснюючи це тим, що він здатен викликати у людини сильне бажання здійснити той чи інший вчинок, зокрема купити річ, у рекламі якої було використано червоний колір. Семантика цього кольору – увага, не проходите повз, дійте заради дії: відважно, сміливо, необмірковано.

За даними Академічного словника іспанської мови прикметник *rojo* має чотири значення, утворює тридцять усталених висловів та словосполучень [12]. Перш за все, він позначає один з перших кольорів спектра і його відтінків. Вживається як складова частина термінів: *ocre rojo*, *glybulas rojas*, *abeto rojo*, *tarjeta roja*. Прикметник *rojo* може мати сему “колір волосся”: *pelirrojo*; “стан”: *agua roja* = *agua caliente*. Або ж утворювати метафоричні словосполучення: *farolillo rojo*, що позначає невдачу, який ніколи не виграє на змаганнях, завжди останній у всьому.

Другий колір спектру – *anaranjado* (*naranja*). Він надзвичайно яскравий, завжди привертає увагу, асоціюється з радістю, гарним настроєм та сонцем. Цей прикметник

набув широкого вжитку у сучасній іспанській пресі у зв'язку з подіями в Україні: *revolución naranja*.

Жовтий колір – це третій колір сонячного спектру, третій колір веселки. Як зазначено у словнику символів [11], жовтий колір – двоїстий. З одного боку, він позначає сонце, інтелект, віру, божество. З іншого – зраду, ревності, амбіцію, скупість, скритність, брехню, зневір'я. Ніжно-жовтий колір (*amarillo suave*) позначає зосередження, тому недаремно стіни більшості аудиторій та читальних зал пофарбовані у жовтий колір. І хоча жовтий колір може позначати світло та енергію, він також є символом хвороби. Напевно, це пояснюється жовтим кольором шкіри деяких хворих. Звідси і назва хвороб: *la amarilla, fiebre amarilla*.

Академічний словник іспанської мови подає тринадцять значень прикметника *amarillo* та двадцять три сталих сполучення, до складу яких входить даний прикметник [12]. Він вживається на позначення блілого кольору обличчя або ж жовтої раси: *de piel amarilla y ojos oblicuos*.

Слід зазначити, що у деяких латиноамериканських країнах прикметник *amarillo* набуває певних значень, які характерні для певного регіону. Наприклад, у Колумбії, Нікарагуа, Пуерто-Ріко позначає великий стиглий банан [12]. На Кубі *amarillo* – це службовець Мінтрансу, який слідкує за порядком на зупинках міського транспорту. У Перу *amarillo* називають людину, яка працює на підприємстві під час страйку, чим зашкоджує його проведенню. У Колумбії та на Кубі прикметник *amarillo* може мати зневажливе значення – *cobarde*. Прикметник *amarillo* входить до складу біологічних, зоологічних, медичних, спортивних термінів: *jazmin amarillo, tarjeta amarilla, cuerpo amarillo*.

Зелений колір – це четвертий колір спектру та веселки. Зелений колір – різнозначний за змістом. Як зазначено у словнику символів [11], зелений колір складається з холодного синього кольору інтелекта та емоційної теплоти жовтого кольору Сонця, і позначає мудрість, рівність, сподівання, оновлення життя, воскресіння, бажання, природу. Психологи вважають, що людина, у якої улюблений колір зелений, потайки бажає контролювати дії своїх підлеглих, друзів, родичів, знайомих. Маркетологи радять застосовувати зелений колір у рекламі медикаментів, водоочищувальних систем, стоматологічних клінік, аптек, ветеринарних лікарень, центрів здоров'я та охорони оточуючого середовища, адже цей колір пом'якшує, знімає гостроту переживань, діє заспокійливо.

Академічний словник іспанської мови визначає дев'ятнадцять значень прикметника *verde*, чотири вирази, тридцять словосполучень [12]. Прикметник *verde* позначає четвертий колір сонячного спектру, кольору схожого на колір весняної трави, колір смарагду. Якщо йдеться про овочі або фрукти, виявляє сему “недоспілий”: *fruta verde*. Може мати переносне значення “недосвідчений”: *persona verde*. Позначає екологічні партії та їх членів: *partido verde*; або ж місця чи територій, де забороняється вести будь-яке будівництво: *zona verde*. Набуває семи “той, хто поводить ся кокетливо, що невласливо його віку чи стану”: *viuda verde*; або “непристойний, нецензурний”: *una comedia verde, una poesía verde*.

Також утворюється низка термінів та усталених словосполучень: *malaguita verde, tapete verde, tú verde*; фразеологічних одиниць: *poner verde a alguien*; прислів'їв: *buenas horas, mangas verdes*. Коріння останнього сягають XV століття, коли католицьке королівство заснувало орден Святої Ермандаді – щось на зразок сільської поліції, – члени якого мали допомагати переслідувати злочинців та запобігати новим злочинам. Проте, як зазначається у багатьох документах тієї епохи, солдати не відзначалися пунктуальністю, і по їх приїзді допомога вже не потребувалась. А через те, що їхньою

уніформою був мундир з зеленими рукавами, і виник даний вислів, який зараз живиться як докір тому, хто пізно запропонував свою допомогу, зробив щось [13].

Як зазначено у словнику символів [11], синій колір – це істина, інтелект, мудрість, лояльність, холодність, бездоганність. Синій – це шостий колір сонячного спектру та веселки, а блакитний – п'ятий, символ миру та благочестя. Щодо цих двох кольорів сонячного спектру в іспанській мові існує декілька варіантів позначень. Академічний словник іспанської мови серед значень прикметника *azul* називає також значення п'ятого кольору сонячного спектру [12]. Шостий колір цього спектру позначено *azul turquin*, синонімом до якого виступає прикметник *añil*. За Академічним словником *añil* має значення *azul oscuro* [12].

У сполученні з іншими прикметниками та іменниками прикметник *azul* може позначати різні відтінки синього або блакитного: *azul celeste*, *azul de mar*, *azul marino*, *azul turquin*, *azul ultramarino*. Прикметник *azul* може входити до складу усталених виразів і фразеологізмів: *cascos azules*, *zorro azul*, *sangre azul*; термінів: *diablos azules*; реалій: *banco azul*, що означає місця міністрів у Кортесах; *prncipe azul*.

Сьомим кольором спектра є фіолетовий колір: *color violeta (de viola)*. Як зазначено у словнику символів [11], фіолетовий колір – це інтелект, знання, релігійна пристрасть, святість, тверезість, ностальгія, старість, покаєння, горе. У християн цей колір означає піст, це колір Марії Магдалини. У римлян це колір Юпітера. Прикметник *violeta* є моносемантичним на відміну від інших хроматичних кольорів.

Отже, система іспанської мови має у своєму арсеналі прикметниковий ряд на позначення хроматичних кольорів із восьми лексем, які виявляють усі граматичні ознаки прикметника і релевантною із яких є їх атрибутивна (означальна) функція незалежно від семантичної структури лексеми. Зазначені прикметники у вільних і зв'язаних словосполученнях семантизуються як на позначення кольорів сонячного спектру, так і на позначення переносної характеристики іменника. Переносне, як правило, метафоричне значення може бути мотивованим і немотивованим і характерне для термінів різних галузей знань і прислів'їв (у цьому разі слід звертатися до етимології та історії суспільства). Прикметники, що розглядаються, можуть входити до структури термінів також і у прямому, первинному значенні.

З огляду на матеріал, викладений у статті, обрана тема є перспективною у контексті перекладознавчої теорії і практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вольф Е.М. Грамматика и семантика прилагательного (на материале иберо-романских мов). – М., 1978.
2. Гадани К. Сопоставительная характеристика прилагательных цвета в некоторых славянских языках. АҚД. – Минск, 1984.
3. Коваль-Костинская О.В. Лексико-семантическая группа названий цветов болгарского языка (сопоставительная характеристика цветовых наименований в болгарском, украинском и русском языках). АҚД. – К., 1975.
4. Жирмунская М.Л. Словообразовательные потенции прилагательных цветообозначения в современных германских языках. АҚД. – М., 1982.
5. Крепель В.И. Взаимодействие языковых и внеязыковых факторов в процессе фразеологической номинации (на материале фразеологических единиц с цветообозначающим компонентом). АҚД. – К., 1986.
6. Масленников К.И. Система цветообозначений современного французского языка. АҚД. – Л., 1973.
7. Михайлова Е.А. Лексико-семантическая группа имен прилагательных со значением цвета в современном французском языке (синтаксическая и парадигматическая характеристика). АҚД. – М., 1975.
8. Теслер О.В. Исследование лексико-семантической группы прилагательных со значением цвета во французском языке в сопоставлении с украинским. АҚД. – К., 1989.
9. Комина Е.В. Модели цветообозначений в английском языке. АҚД. – Калинин, 1973.
10. Корбозерова Н.М., Серебрянская А.О. Порівняльна типологія іспанської та української мов. – К., Вища школа, 1993.
11. Словарь символов. <http://www.glossword.ru/term/af6f3e9b5dac97395b6cxhtml>.
12. Diccionario de la lengua espacola. Vigésima segunda ediciyn. Real Academia Espacola. – Madrid., 1996.
13. Buitrago A. Diccionario de dichos y frases hechas. – Madrid.: Editorial Espasa Calpe, S.A.

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАЙМЕННИКІВ ЯК САМОСТІЙНОЇ
ЧАСТИНИ МОВИ У РОМАНСЬКІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Незважаючи на те, що питання частин мови є одним із перших у ряду граматичних явищ, що цікавили античних вчених, воно ще й сьогодні залишається актуальним щодо своєї проблематики. Переконливим свідченням цьому є невсцухаючі дискусії мовознавців щодо теоретичної та практичної важливості виділення класів слів, щодо їх класифікації на класи, їх номенклатури та ін. Одним із таких суперечливих і дискусійних питань романської лінгвістики є визначення частиномовного статусу займенників. Починаючи ще з перших античних граматик, ці мовні одиниці традиційно зараховуються до складу повнозначних частин мови і їх мовний статус зрівнюється практично з іменниками, прикметниками, дієсловами та прислівниками [1:130]. Але такий підхід до визначення частиномовної природи займенникових одиниць, на наш погляд, виправдовує себе лише з практичної точки зору, зокрема під час навчання мови, а також її емпіричного опису. Спроби ж теоретично обґрунтувати такий підхід до природи займенників нашої мови ведуться на ряд труднощів, які в багатьох випадках призводять до заперечення існування займенників як самостійної частини мови. Подібна розбіжність між теорією і практикою дає простір різним точкам зору та підходам щодо тлумачення частиномовного статусу займенників. Розгляд причин такої розбіжності – мета цієї статті.

Проведений аналіз питання показав, що на думку одних учених, займенники не складають окремої частини мови, тому їх треба розглядати як комбінаторні варіанти основних частиномовних категорій і розподіляти між іншими частинами мови [2; 3; 4; 5]. Багато дослідників зараховують займенники до службових слів [6; 7; 8; 9]. Але чимало лінгвістів розглядають займенники як самостійну частину мови, що об'єднує лексико-граматичний клас повнозначних слів [10; 11; 12].

Думка, що функціональна природа займенників полягає насамперед у тому, щоби вживатися замість імені й вказувати на певну особу, належить ще античним філософам. Так, Діонісій Фракійський, Е.Донат і Прісціана, назвавши займенник відповідно термінами *antōnumia* (грец.) та *pronomen* (лат.), виокремлювали його серед інших частин мови [1:133].

Дещо по-іншому розглядали природу займенників автори перших власне французьких граматик. Вони поділяли усі займенникові одиниці на два класи: ті, що корелюють з антецедентом-субстантивом (*is*, *suus*, *ipse*, *ille*, *idem*, *qui*, *quae*, *quod*), і ті, що співвідносяться з прикметниковим антецедентом (*qualis*, *quantus*, *quotenus*, *quotuplex*) [13:19].

Думки аналогічного змісту висловлюються й у сучасній романській лінгвістиці. Так, відомий французький мовознавець Г.Гугенгейм, вважає, що займенники “мають у реченні ті ж синтаксичні функції, що й номінативні одиниці” [2:71]. А це, як стверджує А.М.Рочняк, вказує на те, що “їх роль актантів та сирконстантів не диференціює їх від іменникових слів, а, навпаки – “розчиняє” серед них функціонально” [14:112]. Російські дослідниці Є.А.Реферовська та А.К.Васильєва, проаналізувавши явище біфуркації займенникових форм у французькій мові, констатують, що займенники здатні функціонувати самостійно (нагадуючи в синтаксичному плані іменники) або ж атрибутивно (наближаючись до прикметників), змінюючи нерідко при цьому своє формальне вираження: *celui-ci* – *ce*, *le mien* – *mon*, *chacun* – *chaque*. За їх

спостереженнями, клас займенникових слів позбавлений єдності і розпадається на відповідні “займенникові іменники” та “займенникові прикметники” [15:52]. Проте, аналізуючи розряд питальних займенників, дослідниці зауважують, що ці мовні одиниці не співвідносяться конкретно з жодною частиною мови, оскільки відповідність між питальною формою займенника і формою того слова або групою слів, які передбачаються у відповіді, не можна передбачити заздалегідь. Внаслідок цього не можна стверджувати, наприклад, що форма “*qui*” призначена для запитання про позначуване іменника, а “*quel*” – про позначуване прикметника і т.д. [15:181-182]. Насправді, відношення між питальними займенниками і словами-відповідями досить різноманітні. Наприклад, на питання “*Qui est venu?*” можна відповісти “*Pierre*”, “*lui*” або “*personne*”, вживаючи не лише іменник, але й займенник. А форма “*quel*” передбачає у відповіді не лише якісні, але й кількісні характеристики. Наприклад, адресат на запитання “*Quel livre voulez-vous prendre?*” може сформулювати свою відповідь таким чином: “*Celui de Balzac*”, “*Celui de couleur rouge*”, “*Le deuxième de votre gauche*”, “*N’importe quel*” і т.д.

Проте функціональна природа займенників, як стверджував ще французький лінгвіст Реньє-Демаре, не цілком відповідає його термінологічному визначенню *pronom*, бо “займенники можуть вказувати не лише на ім’я, але й на одиниці мовлення, які не мають взагалі ніякого відношення до імені” [16:75]. Розгортаючи цю думку, мовознавці відзначали у подальшому, що займенники можуть виступати еквівалентами не лише іменників та прикметників, а й інших повнозначних частин мови, зокрема прислівників, числівників та дієслів. Їх міркування ґрунтуються загалом на тому, що займенникові слова відрізняються від співвідносних з ними частин мови тільки способом представлення, а не предметом представлення, і тому вони як з семантико-синтаксичної точки зору, так і формально-синтаксичної уподібнюються іменникові, прикметникові або ж прислівникові [2; 3; 4; 5].

У граматичних працях Б.Потьє та К.Тогєбі займенники, наприклад, розглядаються як комбінаторні варіанти основних частиномовних категорій, до яких належать, насамперед, іменник, прикметник та дієслово. Поряд з цим, враховуючи особливе семантичне значення займенників, вони тлумачать їх як одиниці, що мотивуються контекстом [4:111; 5:108]. Український мовознавець А.М.Рочняк, досліджуючи таксономію займенникових слів, стверджує, що, “з одного боку, це - міжкатегоріальна група лексем, яка входить у списки *nomina*, *adjectiva*, *numeralia*, *adverbia* і *verba*, займаючи у них екстремальну позицію найбільш абстрактних слів. А з другого – це відкритий клас *pronomina* з відповідним набором про-іменників, про-прикметників, про-числівників, про-прислівників та про-вербів” [14:115].

Теорія розподілу займенників між іншими частинами мови перехреснується, у певній мірі, з теорією субституції, одним із прихильників якої є сучасний французький структураліст Ж.Дюбуа. Він розгортає свою теорію займенникової субституції і розрізняє субститути іменної синтагми (“*je*”, “*celui-ci*”), частини іменної синтагми (“*mon*”, “*ce*”, “*cette*”) та цілого висловлювання (“*cela*”, “*ça*”, “*le*”) [17:96].

Цікавою за своїм змістом є теорія субститутів, представлена Л.Теньєром. На думку її автора, мовна ситуація виражається через такі елементи як дієслово, що позначає процес, “актанти” - діючі особи або предмети ситуації, і “сирконстанти”, тобто обставини дії. Усі вони, за образним баченням лінгвіста, є творцями певної драми, де присутні дія, актори та обставини її протікання. У той же час, елементи цієї драми можуть виражатися не тільки повнозначними словами (дієсловами, іменниками і т.д.), але й їх субститутами [18:102].

Проти трактування займенників як слів-замінників або субститутів у лінгвістичній науці було зроблено багато принципових зауважень. Так, виражаючи дейктичне значення, а також різні відношення предметів мовлення до мовців, займенники позначають поняття, які відрізняються від тих понять, що виражаються основними частинами мови [11:18; 19:107; 20:165]. Завдяки своєму значенню займенники вказують на те місце, яке займає даний предмет мовлення у мовленнєвій ситуації, тобто вказують на ситуативну ознаку предмета мовлення у процесі комунікації [11:12].

Те, що займенникова природа не вичерпується лише функцією субституції, стверджують також науковці, які досліджують їх текстоутворюючу роль. Займенники, замінюючи інші частини мови, а також цілі висловлювання, повторюють або випереджають елементи тексту у специфічному скороченому вигляді. Реалізуючи у такий спосіб закон когерентності тексту, займенники виступають зручним системним елементом мови, оскільки дозволяють уникати обтяжливих зворотів, забезпечуючи його економність [10:5; 17:96; 19:90].

Займенникові одиниці відрізняються від інших частин мови також своїми морфологічними ознаками. Так, О.Семереньї зазначає, що деякі займенники, зокрема особові, питальні та відносні, вживаючись у різних синтаксичних функціях, змінюють свої форми на рівні відмінкових морфем (“*qui*” – “*que*” – “*quoi*”) та на рівні основ (“*je*” – “*me*”, “*qui*” – “*dont*”). Крім цього, між основою і закінченням, як зауважує граматист, можуть з’являтися вставні звуки “*me*” [me] – “*moi*” [m(w)a], “*que*” [ke] – “*quoi*” [k(w)a] [21:216].

Аналізуючи особливості вживання займенників, російські романісти Н.О.Катагощина, Е.М.Вольф, Л.І.Лухт та М.С.Гуричева підкреслюють, що вони “співвідносяться з явищами щонайменше трьох аспектів: з власне займенниковими характеристиками, які визначають їх розподіл на розряди; з синтаксичними властивостями, які визначають роль займенників в організації дієслівних та іменникових конструкцій; з граматичними категоріями заміщеного імені або іншого елемента висловлення, зокрема числом, родом, предметністю, неозначеністю тощо” [20:199].

Разом з цим, граматичні категорії займенників по-різному комбінуються у різних розрядах, окремих парадигмах, а іноді й в окремих лексичних формах, на що не раз звертали свою увагу граматисти [9:156; 15:146]. Так, категорія особи властива тільки особовим і присвійним займенникам, категорія вказівності виявляється у вказівних займенниках, а категорія співвіднесеності характеризує відносні займенники. Щодо категорії роду та числа, то, зокрема, у значеннях відносних займенників “*qui*”, “*que*”, “*quoi*” вони не виявляють своїх ознак, проте вони властиві відносним формам типу “*quel*” та “*lequel*”. Досліджуючи детальніше реалізацію категорій роду та числа у займенникових одиницях, що вживаються абсолютно, А.К.Васильєва зазначає, що в анафоричній функції вони змінюють свою родову приналежність відповідно до опорного іменника, у той час, як іменникам властива фіксована родова приналежність [11:26]. Наприклад: *Puis, posément, il recopia sur le registre la condamnation de Lagneau, prit une règle, et barra la mienne de deux traits à l'encre rouge* [22:39]; *Il avait fait l'expérience du mal dans le domaine qui était le sien, celui de la musique et du spectacle* [23:93].

Думка мовознавців про те, що займенники позбавлені номінативної функції і основне їх призначення полягає саме у заміщенні іншого слова, стала підґрунтям для ще однієї точки зору на природу цих мовних одиниць: деякі лінгвісти вважають, що вони належать до класу службових слів. Можливість подібного тлумачення займенників вони аргументують тим, що ці мовні одиниці позбавлені насамперед предметного значення [6; 8]. На думку Ж.Вандрієса, займенники, подібно до фонетичних елементів, вказують

на граматичне відношення мовних одиниць у реченні, пов'язуючи у такий спосіб думки між собою [7:115].

Ще однією підставою для зарахування займенників французької мови до службових слів є, на думку багатьох романістів, той факт, що деякі граматичні форми не вживаються самотійно, а знаходяться під впливом дієслова. І справді, специфічною властивістю, наприклад, особових придієслівних займенників французької мови, можна вважати функцію заміщення синтаксичних валентностей дієслова, тобто здатність цих займенників переводити іменник в дієслівну парадигматику з її диференціацією за трьома особами. В результаті цього придієслівні неавтономні займенники розглядаються мовознавцями як відокремлені дієслівні морфеми у препозиції [7:115; 14:112; 24:242].

Натомість питальний займенник “*qui*”, безособовий “*on*”, а також неозначені займенники “*rien*” і “*personne*” у ролі підмета керують дієсловом, вимагаючи після себе вживання виключно 3-ої особи однини, навіть у тому випадку, коли вони співвідносяться з референтною множиною. Наприклад: *Elle est pour vendredi, et vendredi, qui sait où je serai?* [22:66]; *Soit par habitude, soit par distraction, l'abbé m'avait classé première: j'obtenais un 17. Personne d'ailleurs n'avait moins de 12* [25:216]; *C'est triste des gens qui se couchent, on voit bien qu'ils se foutent que les choses aillent comme elles veulent* ...[26:255]

У романістиці існує також думка, що займенники через своє фонетичне послаблення не здатні утворювати самотійних ритмічних груп, що і справляє враження службових слів [6; 7; 8]. На наш погляд, ця думка не цілком правильна, оскільки суперечить мовним фактам. Так, особові та питальні займенники французької мови можуть вживатися без смислової підтримки дієслова або будь-якого іншого слова і мають навіть спеціально призначені для цього наголошені форми. Наприклад: *Moi, | je le trouve | formidable!* [22:183]; *Quoi! | Tu ne trouves pas ça bien? | me demanda-t-on | avec scandale* [25:220].

Але, якщо зараховувати одні розряди займенників до повнозначних частин мови, а інші – до службових слів, то при цьому втрачаються ті ознаки цих мовних одиниць, які складають основу їх об'єднання в одному термінологічному понятті, яким є “займенник”.

Отже, розглянувши різні наукові підходи мовознавців до розв'язання питання частиномовного статусу займенників французької мови, ми побачили, що в цьому питанні існує багато суперечностей, пов'язаних зі складною функціонально-граматичною природою різних займенникових одиниць. Тому критерії, за якими виділяються інші частини мови, як правило, не є результативними у випадку займенників. Як слушно зауважив М.І.Стеблін-Каменський, до думки якого приєднуємося і ми, “займенники виділяються як частина мови не тільки завдяки своєму граматичному значенню, яке супроводжує їх лексичне значення. Вони визначаються як слова, які за змістом свого лексичного значення виражають відношення мовця до дійсності, яке потребує конкретизації у процесі мовлення, тобто виражають самоорієнтацію суб'єкта мовлення по відношенню до предмета мовлення” [12:30]. Такий підхід до займенників як до частини мови зумовлює, у свою чергу, перегляд багатьох інших, часто дискусійних, питань французької традиційної граматики, основним з яких є питання про організацію всієї займенникової системи, яка складається, як ми побачили, з різноманітних за своїми лексико-граматичними ознаками форм.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Античные теории языка и стиля.* / Под общ. ред. О.М.Фрейденберг. – М. – Л-д: Огиз, 1936. – 341с.
2. Gougenheim G. *Système grammatical de la langue française.* Nouveau tirage. – P.: Edition d'Artrey, 1962. – 377p.
3. Damourette J., Pichon E. *Des mots à la langue. Essai de grammaire de la langue française.* T.1. – P.: Edition d'Artrey, 1911-1927. – 674p.
4. Pottier B. *Systématique des éléments de relation. Etude de morphosyntaxe structurale romane.* – P.: Librairie Klincksieck, 1962. – 375p.
5. Togeby K. *Structure immanente de la langue française.* – P.: Larousse, 1965. – 208p.
6. Доза А. История французского языка. Пер. с франц. Е.Н.Шор. Под ред. и с предисл. М.С.Гурычевой. – М.: Изд-во иностран. лит-ры, 1956. – 471с.
7. Вандриес Ж. Лингвистическое введение в историю. Пер. с франц. – М.: Государственное социальное экономическое изд-во, 1937. – 410с.
8. Hjelmslev L. *Principes de grammaire générale.* – Kobenhavn, 1928. – 363p.
9. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка. Морфология. Изд.2-е, испр. и доп. – М.: Высшая школа, 1986. – 312с.
10. Щерба Г.М. Формирование системы местоимений французского языка. – Л-д: Изд-во ленингр. ун-та, 1982. – 110с.
11. Васильева А.К. Местоимение и его категории во французском языке. Лекции из спецкурса по теоретической грамматике. – Л-д: Изд-во ленинград. гос. пед. ин-та, 1973. – 68с.
12. Стеблин-Каменский М.И. К вопросу о частях речи. / В кн.: М.И.Стеблин-Каменский. Спорное в языкознании. Л-д: Изд-во ленинград. ун-та, 1974. – С.19-34.
13. Colombat B. *Le traitement de qui, qui(s), quod dans la tradition grammaticale latine: quelques jalons pour l'étude du relatif, de Donat à Port-Royal / Langue française. La grammatisation du français: qui que quoi vs qui(s) quod entre XVI et XVIII siècles.* – Septembre, 2003. – №139. – P.10-27.
14. Рочняк А.М. Про таксономію займенників. / Іноземна філологія. Республ. міжвідомчий наук. збірник. – Вип.79. – Львів: Вид-во при Львів. держ. ун-ті “Вища школа”, 1985. – С.110-116.
15. Référovská E.A., Vassilieva A.K. *Essai de grammaire française. Cours théorique.* Ч.2. – Л-д: Просвещение, 1973. – 357с.
16. Fournier N. *Qui, Que, Quoi dans les grammaires françaises du XVII siècle: Maupas (1609), Oudin (1640), Chiflet (1659), Régnier-Desmarais (1705) / Langue française. La grammatisation du français: qui que quoi vs qui(s) quod entre XVI et XVIII siècles.* – Septembre, 2003. – №139. – P.73-90.
17. Dubois J. *Grammaire structurale du français: nom et pronom.* – P.: Librairie Larousse, 1965. – 192p.
18. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. Пер. с франц. И.М.Богуславского, Л.И.Лухт, Б.П.Нарумова, С.Л.Сахно. – М.: Прогресс, 1988. – 654с.
19. Есперсен О. Философия грамматики. Пер. с англ. В.В.Пассека и С.П.Сафроновой. – М.: Изд-во иностран. лит-ры, 1958. – 404с.
20. Катагощина Н.А., Вольф Е.М., Лухт Л.И., Гурычева М.С. Сравнительно-сопоставительная грамматика романских языков / В кн.: Проблема структурной общности. – М.: Наука, 1972. – С.159-264.
21. Семереньи О. Введение в сравнительное языкознание. Пер. с нем. Б.А.Абрамова. – М.: Прогресс, 1980. – 407с.
22. Pagnol M. *Le Temps des Amours.* – P.: Julliard, 1977. – 331p.
23. Tournier M. *Le Coq de bruyère.* – P.: Gallimard, 1978. – 341p.
24. Brunot F. *La pensée et la langue.* – P.: Masson et c^{ie} éditeurs, 1922. – XXXIV, 956p.
25. Beauvoir S. (de). *Mémoires d'une Jeune Fille rangée.* – P.: Gallimard, 1958. – 512p.
26. Céline L.-F. *Voyage au bout de la nuit.* – P.: Gallimard, 1952. – 635с.

Гнізdechko O.M.

Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка

ДИСКУРСИВНІ СТРАТЕГІЇ Й ТАКТИКИ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ АВТОРА НАУКОВОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ СТАТЕЙ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТА АМЕРИКАНСЬКИХ ЛІНГВІСТІВ)

Мовна особистість є однією з базових категорій лінгвокультурології як наймолодшого відгалуження етнолінгвістики [1: 64; 2: 312], основні завдання якої полягають у вивченні й описі взаємовідношень мови і культури, мови й етносу, мови і народного менталітету [3: 45]. Відбиваючи ментальність узагальненого носія природної мови, дана категорія слугує дослідницьким інструментом для відтворення прототипового образу основного суб'єкта мовлення. У нашому випадку – це автор **англомовного наукового дискурсу** (далі АНД), під яким ми розуміємо цілеспрямований спосіб раціональної передачі лінгвістичного знання, зумовлений національно-мовною своєрідністю англомовної лінгвокультурної спільноти.

Попри загальне визнання, дискурсивний статус мовної особистості не визначений остаточно, що зумовлено її багатовимірністю та складною системно-структурною організацією [4: 2; 5: 5; 6: 152]. **Мовна особистість** трактується услід за С.О.Сухих та В.В.Зеленською як сукупність особливостей вербальної поведінки людини, що

використовує мову як засіб спілкування [7: 64]. Таке визначення мовної особистості співвідноситься з усіма учасниками дистанційованої в часі й просторі мовленнєвої інтеракції: автором, адресатом та метаавтором. Під **метаавтором** (від гр. *meta* – ‘разом’, ‘згідно з’, ‘за’, ‘(по)між’) ми розуміємо опонента / пропонента основного суб’єкта мовлення, на якого він посиляється у своїй науковій праці [15: 892].

Чільне місце в сучасних філологічних дослідженнях мовної особистості займає її типологічне вивчення, актуальність якого зумовлена не лише принципом антропоцентризму як парадигмальною характеристикою сучасного мовознавства, а й важливим завданням оптимізації мовленнєвої взаємодії комунікантів [8: 133]. Попри широке розмаїття типологій мовної особистості [9: 35; 10: 9], в сучасній лінгвістиці не існує уніфікованих принципів (критеріїв) їх виділення.

На підставі врахування ступеня дотримування автором АНД його риторичних норм (у тому числі принципів кооперації, мовленнєвої ввічливості й етикету, постулату про відносний характер істинності наукового знання) ми виділяємо два типи мовної особистості – авторитарний і неавторитарний. **Авторитарна мовна особистість** володіє безперечним авторитетом у лінгвістичній спільноті та використовує його з метою вплинути на інтелектуальний стан адресата. **Неавторитарна мовна особистість** характеризується стриманим ставленням до своїх наукових досягнень та дотримується риторичних норм АНД, підпорядкованих етнокультурним конвенціям, що реалізуються в АНД через категорію етикетизації [11: 15-16; 12: 99].

Мета даної статті полягає у виявленні специфіки мовленнєвої поведінки автора АНД крізь призму комунікативно-прагматичного підходу шляхом встановлення обраних мовцем дискурсивних стратегій і тактик їх реалізації. Характер авторських стратегій детермінується типом його мовної особистості – авторитарним або неавторитарним.

Зароджена в межах інтелектуального антропоцентризму, авторитарна мовна особистість актуалізується в АНД шляхом активно-особистісного обґрунтування власної наукової позиції. Типовим зразком її мовленнєвої поведінки є використання жорсткої дискурсивної стратегії, що характеризується свідомим або несвідомим порушенням риторичних норм АНД і подається як: 1) категорична незгода автора з опонентом або 2) оцінна (упереджена) інтерпретація [13: 407] результатів пізнавальної діяльності метаавтора.

Стратегія категоричної незгоди спрямована на виявлення розбіжностей в ціннісних позиціях супротивних сторін-учасників наукового діалогу. Спонукаючи адресата прийняти авторську точку зору, дана стратегія реалізується тактиками формалізованих риторичних настанов, протиставлення, чіткого визначення авторської позиції, оцінного ставлення до повідомлюваного, наполегливого твердження й іронізації.

Яскравим прикладом авторитарної мовної особистості слугує загальновідомий основоположник трансформаційної генеративної граматики Н.Хомський, чий авторитет у галузі лінгвістики не підлягає сумніву. Розглянемо уривок з його праці:

(1) *It has now become something of a cliché among linguists that universal grammar suffered from the following defects: a) it was not concerned with the sounds of speech, but only with writing; b) it was based primarily on a Latin model, and was, in some sense “prescriptive”; c) its assumptions about language structure have been refuted by modern “anthropological linguistics”* (1). *In addition (d), many linguists would hold that universal grammar was misguided in principle in its attempt to provide explanations rather than mere description of usage, the latter being all that can be contemplated by the “sober scientist”* (2) (Chomsky, 254).

Мовленнєва інтенція автора даного сегменту зводиться до незгоди з концепцією його опонентів щодо положень універсальної граматики, постульованої в XVII-XVIII ст. Динамізм критико-полемічної мовленнєвої ситуації знаходить свій прояв в істотних розходженнях смислових позицій автора як засновника генеративної граматики (що базується на принципах універсальної граматики мови) й узагальненого метаавтора як представника антропологічної лінгвістики.

Суб'єктивне ставлення автора до окремих положень концепції узагальненого метаавтора актуалізується за допомогою **тактики оцінного ставлення до повідомлюваного**. Дана тактика реалізується через використання: а) займенникового словосполучення – *something of a cliché among linguists* (1), семантична структура якого містить негативне конотативне значення, та б) категоріальної форми непрямого способу дії – *(many linguists) would hold that* (2) з модальним значенням малої ймовірності. У сукупності ці мовні засоби вказують на авторську незгоду з чужою концепцією:

(2) The first two criticisms are quite easy to refute; the third and fourth are more interesting (3). Even a cursory glance at the texts will show that phonetics was a major concern of universal grammarians, and that their phonetic theories were not very different from our own (4). Nor have I been able to discover any confusion of speech and writing (5). The belief that universal grammar was based on a Latin model is rather curious (6). In fact, the earliest studies of universal grammar, in France, were a part of the movement to raise the status of the vernacular, and are concerned with details of French that often do not even have any Latin analogue (7).

As to the belief that modern “anthropological linguistics” has refuted the assumptions of universal grammar, this is not only true, but, for a rather important reason could not be true (8). The reason is that universal grammar made a sharp distinction between what we may call “deep structure” and “surface structure.” [...] (9). The fundamental assumption of the universal grammarians was that languages scarcely differ at the level of deep structure – which reflects the properties of thought and conception – but that they may vary widely at the much less interesting level of surface structure (10). But modern anthropological linguistics does not attempt to deal with deep structure and its relations to surface structure (11). Rather, its attention is limited to surface structure – to the phonetic form of an utterance and its organization into units of varying size (12). Consequently, the information that it provides has no direct bearing on the hypotheses concerning deep structure postulated by the universal grammarians (13). And, in fact, it seems to me that what information is now available to us suggests not that they went too far in assuming universality of underlying structure, but that they may have been much too cautious and restrained in what they proposed (14).

The fourth criticism of universal grammar – namely, that it was misguided in seeking explanations in the first place – I will not discuss (15). It seems to me that this criticism is based on a misunderstanding of the nature of all rational inquiry (16). There is particular irony in the fact that this criticism should be advanced with the avowed intention of making linguistics “scientific” (17) (ibid.).

Тактика оцінного ставлення до повідомлюваного динамічно взаємодіє з мовленнєвою **тактикою іронізації**, функціональне призначення якої полягає в зосередженні читацької уваги на найважливіших аспектах аналізованої теорії. Дана тактика актуалізує критичне ставлення автора до змісту чужих точок зору (16), (2), (8), (17). Формальними показниками такого ставлення слугують лапки (*“prescriptive”*; *“sober scientist”*; *“anthropological linguistics”*; *making linguistics “scientific”*).

Модальність аналізованого фрагмента має яскраво виражений риторичний характер, важливу роль у втіленні якого відіграють: **тактика чіткого визначення авторської позиції і тактика формалізованих риторичних настанов**. Індикаторами

першої слугують егоцентровані висловлювання (5), (15), останньої – засоби інтелектуальної експресивності, а саме: а) логічні акцентуатори зі значенням уточнення / конкретизації – *in addition* (2), *the first two (criticisms) – the third – the fourth* (3), *quite* (3), *even* (4), (7), *rather* (2), (6), (12), *scarcely* (10); б) логічні скрепи – *as to the belief* (8), *the reason is* (9), *but* (11), *consequently* (13), *and* (14); в) стилістичні прийоми: інвертований порядок слів – *Nor have I been able to discover any confusion of speech and writing* (5); рематичні конструкції з єднальними та протиставними сполучниками – *not only true, but could not be true* (8); *scarcely differ ... but they may vary* (10); *not that they went too far ... but that they may have been much too cautious and restrained* (14) й антитеза.

Остання слугує засобом реалізації мовленнєвої **тактики протиставлення**, що використовується автором даного фрагмента з метою дотриматися принципу його логічної організації за схемою: теза – аргумент – висновок. Так, тезі опонента “*it (universal grammar) was not concerned with the sounds of speech, but only with writing*” (1a) автор протиставляє антитезу: “*Even a cursory glance at the texts will show that phonetics was a major concern of universal grammarians [...]*” (4). Відповідно, тезі (1b) – антитезу (6)-(7); тезі (1c) – антитезу (8). Таким чином, автор звинувачує своїх опонентів у нелогічності, мотивуючи свою незгоду об’єктивним, на його погляд, поясненням.

Домінуючими критеріями авторської оцінки в сегменті (2) є розробленість, значущість та вірогідність. Так, за критеріями розробленості й значущості концепція узагальненого метаавтора оцінюється автором негативно – *does not attempt to deal with* (11); *attention is limited to* (12); *has no direct bearing on* (13); *based on a misunderstanding* (див. прикл. (3)), а предмет мовлення – теорія універсальної граматики – позитивно (*the fundamental assumption of the universal grammarians was that ...* (10); *a careful study of what was achieved by the universal grammarians* (19):

(3) *It is hardly open to question that the natural sciences are concerned precisely with the problem of explaining phenomena, and have little use for accurate description that is unrelated to problems of explanation* (18).

I think that we have much to learn from a careful study of what was achieved by the universal grammarians of the seventeenth and eighteenth centuries (19). *It seems to me, in fact, that contemporary linguistics would do well to take their concept of language as a point of departure for current work* (20) (ibid.).

Мовленнєвою реалізацією авторської позитивної оцінки є предикат модусу епістемічної необхідності (*have much to learn from* (19)) та парентетичне внесення зі значенням фактичного характеру знання (*in fact*), що сприяє перетворенню категоріальної форми умовного способу дії (*would do well to take their concept of language as a point of departure for current work* (20)) на перифрастичну структуру імперативного характеру. Водночас авторська оцінка референта пом’якшується модальними модифікаторами зі значенням можливості / ймовірності (*think, seem* – (19), (20)), що зумовлено етикетизацією наукового спілкування

За ступенем вірогідності авторська оцінка повідомлюваного втілюється в АНД через використання **тактики наполегливого твердження**, що реалізується за допомогою дійсних висловлювань у формі теперішнього часу індикативу. Формальними сигналами її вираження слугують: а) логічні силогізми (див. прикл. (2), реч. (10)-(13)), б) парентетичні внесення з семантикою категоричної вірогідності типу *in fact* (7), (14), (20) та в) логічні акцентуатори зі значенням конкретизації (див. прикл. (2) – *scarcely* (10), *particular irony* (17); прикл. (3) – *hardly, precisely* (18)).

Намагаючись переконати адресата у вірогідності власної концепції, автор як авторитарний тип мовця використовує **стратегію оцінної (упередженої) інтерпретації**, що уможливорює критичний аналіз продуктів чужої інтелектуальної діяльності та

виявлення прихованого в них інтенціонального змісту. Як наслідок – адресату нав'язується авторська “проекція” змісту чужих теорій, поглядів. Наприклад:

(4) *What is the criterion of a compound? Many scholars have claimed that a compound is determined by the underlying concept, others have advocated stress, some even seek the solution of the problem in spelling (1). [...] H. Koziol holds that the criterion of a compound is the psychological unity of a combination, adding that there “seems to be” a difference of intonation between a compound and a syntactic group which is however difficult to describe (2). W. Henzen decides on “the impossibility of a clear-cut distinction” between a compound and a syntactic group and hesitatingly proposes to consider a compound as “den mehrstämmigen Ausdruck einer Begriffseinheit, der zusammengeschrieben wird”. This is a very weak definition (3). Bloch-Trager do not treat the question in detail; they call a compound “a word made up wholly of smaller words” (4) (Marchand, 155).*

У даному прикладі автор намагається визначити критерії складного слова, аналізуючи різні погляди з даної проблематики. Так, Г.Козіол вважає, що критерієм складного слова є психологічна спільність сполучення, підкреслюючи, що “здається” існує різниця в інтонації складного слова та синтаксичної групи, яку, однак, важко описати. При цьому використовується мовленнєва **тактика іронізації**, що актуалізує критичне ставлення автора до запропонованого визначення. Слово “здається” береться в лапки, оскільки воно не є релевантним для введення дефініцій – читач втрачає довіру не лише до подібного визначення, а й до автора.

На думку іншого метаавтора – В.Хенцена, неможливо чітко розмежувати складне слово й словосполучення як синтаксичну групу. Пропонуючи з певним ступенем сумніву (*hesitatingly*) розглядати складне слово як багатокореневе утворення, що позначає єдине поняття і має злите написання, автор використовує **тактику дистанціювання / відсторонення** від поглядів метаавтора. При цьому він підкреслює слабкість, неспроможність даного поняття (*this is a very weak definition*), про що свідчить негативне конотативне значення прикметника *weak*. Визначення складного слова як такого “що складається з менших слів” (4) набуває негативної оцінки за критерієм розробленості (*Bloch-Trager do not treat the question in detail*) і визнається автором як ненаукове. Індикаторами тактики відсторонення слугують: модалізатор відчуження – *they call* та лапки – “*a word made up wholly of smaller words*”, які зберігають автентичність чужого мовлення.

Попри розбіжності в наведених вище визначеннях, вони пропонуються й критично аналізуються мовцем з метою не стільки вказати на їх неспроможність, скільки наголосити на значущості авторської концепції (яка не наводиться тут з метою економії місця).

Критичний розгляд результатів чужої інтелектуальної діяльності характеризує автора як авторитарну мовну особистість, що має власну модель мови, тобто специфічне бачення певної референтної ситуації. Такий тип автора не завжди довіряє змісту чужого повідомлення або не погоджується зі способом його викладення. Характер авторського ставлення до змісту чужої концепції, термінології визначається як нейтральний або опозитивний. У другому випадку зміст повідомлюваного спростовується автором або кваліфікується як такий, що відображає не адекватний з погляду автора підхід до референта. Негативне ставлення автора до продуктів інтелектуальної діяльності метаавтора актуалізується через використання **тактики неприйняття чужої точки зору або термінології**. Дана тактика реалізується за допомогою модалізаторів відчуження типу “*they call*”, “*what he calls*”, “*the so called*” [14: 95] та лапок, у які беруться терміни опонента. Наприклад:

(5) *I mean to examine and attempt to discredit an account of meaning circulated some time ago by H.P. Grice ... Grice's paper is entitled 'Meaning' [...] Grice says that "mean" is used in what he calls "non-natural" sense of the verb* (Katz, 297).

Як свідчить даний приклад, вже на самому початку наукової статті автор наголошує на неприйнятті запропонованої Г.Грайсом теорії значення. Зокрема, автор виступає проти використання дієслова "mean" у деякому неприродному сенсі.

Отже, авторитарна мовна особистість є авторитетною й правомочною, оскільки вона бере на себе відповідальність за викладене, що реалізується в АНД комунікативно визначеними егоцентрованими висловлюваннями, засобами інтелектуальної експресивності, у тому числі: логічними акцентуаторами зі значенням уточнення (*in addition, the first two (criticisms) – the third – the fourth, quite, even, rather, scarcely*), логічними скрепами (*as to the belief, the reason is, but, consequently, and*), інвертованим порядком слів типу *Nor have I been able to discover any confusion of speech and writing*, рематичними конструкціями з єднальними та протиставними сполучниками (*not only true, but could not be true, scarcely differ ... but they may vary*), стилістичним прийомом антитези, модалізаторами відчуження типу *they call, what he calls, the so called* та лапками, що зберігають автентичність чужого мовлення.

Неавторитарна мовна особистість, на відміну від авторитарної, розглядає науку як єдину, надособистісну систему інформації, що створюється зусиллями багатьох вчених. Такому типу мовця імпонує здебільшого неособова форма викладу, що спричинюється необхідністю зосередити увагу реципієнта на фактичному матеріалі, на дії як такий.

Дотримуючись принципів кооперації, мовленнєвої ввічливості та постулату про відносний характер істинності наукового знання, неавторитарна мовна особистість використовує дипломатично орієнтовані м'яку та гнучку дискурсивні стратегії. В АНД вони подаються як: 1) неупереджений репортаж (цитування) та 2) пошук загального розуміння і реалізуються через використання тактик збереження автентичності "чужих" висловлювань, звернення до авторитету метаавтора(ів), солідаризації з ним(и), уникнення відповідальності за викладене, отождолення себе (автора) з метаавтором.

Зокрема, **тактика збереження автентичності чужих висловлювань** реалізується шляхом цитування як засобу вираження референтної авторизації. Посилання на метаавторів не лише обґрунтовують постановку проблеми, її актуальність, перспективність, але і верифікують істинність авторських суджень про предмет мовлення та інформацію про нього. Наприклад:

(6) *One of the issues which has been studied in detail in twenty-year history of cognitive metaphors is romantic love. The pioneer in this respect is Kövecses, who started with a discussion of the concepts romantic love, anger and pride (Kövecses 1986) and later wrote another book completely dedicated to romantic love (Kövecses 1988).*

Kövecses (1986, 1988, 1990, 2000) treats specifically romantic love, not love as a more general concept. My previous studies of the meaning of the word LOVE suggest that if one compares romantic and sexual love (eros) with family love (storge), friendship love (philia), religious love (agape) and love of things (khreia), eros indeed tends to be the most frequent category in comparisons across different text categories (Tissari 1999, 2000, 2001). Consequently, eros may be the most prototypical of the different loves that human beings experience (Geeraets 1988: 208) (Tissari, 217).

Даний дискурсивний сегмент характеризується стверджувальною тональністю, для актуалізації якої основний суб'єкт мовлення використовує **тактику звернення до авторитету метаавторів**.

Так, в останньому реченні аналізованого сегмента під час викладення власної точки зору на концепт любові в світлі теорії когнітивної метафори Х.Тісарі апелює до авторитету свого пропонента (*Gipetca*) – їх погляди збігаються. Гнучке впровадження авторської присутності в чуже мовлення свідчить про авторитарний тип мовця, на що також вказує автореференція до продуктів своєї наукової діяльності (*my previous studies [...] suggest that [...]* – див. передостаннє речення).

Тактика солідаризації з метаавтором(ами) реалізується за допомогою вставних слів типу *according to / in accordance with smb., on (in) smb.'s view / opinion, on the view / point of, to smb's knowledge, as smb. observes, as it was mentioned by, smb.'s approach to ... is, relatively, to be appropriate to, complementary to* як засобів невластивих авторизації, що обґрунтовують актуальність та значущість поставленої проблеми:

(7) *As Gibbs and Beitel rightly notice, empirical attempts to define proverbs have resulted in as many as 55 different definitions. For the purpose of the present discussion, I will adopt Gibbs' (1995: 134) view of proverbs, under which proverbs are "familiar, fixed, sentential expressions that express well-known truths, social norms, or moral concerns"* (Cieślicka, 30).

Автор даного сегмента апелює до визнаних у галузі лінгвістики авторитетів (*as Gibbs and Beitel rightly notice; I will adopt Gibbs' view of proverbs*), використовуючи тактику солідаризації з ними. Прагнучи переконати адресата у вірогідності власної концепції сумісними зусиллями з авторитетними однодумцями, автор використовує цитату, яка передує авторському мовленню. Це пояснюється, з одного боку, дотриманням максими скромності, а з іншого – індивідуально-психологічними особливостями мовця, у тому числі невпевненістю у своїх силах.

Апелюючи до безперечних авторитетів у царині лінгвістики, неавторитарна мовна особистість використовує **стратегію пошуку загального (по)розуміння**. Дипломатично спрямована на етикетизацію наукового спілкування, дана стратегія забезпечує досягнення консенсусу з метаавтором(ами) шляхом використання тактики уникнення відповідальності за викладене і тактики ототожнення себе (автора) з метаавтором. Наприклад:

(8) 1). *The semantics approach I have taken to be the only acceptable one is that voiced by Chomsky with particular reference to the frontier between semantics and syntax: "In general one should not expect to be able to delimit a large complex domain before it has not been thoroughly explored. A decision as to the boundary separating syntax and semantics is not a prerequisite for theoretical and descriptive study of syntactic and semantic rules". Notice that **we** don't ask where the boundaries of semantics lie but rather where is the best place to put them* (Katz, 295).

Висловлюючи свою точку зору на межі семантики, автор даного сегменту намагається уникнути відповідальності за викладене і перекласти її на плечі авторитетного однодумця – *Н.Хомського*, що маніфестується у мові за допомогою анхістоніму – відомого в колі лінгвістів авторського імені. Його ілокутивний потенціал сприяє виникненню в свідомості читача асоціативних зв'язків з розробленою Н.Хомським теорією генеративної граматики. Приєднуючись до смислової позиції пропонента, Дж.Кац підтверджує вірогідність власної точки зору шляхом використання **тактики ототожнення себе (автора) з метаавтором**. У мовленні вона реалізується шляхом заміни особового займенника *I* на особовий займенник *we*, внаслідок чого чужа думка стає органічним елементом авторської.

Таким чином, на підставі аналізу дискурсивних стратегій і тактик автора з урахуванням ступеня дотримання ним риторичних норм АНД, виокремлюються два типи мовних особистостей – авторитарна і неавторитарна. Специфіка мовленнєвої

поведінки авторитарної особистості полягає у використанні жорсткої дискурсивної стратегії, що має епатований агітаційний характер і не передбачає досягнення компромісу супротивних сторін-учасників наукового діалогу. Жорстка дискурсивна стратегія подається в АНД як: категорична незгода з опонентом або оцінна інтерпретація результатів пізнавальної діяльності метаавтора. Стратегія категоричної незгоди реалізується шляхом взаємодії мовленнєвих тактик оцінного ставлення до повідомлюваного, формалізованих риторичних настанов, чіткого визначення авторської позиції, протиставлення, наполегливого твердження й іронізації. Стратегія оцінної інтерпретації результатів чужої пізнавальної діяльності реалізується тактиками відсторонення від поглядів метаавтора, неприйняття чужої точки зору або термінології.

Специфіка мовленнєвої поведінки неавторитарної мовної особистості полягає у використанні м'якої та гнучкої дискурсивних стратегій, що подаються в АНД як: неупереджений репортаж і пошук загального (по)розуміння. Стратегія неупередженого репортажу досягається шляхом використання тактик збереження автентичності чужих висловлювань, солідаризації з метаавтором, а стратегія пошуку загального (по)розуміння реалізується тактиками уникнення відповідальності за викладене та/або ототожнення себе (автора) з метаавтором. Дипломатично спрямовані на етикетизацію наукового спілкування, м'яка та гнучка дискурсивні стратегії сприяють розвитку й гармонізації наукового діалогу.

Подальше вивчення мовленнєвої діяльності автора АНД з урахуванням типологічних особливостей його мовної особистості є перспективним як у синхронії, так і в діяхронії, зокрема: в аспекті еволюції англо-американського інтелектуального стилю, а також з огляду на проблеми стереотипності наукового викладу й особливості індивідуального авторського стилю в світлі комунікативно-функціонального та лінгвокогнітивного підходів. Не менш перспективним є розгляд системно-структурної організації мовних особистостей авторів інших типів дискурсу, а саме: науково-публіцистичного, юридичного, політичного, журнального, міфологічного тощо на матеріалі різних мов світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность: Становление антропоцентрической парадигмы в языкознании // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 64-72.
2. Толстой Н.И. Этнолингвистика в кругу гуманитарных дисциплин // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология. – М.: Academica, 1997. – С. 306-315.
3. Бенвенист Э. Общая лингвистика. – М.: Прогресс, 1974.
4. Богин Г.И. Концепция языковой личности: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1982.
5. Караулов Ю.Н., Красильникова Е.В. Русская языковая личность и задачи ее изучения // Язык и личность. – М.: Наука. – 1989. – С. 3-10.
6. Космеда Т.А. Аксиологічна прагмалінгвістика як напрям мовознавства кінця ХХ століття // Вісник Львівського університету. Сер. Філологія. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка. – 2000. – Вип. 28. – С. 102-107.
7. Сухих С.А., Зеленская В.В. Репрезентативная сущность личности в коммуникативном аспекте реализаций. – Краснодар: Кубанск. гос. ун-т, 1997.
8. Селіванова О.О. Актуальні нарядки сучасної лінгвістики: Аналітичний огляд. – К.: Фітосоціоцентр, 1999.
9. Бондаренко Я.О. Реалізація девіантної вербальної поведінки в дискурсі акцентуєваних мовних особистостей (на матеріалі сучасної американської художньої прози) // Науковий вісник кафедри Юнеско Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. Педагогіка. Психологія. – К.: КНЛУ. – 2003. – Вип. 7. – С. 35-37.
10. Сусов И.П. Личность как субъект языкового общения // Личностные аспекты языкового общения. – Калинин: Изд-во Калининск. гос. ун-та, 1989. – С. 9-16.
11. Ільченко О.М. Етикет англomовного наукового дискурсу. – К.: Політехніка, 2002.
12. Почепцов Г.Г. Семантический анализ этикетизации общения // Семантика и представление знаний. Труды по искусственному интеллекту. – Тарту: Тартус. гос. ун-т. – 1980. – Вып. II. – С. 98-108.
13. Булыгина Т.В., Шмелёв А.Д. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики). – М.: Школа "Языки русской культуры", 1997.
14. Сахно С.Л. Своё-чужое в концептуальных структурах // Логический анализ языка: Культурные концепты. – М.: Наука, 1991. – С. 95-101.

ДОВІДНИКИ

15. Webster's New World Dictionary of the American Language / Ed. by D.B. Guralnik. – 2nd College Edition. – New York, Cleveland: World, 1970.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Chomsky N. The current scene in Linguistics: present directions // Landmarks of American Language and Linguistics. – 1993. – Vol. 1. – P. 253-261. 2. Katz J.J. The scope of Semantics // Landmarks of American Language and Linguistics. – 1993. – Vol. 2. – P. 292-300. 3. Marchand H. The categories and types of Present-day English Word-Formation // An Interdisciplinary reader in Philosophy, Linguistics and Psychology / Ed. Steinberg, Jakovovitz. – 1971. – P. 153-169. 4. Tissari H. Metaphors we love by: On the cognitive metaphors of LOVE from the 15th century to the present // Studia Anglica Posnaniensia. – 2001. – Vol. 36. – P. 217-242. 5. Cieřlicka A. The effect of language proficiency and L2 vocabulary learning strategies on patterns of bilingual lexical processing // Poznań Studies in Contemporary Linguistics. – 2000. – Vol. 36. – P. 27-53.

ГОДЕС О.В.

Украинский государственный химико-технологический университет

РОЛЬ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОБРАЗА В МОДЕЛИРОВАНИИ КОНЦЕПТУАЛЬНОЙ КАРТИНЫ МИРА (КОГНИТИВНО – КОНТРАСТИВНЫЙ АСПЕКТ)

Объектом предлагаемой статьи является художественный образ как основное средство моделирования концептуальной и авторской картин мира, а предметом – образы–мифонимы ‘giant’ – ‘великан’ – ‘велетень’; ‘goblin’ – ‘гоблин’ – ‘гоблін’; ‘gnome’ – ‘гном’ – ‘гном’; ‘troll’ – ‘тролль’ – ‘троль’; ‘werewolf’ – ‘оборотень’ – ‘вовкулака’, которые служат основным средством моделирования концептосферы ‘Волшебство’, исследуемой нами на материале авторских волшебных повестей Дж.К.Роулинг ‘Harry Potter and the Philosopher’s Stone’, ‘Harry Potter and the Chambers of Secrets’. Цель статьи – путем сопоставления анализируемых образов–мифонимов в русском, украинском и английском языках, определить, являются ли данные образы универсальными или же культуроспецифическими, присущими только одному из исследуемых языков.

Актуальность проблемы обусловлена интересом лингвистов к изучению роли художественного образа в моделировании концептуальных систем различных языков и определению формально–семантических корреляций и различий при конструировании художественного образа в идеоконцептуальных картинах мира представителей различных этносов.

Впервые в работах В. Гумбольдта было высказано предположение о том, что различные языки являются различными мировидениями, а специфику каждого конкретного языка обуславливает “языковое сознание народа”, который говорит на этом языке. В дальнейшем идеи В. Гумбольдта были уточнены и развиты в работах Э. Сепира, Б. Уорфа, В.Г. Гака, Ю.Д. Апресяна, Н.Д. Арутюновой, Э. Бенвениста, О.Н. Трубачева, В.С. Иванова и др.

В настоящее время общепринятым есть положение о том, что каждый естественный язык отражает определенный способ восприятия и организации (=концептуализации) мира. Выражаемые в нем значения складываются в некую единую систему взглядов, своего рода коллективную философию, которая является обязательной для всех носителей языка [1:37]. Таким образом, в основе каждого конкретного языка лежит особая модель, или картина мира (термин Л. Вайсгерберга). В то же время концептуализация индивидуальных и социальных знаний о мире приводит к образованию глобального образа мира – его концептуальной картины (ККМ).

Одним из способов моделирования концептуальной картины мира разных народов является художественный образ. В данной связи особое значение приобретают исследования авторской картины мира, так как именно в данной модели мира находят

воплощение художественные образы, которые создает автор (писатель, поэт) в своем произведении и которые впоследствии декодируются читателем, обладающим своим собственным видением мира, концептуальной картиной мира своего этноса. Так, в переводах произведений Дж.К.Роулинг очевидна попытка передать средствами своего языка те художественные образы, которые автор создал в оригинальном произведении. При передаче некоторых словесных образов было невозможно найти эквивалент в своем языке в силу специфичности и трудности в воссоздании образов, не входящих в состав концептуальной картины мира языка перевода. К таким образам мы относим мифонимы¹, присущие только британской или западноевропейской мифологическим картинам мира и не имеющие полных или даже частичных эквивалентов в русском и украинском языках.

Говоря о роли мифонимов в создании воображаемого, нереального мира, нельзя не согласиться с предположением, высказанным А.С. Колесниковым о том, что виртуальный фэнтези–мир воображаем и нереален, однако, вследствие функционирования в нем традиционных концептов–мифологем, “он становится понятным, знакомым, а потому и относительно реальным. Воображаемый фэнтези–мир, который определяется как альтернативный – это слепок с информационной матрицы национальной мифологической картины мира, приспособленный к придуманным географическим, историческим и социокультурным параметрам нереального мира” [1:14].

Используемые в произведениях Дж.К.Роулинг образы–мифонимы культуроспецифичны и характерны прежде всего для британской мифологической и сказочной картины мира. Но, принимая во внимание все увеличивающееся в наши дни взаимопроникновение и взаимодействие культур разных этносов можно утверждать, что данные образы–мифонимы стали понятны и используются и в других языковых картинах мира.

Для того, чтобы наглядно проиллюстрировать данный процесс, мы проведем сравнительно – сопоставительный анализ некоторых образов–мифонимов, взятых из исследуемых нами произведений Дж.К.Роулинг и их переводов на русский и украинский языки, сравним данные мифонимы с их словарными дефинициями, данными в английских, русских и украинских словарях.

Рассмотрим образ–мифоним *giant* – великан (рус.) – велетень (укр.).

В оригинале: *'I dreamed a giant called Hagrid came to tell me I was going to a school for wizards'* [Rowling, 2:49].

В русском языке: “– Мне приснилось, что ко мне приходил великан по имени Хагрид, чтобы сообщить мне, что я пойду учиться в школу волшебников” [Роулинг, 4:75].

В украинском языке: “Мені снилося, ніби велетень на ймення Гегрід прийшов забрати мене до школи чарівників” [Роулінг, 6:65].

Энциклопедия Мифов Народов Мира помещает великанов в группу антропоморфных существ гигантского размера, относящихся к мифическому времени творения. Иногда чертами великанов наделяются злые духи. Как отмечает М.К. Залесская, в космогонических мифах великаны представляют собой некую расу первосуществ, населявших Землю еще до сотворения человека, а затем истребленную их собственными богами. В этом смысле великаны являются “ровесниками” гномов, которые также существовали на Земле до появления человека, а затем были вынуждены “уступить” Землю людям. Гномы смогли укрыться в недоступных для людей местах, например под землей, в глухих лесах. Великанам из-за их огромного роста укрыться

¹ Мифоним – имя собственное какого либо мифологического предмета или явления [17:3].

нигде не удалось и они были истреблены. Данный мотив свойствен греческой, германо-скандинавской мифологии, мифологиям практически всех народов мира [3:58]. Такое определение понятия великан совпадает с определением, данным (в) **Longman Dictionary of Contemporary English**: giant² n [C] 1.a very tall, strong man in children's stories who is often bad and cruel 3.a very big man; giantess – an extremely tall strong woman in children's stories who is often bad and cruel. Словарь Longman акцентирует наше внимание на негативной коннотации слова 'giant' – это зачастую существо плохое и жестокое. В то же время **Великий Тлумачний Словник сучасної української мови** (под редакцией В.Т.Бусел) определяет слово 'велетень' как: 1)Величезна на зріст і могутньої сили людина в народних повір'ях та легендах // Людина, що відрізняється з-поміж інших дуже великим ростом – и не отмечает никаких негативных черт, характерных для 'велетня'. **Словарь русского языка** под редакцией С.И.Ожегова определяет слово великан как 1.Человек огромного роста.

Мифоним 'великан' – 'велетень'—'giant' не стоит путать с понятием 'тиганти', так как термин гигант указывает только на огромный размер, а не на внешность, в отличие от гиганта, великан должен обладать обязательно человеческой внешностью.

Английская фольклорная и литературная традиция особо выделяет легенды о великанах ('giant'). Великаны упоминаются в “Истории бриттов” Гольфрида Монмутского, в легендах о короле Артуре. В XVII-XIX вв. великаны и встречи героя с ними становятся одним из основных сюжетов европейских сказок. Например, английская сказка “Джек – победитель великанов” (XIX в).

В космогонии (мир) Дж.К.Роулинг великаны отличаются от средневековых, мифических своих прототипов. Великан Хагрид очень добрый, всегда готов прийти на помощь, любит детей и животных. В образе Хагрида Дж.К.Роулинг видит не обычного мифологического представителя племени великанов, а великана, наделенного лучшими человеческими качествами и сохранившего отличительные признаки своего рода – высокий рост, громкий голос, грубость и силу.

Таким образом, мифоним 'giant' – великан – велетень можно отнести к группе мифонимов, общих для английской, русской и украинской картин мира (МККМ). Английское понятие 'giant', русское 'великан' и украинское 'велетень' – идентичны и являются эквивалентами.

К такому классу лексем можно отнести образ–мифоним goblin – рус. гоблин– укр. гоблін

В оригинале: *'Wizards have banks?'*

'Just the one. Gringotts. Run by goblins.

'Goblins?' [Rowling, 2:49].

В русском языке: “– У волшебников есть свои банки?

– Только один. Гринготс. Там гоблины всем управляют.

– Гоблины?” [Роулинг, 4:78].

В украинском языке: “– Чарівники мають банки?

– Тільки один. “Грінготс”. Ним керують гобліни.

– Гобліни?” [Роулінг, 6:67].

В словаре **Longman Dictionary of Contemporary English** дано следующее определение мифонима 'goblin' : ['gablən || 'ga:b-| n[C]] a small, often ugly creature in children's stories that likes to trick people (маленькое загадочное существо в детских сказках, которое любит подшучивать над людьми).

Итак, слово 'goblin' обозначает низшее существо в древне-британской мифологии. Как отмечает **Энциклопедия Мифологии Британских Островов**, “гоблины” в фольклоре жителей Британских островов – это злокозненные существа крохотного

роста, темнокожие, сгорбленные, с громадными ручищами. Они селятся в людских домах или в дуплах деревьев. Ходят гоблины в надвинутых на глаза колпаках. На Хеллоуин они, как правило, принимают обличье уродливых животных и пугают людей [4:512].

Англо-русский словарь под редакцией Мюллера определяет 'goblin' как: 1.домовой, и жарг. 1.банкнот в один фунт стерлингов. С первым понятием можно не согласиться, так как “домовой” в русской картине мира обозначает родственное, но несколько иное существо нежели 'goblin' в английской МККМ.

Толковый Словарь Живого Великорусского Языка под редакцией Владимира Даля дает следующее толкование слова “домовой”: “Домовой или домовик, дедушка, постен, лизун, доможил, хозяин, жировик, нежить, другая половина олон, суседко, батанушка – дух, хранитель и обидчик дома; стучит и возится по ночам, проказит; душит ради шутки сонного, гладит мохнатою рукою к добру и прочее. Он особенно хозяйничает на конюшне, заплетает любимой лошади гриву в колтун, а нелюбимую вгоняет в мыло. Есть домовик сараяшник, конюшник, банщик и енский банный волосатка – все это нежить, ни человек, ни дух, жильцы стихийные, куда причисляют полевого, лешего, кикимору, русалок и водяного. Домового можно увидеть в ночи на Светлое Воскресенье в хлеву; он космат, но более этой приметы нельзя упоминать ничего, он отшибает память” [7: 166]. На украинский язык слово 'домовой' переводится как “домовик” или “домовий”, а в более ранних источниках “дідько” и “господар”, что идентично старинному русскому названию домового “дедушка” и “хозяин”.

У западных славян существует название домового, заимствованное из немецкого языка: “скрот”, “кобольд”. Следует отметить, что и английское 'goblin' и немецкое Kobold происходят от греческого слова sobalos, которое означает “плут, проказник”. Таким образом, главная характеристика мифонима 'goblin' – подшучивать над человеком и всячески ему вредить, в то время как предназначение русского “домового” и украинского “домовика” – быть духом дома (как добрым, так и злым), и вести хозяйство. Данная практика имплицирована в самом слове “домовой”, состоящем из ‘дом’ и ‘вести’. В современном английском языке для обозначения понятия “домовой” употребляют слова “hobgoblin” или “hob”. Для английской концептуальной картины мира характерно представление о гоблине (“hobgoblin”) как о некоем уродливом, зловредном существе, с которым у англичан связаны не самые приятные ассоциации.

С точки зрения русской и украинской концептуальных картин мира домовой воспринимается как некий “дух дома”. Так, фигурками домовых в России и на Украине принято украшать жилище для создания особого домашнего уюта и защиты дома от негативного влияния извне. В Западной Европе, и в Англии в том числе, для этих целей в садах устанавливают садовых гномов.

В идиолекте Дж.К.Роулинг гоблины не ведут домашнее хозяйство и не подшучивают над волшебниками, их задача очень серьезна: они охраняют главный банк волшебников “Гринготс”. В создании такого непривычного для восприятия образа гоблинов – банковских служащих, быть может, сыграло роль второе жаргонное значение английского слова 'goblin' – банкнот в один фунт стерлингов. Образ гоблинов – служащих банка “Гринготс” – один из наиболее интересных художественных интерпретаций мифонимов в данном произведении. Вот какими видит их главный герой:

‘A pair of goblins bowed them through the silver doors and they were in a vast marble hall. About a hundred more goblins were sitting on high stools behind a long counter, scribbling in large ledgers, weighing coins on brass scales, examining precious stones through

eyeglasses. There were too many doors to count leading off the hall, and yet more goblins were showing people in and out of those' [Rowling, 2:57].

Сравним: “Два гоблина с поклонами встретили их, когда они прошли сквозь серебряные двери и оказались в огромном мраморном холле. На высоких стульях за длинной стойкой сидела еще сотня гоблинов – они делали записи в больших гроссбуках, взвешивали монеты на медных весах, с помощью луп изучали драгоценные камни. Из холла вело больше дверей, чем Гарри мог сосчитать, – другие гоблины впускали и выпускали через них людей” [Роулинг, 4:88].

А так же: “Двійко гоблінів, уклонившись, провели їх через срібні двері, і вони опинилися у просторій мрамуровій залі. Близько сотні гоблінів сиділи на високих стільчиках за довгою стійкою, щось пишучи в товстезних гроссбуках, зважуючи на латунних терезах монети, розглядаючи через лінзи коштовні каміння. Годі було полічити двері, що виходили з зали, і біля кожних дверей теж стояли гобліни, впускаючи та випускаючи відвідувачів” [Роулінг, 6:76].

Художественный образ ‘гоблина’ может быть представлен в виде сочетания нескольких фреймов:

Акциональный фрейм

- 1) Гоблин (агенс) действует на НЕКТО (пациенс): людей, волшебников.
- 2) Гоблин (агенс) действует с НЕЧТО (инструмент): волшебной магией.
- 3) Гоблин (агенс) действует с НЕЧТО (цель): пугать людей, служить волшебникам, вредить человеку и подшучивать над ним Хеллоуин, хранить сокровища в горах.
- 4) Гоблин (каузатор) творит НЕЧТО (результат): страх и ужас людей перед этим существом.

Компаративный фрейм данного слова имеет следующее заполнение:

Голин (референт) есть как бы НЕКТО/НЕЧТО (коррелят): злокозненное существо крохотного роста, сгорбленное и уродливое, призванное пугать и подшучивать над людьми.

Предметный фрейм слова ‘гоблин’ представлен следующими слотами:

- 1) Гоблин ТАКОЙ (качество): злой, ужасный, уродливый, вредный человечек, существо.
- 2) Гоблин есть НЕКТО (роль): хранитель сокровищ, вредитель, злой шутник.
- 3) Гоблин есть СТОЛЬКО (количество): немногочисленный народец.
- 4) Гоблин существует ТАК/ЗДЕСЬ (место/время): живет в горах, в дуплах деревьев, в стране фей (Fairylan), в древности, в сказках и легендах.

Сравним с логическими фреймами русского и украинского эквивалентов лексемы ‘гоблин’ ‘домовой’ и ‘домовик’.

Акциональный фрейм русской лексемы ‘домовой’:

- 1) Домовой (агенс) действует на НЕКТО (пациенс): животных, людей
- 2) Домовой (агенс) действует с НЕЧТО (инструмент): волшебной силой, которой он обладает.
- 3) Домовой (агенс) действует для НЕЧТО (цель): для пользы людей и дома или, ради шутки, может нанести ощутимый вред (отшибить память).
- 4) Домовой (каузатор) творит НЕЧТО (результат): создает уют, чистоту и охрану дома и хозяйства.

Предметный фрейм лексемы ‘домовой’:

- 1) Домовой есть ТАКОЙ (качество): невидимый, косматый, мохнатый.
- 2) Домовой есть НЕКТО (роль): дух дома, хранитель очага.
- 3) Домовой есть СТОЛЬКО (количество): один.

4) Домовой существует ТАК: как дух, хранитель и обидчик дома, как проказник и шутник.

5) Домовой существует ЗДЕСЬ/СЕЙЧАС (место/время): в доме, сарае, конюшне, под печкой, в старину и сейчас.

Украинская лексема 'домовик' также может быть представлена в виде сочетания акционального и предметного фрейма.

Акциональный фрейм лексемы 'домовик':

1) Домовик (агенс) діє на ДЕХТО (пацієнс): людину, тварин.

2) Домовик (агенс) діє з ДЕЩО (інструмент): магічні дії.

3) Домовик (агенс) діє для (мета): володарювати в господі, шуткувати та лякати людей.

4) Домовик (каузатор) робить ДЕЩО (результат): допомагає в господі, охороняє чи знищує.

Предметный фрейм лексемы 'домовик':

1) Домовик є ТАКИЙ: господар, дід у капелюсі, якого важко побачити вдень.

2) Домовик є ДЕХТО (роль): охоронець господи, захист для господарів.

3) Домовик є СТІЛЬКИ (кількість): один.

4) Домовик існує ТАМ/ЗАРАЗ (час/місце): у господі, у комірці, десь, де його не побачать, у старі часи і зараз, у казках.

Таким образом, представленные в пропозициях данные о семантическом наполнении лексем 'домовой' и 'домовик' свидетельствуют об их полной идентичности и эквивалентности в анализируемых языках, что объясняется их единым этимологическим происхождением от древнеславянского корня "дом" и "вести". В то же время английская лексема 'гоблин' – 'goblin' имеет специфическое семантическое наполнение и не является полным эквивалентом рус. 'домовой' или укр. 'домовик' в силу своей принадлежности к мифологии западной Европы и иных характеристик, присущих образу–мифониму 'goblin' в концептуальной картине мира англоязычных этносов.

Таким образом, мы можем сделать вывод о том, что мифоним 'goblin' принадлежит к группе мифонимов британской (кельтской, ирландской) и германской МКМ. В то же время он имеет родственный ему мифоним в языках славянских народов: рус. "домовой", укр. "домовик".

Художественный образ "гоблина", созданный в космогонии Дж.К.Роулинг, отличается от общепринятого в мифологии и предыдущей фольклорной традиции образа "гоблина". В то же время, данные художественные образы – мифонимы как в произведениях Дж.К.Роулинг, так и в произведениях Р.Толкиена и других авторов произведений бестселлеров во многом моделируют читательское восприятие данных существ.

Данное предположение справедливо и в отношении образа–мифонима gnome – рус. гном – укр. гном.

В оригинале: 'This is a gnome,' he said grimly.

'Gerroff me! Gerroff me!' squealed the gnome.

It was certainly nothing like Father Christmas. It was small and leathery-looking, with a large, knobbly, bald head exactly like a potato. [Rowling, 2:33]

В русском языке: "– Вот он – настоящий гном, – торжественно произнес он.

– Крути меня! Крути! – верещало что-то, слегка напоминавшее человека.

На кого, на кого, а на Санта-Клауса этот гном решительно не походил. Он был маленький, как бы сшитый из кожи, большая, шишковатая, совершенно лысая голова – точь-в-точь крупная картофелина" [Роулинг, 4:53].

В украинском языке: “ – *Ось тобі гном, сказав він похмуро.*

– *Заберрируки! Заберрируки! – верещав гном.*

Він аж ніяк не нагадував Діда Мороза. Був малий і мовби зшитий зі шкіри, з великою гусястою, лисою головою, точнісінько як картопля” [Роулінг, 6:41].

Как видим из переводов, слово 'gnome' не имеет русского и украинского эквивалента, а транскодируется на эти языки. **Большой Толковый Словарь Иностранных слов** под редакцией М.А. Надель-Червинской дает следующее толкование этого слова: нем. Gnom – гном – мифолог. Подземный дух западноевропейских сказаний, уродливый карлик, маленький старичок – олицетворение стихийных сил земли, хранитель подземных сокровищ. **Longman Dictionary of Contemporary English** определяет слово 'gnome': 1. a creature in children's stories like a little old man with a pointed hat who lives under the ground and guards gold, Jewels etc. 2. a stone or plastic figure representing one of these creatures: a garden gnome.

Данная дефиниция акцентирует такие характеристики 'гнома' как: 1) маленький человек, карлик; 2) живет в горах, под землей и охраняет там золото и драгоценности.

Энциклопедия Мифов народов мира дает следующее пояснение данному мифониму: гномы в низшей мифологии народов Европы маленькие антропоморфные существа, обитающие под землей, в горах или в лесу. Ростом они с ребенка или с палец, но наделены сверхъестественной силой; носят длинные бороды, иногда наделяются козлиными ногами или гусиными лапами. Живут гораздо дольше, чем люди. В недрах земли гномы хранят сокровища – драгоценные камни и металлы; они – искусные ремесленники, могут выковать волшебные кольца, мечи и т.п. Они выступают как благодетельные советчики людей, иногда – враждебны им (особенно черные гномы), похищают красивых девушек. Гномы не любят полевых работ, которые вредят их подземному хозяйству [5:307].

В космогонии Дж.К.Роулинг гномы не похожи на легендарных, мифологических гномов западноевропейской мифологии. Их роль заведомо снижена автором до пародии на так называемых “садовых гномов” или гномов-вредителей, которые живут в садах волшебников и от которых те избавляются, выполняя определенный ритуал (закидывают гномов подальше от их нор в саду, чтобы они сбились с пути и не могли вернуться обратно). Интересно, что в мире, созданном в произведениях Р.Толкиена, гномам отведена очень важная роль – это одна из пяти самостоятельных рас, населяющих мир Средиземья со своими городами, королями, языком и историей. Гномы, по Толкиену, – раса рудокопов, каменщиков, кузнецов и резчиков по камню. Образы гномов, созданные в произведениях Толкиена, наиболее близки к древним мифам о этих существах, в то время как Роулинг “наиболее оригинально подходит в своем творчестве к образам гномов, описывая их совершенно не похоже ни на образы европейской мифологии, ни на образы сказок и лит. фэнтези” [3:82].

Транскод ‘гном’ может быть структурирован в виде сочетания акционального, предметного и ассоциативного фреймов.

Слоты предметного фрейма имеют следующее заполнение:

1) Гном есть ТАКОЙ (качество): уродливый карлик, маленький старичок.

2) Гном есть НЕКТО (роль): хранитель подземных сокровищ, охраняет золото и драгоценности.

3) Гном есть СТОЛЬКО (количество): целый маленький народец (много).

4) Гном существует ТАК: добывает и обрабатывает драгоценные камни, кует волшебные кольца, мечи.

5) Гном существует ЗДЕСЬ/СЕЙЧАС (место/время): в горах, под землей, в норах, в древних легендах и сказаниях.

Слоты акционального фрейма имеют следующее заполнение:

- 1) Гном (агенс) действует на НЕКТО (пациенс): люди.
- 2) Гном (агенс) действует с НЕЧТО (инструмент): сокровищами.
- 3) Гном (агенс) действует для НЕЧТО (цель): найти, добыть и хранить подземные сокровища.

Слоты ассоциативного фрейма имеют следующее заполнение:

Гном (референт) есть как бы НЕКТО (коррелят):

волшебный карлик, охраняющий подземные сокровища.

В русском и украинском языках данная лексема представлена аналогичными пропозициями, так как слово ‘gnome’ не имеет эквивалента в данных языках и транскодируется как ‘гном’.

Как мы видим, образ – мифоним “gnome” не имеет аналога в русском и украинском языках, так как в славянской мифологии не существует такого волшебного существа. Данный мифоним культуроспецифичен и принадлежит к западноевропейской мифологической и языковой картинам мира. В то же время русский и украинский транскод с английского gnome и немецкого Gnom – “гном” стал неотъемлемой частью современной картины мира русского и украинского языков благодаря популярности европейских народных и авторских сказок (в том числе произведений Р.Толкиена и Дж.К.Роулинг).

Рассмотрим образ–мифоним troll – рус. тролль – укр. троль.

В оригинале: *‘The troll stopped next to a doorway and peered inside’* [Rowling, 2:129].

В русском языке: *“Троль остановился, застыл у дверного проема и, нагнувшись, заглянул внутрь”* [Роулинг, 4:215].

В украинском языке: *“Троль зупинився біля дверей і зазирнув усередину”* [Роулінг, 6:178].

Как и слово ‘gnome’, мифоним ‘troll’ не имеет идентичного мифонима ни в русском, ни в украинском языках и переводится на эти языки с помощью кальки: рус. “троль” и укр. “троль”.

Согласно толкованию данного понятия, предложенному в словаре **Scribner Dictionary** (William D. Halsey): troll [trōl] n. Scandinavian Folklore dwarf or, sometimes, a giant, who lives underground or in a mountain cave [Old Norse troll monster, demon]. (Троль – волшебное существо из скандинавского фольклора иногда карлик, иногда великан, который живет под землей или в горной пещере). В **Новом Большом англо-русском словаре** под редакцией Ю.Д. Апресяна понятие “троль” также отнесено к области скандинавской мифологии и переведено как “троль”.

Энциклопедия Мифов Народов Мира дает такое определение понятия “троль”: “в германо-скандинавской мифологии великаны. Обитают внутри гор, где хранят свои сокровища. Они уродливы, обладают огромной силой, но глупы. В отличие от мифологических противников богов – стунгов, в фольклоре тролли, как правило, вредят людям, похищают их и скот, оказываются людоедами. В позднейшей традиции тролли ассоциировались с различными демоническими существами, в том числе с гномами” [5:528].

В данных толкованиях слова ‘троль’ акцент падает на то, что данное существо: 1) опасно и враждебно настроено к людям; 2) злобное и глуповатое; 3) боится света, т.к. живет под землей или в пещерах.

Мифологический образ тролля был использован во многих известных произведениях западноевропейской литературы (Г.Ибсен “Пер Гюнт”; Т.Пратчетт “Безымянная звезда”; Г.Х.Андерсен “Стойкий оловянный солдатик”; Р.Толкиен “Властелин колец”; Дж.К.Роулинг “Гарри Поттер и Тайная комната”).

Можно сделать вывод о том, что мифоним “тролль” принадлежит к концептосфере “волшебные существа” и является культуроспецифичным понятием, характерным для скандинавской и западноевропейской культурной традиции (фольклора), языковой картины мира.

В русской и украинской картинах мира данный мифоним отсутствует.

Обратимся к анализу образа–мифонима werewolf – оборотень (рус.) – вовкулака (укр.)

В оригинале: *Homework: compose a poem about my defeat of the Wagga Wagga werewolf*. [Rowling, 1:122].

В русском языке: “ – Домашнее задание: сочинить стихи о моей победе над оборотнем из Вага-Вага” [Роулинг, 3:230].

В украинском языке: “ – Домашнє завдання: скласти вірші, присвячені моїй перемозі над вовкулакою з Вага-Вага!” [Роулінг, 5:168].

Слово ‘werewolf’ произошло от староанглийского were – человек и wolf – волк, имеет аналоги во многих других европейских языках, например шотл. warwulf, немецкий werwolf, французский loup-garou, итальянский lupo-manaro и др. The World Book Dictionary дает следующее определение слова werewolf n. pl wolves – a person in folklore who has been changed into a wolf or who can change himself at times into a wolf, while retaining human intelligence [old English werewulf, probably <wer man + wulf wolf>].

Понятие, концептуально соответствующее английскому werewolf, существует и в русском языке – это “оборотень”, и в украинском языке – это “вовкулака”. В.Даль дает следующее определение данного понятия – ‘оборотень’, ‘вовкулака’ – человек, или сам, как кудесник, перекидывающийся в волка и в других животных, иногда в куст, в камень. Ведьма – тот же оборотень. Оборотень дорожку перебежал. Оборотнем (зловещим) через дорожку мечется. Над пьяным и оборотень потешается. Оборотень – на Украине вовкулака – какой-то недобрый дух, который мечется иногда человеку под ноги или поперек дороги как предвестник беды. От него крестятся и отплевываются. Оборотень перекидывается, изменяя вид свой во что вздумается, и для этого обыкновенно ударится наперед о землю; он перекидывается в кошку, в собаку, в сову, петуха, ежа, даже в клубок ниток и прочее. Изредка в лесу встречаешь его страшным зверем или чудовищем; но всегда только мельком. В сумерках он начинает проказить и гуляет всю ночь напролет. Перекидываясь или пропадая вовсе, он, обыкновенно, мечется, словно камень из-за угла, со странным криком, мимо людей ... [6:548].

С.Н. Южаков – автор **Большой Энциклопедии** отмечает также, что легенды об оборотнях общи всем европейским народам и настолько сходны, что, к примеру, изложение малорусских легенд, приведенное в словаре В.Даля, годится и для остальных европейских народов.

Украинское слово ‘вовкулака’ определяется в **Великому Тлумачному словнику** (В.Т.Бусел) как: 1.міф. За народними повір’ями людина, що обертається у вовка.

Более расширенное определение мифонима ‘вовкулака’ дает энциклопедия под редакцией С.Н. Южакова: “Вовкулака – в украинских народных верованиях человек, превращенный в волка и живущий вместе с волками. Вовкулаки бывают: а) колдуны и ведьмы, обращающиеся в вовкулаков по собственному желанию; б) вовкулаки от рождения – дети родителей, имевших плотские связи перед праздниками и постами; в)обыкновенные люди, превращенные в вовкулаков колдовством”.

Образ–мифоним “оборотень” может быть представлен в виде следующих типов фреймов:

Слоты предметного фрейма имеют следующее заполнение:

1) Оборотень есть ТАКОЙ (качество): недобрый, злой дух.

- 2) Оборотень есть НЕКТО (роль): человек, находящийся во власти злого духа, который заставляет его превращаться в волка, терять человеческий облик.
- 3) Оборотень есть СТОЛЬКО (количество): один.
- 4) Оборотень существует ТАК: в сумерках и в полнолуние бродит в лесу в виде страшного чудища, волка.
- 5) Оборотень существует ЗДЕСЬ / СЕЙЧАС (место / время): в лесах, в старину.
- Слоты ассоциативного фрейма имеют следующее заполнение:
- 1) Оборотень (агенс) действует на НЕКТО (пациенс): на себя и встретившихся людей.
- 2) Оборотень (агенс) действует с НЕЧТО (инструмент): страх, отпугивающий внешний вид.
- 3) Оборотень (агенс) действует для НЕЧТО (цель): превратиться в волка, так как не может противостоять злему духу в себе (оборотень поневоле).
- Ассоциативный фрейм лексемы 'оборотень' имеет следующее заполнение:
- Человек (референт) есть как бы НЕКТО (коррелят).

Схематически данный фрейм можно представить так:

Сравним данные фреймового анализа лексемы 'оборотень' с ее украинским эквивалентом 'вовкулака'. Предметный фрейм лексемы 'вовкулака' имеет следующее заполнение:

- 1) Вовкулака є ТАКИЙ (якість): злий дух у вигляді вовка вночі та звичайна людина вдень.
- 2) Вовкулака є ХТОСЬ (роль): людина, яка обертається у вовка, чаклун чи відьма.
- 3) Вовкулака є СТІЛЬКИ (кількість): один.
- 4) Вовкулака існує ЯК: людина – вовк, яка має якості людини і звіра одночасно.
- 5) Вовкулака існує ТУТ / ЗАРАЗ (час/місце): в лісах, у давні часи.
- Слоты акционального фрейма имеют следующее заполнение:
- 1) Вовкулака (агенс) діє на ДЕХТО (пацієнс): на себе і на людей навколо нього.
- 2) Вовкулака (агенс) діє з ДЕЩО (інструмент): за допомогою якостей як людини, так і звіра водночас.
- 3) Вовкулака (агенс) діє для ДЕЩО (мета): обернутися вовком, бо не може вчинити інакше.

Ассоциативный фрейм лексемы 'вовкулака' может быть представлен в виде следующей схемы:

Людина 1

як

Вовк 2

Таким образом, сравнительный фреймовый анализ образов–мифонимов ‘оборотень’ и ‘вовкулака’ показывает, что данные лексемы имеют идентичные локативные, темпоральные, качественные и количественные характеристики, т.е. представляют одну и ту же мыслительную категорию.

Итак, образ, подобный ‘werewolf’ в художественной литературе несколько отличается от принятых в фольклоре и мифологии, хотя именно миф и фольклор становятся источниками таких образов.

В космогонии Дж.К.Роулинг, образ–мифоним ‘werewolf’ значительно отличается от общепринятых в фольклоре и легендах об этих созданиях. В лице профессора Люпина Дж.К.Роулинг создает образ положительного оборотня. Люпин – “вервольф поневоле”, однако он пытается бороться со своей особенностью, так как понимает угрозу, которую представляет для других людей.

Как показано выше, образ – мифоним ‘werewolf’ и его эквиваленты “оборотень” (рус.) и “вовкулака” (укр.) представляют концептосферу “волшебные существа” и является универсальным концептом для данных языков.

Обобщая вышеизложенное, хотелось бы еще раз подчеркнуть: художественный образ следует рассматривать как одно из важнейших средств в процессе моделирования языковой и концептуальной картины мира. Нам кажется, что данный тезис находит свое подтверждение в ходе сравнительно – сопоставительного анализа образов–мифонимов концептосферы ‘Волшебство’. Проведенный нами анализ показал, что в основе моделирования воображаемого фэнтези–мира концептосферы ‘Волшебство’ находятся художественные образы–мифонимы. Большинство анализируемых мифонимов культуроспецифично или является авторским неологизмом. Однако эквивалентные данным образам–мифонимам русские и украинские лексемы зачастую отражают иную мыслительную сущность, что обусловлено, прежде всего, различиями в концептуальных картинах мира наших этносов.

Культурная и языковая близость русского и украинского языков находят отражение и в близости и в близости их концептосфер (см. например, сравнительный анализ мифонимов оборотень – вовкулака; домовый – домовик). И, в то же время, культурная и языковая удаленность романо–германских и славянских языков определила существенные различия в анализируемой нами концептосфере ‘Волшебство’, так как образным источником для данной концептосферы послужили западноевропейская мифология и фольклор, идеоконцептуальная картина мира англоязычного автора, что, возможно, и обусловило возникшие сложности и несоответствия в передаче художественных образов при переводе на русский и украинский языки.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Апресян Ю.Д.* Образ человека по данным языка: попытка системного описания. // Вопросы языкознания. – М., 1995. – № 1. – с. 37–66. 2. *Колесник О.С.* Мовні засоби відображення міфологічної картини світу: лінгвокогнітивний аспект: Автореф. дис. канд. філол. наук. 10.02.04 – германські мови. – Київ., 2003. 3. *Залеская М.К.* Энциклопедия магии и волшебства в книгах Джоан Роулинг. – М.: Фолио, 2003. – 367с. 4. Мифология Британских островов: энциклопедия. М.: Эксмо; СПб.: Terra Fantastica. 2003. – 640 с. 5. Энциклопедия Мифы Народов Мира в 2-х т. М.: Российская энциклопедия “Олимп”. 1997. 6. *Даль В.И.* Поверья, суеверия и предрассудки русского народа. – М.: Эксмо, 2003, – 736 с. 7. *Даль В.И.* Толковый словарь живого великорусского языка в 4-х т. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1977 [1862]. 8. Большой англо – русский словарь в 2-х т. / Под ред. *Ю.Д.Апресяна, И.Г. Гальперина*. – М.: Русский язык, 1987. 9. Большой толковый словарь иностранных слов / Под. ред. *М.А. Надель – Червинской, П.П. Червинского*. – Ростов-на-Дону: “Феникс”, 1995. – 544с. 10. Великий Тлумачний Словник сучасної української мови / уклад. *В.Т. Бусел* – К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2001. – 1440с. 11. *Опсєлов С.И.* Словарь русского языка. / Под ред. гл – корр. АН СССР Н.Ю. Швидовой. М.: Русский язык. 1988 – 750с. 12. ТСРЯ Толковый словарь русского языка. В 4-х т. / Под ред. *Ушакова Д.Н.* М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей. 13. Англо – русский словарь. / Под ред. *В.К. Мюллера*. – М.: Русский язык, 1992. 14. Collins Today’s English Dictionary. Harper Collins Publishers, 1995. 15. Longman Dictionary of Contemporary English. International Students Edition, Longman, 1995. 16. The Oxford – Russian Dictionary / Edited by *Paul Falla, Marcus Wheeler and Boris Unbegaun*. Oxford New York. Oxford University Press, 1995. 17. *Вересаєв В.А.* Номінації міфічних об’єктів російського фольклору (у зіставленні з сербським фольклором). 10.02.01 – рос. мова., автореферат. Одеса, 1993.

ИСТОЧНИКИ ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА:

1. *Rowling J.K.* Harry Potter and the Chamber of Secrets. Bloomsbury, 1998, 251 p. 2. *Rowling J.K.* Harry Potter and the Philosopher’s Stone. Bloomsbury, 1997, 224 p. 3. *Роулинг Дж.К.* Гарри Поттер и Тайная Комната. Перевод с английского М.Д. Литвиновой. М.: Росмэн. 2001. 4. *Роулинг Дж.К.* Гарри Поттер и Философский Камень. Перевод с английского И.В.Оранского. М.: Росмэн. 2000. 5. *Роулинг Дж.К.* Гарри Поттер і Таємна Кімната. / переклад з англ. В.Морозов. А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА. 2001. – 345с. 6. *Роулинг Дж.К.* Гарри Поттер і Філософський Камінь. / переклад з англійської В. Морозов. А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА. 2001. – 315 с.

ДАНИЛКО О.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ МОДАЛЬНИХ ЗНАЧЕНЬ У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)

Основною метою цієї статті є аналіз засобів вираження персуазивної модальності у науковому дискурсі французької мови. Слід зауважити, що останнім часом категорія модальності привертає до себе все більше уваги лінгвістів, зокрема вітчизняних (праці А.Д. Белової, І.В. Смушинської, О.М.Старикової, Л.С. Лемешко, В.І. Охріменко та інші). Проте, на нашу думку, засоби вираження модальності у сучасному науковому дискурсі ще не підлягали детальному аналізу.

Матеріалом нашої статті є тексти виступів і статей французьких експертів, які взяли участь у циклі лекцій-дискусій на тему еволюції міжнародних відносин після 11 вересня 2001 року [1].

Модальність належить до тих категорій, зміст яких до цього часу є предметом суперечок у логіці та лінгвістиці. Її розуміють як вузько так і широко. У логіці модальність визначається як характеристика судження залежно від встановлюваної ним вірогідності, тобто від того, що в ньому стверджується – дійсність, можливість або необхідність чогось. Відповідно до цього виділяють асерторичні, аподиктичні та проблематичні судження [2:29].

Для сучасної лінгвістики характерне широке розуміння модальності як такої універсальної категорії, що виражає ставлення мовця до змісту висловлювання і відношення змісту висловлювання до дійсності за допомогою різних засобів. Зміст висловлювання може розцінюватися як реальний факт дійсності чи як факт бажаний,

можливий або неможливий, імовірний або сумнівний. У модальності відбивається суб'єктивний момент висловлювання, тобто, об'єктивна дійсність проходить через свідомість мовця [3:641]. Суб'єктивна модальність виражає оцінку мовцем змісту висловлювання (впевненість/ непевненість, імовірність/ неймовірність) [4:134]. Ядро суб'єктивної модальності представляє значення достовірності/ недостовірності. Експліцитно або імпліцитно вона існує у будь-якому висловлюванні, але різниця полягає в її смисловій основі, а саме, у тому, який вид оцінки (інтелектуальну, раціональну, емоціональну) вона містить [5:249].

Для багатьох лінгвістів і логіків об'єктивна модальність існує як онтологічна, а суб'єктивна – як персуазивна, тобто така, що має на меті здійснити акумулюючий вплив на адресата, переконати його.

Суб'єктивно-модальне значення виражається не стільки власне структурною схемою речення, скільки додатковими лексико-граматичними засобами. Засоби суб'єктивної модальності функціонують як модифікатори основної модальної кваліфікації, що виражається способом дієслова, і здатні перекривати об'єктивно-модальні характеристики, при цьому об'єктом факультативної оцінки може стати не тільки предикативна основа, але й будь-який інформативно значущий фрагмент повідомлювального [6:17]. Наприклад, вставні слова, спеціальні модальні частки та конструкції, різнорівневі повтори, вигуки, словопорядок, інтонація тощо.

Аналіз зазначених вище текстів, характерних для наукового дискурсу французької мови ХХІ століття, показав, що серед вставних слів найбільш уживаними є: **en effet, probablement, sans doute**, які реалізують різні види модальних значень у реченні, а саме: 1) реальність дії; 2) можливість дії.

Такі прислівники, як **certainement, évidemment, naturellement, vraiment, réellement, en fait, en effet, en vérité, en réalité** характеризують позначену дію дієслова як реальну. Наприклад:

*Après l'Asie centrale, l'Asie du Sud est **certainement** la région de l'impact des attentats du 11 septembre 2001 a été le plus fort.*

*La guerre consécutive aux attentats du 11 septembre, en provoquant la chute des Talibans a privé Islamabad de la fameuse "profondeur stratégique" à laquelle les militaires pakistanais étaient si attachés. Dans l'histoire des cinquante dernières années, Kaboul a **en effet** longtemps été plus proche de Delhi que d'Islamad.*

Модальне слово **en effet** інтенсифікує значення достовірності факту, який подається у реченні.

*Enfin, le coup d'Etat militaire du Général Moucharraf, le 12 octobre 1999 avait eu pour effet de soumettre le pays à de nouvelles sanctions américaines et à le suspendre du club de l'ex-empire Britannique que constitue le Commonwealth. **En vérité**, le Pakistan ne gardait comme alliés importants que la Chine et l'Arabie Saoudite.*

Apparemment, probablement, en apparence, peut-être, sans doute характеризують дію дієслова як можливу:

*Les cibles vulnérables sont **apparemment** visées pour mieux démoraliser les communautés.*

*Les rescapés d'Afghanistan ont **donc probablement** bénéficié de complicités pour passer au Pakistan.*

*Nous ignorons quels peuvent être les fruits politiques de pareille expérimentation mais il n'est pas sûr que le rêve de démocratie viennent en premier... Et l'instauration d'un tutorat international ne ferait **sans doute** que repousser la crise.*

*A nouveau prioritaire, la relation avec les Etats-Unis est **sans doute** pour lui un choix stratégique.*

Sans doute aussi la focalisation de la campagne officielle sur le PPP et la LMP(N) explique-t-elle que les forces islamistes aient enregistré un si beau succès.

Проаналізувавши речення з **sans doute** слід відмітити, що цей прислівник має різні відтінки у значенні. У першому випадку, він вказує на можливість виконання дії, його синонімом може виступати **peut-être**. У другому реченні вживається у значенні **certainement**, а в останньому знов виражає сумнів. У цьому реченні за правилами літературної мови використовується інверсія, оскільки **sans doute** стоїть на початку речення.

Причинно-наслідковий зв'язок у підрядних реченнях причини відіграє важливу роль у переконанні мовця, оскільки ці речення аргументують причину.

Каузативні відношення як відображення універсальної категорії причинності разом із дедукцією та індукцією є основою логічного мислення і аргументації, що розглядають ментальний і комунікативний процес. У випадку аргументації модальність стає засобом оформлення каузальних відношень, оскільки значення каузальності є необхідною підставою, породжуючим фактором висловлення. До того ж каузація – це вид відношень з активним суб'єктом. Цей факт є дуже важливим для аргументації як способу мовленнєвого впливу.

Каузативні зв'язки завжди передбачають аргументацію завдяки використанню причинних сполучників, які є її експлікаторами. Цей вид аргументації здійснюється за допомогою пояснення [5:269]. Аналіз показав, що складнопідрядні речення з **puisque** вживаються у науковій мові у двічі частіше, ніж з **parce que**.

Підрядні речення з **parce que** пояснюють зміст головного, виділяють причину як невідомий факт для співрозмовника. Цей сполучник виражає причину пряму, здебільшого конкретну і чітку. Наприклад:

...Moucharraf a indiqué qu'il lui faudrait rester au pouvoir au-delà de ces échéances, parce que le pays avait besoin de lui.

Сполучник **puisque** приєднує речення, яке показує, що факти або твердження правдиві. Його використовують для того, щоб довести правдивість або переконати читача у достовірності інформації. Наприклад:

L'onde de choc de la guerre d'Afghanistan a d'abord atteint le Pakistan voisin qui a perdu un allié avec la chute des Talibans. Mais les effets indirects ont été plus puissants encore puisque le 11 septembre aura eu pour conséquence, par ricochet, de considérablement augmenter la violence interne au Pakistan et la conflictualité en Asie du sud, en intensifiant les tensions entre l'Inde et le Pakistan.

... le Président peut désormais mettre le Premier ministre et dissoudre le Parlement. Mais Moucharraf est allé plus loin puisqu'il a établi un Conseil de Sécurité Nationale qui établit les militaires au cœur de l'Etat puisque les chefs de trois armes participent à cette nouvelle institution où devait se construire les politiques de long terme du Pakistan.

В обох прикладах перше речення – інформативне, а друге – проблематичне судження. На початку цього речення автор використовує сполучник протиставлення **mais**, який містить експресивно-емоційний потенціал і аргументує причини дії за допомогою **puisque**.

Складносурядне речення із **car** виражає причину і мотив та визначає зміст попереднього висловлення. Уживаючи цей сполучник, мовець стверджує, що у цілому таке висловлення є категоричним. Таким чином, він успішно відстоює свою точку зору і може впливати на ментальну сферу реципієнта. Наприклад:

Cette démarche était aussi un réflexe de sauvegarde car les islamistes avaient fini par former " un Etat dans l'Etat " suivant les propres termes du général Moucharraf.

Cette action n'est pas revendiquée mais la technique utilisée est une véritable signature **car** seuls Jaish-e-Mohammed et Lashkar-e-Taiba pratiquent, **alors**, la méthode des attentats-suicides.

Часто в аргументованому дискурсі використовується герундій для того, щоб показати які причини впливають на хід подій у реченні.

*Le Pakistan, en perdant son alliée afghan, peut **enfin** transformer la Ligne Durand en frontière internationale.*

Причину може передавати також складний дієприкметник минулого часу, який виражає закінчену дію, що передує дії головного речення. Наприклад:

Dans le me temps, le Général Moucharraf a renforcé son pouvoir dictatorial avec la bénédiction des Etats-Unis, Washington s'étant convaincue qu'elle avait trop besoin de lui pour pouvoir se permettre la moindre remontrance.

***Soucieux de** revenir aux sources de l'idéologie pakistanaise telle que l'avait définie Jinnah, Moucharraf s'est élevé contre la montée de l'intolérance et du fondamentalisme.*

У наведеному реченні факт аргументації передається через відокремлене означення.

У простому реченні причина може передаватися за допомогою обставини причини, вираженої дієсловом або іменником із прийменником. Наприклад:

***Pour** légitimer son statut de Président des pakistanais qu'il s'était arrogé au printemps 2001, il organisa un référendum en forme de plébiscite le 30 avril 2002.*

*Islamabad, conscient de cette donnée géopolitique, avait saisi l'occasion de la première guerre d'Afghanistan contre les Soviétiques **pour** prendre pied dans ce pays en offrant ses services aux Etats-Unis dans leurs opérations. Le Pakistan parvint **ainsi** à acquérir en Afghanistan une "une profondeur stratégique".*

У наведених прикладах використовується конструкція **pour** + дієслово, яка виражає причину. Слід зазначити, що вона зустрічається досить часто у наукових працях. Це можна пояснити простотою утворення конструкції та легкістю її вживання.

*La présence de ces "infiltrés" a sauté aux yeux de l'Occident avec la capture, **grâce** au FBI, d'un lieutenant de Ben Laden et d'autres membres d'Al Quaida.*

*Les cibles étrangères devenant difficilement accessibles, **en raison, notamment, du** départ des expatriés, les islamistes visent davantage les chrétiens à partir de l'été : en août, l'attaque d'une école chrétienne fit six morts à Murree et celle d'un hôpital à Taxila en fit cinq.*

*L'impact du 11 septembre sur les tensions entre L'Inde et le Pakistan, relayé en l'occurrence par le 13 décembre, a ici été considérablement **en raison de** l'ampleur de la riposte indienne.*

*Les prisonniers devraient passer en procès mais la moitié d'entre eux ont déjà été relâchés au cours des mois suivants, **faute de** preuves.*

*Tout change après le 11 septembre, dès lors que Washington considère qu'il ne pourra pas mener la guerre en Afghanistan **sans** l'appui de Moucharraf.*

*Islamabad rejetait **naturellement** cette idée **au nom de** l'intégrité nationale tandis que Delhi le soutenait, caressant le rêve d'affaiblir ainsi son ennemi héréditaire en le dépouillant de sa zone Pachtoune.*

***En représailles**, les groupes islamistes ont multiplié les attentats au rythme d'un par mois environ contre des intérêts occidentaux ou chrétiens pakistanais.*

Наведені приклади вказують на різноманітність прийменників та прийменникових виразів, які у сполученні з номінативною групою, є засобом вираження причини у простому реченні. Слід відзначити, що кожний прийменник має певний відтінок у значенні. Наприклад, **grâce** а вживається у тому разі, коли мова йде про сприятливі

умови виконання дії. **En raison de** підкреслює логічний мотив, а конструкція з **faute de** відповідає підрядному реченню причини, що містить заперечний факт та вказує, що відсутність чогось теж може бути причиною. У цих реченнях також досить часто вживаються прислівники з певним оцінювальним модальним значенням.

L'humiliation est déjà trop difficile à digérer pour les Pakistanais en général et les militaires en particulier.

... Or, le 11 septembre aura eu pour autre conséquence indirecte de renforcer le poids des militaires à la tête du Pakistan du simple fait de son rôle pivot dans la guerre de " la coalition anti-terroriste " contre les réseaux Ben Laden.

Слід звернути увагу на те, що автор починає новий параграф із вживання сполучника **or**, протиставляючи факти попередньому висловленню та обґрунтовує причину за допомогою вислову **du simple fait de**.

Таким чином, у науковому дискурсі використовуються найчастіше такі засоби вираження персуазивної модальності, як складнопідрядне речення з **puisque** (тоді як у розмовній мові вживається частіше речення з **parce que**), складносурядне речення з **car** та речення із вставним словом **en effet**. За допомогою цих засобів автор підсилює достовірність фактів і переконує у вірогідності висловлення та істинності твердження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цикл лекцій-дискусій Еволюція міжнародних відносин після 11 вересня 2001р. // Збірка документів французько-українського технічного співробітництва. – № 3. – К.:ТОВ „Етна-1”, 2003. 2. Старикова Е.Н. К вопросу о категории модальности // Вестник Харьковского ун-та. – № 339. – Харьков: Изд-во при Харьковском госуд. ун-те., 1989. – С.29-33. 3. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка. – М.: Добросвет, 2000. 4. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вища школа, 1985. 5. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. – К.: КУ им. Т. Шевченка, 1997. 6. Смушинська І.В. Суб'єктивна модальність французької прози. – К.: ВПЦ „Київський ун-т”, 2001.

ДЯЧЕНКО Н.Л.

Київський національний лінгвістичний університет

КАТЕГОРІЯ ЗВ'ЯЗНОСТІ ТА ЗАСОБИ ЇЇ ВИРАЖЕННЯ У ТЕКСТІ ДИТЯЧОЇ ЛІЧИЛКИ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ ФРАНЦУЗЬКИХ ЛІЧИЛОК)

Дослідження функціонування мови – це один із основних напрямків сучасної лінгвістичної науки. Поглиблене розуміння функціонального аспекту мови є неможливим без ретельного вивчення комунікативної природи тексту.

Під текстом розуміють певну впорядковану кількість речень, об'єднаних різними типами лексичного, логічного та граматичного зв'язку, яка передає певним чином організовану та спрямовану інформацію. Текст є складним цілим, що функціонує як структурно-семантична єдність. Це певний комунікативний акт, зафіксований в усній чи письмовій формі. На рівні усної реалізації він містить відтворені висловлювання, а також інтонаційний характер, емоції та суму всіх паралінгвістичних знаків, які беруть участь у даному акті комунікації. На рівні письмової реалізації текст складається зі змісту, пунктуаційних знаків і різних типографічних явищ[1].

Мета нашої роботи – виявити й проаналізувати основні типи зв'язності всередині тексту лічилки. Предметом нашого дослідження є тексти дитячих французьких лічилок. Актуальність дослідження полягає у визначенні специфіки засобів зв'язку у фольклорно-поетичному тексті.

Протягом останніх років французькі лінгвісти все чіткіше розрізняють з одного боку, когерентність, тобто властивість тексту бути зрозумілим, інтерпретованим, з іншого – власне зв'язність, яка виражається за допомогою маркерів, що встановлюють відношення між частинами тексту.

Текст, як відомо, є подільним. Виділяють формальну та внутрішню подільність тексту. Під формальною подільністю розуміють розбивку тексту на розділи, параграфи, абзаци і т. п. Внутрішня подільність базується на існуванні найменших одиниць тексту, якими є висловлювання, а також більших одиниць, які об'єднують ряд висловлювань. У вітчизняному мовознавстві вони відомі як складне синтаксичне ціле (ССЦ) чи надфразова єдність (НФЄ).

Слідом за С.І.Гіндіним, ми вважаємо, що текст, який складається з елементів S та відношень R є послідовністю певних менших відрізків, що входять до нього, субтекстів. Залежно від того, яким чином ці субтексти є об'єднані, виводять два способи побудови тексту – „жорсткий” та „гнучкий”. В ході „гнучкого” способу завдання безкінечної сукупності тексту центр ваги переноситься на співвідношення частин усередині тексту. Тип і порядок субтекстів, що утворюють текст не регламентується, позиції за субтекстами не закріплюються, проте власне субтексти мають бути якимось чином пов'язані, скріплені, містити певні мовні елементи, які б свідчили про їх зв'язок, певні сигнали їх належності до єдиного тексту[2]. В нашій роботі ми притримуємося такої типології комунікативних утворень: висловлювання – субтекст – текстовий(тематичний) блок – текст.

Висловлювання тексту, об'єднані однією темою, утворюють субтексти. В свою чергу, субтексти – це складники більших одиниць – текстових, або схематичних блоків. Текстові блоки – це одиниці змістової структури, які мають семантичну завершеність та цілісність і є об'єднаними однією загальною гіпертемою.

C'est demain Dimanche

S1 *La fête à ma tante*

S2 *Qui balaie sa chambre*
Avec sa robe blanche

Hier au soir

Sur le Grand boulevard

S1 *J'ai vu une demoiselle*

S2 *Qui s'appelait Marcelle*

В обох наведених прикладах тексти лічилок містять по два субтексти, поділ на які співпадає зі зміною тематичної перспективи: S1 і S2 входять до єдності вищого рангу, яка утворює текстовий блок. Субтексти об'єднуються за допомогою відносного абсолютного займенника *qui*, а також лексичних, граматичних і семантичних засобів зв'язку (часи дієслів, тематика лексичних одиниць і т. п.).

Таким чином, текстову зв'язність слід визначати або з точки зору локальної, або з точки зору глобальної, оскільки текст не може бути зв'язним на локальному рівні, не будучи зв'язним на рівні глобальному. Система взаємозалежності, яка організує висловлювання, накладається й на текст.

Таким чином, зв'язність забезпечується морфолого-синтаксичними і семантичними особливостями субтекстів, до яких слід додати тема-рематичний спосіб її виявлення.

Зважаючи на все вищезгадане, на нашу думку, ми можемо говорити про три способи текстової зв'язності: граматичний, семантико-референційний, тема-рематичний.

Граматична зв'язність. Досліджуючи текстову зв'язність необхідно враховувати порядок появи одиниць-складників тексту. Це значить, що базова(чи лінійна) граматики,

на яку спираються правила зв'язності, охоплює відношення наступності, чергування: головним чином відношення попередності, яке містить поняття „наступного” й „попереднього”(чи репрезентанта і антецедента), і відношення наступності, протилежне за вектором відношенню попередності. Під граматичною зв'язністю ми розуміємо відношення між висловлюваннями, субтекстами та текстовими блоками, які виражаються за допомогою „традиційно-граматичних” засобів, що зводяться головним чином до синтаксису. Ці засоби є дієвими і у висловлюванні. Однак деякі складники висловлювання, будучи слабо „прив'язаними” до його ядра, здатні вступати в інші єдності. І лише там, де структурні зв'язки, які визначають висловлювання, виходять за його межі, можемо говорити про граматичну зв'язність.

На думку М.Шароля, маркери цих зв'язків не встановлюють відношень між текстовими єдностями, а лише керують нашими уявленнями про його зміст. Таким чином, вони по суті є семантичними і прагматичними засобами[3: 301]. До таких маркерів належать: *конектори*, які більшою мірою функціонують у послідовності висловлювань. Вони позначають функціональні відношення між висловлюваннями і пов'язаними з ними іллокутивними актами(такі відношення, як підтвердження, протиставлення, часова послідовність і т. п.) [4:125, 5:128]. До конекторів належать: сполучні слова та вирази (*mais, si, et, c'est* та ін), які служать сигналом того, що два складники тексту, зв'язані за їх допомогою, мають не лише структурний зв'язок. Наприклад:

*Le barbier de notre village
Nous rase bien le visage
Si nous restons bien sages.
Mais avant qu'on l'ait tondu
Le cheveu est revenu.*

*Au Congo habite une fille
Et cette fille s'appelle
Alidabidaboscadée.
Tout qui peut redire ce nom
Est le premier.*

*Jeanne d'Arc est née à Domrémi
C'est les Anglais qui l'ont trahie
Do ré mi.*

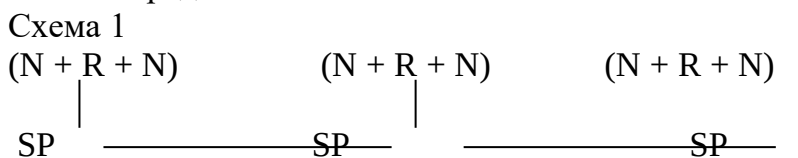
До маркерів зв'язку можна віднести *порядок слів*, який відображає як послідовність подій, так і порядок надходження інформації:

*A la gare de Marcillat
Je prends le train pour Rougnat
Où je rejoins l'ami Thomas
Qui arrive de Bora-Bora
Et m'attend à l'Hôtel des Rats
Nous y boirons du Coca-Cola
Tout en écoutant Tina Arena.*

Усі згадані засоби ми розглядаємо в двох аспектах: перший, системний, припускає опис того зв'язку, який встановлюється між різними текстовими складниками: висловлюваннями, субтекстами, текстовими блоками; другий аспект, текстовий, спрямований на вивчення ролі засобів у вираженні відношення „ попереднє” – „наступне” в тексті. В такому разі вони полегшують роботу думки(мислення) в

операції інтерпретації. Разом з тим, ці засоби можуть сигналізувати про певний зв'язок, наприклад, причинний, між подіями, які насправді жодним чином між собою не пов'язані.

Отже, граматична зв'язність забезпечує відношення між висловлюваннями, субтекстами і текстовими блоками, а також намічає акти текстової композиції. Ці відношення можна представити такою схемою:

(SP – висловлювання, яке формується поняттями (N) та відношеннями (R); стрілками позначені граматичні зв'язки).

Семантико-референційна зв'язність. Зв'язний текст – це не лише власне послідовність окремих висловлювань. У будь-якому відрізку тексту існують вирази, які вказують на зв'язок одних його складників з іншими за допомогою тих чи інших способів.

В ході аналізу тексту можна прослідкувати, як окремі його частини, які знаходяться на певній відстані, є певною мірою пов'язаними, причому маркери цих зв'язків не завжди належать до граматичних засобів. У цьому разі йдеться не лише про формальні зв'язки між висловлюваннями, субтекстами і текстовими блоками, але й про відношення, за допомогою яких вони є виражені. Ці відношення виступають за межі локальної зв'язності.

Глобальна зв'язність має загальну природу і характеризує як текст взагалі, так і окремі його фрагменти. Поняття, які застосовують для опису загальної зв'язності тексту, зводяться до теми, загального смислу, основного змісту[4, 6, 7]. До такого рівня належить семантико-референційна зв'язність, під якою ми розуміємо відношення між висловлюваннями, субтекстами і текстовими блоками, які не залежать від структури, такі, наприклад, як відношення між особовим займенником та його антецедентом, власним іменем: *Albert...(lui)...il*. Вона представлена такими відношеннями, які виникають між текстовими складниками: відношення референційної тотожності, до яких належать такі підгрупи: а)референційна тотожність повтору(наприклад, повтор імені чи опис одного й того ж об'єкта); б)граматична субституція(„проформи” – займенники, субститути прикметників, прислівників, дієслів – ті, що використовуються замість повтору певного слова).

Відношення референційної тотожності виражаються за допомогою кореференції. Кореференція – це позначення одного й того ж об'єкта денотата різними засобами. Вона виявляється у повторній номінації, яку Ш.Баллі назвав „актуалізацією другого ступеню” [6:72]. Серед типів повторної номінації виділяють репрезентацію. Суть її зводиться до того, що вона дає можливість представити в контексті елемент ситуації, який рано чи пізно називається без його безпосередньо прямого значення. Репрезентація припускає зв'язок між двома елементами тексту: тим, що репрезентується (сигніфікатом найменування реального об'єкта), чи антецедентом та репрезентантом (переосмисленням сигніфіката реального об'єкта).

В ході повторної номінації використовуються різноманітні засоби, в їх основі – логічні зв'язки між поняттями – відношення рівнозначності й включення. Відношення рівнозначності виражається засобом безпосереднього лексичного повтору. Таке явище має місце, коли власне одна лексема вживається у формі різних частин мови (N – V):

A force de voler
L'oiseau se fit voleur

Vole un pain, vole un coeur

A la fille étonnée.

У наведеному прикладі явище омонімії відіграє базову роль: дієслово *voler*, яке має два значення: 1) літати, 2) красти, переносить властиві дієслову значення на утворений від нього іменник *le voleur*, який у словнику має лише одне значення: злодій. З іншого боку, іменник виконує семантизуючу функцію по відношенню до дієслова *voler*, внаслідок чого відбувається одночасна реалізація обох дієслівних значень: „літати” + „красти”. Так само переосмислюється значення іменника *le voleur*, який поряд зі своїм прямим значенням набуває невластивого йому значення „той, що літає”.

Відношення включення виявляються, коли власне один денотат позначається словами різного семантичного обсягу: гіперонімами та гіпонімами. Відношення відображають родо-видові зв'язки між поняттями. До таких відношень належать: а) займенникова репрезентація – повторне позначення об'єкта за допомогою займенника. Застосування займенника робить можливим повтор слова чи висловлювання на відстані. В разі виявлення анафори посилення здійснюється до попереднього об'єкта-антецедента:

Quand le roi va-t-à la chasse

Il rapporte des bécasses

Il les cuit, il les fricasse, ...

Miss Myosotis

Pousse pousse

Comme de la mousse,

Elle montre peu à peu

Ses jolis pétales bleus...

контекстні дейктичні референції: до такого типу засобів належать означений артикль, присвійні та вказівні прикметники і займенники, що дозволяють відіслати адресата до елементів інших висловлювань та субтекстів:

Charlemagne, roi d'Espagne,

Qui est dans une cabane;

La cabane est renversée,

Charlemagne est baptisé.

Au Congo il y a un arbre

Et sur cet arbre il y a épi;

Et sur cet épi il y a une lettre

Et sur cette lettre est écrit...

Велику роль у організації структури тексту відіграють різноаспектні номінації. Власне один об'єкт може отримувати різні позначення залежно від того, яка його особливість обирається в якості основи найменування. Так, найменування може бути прямим(власна назва), „демографічним”(за віком, статтю, місцем проживання), за зовнішнім виглядом, відносним(залежно від іншого персонажа: батько, брат і т. п.), функціональним(таким, що відображає суб'єктивне ставлення автора чи іншої особи)[8:207].

Усі зазначені засоби зв'язності зводяться до анафори. Як підкреслює Слюсарева Н.А, анафоричні засоби не лише становлять неоднорідний клас виразів(займенники, іменні синтагми з певною дескрипцією, посесиви, прислівники, граматичні часи і т. п.), але це й становить суть виразів, жоден з яких не призначений бути тільки анафоричним [9: 3].

Отже, необхідною умовою розуміння тексту є повернення до пройденого етапу повідомлення. Це стає можливим завдяки усім зазначеним засобам. Референційні відношення встановлюються, таким чином, за допомогою проспективних та ретроспективних зв'язків. У більшості випадків ретроспекція є імпліцитною. Це значить, що наша пам'ять мимовільно повертається до минулого. Ретроспекція охоплює різні форми зведення фактів, подій, роздумів і т. п. до того, про що безпосередньо вже згадувалося в даному тексті. Як ретроспекція, так і перспекція є формами дисконтинууму. За допомогою цих категорій здійснюється той процес, без якого є неможливим осмислення адресатом „картини світу”. Саме вони, а зокрема ретроспекція, лежать в основі творення емпіричного тезауруса адресата, завдяки якому він є здатним усвідомити зв'язок просторових та часових відношень у тексті.

Тема-рематична зв'язність. Зв'язність тексту – це явище комплексне, результат взаємодії багатьох факторів. Вона керується певними правилами, до яких належать, зокрема, правило повтору і правило прогресії[6: 12]. Продукування тексту припускає відносну рівновагу між повтором та прогресією.

Зв'язність тексту витікає з єдності теми. Такі функціональні категорії, як тема й рема більше, ніж інші синтаксичні одиниці підлягають будові тексту і проекції глобального смислу на лінії усного чи письмового мовлення[9: 3].

Тема-рематичний аналіз дозволяє моделювати особливі смислові відношення, які визначаються комунікативними намірами автора. Між іншим, в категорії інформативності можна виділити три пласти. Перший – це власне поділ на тему й рему, які набувають значення „те, про що йдеться” і „те, що говориться про тему”. Другий – поділ на відому/ задану/ контекстуально зумовлену інформацію і на невідому/ нову/ не зумовлену контекстом інформацію. Третій – різні ступені важливості складників висловлювання.

Інформативна структура окремих висловлювань зумовлена їх комунікативною метою, яка визначає загальну комунікативну мету, формуючи тим самим інформативну структуру тексту. Тому семантико-синтаксична однорідність окремих тем і рем – це результат впливу загальної комунікативної мети тексту і його інформативної організації на комунікативні цілі окремих висловлювань і, відповідно, на їх інформативний поділ.

Взаємозалежність інформативної структури тексту і окремих висловлювань можна представити схематично таким чином:

Схема 2

T: KMT ІЦТ = гіпертема + ремова домінанта

ОВ: КМОВ ІСОВ = тема ОВ + рема ОВ

(Т – текст, ОВ – окреме висловлювання, КМ – комунікативна мета, ІС – інформативна структура)[10 :62].

Отже, функціональним завданням тексту є досягнення певної комунікативної мети, яка утворюється за допомогою інформативної структури тексту взагалі та окремих його висловлювань. Інформативна структура забезпечує зв'язність тексту: по-перше, за наявністю в тексті повторюваних елементів – тем, а по-друге, наявністю елементів, що забезпечують прогресію і надходження нової інформації – рем. Об'єднання тем і рем у так звані тематичні прогресії виводить тема-рематичну зв'язність на глобальний рівень, забезпечуючи зв'язок і прогресію всередині субтекстів, текстових блоків і тексту взагалі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Cornish et aut. – T.Cornish, K. Fujita, R. Sugimura. Contextual Information. – In: Proceedings of COLING 94. – Kyoto, 1994. – 219 p.; 2. Гиндин С.И. Язык. Культура. Гуманитарное знание. Научное наследие Г.О. Винокура и др. / С.И. Гиндин (отв. ред.); РАН, инст. русс. яз. им. В.В. Виноградова. – М.: Научный мир, 1999. – С 6,8; 3. Le résumé

de texte: Aspects linguistiques, sémiotiques, psycholinguistiques et automatiques / Actes publ.: M. Charolles. - P.: Univ. de Metz, 1993. - p. 128, 301: ill.; 4. Дресслер В. Синтаксис текста // Новое в зарубежной лингвистике. — М.: Прогресс, 1978. — Вып. VIII. — С 125.; 5. Charolles M. Spécialisation des marqueurs et spécificité des opérations de reformulation, de dénomination et de rectification // L'analyse des interactions verbales. La Dame de Caluire: une consultation (édité par P.Bange). - Berne: Peter Lang, 1988. - 369 p.; 6. Дейк ван Т.А. Язык. Познание. Коммуникация.-М., 1989. - 382 с.; 7. Ш.Балли. Общая лингвистика и вопросы французского языка. - М.: изд-во иностр.литературы, 1955 - С.72; 8. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка: Синтаксис. - М.: Высшая школа, 1981. - С 207; 9. Слюсарева Н.А. Проблемы функционального синтаксиса современного английского языка. - М.: Наука, 1986. - С 3; 10. Гордон Е.М., Крылова И.П. Модальность в современном английском языке. - М.: Книжный дом «Университет», 2000. - С 62.

КАЛЬЧЕНКО Г.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЕКОЛОГІЯ – ТЕРИТОРІЯ ОБРАЗІВ?

Постановка загальної проблеми та її зв'язок із науковими завданнями. Інтерес до метафори, розширення сфери її застосування та вивчення, охопили різні області знання – філософію, логіку, психологію, нейронауки, герменевтику, різні школи лінгвістики, теорію інформації – і сприяли взаємодії названих напрямків наукової думки, їх інтеграції, наслідком яких стало формування когнітивної науки. Метафора стає ключем до розуміння основ мислення і процесів створення ментальних уявлень про світ.

Постановка завдання. Спробуємо виявити екологічну метафору в іспаномовному дискурсі екології та визначити її особливості.

Актуальність дослідження. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча екологічна проблематика займає все більш щільне місце у колі проблем, що найбільше турбують людство, дотепер комплексне вивчення дискурсу екології залишалося поза спеціальною, цілеспрямованою увагою мовознавців, як зарубіжних, так і вітчизняних. Здебільшого дослідники зверталися до вивчення соціального, політичного, морального, етичного, економічного боків проблеми екологічної загрози для людства.

Дослідження образно-експресивних засобів досягнення прагматичної мети мовця у різних видах дискурсу є важливим напрямом у сучасній лінгвістиці. Актуальним вбачається виявлення особливостей їх вживання, що зумовлено необхідністю допомогти адресанту якомога ефективніше досягти власні прагматичні цілі.

Дослідженню метафори як експресивно-образного засобу мовлення присвячено значну кількість наукових праць [1; 2; 3]. На сьогоднішній день можливим і цілком виправданим є використання метафори не лише у художніх текстах, а й у різних видах дискурсу, зокрема екологічному, оскільки її образність та експресивність слугуватиме тут не для створення стилю, а для досягнення прагматичних намірів, тобто практичної мети мовця. Є.П. Тимченко [4: 12-16], О.В. Олейниченко [5: 122, 123], М.П. Желтухіна [6: 36, 37], Г.Л. Жуковець [7] та інші у своїх роботах досліджували сфери, які є основою формування нових метафор, у тому чи іншому виді дискурсу. Проте завданням даної роботи є визначення ступеня доцільності та необхідності застосування метафори в екологічному дискурсі, а також шляхи її формування із урахуванням специфіки даного виду дискурсу.

Завдання дослідження. Пропонована робота має на меті проаналізувати можливості та ефективність використання метафори в екологічному дискурсі на матеріалі іспанської мови.

Наукові результати. Хоча довгий час метафора вважалась елементом художнього тексту, деякі філософи та лінгвісти розглядали її поза художнім текстом. Ф.

Ніцше говорив про метафоричність пізнання, якої не можна уникнути. Ортега-і-Гассет називає метафору зброєю думки, що дозволяє досягнути найвіддаленіших ділянок концептуального поля. Метафора – один із основних засобів пізнання об'єктів дійсності, що виконує когнітивну, номінативну, художню та смислоутворюючу функцію. Особливо важливою функцією метафори визнається її здатність відкривати доступ до розуміння абстрактних сфер людського досвіду. Метафора в широкому розумінні дозволяє відокремити важкодоступні для розуміння абстрактні поняття та надати їм самостійності, виконуючи при цьому як номінативну, так і пізнавальну функції [8: 77-92].

Людство витратило багато часу на те, щоб виокремити явища внутрішнього світу людини та назвати їх. Так сталося через те, що явища емоційного та психічного життя людини не мають матеріальної природи. На першому етапі розвитку мислення формується найдавніший шар свідомості, який складається з уявлень людини про конкретні предмети навколо [9: 207-229]. Коли ж виникає потреба у називанні не матеріальних сутностей, людство вдається до метафори, тобто до визначення невідомого через відоме, або абстрактного через конкретне [10: 381]. Метафора в широкому розумінні дозволяє відокремити важкодоступні для рефлексії абстрактні поняття та надати їм самостійності. Н. Гудмен висловлює думку про здатність метафори не лише відтворювати, але й створювати реальність [11: 194-201]. Подібні погляди знаходимо і у Е. Джордана: “метафора – вербальна структура, яка в силу своєї форми стверджує реальність об'єкту, метафора – словесна формула реальності” [12: 91].

Кількісне збільшення випадків застосування метафори в різних видах дискурсу, зокрема в екологічному, пояснюється її доцільністю та ефективністю. Вона може використовуватися як прийом для опису та пояснення явищ життя, збагачуючи знання, мову та вносячи більшу ясність у розуміння людських дій. Крім того, часто спроба переконання за допомогою логіки є недоречною або не досягає мети, тоді як образна і яскрава метафора, виступаючи певною аналогією, влучно досягає необхідної прагматичної цілі. Метафоричне використання слова, руйнуючи його логічний сенс, пробуджує емоційні асоціації, що певним чином впливають на реципієнтів, допомагають глибше пізнати, уявити подію або явище.

Сьогодні в лінгвістиці можна констатувати факт функціонування понять не тільки “художня метафора”, але й “психологічна”, “політична”, “соціальна”, “екологічна” метафора, оскільки все частіше з розвитком різних видів дискурсів цей троп використовується як засіб забезпечення влучності твердження та засіб досягнення прагматичних цілей. Обираючи ту чи іншу метафору, мовець обов'язково враховує фактор адресата, він відбирає лише ті мовні засоби, які здатні справити вплив на конкретну аудиторію.

На думку Гофмана, майже всі метафори мають ідеологічний субстрат [13: 312], а ідеологія, якщо розглядати екологічний дискурс в контексті життя суспільства, є його невід'ємною частиною. Ідеологія може бути ефективною лише тоді, коли ідеї циркулюють у суспільстві, повторюючись і охоплюючи якнайширші кола, цей процес розгортається в узвичаєних взаємодіях людського життя. У сенсі певної заідеологізованості екологічного дискурсу деяких верств населення (політики, активісти природоохоронних організацій, діячі культури, терористичні організації), екологічний дискурс наближається до дискурсу політичного і набуває його властивостей.

Термін “ідеологія” найчастіше застосовується для визначення відносин між організованою думкою та суспільною владою у великомасштабних політико-економічних контекстах. Окремі ідеї, способи мислення забезпечуються і захищаються через різні комунікаційні канали тими елементами суспільства, які посідають широку

економічну і політичну владу. Постійне маніпулювання публічним інформуванням та використовуваною для цього образністю з боку тих, хто має владу, створює особливий різновид ідеології – панівну (домінантну) ідеологію, яка забезпечує захист матеріальних і культурних інтересів своїх творців.

Es necesario estar concientes de que con sus políticas están obligando a una cooptación en torno a sus intereses económicos bajo supuestos intereses en preservar el ambiente, el cual utilizan (al ambiente) en realidad como chantaje para manejar préstamos y líneas de créditos (15).

Автор розглядає природоохоронну агітацію як засіб, використовуваний політичними силами і комерційними організаціями для звичайного накопичення матеріальних благ.

Основними реаліями, що слугують базою для утворення метафори, є явища, звичні та емпірично знайомі для носіїв мови. Найпоширенішими в екологічному дискурсі є асоціативні поля загрози, протистояння, захисту і збереження, невідворотності. Вживання метафор такого роду пов'язане із занепокоєністю невеликої частини обізнаного населення майбутнім людства і Землі, і з прагненням донести до суспільства ідею необхідності рятувати *наш спільний дім*.

Концепт загрози у своєму асоціативному полі мають поняття, які утворюють наступні метафори:

Hoy, ya estamos pagando estas consecuencias a un precio demasiado caro en términos económicos, sanitarios y de calidad de vida (16). Метафора в даному випадку замінює концепт *відплати*, або навіть *розплати* людства за свої помилки (*expiar sus faltas*).

El derrumbamiento del hogar es un proceso en el que se encuentran firmemente ligados individuo y especie, ecosistema y en un aspecto más global la ecosfera (16). *Hogar* в наведеному прикладі має те ж значення, що і *medio ambiente*, однак, на відміну від поняття, вжитого у прямому значенні, метафора є емотивно забарвленою, і створює відчуття приналежності до загальнолюдської проблеми нищення навколишнього середовища.

El hombre moderno, con sus proyectos de realizar todo lo que sea posible físicamente en busca de paraísos cada vez más perfectos, sin estimar el precio de sus acciones, despeja el camino al seguro desastre de la humanidad (16). *Desastre de la humanidad* є символічним вираженням еко-майбутнього людства, а застосування концепту “катастрофа” сприяє більш предметному уявленню реципієнтів про абстрактні екологічні негаразди.

Absurdamente, de forma inconsciente, el hombre expresa un comportamiento que Freud denominó "instinto de muerte", consistente en un estado de ánimo colectivo que conduce al auto exterminio (17). Посилання на авторитетне джерело – теорію Фрейда – створює можливість символічно передати об'єктивний стан суспільної свідомості, а саме усвідомлення нищення навколишнього середовища і страх перед майбутнім припиненням власного існування.

Концепт протистояння містять у собі метафори, що базуються на використанні протиставлення таких понять, як *explotar y convivir, ser parte y dominar, romper y construir* тощо: *...Los pueblos originarios somos hijos de la tierra, que para nosotros es sagrada, por eso afirmamos que no somos dueños de la tierra sino parte de ella, que no la queremos para explotarla sino para convivir con ella, para trabajar cuidando la naturaleza con un desarrollo equilibrado para el bienestar común de la humanidad (18).*

...nos consideramos parte del medio, no estamos para dominarlo (18). Завдяки протиставленню підсилюється значення позитивно забарвлених одиниць, підкреслюється пріоритет не споживацького ставлення до навколишнього середовища. Особливо зрозумілим стає таке ставлення до природи, коли зазначити, що говорить представник аборигенів, племені, яке проживає в Мексиці та зберігає традиції і світогляд пращурів: *el aborígen sin tierra no es aborígen. Para ellos la tierra no es una simple mercancía o un bien de producción y lucro. Es como su espacio cultural, el lugar de*

sus mitos y su historia. Es el hábitat de vida penetrada de tradiciones y valores. Es el lugar donde reposan sus antepasados. Es la madre-tierra con quien conviven y mantienen una relación mística y religiosa (18).

Досягнути переконливого ефекту у висловленні думки можна не тільки завдяки опозиції, а і за допомогою порівняння: *pensar un proceso de crecimiento de un país sin tener en cuenta el sistema de transporte sobre el cual se va a apoyar, es pura irresponsabilidad, es como construir una casa sin cimientos. En un esquema de desarrollo nacional y racional, la ausencia del ferrocarril como motor del despegue económico es poco menos que suicida (16).*

Образність мовлення, і, відповідно, його ефективність досягається також за допомогою символів. Використання символів не завжди слугує для поетизації висловлювань, як у наступному прикладі: *...creían que las mariposas eran angelitos de niños muertos que regresaban a la tierra, los indígenas veían una cara humana en las alas de la Monarca. El grupo mazahua la conoció con el nombre de "Hijas del Sol"; tal vez por el color brillante de sus alas o porque con el despertar de la Monarca llegaba el sol de la primavera (18).* Для племені масауа в Мексиці метелик є символом добробуту і взагалі життя, красива метафора, яка використовується для поетизації реальності, що взагалі властиво туземним племенам, які відірвані від цивілізаційних процесів і плекають традиції пращурів.

Проте часто символи застосовуються для отримання чи збереження влади, для побудови владних відносин в суспільстві. Томпсон визначає символічну владу як “здатність використовувати символічні форми, аби втручатися у перебіг подій, впливати на вчинки інших людей, і навіть фактично створювати події засобами продукування й поширення символічних форм” [14: 17]. Символічна форма може бути чимось дуже простим, як-от жест, промовлене слово, чи коротеньке гасло. Але символічні форми можуть бути і чимось набагато складнішим. Вони формують коди, вимагають володіння мовами і забезпечують перевагу одних можливих інтерпретацій над іншими. Вони компонуються так, щоб служити цілям їх авторів та замовників. Символічні форми відбивають певні соціальні, культурні та ідеологічні тенденції та упередження. Вони є необмеженими і діють у живому і безмежному просторі людської уяви. Наведемо приклад: у своїх виступах активісти зелених партій наголошують на загрозі для людства і на своїй участі у розв’язанні цих проблем. Вони використовують символ спільного щасливого зеленого будинку, матінки – Землі, до якого слід прагнути, а у досягненні своїх цілей покладатися на них, зелених. Проте вони не заперечують той факт, що, не маючи можливості увійти у парламентську більшість, розраховують як мінімум на 5% голосів виборців, що дасть їм хоча б мінімальну владу. Але чи надають вони гарантії виконання обіцянок, чи бачимо ми докази їх безкорисливих зусиль задля світлого і екологічно безпечного майбутнього людства? Тому напрошується висновок, що, широко використовуючи стратегії і тактики аргументування, навіювання, переконання, зелені насправді змагаються за владу. Доказом такого змагання може слугувати наступний приклад: *Los Verdes alemanes se despidieron ayer definitivamente del pacifismo a ultranza al hacer constar en el preámbulo de su nuevo programa, aprobado en un congreso federal celebrado en Berlín, que si bien “la violencia no puede sustituir a la política”, su utilización “no siempre se puede excluir” (19).* Іншими словами, використовуючи засіб ухильності (непряме, описове висловлення досить радикальної думки – боротьба за владу), зелені заявляють про свій намір застосувати насильство (не уточнюється яке саме) задля досягнення власних цілей.

Для сучасного екологічного дискурсу характерне прагнення знайти позитивні концепти, які б змусили повірити у можливість існування майбутнього як такого. Щоб

передати це прагнення, в дискурсі екології використовуються справді поетичні метафори, як наприклад *la llave de la vida*, метафоричне представлення існування способів збереження життя на Землі; *naturaleza sin dueños* як символ “чистої” природи; *respeto a la naturaleza*, метафора, що творить бачення виходу із ситуації, що склалася.

Насамкінець, із сподіванням на щасливе майбутнє, наведемо китайське прислів'я, з тих, що відомі своєю метафоричністю та символічністю: *Que sólo veamos nubes no significa que no hayan estrellas detrás*.

Отже, в іспаномовному екологічному дискурсі вживання метафори є обґрунтованим і слугує для досягнення поставлених адресантом прагматичних цілей, серед яких можуть бути прагнення налякати, закликати до дії, наблизити до реальності, вказати шляхи виходу із ситуації. Мовці, окрім вже відомих метафор, вживають одиниці, що базуються на лексемах асоціативних полів загрози, протистояння, захисту і збереження, невідворотності. Дискурс у сфері екології вимагає емоційного забарвлення, що досягається вживанням метафори, образів, символів. Ці засоби дають змогу наблизити, здавалося б, суто наукову, екологічну проблематику до кола інтересів пересічних громадян.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, в проведеному дослідженні ми дійшли висновку про не тільки виправданість, але і необхідність використання образно-експресивних засобів мовлення в екологічному дискурсі. Існування будь-якого явища обумовлюється його доцільністю та ступенем зацікавленості в ньому. Не є виключенням і дискурс в сфері екології. Екологічна проблематика в сучасному вигляді виникла лише у XX столітті, і ще не набула загальнолюдського значення. Донедавна проблемами навколишнього середовища переймалася невелика група спеціалістів, проте тепер, у час глобалізації, боротьба за збереження нашого “дому” повинна увійти до кола інтересів кожного пересічного громадянина. Вивчення екологічного дискурсу на матеріалі різних мов дає змогу оптимізувати цей процес, а виявлення специфічних характеристик екологічного дискурсу і його функціонування набагато його полегшити.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М.: «Индрик». – 1999.
2. Сорокин А.Л. Приёмы и средства создания экспрессии на уровне текста в газетной публицистике // Автореф... канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 1992.
3. Островська О.М. Лінгвостилістичні засоби реалізації категорії оцінки (на матеріалах американської художньої прози) // Автореф... канд. філол. наук : 10.02.04. – Львів: ЛНУ. – 2001.
4. Тимченко С.П. Метафоричність у німецьких публіцистичних текстах // Вісник КНУ. Іноземна філологія. – Вип.30. – К.: КНУ. – 2000. – С. 12-16.
5. Олейниченко О.В. Метафора в системе общественно-политической лексики как средство создания картины мира // V Міжнародна конференція “Мова і культура”. – Т.3. – К.: 1997. – С. 122-123.
6. Желтухина М.П. Метафора в политическом дискурсе как средство создания комического эффекта // Языковая личность: Системы, нормы, стиль. – Тезисы докладов научной конференции. – Волгоград: Перемена. – 1998. – С. 36-37.
7. Жуковец Г.Л. Лінгвориторичні особливості сучасного лейбористського дискурсу Великої Британії // Дис... канд. філол. наук: 10.02.04. – К.: КНУ. – 2001.
8. Ортега-і-Гассет. Две великие метафоры // Теория метафоры. – М.: Прогресс. – 1990. – С. 77-92.
9. Лобанок Е.С. Синкретизм мышления древних народов по данным их языков // Методологические проблемы анализа языка. – Ереван. – 1976. – С. 207-229.
10. Debatin B. The Rationality of Metaphor: An Analysis Based on the Philosophy of Language and Communication Theory. – Berlin. – 1995. – 381 p.
11. Гудмен Н. Метафора – работа по совместительству // Теория метафоры. – М.: Прогресс. – 1990. – С. 194-201.
12. Уилрайт Ф. Метафора и реальность // Теория метафоры. – М.: Прогресс. – 1990. – С. 82-110.
13. Hoffman R.R. Metaphor in science // The Ambiguity of Metaphor. Metaphor in Language and Thought. – Amsterdam: Philadelphia. – 1985. – P.310-338.
14. Thompson, J.B. The Media and Modernity. – Cambridge. – UK: Polity Press. – 1995. – P.17.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

15. <http://www.rebellion.org/ecologia/040618valdivieso.htm>.
16. <http://www.ecoportal.net>. El directorio ecológico y natural.
17. http://www.filosofia.tk/natureduca/index_ini.htm.
18. <http://www.monografias.com/trabajos16/ecologia-mexiquense/ecologia-mexiquense.shtml>.
19. <http://www.losverdes-sos.org>

ОЗВУЧЕНИЙ ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ ЯК ФОРМА КОМУНІКАЦІЇ

Текст є явищем мовної та екстралінгвістичної дійсності і через це представляє собою складний феномен з арсеналом різноманітних функцій: є засобом комунікації, засобом зберігання та передачі інформації, відображенням психічного життя людини, продуктом певної історичної епохи, формою існування культури – і це не є повним переліком усіх функцій тексту [1: 205]. Якщо раніше текст досліджувався здебільшого виключно з позицій структури та граматики, то тепер його аналізують як складну комунікативну структуру і тому на перший план висуваються питання комунікаційного характеру, зокрема розгляд умов успішної комунікації, які забезпечують однозначне тлумачення тексту.

Під текстом розуміють структуру будь-якого завершеного та зв'язного, незалежного та граматично правильного висловлювання, усного чи письмового. Питання співвідношення усної та писемної форми тексту є фундаментальним у мовознавстві. Попри тісний зв'язок мови та письма, традиційно наголошується на первинності усної та вторинності писемної форми. Суто писемну форму мовлення можна порівняти з фікцією, поки мовлення зафіксоване лише в оптичних знаках і не сприймається людиною, тому що в цьому випадку воно залишається мертвою матерією. Дійсним мовлення стає лише тоді, коли має місце акт комунікації, коли текст хоча б подумки озвучується.

Отже, **об'єктом** дослідження в даній статті обрані озвучені художні тексти, а саме короткі оповідання німецькомовних авторів. **Мета** статті полягає у виявленні кореляції між специфікою побудови короткого оповідання та стилістичним навантаженням просодичних засобів, зокрема мелодіки, акцентуації та паузації, та в аналізі їхньої ролі як стилістичних факторів у процесі формування конотативного значення художнього тексту. **Актуальність** проблеми, яка розглядається у статті, зумовлена підходом до озвученого художнього тексту перш за все як до форми комунікації, при якому увагу зосереджено перш за все на вивченні таких засобів та механізмів, які забезпечують процес повноцінного та адекватного сприйняття озвученого тексту реципієнтом.

Під озвученими текстами розуміють будь-які завершені у комунікативному відношенні мовні твори, які реалізуються або підготовленими, або спонтанно. За В.Г. Адмоні художні тексти орієнтовані на безпосереднє чуттєво-предметне та понятійно-наочне осягнення дійсності та розкриття внутрішнього світу людини. Хоча за своїм походженням художній текст можна визначити як егоцентричне утворення, яке несе в собі певні суб'єктивні формальні особливості, він все одно має тенденцію до формування системи формальних ознак, які забезпечують найбільш придатне для його сприйняття та відтворення [2: 116-117]. Традиційно художні тексти відносять відповідно до одного з трьох жанрів: лірики, епосу та драми. *Оповідання* належать до епічних творів і визначаються як невеликий прозовий твір, особливістю якого є короткочасність зображуваних подій та обмежена кількість дійових осіб. Оповіданням притаманний описово-розповідний характер, їх зміст, як правило, повчальний, вони „висвітлюють морально-побутовий або морально-громадський стан певного соціального середовища, інколи всього суспільства” [3: 110].

Художній текст є неоднозначним мовним знаком, що значно ускладнює процес типологізації художніх текстів. Цікавим та нетрадиційним видається зокрема підхід В.П. Беяніна до проблеми класифікації художніх текстів. Виходячи з результатів

психолінгвістичних досліджень, автор класифікує тексти на основі певного тематичного набору та певної сюжетної побудови. Так, автор розрізняє світлі, активні, жорстокі, складні, змішані тексти тощо. Виходячи з теми дослідження, серед десяти виділених автором типів увагу привертають два види текстів, а саме так звані *складні* та *змішані* тексти. *Складні* тексти вирізняються своєю семантикою, незвичайною, не завжди зрозумілою пересічному читачеві. В таких текстах будуються умоглядні схеми та моделі, тут немає реального стану справ. Структура такого тексту багатопланова та заплутана, семантичні компоненти пов'язані між собою дуже слабо, а сприйняття та розуміння таких творів потребує в свою чергу асоціативного мислення. Специфічною рисою *змішаних* текстів є те, що вони можуть включати опис водночас декількох типів свідомості або типів поведінки людей. Для таких текстів є характерним протиставлення двох світоглядів, але не їхнє протиборство [4: 43-88].

Семантичні риси наведених вище типів художніх текстів значною мірою притаманні особливостям *коротких оповідань*. Підґрунтям для цього слугує те, що однією з формальних ознак оповідання є його розмір. К.І. Шпетний, який займався дослідженням *текстів малої епічної форми*, розробив методику аналізу текстів цього типу. На думку автора, основною дистинктивною ознакою короткого оповідання є його *стильність*. За визначенням К.І. Шпетного – це розмір тексту, що вимірюється за параметром кількості слів у творі. Через свої невеликі розміри оповідання вимагає, як правило, однолінійного, чіткого за будовою сюжету, характери персонажів показано здебільшого у сформованому вигляді, а нечисленні описи через обмеженість розповідного простору є стислими, лаконічними.

Отже, в тексті малої форми виявляються досить чітко всі його структурні та смислові особливості, а категорії та ознаки тексту подаються у найбільш зконцентрованому вигляді. Усі зазначені характеристики можна поєднати поняттям *лапідарності* [5: 4], яка полягає в єдності всіх засобів мовної тканини твору – в структурно-композиційному, семантичному, стилістичному та прагматичному.

Обмеженість розміру тексту є перешкодою на шляху створення письменником розгорнутих пояснень та описів того, що та як призвело до тієї чи іншої події або пригоди – в тексті оповідання все подається в стислому вигляді в порівнянні з текстами повісті чи роману. Через певну обмеженість ресурсів даної форми автор мусить сам давати оцінку фактам і подіям, що зображуються, проте активну роль відіграє і читач/слухач. Саме в цьому полягає прагматичний аспект короткого оповідання, яке обов'язково передбачає співпрацю, вірніше співтворчість читача або слухача з автором [5: 22].

Як приклад можна розглянути твір австрійського письменника Франца Кафки “Повернення додому” (“Heimkehr”). Якщо виходити з класифікації В.П. Беляніна, цей текст поєднує в собі як риси складного, так і риси змішаного типів. В оповіданні ведеться розповідь від особи Ich-Erzähler, в її канву постійно вплітаються роздуми героя. Хоча текст розпочинається реченням: “*Ich bin zurückgekehrt*” (“Я повернувся”), подальший хід оповідання дає зрозуміти, що повернення героя є складним психологічним кроком. В творі існує ніби два простори – ці два простори є світами героя та його родини, які знаходяться по той бік дверей, людей, з якими оповідача майже нічого не пов'язує: “*Was kann ich ihnen nützen, was bin ich ihnen und sei ich auch des Vaters, des alten Landwirts Sohn.*”

Син свого батька, цей чоловік не відчуває більше зв'язку з родиною, боїться здолати останню перепону на своєму шляху додому: “*Und ich wage nicht, an die Küchentür zu klopfen...*”. Герой запитує себе: “*Ist dir heimlich...?*” і розуміє, що йому все тут, біля батьківської домівки, чуже та незнайоме, і він навіть боїться бути захопленим

зенацька: “...Nur von der Ferne horche ich stehend, nicht so, daß ich als Horcher überrascht werden könnte” [6: 11].

Як і у всіх літературно-художніх творах, в цьому оповіданні існує два види інформації – змістовно-фактуальна та змістовно-концептуальна. У той час як змістово-фактуальна інформація в оповіданні розвиває зміст твору, змістовно-концептуальна інформація, за результатами аналізу інформаційної структури оповідання, в більшості випадків є прихованою, і читач має можливість самостійно під час сприйняття твору закінчити його та зробити висновки. Таким чином, зазначені два види інформації тісно переплітаються та взаємодіють. Імпліцитний зміст висловлювань, тобто неявне, приховане, розкривається через зміст експліцитний, лексикалізований.

Вище вже йшлося про те, що існує суттєва різниця щодо критеріїв диференціації писемного та усного мовлення. Основою диференціації стилістичних досліджень писемного мовлення є семантичні та синтаксичні виражальні засоби, тоді як у випадку озвученого мовлення повинні прийматися до уваги, в першу чергу, звукові модифікації та структурні відмінності просодичних засобів [7: 139]. Окрім цього фактору необхідно зауважити, що наявні в текстах малої форми засоби образності характеризуються певною типовістю, повторюваністю, а в структурному відношенні вони відзначаються певною компактністю. Отже, специфічною рисою короткої прози є обмеженість стилістичних засобів, тому в озвученому варіанті стилістичне навантаження приймають на себе саме просодичні засоби. Якщо звернутися до просодичної реалізації оповідання Франца Кафки “Повернення додому”, то слід відмітити, що саме компоненти інтонації сприяють виявленню задуму автора та посилюють вплив на слухача. Так, перш за все привертають до себе увагу речення, які передають внутрішні роздуми героя та є по суті питаннями, які він ставить до самого себе, проте в пунктуаційному плані ці речення не маркуються як запитальні: “*Wie wäre es, wenn jetzt jemand die Tür öffnete und mich etwas fragte.*” [6: 11]. Реалізація цих речень як запитальних з належним просодичним оформленням в більшій мірі акцентує увагу на внутрішньому стані героя, а саме на його страхах та сумнівах.

Велике значення відіграє акцентуація озвученого тексту, яка не тільки здатна передавати значення та певні його відтінки, але й може іноді повністю змінювати значення слова чи висловлювання, надаючи їм позитивних чи негативних конотацій. У творі за допомогою акцентно виділених питальних займенників диктору вдається передати стан непевності та розчарування головного героя: “*“Wer wartet hinter der Tür der Küche? ... Was kann ich ihnen nützen...”*”, а в реченні “*...was bin ich ihnen...*” фразовий наголос несе займенник *ihnen* (мається на увазі родина героя), і завдяки саме нетрадиційній акцентуації виникає відчуття відчуженості.

Формуванню конотативного значення тексту сприяє вміле використання такого важливого фасцинуючого засобу як паузація. Хоча паузи не є обов’язковими маркерами границь синтагм, вони можуть підсилювати смисл висловлювань, диференціювати відношення між членами висловлювання, привертаючи таким чином увагу слухача до семантики висловлювання, що в свою чергу сприяє змінам у конотативному плані. Так, у проаналізованому творі автор не виділяє в тексті фоноабзаців, розповідь представляє собою поєднання опису та роздуму, тому речення тісно пов’язані одне з одним, і за всіма правилами паузи між ними повинні бути нетривалими. Проте саме їхнє подовження створює додатковий психологічний ефект. Так, на початку оповідання повні речення чергуються з неповними: “*Es ist / meines Vaters alter Hof /// Die Pfütze in der Mitte /// [...] Die Katze / lauert auf dem Geländrer /// Ein zerrissenes Tuch / , einmal im Spiel um eine Stange gewunden / , hebt sich im Wind ///*” За допомогою подовжених пауз

слухач відчуває присутність героя на батьковському подвір'ї, відчуває, як герой повільно розглядає знайомі предмети, які визивають у нього спогади та сумніви.

Отже, озвучений художній текст можна визначити як досить складне мовне утворення, яке характеризується неравномірним використанням виражальних засобів для розкриття закодованого в ньому смислу. Оповідання як озвучений текст малої форми, основною дистинктивною ознакою якого є лапідарність, характеризується обмеженістю лексичних та синтаксичних виражальних засобів, тому під час оцінки образів та подій, які зображуються, тобто під час декодування авторського задуму, максимальне навантаження приймають на себе просодичні засоби, беручи до уваги спосіб реалізації тексту. Такі компоненти як мелодика, акцентуація та паузи не тільки забезпечують цілісність тексту, але й здатні підкреслювати та передавати відтінки значень, створювати додаткові психологічні ефекти, що в комплексі посилює вплив на реципієнта та сприяє таким чином формуванню адекватних конотацій у слухача. Треба також відмітити, що в озвученому художньому тексті малої форми саме просодичні засоби вирізняються нетрадиційністю вжитку поряд із типовістю використаних ресурсів інших мовленнєвих рівнів. Приймаючи до уваги все зазначене, актуальним видається питання вивчення закономірностей функціонування просодичних засобів як незаперечних факторів комунікативного впливу, тому що результати досліджень в цьому напрямку мають безпосереднє значення для аналізу художніх озвучених текстів, а в ширшому розумінні пов'язані з проблемою ефективної комунікації та з загальним підвищенням культури мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Красных В.В. Основы психолингвистики теории коммуникации: Курс лекций. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2001.
2. Адмони В.Г. Система норм речевого высказывания. – Спб., 1994.
3. Коптілов В. Теорія і практика перекладу. – К.: Юніверс, 2002.
4. Белянин В.П. Психолингвистические аспекты художественного текста. – М., 1988.
5. Шпетный К.И. Лингвостилистические и структурно-композиционные особенности текста короткого рассказа (На материале амер. лит-ры): Автореф. дис....канд. филол.наук: 10.02.04/ МГПИИЯ им. М. Горького. – М., 1980.
6. Krusche D. Aufschluss. Kurze deutsche Prosa im Unterricht Deutsch als Fremdsprache. – Bonn: Inter Nationes. – 5. Auflage, 1992.
7. Гайдучик С.М. Теоретическая фонетика немецкого языка. – Минск: Высш. школа., 1981.

Ковальова І.Ф.

Київський національний лінгвістичний університет

ДЕСТРУКТИВНА КРИТИКА В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ СУДОВОМУ РОМАНІ

Сучасний етап лінгвістичних досліджень позначається спрямованістю на вивчення способів ефективної комунікації [див., напр., 1; 2]. Ефективність спілкування визначається за результатами, які вдається досягнути учасникам взаємодії. На той чи інший результат можуть працювати способи як позитивного, так і негативного спрямування. Одним з негативно забарвлених способів вербальної взаємодії є деструктивна критика (ДК). Як оперативне поняття психології впливу ДК визначається агресивністю та впливовістю [3:36-42].

ДК як комплексний феномен поки що не була предметом лінгвістичних досліджень. Досліджувалися окремі аспекти, що лежать в основі ДК, такі як мовна та мовленнєва агресія [4:16-23; 5:456-461], мовний та мовленнєвий вплив [6:88-125; 7:74-79]. Метою даної роботи є дати лінгвістичне визначення деструктивної критики, запропонувати класифікацію критичних висловлювань, розробити типологію суб'єкта та об'єкта критики і проаналізувати мовні особливості ДК.

Впливовий потенціал ДК реалізується оцінно зарядженими мовними одиницями та активацією певних механізмів. Однією з гіпотез способу дії мовленнєвого впливу є продукування певних асоціацій в результаті встановлення семантичних залежностей між концептами в процесі комунікації [7:74-76], іншими словами, використання окремих лексичних одиниць може викликати певну емоційну реакцію.

Основою ДК є оцінка ситуації, незадоволеність наявним станом речей та бажання його змінити. З огляду на оцінну природу критики ДК може бути визначена як негативна оцінка, висловлена в агресивний спосіб з метою завдання моральної шкоди. ДК як спосіб висловлення негативної оцінки об'єкта за будь-якими параметрами не є безпідставною. Вона обумовлена об'єктивними властивостями об'єкта та впливом емоцій, норм та стереотипів суб'єкта оцінки, які кристалізуються в його "ідеалізованій моделі світу". Метою оцінки є вплив на об'єкт, який досягається шляхом залучення лексичних (емотивна лексика) та прагматичних засобів. Прагматичною засадою реалізації оцінного висловлювання є певне ставлення суб'єкта оцінки до ознак об'єкта, яке є змістом інтенції як необхідної умови впливу. Основна інтенція, на якій ґрунтується дія ДК, полягає в завданні моральної шкоди адресату шляхом винесення вкрай негативної, критичної, руйнівної оцінки, що базується на ставленні осуду, презирства, глузування, зневаги, приниження. Реалізація вказаної інтенції уможливорюється наявністю мовних засобів, що відкривають шлях для вираження оцінки експліцитно та імпліцитно.

Свідченням дієвості ДК є емоційна реакція, намагання об'єкта критики приборкати власні негативні емоції, що відволікає увагу від взаємодії. Завдання моральної шкоди може бути обумовлене такими причинами, як керування поведінкою об'єкта критики, необхідність відреагувати на небезпеку та отримання задоволення від приниження іншого. З огляду на викладені причини залучення критики може бути запропонована класифікація ДК, в основі якої лежить функціональна спрямованість критичних висловлювань:

- 1) ДК як інструмент досягнення мети;
- 2) ДК як захисна реакція;
- 3) ДК як засіб отримання задоволення.

В динамічному аспекті ДК може бути визначено як стратегію самоствердження суб'єкта критики шляхом навмисного висвітлення недоліків об'єкта критики, з прогнозованим результатом завдання шкоди.

Оскільки ДК є агресивним способом впливу, вона є одним з вербальних втілень мовленнєвої агресії як використання мовних засобів для передачі негативного, критичного, ворожого ставлення до людини. Показниками вербальної агресії є інвектива [4:16-19], граматичні та лексичні засоби [8:32], мовленнєві акти звинувачення, погрози, глузування та наклепу [5:460]. Агресивний спосіб комунікації у вигляді ДК стає найактуальнішим в умовах конфлікту, зіткнення інтересів, протиборства. Володіння прийомами ДК забезпечується комунікативною компетенцією особи та здатністю завдати шкоду іншому.

ДК найбільш яскраво висвітлюється в судовому романі – сучасному жанрі, виникнення якого на американському ґрунті обумовлене роллю системи правосуддя та поширеністю професії юриста в американському суспільстві. Професійний досвід авторів судових романів, в минулому судових юристів, забезпечує точність відображених судових процедур та різноманітність тематичного представлення судових засідань. Судовий роман присвячений функціонуванню системи судочинства від ініціювання процесу до проголошення вироку.

Судовий роман утворює специфічний художній світ, в центрі якого знаходиться судовий процес. Властивості індивідумів в даному художньому світі, особливості їх діяльності визначаються саме з точки зору судової системи. Заповнюється даними той аспект буття, яким керує судова система. Суспільство розподіляється на представників системи судочинства та громадян, які набувають статусу свідків, чиї дії та знання стають предметом вивчення, підтвердження або спростування під час прямого та перехресного допиту. Дії особи, що скоїла злочин та стала підзахисною, кваліфікуються в термінах юридичних категорій. Особливості художнього світу судових романів обумовлюють властивості зображеної комунікації, кожен елемент якої підпорядковується судовому процесу або несе на собі його відбиток. Тому будь-який приклад ДК, поданий в судовому романі, є релевантним та своєрідним. Умовно, за локативним принципом, ДК можна розподілити на дві категорії: ДК в залі засідань суду та ДК в супроводжувальній комунікації.

ДК як явище багатомірне може вивчатися під різними кутами зору. Проте, на рівні мовної репрезентації ДК може бути зведена до чітких структурних схем. На найвищому рівні узагальнення ДК представлена “Ти – повідомленням” [9:112]. Варіантом “Ти – повідомленням” є “Він / Вона – повідомленням” у випадку взаємодії більше ніж двох осіб. Об’єкт оцінки і адресат критики не збігаються, як не збігаються адресат висловлювання ДК та адресат дії ілюктивних сил, що реалізуються висловлюванням. Іншими словами, критика спрямована проти третьої особи, а адресується іншому партнеру по комунікації в присутності третього.

Основний структурний рівень реалізації ДК представлений такими схемами: “**X does something**”, “**X is something**”, “**Y feels something about X**”. Спільність всіх трьох схем виявляється в маніфестації звинувачення в імпліцитній або експліцитній формі. Треба зауважити, що звинувачення закладене в природі ДК, оскільки об’єкт ДК завжди, з точки зору суб’єкта критики, винний в тих чи інших провинах, якостях, недоліках тощо. В першій схемі звинувачення виражене експліцитно. В другій та третій схемі звинувачення імплікується. Друга схема втілює характеристику об’єкта критики. Остання схема, на перший погляд, не реалізує “Ти – повідомленням”, але насправді в фокусі перебувають недоліки об’єкта критики, які подаються через експліцитне ставлення до них суб’єкта критики, виражене лексичними одиницями, що позначають емоційний стан. Звинувачення, яке реалізується ДК, залучає елемент оцінки, не властивий мовленнєвому акту звинувачення.

Проаналізуємо на прикладах способи мовленнєвої репрезентації ДК. Спілкування в залі засідань суду представлене першою та другою схемами ДК. Третя схема не є типовою для спілкування юристів в залі засідань суду через необхідність стримувати власні емоції та уникати висловлення власного емоційного стану. Незалежно від реалізованої схеми ДК виявляє спільні засоби мовного вираження, такі як експресивність, негативна оцінність, інвективність, наявність ярликів та мовленнєві акти звинувачення та погрози.

У фрагменті дискурсу з книги Стіва Мартіні “Непереборні докази” обвинувач критикує свідка, що уможливило дискредитацію підзахисної Телії Поттер:

‘Isn't it true that you yourself had affairs with other men and that the two of you, Talia Potter and yourself, actually double-dated with these men on several occasions?’

‘Absolutely not. I resent the implication,’ she says. (Compelling Evidence, 504)

Спосіб організації питання через експресивну конструкцію *Isn't it true that* прямо висловлює ДК, тобто провина особи не імплікується, а ефективно експлікується. Дане висловлювання сприймається однозначно та повинно образити жінку. Його ключовими елементами є композита *double-dated* у поєднанні з експресивною лексемою *actually*,

що надає висловлюванню силу та передає ставлення зневаги до моральних принципів обох жінок. Імплікація даного висловлювання така: Телія Поттер (підзахисна) мала зв'язки з іншими чоловіками, що й стало причиною вбивства її чоловіка.

Оцінність, яка реалізується ДК, може бути виражена експліцитно та імпліцитно. У фрагменті з книги Стіва Мартіні “Непереборні докази” суддя Акроста агресивно припиняє спробу юриста Мадріані нав'язати йому спосіб ведення засідання:

'I must object, Your Honor, to the way this is being handled.'

'Now you question this court?' he says. 'Is there no end to your arrogance, sir?'

(Compelling evidence, 451)

Фраза *'Is there no end to your arrogance, sir?'* є інструментом керування поведінкою юриста та засобом впливу на об'єкт критики. У центрі критичного висловлювання знаходяться риси характеру юриста, представлені крізь призму картини світу судді. Формою представлення критики є непрямий мовленнєвий акт (твердження у формі запитанням). На мовному рівні негативне ставлення передається усталеним словосполученням *no end* зі значенням “безмежний”, яке виконує функцію інтенсифікації. Іменник *arrogance* на позначення риси характеру має стійкі негативні конотації, реалізує негативну оцінку і в поєднанні з інтенсифікатором *no end* утворює агресивне висловлювання із значним впливовим потенціалом.

Негативна оцінка досить часто може розгортатися в супроводі градації. У фрагменті дискурсу з книги Лізи Скоттолайн “Тікаючи від закону” суддя Кроунголд висловлює ДК на адресу юриста Ріти Мороне за її спробу вдати, ніби вона у траурі. Розуміючи, що визнання подібної витівки може коштувати їй ліцензії на юридичну практику, Ріта Мороне переходить до нападу та критикує ставлення до неї судді. В результаті сторони критикують одна одну, проте, перемагає Ріта Мороне:

“Ms. Morrone, what the hell do you think you’re doing?” Judge Kroungold asked, stretching down over his desk. “Is this some kind of stunt?” ...

“I’m conducting my cross-examination of this final witness, Your Honor.”

The judge’s liver-colored lips set in a determined line. “So it would appear. But let me state for the record that you seem very tired today, Ms. Morrone. Very lethargic. One would even say that you seem depressed.”...

“I would never have expected to see something like this in my courtroom. For God’s sake, you’re even wearing a black suit!” ...

“With all due respect, Your Honor, I find your comments inappropriate. I object to them and to the tenor of this entire sidebar as an unfortunate example of gender bias.”

His mouth fell so far open I could see his bridgework. “What? I’m not biased against you. In fact, I took great pains in my instruction not to tell the jury whose mother had died, in order to avoid undue sympathy for the defense. You, Ms. Morrone, are giving the jury the distinct and entirely false impression that it was your mother who died and not Mr. Vandivort’s”...

“...In fact, I move that you recuse yourself immediately on the grounds that you’re partial to defense counsel, sir.”... “I wasn’t sure until today, but now you’ve made your sexism quite clear.” (Running from the Law, 4-6).

Незадоволеність судді діями юриста висловлюється за допомогою типової для ДК грубої конструкції *What the hell do you think you’re doing?*, обов’язковим елементом якої є вульгаризм *hell*. Наступна фраза судді розкриває його оцінку поведінки юриста шляхом використання синонімічних негативно-оцінних лексичних одиниць *tired*, *lethargic*, *depressed*, підсилених лексемою *very*, які за інтенсивністю значення утворюють градацію. Інтенсивність наступного висловлювання судді забезпечується емпатичною та емоційною конструкцією *For God’s sake* та інтенсифікатором *even*.

Фраза *You, Ms. Morrone, are giving the jury the distinct and entirely false impression that it was your mother who died and not Mr. Vandivort's* нарешті чітко висловлює претензії судді до юриста, які імпліцитно були подані в попередніх висловлюваннях, та межує із звинуваченням. Наявність оцінної лексики *distinct and entirely false* та емоційної граматичної конструкції *it was your mother who died and not Mr. Vandivort's* працюють на утворення такого змісту висловлювання, що має врахувати юриста та викликати відчуття провини.

Ріта Морроне, рятуючи себе від покарання, нападає на суддю. Особливістю дискурсу юриста є офіційність та насиченість професійною термінологією *I object, sidebar, gender bias, I move, recuse, partial to defense counsel*, яка повинна залякати суддю та забути про витівку обвинувача. Характеристика коментарів судді як *inappropriate*, а всієї розмови як *unfortunate* несе негативний заряд та має спантеличити суддю. Визнання судді *partial* має сему негативною оцінки та є серйозним звинуваченням. Звинувачення не просто в упередженості, а в упередженості за статевою ознакою – *you've made your sexism quite clear* досягає своєї мети та вгамовує критичний настрій судді. Використання негативно зарядженої лексики *sexism* є підготовленим попередніми висловлюваннями *partial to defense counsel, unfortunate example of gender bias, comments inappropriate*, які утворюють градацію. Таким чином, наведений приклад вказує на таку ознаку ДК, як насиченість професійною термінологією та оцінно зарядженими мовними одиницями. Наявність професіоналізмів в ДК є умовою, яка може реалізуватися в інтрапрофесійному спілкуванні, і не виявляється в супроводжувальній комунікації.

Характерною ознакою ДК є також використання **ярликів** для висловлення критичного ставлення до особи. У фрагменті дискурсу з книги Річарда Н.Паттерсона “Мовчазний свідок” юриста Тоні Лорда критикує афроамериканець Ерні Ніксон, якого юрист під час опитування в суді намагався зобразити причетним до вбивства:

Ernie stared at him. 'You know what's the worst thing about you?' he finally said. 'You don't believe in anything. You don't believe your client's innocent, and you don't believe I'm guilty. You're not even an out-and-out racist. You're just a hired gun, and you remember from Alison Taylor what worked for you.'

Like any half-truth, Tony thought, the part that was true hurt, the part that was unfair stung all the more for that. But he was through offering excuses. 'So now that you have figured me out,' he said, 'you can go home'. (Silent witness, 498)

Наведена ДК, спрямована на систему цінностей та вірувань юриста, цілком побудована на “Ти – повідомленнях”, які подані паралельними конструкціями *You don't believe in anything. You don't believe your client's innocent, and you don't believe I'm guilty. You're not even an out-and-out racist. You're just a hired gun*. Повтор *You don't believe* вводить лексему *anything*, що виражає категоричне заперечення будь-яких вірувань, а потім антитезу *innocent* та *guilty*. Поєднання повторів з лексичними засобами відбиває емоційний стан мовця та працює на створення впливового потенціалу висловлювання. Критика вводиться риторичним запитанням, інтенсивність якого забезпечується найвищим ступінем прикметника *the worst*. Композита *out-and-out*, якій передують інтенсифікатор *even*, має значення “запеклий, переконаний” та підсилює дієвість ярлика *racist*, навіть у випадку заперечення наявності даної якості. Остання критична фраза залучає ярлик *a hired gun*, який вводиться інтенсифікатором *just*, що виражає презирство та зневагу.

У фрагменті дискурсу з книги Джона Грішема “Час вбивати” адвокат Джейк Брігенс висловлює в досить деструктивний спосіб своє зневажливе ставлення до журналіста на прізвище МакКітрік, який збирається висвітлювати судовий процес над Карлом Лі Хейлі:

"Why don't you trust me?"

"Because you're a reporter, you're from New York paper, you're looking for a sensational story, and if you're true to form, you'll write some well-informed, moralistic piece of trash depicting us all as racist, ignorant rednecks." (A time to Kill 115)

Імпліцитна агресія знаходить вихід у ворожому ставленні до адресата, зневажливих характеристиках результатів його роботи, поданих паралельними конструкціями *you'll write some well-informed, moralistic piece of trash depicting us all as racist, ignorant rednecks*, та запрограмованій упередженості до адресата як представника спільноти мешканців Нью Йорка та представника професії журналіста, також висловлених паралелізмами *you're a reporter, you're from New York paper, you're looking for a sensational story*. Використання в якості паралельних означень лексичних засобів з позитивною *well-informed* та негативною *moralistic* конотацією повинно створити саркастичний ефект, який доповнюється словосполученням *piece of trash* на позначення негативної якості журналістської продукції. Ярлики *racist, rednecks*, модифіковані лексемою з негативною конотацією *ignorant*, створюють значну інтенсивність висловлювання та мають справити гнітючий вплив на емоційний стан репортера і викликати захисну реакцію. З боку мовця ДК є способом передати своє негативне ставлення до представника професії, навіть поглузувати з нього. ДК в даному висловлюванні позначається ознаками задоволення, імпліцитної агресії, прямою експліцитною оцінкою.

У фрагменті дискурсу з книги Річарда Н.Паттерсона "Міра провини" підзахисна Мері Кареллі критикує спосіб ведення перехресного допиту обвинувачем, внаслідок чого суддя Мастерс змушена робити зауваження та посилювати дієвість своїх слів погрозою. Проте, Мері Кареллі не упускає можливості покритикувати обвинувача навіть після погрози ув'язнення за неповагу до суду:

Mary seemed overcome with anger. 'Mr Paget's opening statement was right. The prosecution's case is like a satire of conspiracy theories, written by a lunatic. But then it requires so much more imagination to convict someone who is innocent. Unless, of course, you're fabricating evidence.'

By instinct, Sharpe moved forward. ... The two women froze, looking up at Masters. Her face was angry and closed. 'That's enough,' she snapped. 'I appreciate, Ms Carelli, that Ms Sharpe's cross-examination is intense. But your comment is unacceptable. To me.' Her voice grew quite 'I'm out of patience. The next outburst will be followed by a contempt citation.'

Mary turned to her. 'Forgive me, Your Honor. But those accusations are very difficult for me to accept. It's very hard for me to summon the one-way deference Ms Sharpe seems to require while she tries to destroy my life.' (Degree of guilt 461)

ДК, висловлена підзахисною, представляє ярлик *a satire of conspiracy theories, written by a lunatic*, який намагається підкреслити безглуздість подібного способу представлення подій та будується на включеному адресаті. Ярлик використовується для характеристики особи *lunatic* та продукту її діяльності *a satire of conspiracy theories*. Наступна фраза *it requires so much more imagination to convict someone who is innocent* імплікує непорядність дій обвинувача та невинність обвинуваченої і несе приховане обвинувачення. Фраза *Unless, of course, you're fabricating evidence* висловлює звинувачення в експліцитній формі, що має налякати юриста.

Втручання судді також позначається елементами деструктивності, що знаходить вираження в негативно оцінних лексемах *unacceptable, outburst*, конструкції на позначення емоційного стану *I'm out of patience* та погрози ув'язнити за неповагу до суду, висловленій професіоналізмом *a contempt citation*.

Вибачаючись перед суддею, Мері Кареллі звинувачує юриста в спробі зруйнувати

її (Мері Кареллі) життя. Іронічне використання книжкових лексем *to summon* та *deference* має на меті створення позитивного враження на суддю. Яскраво виражена позитивність лексеми *deference* зводиться до мінімуму модифікатором *one-way* та працює на утворення негативного змісту висловлювання. Друге критичне висловлювання Мері Кареллі за інтенсивністю значно слабше за перше, але тим не менш виконує свою функцію. На емоційний стан обвинуваченої вказує фраза *Mary seemed overcome with anger*. Саме емоції ненависті та люті змушують підзахисну використовувати ярлик. Іншими словами, використання ярликів досить часто провокується сильними негативними емоціями, що переживаються особою.

Нетиповим випадком ДК у судовому романі є використання **інвективи**, яке обумовлено найвищим емоційним напруженням. Інвективне слововживання є неприйнятним в залі засідань суду, але досить типовим в супроводжувальній комунікації.

У фрагменті дискурсу з книги Лізи Скоттолайн “Тікаючи від закону” адвокат Ріта Мороне критикує власного чоловіка Пола, дізнавшись про зраду з жінкою, яка подала до суду позов про сексуальні домагання судді Гамільтона, але сама стала жертвою вбивства:

“Pick up the fucking book and look at it. Chapter One is you asleep naked. Chapter Two is you asleep naked. Chapter Three is you asleep naked, too, so the book is not what you’d call plot-driven. Don’t you just hate literary fiction?”

He didn’t reply, and plucked the book from our pretentious carpet

“It would help if you’d gotten up and did something, Paul. Poured coffee, made a drink. Nuzzled her ear, cleaned her brushes. You must have, or I wouldn’t have this fucking virus.”

He opened the tan cover of the book, then slowly turned the pages one by one.

“Now, you piece of shit, you have one minute to tell me why you did this to me. Then you can pack your bags and get out.”

He couldn’t meet my eye....

“I can explain,” he said quietly, still looking at the book.

“So can I. You’re a piece of shit. A tall, a very handsome shit, but a shit just the same.”
(Running from the Law, 95)

Звинувачуючи Пола – прямий адресат – в подружній зраді, героїня вдається до агресії в експліцитній формі – імперативні конструкції *Pick up the fucking book and look at it. Then you can pack your bags and get out*; інвективи *fucking* та *piece of shit*, які реалізують емоційну оцінку надзвичайної інтенсивності та категоричності. Інвектива *piece of shit* спочатку використовується окремо, потім модифікується лексемами *a tall*, *a very handsome* і супроводжується інтенсифікатором *just the same* із значенням “в будь-якому випадку”. Використання паралельних конструкцій *Chapter One is you asleep naked. Chapter Two is you asleep naked. Chapter Three is you asleep naked. Poured coffee, made a drink. Nuzzled her ear, cleaned her brushes*, для характеристики поведінки Пола стосовно його коханки, в поєднанні з наказом збирати речі, утворює значне смислове навантаження критики та повинно викликати в Пола відчуття розгубленості, безпорадності, сорому, провини.

В наведеному прикладі ДК є засобом помститися за зраду, а в перспективі ствердити себе, свою силу духу, вказати зраднику, що його вчинок не пройде непокараний. Характеристиками ДК в даному прикладі є захисне використання критики в поєднанні з експліцитною агресією та прямою експліцитною оцінкою.

Як свідчать проаналізовані приклади, кожна категорія ДК позначається типовими суб’єктами та об’єктами критики. В залі засідань суду особливістю ДК є інтрапрофесійна спрямованість, тобто залучення ДК юристами з метою припинення

лінії допиту іншого. З огляду на це типовим суб'єктом та об'єктом критики є кожен юрист. Маркером інтрапрофесійної ДК в судовому засіданні є фраза “*Objection!*”, за якою слідує вербальний напад на опонента. Суб'єктом критики може бути суддя, а об'єктом – один з юристів. Даний випадок також може бути віднесений до інтрапрофесійного спілкування. Досить рідко суддя може піддаватися критиці з боку юриста, що обумовлюється специфічними вимогами ситуації спілкування. Випадком інтерпрофесійної ДК в судовому засіданні є критичні висловлювання юриста, звернені до ворожого свідка, та навпаки, критика свідком юриста в перехресному допиті. В супроводжувальній комунікації розподіл ролей суб'єкта та об'єкта критики визначається кожною окремою ситуацією.

Таким чином, ДК у судовому романі характеризується різноманіттям способів висловлення, які варіюють від нейтральних мовних одиниць до інвективного слововживання. Вибір суб'єктом критики лексичного наповнення ДК обумовлюється його емоційним станом та ситуацією взаємодії з тим чи іншим співрозмовником. У випадку контролю власних емоцій суб'єктом критики ДК базується на лексичних одиницях, не позначених експресивністю. Збільшення емоційного напруження призводить до використання оцінних лексичних одиниць, кліше, градації, інвектив і погроз. Інтрапрофесійне спілкування, крім того, обумовлює вживання професійної лексики як одного з засобів ДК.

Вивчення лексичного представлення ДК є початковим етапом дослідження. Розкриття механізмів дієвості ДК дасть можливість вивчити засоби протистояння ДК, яка є варварським способом комунікації. Таким чином, в перспективі актуальним є визначення ефективних прийомів протистояння ДК, що є необхідною умовою рівноправної взаємодії в усіх сферах комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Каспарова Г.С. Стратегии речевого поведения автора делового текста // Вестник МГУ. – Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2002. – №4. – С. 87-97. 2. Рудякова В.М. Стратегии авторитарного дискурса // Вісник ХДУ. – Романо-германська філологія. – 1999. – №435. – С.135-139. 3. Сидоренко Е.В. Тренинг влияния и противостояния влиянию. – СПб.: Речь, 2004. – 256 с. 4. Жельвис В.И. Эмотивный аспект речи. Психолингвистическая интерпретация речевого воздействия. – Ярославль: ЯГПИ им. К.Д.Ушинского, 1990. – 81 с. 5. Бублик И.Ф. Лингвостологические структуры вербальной агрессии (на материале речей депутатов бундестага ФРГ) // Вчені записки Харківського Гуманітарного інституту “Народна українська академія”. – Х.: Око, 2000. – Т.6. – С. 456-461. 6. Блакар Р.М. Язык как инструмент социальной власти (теоретико-эмпирические исследования языка и его использование в социальном контексте) // Язык и моделирование социального взаимодействия. – М.: Прогресс, 1987. – С. 88-125. 7. Иссерс О.С. Речевое воздействие в аспекту когнитивных категорий // Вестник Омского университета. – 1999. – Вып. 1. – С. 74-79. 8. Апресян В.Ю. Имплицитная агрессия в языке // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии. Доклады международной конференции “Диалог 2003”. – М.: Наука, 2003. – С. 32-35. 9. Гиппенрейтер Ю.Б. Общаться с ребенком. Как? – Издание 3-е, – М.: ЧеРо, 2001. – 240 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Steve Martini Compelling Evidence. – London: HEADLINE BOOK PUBLISHING, 1992. – 592 p. 2. Richard N. Patterson Silent witness. – London: Arrow books, 1997. – 566 p. 3. John Grisham A time to Kill. – NY: ISLAND BOOKS, 1992. – 515 p. 4. Richard N. Patterson Degree of guilt. – London: Arrow books, 1993. – 595 p. 5. Lisa Scottoline Running from the Law. – London: HarperCollinsPublishers, 1998. – 232 p.

Козяревич Л. В.

Київський національний лінгвістичний університет

ПРАГМАТИЧНА СУТНІСТЬ ЕМПАТИЗАЦІЇ АНГЛОМОВНОГО ДІАЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

Метою даної статті є комплексне дослідження комунікативно-прагматичних особливостей емпатизації у діалогічному дискурсі. **Проблематика та актуальність** дослідження визначаються загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних розвідок на вивчення мовних явищ в комунікативно-прагматичних аспектах [див. , наприклад, 1; 4; 5; 6; 7].Даний підхід виходить з того, що мова використовується для виконання певних дій [2:200; 3:12]. Іншими словами, мова досліджується не як наукова абстракція з абстрактними одиницями взаємодії, а вона розглядається в реальних процесах спілкування, з конкретними учасниками комунікативного процесу, які виконують в ньому певні ролі. Адже у процесі мовлення люди не просто будують речення, а й використовують їх з певною метою. Саме комунікативно-прагматичний підхід покликаний дослідити комунікативну поведінку мовців.

Слід зазначити, що ми інтерпретуємо явище емпатизації у діалогічному дискурсі як складну єдність емоційного, модального й оцінного компонентів у зв'язку з системою комунікативно-прагматичних настанов мовця. Звідси, вважаємо, що перш ніж виразити емпатію суб'єкт емпатії сприймає, емоційно оцінює стан речей, обставини, які викликали позитивні / негативні емоції, нарешті, оцінює самого об'єкта емпатії, ситуацію, в якій дана емоція виникла. Іншими словами, виражати емпатію розцінюється як *A* виражає емпатію до *B* (з приводу *C* або події). *B* радіє / сумує через *C* або через подію, тому, що *C* та подія є радістю / злом для *B*. Вся ситуація з точки зору моралі розцінюється як хороша / погана. Інакше кажучи, те, що приємне / неприємне для об'єкта є також приємним / неприємним для суб'єкта.

Висловлювання, в яких має місце вираження емпатії ми називаємо емпатійними. Такі висловлювання складають пари реплік, в яких перша виражає емпатію, вона є суб'єктом емпатії та друга реагує - об'єкт емпатії. Важливу роль при вираженні емпатії відіграє суб'єкт, який постає активною стороною, оскільки формулює емпатійні висловлювання. Головна його особливість полягає в тому, що він - суб'єкт відчуваючий, котрий переживає, відчуває. В об'єкті ж сфокусована мета мовленнєвого впливу та причина виникнення емпатизації.

Залежно від характеру ситуації та стосунків між комунікантами можна виокремити такі варіанти емпатизації: **офіційний (конвенційний)** та **неофіційний (неконвенційний)**. Офіційна емпатизація відбувається при стандартних ситуаціях, зумовлюється соціальними конвенціями, а не емоціями відповідно до норм мовленнєвого етикету, характеризується офіційним тоном суровим дотриманням комунікативних схем, ритуалів. Неофіційна емпатизація має місце в розмові між друзями, близькими та родичами. Функціонування неофіційної емпатії визначається емоційним станом мовців, а не характером ситуації, до того ж мовна форма неофіційної емпатії не є клішованою і залежить від характеру та інтенсивності емоцій. Відповідне ставлення мовця до співрозмовника, ступінь їхнього знайомства, їхній соціально-рольовий статус накладають обмеження у вживанні різних форм емпатії, впливають на способи емпатизації та мотивують розподіл емпатизації на емоційно-стриману та емоційно-марковану. Під емоційно-стриманою емпатизацією ми маємо на увазі стримане вираження емпатії, коли мовець вимовляє емпатію як суто етикетне висловлювання. Висловлюючи емоційно-марковану емпатію, мовець відчуває щиру, душевну прихильність до адресата). Звідси, офіційна емпатизація є емоційно-стриманою, неофіційна - емоційно-маркованою. Вважаємо, що офіційна емпатизація в порівнянні з неофіційною менш щира, тобто вербальне вираження емпатії не завжди відображає емоційний стан мовця, що є характерним для неофіційної емпатизації, тому офіційній емпатизації властивий низький ступінь щирості.

Проілюструємо дані положення прикладами:

1. *The two policemen stared at him and he stared back at them "We share your grief, sir." He walked away from them (Cookson).*

2. *His voice came softly " Oh, I'm so sorry that you're in grave trouble." Then after a moment he again said "Oh", as if he fully understood the circumstances. He was still holding her hand (Cookson).*

Перший приклад репрезентує офіційний, емоційно-стриманий варіант вираження емпатії, що диктується офіційним характером ситуації та орієнтований на дотримання соціальних конвенцій. Другий приклад свідчить про невимушену емоційно-марковану емпатизацію, яка відрізняється від офіційної індивідуальним характером переживань мовця, щирістю його власних емоцій, що супроводжуються номінаціями невербальних засобів - *His voice came softly. He was still holding her hand.* Але спільність між цими різновидами емпатизації полягає в тому, що суб'єкт відчуває до об'єкта позитивне інтенсивне відчуття – відношення та виражає його в поведінці. Саме стан душі і є тією метою, в яку намагається потрапити суб'єкт. Це є важливим для адресата і цього він очікує від мовця.

Зупинимось дещо детальніше на розгляді прагматичної **структури** емпатійних висловлювань, яку можна уявити так чином: Я – співпереживаю з тобою – в даному місці – в даний час – за допомогою цього висловлювання – щодо цього предмету – в результаті цього мотива чи причини – з такою метою чи інтенцією – з наявністю таких умов – таким чином. Дана формула свідчить про те, що саме з інтенції мовця починається комунікативна модель емпатії, яка є рушійною силою комунікативного акту на шляху досягнення мети. У випадку з емпатійним висловлюванням його ілюкутивна мета полягає в тому, щоб виразити емоційне відношення до об'єкта / події, розділити його переживання та нарешті позитивно вплинути на адресата. Вважаємо, що ілюкутивна мета емпатійних висловлювань досягається різними шляхами:

- безпосередньо, коли емпатійне висловлювання спрямоване на об'єкт емпатії чи продукується у його присутність:

3. *"Oh, my, but it's so nice to see you - and you, of course, my dear. I've heard such a lot about you from sister I know all about your recent disappointment and I do commiserate with you!" (Hampson).*

- опосередковано, коли емпатійне висловлювання продукується в момент відсутності об'єкта емпатії.

4. *When she heard the story of his father's death, she said "How horrible. Poor little boy. He never told me how it happened" (MacLeod).*

За способом здійснення емпатійні висловлювання можуть бути прямими та непрямыми. Ілюкутивна формула прямих емпатійних висловлювань безпосередньо відображає пропозиційний зміст висловлювання, що експлікується за допомогою лексичних одиниць, в семантичну структуру котрих входить сема емпатії :

5. *"I feel sympathy for Mark. He has lost a job" (Reep).*

Ситуація безпосереднього діалогічного спілкування надає можливості для виникнення та функціонування непрямого (імпліцитного) вираження емпатії, яке полягає в тому, що деякі елементи не отримують експліцитного вираження у складі мовленнєвого висловлювання. Імпліцитне значення емпатії декодується лише в широкому комунікативно-прагматичному контексті. Наступний фрагмент є прикладом непрямої емпатизації, що досягається за рахунок номінації невербальних засобів:

6. *To her own distress and utter humiliation, tears that he could not fail to see sprang to her eyes, and she was suddenly in his arms being comforted with her head pressed against his shoulder and a firm hand on her hair. He was treating her like a child who needed*

reassurance in an unmanageable situation, and for a moment she relaxed against him. "Crashed was the world. And yet I see now, that things had been weakening for some time. All the happiness stopped - but at what particular moment I'm never sure."

"Please don't. You've had a long and tiring day, you ought to rest. Whatever happens", he said gently, "I want you to know that I'm always with you. If you feel that you can't go on your life at Labelle get touch with me." He bent forward and kissed her deliberately on the cheek (MacLeod).

Загалом, емпатійні висловлювання демонструють значну різноманітність прагматичних значень, які набувають саме свого змісту тільки в конкретній ситуації. Отже, в різних мовленнєвих ситуаціях висловлювання може набути різних ілокутивних сил. Як правило, мовець переживає та виражає почуття адресата зі знаком того стану, на який він реагує. Залежно від емоційного стану адресата, ми класифікуємо емпатизацію з позитивним знаком та негативним. Так, позитивні емоції, почуття, наприклад, почуття радості, щастя, задоволення викликають позитивну емпатизацію, яка набуває таких прагматичних значень: **розділення радості, щастя, задоволення, захоплення**. Негативні емоції, такі як страждання, відчай, розчарування, скорбота, туга, журба, занепокоєння, незадоволення, сум викликають емпатизацію з негативним знаком, виражаючи : **підтримку, допомогу, турботу, підбадьорення, втішання, жалість, схвалення, шкоду, досаду**. Наведемо декілька прикладів, які підтверджують вище викладені судження.

- розділення радості:

7. *"I have some news which I think you'll like."*

"You have?"

"Sandy's asked me to marry him."

"You've agreed to marry him?"

"Yes."

"Oh, but this is great news. I'm very, very happy for you, Jean" (Hampson).

- задоволення:

8. *My mother smiled as though she were amused at something she saw in my face.*

"You see, I'm in love now - at last."

"Why, this is wonderful, I can't believe it, Paula" (Chaplin).

- підтримка:

9. *"I'm sorry that he has stayed away from you so long, but honestly believe that he needs this rest. If you are lonely, come and stay with us. We so love and support you"* (Pilcher).

- втішання:

10. *"Oh, yes, Aggie."* *She threw her arms around her sister and held her tightly, until Agnes said, "For goodness sake! Don't cry like that. Now try to go sleep, we'll talk in the morning"* (Cookson).

- жалість:

11. *"I've worked in all kinds of places. Sometimes you're in a country place with nobody else in help. You're tired, but not too tired to feel lonely. But I've have a strong character. You go out onto the servant's porch to enjoy God's creation."*

"Oh," Ammy said. The really subtle thing was the way her attitude changed. She conveyed the impression that she was so damned sorry for me. She was sorry about every garment I put on. I mean to say, she started pitying me (Bowen).

- шкода:

12. *"Hello, darling, how is life out on the frontier? How are you getting along with Mark?"*

" We're not."

"That's a pity. He's a really marvellous man" (Michaels).

- **досада:**

13. *"I know your marriage went wrong," she said. "I'm sorry it did, but I can't help you, Charles. I really can't" (MacLeod).*

Вважаємо, що в межах одного висловлювання можливе суміщення декількох прагматичних значень. Подібне суміщення відбувається в результаті виникнення так званого generic space, в основі якого лежить процес контракції (blending). Процес прагматичного суміщення нерідко стає причиною виникнення якісно нових прагматичних утворень, які в структурному плані можуть бути простими (елементарними), складними, багатокомпонентними. В результаті цього можна говорити про поліілокутивність, тобто про об'єднання різних ілокутивних сил, в яких прослідковується вся складність та протиріччя внутрішнього емоційно-психологічного стану мовця, що відображається в його мовленні.

Так, у наступному прикладі поєднались декілька прагматичних значень:

- **поєднання шкоди та втішання:**

14. *"Jenny," he soothed her, slipping an arm around her shoulders. "What a pity. It'll be all right" (Carrol).*

- **поєднання підбадьорення та втішання:**

15. *"You hurt your family without meaning to. It was an accident!"*

"I can't believe it," she whispered brokenly.

"But once you'll no longer be tortured by nightmares and nagging doubts. Facing up to the truth is half the battle. After that the rest is easy." He gathered her closer in his arms, reassuring her (Badger).

- **поєднання жалості та допомоги:**

16. *"Melanie was weakening rapidly. A month's holiday in our house would surely help her to forget this terrible ache in her heart" (Hampson).*

Як бачимо, емпатійні висловлювання можуть вміщувати в собі декілька ілокутивних сил. Визначити яка ілокутивна сила домінує чи нейтралізується, можна тільки у відповідній мовленнєвій ситуації, знаючи всі фактори як лінгвістичного так і екстралінгвістичного контексту. Ці додаткові значення посилюють ефект емпатизації та силу її впливу на адресата, який інтерпретує отриману інформацію та тим самим модифікує свій внутрішній світ. Більш того, в силу своєї позитивної спрямованості емпатія нерідко супроводжується вираженням інших позитивних почуттів, як поваги, симпатії, любові, прихильності. Втім, ілокуція емпатійних висловлювань завжди позитивно спрямована. Їх спрямованість - на підтримання або поліпшення самопочуття співрозмовника із метою встановлення такого емоційного контакту, який дозволив би продовжувати спілкування в необхідній тональності.

Найбільш типова реакція на емпатизацію є її прийняття, тобто коли вона позитивно сприймається адресатом та створює позитивний перлокутивний ефект.

Перлокутивний ефект може мати різні маніфестації: позитивне прийняття, прийняття з вдячністю, із здивуванням, з неприємним відчуттям, зокрема болем, індеферентне прийняття, повне неприйняття, наприклад:

- **позитивне прийняття**

17. *He got up and stood behind her, his hands on her shoulders. He took a deep breath. "Can't you see, Eden? If onlys can go on forever but they don't solve a thing. You weren't at fault nor was your father. It was a tragic accident and you needn't feel guilty about being the only survivor. You're the brave girl. His smile warmed her heart." Brave girls don't die easilly." She felt calm and peaceful inside (Badger).*

- прийняття із вдячністю

18. *She had told her love that night and Charles had met her helpless little confession with sympathy. He was sorry for her. "Don't go to bed chasing the past," he ordered. Her smile was grateful.*

"Thank you, Jean-Paul," she said. "I feel as if a load has been taken off my shoulders. I don't know why you should be so kind to me" (MacLeod)

- індеферентне прийняття

19. *"Oh, I'm so sorry. I... if only I'd known. I've known how you feel." Robert made no answer to this, and they drove in silence, each busy with his own thoughts (Pilcher).*

- неприйняття, яке створює негативні перлокутивні ефекти

20. *Her friends talked how sad they felt for us. My mother said "They think I am helpless, which makes me angry. I don't need their sympathy" (Troyfran).*

У даному випадку співчуття оточуючих викликає лише роздратування, тому що в горі людині хочеться побути одній. Тоді співчуття є недоречним, воно не приймається співрозмовником.

Такі випадки свідчать про те, що ілокутивна мета емпатійного висловлювання - позитивно вплинути на співрозмовника досягається не завжди і, відповідно, перлокутивний ефект не завжди полягає в позитивній зміні емоційного стану адресата.

Таким чином, розглянувши прагматичний потенціал емпатизації, ми можемо стверджувати, що емпатійні висловлювання демонструють значну різноманітність прагматичних значень. Емпатизація створює позитивний перлокутивний ефект, хоча можливі випадки її неприйняття, що спричиняє негативний перлокутивний ефект. У подальших дослідженнях емпатизації є доцільним описати мовні засоби, що вживаються комунікантами для вираження емпатії в англійській мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданов В.В. Речевое общение. Прагматический и семантический аспекты. - Л.: Наука, 1990. - 140 с. 2. Жоль К.К. Язык как прагматическое сознание: Философский анализ. - К.: Вища школа, 1990. - 238 с. 3. Почепцов Г.Г. О месте прагматического элемента в лингвистическом описании // Прагматические и семантические аспекты синтаксиса: Сб.научн. тр. - Калинин: Калининск. гос. ун-т. - 1985. - С. 12-18. 4. Старикова О.М. Модификация прагматического значения предложения // Синтаксис, семантика и прагматика мовних одиниць. - К.: НМКВО, 1992. - С. 126-131. 5. Сусов И.П. Семантика и лингвистическая прагматика // Язык, дискурс, личность. - Тверь: Тверской гос. ун-т, 1990. - С. 125-133. 6. Фролова И.Е., Туманянц З.Р. Анализ формул речевого этикета с прагматическим значением экспрессива // Актуальні проблеми вивчення мови та мовлення міжособової та міжкультурної комунікації. - Харків: Константа. - 1996. - С. 189-191. 7. Шевченко И.С. Историческая динамика прагматики предложения: английские вопросительные предложения 16-20 вв. - Харьков: Константа, 1998. - 168 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.Badger R. Shadows of Eden. - New York: Mills & Boon Limited, 1986. - 189 p. 2.Carrol J. Run Before the Wind.- New York: Dell Publishing Co, 1983. - 187 p. 3.Cookson C. The House of Women.- Great Britain: Cox & Wyman ltd., Reading Berks, 1992. - 383 p. 4.Cookson C. The Wingless Bird.- Great Britain: Cox &Wyman ltd., Reading Berks, 1990. - 508 p. 5.Hampson A. South of the Moon. - New York: Mills & Boon Limited, 1979. - 186 p. 6.MacLeod J. Search for Yesterday. - New York: Mills & Boon Limited, 1978. - 190 p. 7.Michaels L. Capture a Shadow. - New York: Mills & Boon Limited, 1986. - 188 p. 8.Pilcher R. Another View. - New York: St. Martin's Press, 175 Fifth Avenue, 1986. - 144 p. 9.Reep D. The Blakemore Touch. - New York: Silhouette Books, 1988. - 187 p.10.Twenties Century American Short Stories. - New York: Heinle &Heinle Publishers, 1999. - 261 p.

KORBOZEROVA N.M.

Universidad Nacional de Kyiv Taras Shevchenko

CONCEPTO DEL TEXTO EN LA LINGÜÍSTICA ACTUAL

Tanto la gramática tradicional como las distintas corrientes lingüísticas modernas consideraban la oración como la máxima unidad de descripción lingüística. A mediados de los años 60 va surgiendo una serie de trabajos, entre ellos la lingüística del texto, que generan un enfoque distinto del estudio del lenguaje, ya que, de una parte, superan las gramáticas basadas en la oración. Y de otra, consideran el lenguaje como una actividad humana encaminada a hacer, a conseguir algo, introduciendo de esta forma en el análisis de la lengua el componente pragmático.

El punto de vista que empezó a adoptar la lingüística no sólo contemplaba el estudio de la lengua como sistema de signos, con sus estructuras abstractas y sus reglas de combinación, sino que, además, añadía el estudio de la utilización concreta que en la lengua hace el hablante real en una situación dada. Las lenguas son partes integrantes de la realidad sociocultural de los grupos humanos y la diversidad de las lenguas en su uso es un síntoma de la diversidad de esos grupos, motivada por el origen geográfico, el social o los distintos registros ideomáticos. Considerar este hecho suponía extender el estudio del hablante «ideal» a los innumerables hablantes reales y a la multiplicidad de situaciones comunicativas.

Dentro de las nuevas corrientes, también se reparó en que la facultad del lenguaje no se ejerce mediante enunciados de habla aislados y cerrados, sino mediante un discurso o texto en el que enunciados sucesivos se articulan en un todo con una significación global que condiciona su estructura. Por tanto, un análisis que no rebase en marco de la oración no puede dar cuenta de toda una serie de fenómenos lingüísticos interoracionales. Por ejemplo: Voy a casa. *Allí me esperan los asuntos.*

Un texto no es una suma de oraciones, sino la gran unidad del lenguaje, entendido comunicativamente, que tiene sus reglas de formación y cumple una finalidad determinada. Esta consideración no es un planteamiento nuevo, ya que sus orígenes se remontan a la retórica clásica, la cual se ocupaba de la descripción normativa del arte de hablar orientado al hablar bien o eficaz (*ars bene dicendi*), en oposición al hablar correcto como objeto de la gramática (*ars recto dicendi*). El carácter pragmático de la retórica se abandonó a principios de siglo y hoy puede considerarse un precedente histórico de la lingüística del texto.

También la gramática tradicional y sus estudios sobre el discurso son antecedentes de la lingüística textual, puesto que ya se observan conceptos considerados luego fundamentales como que el discurso está compuesto por unidades internacionales, las oraciones, y que éstas se unen mediante una relación de coherencia y una trabazón psíquica de orden superior. La unidad del discurso obedece a leyes psicológicas, y, según ellas, el oyente o el lector percibe la coherencia o incoherencia del discurso que se le dirige.

Así pues, la lingüística del texto surge por la necesidad de aclarar una serie de fenómenos sintácticos que no podían ser explicados si no se tenía en cuenta el contexto verbal, es decir, las frases anteriores y posteriores del mismo texto, la coordinación, el uso del artículo, la correlación y el uso de los tiempos verbales, la pronominalización, fenómenos que ya habían sido observados por la gramática tradicional.

Algunos autores distinguen entre la lingüística del texto que se ocupa de los procedimientos generales para construir textos, los cuales son aplicables a cualquier idioma, y la gramática del texto que se ocupa de los procedimientos con que cuenta una lengua determinada. Por ejemplo, para expresar digresión, el español cuenta con tres partículas: por cierto, a todo esto, a propósito; para expresar resumen o cierre de un texto por fin, en resumen, en pocas palabras, etc.

Junto con la lingüística del texto, otras disciplinas como la sociolingüística, la pragmática, la teoría de la enunciación, la etnografía de la comunicación, la psicolingüística, se preocupan por describir y analizar los factores lingüísticos y extra lingüísticos que intervienen cuando hacemos uso de la lengua. La pragmática considerada como parte de la semántica

(ciencia de los signos) que estudia la relación entre los signos y los usuarios. Es decir, estudia los elementos que concurren en el uso del lenguaje dentro de interacción social y la influencia que ejercen en los demás hablantes.

El componente pragmático de dichas corrientes nos recuerda que el lenguaje es un sistema de signos y de combinaciones puestos fundamentalmente al servicio de la relación social, que se basa en un proceso de intercambio informativo entre emisor y receptor. Los actos verbales comunicativos utilizan el lenguaje con la intención de conseguir distintos objetivos: informar, manifestar ideas y conocimientos, establecer contactos, mostrar sentimientos, sensaciones y experiencias, persuadir a los demás con nuestras opiniones o ideas, manipular, dominar, convencer, afirmar, dudar, explicar, prometer, desear, ordenar, agradecer, pedir, preguntar, admirar, sorprender, saludar, etc.

Es evidente que todas estas manifestaciones pueden producirse mediante formas distintas de comunicación (o códigos diferentes) no lingüísticas: visual (imagen, fotografía, pintura, cartel, cine, televisión), acústica (sirena, sonidos de timbre, campana, música), táctil (suavidad, aspereza), gustativa (amargo, salado, dulce), olfativa (aroma, fragancia), gestual (movimiento de manos, cabeza, párpados), mímica (sinfonía, melodía, canción).

Lingüísticas: oral, escrita. Mixtas: uso de la lengua oral y los gestos, uso de la lengua escrita y las imágenes.

En un concreto de comunicación o en una manifestación textual intervienen los factores siguientes: el emisor, que es el hablante (autor) del texto, expresa un mensaje (texto u obra) a través de un canal (oral o escrito) hacia un receptor (oyente o lector). Ambos interlocutores deben conocer el sistema o código de signos (lengua) y tener en cuenta el contexto en que se produce el mensaje.

Las disciplinas tradicionales tomaban la oración como la unidad de descripción lingüística por excelencia. Las oraciones están compuestas por una serie de elementos combinados según reglas convencionales, que son estudiadas por la gramática en sus distintos niveles. La gramática, basándose en las reglas, enseña la articulación de las unidades lingüísticas que forman los textos y describe modelos y estructuras.

La semántica es la parte de la lingüística que se ocupa del significado de las palabras en la oración pero aisladas de cualquier texto. El significado que estudia la semántica es el que recoge en los diccionarios. Esta disciplina analiza problemas como el de la ambigüedad, el de la polisemia y la correspondencia entre el significado de las oraciones y la realidad extralingüística.

En los enunciados se aparejan significados no convencionales que no son analizados por la gramática sino por la pragmática. Esta disciplina lingüística estudia la dimensión social del lenguaje, el uso que hacen de él los hablantes en su intercambio comunicativo. A pesar de que las palabras tienen significado por sí mismas, la comunicación exige algo más que un intercambio de significados. Así, existe diferencia entre dos frases: *¿Qué quiere decir esta palabra?* Y *¿Qué quieres decir con esta palabra?* En primer caso estamos preguntando acerca de un significado gramatical que puede obtener en un diccionario y, en el segundo, se pregunta por el significado que posee una palabra en determinado contexto. Este significado es intencional y depende de las circunstancias en que se produce el acto de comunicación.

Es decir, hablar no es no estructurar palabras, sino descubrir las intenciones de nuestro interlocutor, hacer expícitas las muestras o por el contrario enunciarlas hábilmente en función de nuestros intereses. Claro está que un hablante hábil será capaz de descubrir las intenciones a través del mínimo indicio lingüístico. El estudio de estos mecanismos conversacionales no afecta a la gramática sino a la pragmática.

La palabra texto ha sido ampliamente utilizada., aunque con un sentido distinto al que tiene en la lingüística del texto. Antes se refería a una muestra de buena literatura para ser utilizada.

En la acepción moderna, texto significa cualquier manifestación verbal que se produce en un intercambio comunicativo. El texto es una actuación lingüística o mensajes expresados, orales, por los hablantes de una lengua. Además, es una unidad completa de comunicación, oral o escrita, encuadrada dentro de un contexto determinado, expresada con una intencionalidad y presentada con un sentido unitario. Por tanto, son textos los escritos literarios, las conversaciones, los anuncios publicitarios, los prospectos, etc. Es decir, que se considera texto tanto a los literarios como a los no literarios; tanto a los de la lengua oral como a la escrita.

La relación entre texto oral y escrito puede ser representada del modo siguiente;

El lenguaje como proceso interactivo:

	Emisor ↔ receptor
Hablante ↔ oyente	Escritor ↔ lector
Unidad comunicativa oral	Unidad comunicativa escrita
Conversación – diálogo – exposición	Obra escrita
Discurso	Texto

Texto es la unidad lingüística comunicativa fundamental, producto de la actividad verbal humana, que posee carácter social. Se caracteriza por su cierre semántico y comunicativo y por su coherencia (debida a la intención comunicativa del hablante de crear un texto íntegro), y a su estructuración mediante los conjuntos de reglas: las del nivel textual y las del sistema de la lengua.

Tres son las ideas que definen el texto:

- Carácter comunicativo lo que significa una acción que se lleva a cabo con una finalidad comunicativa.
- Carácter pragmático lo que se produce en un determinado contexto extralingüístico, con interlocutores, objetivos y referencias constantes al mundo. Los textos no tienen sentido fuera de este contexto.
- Estructura que quiere decir que el texto posee una organización interna basada en las reglas gramaticales y en la coherencia, que garantizan el significado del mensaje y el texto en la comunicación.

No existe una definición inequívoca del texto, como tampoco existe una única gramática del texto o del discurso.

Junto al término texto aparece el de discurso que en la filología española a menudo se utiliza como su sinónimo por referirse ambos a las unidades del lenguaje con carácter comunicativo. Discurso es un término prácticamente idéntico a texto y en las escuelas francesas y anglosajonas es el término generalizado. Sin embargo, a veces se establecen diferencias entre texto y discurso. De tal manera, el texto es un conjunto de unidades lingüísticas interrelacionadas el discurso es la unión del texto y el contexto. Es decir, el texto más su dimensión pragmática incluyendo tales aspectos como, por ejemplo,

sciolingüísticos, etnoculturales, psicolingüísticos, etc. En el uso coloquial, discurso se aplica a una exposición oral, más o menos formal, por ejemplo, un discurso político. En una acepción más técnica, discurso es una muestra lingüística, generalmente oral, para analizar.

No existe acuerdo sobre si el concepto de texto debe reducirse al plano del habla (actuación) o si es una unidad que tiene asimismo una dimensión en el plano de la lengua (competencia). Los gramáticos generativos argumentan que la competencia lingüística del hablante no se limita a la oración, sino que abarca el texto. Es decir, el hablante además de producir y reconocer oraciones bien construidas, es capaz de producir y reconocer textos. Por

ello, aunque las características más notorias del texto se sitúen en el plano del habla, la gramática de una lengua debe incluir tanto reglas para generar oraciones como para generar textos. Todo texto está ligado al contexto, que abarca al mismo tiempo los siguientes elementos, lingüísticos y no lingüísticos.

El resumen. Cualquier acto de la comunicación se produce en medio de circunstancias variadas. De ahí que hablemos de contextos como: especial, temporal, histórico, cultural, social, ocasional.

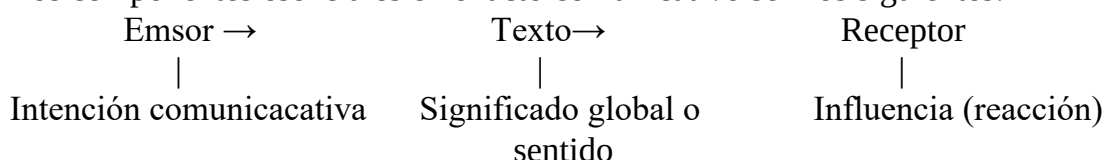
KORBOZEROVA N.M.

Universidad nacional de Kyiv Tarás Shevchenko

FORMAS DISCURSIVAS E INTENCIÓN COMUNICATIVA

El texto es una unidad de sentido completo, constituida por contexto e itegrada, armónicamente, por unidades más pequeñas: palabras, oraciones y párrafos. Pero, además de producirse en una situación concreta, de haber elegido el nivel de lengua y la forma oral o escrita, todo texto contiene una intención comunicativa. En ella se carácter significativo global, el propósito del autor y la influencia en el receptor (lector).

Los componentes esenciales en el acto comunicativo son los siguientes:

Para conseguir reflejar intencionalidad en un acto de comunicación o en un texto y obtener la finalidad deseada, debemos recurrir a las funciones del lenguaje que son:

Intención	Finalidad	Función del lenguaje	Elementos que intervienen
Expresar opiniones	Manifestación subjetiva de la realidad	Expresiva	Experiencia, sensaciones y sentimientos
Influir con pregunta, ruego, exigencia, etc.	Exhortación	Apelativa	Características del receptor código similar, visión del mundo
Informar y dar a conocer hechos y conocimientos	Comunicación objetiva	Representativa o referencial	Contexto y análisis de la realidad en el mensaje (o texto)
Aclarar conceptos e ideas	Explicación de ideas, conocimientos y palabras	Metalingüística	Código (sonidos, palabras, frases)
Iniciar o continuar la comunicación	Relación comunicativa	Fática de contacto	Canal, contexto, mensaje e interlocutores
Estimular el interés, la belleza y el goce	Literaria	Estética o poética	Forma del mensaje y estilo

Cuando hablamos o escribimos, tenemos la intención de decir algo a alguien para algo. Nos preocupamos de expresar las ideas, el tono y el sentido general, en función de los interlocutores a los que nos dirigimos. Por esa razón, la finalidad está ligada a la intención

comunicativa, a la situación concreta, al alcance de lo que vamos a expresar o comunicar y al medio físico en que se transmite.

Cualquier acto de comunicación va encaminado a expresar, comunicar o convencer de algo. En este sentido, las funciones del lenguaje están unidas, consciente o inconscientemente, a todos los hablantes. Otra cosa será el grado de conocimiento que puedan tener unos u otros sobre los temas tratados, la formación cultural y el nivel del lenguaje empleado. Lo característico es la relación estrecha que existe entre la finalidad y los aspectos esenciales de los textos:

Finalidad	Nivel de uso de la lengua	Formas textuales o de expresión	Tipos de textos
Manifestación, subjetiva de la realidad (expresar opiniones, sensaciones y vivencias)	Coloquial, expresivo, literario	Diálogo, monólogo, narración, poesía, descripción y forma epistolar	Conversación, carta, diario, novela, poesía, cuento, obra teatral
Exportación (convencer de nuestras ideas)	Persuasivo, coloquial	Diálogo, narración	Conversación, diálogo, publicitario, periodístico, novela
Comunicación objetiva (informar, comunicar, dar a conocer ideas, ensayar y servir de utilidad)	Coloquial, culto científico, discursivo, informativo	Diálogo, narración, exposición, argumentación	Periodístico, científico, ensayo, jurídico, humanístico, didáctico, práctico
Explicación (clarificar, investigar, exponer, explicar y defender ideas)	Científico, culto, discursivo e informativo	Exposición, argumentación, diálogo, dialéctica	Científico, humanístico, didáctico, periodístico, ensayo
Relación comunicativa (mantener la comunicación y la relación textual)	Coloquial, vulgar	Diálogo, monólogo, coloquio	Conversación, diálogo, debate, guión, novela, obra teatral
Literaria (crear con estilo armónico y bello obras de ficción)	Expresivo, estético, creación ficticia	Narración, descripción, diálogo, epístola	Novela, relato, cuento, fábula. Obra teatral, poesía y ensayo

Es evidente que las clases de textos, o discursos, se utilizan para establecer relaciones de diferente forma: la comunicación habitual (expresión coloquial); la representación de la realidad o conocimiento del mundo (ciencia, ensayo expositivo, informe profesional o especializado); la información de hechos (géneros periodísticos); la relación con instituciones y ciudadanos (documentos, textos jurídicos y administrativos, cartas, instancias); la creación literaria (narración, poesía u obra teatral).

Un texto puede presentar una extensión variable. Normalmente, todo texto suele estar integrado por palabras, oraciones, períodos y párrafos. Estas unidades deben estar interrelacionadas en torno a un tema central, cuya disposición proporcione a sentido global y coherente previsto.

La mayor parte de los textos están organizados en párrafos, que explican las ideas principales y secundarias de un esquema previamente organizado sobre un determinado tema. Un texto suele tener tantas ideas como párrafos. De ahí que se le considere al párrafo como la unidad estructural y significativa del texto. Los párrafos varían en extensión y disposición según el tipo de texto, el género y estilo del autor.

Las oraciones que integran el párrafo se centran en una idea principal, y a ella se pueden unir otras secundarias que matizan, ejemplifican, dan razones o añaden datos. Se van uniendo por medio de enlaces y además, se asegura la claridad de las ideas mediante el punto y seguido. Asimismo, la

conexión entre párrafos proporciona cierta coherencia semántica al texto hasta convertirlo en una unidad de sentido global. Se propone el esquema de la integración de las unidades hasta constituir el texto como unidad superior de la comunicación:

- Morfema (unidad mínima de significado)
- Palabra (unidad de significado y gramatical)
- Sintagma (unidad mínima de función sintáctica)
- Oración (unidad superior sintáctica y significativa)
- Enunciado (unidad mínima de comunicación)
- Período (unidad formada por un conjunto de oraciones separadas por punto y seguido)
- Párrafo (unidad estructural de significación)
- Texto (unidad máxima de comunicación y de sentido completo, expresada por alguien en un contexto con una intención y finalidad determinadas).

Las de los párrafos (o textos) se unen entre sí, conformando el texto mediante estas técnicas:

- La repetición de la información conocida manifestada por el sujeto o tema. El tema llamado también “tópico” está en relación con el sujeto de la oración;
- Incorporación de la información nueva manifestada por el predicado o rema a las sucesivas consecuencias que van constituyendo el texto. El rema llamado foco o comentario está ligado al predicado de la oración.

Los párrafos varían en extensión y disposición según el tipo del texto, el género y el estilo del autor. Unos prefieren períodos y párrafos cortos, que dan agilidad, o estilo enciso; hay quienes se inclinan por frases largas y completas que amplían el párrafo y ralentizan la expresión, o estilo amplificado, y otros, por influencia del periodismo escrito, se decantan por una combinación de expresiones concretas y períodos extensos, o estilo mixto.

Los textos varían según la finalidad que se proponga el hablante: informar, narrar, describir, exponer, argumentar, instruir o dialogar. Aunque cada forma discursiva tiene un campo definido, ninguna es exclusiva ni se utiliza de forma única en un texto. Es frecuente la utilización de dos o más formas de expresión en la construcción de textos sea escritos; al igual que pueden combinarse, aunque no mezclarse, funciones y niveles o registros lingüísticos distintos.

Son imprescindibles las técnicas que nos brindan las formas de expresión. Con ellas se pueda tratar la más extensa variedad de temas. Cada forma discursiva, sin embargo, se proyecta sobre ámbitos temáticos más específicos. Es decir, unos temas son más apropiados y se presentan mejor para unas formas que para otras. Así en temas se presentan:

- Descriptivos: objetos, paisajes, personas, animales y escenas.
- Narrativos: hechos reales, verosímiles, sentidos o vividos.
- Imaginativos: realidades soñadas, ficticias, fantásticas, imaginarias o hechos posibles, imaginarios o extraordinarios.
- Sentimentales: emociones, pasiones, inquietudes, movimientos sociales o afectivos, nostalgia, melancolía, añoranza, amores, desamores.
- Dialogados: vivencias y experiencias diarias, percepciones, ideas.
- Epistolares: cartas familiares, amistosas, literarias o comerciales.
- Informativos: divulgativos y periodísticos, basados en el conocimiento objetivo de la realidad.
- Didácticos: destinados a transmitir pensamientos y explicaciones claras.
- De estudio o investigación: científicos, humanísticos, ensayos, comentarios, exámenes, monografías, exposición de temas.
- Prácticos: instancia, oficio, recurso, currículum, autorización, declaración.

En la narración se caracterizan el lugar, tiempo y acción dramática; sucesión de hechos y personajes. El género: novela, épica, fábula, leyenda, relato, crónica, cuento, apólogo.

En la descripción se enumeran los detalles y matices, se percibe la realidad. El género: novela, relato, cuento, leyenda, poesía, científica.

En el diálogo están presentados los interlocutores, alternancia de preguntas-respuestas, dinamismo y naturalidad. El género: novela, relato, cuento, fábula, conversación, entrevista, debate, teatro, cine.

En la exposición aparecen orden, claridad y objetividad, rigor y exactitud en las ideas. El género: ensayo, artículo, informe, documento, monografía, comentario, editorial.

La argumentación se caracteriza por la defensa de ideas y recursos dialécticos. El género: ensayo, artículo, discurso, tesis.

El discurso epistolar se caracteriza por la presencia de la segunda persona la dirección a un interlocutor ausente. El género: carta, novela.

Para que una sucesión de oraciones pueda convertirse en una unidad comunicativa que exprese un significado completo, para que se convierta en un texto, debe cumplir una serie de propiedades, que se reducen a la coherencia y la cohesión.

Bajo el término la coherencia se entienda la aceptabilidad y la adecuación. La cohesión incluye la intencionalidad, la informatividad, la situacionalidad comunicativa y la intertextualidad.

La aceptabilidad es la propiedad por la que el texto resulta apropiado para un contexto determinado. Sería inaceptable que, por ejemplo, un profesor le dijera a un alumno: “*Castigado sin postre por no responder bien a las preguntas del examen*”. Es un texto correctamente formulado desde el punto de vista morfosintáctico y semántico, pero no desde el pragmático.

La adecuación implica el conocimiento y el dominio de la diversidad lingüística. La lengua no es uniforme ni homogénea, sino que presenta variaciones según diversos factores como la geografía, el grupo social, la situación comunicativa, la interrelación entre los hablantes, el canal de comunicación, etc. Ser adecuado significa saber escoger, de entre las soluciones que ofrece la lengua, la mas apropiada para cada situación. Esto implica tener bastantes conocimientos, aunque no sean plenamente conscientes, sobre la diversidad lingüística.

En resumen, la intencionalidad se refiere a la elección y organización de las unidades lingüísticas de acuerdo a un fin. En la frase siguiente: *Por favor, no me digas*, el hablante emplea formulas de cortesía en correspondencia con sus deseos de conseguir el favor. La informatividad tiene que ver con la cohesión y la coherencia y por eso esta propiedad no se trata como la independiente. La situacionalidad comunicativa determina al texto y condiciona su estructura y organización. Un texto no es algo aislado sino que únicamente alcanza su sentido dentro de un contexto definido. Ya que los textos no son productos espontaneos, sino que se encuadran en generos y se construyen a partir de otros textos. Estos modelos pertenecen a una tradicion y se elaboran con materiales extraídos de la misma.

КОСТИК О.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СПІВВІДНОШЕННЯ МОРФОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМАТИКИ І ЇЇ АКТУАЛІЗАЦІЯ В МОВІ

Елементи, що комбінуються в мові або тексті є представниками певним чином організованої граматичної системи або окремих підсистем. Однак між елементами будь-якої системи і їхньою актуалізацією в мові немає повної відповідності в плані частотності їхнього вживання. Характер і відносна частотність реалізації в конкретному тексті визначених одиниць системи варіюються в залежності від форми мови (усної або письмової), функціонального стилю, діалектних (варіантних) особливостей мови, а також від конкретної ситуації висловлення. Розуміння цих залежностей має першорядне значення не тільки в теоретичному аспекті – для визначення співвідношення віртуального (як елемента мовної системи) і актуального (як її реалізації) у мові (Балли ІІІ. Общая лингвистика и вопросы французского языка. М., 1955, с. 53, 93 і ін.), але і з практичної точки зору – для встановлення цілей і матеріалу вивчення граматики мови і виділення тих елементів системи, що характеризуються найбільшою частотністю вживання або, навпаки, надлишкові (тобто рідко реалізуються в мові).

Доводиться констатувати, що критерій частотності далеко не завжди дотримується в навчанні і вивченні граматики і найчастіше рідкісні явища трактуються на однакових правах з частотними.

Звертання до частотності явища в тій чи іншій формі мови не означає, однак, що пізнання складних і різноманітних кореляцій у системі не повинне бути предметом пильної уваги лінгвіста, як теоретика, так і практика. Тільки пізнання внутрішніх законів організації будь-якої підсистеми мовних одиниць може забезпечити правильне розуміння її функціонування в конкретній ситуації висловлення. Зрозуміло, що в рамках однієї статті неможливо освітити всі принципи структурної організації граматичних одиниць і те, як вони реалізуються в тексті (у широкому розумінні цього терміна – як будь-якого з'єднання слів у зв'язне ціле). Наша задача обмежується викладом основних принципів, на яких будуються граматичні кореляції в системі англійського дієслова, і деякими ілюстраціями їхньої дії в словесному вираженні у визначених умовах. Торкнемося також деяких синтаксичних проблем у тому ж плані. Знання правил організації системних одиниць важливо не тільки для визначення їхнього вживання, але і для уточнення композиції тієї чи іншої мікросистеми, наприклад дієслова, її основних і периферійних елементів, а також для відмежування елементів, які її не стосуються.

Дієслівна система – найбільш складний елемент морфологічного ладу англійської мови. Вона ґрунтується на деяких структурних принципах, що діють у всіх її частинах, або мікросистемах. Виявлення подібних загальних постулатів істотно для розуміння того, як ця система „працює” і як вона реалізується в мові. Термін „структурний” у даному випадку ґрунтується на понятті структури в тому плані, як вона трактується в різних галузях науки. Структура має на увазі взаємозалежність між її елементами, тобто компоненти структури з'єднуються в єдине ціле за допомогою визначених відносин. Структура завжди являє собою ієрархію симетрично організованих одиниць, і зміни в одному елементі спричиняють аналогічні зміни в іншому, зв'язаному з ним регулярними відносинами. Ієрархія і полярність – дві головні ознаки структури. Ці властивості структури як наукового поняття були сформульовані на симпозіумі, що відбувся в 1956 році в Парижі, присвяченому розглядові поняття структури в різних галузях науки (*Notion de structure et structure de la connaissance. Centre international de synthèse. Paris, 18-27 avril, 1956*; розгорнутий опис структури мови і її властивостей див. також у кн.: Солнцев В. М. Язык как системно-структурное образование. М., 1977).

Наведемо основні правила структурної організації дієслівної системи, що мають пряме відношення до функціонування дієслівних форм у мові і до інтерпретації відносин у самій системі.

I. Перше правило (або принцип) – структурна однаковість дієслівних формантів. Це означає, що випадкові елементи не можуть служити показниками граматичних категорій. Кількість граматичних показників у мові взагалі обмежена, включаючи аналітичну форму. В англійській дієслівній системі мається визначений фіксований набір граматичних морфем і стабільних допоміжних дієслів у різних комбінаціях з неособовими формами. Перше правило (або принцип) істотне для конструювання системи, тому що воно виключає із засобів вираження такі граматичні категорії, як час, вид, спосіб, стан, елементи, приписувані деякими лінгвістами цим категоріям, хоча вони і не виражають у своїй формі відповідні граматичні ознаки. Маються на увазі наступні випадки:

1) сполучення з модальними дієсловами розглядаються як нереальний (умовний) спосіб. Однак умовний спосіб в англійській мові: *subjunctive* (суб'юнктив типу *were, had been*) і *conditionals* (кондиціоналіс типу *would be, would have been*) – виражає абстрактне поняття проблематичного припущення, наприклад; *It would have been much better if you*

had let me alone, а модальні дієслова вживаються в тому випадку, якщо той, хто говорить має намір додати якесь конкретне модальне значення висловленню, наприклад: *If parsimony could have made a man rich, Sir Pitt Crawley might have become very wealthy* (W. Thackeray). В останньому реченні модальні дієслова стоять у формі *subjunctive*, що збігається з минулим часом дійсного способу, і тут уже проблематична дія ускладнена конкретними модальними відтінками. Поєднання сполучень з модальними дієсловами і формами нереального способу почасти обумовлюється подібністю лінійної структури модальних сполучень і аналітичної форми *conditionals*, а також близькістю змісту модальності в тих і інших (з питань, зв'язаним з нереальним способом, що згадується в статті, див.: Хлебникова И. Б. Сослагательное наклонение в английском языке как общелингвистическая проблема. Калинин, 1971, або переклад цієї книги: Khlebnikova I. B. *The Conjunctive Mood in English. As a Problem in General Linguistics*. The Hague – Paris, 1976);

2) спільність лінійної структури з аналітичною формою може також бути причиною приписування статусу пасиву фразам типу *got lost, became engaged*. Але дієслова *get* і *become* не можуть бути зараховані до стандартних, універсальних допоміжних дієслів, тому що з їх допомогою не можуть бути утворені будь-які часові форми активу або пасиву, такі, як *the purse has got lost, I am getting sitting* і т.п.;

3) фрази типу *to be going to, to be about to* іноді розглядаються як форми майбутнього, а фрази типу *to keep smoking, to begin doing* – як форми тривалості, однак це неможливо з причин, зазначених вище: усі згадані дієслівні сполучення не входять у часові або модальні опозиції і не мають власних граматичних ознак (сем). Якщо подібні елементи прийняти в якості стандартних, то система вийде хаотичною і суперечною самому поняттю системи. Жодне з цих несистемних утворень не корелює із системними формами.

II. Друге правило (або принцип) структурної організації дієслівної системи стосується значимих кореляцій, відображених у стандартних формах. Найбільш характерний принцип, на якому ґрунтуються відносини в дієслівній системі й у морфології взагалі, – це бінарність протиставлень граматичних ознак, що складають зміст граматичної форми, що створює вибір у мові однієї з двох протипоставлених форм. На вибір впливають одиниці оточення, аспектуальний характер самого дієслова, процес нейтралізації опозицій, загальна спрямованість висловлення. Наприклад, у контекстах *He thinks of you* або *Do you smoke?* і *He is thinking of you* або *Are you smoking?* вибір між членами опозиції по тривалості залежить від того, чи розглядається сама подія чи процес дії. У парах форм, що корелюють у системі, присутні одна або дві інтегруючі семи (граматичні значення), загальні для обох членів опозиції (у прикладах вище – сема теперішнього часу), і одна сема, що диференціює, (у даних прикладах – сема тривалості), що відрізняє членів опозиції. Так, у парі *having done – having been done* загальною маркірованою (тобто вираженою формально) семою є сема перфектності, а що диференціює – пасивності. У той же час такі члени часової мікросистеми, як *I speak – I have been speaking*, не знаходяться в опозиції і відповідно не можуть контрастувати в аналогічних контекстах, тому що хоча вони і мають одну загальну сему – теперішнього часу, але розрізняються двома семами, що диференціюють – перфектності і тривалості, що створює занадто велику відстань між двома одиницями. Вибір форми в контексті обумовлюється або контрастом створюваним семою, що диференціює, або, навпаки, спільністю інтегруючих сем, коли контраст між цими формами нейтралізується завдяки якому-небудь елементові в контексті, що у своїй семантиці містить узагальнене значення граматичної семи, що відрізняє дві форми. Наприклад: *He has been waiting for you for two hours* і *He has waited for you for two hours*, де сема тривалості виявляється в

обставині часу і тому може залишитися не вираженою у формі дієслова. Таким чином, в умовах нейтралізації обидва члени опозиції можуть взаємозамінятися, наприклад: He said he lived there before = He said he had lived there before, або в театральних ремарках, спортивних коментарях, де нейтралізується тривалість: He blows out the match, puts up his pipe... (B. Shaw) і т.п. Отже, елементи контексту грають дуже важливу роль у виборі граматичної форми (разом з лексичним наповненням форми). Ще приклад: у реченні From time to time she raised her eyes обставина часу перешкоджає виборі противочлена опозиції – минулого тривалого, оскільки сполучення from time to time позначає багаторазову дію, що являє собою одну з ознак інваріантного (тобто загального) значення цієї граматичної форми. Дане твердження підводить нас до наступного правила структурної організації дієслівної системи.

III. Третє правило констатує існування інваріантного значення в кожного члена парадигматичного ряду, що містить у собі диференціальні ознаки (ДО), або, інакше, граматичні значення (семи), маркіровані або немаркіровані у формі дієслова. Так, наприклад, у сполученні has been read у наявності три граматичних значення: теперішнього часу, перфектності і пасивності, усі маркіровані спеціальними показниками (теперішній час – у формі has, перфектність – у сполученні have + -en, пасивність – у сполученні be + -en²). Вони і складають інваріантне значення форми, що відображається у традиційній її назві. У граматичній формі слова speak маркірований теперішній час, і оскільки вона є противочленом опозицій по тривалості і перфектності, то в ній заключаються немаркіровані семи нетривалості, неперфектності і т.д. Таким чином, вивчення реалізації граматичного значення форм у тексті повинне бути ґрунтоване на вивченні взаємодії ДО, що складають інваріант, тобто загальне категоріальне значення форми і контексту, що обумовлює її появу. Інваріантне значення може набувати в тексті варіантне, комбінаторне значення, наприклад: I am leaving Moscow tomorrow, де присутність прислівника tomorrow привносить у граматичний зміст форми сему майбутнього, приглушаючи сему тривалості. Поняття інваріанта необхідно не тільки для встановлення парадигматичного значення ряду і його варіантів у мові, але також і для рішення деяких спірних проблем, наприклад проблем, пов'язаних з нереальним способом в англійській мові. Так, наприклад, у реченнях If I were able to help you, I would (should) do it by all means або If you had brought me your paper in time, I would have read it long ago обидва парадигматичних ряди, при розходженні у формах, мають загальний інваріант проблематичної, передбачуваної дії. Диференціація форм обумовлена винятково історичними причинами, що не мають відношення до диференціації граматичних значень. Ці два ряди форм (названих нами subjunctive і conditionals) часто трактуються як особливі способи. Однак, маючи загальний інваріант, вони належать до єдиного способу – так званого умовного – і є двома дистрибутивно обумовленими різновидами єдиного способу.

IV. Бінарна взаємозалежність рядів граматичних форм і їхніх значень породжує четверту рису дієслівної системи – симетрію парадигматичних рядів і пропорційність опозицій. Відомо, що однакові ряди, такі, як неозначений, тривалий і ін., існують у всіх часах, станах і інших мікросистемах дієслова, якщо немає формальних обмежень (як у пасиві). Цей фактор також є могутнім стимулом історичного розвитку. Так, якщо з'являється нова одиниця на одній осі, наприклад на осі теперішнього часу, то вона поступово з'являється і на інших паралельних часових осях і в інших мікросистемах. У цьому виявляється тиск системи (про фактор тиску системи див., наприклад: Макаев Э. А. Понятие давления системы и иерархия языковых единиц. – Вопросы языкознания, 1962, № 5).

Симетрія і тиск системи породжують п'яту істотну рису дієслівної системи, що особливо важлива в плані відображення системи мови в мовленні, – надмірність. Надмірність окремих парадигматичних рядів має пряме відношення до статистичного потенціалу граматичних форм. Одиниці системи, що знаходять у ній місце завдяки необхідній симетричності її рядів, мають далеко не однорідну частотність у мові або тексті. Надмірні насамперед форми, що відображають у своєму граматичному значенні рідкісні ситуації дійсності. Наприклад, у реченні *I shall have been reading for three hours when you come* аналітична форма виражає рідкий випадок тривалої дії в часі, що передусе визначеному моментові в майбутньому. Однак подібні форми існують як члени бінарних кореляцій у системі і їх можна використовувати в реальній мові, головним чином у міру стилістичної необхідності; фактично ж вони майже ніколи не вживаються (статистичний потенціал англійських часових форм докладно розглядається в кн.: Korsakov A. *The Use of Tenses in English*. Lvov, 1969; на нерівноцінність дієслівних форм також звертається увага в статті: Ахманова О. С, Авдукова А. М. *Объективность существования морфологических оппозиций*. – *Вопросы языкознания*, 1978, № 5; про надмірність у дієслівній системі див. також у статті: Хлебникова И. Б. *Некоторые структурные принципы морфологического анализа*.

Таким чином, хоча надмірні форми реально існують у мові і їхнє місце в системі обумовлено складними переплетеннями граматичних значень – сем (схему перехресних опозицій див. у кн.: Хлебникова И. Б. *Оппозиции в морфологии*. М., 1989.), у практичних цілях увагу варто звертати на статистично релевантні одиниці.

Крім надмірності форм, що відображають рідкісні життєві ситуації, на частотність реалізації форм у мові впливає також тип тексту. Так, наприклад, надмірна форма в спілкуванні – теперішній перфектно-тривалий – стає необхідним атрибутом діалогу.

На відміну від них часи сфери минулого характерні для оповідання, включаючи і минулий перфектний, що позначає давно минулі події (див., наприклад Galsworthy J. *In Chancery*. М., 1975, р. 33–34, де переважає ця форма для вираження подій значної давнини). Сюди може примикати і минулий перфектно-тривалий, але він вживається не часто.

В спілкуванні усе більшу вживаність набувають форми так званого майбутнього в минулому, на противагу простому майбутньому, особливо в непрякій мові, характерні для тих авторів, що прагнуть передати думки й емоції героїв.

Розвиваючи далі думку про надмірність і частотність у зв'язку із умовним способом, варто підкреслити, що для практичних цілей вивчення засобів вираження проблематичної дії повинне концентруватися саме на conditionals, а не на subjunctive, тому що conditionals являє собою універсальну, „вільну” форму, що може вживатися в будь-якому типі речення. Однак найчастіше в граматиках, особливо закордонних, більше уваги приділяється subjunctive (формам типу *were, spoke, had spoken*, або такі, що збігаються з формою *Past indefinite* і *Past perfect*. Навпаки, conditionals широко вживаний не тільки в складних реченнях (як у головних реченнях, так і в додаткових), але й у простих. Наприклад *His cold eyes would hardly have been eyes, but for the short ends of lashes* (Ch. Dickens); *It would have done the old man good to read it* (S. Maugham); *To eat would be to become visible* (H. Wells); *Under other circumstances Bing would have welcomed the trip* (S. Heym).

Залежність реалізації різних принципів організації будь-якої системи у фактичному мовному матеріалі являє собою складну проблему. Частотні фактори залежать від різноманітних умов, не тільки від типу тексту або ситуації, але також і від індивідуальних смаків авторів, від загальних тенденцій у мові, обумовлених його структурою, історичними причинами, від особливостей варіантів мови й ін. Дієслівна

категорія, особливо чуттєва в цьому плані в пасиві. Оскільки в англійській мові спостерігається тенденція ставити на перше місце тему – відоме в повідомленні, як, наприклад, у наступному діалозі: "How on earth did you find your hotel?" – "It was recommended to me" (S. Maugham). Пасив вживається й у тому випадку, коли актант (діяч) нерелевантний або той, хто говорить не хоче його згадувати або хоче зняти з себе відповідальність за дію (I was forced, I was told і т.п.). Усе це зв'язано з більш широким поширенням пасиву в англійській мові в порівнянні з іншими західноєвропейськими мовами. Так, два типи пасиву з трьох, котрі згадує М. Джоз (Joos M. The English Verb. Form and Meanings, The Univ. of Wisconsin Press, 1964, p. 94), не мають відповідності в українській мові: це так званий вторинний пасив ([I have been offered a job) і третинний (Mrs. Smith does not like being condescended to).

Усе це обумовлює особливості використання пасиву в тексті (про це див. Михеев С. В. Семантичні класи предикатів, що беруть участь в утворенні пасивних конструкцій у сучасній англійській мові. Канд. дис. Калінін, 1999). Пасив широко вживається в технічних текстах. У технічних текстах частіше, ніж у художніх, вживаються і конструкції з неособовими формами, очевидно завдяки їхній стислості.

Окрім найбільшої характерної риси розвиненої парадигматичної системи – її надмірності – існує ще один фактор, який варто враховувати при визначенні співвідношення між системою і її властивостями в мові, – це можливість існування периферійних елементів у системі, виявлення яких може бути здійснено виходячи з ряду принципів, згаданих вище, а саме однаковість системних формантів, бінарність протиставлень, інваріант. Вичленовування подібних периферійних елементів має пряме відношення до осмислення деяких одиниць, що стоять близько до англійського subjunctive. Маються на увазі моделі граматичних форм і речень, у яких вони вживаються, типу: I proposed that he should lunch (=lunch) with me; It was agreed that the fact should be (=be) kept secret; etc. Виділені два види форм синонімічні. Визнання їхніми периферійними елементами системи обґрунтовано нестандартністю форм і тим фактом, що вони не входять в опозиції в системі. До того ж ці одиниці не мають власного інваріантного значення і відповідно граматичних сем, що виключає їхнє входження в парадигматичний ряд.

Дотепер мова йшла про відображення морфологічних явищ у мові. У межах однієї статті немає можливості зупинитися докладно на співвідношенні синтаксичних моделей і їхньої реалізації в мові. Складність цієї проблеми зв'язана, насамперед, зі специфічними властивостями синтаксичних одиниць на відміну від морфологічних (див. Хлебникова И. Б. О характере взаимодействия лексической и грамматической семантики в морфологических и синтаксических единицах. Филологические науки, 1979, № 3, с. 58). По суті справи, будь-яке конкретне речення – це реалізована модель. Оскільки синтаксичні структури лінійні, вони базуються на валентності (тобто здатності до утворення зв'язків) і сполучуваності класів і підкласів слів, що входять у речення як комунікативну одиницю, що виражає заданий зміст у визначеній ситуації висловлення.

За нашим переконанням, перспективним напрямком у граматиці, особливо в морфології, можна вважати те, що йде від попередньої ідентифікації основних рис досліджуваної системи (або підсистеми) і аналізу відносин між складовими її одиницями до розгляду синтагматичних умов, у яких „працюють” елементи системи в специфічних мовних ситуаціях і контекстах, при постійному обліку статистичних факторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. М., 1955. 2. Солнцев В. М. Язык как системно-структурное образование. М., 1977. 3. Хлебникова И. Б. Сослагательное наклонение в английском языке

как общелингвистическая проблема. Калинин, 1971. 4. *Khlebnikova I. B.* The Conjunctive Mood in English. As a Problem in General Linguistics. The Hague – Paris, 1976. 5. *Макаев Э. А.* Понятие давления системы и иерархия языковых единиц. – Вопросы языкознания, 1962. 6. *Korsakov A.* The Use of Tenses in English. Lvov, 1969. 7. *Joos M.* The English Verb. Form and Meanings, The Univ. of Wisconsin Press, 1964. 8. *Ахманова О. С., Авдукова А. М.* Объективность существования морфологических оппозиций. – Вопросы языкознания, 1978. 9. *Хлебникова И. Б.* Некоторые структурные принципы морфологического анализа. 10. *Хлебникова И. Б.* Оппозиции в морфологии. М., 1989. 11. *Хлебникова И. Б.* О характере взаимодействия лексической и грамматической семантики в морфологических и синтаксических единицах. Филологические науки, 1979, № 3.

Кошарний К.О.

Дипломатична академія України (м. Київ).

СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ІСПАНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ТЕРМІНІВ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Метою нашого дослідження є встановлення лексико-семантичної структури військових термінів іспанської мови і особливостей їх перекладу українською мовою.

Об'єктом дослідження є військова лексика сучасної іспанської мови як окремої терміносистеми, для якої характерні риси науково-технічного стилю з його інформативністю (змістовністю), логічністю, точністю і об'єктивністю.

Предметом вивчення є адекватність перекладу іспанської військової термінології українською мовою з урахуванням лексико-семантичних особливостей систем двох мов.

Сукупність однослівних та багатослівних термінів, які співвідносяться з понятійною системою військової сфери, знаходяться у взаємозв'язку та взаємодії, піддаються свідомому регулюванню й упорядкуванню, утворює військову терміносистему.

Згідно з функціональним підходом термін можна розглядати як створену штучно чи взяту з природної мови одиницю спеціального найменування, яка виражає та формує професійне поняття, використовується в процесі пізнання й освоєння наукових і професійно-технічних об'єктів і зв'язків між ними [1:23, 2:8, 3:274, 4:31].

Сучасна іспаномовна військова терміносистема обслуговує цілий комплекс сучасної військово-технічної галузі. Але нашу увагу привертає насамперед аналіз способів творення військових термінів та можливість адекватного їх перекладу українською мовою шляхом виявлення ресурсів та засобів для вираження спеціального поняття у мові перекладу, з'ясування специфіки іспанських військових термінів іншомовного походження.

Але військова терміносистема є частиною, хоча й досить значною, „загальної”, так би мовити, військової лексики. Відомий російський спеціаліст з військового перекладу з іспанської мови І.Ф.Мельцев дає таке визначення військовій лексиці: „військова лексика - це сукупність слів та словосполучень, що характерні для різноманітних галузей військової справи” [4:31]. Військова лексика, як і лексика будь-якої галузі, неоднорідна за своїм складом. Її основу складають військові терміни, тобто слова та словосполучення, що означають спеціальні поняття та предмети, що використовуються переважно або виключно у військовій справі. Основним способом перекладу термінів є використання вже готових еквівалентів, що існують в українській мові.

У військових текстах за звичай вживається лексика як термінологічна, так і не термінологічна, тобто загальнонавчана лексика. Так, І.Ф.Мельцев зауважує, що іспанська військова лексика менш термінологічна, ніж російська [4:18]. Це ж саме можна сказати і про українську мову, порівнюючи її термінологічну систему з системою іспанської мови у галузі військової справи. Але характерною особливістю термінологічної системи української мови, на відміну від іспанської, на нашу думку, є

незавершеність етапу її формування, оскільки будь-які „контакти” української мови з іншими мовами донедавна сприймалися виключно через призму російської. Не принижуючи певної ролі російської мови як посередника в міжмовних контактах, з одного боку, та критично оцінюючи значну односторонність україно-російської мовної інтерференції, з іншого, слід відмітити з цього приводу, що у свій час російська мова «подарувала» разом із новими термінами інших мов чимало огріхів суб'єктивного характеру. Саме тому Т.Р.Кияк і підкреслює, що „необхідність формування власних українських термінологічних стандартів є для нас очевидною, щоправда, бажано, аби їм передували багатомовні тлумачні і термінологічні словники” [8].

Кордони між військовою термінологією та загальноновживаною лексикою в іспанській мові досить рухливі, і не дуже суворі:

прилад — *instrumento, aparato, ingenio, dispositivo*
скорострільність - *velocidad de tiro; cadencia de tiro; rapidez*.

У кожній галузі знань вживаються свої, властиві тільки їй, стійкі словосполучення. Так, в українських статутах Збройних Сил зустрічаються такі словосполучення як: *ширина відрізка прориву, приймати рішення до бою, зміна положення відносно цілі, лінія взводних колон, стрільба прямою наводкою, розвідка боєм, атака с ходу* тощо.

Батальйон у лінію взводних колон шикується за розпорядженням командира батальйону [5:184].

Під час наступу дивізії у напрямку головного удару ширина відрізка прориву становить 4 - 6 км [6:25].

Порівнюючи іспанські і українські військові тексти, ми відмічаємо наявність у них широкого використання стійких словосполучень. У перекладі іспанських військових текстів не завжди зберігається синтаксична структура та лексичний склад словосполучення, бо дуже часто одні й ті ж самі компоненти в різних мовах мають різний обсяг значень та різну сполучуваність. У зв'язку з цим стійкі словосполучення у перекладі можуть передаватися по-різному, а саме:

а/ синтаксична структура та лексичний склад стійких словосполучень в іспанській та українській мовах збігаються: *entablar el combate* - зав'язати бій; *cadencia de tiro* - темп стрільби; *proyectil perforante* - бронебійний снаряд; *programa de instrucción* — навчальна програма; *persecución de objetivos* - переслідування цілей; *escalón de asalto* - штурмовий ешелон;

б/ синтаксична структура в обох мовах збігається, лексичний склад змінюється: *cerrar sobre el enemigo* - зблизитися з ворогом; *imponer la corrección* - накласти стягнення;

в/ змінюється як синтаксична структура, так і лексичний склад, тобто використовується описовий переклад: *poner en batería* — переходити з похідного положення у бойове; *posiciones fuertemente organizadas* — добре обладнані в інженерному відношенні позиції; *compañía de oleoductos* - рота постачання ГММ; *radar de adquisición* — станція радіолокації по виявленню; *dominar la zona en el ambiente atómico* — встановити контроль над районом в умовах застосування ядерної зброї; *dispositivo de ataque* - бойове шиккування військ у наступі.

В іспанських і в українських військових текстах ми виділяємо елементи загальноновживаної лексики. Вони не несуть на собі стилістичної забарвленості. Наприклад:

Дієслова: *andar* - йти пішки; *trabajar* - працювати; *telefonar* - телефонувати; *mandar* - наказувати; *obedecer* - підпорядковувати; *saltar* - атакувати.

Іменники: *enemigo* - ворог; *año* — рік; *día* - день; *río* - річка; *renglón* -рядок; *solicitud* - прохання; *mesa* - стіл; *marcha* - марш; *jefe* - командир.

Прикметники: *confidencial* - довірчий, конфіденційний; *subordinado* - підлеглий.

Що ж стосується терміну, то згідно з визначенням Лінгвістичного енциклопедичного словника за редакцією В.М.Ярцева, термін визначається як “слово чи словосполучення що позначає поняття спеціальної сфери знань чи діяльності” [8:508]. Серед інших визначень поняття “Термін” можна навести визначення Ф.К.Гужви : “термін - (від лат. *terminus* - межа, кордон) це слово чи словосполучення, що служить для точного визначення понять науки, техніки, культури чи для означення предмету спеціального призначення” [9:58]. Деякі терміни мають синоніми. Наприклад: *багатозначність, полісемія; неозначена форма дієслова, інфінітив; говір, діалект*. Але ідеальна термінологія не повинна мати ані багатозначних термінів, ані емоційно-забарвлених слів.

Порівняння українських та іспанських військових текстів свідчить про наявність між ними суттєвих відмінностей, котрі визначають основні складності в процесі перекладу. Без врахування цих відмінностей не можливо досягти ситуативно-адекватного перекладу, бо вибір засобів вираження під час перекладу визначається не тільки особливостями тексту вихідної мови, але й особливостями тексту та нормами мови перекладу.

У підручнику Алесіної Н.М. та Виноградова В.С. “Теорія та практика перекладу” [10:10], наголошується, що після сприйняття семантичного та експресивного навантаження фрази, що перекладається, перекладач відтворює цю інформацію, використовуючи засоби, які має мова перекладу і намагається зберегти її цілісний зміст. Перекладач не шукає відповідників до кожного слова чи групи слів, що містяться у фразі мови оригіналу, він відтворює їх зміст.

Під час наших досліджень військових текстів ми звернули увагу на те, що в області термінології в українських та іспанських військових текстах спостерігаються такі розходження:

В іспанських військових текстах значно частіше, ніж в українських використовуються термінологічні синоніми. Наприклад, терміну „танк” в іспанській мові можуть відповідати: *carro de combate, tanque, carro blindado, vehículo acorazado, ingenio blindado*. САУ - *cañón autopropulsado; automotriz*. Прилад - *instrumento, aparato, ingenio, dispositivo*. Оборона - *defensa, defensiva*. Jefe - *командир, старший офіцер, керівник*. Скорострільність - *velocidad de tiro, cadencia de tiro, rapidez de tiro*.

Тому при перекладі необхідно враховувати цю особливість і не прагнути до різноманітності термінології в українському перекладі, бо це може призвести до помилок у змісті. У таких випадках слід визначити комунікативну функцію, що виконує термін у конкретному тексті і в залежності від цього утворити відповідний еквівалент.

Терміни за своєю структурою можна поділити на кілька груп:

1. Терміни, виражені лише однією словоформою:

compañía - рота; *mortero* - міномет; *tobera* - сопло; *orificio* — жерло; *pulsoreactor* - пульсуючий двигун; *vaina* - гільза; *portafusil* - ремінь гвинтівки.

2. Терміни, виражені словосполученням:

carro de combate medio - середній танк; *carro grúa* - саперний танк; *pelotón de observación* - відділення спостерігачів; *Plana Mayor* - штаб підрозділу частини; *regimiento especial* - окремий полк; *grupo ligero de Caballería* - легка бронекавалерійська група; *misión individual* - окрема задача; *cañón sin retroceso* - безвідкатна гармата; *cadencia de tiro* - темп стрільби; *aplantar trincheras* - „утюжити” траншеї; *acción retardadora* - стримуючі дії.

3. Терміни, що утворюють термінологічне словосполучення:

actuar en el marco de la Brigada - діяти у складі бригади; *actuar en ataques* - брати участь у наступі; *explotación del éxito* - розвиток успіху; *asegurar intervalos* - забезпечити інтервали; *amplitud de maniobra* - фронт маневру; *dominar la zona en el ambiente* - встановити контроль над районом; *en el ambiente atómico* - в умовах застосування ядерної зброї; *posiciones fuertemente organizadas* - добре обладнані в інженерному відношенні позиції.

4.Словосполучення, що є загальновживаними і характерні для різних типів текстів: *programa de instrucción* - програма навчання, *zona de acción* - зона дії (район бойових дій), *hacer frente* - протистояти.

5. Суто військові терміни:

а) лексеми з військової тематики: *mortero* - міномет, *mina* — міна, *tiro* - стрільба;

б) лексеми в переносному значені: *cortina de humo* - димова завіса.

В українській мові військові терміни також можуть бути однослівними, представляти групу слів та виражатися усталеним виразом:

- *вартовий, рушниця, лейтенант, плац, гаубиця, наступ, офіцери, прапорицки, солдати, матроси, стрільбиця;*

- *нове поповнення, військова частина, командир частини, строкова служба, служба за контрактом, бойове чергування, чергові (зміни), особовий склад, розімкнути стрій, старшина роти, важкий бомбардувальник;*

- *контрольно-перепускний пункт, наступ з ходу, Статут Збройних Сил України, начальник штабу батальйону, середня точка влучення.*

В іспанській військовій лексиці є дуже багато складних слів-термінів, що утворені за допомогою дієслова

PORTAR + іменник

Відповідні їм терміни в українській мові утворюються за такими схемами:

1. іменник + корінь дієслова “возити” –

танковіз - *portacarros*; *portatanque*;

2. іменник + іменник, що утворився від дієслова “носити” –

авіаносець - *portaaviones*; ракетоносець - *portacohetes*;

3. іменник + іменник, що утворився від дієслова “тримати” –

бомботримач - *portabombas*;

4. прикметник + іменник –

патронна обойма - *portacartuchos*;

5. іменник + іменник -

рама затвора - *portacierre*; ремінь рушниці — *portafusil*; ремінь барабану — *portatambor*.

Одним зі способів термінологічного терміноутворення у військовій терміносистемі іспанської мови є префіксація. Префікс визначається як препозитивна спільна службова частина серії слів, що виконує словотворчу функцію в одному з актів деривації. Дослідження основ іспанських префіксальних дієслів, які виконують функції військових термінів, базується на поєднанні морфологічного, ономазіологічного та семасіологічного підходів з урахуванням етимологічної класифікації префіксів, відповідно до якої виділяються германські та романські дієслівні префікси. Головною словотворчою одиницею вважається основа слова, яка традиційно визначається як обов'язкова, постійна структурна частина, що штучно виділяється зі слова як певного цілого, є засобом вираження його лексичного значення та входить до складу всіх його словоформ [1:133-156, 11:273-286].

В іспанській та українській мовах існує значна кількість інтернаціональних військових та військово-технічних термінів, при перекладі яких також слід дотримуватись певних правил. У більшості випадків передача їх значень не викликає особливих труднощів, бо їх можна просто транслітерувати. Основні принципи оформлення слів при транслітерації такі:

1) іспанські слова, що закінчуються на „а”, перед якою стоїть одна приголосна, перекладаються українською мовою без змін:

táctica - тактика (*гр. taktike < tasso*); *sistema* - система (*гр. systema*); *máquina* — машина (*фр. machine < лат. machina*);

2) іспанські слова, що закінчуються на “п”, перед якою стоїть дві приголосні, в українській мові втрачають кінцеве “а”:

marcha — марш (*фр. marche*); *maniobra* - маневр (*фр. manoeuvre*); *escolta* - ескорт (*фр. escorte*);

3) іспанські слова, що закінчуються на “сіон”, мають відповідники із закінченням “ція”:

corrección — корекція (*лат. correctio*); *comunicación* — комунікація (*лат. communicatio*); *evacuación* - евакуація (*лат. evacuatio*);

4) іспанські слова із закінченнями “он, ор” транслітеруються без змін: *batallón* - батальйон (*фр. bataillon*); *electrón* - електрон (*гр. elektron*);

motor - мотор (*лат. motor*); *rotor* - ротор (від *лат. rotare*); *deflector* -дефлектор (від *лат. deflectere*);

5) іспанські слова, що мають закінчення “о, іо” при транслітерації втрачають ці закінчення:

telemetro - телеметр (*теле... + гр. metreo*); *contacto* - контакт (від *лат. contactus*); *termoscopio* — термоскоп (*термо... + гр. skopeo*);

6) іспанські слова, що мають закінчення “іа”, відповідають словам із закінченням „ія”:

telemetría - телеметрія (*теле... + гр. metria*); *artillería* - артилерія (*фр. artillerie*).

Але не завжди зовні схожі слова збігаються за своїм значенням і при перекладі необхідно враховувати обсяг значень слова в іспанській мові та з'ясувати, чи співпадає він з обсягом значень слова в українській мові. Аби уникнути помилок при передачі значення інтернаціонального слова варто врахувати, що об'єм значення іспанського слова може бути ширше, ніж об'єм значень відповідного йому українського слова. Наприклад, термін „*Sección*” може мати такі значення: *відділ, діаметр, відділення, резерв, взвод, секція, група, зона, відсік*. В українській мові слово „*секція*” має одне значення, тому при перекладі з іспанської мови не варто перекладати „*Sección*” щоразу як секція. „*Ejército*” може мати значення - армія, Збройні Сили, вид Збройних Сил. *Arma* - рід військ, зброя. Українському слову „розвідка” можуть відповідати такі іспанські відповідники: *reconocimiento, exploración, información, observación, detección*. „Наступ” - *ofensiva, ataque, avance, progresión*.

Або ж об'єм значення слова в українській мові може бути ширше, ніж відповідного йому слова в іспанській мові. Наприклад, терміну „автомат” в іспанській мові знаходимо такі відповідники: *pistola-ametralladora, subfusil, automata, mecanismo (dispositivo) automático, metralleta*. Таким чином, варто пам'ятати, що українське слово автомат не завжди *automata* в іспанській. При передачі значень інтернаціональних слів також необхідно враховувати настанову на отримувача інформації.

Проаналізувавши відповідність іспанських військових термінів і термінологічних конструкцій та їх аналогів в українській мові, ми можемо умовно поділити їх на такі групи:

1 група: форма і зміст українських та іспанських термінів повністю збігаються:

tiros de acompañamiento — підтримка вогнем; *cortina de humo* — димова завіса; *finalidad táctica* - тактична ціль; *modalidad de fuego* — вид вогню, *cadencia de tiro* — темп стрільби; *proyectil perforante* — бронебійний снаряд; *programa de instrucción* - навчальна програма; *persecución de objetivos* - переслідування цілей; *escalón de asalto* - штурмовий ешелон; *emboscada* - засідка; *vaina* - гільза; *afuste* - лафет.

2 група: іспанському однослівному терміну відповідає українське словосполучення:

instancia - військовий рапорт; *portafusil* - ремінь рушниці; *medios* - сили та засоби; *ingenieros* - інженерні війська; *personal* - особовий склад; *coraza* - броньований захист; *cigüeñal* - колінчастий вал.

3 група: українському однослівному терміну відповідає іспанське словосполучення:

defensas accesorias – загрози; *cabeza de desembarco aereo* - плацдарм; *campos de tiro* - стрільбища; *capacidad de maniobra* - маневреність; *tubo de ánima* - лейнер; *agente de transmisión* - зв'язковий.

4 група: при перекладі іспанських термінів застосовується метод розширення:

centro de impactos — середня точка влучення; *pozo de lanzamiento* — шахта для запуску ракети; *zona de acción* - район бойових дій; *tropas coheteriles estratégicas* - ракетні війська стратегічного призначення; *posición de campaña* - польова стартова позиція; *posiciones fuertemente organizadas* - добре обладнані в інженерному відношенні позиції; *compañía de oleoductos* - рота постачання ГММ; *radar de adquisición* - станція радіолокації по виявленню; *dispositivo de ataque* - бойове шикування військ у наступі.

5 група: іспанським термінологічним сполученням відповідає складне українське слово:

preparación de artillería — артпідготовка; *carro de recuperación* - танк-тягач; *colector de polvo* - пилонакопичувач; *planta de radio* - радіостанція; *casco laringofónico* - шоломофон; *grifo del redactor* — кран-редуктор; *excavadora de zanjas* - траншеєкопач; *busqueda y salvamento* - пошуково-рятувальна операція.

6 група: українським термінологічним сполученням відповідає складне іспанське слово:

portafusil - ремінь рушниці; *cazacarro* - винищувач; *pluri-arma* – загальновійськовий; *retroexcavadora* - екскаватор зворотна лопата; *siembraminas* - встановлювач мін; *puriforme* - сигаровидний фюзеляж; *velocímetro* - показчик швидкості *pulsorreactor* - пульсуючий двигун.

Основним способом перекладу термінів є використання готових еквівалентів, що існують в українській мові. Але якщо готовий еквівалент відсутній, можна використати такі способи утворення еквівалентів:

1. транслітерація: (*táctica* - тактика; *sistema* – система, *caballería* – кавалерія, *mayor* – майор);

2. калька (дослівний переклад) (*primer capitán* - перший каштан);

3. описовий переклад:

Faja - Шовковий пояс.

Вузкий шовковий пояс - знак офіцерів іспанської армії.

Широкий шовковий пояс - знак генералів.

Sahariana - Куртка, що використовується військовослужбовцями іспанської армії в районах з тропічним кліматом.

Tercio - Військова частина іноземного легіону, що відповідає полку.

4) використання терміну, близького за змістом (*primer teniente* - старший лейтенант).

Також слід зауважити, що використання тільки словникових еквівалентів слів не завжди є виправданим. А при ігноруванні контекстуальних еквівалентів іноді виникають помилки у змісті перекладу, так звані буквализми. Буквальнізми можуть перекручувати зміст оригінального тексту і норми мови перекладу.

Наведемо декілька прикладів таких буквализмів:

Приклади	Вживання в інших видах текстів як вільне словосполучення	Еквівалентний переклад - термінологічний
<i>Elemento de resistencia</i>	Елемент опору	Позиція взводу
<i>Emplazamiento organizado</i>	Організована позиція	Облаштована в інженерному відношенні позиція
<i>Para su conocimiento y efectos</i>	До вашого відома і на ваш розсуд	Довожу до вашого відома та виконання
<i>Hacer frente</i>	Утворювати фронт	Вибивати, протистояти
Головка блоку циліндрів	<i>Cabeza del bloque de cilindros</i>	<i>Culata de bloque</i>
<i>Escuela del soldado</i>	Школа солдата	Окрема стройова підготовка
<i>Academia</i>	академія	училище
<i>Patrón</i>	патрон	начальник
Коефіцієнт корисної дії	<i>Coeficiente de acción útil</i>	<i>Rendimiento</i>

Встановлення відносин еквівалентності при перекладі передбачає існування в МО (мові оригіналу) та МП (мові перекладу) еквівалентних або більш-менш рівнозначних одиниць. Сам процес перекладу може бути представлений як процес послідовної підстановки замість деяких одиниць оригіналу відповідниками МП. Тому одним з напрямків наукового вивчення перекладацького процесу має бути опис типів і особливостей перекладацьких відповідностей.

Можна виділити постійні відповідники, варіантні відповідники та okazіональні відповідники (контекстуальні заміни). Постійні відповідники використовуються перекладачем завжди, коли в тексті оригіналу з'являється дана одиниця. Як правило, такі відповідники зв'язані з присутністю ситуативної еквівалентності між одиницями оригіналу та перекладу. Відомо, що ситуативна еквівалентність характерна як для слів певного типу (терміни, географічні назви та ін.), так і для цілих висловлювань, що постійно використовуються в МО і МП для опису однакових ситуацій. У багатьох випадках зіставний аналіз перекладів виявляє в МП кілька знаків (або синтаксичних структур), котрі регулярно використовуються для відтворення змісту певної одиниці

(або структури) оригіналу. Такі знаки та структури будуть представляти собою варіантні відповідники. І, нарешті, оказіональні відповідники - це нерегулярне випадкове використання знака або структури в перекладі, пов'язане з якимись особливими умовами, що супроводжують появу даної одиниці МО в оригіналі. За умови постійного відповідника задача перекладача буде простою постановкою такого відповідника замість відповідного відрізка оригіналу. Якщо в тесті оригіналу фіксуються одиниці, що мають варіативні відповідники в МП, перекладач обирає варіант, який найбільш точно передає значення такої одиниці в конкретних умовах її використання. І, нарешті, у випадку відсутності у даної одиниці будь-яких відповідників в МП або неможливості використання їх під час побудови тексту перекладу, перекладач, враховуючи всю додаткову інформацію, передає зміст одиниці оригіналу абсолютно новим способом, який підходить лише для даного конкретного випадку.

У подальшому слід розглянути перекладацькі проблеми передачі українською мовою лексико-фразеологічних термінологічних одиниць іспанської мови. Такі проблеми можна, в основному, поділити на чотири групи.

Перша група проблем пов'язана з перекладацькими релевантними особливостями окремого слова. Сюди відносяться, перш за все, виявлення відмінностей між іспанським та українським словом в межах їх семантичної структури, ступеня залежності від контексту, способів називання однакових явищ і специфічних реалій, характер і роль ситуативної еквівалентності в перекладі іспанських слів українською мовою.

Друга група проблем повинна включати розгляд особливостей перекладу окремих лексико-семантичних угруповань всередині словникового складу іспанської мови. Такі угруповання виділяються як на основі семантичних полів, так і в зв'язку із загальною класифікацією словникового складу іспанської мови.

Порівнюються, з одного боку, іспано-українські групи слів, пов'язані з поняттями руху, положення в просторі, володіння тощо, з іншого боку, власне терміни, імена та назви, неологізми, інтернаціональні слова і модальні слова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи терміотворення, — К., Видавничий дім «КМ Academia», 2000. - 216 с.
2. Скороходько Э. Ф. Термины, выражающие новые знания, в структуре научных текстов. НТИ. Сер. 2. ИНФОРМ. ПРОЦЕССЫ И СИСТЕМЫ. 2001. №4.-С. 1-9.
3. Коваль А.П. Ділове спілкування. - К.: „Либідь”, 1992. - 270 с.
4. Мельцев И. Ф. Учебник военного перевода. Испанский язык. Часть I. Москва, 1975.-620 с.
5. Міністерство Оборони України. Тимчасові Статuti Збройних Сил України. Київ, 1993.-234 с.
6. Міністерство Оборони України. Законодавчі Акти України. Київ, 1993. - 38 с.
7. Кияк Т.Р. Термінологія як фактор державності української мови. www.vesna.org.ua/txt/index.html
8. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н.Ярцева, - М.: «Советская энциклопедия», 1990. - 685 с.
9. Гужва Ф.К. Современный русский литературный язык. Часть 1. К.: «Вища школа», 1978.
10. Алесіна Н.М., Виноградов В.С. Теорія і практика перекладу: іспанська мова: Навч. посібник. - К.: Вища шк., 1993. - 207 с. - ісп., укр., рос.
11. Влахов С, Флорин С. Непереводимое в переводе / Под ред. Вл. Россельса. - М.: Междунар. отношения, 1980. - 352 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Міністерство Оборони України. Журнал „Військо України» 7/93.
2. Міністерство Оборони України. Законодавчі Акти України. Київ, 1992.
3. Міністерство Оборони України. Законодавчі Акти України Київ, 1993.
4. Міністерство Оборони України. Тимчасові Статuti Збройних Сил України. Київ, 1993.
5. Зарубежное военное обозрение. 5,6/91,1,8/92
6. Советский воин. 7/91.
7. Garrido Antonio Millan. Ordenanzas militares. Madrid, 1993.
8. Ordenes reales sobre Fuerzas y Cuerpos de Seguridad. Madrid, 1987.
9. Ordenes reales sobre Ejercito del Aire. Madrid, 1978.
10. Ordenes reales sobre Ejercito de Tierra. Madrid, 1978.
11. Estatuto de Fuerzas de la OTAN. U.S.Congres, 1983.
12. Revista espanola „Ejercito „ VI, IX, X, XI/95.

РОЛЬ ОПОЗИЦІЇ “СВІЙ” – “ЧУЖИЙ” У КОНЦЕПТУАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ДИСКУРСУ

Дана стаття присвячена розгляду європейського інтеграційного дискурсу, який є різновидом англomовного політичного дискурсу, що почав формуватися у 90-х рр. XX ст. у межах Європейського Союзу (ЄС). Йдеться про сукупність текстів, присвячених євроінтеграції, тобто процесу політичного та економічного об'єднання більшості країн Європейського континенту [1:224].

Проблема євроінтеграції займає помітне місце у сучасних дослідженнях різних галузей: політології [2; 3], соціології [4], філософії [5], прикладної лінгвістики [6; 7; 8; 9] тощо.

Оскільки проблема осмислення інформації, що поступає до мозку людини ззовні, залишається вельми актуальною, то спрямуємо наше дослідження на розкриття особливостей мови політики у когнітивно-функціональному аспекті, в проекції на прагматику та семантику. Процес концептуалізації спрямований на виділення мінімальних змістовних одиниць людського досвіду, структур знання, та призводить до виникнення певних уявлень про світ у вигляді концептів і концептуальних структур або “фіксованих у свідомості людини смислів” [10:22].

Євроінтеграційний дискурс будується на нових політичних засадах і становить собою важливий матеріал для вивчення новостворюваних ідеологій, взятих у їхньому лінгвістичному виражені. Центральним концептом, навколо якого будується нова ідеологія, є концепт ЄВРОПА [11].

Даний концепт належить до тих ціннісних значеннєвих утворень, які становлять концептуальний каркас такого складного феномену, як картина світу. Дослідження концепту ЄВРОПА відображає його як фрагмент картини світу, тобто ментального простору сучасного європейця. Під *ментальним простором* при цьому розуміють певну мисленнєву область, або область концептуалізації, яка може охоплювати наше розуміння реальних ситуацій, минулого та майбутнього, абстрактні категорії, та яка має когнітивний статус і не існує поза мисленням [10:50]. Тому, дослідивши функціонування даного концепту в політичному дискурсі, можна побачити, як європейське суспільство сприймає його, як реагує на нього.

Метою дослідження є опис та інтерпретація концептів (центральним є концепт ЄВРОПА) євроінтеграційного дискурсу з акцентуванням на репрезентацію у них опозиції “свій” – “чужі”. Також поставимо за мету окреслити деякі механізми формування ідеології у досліджуваному дискурсі, що становить одну з актуальних проблем сучасної когнітивної лінгвістики.

Матеріалом дослідження у даній статті є корпус англomовних текстів, розташованих на Інтернет-сайтах Євросоюзу та британських періодичних видань (у їхньому електронному вигляді) за останні 4 роки. Корпус складається переважно з текстів офіційних промов, постанов та декларацій. Вибірково були зібрані для аналізу контексти, що містили метафоричні вислови з питань європейської інтеграції та побудови нової Європи, типові пропозиції у висловлюваннях, що присвячені експлікації концепту ЄВРОПА.

Існують певні співвідношення уявлень, що належать до глибинних шарів ментального простору та беруть початок з архетипових, найдавніших уявлень, які представляють собою базові опозиції культури. За словами В.А. Маслової,

“питання про бінарні опозиції – це питання про універсальні властивості самої дійсності та універсальних закономірностей її відображення у людській свідомості. А бінарна модель світу – загальна для людини психологічна риса” [12: 28]. Крім того, це є характерною рисою сучасної культурної парадигми, якій притаманна **“амбівалентна (бідомінантна) свідомість”** [13].

До бінарних опозицій, що співвідносяться з архетипами, слід віднести опозиції *“верх – низ”*, *“далеко – близько”*, *“добре – погано”*, *“свої – чужі”*, *“праве – ліве”* та ін. Зіставлення даних бінарних опозицій включає осмислення *“свого”* на фоні *“чужого”*.

Протиставлення *“свої” – чужі”* – у різних видах пронизує всю культуру та є одним з головних концептів всякого колективного, масового, народного, національного світосприйняття [14:126]. Концепт цей носить універсальний характер. В основі будь якого порівняння та зіставлення лежать механізми тотожності та відмінності *свого і чужого* [15].

Ця опозиція стає важливою моделлю інтерпретації відношень у соціумі. Політизація суспільства і один з результатів цього – його поляризація призвели до появи різноманітних сучасних реалізацій давньої опозиції *“свої” – “чужі”*. Структурування соціуму шляхом побудови опозиції *“свої” – “чужі”* має давні соціокультурні традиції. Як показав Е. Бенвеніст на аналізі індоєвропейських мов, вона може трансформуватися в опозицію *“друг” – “ворог”* [16: 236].

Називаючи себе, ідентифікуючи, народ проводить кордон своєї культури, свого етнокультурного простору. За словами В.Б. Кашкіна, одним із основних механізмів семіотичної індивідуальності є кордон [17]. Цей простір визначається як *“наше”*, *“своє”*, *“безпечне”*, *“гармонійно організоване”* і т.д. Йому протистоїть *“їх-простір”*, *“чуже”*, *“вороже”*, *“небезпечне”*, *“хаотичне”* [18: 175].

Слід також зазначити про універсальну соціальну категорію *“зсередини”* та *“ззовні”*, у рамках групи та поза групою. На важливість протиставлення *“зсередини” – “ззовні”* у семіотичному аспекті звернув увагу Е.Бенвеніст, коли розглядав семантику індоєвропейських позначень *дому* [16: 196].

Метафоричний європейський ДІМ – це не просто об’єднання народів і націй під спільним дахом, але й засіб розподілу на основі семантичної опозиції *“свій” – “чужий”*. В основі такого розуміння про ДІМ лежить не поняття про будівлю, а поняття про щось створене, побудоване, спільне для всіх *“своїх”*, які об’єднуються притулком такого дому. Тобто, ДІМ це місце, де перебувають *“свої”*. Межі дому сприймаються як межа між світом *“своїх”* та світом *“чужих”* [19: 305].

Образ дому уособлює не просто затишок та тепло. ДІМ – це передусім стереотип безпеки, захисту від навколишнього світу.

Для європейців, згідно з даними текстів на теми євроінтеграції, є важливим *“оселитися”* у спільному *“європейському домі”*, де ідентичність кожної нації буде збережено. У цьому домі (home) будуть жити лише *“свої”*, тому з’являється образ європейської сім’ї (European family). Проте не всі країни європейського континенту змогли потрапити до такого будинку (house)– цей будинок поступово перетворився на фортецю: *“The EU tightened control over its external borders, earning the nickname “Fortress Europe””* (1). Від кого ця фортеця буде захищати членів ЄС? Звичайно, що від *“чужих”*, якими є іноземці – азіати та слов’яни: *“We will have a model far right Euro-party dedicated not to world domination and the Final Solution but turning the continent into a fortress against foreigners, defined as Asian and Slavs”* (2).

Опозиція *“свій” – “чужий”* пропонується у метафоричному позначенні ЄС як елітного клубу. Оскільки клуб, як правило, зібрання у певному приміщенні таке позначення можна розглядати як варіант реалізації концепту ДІМ утворений за

допомогою метонімії: зібрання – приміщення, в якому відбуваються зібрання: “*The EU prepare to invite 10 new countries to join the elite club*”(3); “*EU – a club of nation-state*” (4). Клуб передбачає певну організацію, де збираються лише “члени клубу”, пов’язані спільними інтересами та діяльністю. Найчастіше клуб буває недосяжним для тих, хто не є членом, особливо, якщо це елітний клуб. “*Many regulatory and other entry barriers still exist within the EU*” (5).

Відношення між “своїм” та “чужим” лежить в основі колективної ідентичності. Європейська ідентичність є одним з різновидів колективної ідентичності. Але перш ніж перейти до європейської ідентичності у ракурсі представлення опозиції “свої” – “чужі”, визначимо наше розуміння колективної ідентичності. Ми погоджуємося з думкою Н.А. Курнаєвої та О.В. Рябова, щодо колективної ідентичності, під якою будемо вважати певний стан групової солідарності, який формується на основі спільності інтересів та цінностей, що включатиме колективний та індивідуальний рівні [20].

Поєднання європейських націй-держав у єдину та неподільну Європу можливо лише за рахунок усвідомлення європейцями спільності, що їх зближує. Дана спільність та усвідомлення себе європейцями вербалізується у вигляді позначення європейська ідентичність: “*European identity can be developed alongside other identities (ethnic, regional, national) in a harmonious*” (6), “*The existence of a truly European identity, the majority of EU citizens feel to some extent European*” (7), “*European identity matter more than national identity with its accompanying loyalties, symbols and notions of citizenship*” (8).

В опозиції “свій” – “чужий” значення одного члена обумовлює значення другого. Колективна ідентичність має елемент рухливості, ситуативності, оскільки риси, притаманні тій чи іншій групі, можуть змінюватися. Кожна спільність конструюється за допомогою еталонного зразка, який найбільшою мірою здатний утілювати її специфічні риси. Тобто, можна сказати, що соціум складається з “більш своїх” та “менш своїх”, як про це свідчить градуальність ознаки ‘європейський’ (“more European” та “less European”); при цьому “свої” можуть сприйматися як внутрішньо “чужі”, внутрішні “вороги”. Так, не визначений до кінця статус Великої Британії у Європі. У британському євроінтеграційному дискурсі є відкритим питання про роль Британії у європейській інтеграції: “*For Britain to withdraw into its shell, to opt out: to see at least in terms of presentation – the European Union as Britain versus Europe*” (9); “*leading member states, notably Britain, France, Italy and Germany*” (10); “*Britain’s place has historically always been in Europe*”; “*The pro-Europeans paper should be saying why others believe our place is outside*”(9); “*We(Robin Cook at Labour party conference) know Britain must be in Europe*” (11).

У ході аналізу текстів, що структурують євроінтеграційний дискурс, нами було виділено шість протиставлень, які репрезентують загальну семіотичну опозицію “свій” – “чужий”.

1. “*Zaxid* – *Cxid*”.

Європа представляла собою *Zaxid* у географічному, політичному, культурному, а пізніше ідеологічному смислах. Як відмітив Е.Саїд, у геополітичному лексиконі часів “холодної війни” *Cxid* означав передусім СРСР та його союзників [21: 74]. У наступному прикладі (*The U.S. and Britain, alarmed by the Soviet domination of Eastern Europe, feared the expansion of Soviet power and communism in Western Europe and elsewhere. The Soviets were determined to maintain control of Eastern Europe, in part to safeguard against a possible renewed threat from Germany.<...> Barrier surrounding West Berlin that closed off East Germans' access to West Berlin from 1961 to 1989 and served as a*

symbol of the Cold War's division of East and West Germany. (ЕВ 2001)) це протиставлення активується і ототожнюється з періодом холодної війни та протистоянням **Заходу** та **Сходу**, коли Європа була поділена навпіл Берлінською стіною. Тобто, можемо стверджувати, що дана опозиція відображує собою метафоричну модель холодної війни. У силу того, що “війна” передбачає наявність двох противників, опозиція “свій” – “чужий” вже закладена у самому понятті. У межах цього протиставлення **Захід** ототожнюється із “своїм”, а **Схід** – із “чужим”.

2. “Європа – не-Європа”. “*Europe is France and Germany, the rest are just trimmings, – proclaimed de Gaulle*” (13).

3. “Стара Європа – Нова Європа” (old Europe – new Europe).

Продовжимо розглядати те, що можна вважати Європою. У наступній опозиції між **Старою** та **Новою Європою** якраз добре це показано. ЄС, який уособлює собою дві міцні держави – Францію та Німеччину, представлений як **Стара Європа**. Але престиж новизни зростає, коли слабшає приналежність *старого*. “*It’s also not clear yet how far NATO’s new members can go toward pleasing the U.S. without jeopardizing their – arguably greater – interests in joining the European Union, where France and Germany hold most of the cards and where being part of the “old” Europe is vastly preferable to being part of the “new”*” (14). Нове викликає інтерес: нововведення, новини, нові форми життя, нові ідеї та концепції, нові думки та теорії. Людину притягують перебудови, переробки, перевлаштування. Нове вабить “*An Alluring Vision of a New Europe*” (15), але його бояться. Старе надійніше, воно спирається на традиції.

У євроінтеграційному політичному дискурсі йде порівняння **New Europe** та **Old Europe**, де перевага залишається за новим: “*US Defense Secretary Donald Rumsfeld the “New” Europe compares favorably with what he called the “Old” Europe*” (16).

З’являється сценарій боротьби між *старим* та *новим*. Але наскільки б наполегливою не була боротьба традиційного життя з новим, традиція завжди поступається: її поновлювання неможливе без оновлення [22: 697].

“*Consider the continuing struggle between Old Europe and New Europe*” (17). “*Within Europe, the fissure between “old” and “new” reflects a caution that stretches back centuries: Germany and France can’t be allowed to dominate*” (18).

“*In other words, he (Blair) wants Britain to approve the constitution so he can fight to make Europe less Old and more New*” (19).

Ми стаємо свідками того, що старе починає зникати: *Iain Duncan Smith has called for a new cross-Continental alliance committed to sweeping away the “Old Europe” concept of a EU super state* (20), *France’s left-wing Liberation newspaper underlined Mer and other French ministers’ comments with the headline: “Old Europe kicks back”* (21). Тобто, йде коректування ментального простору. Старе сприймається як недоречне, у контексті негативної оцінки його рекомендують убрати.

4. “ЄС – не-ЄС”. “*The rest of Europe surrounding the EU*” (22); “*Representatives of the European civil society from both EU and non-EU countries*” (23).

5. “Європейці – не-європейці”/ “Громадяни – не-громадяни”.

У сучасному англомовному євроінтеграційному дискурсі йде подвійне структурування опозиції “ми (Європа)– вони”, з одного боку, *свої (європейці, британці, громадяни)* – *чужі (не-європейці, не-громадяни, емігранти)* – з іншої.

Опозиція *європейці – не-європейці* все частіше замінюється у політичному дискурсі опозицією кореферентних імен: *не-європейець* – контекстуально замінюється на *не-громадянин*. Ті, хто належить до *громадян*, вже є представниками заможного світу (“*Most of the continent’s citizens enjoy comfortable life*” (24)), про який лише мріють *не-громадяни* та намагаються потрапити туди: “*The poor world is moving into the rich world*

on a scale never seen before” (25). В той час громадяни ЄС не дуже задоволені перспективою ділити з кимсь ще свій світ: “*The value nests, such as national identity, in which citizens are warmed and nourished, and gain confidence in themselves*” (26), “*The integration of new member states unfamiliar to many EU citizens might reinforce the desire to keep others out*” (27).

У прикладі (“*An angry, disillusioned Turkey shut out of Europe would pose a much great threat then a country heading towards EU membership*” (3)) словосполучення “*Turkey shut out of Europe*” стосовно країн не-членів має семантичний компонент “чужий” показує відношення країн-членів до країн-кандидатів. Імпліцитний смисл даного прикладу є наступним: “сказати країнам не-членам: ви не-Європа, аутсайтери”.

Що значить бути європейцем? “*Being a European means more than being a consumer to Europe’s economy. From now on it will mean being a citizen of the Union*” (28). Європейське громадянство передбачає духовну належність до Європи (“*people feel psychologically attached to Europe*”). Отже, якщо є європейські громадяни, то є і не-громадяни. Ми отримуємо сприйняття даного концепту у вигляді образної-схеми контейнерного типу. До того ж розрізняються: *EU citizen, non-EU citizen, New citizen, European citizen*. До *non-EU citizen* відносяться громадяни країн-кандидатів до вступу до ЄС. Громадяни цих держав сприймаються у євроінтеграційному дискурсі ще як “*second-class citizen*” (29). Тому можна робити ще більш детальний концептуальний аналіз даного концепту та розкрити сутність поняття ГРОМАДЯНСТВО, але це потребує окремого дослідження. Для нашого дослідження лише напрошується висновок, що на даному етапі ЄВРОПА асоціюється у свідомості європейців з політичним утворенням – ЄС.

На основі проведеного нами дослідження сутності відображення ідеології євроінтеграційного дискурсу через опозицію концептів “свої” – “чужі” ми можемо зробити певні висновки. Будь-яке суспільне новоутворення, відродження починається з встановлення нових суспільних ідеалів, системи цінностей, тобто з формування нової ідеології. Для європейського ментального простору є суттєвим сприймати себе у межах певної соціальної групи “*зсередини*”, що сприймається як “своє”. Проте кордони між “своїм” та “чужим” не є жорсткими, встановленими раз і назавжди. Тому ідеологія *розширення* та вступ нових країн-членів до ЄС є доволі актуальною для євроінтеграційного дискурсу.

Для Європейського Союзу спільна ідеологія на цьому етапі необхідна, оскільки вона виступає когнітивним інструментом формування європейської колективної ідентичності, даючи населенню країн ЄС можливість відповісти на ключові питання їхньої самоідентифікації: хто ми? звідки ми? куди йдемо? Тільки маючи ці відповіді, можна сподіватися на створення конкретного образу найближчого та віддаленого майбутнього. Таким чином, ідеологія стає рушійною силою суспільного розвитку, виступає як “інструмент політичної мобілізації суспільства” [23].

Для подальшого дослідження вважаємо перспективним дослідити особливості відображення ідеології *розширення* та як вона представлена в опозиції Old Europe vs. New Europe. Також визначити специфіку опозиційного представлення “*минуле*” – “*майбутнє*”, за яким стоять категорії свого і чужого, миру і війни в даному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравченко В.Л. Метамоделі “ПОДОРОЖ” у євроінтеграційному дискурсі // Система і структура східнослов’янських мов. – К.: Знання України, 2004. – С. 224-230.
2. Lalumiere C. Vers un conseil paneuropéen // Rev. du Marché commun et de l’Union europ. – P., – N 369. – P. 502-506.
3. Левенталь Р. Черты общности разделенной Европы. – М., 1993.
4. Leeuwen V., Wodak R. Legitimizing immigration control: a discourse-historical analysis //

Discourse Studies. – Vol. 1(1). – 1999. – P. 83-118. 5. Baumgartner H.M. Ein philosophisches Konzept für Europa // Polit. Meinung. – Bonn, 1997. – Jg. 42, N331. – S. 85-93. 6. Чилтон Поль. По ту сторону безопасности: метафора у пределов политической мысли // Рабочий класс и современный мир. – 1990. – № 5. – С.66-74. 7. Ильин М.В. Политический дискурс: слова и смыслы. Государство // Полис. – 1994. – № 1. – С. 127-140. 8. Ильин М.В. Слова и смыслы. Опыт описания ключевых политических понятий. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭМ), 1997. 9. Weiss G., Wodak R. Project: European Union (EU). Discourse on Unemployment. – Vienna: Austrian Academy of Science, 2000. 10. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии. – Тамбов: Тамб. ун-т, 2000. 11. Кравченко В.Л. Концепт ‘ЄВРОПА’ у європейському інтеграційному дискурсі // Язык и культура: 3б. ст. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2003. – С. 309-316. 12. Маслова В.А. Преданья старины глубокой в зеркале языка. – Минск, 1997. 13. Уваров М.С. Бинарный архетип // <http://philosophy.ru/library/uvarov/01/01.html> . – 2001. 14. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. – М., 2001. 15. Зусман В. Концепт в системе гуманитарного знания. Понятие и концепт // Вопросы литературы. – 2003. – № 2 // <http://magazines.russ.ru/voplit/2003/2/zys-pr.html>. 16. Бенвенист Э. Словарь индоевропейских социальных терминов. – Москва, 1995. 17. Кашкин В.Б. Этноним в наивной философии языка и картине мира // <http://kachkine.narod.ru/Articles2003/KachkineIdentity2002.htm>. 18. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история. – М.: ЯПК, 1996. 19. Красных В.В. “Свой” среди “чужих”: миф или реальность? – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2003. 20. Курнаева Н.А., Рябов О.В. Свои и Чужие в идентификационных стратегиях интеллигентского дискурса // Интеллигенция XXI века: Тенденции и трансформации. – Иваново, 2003. – С. 69-72. 21. Said D. Orientalism. – New York: Pantheon Books; London: Routledge & Kegan Paul; Toronto: Random House, 1978. 22. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – 2-е изд., исп. – М.: Языки русской культуры, 1999. 23. Рыбаков В.А. К вопросу о роли идеологии в современном государстве // Вестник Омского университета, 1998, Вып. 1. – С. 91-93 // <http://www.omsu.omskreg.ru/vestnik/articles/y1998-i1/a091/article.html>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. <http://search.csmonitor.com/durable/1998/08/27/pls4.htm> 2. <http://www.guardian.co.uk/weekend/story/0,3605,359038,00.html> 3. <http://groups.google.com/groups?hl=ru&ir=&ie=UTF8&group=talk.politics.european-union> 4. <http://www.observer.co.uk/europe/story/0,11363,714189,00.html> 5. <http://www.pwcglobal.com/extweb/ncpressrelease.nsf/docid/c536d458c2c5078685256bc7004f99c3> 6. <http://groups.google.com/groups?hl=ru&ir=&ie=UTF8&group=soc.Culture.polish> 7. http://europa.eu.int/comm/publications/booklets/eu_documentation/05/txt_en_intro.pdf 8. <http://www.new-europe.co.uk/publications/banana.htm> 9. <http://www.guardian.co.uk/EMU/story/0,2763,191077,00.html> 10. <http://www.new-europe.info/publications/future.htm> 11. <http://www.guardian.co.uk/labour2000/story/0,7369,373607,00.html> 12. EB 2001: Encyclopaedia Britannica, Inc. © 2001. 13. <http://www.pwcglobal.com/extweb/newcweb.nsf/docid/5456F44D06B504CC85356D1F004CBD1A> 14. <http://www.rfer.org/features/2003/01/24012003172118.asp> 15. <http://www.mzv.cz/archiv/enprohlas/vizeevropy.html> 16. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2775579.stm> 17. <http://www.usnews.com/usnews/issue/040510/opinion/10barone.htm> 18. <http://www.csmonitor.com/2003/0204/p08s01-comv.html> 19. <http://www.usnews.com/usnews/issue/040510/opinion/10barone.htm> 20. http://www.tory.org.uk/news/article.cfm?obj_id=66601 21. <http://www.cnn.com/2003/WORLD/europe/01/24/france.germany.rumsfeld/> 22. <http://www.observer.co.uk/europe/story/0,11363,619517,00.html> 23. http://europa.eu.int/futurum/document/other/oth030403_en.pdf 24. <http://www.observer.co.uk/europe/story/0,11363,669038,00.html> 25. <http://www.observer.co.uk/europe/story/0,11363,714189,00.html> 26. <http://www.revija-kolubara.co.yu/lara/evropa/europeanidentity.htm> 27. <http://www.observer.co.uk/europe/story/0,11363,741629,00.html> 28. http://europa.eu.int/comm/publications/booklets/eu_glance/12/index_en.htm 29. <http://groups.google.com/groups?hl=ru&ir=&ie=UTF8&group=alt.politics.europe.mis>

КРУКІВСЬКА О.В.

Київський інститут перекладачів

КРУКОВСЬКИЙ В.І.

Київський національний економічний університет

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ПАСИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОМУ МОВЛЕННІ

Постановка загальної проблеми і її зв’язок із науковими завданнями.

Дослідження комунікативних і прагматичних, а також текстоформуєчих особливостей конструкцій з пасивним значенням дозволяє розглядати стан як прагматичну категорію, обумовлену комунікативним завданням, семантика якої визначається з урахуванням комунікативних особливостей. Сукупність комунікативно-

прагматичних факторів, яка створює соціально-психологічну ситуацію конкретного мовленнєвого акту узагальнення й детермінує тим самим комунікативно однорідний зміст висловлювання, трактується як прагматична настанова [2:27]. Мовна синтаксична система являє собою багаторівнєве формування, що дозволяє аналізувати граматичні категорії в комунікативному аспекті, оскільки граматичні одиниці поряд з семантичною та синтаксичною функціями виконують прагматичну функцію у складі речення-висловлювання. Звідси будь-який член речення може мати два значення: граматичне та комунікативне.

Постановка завдання. Спробуємо дослідити зазначену проблему на прикладі пасивних конструкцій у французькому діловому мовленні.

Актуальність дослідження. Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема пасивного стану у французькій мові є предметом дослідження багатьох лінгвістів як у зарубіжному, так і у вітчизняному мовознавстві. [2: 33; 3:77; 9:234; 10: 125 та ін.].

Завдання дослідження. Пропонована робота має на меті дослідити комунікативно-прагматичні особливості пасивних конструкцій у французькому офіційно-діловому мовленні.

Наукові результати. Організація пасивного речення вивчається нами з позиції комплексного аналізу його структури для виявлення синтаксичних, семантичних та комунікативно-прагматичних особливостей у сучасному французькому офіційно-діловому мовленні.

Традиційно граматисти протиставляють активний і пасивний стани, оскільки їх цікавлять умови, які сприяють вживанню одного з двох засобів вираження дії: активного або пасивного.

Підкреслимо, що семантичною основою пасивних конструкцій є вираження такого стану суб'єкта, який викликаний дією об'єкта [1:22]. Отже, дія об'єкта є причиною стану суб'єкта

Хоча французька мова надає перевагу активним конструкціям, пасив, котрий тому називається вторинною (непрямою) діатезою, також часто вживаються, зокрема в офіційно-діловому мовленні.

У своїй книзі “Le langage de l’administration et des affaires” Р. Жоржен [3:65] відзначає, що адміністрація Франції має особливу слабкість до вживання пасивних конструкцій, які, на його думку, є незручними й негарними, і які інколи можуть навіть призвести до двозначності й неточності юридичного правила.

Прихильність до об'єктивності й нейтральності, що складають достоїнство французької адміністрації, призводить до навіть трохи надмірного вживання пасивних (за змістом) конструкцій, зокрема безособових [4:78], які представляють факти так, буцімто вони впливають з далекої й обов'язкової природи речей. Ось чому французька адміністрація пише, що: *dossier fait l'objet d'un examen attentif; que l'intéressé aura été mis dans l'obligation de...* Наприклад, замість: *il m' a été signalé* (мене було поінформовано) можна було б сказати: *on m' a signalé: quelqu'un, un de mes collaborateurs, un fonctionnaire de mon administration, un correspondant, un contribuable, un client, un fournisseur* (Мене поінформував: хтось, мій співробітник, службовець мого управління, співрозмовник, платник податків, клієнт, постачальник). Так було б цікавіше й природніше. Існують навіть офіційні захисники пасивних конструкцій. Наприклад, у “Практичному курсі складання офіційних документів” (Cours pratique de rédaction administrative de la S.N.C.F. [Deloffre, 125]) наводяться такі причини вживання пасивних конструкцій “*Le pronom « on » indéfini a un caractère impersonnel. Or la rédaction administrative exige de la précision; c'est la raison pour laquelle on évite l'emploi de « on »*”

dans le style administratif". (Неозначений займенник « on » має безособовий характер. А офіційно-ділові документи вимагають точності; тому й намагаються уникати вживання « on » в офіційно-діловому стилі). Звичайно, тут можна цілком справедливо запитати, наскільки вживання пасиву у фразі "*Mon attention a été attirée sur...*" (Мою увагу було звернуто на...) є більш персоніфікованим ніж: *On a attiré mon attention sur...* (Мою увагу звернули на...). Якщо « on » є безособовим, то пасив: *Il a été demandé au Ministre* (До Міністра звернулися з проханням) є не менш безособовим, оскільки він також не уточнює, хто звернувся з проханням. Вживання "on" принаймні дозволяє уникати довгих форм пасиву. Пасив має тут тільки одну перевагу: він дозволяє поставити на початку речення дієслово, головне слово фрази: *Sera punie d'un emprisonnement d'un à six mois... toute personne qui...* » (Буде покарана ув'язненням від одного до шести місяців будь-яка особа, котра...) (art. 253 du Code civil).

Слід зазначити, що любов до пасивних конструкцій притаманна широкому французькому загалу, комерційній кореспонденції, законодавчим текстам та журналістиці (це типово також і для української адміністрації й українського комерційного стилю [6: 45]): *Il a été trouvé (ou perdu) aux environs de l'arc de Triomphe. Il est rappelé aux spectateurs. Il est porté aux connaissances de notre clientèle que...* Адміністрація любить безособові конструкції типу : *il convient de remarquer, il est à observer, il y a lieu de noter* (слід зазначити, слід зауважити, слід вказати). Можна сказати, що адміністрація, таким чином, немовби вмиває руки, знімає з себе будь-яку відповідальність, перекидає непопулярність заходу на анонімність держави, ховається за її спину. З тієї ж причини, а не тому що він себе не любить (не любить вживати "Я"), високий чиновник пише: *On est amené à penser* (Це наводить на думку), замість : *Je pense* (Я думаю). *Des mesures seront prises* (Будуть вжиті заходи) (ким? загадково й відчужено), замість : *(Je prendrai des mesures)* (Я вживу заходів).

Р. Жоржен називає такий засіб "обережною анонімністю" (prudent anonymat) [3:65]. Це така своєрідна ввічливість, мета якої уникнути надмірного нав'язування чужої волі. Законодавець-редактор забув уточнити виконавця дії. Інколи він це робить навмисне для того, щоб спрямувати увагу не на виконавця дії, а на саму дію, яка, з точки зору автора тексту, є важливішою за агенса дії.

Пасивна форма підкреслює значимість підмета, який у активній формі був би непрямым додатком. Цей непрямий додаток буває інколи активним винуватцем або джерелом дії, тобто її агенсом і тоді він вживається з прийменником **par**. Саме це перетворення непрямого додатку активної форми в підмет пасивної форми і є часто засобом вираження загальності офіційного правила. Правило стає безособовою об'єктивною конструкцією. І тоді особистість підмета активної форми стирається. Часто вона навіть зовсім не вказується. Правило дійсне для всіх: Коли у статті 1345 Цивільного кодексу Франції вказується, що: *Les conventions matrimoniales doivent être rédigées avant la célébration du mariage, etc.* (Шлюбні угоди повинні укладатися до реєстрації шлюбу тощо.), то саме ця хронологічна попередність дії укладення шлюбної угоди є особливо важливою. Ця об'єктивна вимога відноситься до всіх: до подружжя, нотаріуса і так далі. Відсутність вказівки на агенса дії робить правило об'єктивнішим.

Це тільки деякі причини частого вживання класичного пасивного стану з дієсловом *être* у французьких юридичних та адміністративних текстах. Чому займенниковий пасивний стан дієслів (voix pronominale passive) та середній стан, (voix moyenne) зустрічаються набагато менше? Якими є інші підстави досить частого вживання пасивних конструкцій в офіційно-діловому мовленні ?

Звичайно, відмова від неозначеного займенника «on» призводить до пропорційного зростання пасивних конструкцій, але це не може пояснити відносно мале

значення нейтрального або середнього стану в офіційно-діловому мовленні. Ми вважаємо, що всі ці питання пов'язані між собою дуже тісно, настільки тісно, що можуть утворити одне питання, яке треба розглянути у всій його сукупності, і яке треба сформулювати по-іншому.

Дійсно, не досить просто констатувати, що юристи й державні службовці надають перевагу тій чи іншій конструкції. Потрібно також вияснити, чому дорівнює така конструкція в плані значення з одного боку, а з іншого, наскільки відповідає вона інтересам тих, хто її вживає на перевагу іншій.

З точки зору синтаксису, загально прийнятою є теза, що класична французька фраза має прямий порядок слів: підмет – дієслово – додаток, і що вона готова до певних трансформацій, а значить і до пасивних. Візьмемо для прикладу таку активну фразу:

0 Marie a préparé un document.

Їй можуть відповідати такі можливі пасивні конструкції:

- з агенсовою синтагмою:

1 *un document a été préparé par Marie;*

- без агенсової синтагми:

2 *un document a été préparé ;*

- без допоміжного дієслова “être » (з метою включення її до іншої фрази):

- 3 *un document préparé par Marie;*

- з додаванням безособового займенника « il » :

- 4 *il a été préparé un document ;*

- з номіналізацією дієслова:

- 5 *la préparation d'un document par Marie;*

Можливі комбінації представлені в нижченаведеній таблиці:

Пасивні конструкції

- 1) x AUX PP D y
- 2) x AUX PP
- 3) x PP D y
- 4) x PP
- 5) il AUX PP x D y
- 6) il AUX PP y

Де:

x = номінальна синтагма; означає автора дії іншого, ніж ПІДМЕТ-АГЕНС (ПРЕДМЕТ, МЕТУ висловлювання);

y = номінальна синтагма; означає ПІДМЕТ або АГЕНС (надалі підмет-агенс), можливо “ДЖЕРЕЛО, ІНСТРУМЕНТ”;

AUX = допоміжне дієслово “être » пасивного стану;

PP = *participe passé* перехідного дієслова (присудок);

D = демаркаційний елемент *de, par...* ;

V-N = номіналізація.

Як видно з цієї таблиці, іменник підмета-агенса (а це, зазвичай, логічна власна назва) може “стиратися” в половині випадків. Хоча у французькій мові є інші засоби, що дозволяють мовцю замовчати цю назву:

- заміна іменника на універсальний неозначений займенник людської особи « on » в активній формі:

6 on prépare un document

- трансформація за допомогою “середнього стану” (voix moyenne) :

7 un document se prépare.

Спорідненість фраз 2, 4 і 7 очевидна. Але одразу видно, що “час” дієслова співпрацює зі “станом” дієслова для наголошення того чи іншого значення.

Тоді як теперішній час (présent) свідчить про плинність (8) дії висловлювання або його абсолютну істинність (9 і 10), особливо в присутності термінів характеристики предмета висловлювання і способу виконання цієї дії, наприклад:

8 un document se prépare; il contiendra des informations intéressantes (готується документ; він буде містити цікаву інформацію);

9 un document, ça se prépare (документ, його готують);

10 un document important se prépare avec soin /ça ne se prépare pas en une heure, (кожний важливий документ готується ретельно/його не можна підготувати за одну годину),

то минулий час (passé composé), навпаки, виражає завершеність дії:

11 un document important a été préparé avec soin hier à Paris. (Вчора в Парижі було ретельно підготовлено один важливий документ).

Контраст між абсолютним теперішнім часом і минулим завершеним стає ще виразнішим, коли ми намагаємося зробити такі трансформації:

12 un document s'est préparé; il contiendra des informations intéressantes (документ підготовлено; він буде містити цікаву інформацію) (див. приклад 8);

13 un document important est préparé avec soin aujourd'hui à Paris (Важливий документ було сьогодні підготовлено ретельно в Парижі (див. приклад 11).

Видно, що пари 8-12 і 11-13 відрізняються не лише видом часової дії, а також, що речення 12 і 13 є незвичними (неприродними). Справа в тому, що підмет-агенс пасивних фраз, навіть безіменний, залишається специфічним, тоді як підмет фраз із середнім станом (voix moyenne): on, lui являється родовим.

Займенник on, як це показав Ж. Дюбуа [7:54], не можна віднести до традиційного класу неозначених займенників (pronoms indéfinis). Саме тому одні лінгвісти відносять його до класу « неозначених займенників » (8:211) інші – до особових займенників (pronoms personnels) [9:252]. На відміну від займенників “жоден” (aucun), кожний (chacun) та решти, цей займенник поводить себе приблизно як особові займенники il та elle, і може відділятися від дієслова лише іншим займенником (le...lui...y, en) та запереченням “ne”. З тією різницею, що “on” нейтралізує категорію особи, числа та роду. On вживається лише тоді, коли мова йде про людей і може замінювати будь-який підмет, виражений будь-яким займенником: “on a menti = j'ai, tu as, il a, etc. menti”. Але на відміну від « il/elle » « on » може слугувати підметом дієслова лише, якщо присудок вимагає підмета-агенса людської особи. “On” завжди зберігає долю визначеності, вказуючи завжди на живий суб'єкт. Тобто він виражає узагальнену особу, яка вказує на те, що дія відноситься до будь-якої особи. “On” є семантично немаркованим і не має об'єктної форми. А в функції додатка використовуються займенники nous, vous. Неозначене й узагальнююче “on” може визначатися за допомогою комутації. В першому випадку воно може замінятися іншим неозначеним займенником. У другому випадку “on” комутує з узагальненою кількістю людей: tous les hommes, tout le monde, etc.:

14 la branche casse

→ elle casse

→ on casse

З точки зору референції “on” не відсилає до жодного конкретного підмета-агенса дії : *on croit* (вважають), *on pense* (думають), *on dit* (кажуть). Вони означають, що є (хоча б) одна людська істота, яка вважає, думає, каже. У зв’язку з родовим характером їхнього підмета-агенса такі висловлювання протиставляються висловлюванням типу: “*Luc croit* (Люк вважає), *il pense* (він думає), *quelqu’un dit* (хтось каже), які посилаються на конкретних індивідів: Люк є ім’я особи, а “il” (він) є анафоричним. Тут загальність пов’язана з особою: третю особу найлегше позбавити будь-якої персоналізації. Ненаголошений займенник “il” підпорядковується, як і всі займенники третьої особи, жорстким правилам, але його наголошений відповідник «lui», так само як і жіночий займенник “elle” (вона), може уточнюватися:

15 *lui qui me connaît vous le dira* (він, котрий мене знає, вам це скаже);

16 *elle que j’aime bien m’accompagnera* (вона, котру я дуже люблю, буде мене супроводжувати).

Хоча займенник “хтось” (*quelqu’un*) є неозначеним і не може бути визначеним “*le quelqu’un*”, йому принаймні можна дати якусь характеристику:

17 *quelqu’un de très bien m’a parlé de vous* (хтось, дуже хороший, мені про вас розказував);

18 *quelqu’un qui vous veut du bien me l’a dit* (хтось, котрий бажає вам добра, сказав мені це).

Зовсім по-іншому поводить себе “on”, який не дозволяє дати собі характеристику (*on de bien*, *on qui vous aime*), але який дозволяє дати собі означення:

19 *l’on n’est pas plus mignonne* (ми ж не кращі);

20 *dès que l’on saura* (як тільки дізнаємося);

21 *si l’on veut* (якщо захочемо).

Нагадаємо, що визначення родових слів є нормальним явищем у французькій мові: *L’homme est mortel* (Людина смертна).

Ось чому з урахуванням всього вище зазначеного, ми вважаємо, що займенник “on” слід розглядати як займенник, що входить до окремого класу займенників, який складається виключно з нього самого, є його єдиним членом. І назвемо ми його “універсальним займенником вираження людської особи” (*pronon humain universel*).

Цей займенник не вживається як синтагма-агенс. А тому фразу 6 (*on prépare un document*) не можна трансформувати в:

Un document est préparé par on;

Навіть якщо в деяких активних фразах зворотний займенник “soi” (себе) виступає корелятом “on”, він не може замінити пасивну агенсову синтагму:

un document (est/a été) préparé par soi.

Пасивність конструкції забезпечується зворотною формою дієслова (див. приклад 7). До речі, ця конструкція часто зустрічається в розмовній мові, де, наприклад, *ça se voit souvent, cela ne se fait pas* відповідають *on voit souvent ça, on ne fait pas cela*.

Тепер повернемося до таблиці пасивних конструкцій. Ми бачимо вісім пасивних конструкцій: перші шість є дієслівними, а дві останні – номінальними (V-N); чотири з них є так звані “незакінчені пасивні конструкції” (агентивна синтагма «D» в них опущена); дві інші включають так званий холостий або фіктивний підмет дієслова (“I” безособове).

Нарешті, два останні є партиципними (дієприкметниковими) в результаті стирання дієслова “être” з метою включення їх до вставної фрази. Всі ці варіанти є еквівалентними настільки, наскільки вони можуть заміняти один одного, їх вибір обумовлений граматичними або стилістичними причинами. Але ми знаємо, що їхня еквівалентність не є однаковою і що вона супроводжується збільшенням значення.

Наприклад, номіналізація дієслова (7 і 8), яка дозволяє включити його в номінальну синтагму фрази, допомагає у висловлюванні акцентувати увагу на процесі (на дії) за рахунок актантів, це акцентування на дії є настільки сильним, що агенс немовби повністю зникає, стирається:

La préparation | de ce document par Bob | a exigé du soin / ne s'est pas faite en une heure.

Інші варіації, такі як стирання допоміжного дієслова завдяки послідовності (3 і 4) і включенню холостого чи фіктивного безособового займенника “il “ (5 і 6), необхідного у випадку, коли об'єкт дієслова виступає підрядним додатковим реченням, є результатом граматичних потреб, і зовсім не впливають на значення: вони залежать від умов вироблення висловлювання. І навпаки, стирання агенсової синтагми є важливим, тому що в результаті цього зникає підмет-агенс, ослаблюючи один актант на користь іншого: загальновідомий підмет стирається перед загальновідомим об'єктом, агенс стирається перед відповідним об'єктом, можливо перед ціллю, але цей останній випадок є рідкісним. Тобто, в разі застосування незакінчених пасивних конструкцій виграє більше об'єкт (див. приклади 2,4, 6 і 8 таблиці), ніж підмет, тоді як агенс, так само як і джерело або інструмент, при необхідності, затіняються. Отже, виділення об'єкта за рахунок підмета-агенса не може бути чисто випадковим, нам здається, що в цьому слід вбачати певний знак, а саме що значення, яке слід йому надати, викликає дуже серйозні проблеми.

Яке становище пасивних конструкцій в законодавчому дискурсі? Ми, взявши довільно, виявили в Регламенті Парламентської Асамблеї і Статуті Ради Європи (Règlement de l'Assemblée et Statut du Conseil de l'Europe, 2000) 50 пар фраз, що містять кожна принаймні одне пасивне дієслово у французькому або англійському варіанті, загалом 40 фраз у французькій проти 41 в англійській мові без пасивного дієслова, що не обов'язково означає, що вони є активними фразами, тому що отримати пасивні французькі й англійські конструкції шляхом деривації можливо, але симетричними вони в даному разі не будуть: ... *conformément à.../... as provided by...*; ... *le gouvernement sera tenu de...* / ... *the government shall be responsible for...*). Перетворення активного речення в пасивне і навпаки не є механічною операцією, що залежить [10:146] лише від перехідного характеру дієслова. Активні й пасивні конструкції відрізняються своїм змістом, стилем і синтаксичною можливістю поєднуватися у фразі. Тобто є формальні, чисто лінгвістичні причини, що можуть завадити активній фразі перетворитися на пасивну. Наприклад, речення, де підметом є займенник особливо 1-ї та 2-ї особи, зазвичай не утворюють пасиву. Речення: “*Nous avons passé ensemble toute une semaine*” не може бути трансформоване в пасивне. Хоча є й винятки: *Tu m'aimes. Je suis aimée par toi*. Із 40 вищезазначених пасивних французьких фраз 36 були “незакінченими пасивними фразами”. Якщо пасивізація мала на меті виділити особливий об'єкт, то його назва повинна була б вказуватися з відносно вищою частотою. Але нічого подібного у вищезазначених текстах помічено не було. Зате підметів-агенсів, які можна легко встановити, (завдяки контексту) було рівно два. Перший підмет–агенс зустрічається набагато частіше, ніж другий (24 із 36 або ж 66,6%). Таким підметом є законодавець, його представник або його інструменти; другим підметом є не хто інший, як “оп », той незнайомиць, який зобов'язаний знати закони, але який може в будь-який момент їх проігнорувати й порушити або ж придумати нові засоби завдання шкоди іншій особі, що примушує законодавця постійно передбачати нові законодавчі положення, щоб завадити цьому.

Юридична ситуація, в принципі, утворює тріаду з трьох осіб: злочинець, потерпіла особа й законодавець. Двох перших можна розглядати тільки віртуально. У

тексті їх інколи позначають словом “*personne, toute personne qui...*” (особа, будь-яка особа, котра). В той час як потерпіла особа зберігає свою гідність і заслуговує на симпатію, то злочинець може розраховувати тільки на зневагу й осуд. Потерпіла особа може позначатися в тексті в позитивному значенні словами: “представник держави, службовець та його сім’я тощо”. Тоді як злочинця можна визначити тільки з переліку протиправних дій, які він може скоїти, і які підлягають абсолютному осуду суспільством. І оскільки невідомо наперед, хто цей злочинець, було б забагато честі називати його “людиною” (*l’homme*). Хіба, що вжити для цього безособове “on”.

На протиправу злочинцю й потерпілій особі, законодавець відразу ж фігурує в правничому правилі, оскільки саме він має право діяти й говорити. Діяти й говорити означає одне й те ж тому, що закон існує тільки в дискурсі. При необхідності законодавець, його представники, його глашатаї та інструменти чітко називаються в тексті: *Держава, Уряд, Парламент..., кодекс, закон, законодавчий акт...* Всі ці назви відсилають до законодавчого органу. Але хто говорить від імені третьої особи? Як правило, абсолютна влада говорить прямою мовою: “Ти не уб’єш!”, установлюючи, таким чином, співвідношення “я-ти” імперативної модальності і чиновницький тон: “я хочу – значить ти повинен” у всіх її формах: розпорядження, заборони, дозволу, можливості тощо. Така форма вираження абсолютної волі завжди базувалася на принципі небесної влади та влади короля. Ця форма існує ще й сьогодні. Але в суспільствах, що називають себе демократичними, і в яких вважається, що верховна влада належить народу, наказове вираження волі є недопустимим. Тому краще, щоб говорив закон, а не законодавець, третя особа, ніж перша. Ще краще взагалі не згадувати особу, яка говорить, даючи правилу можливість утвердитися самостійно так, начебто його джерелом є спільна воля, яку немає потреби ідентифікувати.

Вищезазначені міркування мають виключну мету дослідити це явище трохи детальніше. Пасивізація, звичайно, є мовним явищем і досліджується як таке в першу чергу на рівні граматики в традиційному значенні цього терміну. Але мова актуалізується в мовленні, що відтворює й використовує мовні засоби в дискурсі, в якому відображається колективна ідеологія. Тому вивчення стилю, на нашу думку, не повинно обмежуватися переліком слів і конструкцій. Серед всієї різноманітності мовних засобів звичайно є ті, які мають тільки узусну цінність і дозволяють більш-менш легко досягти мети на рівні слова, а інші є базовими і самі по собі вже є цілями на рівні дискурсу. Різні знаки функціонують по-різному. Ті, що знаходяться на лінгвістичному рівні, здається, були досліджені достатньо, а складніші знаки, що належать до вищого організаційного (дискурсивного) й прагматичного рівня, ще чекають глибокого дослідження. Пасивна фраза, особливо неповна (незакінчена), здається, є таким знаком, значення якого вже почало вимальовуватися, але яке вимагає інтенсивнішого вивчення.

Висновки та перспективи подальших розвідок.

1) Базуючись на тезі Ж. Пеншона [11:206] і в результаті проведених досліджень, вбачається доцільним вивчати умови функціонування пасивної конструкції з огляду на такі фактори: 1) значення основного дієслова, його перехідність/неперехідність 2) відношення між дієсловом і його актантами, кількість партиципantів 3) обставинні додатки 4) відношення з іншими фразами 5) граматичне значення допоміжного дієслова, його час та спосіб дії. 7) контекст.

2) Слід зазначити, що відсутність неозначеного займенника **on** призводить до високої частотності вживання пасивних конструкцій. Було розглянуто 8 типів пасивних конструкцій, 4 з яких мають спільну рису, а саме відсутність субстантивного агенса дії. Виділення субстантивного підмета-правопорушника юридичної ситуації спостерігається в 33,3% випадків, а підмета-законодавця – в 66,6% випадків. Відсутність **on** та пасивні

фрази без агенса набувають статусу знаків, що діють на рівнях, відмінних від морфемного. Підкреслимо також, що стилістичний аналіз слід проводити не лише на рівні окремих слів, але й на рівні дискурсу, який включає ширші одиниці мовлення, такі як тип речення.

3) Дослідження даних конструкцій у роботі свідчить про наявність активно-пасивної трансформації, в результаті якої пасивні конструкції утворюються від відповідних активних за допомогою допоміжного дієслова *être* і дієприкметника минулого часу. Дієслова, що вживаються в даних пасивних конструкціях з агентивним додатком, можуть виражати дозвіл, спроможність, можливість тощо.

4) Детальне вивчення проблеми утворення пасиву дозволяє побачити велику кількість різних проблем: і одна з них - проблема семантичних значень.

5) Вивчення пасиву в сучасній французькій мові є багатоаспектним. Здійснюється тісний взаємозв'язок всіх аспектів, враховуючи смисловий фактор, що в сукупності являє собою функціональний синтаксис, а також дозволяє досліджувати комунікативні можливості мови. Саме функціонально-прагматична специфіка визначає семантико-синтаксичну реальність пасивної конструкції.

6) Лексичні засоби виконують у тексті важливу організуючу функцію, а використання пасивних конструкцій дозволяє вживати їх у різних цілях комунікації. Вживання пасивного стану дозволяє забезпечити єдність та зв'язність тексту.

Проведене дослідження дозволяє поглибити наукові знання про особливості пасивних конструкцій у французькому діловому мовленні.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Дмитриев Л.* Очерки по синтаксису сербохорватского языка. – Л.: ЛГУ, 1966. 2. *Почепцов Г.Г.* О месте прагматического элемента в лингвистическом описании // Прагматические и семантические аспекты синтаксиса. – К.: Изд-во Калинин. ун-та, 1985. 3. *Georgin René.* Le langage de l'administration et des affaires. 36-ème éd. – P.: Les éditions sociales fr., 1972. 4. *Чупашева О.М.* О характере семантики безличных предложений с обособленными деепричастными оборотами // Филол. науки. – № 1, 2002. 5. *Deloffre Frédéric.* La phrase française. 7-ème éd. – P.: Sedes, 1999. 6. *Шевчук С.В.* Українське ділове мовлення. – К.: Вища школа, 1997. 7. *Dubois J.* Grammaire structurale du français moderne : nom et pronom. Vol. III. – P.: Larousse, 1969. 8. *Wagner R.-L, Pinchon J.* Grammaire du français classique et moderne. – P.: Larousse, 1968. 9. *Гак В.Г.* Теоретическая грамматика французского языка. Морфология. – М.: Высшая школа, 1979. 10. *Реферовская Е.А., Васильева А.К.* Теоретическая грамматика современного французского языка. Часть I. Морфология и синтаксис частей речи. – Л.: Просвещение, 1973. 11. *Pinchon J.* Morphosyntaxe du français. – P.: Hachette, 1986.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Code civil. – P.: Dalloz, 1991. 2. Règlement de l'Assemblée et Statut du Conseil de l'Europe. Strasbourg, 2000.

Лукашенко Н.Г.

Київський національний лінгвістичний університет

КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА У ІСПАНОМОВНОМУ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСІ

В умовах активізації та глобалізації нових інформаційних технологій, розвиток яких є виключно важливим для суспільства, йдеться про появу нового мовленнєвого продукту – Інтернет-дискурсу. Ми розуміємо Інтернет-дискурс як електронні тексти мережі Інтернет, взагалі, та електронні тексти Інтернет-форумів, зокрема, що визначаються однією з форм мовного буття іспаномовного Інтернет-дискурсу. Дедалі частіше досліджується Інтернет-дискурс такими лінгвістами, як Н.В. Коломієць, С.С. Данилюк, О.М. Галічкіною, Н. Петровою,

Л.Ю. Івановим, П.Х. Сампедро Лосада та ін. Концептуальний механізм вербального втілення явища Інтернет здійснюється через набір концептуальних метафор.

“Теорія концептуальної метафори” розглядає метафору перш за все як когнітивну операцію над поняттями та вбачає в ній засіб концептуалізації, що дозволяє зрозуміти ту чи іншу царину дійсності у термінах понятійних структур, що склалися на базі досвіду, отриманого з інших царин [1; 2; та ін.], та який виражає та формує нові поняття і без якого неможливо отримання нового знання [3: 55]. На думку Дж. Лакофа та М.Джонсона, вся наша понятійна система, за допомогою якої ми не лише думаємо, але і діємо, є в основному метафоричною за своєю природою. Поняття становлять те, що ми сприймаємо з оточуючого нас світу, як ми в ньому орієнтуємося, і регулюють наші відносини з іншими людьми. Концептуальна система, таким чином, відіграє центральну роль у нашому життєвому досвіді. Якщо припустити, що система понять в основі своїй метафорична, тоді дійсність, в якій ми існуємо, знаходить своє вираження у метафорі [1, 5].

За Дж.Лакоффом та М. Джонсоном, сутність концептуальної метафори полягає у розумінні та відчутті одного явища у термінах іншого. При цьому під явищем розуміється не окремо ізольований об’єкт, як при традиційному підході до метафори, а цілісна картина видимого реального світу, що використовується для репрезентації та осмислення об’ємного та багатоаспектного абстрактного явища [1: 46]. Передумовою дослідження концептуальної метафори в іспаномовному Інтернет-дискурсі на матеріалі Інтернет-форумів є такі її загальні властивості:

1) по суті метафора є феноменом когнітивної природи, вираженням лінгвістичними засобами [2: 44];

2) метафори полегшують інтерпретацію дискурсу, що дозволяє досягнути сутності явищ, розглянути їх зв’язки з іншими явищами у динаміці їх розвитку [4: 221];

3) метафора є основним механізмом, за допомогою якого ми розуміємо абстрактні концепти. Базові когнітивні метафори дають можливість зрозуміти абстрактні сутності через досвід фізичного існування людини, задаючи тим самим спосіб та характер нашого бачення оточуючого світу та внутрішнього світу людини [2: 44];

4) велика кількість понять від найтривіальніших до малозрозумілих може бути зрозумілою лише за допомогою метафори [2: 45];

5) прагматична функція когнітивних метафор, з одного боку, полягає в їхній здатності створювати певне відношення до конкретної проблеми, що аналізується у тексті; з другого боку, в здатності метафоричних концептів створювати стереотипне бачення певного об’єкта або явища [5: 24];

6) концептуальні метафори відіграють особливу роль у створенні внутрішньої наочності дискурсу: вони вводять у дію особливі сценарії, в яких закріплений минулий досвід індивіда, отриманий в інших галузях знань [4: 221].

Головна мета статті полягатиме у проведенні аналізу та виділенні концептуальних метафор, що входять до складу метафоричної моделі ПЕРЕБУВАННЯ У ІНТЕРНЕТ-ФОРУМІ Є ПОДОРОЖЖЮ.

УЧАСНИКИ ІНТЕРНЕТ-ФОРУМУ Є ДРУЗЬМИ (LOS FOREROS SON AMIGOS):

[...]en estos foros encontrarás amigos que lo ha pasado o lo está pasando tan mal como tú.... Pero siempre quieren ayudar a todo el mundo[1].

Los foreros que aquí encuentras son amigos, como cuando quedas con un amigo para tomar un café y le pides consejo, opinión, ese amigo jamás podrá resolver tu vida, eso te corresponde a ti[...]/[2]

Учасники Інтернет-форуму сприймаються як друзі (*amigos*), які завжди готові прийти на допомогу (*siempre quieren ayudar*), а адресат, в свою чергу, завжди може попросити їх висловити пораду або власну думку (*le pides consejo, opinión*). Ця метафора формує бачення адресатом учасників як друзів та впливає на вибір комунікативних стратегій та тактик.

ДУМКИ УЧАСНИКІВ Є ЇЖЕЮ (*LAS IDEAS DE FOREROS SON COMIDA*):

Sencillamente, no puedo tragarme esta afirmación[3].

Eso es alimento para pensamiento[4].

Lo que dijo me dejó mal sabor de la boca[5].

Hay aquí demasiados hechos para que los pueda digerir[6].

Думки та висловлювання учасників є їжею (*alimento para pensamiento*), яка є різною за смаком (*dejó mal sabor de la boca*).

КОМП'ЮТЕР, ПІДКЛЮЧЕНИЙ ДО ІНТЕРНЕТ-ФОРУМУ, Є ОСОБОЮ (*EL ORDENADOR QUE ESTÁ CONECTADO AL FORO ES UNA PERSONA*):

Mi ordenador murió anteayer... algo pasó con él...[7]

Inspiró nueva vida en este ordenador, por eso la conexión de Internet es muy rápida.

Tengo que llamar al doctor para curar a mi ordenador[8].

Комп'ютер, підключений до Інтернету є особою, яка живе своїм життям, хворіє, помирає.

ВІРУС У ІНТЕРНЕТ-ФОРУМІ Є ВОРОГОМ (*EL VIRUS DEL FORO ES ENEMIGO*):

Mi ordenador tiene muchos enemigos, por eso tengo que protegerlo. ¿Dime por fa que anti-virus es mejor?[8]

Me parece que no existe anti-virus bueno, por eso existe muchos enemigos en Internet. I LOVE YOU mata a todos[9].

Шлях Інтернету є наповненим складнощами та перешкодами, основним з яких є вірус. Вірус є ворогом (*enemigo*), який може атакувати, захопити та знищити свого супротивника (*mata a todos*). Учасники оголошують війну вірусу, шукають шляхи його подолання: *tengo que proteger a mi ordenador*.

ПОЧАТОК ПЕРЕБУВАННЯ В ІНТЕРНЕТ-ФОРУМІ Є ПОЧАТКОМ ШЛЯХУ (*EL INICIO DE UNA ESTANCIA EN EL FORO ES EL INICIO DE UN CAMINO*):

He dado los primeros pasos en este foro... Soy nueva por aquí.... Y me gustaría contar mi historia [10]

Hemos iniciado nuestra andadura por estos foros [11]

Початок перебування у Інтернеті сприймається як початок шляху (*primeros pasos, iniciar andadura*), який є цікавим та захоплюючим (*me gustaría contar mi historia*).

ПЕРЕБУВАННЯ У ІНТЕРНЕТ-ФОРУМІ ВИЗНАЧАЄ ШЛЯХ (*LA ESTANCIA EN EL FORO DEFINE UN CAMINO*):

Se apartó de la línea del foro...[12]

¿Sigues mi foro?[2]

Me gusta navegar y explorar de un foro, saltando de un tema al otro[10]

Siempre llego tarde... A ver si me tengo a ir al foro de 40 y tanto...[3]

Відомим є той факт, що мандрівка визначає шлях, тому при поєднанні метафоричної моделі ПЕРЕБУВАННЯ У ІНТЕРНЕТ-ФОРУМІ Є ПОДОРОЖЖЮ та ПОДОРОЖ ВИЗНАЧАЄ ШЛЯХ отримуємо метафору ПЕРЕБУВАННЯ У ІНТЕРНЕТ-ФОРУМІ ВИЗНАЧАЄ ШЛЯХ.

ШЛЯХ ПРИ ПЕРЕБУВАННІ У ІНТЕРНЕТ-ФОРУМІ Є ПОВЕРХНЕЮ (EL CAMINO DURANTE LA ESTANCIA EN EL FORO ES UNA SUPERFICIE).

Volvamos otra vez sobre el argumento que es el tema de este foro[13].

Estás saliéndote del tema del foro[14].

Estamos en camino de resolver este problema grave en el foro Separaciones y Divorcios[10].

Hemos allanado las dificultades de este foro[9].

Шлях завжди уявляється як поверхня, тому враховуючи, що ПЕРЕБУВАННЯ У ІНТЕРНЕТ-ФОРУМІ ВИЗНАЧАЄ ШЛЯХ, а шлях під час мандрівки є поверхнею, отримуємо метафору ШЛЯХ ПРИ ПЕРЕБУВАННІ У ІНТЕРНЕТ-ФОРУМІ Є ПОВЕРХНЕЮ.

РЕАЛІЗОВАНИЙ ПРОГРЕС У ІНТЕРНЕТ-ФОРУМІ Є ПРОЙДЕНИЙ ШЛЯХ (PROGRESO REALIZADO DEL FORO ES CAMINO RECORRIDO):

Observemos el gran paso dado[14]

Hemos avanzado un gran trecho, hemos progresado mucho en este foro[15].

Реалізований прогрес у Інтернет-Форумі сприймається як пройдений шлях (*gran paso, gran trecho*).

ШВИДКІСТЬ ПРИ ПЕРЕБУВАННІ У ІНТЕРНЕТ-ФОРУМІ Є ШВИДКІСТЮ РУХУ ПІД ЧАС МАНДРІВКИ (LA VELOCIDAD DURANTE LA ESTANCIA EN EL FORO ES LA VELOCIDAD DEL MOVIMIENTO DURANTE EL VIAJE):

Lo hicimos en un vuelo [7]

Vamos a paso de tortuga en foro[9]

Інтернет характеризується швидкістю перебування, яка сприймається як швидкість руху під час мандрівки (*en un vuelo, paso de tortuga*).

Вербалізація зазначених вище метафор свідчить про глобальний, масовий характер явища Інтернет.

Таким чином, концептуальна метафорична модель ПЕРЕБУВАННЯ В ІНТЕРНЕТ-ФОРУМІ Є ПОДОРОЖЖЮ представлена такими концептуальними метафорами: УЧАСНИКИ ІНТЕРНЕТ-ФОРУМУ/ІНТЕРНЕТУ Є РЕАЛЬНИМИ ЛЮДЬМИ/ДРУЗЬЯМИ; ІНТЕРНЕТ ВИЗНАЧАЄ ШЛЯХ; ПЕРЕБУВАННЯ У ІНТЕРНЕТІ Є МАНДРІВКОЮ; ПОЧАТОК ПЕРЕБУВАННЯ В ІНТЕРНЕТІ Є ПОЧАТКОМ ШЛЯХУ; ВІРУС У ІНТЕРНЕТІ Є ВОРОГОМ; ШЛЯХ ІНТЕРНЕТУ Є ПОВЕРХНЕЮ; КОМП'ЮТЕР, ПІДКЛЮЧЕНИЙ ДО ІНТЕРНЕТУ, Є ОСОБОЮ; ДУМКИ УЧАСНИКІВ Є ЇЖЕЮ; ШВИДКІСТЬ ІНТЕРНЕТУ Є ШВИДКІСТЮ РУХУ ПІД ЧАС МАНДРІВКИ; РЕАЛІЗОВАНИЙ ПРОГРЕС Є ПРОЙДЕНИЙ ШЛЯХ.

Вважаємо за доцільне розглянути концептуальні метафори кожного Інтернет-форуму відповідно до тієї проблематики, якій він присвячується.

ЛІТЕРАТУРА

1. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. – Chicago; London: The University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
2. Santos Domínguez L.A., Espinosa Elorza R.M. *Manual de Semántica Histórica*. – Madrid: Editorial Síntesis, D.L., 1996. – 223 p.
3. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. Под общ. ред. Е.С. Кубряковой. – М.: Изд-во МГУ, 1996. – 245 с.
4. Будасси Э.В. Когнитивные основы использования метафоры в естественнонаучном популярном журнальном дискурсе // Когнитивная семантика. Материалы второй международной школы-семинара по когнитивной лингвистике. 11-14 сентября 2000 года. – Часть 1. – Тамбов. – 2000. – С. 220-222.
5. Шибанова Е.О. Метафорические концептуальные системы в сфере экономики и политики (на материале англоязычной прессы): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. лингв. ун-т. – М., 1999. – 25 с.
6. Данилюк С.С. Гіпертекстові ознаки персональних Інтернет-сторінок сучасних лінгвістів // Проблеми семантики слова, речення, тексту: Збірник наук. праць. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2003. – Вип. 10. – С. 23 – 32.
7. Галичкина Е.Н. Специфика компьютерного дискурса на английском и русском языках (на материале жанра компьютерных конференций): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / Волгоградский гос. педагог. ун-т. – Волгоград, 2001. – 19 с.
8. Петрова Н. Русский Интернет как открытое фольклорное сообщество //

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. adios 25/12/04 <http://foros.wanadoo.es/forosw/serlet/leerMensaje?foro=1545&thread=251611> 2. MJPETITA 15/11/03 <http://www.terra.es/foros/conversacion.cfm?idcategoria=81&idconversacion=111179&idforo=310> 3. COCOSISI 01/07/03 15:27 Como saber si no te estás equivocando <http://mujer.terra.es/muj/foro/portada.cfm?IDcategoria=3&IDconversacion=64375&IDforo=189&nivel=2&idcanal=87> 4. TALIA.COM 25/06/03 11:50 COMO SABER SI ELLA ESTA ENAMORADA? <http://mujer.terra.es/muj/foro/portada.cfm?IDcategoria=3&IDconversacion=66072&IDforo=187&nivel=2&idcanal=87> 5. ANDAMIRANDA 01/07/03 16:55 Como saber si no te estas equivocando <http://mujer.terra.es/muj/foro/portada.cfm?IDcategoria=3&IDconversacion=64375&IDforo=189&nivel=2&idcanal=87> 6. Andamiranda 02/06/03 11:05 No sé <http://mujer.terra.es/muj/foro/portada.cfm?foroconv=187|55089&nivel=2> 7. Marla 29/05/03 16:22 siento que lo engaño. <http://mujer.terra.es/muj/foro/portada.cfm?foroconv=189|53262&nivel=2> 8. Boreal 15/07/03 <http://mujer.terra.es/muj/foro/portada.cfm?IDcategoria=3&IDconversacion=69434&IDforo=189&nivel=2&idcanal=87> 9. TELEFONOROJO 05/06/03 00:53 no me he recuperado de mi separación. <http://mujer.terra.es/muj/foro/portada.cfm?IDcategoria=3&IDconversacion=59853&IDforo=189&nivel=2&idcanal=87> 10. VADEMECUMM 17/07/03 07:57 Ganas de suicidarse. <http://mujer.terra.es/muj/foro/portada.cfm?IDcategoria=3&IDconversacion=71793&IDforo=189&nivel=2&idcanal=87> 11. Marla_40 07/06/03 18:12 ¿Morir de amor? <http://mujer.terra.es/muj/foro/portada.cfm?foroconv=189|60660&nivel=2> 12. Picapetrus <http://mujer.terra.es/muj/foro/portada.cfm?IDcategoria=3&IDconversacion=68017&IDforo=187&nivel=2&idcanal=87> 13. OMINERVA <http://mujer.terra.es/muj/foro/portada.cfm?IDcategoria=3&IDconversacion=71793&IDforo=189&nivel=2&idcanal=87> 14. MAFALDA4119/06/03 14:24 Como saber si no te estas equivocando. <http://mujer.terra.es/muj/foro/portada.cfm?IDcategoria=3&IDconversacion=64375&IDforo=189&nivel=2&idcanal=87> 15. SOULMANN 09/06/03 22:50 ¿Morir? <http://mujer.terra.es/muj/foro/portada.cfm?foroconv=189|60660&nivel=2>

МАРИНЕНКО П.І.

Київський національний лінгвістичний університет

СУФІКСАЛЬНИЙ СПОСІБ УТВОРЕННЯ ПРИКМЕТНИКОВИХ ТА ДІЄСЛІВНИХ НЕОЛОГІЗМІВ В СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

В мові, як і в природі, все живе, все рухається, все змінюється. Спокій, зупинка, застій – явища, що здається; це частковий випадок руху за умови мінімальних змін [1:349]. Зміни в мові постійні і безкінечні. Вони однаково повторюються у різні часи і в різних місцях незалежно один від одного, в залежності лише від постійної однаковості психічного і фізичного складу всіх людей, а також від випадкової схожості умов, що впливають на розвиток мови [1:248]. Природне життя будь-якої самобутньої культури заключається в постійному створенні нових форм для вираження свого духу [2:153]. Нові лексичні форми є неологізми. Одним із джерел поповнення лексичного складу мови являється суфіксація. Неологізми утворені за допомогою суфіксації розподілимо за граматичними категоріями: іменник, прикметник, дієслово і т.д. В цій статті розглянемо нові прикметники та дієслова, утворені за допомогою суфіксації в сучасній іспанській мові. Проблема суфіксації прикметників та дієслів займалися такі лінгвісти як Альмела Перес, Альвар Ескера, Ланг, Пена [3;4;5;6]. Таким чином, **інтерес** до цього спостереження викликаний незначною кількістю праць, що вивчають функціонування прикметникових та дієслівних неологізмів створених за допомогою суфіксації в іспанській лінгвістиці, і їх відсутністю у вітчизняному мовознавстві. **Актуальність** дослідження полягає у дослідженні інноваційних процесів в сучасній іспанській мові. Стаття має за **метою** виявити найактивніші прикметникові та дієслівні суфікси, що діють в іспанській мові на сучасному етапі, і визначити семантичні поля та сфери, які поповнюють неологізми. **Об'єктом** стали прикметникові та дієслівні новотвори зафіксовані в словниках: CLAVE. Diccionario de uso del español actual (Madrid: SM, 1996 та 2003), Diccionario de neologismos de la lengua española (Barcelona: Larousse, 1998),

Diccionario de voces de uso actual (Madrid: Arco/Libros, 1994). Але водночас не зареєстровані в DRAE (Diccionario de la Real Academia Española de XXI edición/1992) XXI видання. До нашого дослідження увійшли слова, не зафіксовані DRAE, але зафіксовані в інших словниках як неологізми від 1992 року і до тепер. В статті ми опишемо прикметникові та дієслівні суфікси, які змогли утворити більше 30 нових слів з 1992 року.

Найактивнішим прикметниковим суфіксом є *-ADO/-IDO*, який походить від латинського афікса *-(a,i)tum*. Цей афікс характеризується великою кількістю неологізмів, а саме 123 новотвори. Основне значення походить від основи слова на позначення якості. Семантично можна виділити групу, що утворює групу фізичного та психічного стану, і звичайно сполучається з дієсловом-зв'язкою *estar*: *acojonado, colapsado, arrepentido, calmado, enfurecido, estresado, enrabiado, fastidiado, jodido, mosqueado, tensionado, emporrado*. Частина цих слів представлена розмовними жаргонізмами. Друга група утворює слова, що позначають якість, частіше людини, і сполучуються зі дієсловом *ser*: *centralizado, civilizado, empollado, coloreado, emancipado, manipulado, tolerado, simulado*. Третю групу становлять слова, які відображають результат: *atornillado, bancarizado, barajado, computadorizado, desnatado, desnuclearizado, monitorizado, maquillado, galardonado, represaliado, nominado*. Окрему групу складають неологізми утворені від неперехідних дієслів чи рефлексивних форм зі значенням „схилятися до/захоплюватися”: *abarrancado, viajado, escaqueado, viciado, historificado, ideologizado, banquetado*. Слід звернути увагу, що в більшості випадків цей суфікс приєднується до основ дієслів, які в свою чергу утворюються від іменників, проте зустрічаються випадки, коли він приєднується до іменників, таким чином перестрибуючи ланцюг. При успішному утворенні, коли відбудеться популяризація неологізму, можливе утворення неіснуючого дієслова, тобто створення відсутнього ланцюга у формуванні словотворчого гнізда слова: *sagitado, nervado, laringuectomizado, desclsado, chocolateado, milimetrado*. Четверта частина неологізмів була утворена від парасинтетичної форми *en+N+ar*: *embalado, embrujado, emperejilado, emperifonado, encanijado, enmadrado, entallado, entubado*.

Другим найпродуктивнішим суфіксів для утворення прикметників в сучасній іспанській мові є *-ICO / -ICA* (від латинського афікса *-icum*), який нараховує 110 неологізмів, утворених від іменників. Його висока продуктивність пояснюється тим, що він належить групі суфіксів здатних приєднуватися до грецьких основ чи суфіксоїдів типу *-cracia, -fono, -grafía, -logía, -metría, -scopía* та інші. Велика кількість неологізмів належать технічній сфері позначаючи „походження та відношення/зв'язок”: *aerológico, cablegráfico, caracteriológico, cliptocrático, clónico, colinérgico, cosmetológico, estereográfico, estrábico, posológico, telemático, teratogénico, ufológico, gasiístico*. Другу величезну групу складають прикметники, утворені на основі медичних термінів: *acneico, adrenalínico, celulítico, demiúrgico, deontológico, micológico, miocárdico, sidático, sídico, taquicárdico, ulcerogénico*.

Прикметниковий суфікс *-ANTE / -ENTE* походить від латинського афікса *-ntem*. Кількість неологізмів складає 98, що свідчить високу активність форманту. Дієслівні бази, до яких приєднується суфікс, можемо розподілити на різні семантичні групи. Перша складатиме психофізичний стан чи результат: *abradacadabrante, acojonante, acongojante, acuciante, agobiante, decepcionante, desasosegante, desconcertante, sofocante, sollozante, regocijante, preocupante, impactante*. Друга група позначає те що робить референт іменника, означений дієслівною основою прикметника (часто ця група прикметників субстантивується): *abrasante, acampante, apremiante, aristocratizante, balbuciente, desodorizante, pleitante, pululante*. В цю групу включаємо підгрупу

неологізмів на позначення якостей кремів, рідин та речовин: *hidratante, adelgazante, tonificante, desmaquillante, emulsionante, endulzante*.

Один із найактивніших прикметникових суфіксів є також *-AL*. Його велика популярність пояснюється впливом англійської мови, де цей суфікс має велику продуктивну силу, в той час як до 90 років зазначений суфікс не мав високої життєдіяльності в іспанській мові, і налічувалася невелика кількість патримоніальних слів з прикметниковим суфіксом *-al* [7:283]. Походить від латинського афікса *-alem* і приєднується до іменників для утворення прикметників. Зі значенням „відносний/що належить” зміг утворити 63 неологізми. Виходячи з його значення, слова, утворені за допомогою цього суфікса, належать, в своїй більшості, мові публіцистики та засобів масової інформації: *accionarial, actitudinal, barrial, clientelar, conductual, conflictual, oposicional, patrilíneal, varietal, visceral*. Його популярність в періодиці також пояснюється здатністю замінити прикметникову конструкцію *de + іменник*: *nutricional = de nutrición, testimonial = de testimonio*. Окремо становлять групу слова, які належать сфері комп’ютерної технології: *computacional, logical, direccional, octal*.

Суфікс *-ABLE / -IBLE* утворює віддієслівні пасивні прикметники і походить від латинського *-bilem*. Кількість утворених нових слів становить 57 одиниць. Досить висока активність суфіксу пояснюється його значенням „отримувати дію дієслова” та здатністю приєднуватися до майже всіх перехідних дієслів. Більша кількість похідних утворюється від дієслів, що мають агентивний зміст та об’єкт, на який впливає ця дія. Таким чином, іменник, поєднаний з прикметником на *-able/-ible*, позначає об’єкт цієї дії [8:4609]. Більшість неологізмів належить політичній та загально-уживаній лексиці: *accionable, acumulable, bombardeable, desprendible, encajable, evaluable, guionizable, neutralizable, panelable, rediculizable, sancionable, urbanizable*. Окремо виділяють підгрупу слів з відтінком „який повинен бути”, а не звичайне пасивне значення „який може бути”, що набувають більшість слів [8:4610]. До цієї групи можемо віднести такі неологізми як *desaconsejable, sostenible, retornable, recrgable, recambiable, subvencionable*. Слід також наголосити на новій рисі, яку нещодавно набув цей суфікс. Останнім часом він зміг утворити оказіональні новотвори від іменників, і де-які з них змогли закріпитися в мові: *oscarizable, alcaldable, ministrable*. Ці неологізми набувають значення „який має можливості стати”. Останні приклади свідчать про розширення можливості продуктивності цього суфікса.

Суфікс *-ERO / -ERA* утворює прикметники від іменників. В його основі лежить латинський суфікс *-arium*. Кількість новоутворень досить висока, а саме 39 одиниць. Внаслідок того, що суфікс позначає „відношення/належність”, він замінює, як і суфікс *-al*, складну синтагму *de + іменник*. Так утворюються неологізми типу *carnavalero = de carnaval; trilerero, salmonero, yutero, festivalero, rutero*. Окрему групу складають слова молодіжного жаргону та розмовного стилю: *bakaladero, casinero, coquero* (← *coca*), *follonero, leñero, marihuanero, minifaldero, palabrotero, pegotero, pesquero, puñetero, tobillero, topiquero, tripero, virguero*. Іншу групу складають слова, утворені від аббревіації, зокрема назв політичних партій: *ucederro (UCD), peperro (PP), psuquero (PSUC), hachebero (HB)*.

Суфікс *-DOR / -DORA* (від латинського афіксу *-torem*) є досить активним в сучасній іспанській мові і нараховує 33 неологічних утворення. Приєднується до основ дієслів і має значення „дії, якості дієслівної основи”. Традиційне значення слова, утвореного цим суфіксом семантично можна розкласти на таку синтаксичну структуру „*X que V / X який ДІЄСЛОВО*”: *espectáculo conmovedor = espectáculo que conmueve* [8:4602]. Проте, останнім часом з’являється нова семантична тенденція в утворених прикметниках. Так вираз *efecto democratizador* виявляється не підлягає попередній структурі *efecto que*

democrataza, так як він не має сенсу. Але, він пояснюється виразом *efecto de democratización*. Отже, ми спостерігаємо народження нового значення та вжитку суфікса. Іншим прикладом неологізмів є наступні слова: *aglutinador, betabloqueador, desasosegador, desdramatizador, ejemplarizador, narcotizador, rebajador, sincronizador, unificador*.

Серед дієслівних суфіксів найпродуктивнішим є *-izar*, що походить з латинської мови *-izare*. Приєднуючись до іменникових та прикметникових основ, він утворює дієслова що виражають каузативну дію [3:117; 6:248]. Дієслово, створене за допомогою цього афіксу, вимагає присутності, навіть імпліцитно, прямого додатку, що є причиною стану вираженого дієсловом. Значення каузативності притаманне, насамперед, неологізмам від прикметникових основ, так як самі ці прикметникові основи не сполучаються з дієсловом *estar*. Вони позначають якість та означення. Суфікс став продуктивним досить нещодавно, і поступово стає все більш інтенсивнішим. Кількість зафіксованих неологізмів складають 136 одиниць. Взагалі існує невелика кількість утворень, що з'явилися до двадцятого століття [8:4693; 6:249]. Висока частотність неологізмів останнім часом пояснюється декількома причинами. По-перше, специфікою значення самого суфіксу. По-друге, вживання новоутворених слів за допомогою *-izar* в технічно-науковій сфері, яка швидко розвивається сьогодення і потребує позначення нових дійових реалій. По-третє, специфіка комбінування від похідних основ та валентність самого афіксу. Так він надає перевагу основам з грецької мови на *-ma, -ta, -ía, -sis* та ін, прикметникам *-aico/a, -al / -il, -able / -ible, -ico/a, -ano / -ino* [6:249-250]. Проте не всі слова, утворені від іменникових основ, можуть виражати каузативне значення. Вони також позначають результат дії: *guionizar, conflictualizar, jibarizar*; інструментальність дії: *vitaminizar, oscarizar, calendarizar*; локативність дії: *containerizar, contextualizar*; агентивність дії: *monitorizar, parametrizar*; дієслова зі значенням „надавати щось”: *titulizar, dolarizar*. Якщо розподілити слова за сферою вжитку, то утворюються дві великі групи. Перша стосується технічної сфери вжитку: *activizar, criogenizar, expertizar, fotosintetizar, fragilizar, hidrolizar, metabolizar, metastizar, micronizar, robotizar, satelizar*; друга група представлена суспільно-політичною лексикою: *absolutizar, autentizar, burocratizar, candidatizar, canibalizar, conceptualizar, hegemonizar, infantilizar, laicolizar, proletarizar*. В останній групі відокремлюється підгрупа на позначення процесу націоналізації певної місцевості: *balcanizar, catalanizar, euskaldunizar, occidentalizar, orientalizar, regionalizar, ruralizar*.

Серед дієслівних суфіксів, що утворюють нові слова на сучасному етапі іспанської мови, слід виділити *-ar*, який походить від латинського *-are*. Більша кількість слів, утворених за допомогою цього суфіксу, походить від іменникових та прикметникових основ. Їх кількість становить 94 одиниці, що свідчить про сьогоденну активність афікса. Висока частотність суфікса пояснюється його нейтральним значенням, приєднуючись до іменникових основ. Це також підкреслює Хесус Пена: „Категорія дієслів на *-a-* семантично нейтральна, так як вона не наділяє похідне дієслово певним значенням...” [6:233]. Оскільки вихідна основа входить до дієслова, складаючи його основне значення, можна виділити різні семантичні відношення між похідним дієсловом та вихідною основою: а) агентивні: *buitrear, parasitar*; б) інструментальні: *andamiar, baremar, maquetar, sirlar, talonar, testar, vehicular*; в) виконаний об'єкт, де є задіяний агент: *aperturar, bocetar, clorar, cohesionar, dimensionar, experienciar, fosfatar, merengar*; д) виконаний об'єкт, де агент направляє дію на інший об'єкт: *hormonar, gerenciar, infraccionar, lacar, mandatar, ofertar, opar, parafinar, recepcionar, policionar*; е) локативний: *apaisar, basamentar, kilometrar, vivenciar, tertuliar*. Неологізми, утворені від прикметникових основ, складають невелику кількість у порівнянні зі словами,

утвореними від іменників: *pasivar, positivar, subjetivar, toxicar, transitivar*. Їх основне значення „приходити до стану, становитися, починатися”.

Інший продуктивний суфікс для утворення дієслів в іспанській мові є *-ear*, який походить від латинського афікса *-idiare*. Кількість неологічних утворень складає 76 неологізмів. Специфіка цього суфікса полягає у його здатності приєднуватися до іменників, прикметників та дієслів, хоча надає перевагу іменниковим основам [8:4689]. Велику групу дієслів утворених від прикметникових основ, становлять слова, що мають значення „частотності”, і водночас виражають аспектну модальність „звичності, повсякденності”: *curiosear, pendonear, gamberrear, racanear, pringonear*. Прикметникові основи мають негативний відтінок і застосовуються для характеристики якостей людини. Утворені дієслова позначають тривалі ситуації і повторення процесів [3:117; 6:235]. Дієслова, утворені від іменникових основ позначають частотність або повторюваність дії. Прикладами новотворів зі значенням „повторюваності та звичайності”, утворених від іменників, є наступні: *brisear, canalear, campeonear, chapucear, cosquillear, candidatear, mansurronear, marujear, masajear, cotillear, puentear*. Неологізми утворені приєднанням до дієслівних основ є наступні: *clavetear, lametear, sobetear*. Х. Пена вважає, цей тип утворення оціночним, оскільки не змінюється граматична категорія основи, і водночас відбувається оцінка дії, в більшості випадків негативне значення [6:274-275]. Ми вважаємо, цю модель утворення неологізмів звичайною, а не оціночною, оскільки у всіх прикладах присутня центральна сема, притаманна значенню цього форманта, а саме „повторюваність, частотність”.

Таким чином, підбиваючи підсумки нашого дослідження, слід наголосити, що суфіксація залишається одним із важливих джерел поповнення лексичного складу іспанської мови. Найактивнішими суфіксами в утворенні прикметників є *-ABLE, -ICO, -ANTE, -AL*. Для утворення дієслів мова звертається до *-IZAR, -AR, -EAR*. Тематично поповнюються слова, що належать економічній, політичній, соціальній та побутовій сферам. Ці слова входять до загальноповсякденної мови через мас-медіа, де відбивається багатофункціональність національної мови, ступінь її інтелектуалізації, поширення термінів з різних галузей знань та їх загальна мовна адаптація. В подальшому виникає необхідність спостереження інноваційних процесів та явищ у лексиці різних сфер діяльності людини останньої декади, причин і результатів збагачення лексики в іспанській мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодуэн де Куртенэ И.А. Избранные труды по общему языкознанию: В 2-х т. – М.: Изд-во АН СССР, 1963, Т. 1.
2. Уфимцев Н.В. Культура и проблема заимствования // Встречи этнических культур в зеркале языка: (в сопоставительном лингвокультурном аспекте) / Науч. совет. по истории мировой культуры. – М.: Наука, 2002. – С. 152-170
3. Almela Pérez R. Procedimientos de formación de palabras en español. – Barcelona: Ariel, 1999.
4. Alvar Ezquerro M. La formación de palabras en español. – Madrid: Arco/Libros, 1995.
5. Lang M.F. Formación de palabras en español: morfología derivativa productiva en el léxico moderno. – Madrid: Cátedra, 1992.
6. Pena J. La formación de verbos en español: la sufijación verbal // La formación de palabras. – Madrid: Taurus Universitaria, 1993. – P. 217-281
7. Núñez Cabezas E.A., Guerrero Salazar S. El lenguaje político español. – Madrid: Cátedra, 2002.
8. Gramática descriptiva de la lengua española / Dirigida por Ignacio Bosque Muñoz y Violeta Demonte Barreto. – Madrid: Espasa, 2000.

СМИСЛОВЕ РОЗКРИТТЯ КОНЦЕПТІВ В ІСПАНСЬКИХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ “ЗОЛОТОГО ВІКУ”

Зміна наукового пізнання кінця ХХ століття призвела до появи нової когнітивної парадигми лінгвістичних досліджень, що в свою чергу зумовило появу нових підходів та принципів до вивчення мовних систем. Так, концептуальна система мови визначила своєю одиницею “концепт”. Концепт, що виступає одиницею людської суб’єктивної ментальності, кваліфікується як набір смислів, що по-різному ґрунтуються і вербалізуються в різних мовах і є складовими етно-специфічної мовної картини світу, але визначення дефініції “концепт” є переважно невизначеною [1:135], що зумовило **актуальність** даної теми. Розв’язання даної проблематики започаткували відомі російські лінгвісти: Арутюнова Н.Д., Вежбицька Г., Кубрякова О.С., Лихачов Д.С., Степанов Ю.С., Телія В.Н., Фрумкін Р.М. та інші.

Останні дослідження та публікації у цьому напрямку були проведені українськими вченими: Поліна І.В. “Відображення концепту “бог” в англійській мовній свідомості” (2001), Івасюк О.Я. “Декодування поезії: формальний підхід” (2001), Кагановська О.М. “Метаобразна функція сильних позицій в ідентифікації текстових концептів художнього твору” (2003), Огаркова Г.А. “Мовні засоби вираження концепту “кохання” як культурно-специфічного феномену” (2003), Неборсіна Н.П. “Про внутрішню форму поетичного твору” (2003). Роботи охоплюють коло питань, пов’язаних з концептуальною картиною світу, зокрема аналізуються усвідомлені вербалізовані уявлення про концепт “бог” у колективній свідомості представників англійської культури, фреймові структури, змістовні та структурні аспекти [2:365]. Створення концептуальних метаобразів у семантичному просторі художнього тексту пов’язується з проблемою авторського стилю, простежуючи основну тематику у трьох аспектах: проблемі категорій тексту, одиниць тексту, типів текстів [3:239]. Аналіз концепту “кохання” – елементу концептуальної та мовних картин світу, вираження концепту як культурно-специфічного феномену [4:62]. Розглянуто принципи лінгвогерменевтичного аналізу словесного твору мистецтва [5:12]. **Метою** статті є аналіз мовних засобів вираження концептів “любов”, “бог”, “смерть” в іспанських поетичних текстах Золотого віку.

Кожний простір має свої власні конфігурації, що детерміновані наявністю новообразів та архетипних поетичних образів. Концептуальний аналіз поетичного образу ЛЮБОВ формуює нові когнітивні образи та виявляє конфігурацію наявних образних образів.

Отже, ми маємо метафоричне осмислення ЛЮБОВІ у наступних термінах концепту, що є можливим завдяки наявності в системі людини образу-схеми знання про цей концепт. Ми можемо представити прототипово-концептуальний аналіз, що об’єднаний загальним концептуальним референтом, а саме концептом ЛЮБОВ:

ЛЮБОВ – ДУША:

“Señora del alma mía”

(B.L. de Argensola: 314)

**“Que pase, mire y te vea
sin hablar no es mucho”**

(S.J. Medina: 362)

ЛЮБОВ є ПОЛУМ'Я:

*“A fuego y sangre, fiero pensamiento,
no quieres hecer freguas de un momento”*
(F. de Quevedo: 362)

*“Fue tal, que templo su aire el fuego mío
y dio con su vestido y su hermosura”*
(L. de Góngora: 362)

ЛЮБОВ – ГРІХ:

*“En el cristal de tu divina mano
de amor bebí el dulcísimo veneno”*
(L. de Góngora: 352)

ЛЮБОВ – ПОКІРНИСТЬ:

*“A mis soledades voy
de mis soledades vengo,
me bastan mis pensamientos”*
(Lope de Vega: 304)

Так концепт “любов” може піддатися переосмисленню на позначення нематеріальних субстанцій: полум'я, гріх, покірність, а класифікація концепту “любов” деякою мірою має умовний характер з метою впорядкування великого масиву метафоричних мікроконтекстів, що розгортаються на різні етапах смислових синтагматичних відрізків.

Тенденція до зближення символів з метафорами, їх комбінування та регулярне вживання створюють декоративну, чуттєво виразну фактуру всієї художньо-образної традиції того часу та відкривають “двері в безмежний простір можливих інтерпретацій” [6: 448].

В свою чергу ми можемо представити концепт БОГ наступним чином:

БОГ є ЖИТТЯ:

**“Dios, que no la olvida
llama a la puerta”**
(J. de Valdivielso: 307)

В даному випадку мова йде про метаморфози внутрішнього оновлення людини.

БОГ є ПРЕДМЕТ (ХРЕСТ):

*“Tú me mueves, Señor; muéveme el verte
clavado en una cruz y escarnecido”*
(J. de Arguijo: 322)

Названий образ маніфестується словами, що мають свою внутрішню форму – компонент, на якому надбудовується значення, хоча автор актуалізує образ хреста.

БОГ – СИЛА:

*“A Dios que mi pecho entiende,
lepide pues ángel eres,
lo ordene como tú cuieres
y tu padre lo pretende”*
(Juan Rufo: 290)

В даному випадку поетичний образ у синтагматичному мікротексті всього вірша.

БОГ – МУЗИКА:

*“Cuán bien canta su vida,
y en el monte y el agua escuchan
lo que llora y lo que canta”*

(L. de Góngora: 330)

Даний віршований фрагмент містить у собі варіант загального образного мотиву БОГ є ЖИТТЯ.

Отже, ми маємо означення концептів шляхом нематеріальних - ЖИТТЯ, СИЛА, МУЗИКА - субстанцій, разом з матеріальним прочитанням образу через предмет, у даному випадку ХРЕСТ, що формує цілісний поетичний образ.

Поетичний образ як структура концептуального поля, прикріпленого в тексті, має своє ядро та периферію, які можуть мати множинні взаємовідношення, що проєктують безмежну кількість варіантів розгортання змісту.

Таким чином, ми можемо розкрити сутність концепту СМЕРТЬ наступним чином, виокремлюючи його ключові ланки:

СМЕРТЬ – БЕЗНАДІЯ:

*“Si la esperanza quitas,
¿qué le dejas al mundo?
un olvido profundo”*

(L.L. de Argensola: 305)

СМЕРТЬ – ПРИРЕЧЕНІСТЬ:

*“Él quita el pensamiento
de la muerte vecina,
y en el oro le pone y en la mira”*

(L.L. de Argensola: 304)

СМЕРТЬ – УТОПІЯ:

*“Al fin muriendo con pobreza tanta
ricos juzga a sus hijos, pues le deja
la libertad, las aves y la liga”*

(J. de Arguijo: 321)

СМЕРТЬ – БІЛЬ:

*“Dejadme, no me canséis,
contentos cuya memoria
a cruel muerte condena
y pues que no me dais gloria
no vengáis a darme pena”*

(Vicente Espinel: 303)

СМЕРТЬ – РОЗБИТА МРІЯ:

*“No puede durar el mundo,
porque dicen y lo creo,
que suena a vidrio quebrado
y que ha de romperse presto”*

(Lope de Vega: 318)

Отже, ми представили модель концепту СМЕРТЬ шляхом лінгвокогнітивних операцій, але слід враховувати, що у поетичних текстах наявний певний лексичний пласт, який посилює основу концепту у вияві константного компонента, а також

концепт СМЕРТЬ розширюється та видозмінюється завдяки перехрещенню різноструктурних поетичних образів. Це означає, що за допомогою метафор концепт СМЕРТЬ може мати різне осмислення. Абстрактно-умовна семантика, що є позатекстовою, витворилась у взаємодії різних елементів тексту, на стику різних структурних компонентів.

Перспективами подальших розвідок у досліджуваному напрямку можуть слугувати концепти ДІМ, ЧОЛОВІК, ЖІНКА, що вербалізуються на словотвірному рівні іспанської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Вежбицкая А.* Сравнение – градация – метафора: Пер. с пол. // Теория метафоры. – М.: Прогресс. – 1990. – С. 133-152. 2. *Поліна Г.В.* Відображення концепту "бог" в англійській мовній свідомості // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка. – 2001. – С. 365-368. 3. *Кагановська О.М.* Метаобразна функція сильних позицій в ідентифікації текстових концептів художнього твору // Мовні концептуальні картини світу: зб. наук. праць. – К.: ВПЦ "Київський університет". – 2003. – С. 239-243. 4. *Огаркова Г.А.* Мовні засоби вираження концепту "кохання" як культурно-специфічного феномену / Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія Іноземна Філологія. – 2003 - № 35. – С. 62-65. 5. *Неборсіна Н.П.* Про внутрішню форму поетичного твору / Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія Іноземна Філологія. – 2003 - № 34. – С. 12-14. 6. *Рикер П.*: Пер. с англ. // Метафорический процесс как познание, воображение и ощущение. – М.: Прогресс. – 1990. – С. 416-454.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Las mejores poesías de la literatura castellana.* – Madrid: Edimat Libros, S. A. 2001. – 829 p. 2. *Poesías españolas en versiones rusas 1792 – 1976.* – М.: Progres, 1978. – 1022 p.

НІКІТЮК І.В.

Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов

МОВНІ ЗАСОБИ ЯК КОМПОНЕНТ СТРУКТУРИ ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКОЇ КАРТИНИ СВІТУ ТОНІ МОРРИСОН

Метою даної статті є визначення ролі мовних засобів в структурі індивідуально-авторської картини світу сучасної афроамериканської письменниці Тоні Моррісон, що обумовлює її **актуальність**, яка полягає у стабільному інтересі до виявлення індивідуально-унікального в картині світу певного митця за допомогою його творів з використанням методів комплексного аналізу.

Взагалі, теорія картини світу в сучасній лінгвістиці вивчається у різних аспектах: з точки зору концепції універсальних граматик, міжетнічної моделі світу, узуальної картини, з точки зору типологічного, компаративно-контрастивного, культурологічного напрямків досліджень, тощо. Так концепція універсальних граматик досліджує загальну картину світу людини. При цьому «диференціація загальної та індивідуальної картин світу на підставі однієї мовної спільності ґрунтується на протиставленні колективно сформованого ментального простору, що фіксується також у мові, індивідуальним концептосистемам» [1: 83]. Т.В. Цивьян висуває ідею міжетнічної моделі світу (балканська модель світу). Узуальна картина відтворює «концептуальну систему певних угруповань людей - носіїв однієї мови, об'єднаних територіально, за різними ознаками та психічними властивостями (освітою, професією, статтю, ерудованістю, темпераментом, характером тощо)» [1: 83].

Треба зазначити, що принципово важливою є диференціація понять мовної та концептуальної картин світу. Мовна картина світу – це «особливе утворення, що приймає активну участь у пізнанні світу й задає моделі інтерпретації. Це певна сітка, яка

накидається на наше сприйняття, на його оцінку. Й саме вона впливає на поділ досвіду, на бачення явищ і ситуацій через призму мови та досвіду. В той же час мовна картина світу – це проекція концептуальної системи нашого знання, куди, можливо, входять як деякі вроджені концепти, так і концепти, що склалися в ході пізнавальної діяльності, а також концепти, які були виділені із об'єднань концептів, що повторюються в семантичних структурах слів» [2: 47]. Концептуальна картина світу пов'язана з сукупністю знань про світ, а мовна картина світу – засіб експлікації цих знань. Ми дотримуємось такої точки зору, зокрема О.О.Селіванової, що концептуальна картина за обсягом є більшою, ніж мовна, що пояснюється більшим об'ємом невербалізованого змісту саме елементів, певною обмеженістю мовних засобів, більшим обсягом глибинного смислу тексту ніж семантики його поверхневих структур [1: 84]. При цьому елементами змісту концептуальної картини світу є групи та поняття як константи свідомості, а мовна картина світу представлена семантичними категоріями і семантичними полями. Крім цього, під мовною картиною світу розуміється стиль відображення в мові концептуальної картини світу та мовні засоби вираження знань про неї. Слова є важливими одиницями мовної картини світу і саме завдяки словам відбувається зв'язок між концептуальною і мовною картинами світу.

Вклад у розвиток теорії картини світу зробили такі науковці як Ю.Д. Апресян, В.О. Аврорін, П.Я. Гальперін, Ю. М. Караулов, Г.В. Колшанський, Б.О. Серебренніков, О.С. Кубрякова, Л.А. Лисиченко, Т.В. Цивьян та інші.

Щодо картини світу у художньому тексті, то вона створюється мовними засобами, відображаючи при цьому індивідуальну картину світу у свідомості письменника, та втілюється:

- через відбір елементів змісту художнього твору;
- через відбір груп мовних одиниць використовуваних мовних засобів: вживання певних тематичних груп, зниження або збільшення частотності окремих одиниць та їх груп, індивідуально-авторські мовні засоби, тощо;
- в особистому підборі тропів [3: 8].

Отже, мова є засобом створення художньої картини світу, яка відображає картину світу письменника-творця, при цьому використанні системи художня картина світу є вторинною, двічі опосередкованою мовою та індивідуально-авторською концептуальною картиною світу.

Розглянемо детально деякі важливі з нашої точки зору складники індивідуально-авторської картини світу Тоні Моррісон. В інтерпретації Ю.І.Левіним термінів К.Поппера кожна людина живе одночасно в реальному оточенні (Світі 1) та у своєму внутрішньому світі (Світі 2). У художника інтеріорізований світ (Світ 2) має тенденцію втілюватися у світі його твору. Цей твір, з одного боку, – з точки зору внутрішнього змісту, – створює свій «можливий світ» (Світ 3); з іншого боку, як фізичний об'єкт він повертається у Світ 1 та впливає на нього [4: 323]. У кожного письменника співвідношення між світом реальності та уявним світом або можливим світом твору та реальним світом (тобто між Світом 1 та Світом 2 або між Світом 3 та Світом 1) є особливим, як особлива і неповторна кожна особистість. Такою яскравою особистістю є афро-американська письменниця Тоні Моррісон.

Проаналізуємо елементи кожного з трьох світів безпосередньо в творчості Тоні Моррісон.

Серед сучасних американських письменників Тоні Моррісон (справжнє ім'я – Хлоя Ентоні Вофорд) посідає особливе місце. Вона є не тільки автором семи романів, однієї п'єси, великої кількості публіцистичних творів, оратором, редактором, але й членом Національної Ради з Мистецтв, Американської Академії мистецтв та Інституту мистецтв

та літератури, лауреатом престижної Пулітцеровської премії і найголовніше – Нобелівським лауреатом 1993 року в галузі літератури.

Письменниця народилась 18 лютого 1931 року в м. Лорейн, штат Огайо, у інтелігентній афроамериканській родині, де з дитинства придбала любов до народної мудрості, мови, літератури, афроамериканських усних оповідань та музики. Лорейн в той час залучав багато іммігрантів, що шукали роботу, тому сегрегація не була там чітко виражена. Можливість слухати розмаїття мов, відкритість до інших культур вплинули на розуміння Моррісон неповторності рідної культури, тієї культури, яку сповідувала її сім'я. Виховання у етнічно та расово різнотиповому оточенні мало вирішальний вплив на розвиток особистості Тоні Моррісон, яка рано узнала від батьків, що існуюча в Америці на той час расова політика для афроамериканців є реальністю, з якою треба боротися. Батько Тоні Моррісон Джон Вофорд виявляв явну ворожість до білих, в той час як її мати Рама Вілліс вірила, що з часом міжрасові відносини у Сполучених Штатах поліпшаться. Недивно, що романи Тоні Моррісон відображають «як песимізм, який породжує расизм, так і оптимізм, що надавав та надає можливості афроамериканцям виживати та процвітати, незважаючи на расизм» [5: 295] (переклад мій – І.В.).

Тоні Моррісон отримала гарну освіту: ступінь бакалавра мистецтв у Говарді (1953 рік) та магістра мистецтв зі спеціалізацією в англійській мові в Корнельському університеті (1955 рік). Її дисертація магістра мистецтв була присвячена природі відчуження у творах В.Фолкнера та В.Вульф, тому недивно, що «сліди» цих авторів присутні у творах Тоні Моррісон. Майбутня письменниця працювала викладачем та лектором у декількох вищих навчальних закладах Сполучених Штатів Америки, редактором в одній з дочірніх компаній Рендом Хаус – все це стало добрим підґрунтям для занять письменництвом. Як редактор Тоні Моррісон сприяла знайомству широкої читачкої аудиторії з цілою плеядою афроамериканських письменників, такими як Гейл Джоунз, Тоні Кейд Бамбара, Анжела Девіс, Ендрю Янг та іншими.

Шлюб з ямайським архітектором Гарольдом Моррісоном для Тоні Моррісон став, за її словами, частиною задушливої ситуації, яка змусила її шукати розради у письменництві. Вона почала писати рано вранці, майже вночі, щоб побороти самотність, адже вдень вона працювала та була зайнята вихованням двох синів. Літературна діяльність повністю змінила її особистість і життя: «Письменництво було ... найбільш надзвичайним засобом мислення та сприйняття. Воно стало тим єдиним, що я мала намір завжди мати в житті» [5: 296] (переклад мій – І.В.).

Тоні Моррісон увійшла до великої літератури у 70-ті роки ХХ століття, відразу привернувши до себе увагу новою інтерпретацією теми загальнолюдських цінностей, расизму, місця жінки у суспільстві тощо, додавши їм особливих інтонацій та колориту. У цей період з'являється багато талановитих афроамериканських жінок-письменниць: Глорія Нейлор, Еліс Уолкер, Роза Гай, Тоні Кейд Бамбарі, Майя Анджелоу, Тоні Моррісон, що було обумовлено політичними та соціокультурними обставинами Америки, зокрема відродженням в країні феміністських ідей, виникненням фемінізму як широкого суспільно-політичного руху. Чорний феміністський рух виник по завершенні негрівського революційного руху, адже боротьба негрів за рівні права «посилила політичну активність жінок, які теж гостро відчували свою маргіальність» [6: 383]. Але чорний фемінізм мав специфічні риси – це, перш за все, критичне ставлення до ідей войовничої чорної естетики, ставлення до рідної культури, як до об'єднуючої духовної сили, яка «проявилася в любові й готовності до діалогу з білою Америкою» [6: 384].

Щодо ідейної спрямованості творів письменниць афроамериканського походження, то це «література про чорношкірих жінок, про їх думки, почуття, вчинки, життєвий досвід, який вказує на те, що життя чорношкірої жінки Америки зовсім не є таким, яким

воно було зображене чоловіками. Їхні дружні стосунки з іншими жінками – матерями, сестрами, бабусями, коханими є життєво важливими чинниками для духовного розвитку, і ... є головним чинником їх самовизначення» [7: 189]. Крім цього, слід зазначити, що глибоке поєднання реалістичного бачення навколишнього світу з ліричним віддзеркаленням цього світу, відкрита заява про жіночі проблеми та гострі проблеми сьогодення, акцент на експериментаторстві у художній формі сприяли тому, що чорношкірі жінки стали на чолі афроамериканського літературного процесу XX та початку XIX століть.

Як і інші письменники – афроамериканці Тоні Моррісон звертається до історії свого народу, намагаючись «осмислити негра як особистість історичну» [8: 176]. При цьому червоною ниткою проходить в її романах тема пошуку персонажами своєї особистості, свого «я».

Хоча Моррісон відкидає ідеї чорного фемінізму, вона рішуче стверджує, що пише головним чином для чорношкірих жінок. Поштовхом до початку літературної кар'єри Моррісон послужила відсутність у 60-х та 70-х роках XX століття творів, які би представляли її досвід: "цю людину, цю жінку, цього чорношкірого, які не існували як ті, що зосередились лише на собі» [9: 6] (переклад мій – І.В.).

Головну мету чорношкірого письменника Тоні Моррісон бачить у передачі культурної спадщини афроамериканського народу. Письменник відповідає за зв'язок минулого з сьогоденням. Відновлюючи та інтерпретуючи минуле, він породжує когезію і когерентність культури та, за словами Тоні Моррісон, «виступає свідком» ('bears witness') [9: 4]. Тому письменниця об'єднує життя з мистецтвом, прив'язуючи свої романи до фольклору, де лунають ритми афроамериканської громади. Взагалі, Моррісон пише про афроамериканську громаду, тому усна традиція, фольклорність мають велике значення у сприйнятті її романів. Маємо сміливість припустити, що міфологічні, архетипічні історії Тоні Моррісон є часткою створюваного письменницею протягом декількох романів нового американського епосу, який після його культурного освоєння буде сприйматися як частина національної ідентичності і як частина особистої самосвідомості, не тільки американської чорної, але й білої, а отже Тоні Моррісон виступає як міфотворець, що створює нову інтерпретацію історії свого народу.

Творчість Тоні Моррісон складається не лише з романів, хоча вони беззаперечно є її головною цінністю, але й із публіцистичних творів, есе, інтерв'ю. Роками вона говорила та писала про болючі расові, соціальні та гендерні проблеми, про те, як вони створюють світогляд та особистість в американському суспільстві. Звичайно ці теми детально пророблені в романах письменниці, тому художні та публіцистичні праці Тоні Моррісон необхідно вивчати разом, як нероздільне доповнення одне одного. Серед найяскравіших публіцистичних творів Тоні Моррісон треба зазначити "Playing in the Dark" («Гра в темряві»), присвячений ролі раси та статі в американському житті та американській літературі, в якому авторка робить важливий висновок: "Africanism is inextricable in the definition of Americanness" [9: 107].

Публіцистичні твори, есе, інтерв'ю Тоні Моррісон доводять, що справжній митець є громадянином не тільки своєї країни, а й громадянином світу. Вірне ствердження письменниці про те, що мистецтво не може бути аполітичним, або мистецтвом заради мистецтва: "The best art is political ... art can be unquestionably political and irrevocably beautiful at the same time" [9: 3], тобто авторка не приймає дихотомію мистецтва та політики, бо все це взаємопов'язане.

Аналіз творчості Тоні Моррісон свідчить про прагнення автора відтворити найважливіші події афро-американської історії, а саме міграцію негрів з Півдня на Північ США та наслідки цього переселення у долі наступних поколінь («Блакитні очі»),

підйом політичної активності негритянського населення у 60-ті роки ХХ століття («Пісня Соломона»), феміністський рух та його вплив на долю негритянських жінок («Смоляне опудало»), рабство, Громадянську війну та Реконструкцію («Улюблена»), джазовий бум 1920-х років та життя афроамериканців у Нью-Йорку («Джаз») [10: 308], пошуки афроамериканцями вільної землі та незалежного життя («Рай»). Місце дії її романів – це великі та малі міста і села північно-східної частини США та Кариби. Час дії охоплює відрізок часу напередодні Громадянської війни у США (II половина XIX) до кінця ХХ сторіччя.

Дослідження ідейно-тематичної спрямованості романів Тоні Моррісон доводить, що письменниця намагається якомога ширше охопити життєву полотнину. Так кут зору на трагічні виміри афроамериканського життя: інцест і бідність у романі «Блакитні очі» («The Bluest Eye») примушує читача замислитись над сімейними чеснотами, гендерною політикою, загальновизнаними умовностями, які сприяють індивідуальній ідентифікації та визначенню людиною свого місця у колективі. Роман „Сула” прийнято розглядати як жіночий роман про жіночу долю. Провідна тема роману – становлення, визрівання особистості головної героїні, її спроби знайти свій шлях самовизначення та самоствердження. Специфіка роману в тому, що досліджуються не позитивні або негативні риси характеру головної героїні, а її характер у розвитку. У «Пісні Соломона» зображено пошук чорношкірим хлопцем Мілкманом Дедом свого місця у житті в контексті сімейної історії та расової політики. «Смоляне опудалко» досліджує сутичку між афроамериканським досвідом приналежності до середнього класу та народною культурою, гендерні взаємовідносини у 70-80-х роках ХХ століття. Наступні романи Тоні Моррісон входять до своєрідної трилогії, де авторка перш за все розглядає перекоси любові: в «Улюбленій» це материнська любов до дітей, у «Джазі» це кохання до супутника життя, а в „Раю” головною стає тема любові до Бога та ближнього. Треба зазначити, що трилогія охоплює великий шматок афроамериканської і американської історії взагалі, з 1860-тих до 1980-х років, крізь який проступає типове обличчя афроамериканця, не перекошене від страждання та гніву породження часів Гарлемського Відродження та часів боротьби за цивільні права, а обличчя, сповнене людської гідності, урівноваженості та спокою.

Таким чином, в своїх романах Тоні Моррісон зосереджується на вивченні свідомості чорношкірої жінки на різних етапах і в різних обставинах її життя («Блакитні очі», «Сула», «Смоляне опудалко», «Улюблена», «Джаз»); чоловічої свідомості («Пісня Соломона»); суспільства і культурної самотності («Смоляне опудалко»), пригадування забутого («Улюблена»), блюзу великого міста («Джаз»); влади чоловіків і ховання жінок від цієї влади («Рай»).

Романи Тоні Моррісон відображають її прагнення зобразити людей, країну, мову (літературну та народну, афроамериканську), чесноти, культурні традиції та політику, які вона бере з реальності. Моррісон піднімає, але не пропонує вирішення проблем і не спрощує складні питання минулого чи сьогодення. Замість цього, з почуттям приналежності та поваги до культури чорношкірих, письменниця використовує всю силу художньої уяви, щоб звернутись до афроамериканців і до всіх людей, зацікавлених її творами [5: 297], як свідок, що об'єднує минуле з сьогоденням.

Для письменниці кожний її роман репрезентує художнє дослідження плутанини людського характеру, бо як вона зазначає в інтерв'ю Неллі МакКей, її цікавить складність того, як поводитись люди під тиском, які якості вони проявляють у кінці якоїсь важливої події, притиснуті до стіни [11: 19]. При цьому важливим засобом репрезентації внутрішнього стану персонажів є потік свідомості, часто використовуваний у сучасній постмодерністській літературі.

Сучасна література завдяки постмодерністській теорії зображує психіку людини фрагментарною, неоднорідною та децентрованою, звідси мозаїчність оповіді, яка так характерна для романів Тоні Моррісон. Так роман «Улюблена» репрезентує низку фрагментів минулого, що проходять через весь твір. Забуті фрагменти треба інтегрувати в тканину твору та в досвід персонажів, але така інтеграція не може бути цілісною, бо завжди залишаються непояснені лакуни, фрагментарність, як наприклад пояснення Сіксо кохання до жінки на тридцятій милі: *“She gather me, man. The pieces I am, she gather them and give them back to me in the right order”* (Beloved, 273). Отже читач сам повинен зібрати ці фрагменти та створити у свідомості ясну картину зображуваного в романі.

Композиційно всі сім романів Тоні Моррісон наближуються до джазової імпровізації, що надає їм особливої емоційної напруги, цілісності, розкриває взаємозв'язок подій та доль персонажів романів. Джазові імпровізації, блюзові пісні, традиції та вірування афроамериканців є частками життєстверджуючої народної культури, яка спрямовує життя до адаптації та виживання в цьому світі, а не до безвихідності та смерті. Місцем народження цієї культури став американський Південь, і саме на Південь вирушають герої романів Тоні Моррісон у пошуках свого коріння, общинного світосприймання та общинного життя (Мілкмен у «Пісні Соломона», Сан в «Смолянному опудалці»), які завжди допомагали негритянському народові переборювати приниження, страждання та біль, бачити гармонію та любити американську землю, незважаючи ні на що. В своїх романах Тоні Моррісон намічає вихід із глухого кута соціально-етнічних проблем Америки: подальша культурна інтеграція афроамериканців із збереженням притаманних цьому народові етнічних рис, адже кожна культура має свою частку у створенні неповторного культурного розмаїття людства.

Джазова музика є невід'ємною частиною творів письменниці, в мовному плані маючи вираження особливо на лексичному, синтаксичному рівнях та, як вже згадувалось, на рівні композиції. Так у романах Тоні Моррісон «Джаз» та «Улюблена» музика стає домінуючим, вирішальним фактором, що тематично та естетично надає їм особливої художньої цілісності. Моррісон змогла якнайкраще передати ритми, звуки та каданс джазу, так як тільки може зробити справжній майстер слова. Не тільки через зміст роману, але й через стиль та структуру твору Тоні Моррісон відтворює звучання джазу за допомогою повторів, нетрадиційної пунктуації та внутрішнього ритму, який функціонує як засіб створення поліритмічного фону «імпровізацій» оповідача. Крім цього, авторка використовує афро-американський засіб «оклику та відгуку» (call-and-response), зсув часу дієслів та джазову образність з метою посилення відчуття джазового середовища. Це можна побачити у пропонованому уривку, що описує страждання Голдена Грея від зустрічі із своїм справжнім батьком, де повторюються деякі слова і словосполучення для акцентування змісту та ритмічного ефекту: *“Now I feel the surgery. The crunch of bone when it is sundered, the sliced flesh and tubes of blood cut through, shocking the bloodrun and disturbing the nerves. They dangle and writhe. Singing pain. Waking me with the sound of itself, thrumming when I sleep so deeply it strangles my dreams away. There is nothing for it but to go away from where he is not to where he used to be and might be still. Let the dangle and the writhe see what it is missing; let the pain sing to the dirt where he stepped in the place where he used to be and might be still.”* (Jazz, 158)

Іменники “singing pain” (співаючий біль), “blood” (кров), дієслова “dangle” (роздратовувати), “writhe” (мучити), акцентуючись через повтор, створюють тематичну сітку, передаючи моральні страждання персонажу, які він відчуває майже фізично, немов би його розтинає хірург. На синтаксичному рівні повтор зазначених вище слів

імітує «рвані» ритми джазової музики, роблячи уривок ще виразнішим у художньому плані.

Прикладів, подібних до приведеного вище, багато у творі. Взагалі, повтор – дуже значущий стилістичний засіб в романі «Джаз», як і в інших романах Тоні Моррісон, за допомогою якого створюється стабільна інфраструктура, яка має ефект ритмічної фігури, що супроводжує джазову сольну імпровізацію (riff). Така ритмічна фігура (riff), за визначенням Генрі Луї Гейтса, є ключовим компонентом, фундаментом джазової імпровізації. [12: 383]

Ніколас Пічі слід за Аланом Райсом вважає, що ритм роману «Джаз», народжений через використання повторів, – це найважливіша риса всієї джазової естетики Тоні Моррісон. «Саме усвідомлене використання Моррісон повтору, як стилістичного засобу, актуалізує музичність її романів і змушує їх нагадувати складні, заплутані, нелінійні та імпровізаторські соло афроамериканських музикантів, якими вона так дорожить» [12: 383] (переклад мій – І.В.).

Заселяючи перехідними дійовими особами народжений уявою художній світ, Тоні Моррісон досягає поєднання всіх творів між собою. Романи письменниці об'єднують спільні судьби героїв, повторюваність другорядних персонажів, ситуацій, мотивів, образів тощо. Доведемо це за допомогою дослідження повторюваності мотивів, ситуацій, персонажів та інтертекстуальності авторських творів на прикладі романів «Джаз» та «Улюблена». Моррісон, мабуть, усвідомлює тенденцію серед читачів закривати можливості значення в «Улюбленій», тому у наступному романі «Джаз» вона знову вводить персонаж Улюбленої в коло діючих осіб. Але на цей раз присутність Улюбленої можливо пояснити цілком природними вмотивованими аргументами. У кінці «Улюбленої» говориться, що Улюблена зникає назавжди: *"By and by all trace is gone"* (Beloved, 275), хоча один хлопчик бачив, як гола жінка з рибами замість волос пробиралась лісом. Вагітною Улюблена залишає будинок 124 на Bluestone Road десь у 1873 або 1874 році. В романі «Джаз» жінка на ім'я Дика (Wild) народжує хлопчика Джозефа у 1873 році. Коли Джозеф питає про батьків, йому відповідають, що вони зникли без сліду: *"O honey, they disappeared without a trace"* (Jazz, 124). Джо вірить, що він і є тим слідом, який вони залишили, тому він стає Джо Трейсом (*"trace"* англійською означає «слід»). Ім'я Джо – це своєрідний залишок від «Улюбленої», залишок, який не можна простежити в романі «Джаз».

Інші текстові деталі «Джазу» наштовхують на думку, що Улюблена і мати Джо – одна й та ж особа. Коли Голден Грей вперше бачить Дику, він описує її наступним чином: *"a naked berry-black woman. She is covered with mud and leaves are in her hair. Her eyes are large and terrible"* (Jazz, 144). Вагітність, колір шкіри, нагота, очі, які одразу запам'ятовуються, а також надзвичайний страх перед людьми та мінімалістські мовні здібності – все це об'єднує Улюблену з Дикою. Після народження дитини, Дика іде в ліс, оселяючись у печері та іноді з'являючись на люди. Її поява завжди відмічена дитячим сміхом (*"babygirl laugh"*) (Jazz, 166, 167) та присутністю чотирьох червонокрилих птахів (*"those blue-black birds with the bolt of red on their wings"*) (Jazz, 176, 178). Ці символи об'єднують Дику з Улюбленою: дитячий сміх жінки, чорні птахи з червоною смужкою, ніби рани на шкірі дівчинки від серпа Сет.

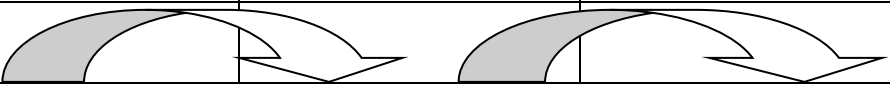
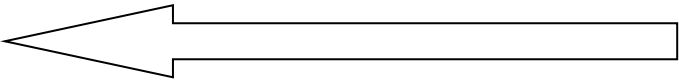
Ці сліди Улюбленої в героїні на ім'я Дика можуть виявитися випадковими, але головний аргумент Моррісон не переконувати у якомусь факті, а зіграти у складну літературну гру типу «А що б було, якби Улюблена була б не приви́дом, а справжньою вагітною жінкою?», «А що б було, якби вона народила дитину та зникла?», «А що б було, якби народжена Улюбленою дитина шукала б її все життя і не знайшла?» Низка подібних питань змушує нас читати два романи інтертекстуально і метатекстуально,

щоб відтворити два текстових світа. Нерідко композиція романів Моррісон діє за принципом «а що було б, якби», дозволяючи читачеві будувати інтертекстуальні зв'язки за допомогою деталей, натяків, алюзій.

Вищезазначені стилістичні засоби доводять, що в романах Тоні Моррісон присутня інтертекстуальність не лише на рівні авторських текстів, а й інтертекстуальність на рівні американської та світової літератури – це, наприклад, алюзії на грецький міф про Дедала та Ікара в «Пісні Соломона», на біблійну історію про Каїна та Авеля в «Сулі» та «Улюблений» та інше. Так американський науковець Кеті Вегнер доводить, що «Джаз» Моррісон має багато спільного з шедевром Фолкнера «Абсалом! Абсалом!», а саме різноманітні ритми та поліфонічні голоси, включаючи мову Біблії та оповідачів рідною мовою; тісний зв'язок між спільнотою та колективною пам'яттю з одного боку та позитивним і деструктивними силами, які створюють людину та впливають на неї, з іншого боку; фрагментарність структури романів; активну роль читача у побудові змісту твору тощо [13: 89].

Як вже зазначалось, індивідуально-авторська картина у художньому тексті створюється через особливий відбір мовних одиниць використовуваних мовних засобів та в особистому підборі стилістичних засобів. У цілому, романи Тоні Моррісон характеризуються надзвичайно багатим розмаїттям використовуваних стилістичних засобів, приклади чого було наведено у статті.

Таким чином, маємо зробити висновки щодо співвідношення між трьома світами – світом реальності, внутрішнім світом Тоні Моррісон та художнім світом її творів (між Світом 1, Світом 2 та Світом 3) в індивідуально-авторській картині світу Тоні Моррісон за допомогою наступної таблиці:

Реальний світ (Світ 1) C1	Внутрішній світ (Світ 2) C2	Художній світ творів (Світ 3) C3
		
		
1. Виховання у етнічно та расово різнотиповому оточенні; 2. Шлюб, двоє синів; 3. Викладання в університетах США; 4. Редагування творів чорношкірих авторів; 5. Велика та мала проза (оповідання і романи); 6. Публіцистика; 7. Членство у Національній раді з мистецтв, Американській Академії мистецтв та Інституті мистецтв і літератури; 8. Пулітцеровська	1. Жінка, афроамериканка; 2. Дружина, мати; 3. Самотність як стимул заняття літературою; 4. Письменниця; 5. Головна мета письменника – передати культурну спадщину афроамериканців нащадкам; 6. Письменник як свідок; 7. Письменник як громадянин США; 8. Письменник як	1. Місце дії – великі та малі міста і села північно-східної частини США, Кариби; 2. Час дії – напередодні Громадянської війни у США (II половина XIX) до кінця XX сторіччя; 3. У фокусі романів: - свідомість чорношкірої жінки; - чоловіча свідомість; - відносини між чоловіком і жінкою; - відносини між білими та чорношкірими; - суспільство і культурна самотність; - пригадування забутого; - ритми блюзу великого міста; - влада чоловіків і ховання жінок від

премія; 9. Нобелівська премія з літератури	громадянин світу; 9. Письменник як міфотворець	цієї влади; 4. Постановка, окреслення проблем без пропонування рішень; 5. Концентрація уваги на психології персонажів «під тиском»; 6. Фольклорність, архетипічність зображуваного; 7. Мозаїчність оповіді; 8. Наближеність композиції романів до джазової імпровізації; 9. Потік свідомості; 10. Повторюваність мотивів, ситуацій, персонажів, інтертекстуальність авторських творів; 11. Інтертекстуальність на рівні американської і світової літератури; 12. Особливий підбір мовних засобів.

Як видно із таблиці, реальність впливає на внутрішній світ письменниці в пропорції один до одного, синтез С1 та С2 породжує С3 в пропорції три: чотири, який в свою чергу пов'язаний із художнім світом творів Тоні Моррісон. Співвідношення між цими світами «створюють підґрунтя для формування концептуальної картини світу автора та її втілення в індивідуально-авторській мовній картині світу» [14: 57]. При цьому, мовні засоби функціонують як прийоми відображення індивідуально-авторської картини світу.

Отже в статті була зроблена спроба описати структуру індивідуально-авторської картини світу афроамериканської письменниці Тоні Моррісон у формі трьох складників: реального світу, внутрішнього світу та художнього світу творів письменниці. Визначена роль мовних засобів в структурі індивідуально-авторської картини світу, які є важливим складником художнього світу творів Тоні Моррісон. Вважається доцільним в подальшому проаналізувати мовні та мовленнєві засоби відображення індивідуально-авторської картини світу Тоні Моррісон, а також дослідити ключові концепти у творах письменниці, що дасть змогу частково реконструювати індивідуально-авторську картину світу авторки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Селіванова О.О. Актуальні напрямки сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). – К.: Фітосоціоцентр, 1999. – 148 с.
2. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения. – М: Институт языкознания РАН, 1997. – 330 с.
3. Попова З. Д., Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике. – Воронеж: Истоки, 2002. – 192 с.
4. Левин Ю.И. Избранные труды. Поэтика. Семиотика. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 824 с.
5. The Concise Oxford Companion to African American Literature. - L.: OUP, 2001. – 488 p.
6. Пухната С.О. Негритянська жіноча проза 70-80-х років // Нариси досліджень у галузі гуманітарних наук в педвузі: Збірник наукових та науково-методичних праць. – Горлівка: ГДПІМ. – 1997. – Випуск III. – С. 383-387.
7. Хекало Маргарита, Пушко Людмила. Місце жіночої прози в сучасній афро-американській літературі // Філологічні науки: Збірник наукових праць. – Суми: PRESS-тиж. – 1998. – С. 187-191.
8. Денисова Т.Н. Історія американської літератури XX століття. – К.: Довіра, 2002. – 318 с.
9. Furman Jan. Understanding Toni Morrison. – Columbia: University of South Carolina Press, 1999. – 123 p.
10. Пухнатая С.А. Осмысление истории негритянского народа в романах Тони Моррисон (от «Голубых глаз» к «Джазу») // Нариси досліджень у галузі гуманітарних наук в педвузі: Матеріали конференції з підсумків наукової роботи кафедр за 1994 рік. – Горлівка: ГДПІМ. – 1995. – С. 308-310.
11. Toni Morrison's Fiction. Contemporary Criticism. – New York and London: Garland Publishing, Inc, 1997. – 324 p.
12. Pici N. Trading meanings: the breath of music in Toni Morrison's Jazz // Connotations. – 1998. – Vol. 7, № 3. – P. 372 – 398.
13. Waegner K. From Faulkner to Morrison: jazzing up the American Nobel Prize heritage // Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Morrison Toni. Beloved. – New York: Plume, 1987. – 275 p. Morrison Toni. Jazz. – New York: Plume, 1992. – 229 p.

ОРЛИЧЕНКО О.В.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

АКТУАЛЬНІСТЬ ДІАХРОНІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ РОМАНСЬКИХ МОВ

Постановка загальної проблеми та її зв'язок із науковими завданнями. ХХІ ст.: підсумки підведені, досягнення осмислені, сучасна наука почала писати нову сторінку постнеокласичних досліджень. Що стає принципово важливим для цього етапу - зміна кутів зору: добре забуте старе відновлюється у вигляді комплексних пошукувань, які дозволяють побачити будь-яке лінгвістичне явище у всій широкоформатності і зрозуміти хід еволюції завдяки понадсистемним властивостям мовних феноменів.

Актуальність дослідження. На тлі активних соціально-політичних процесів не лише в нашій країні, але й в інших державах Заходу і Сходу відчувається зростання зацікавленості до мовних проблем у зв'язку з тим, що вони пов'язані з усіма сферами буття людини. Саме завдяки мові здійснюється стиківка духовних цінностей, звідси виникає єдність культур, отже і реальна надія на те, що люди зможуть вирішити серйозні проблеми, перед якими вони опинилися наприкінці ХХ ст.: пандемії, зміни клімату, глобалізація, війни ідеологій, тероризм.

Аналіз пошукувань і публікацій з теми. Оскільки у сучасному світі романські мови вживаються майже на всіх континентах, і саме вони зможуть взяти на себе роль "посередника" при наведенні "мостів порозуміння" між різними націями та народностями, доцільно хоча б схематично окреслити послідовний розвиток романського ареалу, бо й дотепер залишається маловивченим як у плані теорії, так і в плані практики велике коло проблем в області романістики в цілому, незважаючи на інтенсивний розвиток діахронії романських мов у попередні століття (особливо у ХІХ), на досить значну кількість публікацій з цього питання, на спорадичні сплески цікавості до цієї проблеми у сьогоденні [див., наприклад, 1, 2, 3, 4].

Завдання роботи – поновити увагу до витоків розвитку мов, в основі яких лежить латина, з метою створення суцільної картини світу романського ареалу.

Мета цієї статті – зосередити увагу сучасних дослідників на тому, що саме глибоке знання фундаментальних робіт з романістики дозволить виробити "призми нової оптики". А для цього нагадаємо, що етнолінгвістичний термін "романський" відноситься до латинського прикметника *romanus*, утвореного від топоніма *Roma*. Спочатку ця лексема мала переважно етнічне значення, однак з 212 н.е. після поширення права римського громадянства на все багатомовне населення Римської імперії набула політичного значення, а в епоху розпаду Римської імперії і паралельного утворення на її території самостійних держав отримала нове лінгвістичне значення, оскільки вказує на приналежність мов певного ареалу до латинської основи. Незважаючи на збільшення структурних розбіжностей між класичною нормою латинської мови та її варіанту повсякденного вжитку (вульгарна латина), народні говори романізованого населення одержали загальну назву *lingua romana*.

Уперше словосполучення *lingua romana* на противагу *lingua latina* уживається в актах Турського собору, ухвалених в 813 році, згідно з якими проповіді у церквах мали виголошуватися не латиною, а "народними" мовами, тобто прототипами сучасних романських та германських мов.

Цікаво, що у романській ономастиці прикметних *romanus*, який за своїм загальним значенням обіймає значну кількість країн, має пряме продовження лише в назві того народу та властивої йому мови, який піддавався романізації в останню чергу, а саме "румунський" (*român*). Від прикметника *romanus* у пізній латині був утворений іменник *Románia*, який у грецькому варіанті звучав як *Romanía* (і з таким самим наголосом на передостанньому складі ця назва відтворилася в іспанській мові після розвалу соціалістичного табору і зараз звучить як "Rumanía" на відміну від попереднього звучання "Rumania"). Первісно ця назва використовувалася у широкому значенні "Римська імперія" (*Imperium Romanum*), а після її дезінтеграції – у вузькому значенні: території з романізованим населенням.

Хоча сучасний лінгвістичний термін "Романія" позначає область поширення всіх романських мов, розрізняють "Стару Романію" (де романська мова у тому чи іншому вигляді збереглася з часів Римської імперії, тобто: Португалія, Іспанія, Італія, Франція, частина Швейцарії, Румунія, Молдавія) і "Нову Романію" (території, романізовані в результаті колонізації європейськими романомовними державами, тобто: Центральна і Південна Америка, Канада, африканські країни, деякі острови у Тихому океані).

Щодо статусу та кількості існуючих романських мов однозначності тверджень немає, оскільки погляди науковців з цього приводу розходяться [див., наприклад, 5:12-13; 6:14], але найбільш поширеною є думка, що на сучасному етапі можна говорити про 11 мов - португальську, галісійську, іспанську, каталонську (використовується також варіант "каталанська" – див., наприклад, 5, 6), французьку, провансальську (або ж окситанську), італійську, сардинську (або ж сардську), ретороманську, далматинську, що припинила своє існування наприкінці XIX ст., і румунську – та про шість варіантів, що розглядаються як проміжні між мовою і діалектом: гасконський, франко-провансальський, арумунський, меглено-румунський, істро-румунський і молдавський (діалект румунської, що має статус державної мови в Молдавії).

Опозиція "романські мови (інакше кажучи, трансформована розмовна латина, засвоєна варварами) / латина" формується набагато раніше VIII ст., але фіксується у вигляді писемних пам'яток саме у цей період: VIII ст. – початок IX ст. Італійська "Веронська загадка" VIII ст., французькі "Страсбурзькі клятви" VIII ст. і "Кантилена про Св. Евлалію" IX ст., іспанські Глоси монастирів Сінос та Сан Мільян X ст. містять структурні риси, характерні, відповідно, для італійської, французької й іспанської мов [7:34], оскільки на той час вже склалася етнокультурна спільнота між завойовниками – германськими племенами – і переможеним населенням колишньої Римської імперії (V – VIII ст.ст.).

Збіги та розбіжності в ознаках дозволили виділити два різко протилежних один одному ареали: східнороманський (або ж балканський) та західнороманський. Приєднання Дакії до Римської імперії лише у 106 н.е., рання її ізоляція від решти територій римських провінцій у 275 н.е., значний вплив слов'янського (давньоболгарського) суперстрату, а також грецького і угорського адстратів визначили структурну відособленість східнороманських мов. При романізації Дакії латина, принесена римськими легіонерами, мала цілу низку нововведень народної розмовної мови Італії II – III ст. ст. н.е., які не поширювалися на вже романізовані провінції. На цій підставі – наявність окремих структурних збігів італійської мови з балкано-романськими ареалами - італійська мова разом з балкано-романськими мовами може інколи

включатися до групи східнороманського типу, але такий принцип класифікації можна легко спростувати, бо завдяки значній розмаїтості італійських діалектів, завжди можна знайти збіг як з балкано-романськими, так і з західнороманськими мовами.

Міграція населення між областями Західної і Східної Романії призводить до розмитості кордонів і до необхідності протиставляти мови цих двох груп у такий спосіб: Романія постійна (*Romania continua*), інакше кажучи центральна, та Романія відособлена (*Romania discontinua*), чи периферійній (або ж маргінальна).

Саме маргінальні мови – розвиток яких відбувався у відносно ізольованих ареалах – зберігають архаїзми або ж створюють неологізми, що не поширюються за межі цього ареалу. Маргінальними, безсумнівно, є балкано-романські (східнороманські) мови, до яких відносять також деякі південноіталійські діалекти, що опинилися поза мовним розвитком Центральної Італії, і у структурі яких виявляються як інновації, так й архаїзми, властиві також і балкано-романським мовам.

Привабливою для лінгвістів є теорія, що враховує існування, так званих, "мов-мостів", які виявляють проміжний характер декількох мов і діалектів: наприклад далматинська між румунською та італійською і сардинською; ретороманська між італійською і сардинською та французькою і провансальською; гасконська і каталонська між французькою і провансальською та іспанською, галісійською і португальською.

Але не всі романські мови мають повний спектр ознак, які дозволили б відрізнити мову від діалекту, а саме: використання на офіційному рівні (соціальний та культурологічний зріз), існування єдиної для всієї окремої національної спільноти літературної норми, що підтримується тривалою літературною традицією, наявність структурної – на всіх зрізках – відокремленості). Так, скажімо, каталонська має всі ознаки мови, але вона не є державною; сардинська мова (як і зникла далматинська) лише за формальними (структурними) рисами може бути віднесена до мови; сучасні окситанська та галісійська *de facto* є групою говорів. Те, що їм надано статусу "мов" пояснюється лише старопровансальською і старогалісійською літературними традиціями.

Інколи області поширення романських мов не збігаються з кордонами романо мовних держав, прикладом чого є іспанська мова, якою користуються вигнані з Іспанії ще під час Реконкісти євреї-сефарди, що проживають тепер на території балканських або деяких інших держав [8]. Загальне число тих, хто розмовляє романськими мовами – приблизно 550 млн., з них, десь, 450 млн. тих, хто говорить іспанською чи португальською.

З огляду на останнє доцільно розглянути діатопічну варіативність терміну "*el castellano*". Добре відомо, що терміни "іспанська мова" та "кастильська мова" є синонімічними, хоча між ними все ж існує відмінність. Конституція, прийнята у 1978 році, що є діючою на цей час, має тенденцію використовувати термін "кастильська мова". Причини цього історичні, бо ще з періоду Реконкісти на політичній мапі Іспанії формується графство Кастилія, яке з часом перетворилося на могутнє королівство, чії діалекти стають структурно стабільними і приналежними більшості носіїв цієї мовної структури. Кастильський діалект виходить на перші позиції щодо вживаності у порівнянні з іншими діалектами, і на його основі формується спочатку загальнонародна мова в Кастилії, потім Іспанії, а у подальшому – багатьох інших країн світу. Саме цей діалект став агломератом мовних рис прароманських мовних варіантів. Поширення кастильського діалекту протягом наступного часу на всій території сучасної Іспанії пов'язано у першу чергу з об'єднанням королівств Кастилії і Арагону у 1479 р., відвоюванням Гранади у 1492 р. під час Реконкісти, анексією Наварри у 1512 р., але також з багатьма іншими факторами.

Спеціалісти-філологи вважають, що в діяхронічному аспекті "el castellano" треба визначати як діалект, але в синхронічному – як окрему мову із своїми субдіалектами: арагонським, леонським, кастильським, що членуються на інші відповідні говірки. Але в основі літературної іспанської мови, яка досліджується у статусі етимона, лежить саме кастильський діалект [9:70-71].

Румунська або дакорумунська мова суттєво відрізняється від інших трьох її різновидів - македонорумунського (аромунського), мегленорумунського та істрорумунського - колишньої спільної румунської мови (*româna comună*). Ці три ізольовані субваріанти продовжують існувати на Балканах. Їх часто відносять до діалектів, хоча висувається припущення, що македонорумунський варіант – це вже самостійна мова, з огляду на те, що її носії розробили власну писемність і здійснюють навчання саме нею. Але навіть це не може гарантувати її збереження у статусі мови. В рамках існування мегленорумунського та істрорумунського різновидів діють аналогічні процеси асиміляції, що пояснюється ізольованістю та відсутністю спільного наддіалекту.

Не треба забувати і про те, що у дакорумунському різновиді румунської мови у свою чергу утворилися діалекти, кількість яких дорівнює п'яти. Найбільш виразно відрізняються мунтенський (валаський) та молдавський, а банатський, кришанський і марамороський є певними комбінаціям перших двох. Раніше існували літературні форми цих говорів, але всі вони прийняли форму єдиного літературного стандарту. Деякі філологи стверджують, що оскільки молдавський діалект приєднався до процесу творення літературної румунської мови і складає її вагому і невід'ємну частку, окремої літературної молдавської мови існувати не може.

Але вельми показовим в цьому плані є факти мовної та етнічної самоідентифікації румуномовного населення України. На Закарпатті користувачі цієї мови відносять себе до румун, на Одещині та в Чернівецькій області співіснують румуни та молдовани, чийми мовами є, відповідно, румунська та молдавська, а за цими межами – лише молдовани і молдавська мова. Ці "задністрияни" зберегли етнонім "волохи", яким раніше називали всіх східних романців, інакше кажучи, румунів [10:106-112].

Підтвердженням того, що румунська мова, функціонуючи у Румунії, Молдові та сусідніх з ними прилеглих областях інших країн, створює майже суцільний дакорумунський мовний ареал, є те, що говірки румунської мови вживаються за межами ареалу цієї романської мови: в Болгарії, Югославії і деяких суміжних з Румунією областях України. А це, в свою чергу, є свідченням того, про що вже йшлося раніше: етнічні та мовні кордони можуть не збігатися з політичними.

Ще в одній романській мові - португальській – фіксується досить відчутний германський вплив, хоча порівняно більше запозичень з арабської й італійської. Видатне і беззаперечне досягнення португальської нації – відкриття й освоєння величезних нових територій [11:344–348] – вплинуло і на мову, в якій багато екзотизмів, що стали спочатку невід'ємною частиною португальської мови, а потім через її посередництво проникли до інших мов Європи. Відомо, що деякі лексеми латинського походження увійшли до банку слів загальноєвропейського побуту саме з португальської мови [12:71-74].

Французька займає особливе місце серед інших мов романської групи, тому що піддавалася значному франкському впливу, звідки і пішла її назва. Причому багато германських слів, які існують в італійській та іспанській мовах, з'явилися в їх структурі саме у французькій формі [13:63].

Вагомим впливом в Західній Європі французька мова користувалася як у Середньовіччі, так й у XVIII ст. У Середньовіччі вона поширилася у Німеччині, Іспанії й

особливо у Італії. З 1066 року, після завоювання Англії норманами, французька мова майже на три сторіччя зробилася офіційною мовою Англійського королівства, мовою двору і правлячих класів, в результаті чого сучасна англійська мова виявляється "змішаною", бо складається головним чином з давньоанглійських та старофранцузьких елементів. Своєрідним є також те, що острівне положення Англії та її порівняна ізольованість призвели до значної архаїзації французьких елементів в англійській мові, які у більшості випадків навіть зберігають вимову XI ст. (проілюструвати це можна декількома з багатьох лексем типу *flour, devout, chamber*).

В епоху Відродження перевага Італії над іншими країнами у сфері культури призвела до того, що французька мова абсорбувала величезну кількість італійських словоформ, які до цього часу є невід'ємною складовою повсякденної французької мови [14].

Не можна пройти і повз того факту, що жодна мова не зазнала такого впливу з боку іноземної, який здійснили італійська на французьку. Слова, пов'язані з культурою в цілому, і зокрема з літературою, музикою, мистецтвом, а також з політикою, військовою наукою, банківською справою (наприклад, *fresque, canon, corporal, soldat, banqueroute, mascarade, gazette, intrigue*) є запозиченнями з італійської.

Висновки та перспективи. Проведене дослідження дозволяє поновити та поглибити існуючий на цей момент фактологічний матеріал з діяхронічних досліджень в галузі романістики. Серед найбільш цікавих сучасних даних - взаємодії мов на Європейському континенті, де існує значна кількість великих і малих мовних ареалів, і тому вирішення проблем їх співіснування з огляду на те, що кількісні зміни, які виникають внаслідок взаємопроникнення та запозичення лінгвістичних та культурних елементів (особливо мов-сусідів), можуть викликати і вже провокують певні зміни, а це, в свою чергу, буде сприяти зближенню концептуальних і мовних картин світу.

Наступним кроком стане застосування результатів дослідження при розробці теми "Мовні картини світу романського ареалу як прообрази національних менталітетів".

ЛІТЕРАТУРА

1. Meillet A. *Linguistique historique et linguistique generale*. – Paris, 1926.
2. Формирование романских литературных языков. – М.: Наука, 1983.
3. Ibérica // *Культура народов Пиренейского полуострова*. – Л.: Наука, 1983.
4. Никитюк О.Д. Кордова Гранада Севилья // *Древние Центры Андалусии*. – М.: Искусство, 1972.
5. Григорьев В.П. *История испанского языка*. – М.: Высшая школа, 1985.
6. Алисова Т.Б., Репина Т.А., Таривердиева М.А. *Введение в романскую филологию* – М.: Высшая школа, 1987.
7. Litvinenko E.V. *Historia de la lengua Española*. – К.: Вища школа, 1983.
8. "Сегодня" від 16.10.2002.
9. Гетьман З.О. Білінгвізм і диглосія у процесі становлення мовної картини Іспанії // *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. – К.: ВПЦ Київський університет, 2002, вип.2. – С.70-73.
10. Лазаренко Л.О. Лексико-семантичні особливості румунської розмовної мови в Україні // *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. – К.: ЛОГОС, 2002. – С.106-112.
11. Орличенко О.В. Португалія і Бразилія: плюси і мінуси стосунків (лінгвокраїнознавчі студії). // *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. – К.: Видавничий центр КДЛУ, 2003 - вип.3 - С.344 –348.
12. Вронська О.М. Особливості функціонування особового інфінітиву в давній ті сучасній мові // *Вісник Іноземна філологія*. – № 34-35. – К.: ВПЦ Київський університет, 2003. – С.71-74.
13. Соломарська О.О. Доба просвітництва й еволюція значення французького слова // *Вісник Іноземна філологія*. – № 34-35. – К.: ВПЦ Київський університет, 2003. – С.62-65.
14. Маймескул О.А. Сфери етномовної культури романської Швейцарії. Наук. видання "Мова і культура". – К.: Видав.Дім Д.Бураго, 2003. - вип.5 - том УІ.

ПЕРЕКЛАД МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ У СВІТЛІ КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Актуальність статті зумовлюється спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення різних типів дискурсів в лінгвокогнітивному та комунікативно-прагматичному аспектах і особливим інтересом до вивчення мови як основного засобу формування думки. Застосування результатів вивчення текстів міжнародних угод (ТМУ) крізь призму лінгвокогнітивних аспектів текстопобудови є актуальним для теорії перекладу.

Метою дослідження є встановлення особливостей текстового втілення в іспанській та українській мовах референтної ситуації „Договір” шляхом побудови її концептуальних моделей на основі мовних засобів їх репрезентації у тексті.

Об’єктом дослідження є текст двосторонніх міжнародних угод між Україною, Іспанією та країнами Латинської Америки.

Предметом дослідження є мовні засоби втілення ситуації „Договір” у ТМУ, розглянуті у світлі когнітивної лінгвістики.

Новизна даної статті полягає в тому, що в ній вперше пропонується новий підхід встановлення еквівалентності перекладу, який поєднує лінгвокогнітивний та комунікативний підходи. Ця методика розроблялася у працях Снелл-Хорнбі [1], Д. Медсен [2], В. Хіл [3], А. Лефевр [4], Базилев В.Н. [5], Мухтаруліна А.Р. [6], Семенова Н.В. [7].

Беручи до уваги досягнення когнітивної лінгвістики можна стверджувати, що процес перекладу іде не від слова, його лексичного значення, до слова іншою мовою, а від фрейму, концептуальної ситуації, що стоїть за ним, до концептуальної ситуації, фрейму та її мовного вираження в іншій мові. Когнітивна ситуація є основою, яка впродовж всього тексту впливатиме та модифікуватиме підбір мовних одиниць. Переклад є актом комунікації, де взаємодіють свідомість адресата, перекладача та адресанта. Перекладач відштовхується від певного мовного знаку, який є втіленням певного концепту адресата. Урахування чинника адресата зумовило введення Ч. Філлмором особливої структури фрейму інтерпретації, що виходить із семантики сприймання мовлення: „Фрейм активується, коли інтерпретатор, намагаючись встановити зміст цього фрагмента у моделі, що є відомою незалежно від тексту” [8:65]. Спираючись на свій досвід перекладач намагається реконструювати фрейм, концепт адресата та виразити його за допомогою мовних знаків іншої мови.

Як ми вже зазначали дискурс ТМУ утворюють два концепти-фрейми в залежності від типу угоди. Ці фрейми складаються зі слотів, які:

- відображають референтну ситуацію;
- враховують комунікативну ситуацію;
- мають мовне втілення.

Саме ці три фактори нам необхідно враховувати при перекладі.

При перекладі можлива зміна як на рівні цієї структури, так і на рівні компонентів цієї структури. Побудова когнітивних моделей та аналіз їх мовленнєвого оформлення через слоти у паралельних текстах дозволяє досягти адекватності відтворення інформації шляхом таких методів перекладу, як:

- 1) еквівалентність;
- 2) заміна;

- 3) втрата;
- 4) додавання.

Еквівалентність передбачає мовне відтворення в перекладі фрейму тексту оригіналу, як на рівні усього фрейму, тобто на рівні структури, так і на рівні окремих компонентів кожного слоту. Цей засіб найчастіше використовується при перекладі ТМУ.

Тексти міжнародних угод вони мають спільну мету, що відповідає загальним або потенційно загальним потребам. Текст оригіналу не призначений виключно для аудиторії мови оригіналу; в рівній мірі він цікавить і аудиторію мови перекладу (МП). Сема ці тексти, за думкою Нойберта [9:198], мають найвищу ступінь перекладності з прагматичної точки зору, хоча і вимагають від перекладача максимум мовних та спеціальних знань. Міжнародні договори укладаються відповідно до норм міжнародного права та є частиною міжнародно-правової картини світу. Відповідно до норм міжнародного права обидва варіанти угоди мають рівну вагу, тобто є рівноправними. Але звісна річ, сам процес укладення угоди не може відбуватись на двох мовах одночасно. Тому, переклад – є єдиним виходом з цієї ситуації.

Наведемо приклад еквівалентності на рівні структури:

Las partes Contratantes desarrollarán una cooperación mutuamente beneficiosa y diversificada en los siguientes sectores: economía, comercio, ciencia y tecnología.

Схема:

СУБ'ЄКТ – ДІЯ – ПРЕДМЕТ – ЯКІСТЬ – МІСЦЕ

Договірні Сторони розвиватимуть взаємовигідне і всебічне співробітництво в галузі торгівлі, економіки, науки і технологій.

Схема:

СУБ'ЄКТ – ДІЯ – ПРЕДМЕТ – ЯКІСТЬ – МІСЦЕ

Як бачимо, концептуальна структура тексту мовою оригіналу повністю відповідає концептуальній структурі тексту мови перекладу.

У людини є багато варіантів для включення знання в семантичну структуру. На це впливають культурні, лінгвістичні та мовні фактори. Прагнення зберегти мовну реалізацію концепту у перекладі може призвести до порушення норм мови перекладу.

Зміни, що виникають під час контактів двох або більше мов у процесі крос-культурної комунікації внаслідок їхнього взаємного впливу трактуються у сучасній лінгвістиці як **інтерференція**. Це явище обов'язково присутнє у мовленні осіб, які володіють двома мовами. Явище мовної інтерференції на сучасному етапі досліджень у мовознавстві входить до ряду основних проблем міжмовних контактів.

Когнітивна лінгвістика розглядає інтерференцію як взаємодію двох катрин світу, яка на мовному рівні виражається у проникненні норм рідної мови в іншу мовну систему, а також як зміну норм (фонетичних, граматичних, синтаксичних) однієї контактуючої мови під впливом іншої.

Особливий інтерес для дослідження крос-культурного характеру викликають лексичні запозичення, оскільки саме через них можна дослідити механізм фонологічної, граматичної, семантичної та стилістичної інтерференції.

За термінологічним словником Єрмоленко С.Я., Бирик С.П., Тодор [10:82] запозичення, як процес, це – звернення до лексичного фонду інших мов для визначення нових понять і предметів, причому часто самі ці поняття і предмети разом з їх назвами засвоюються від інших народів. Запозичені слова або інтернаціоналізми приносять з собою з іншої мови новий елемент (незнайоме звучання, незнайоме написання) і тому, як правило, є стилістично маркованими. Розглянемо наступний приклад:

Las inversiones o rentas de inversiones de cualquiera de las Partes Contratantes en el territorio de la otra Parte Contratante no serán nacionalizadas, expropiadas, ni sometidas a cualquier otra medida de efecto equivalente a la nacionalización o expropiación (en adelante, denominadas expropiación), salvo por causa de interés público, de conformidad con la Ley, de manera no discriminatoria y acompañadas del pago de una indemnización rápida, adecuada y efectiva.

Інвестиції або доходи інвесторів будь-якої Договірної Сторони на території іншої Договірної Сторони не будуть націоналізовані, експропрійовані або піддані заходам, що мають ефект, еквівалентний націоналізації або експропріації (надалі іменується "експропріація"), окрім як задля суспільних цілей, відповідно до законодавства, на недискримінаційній основі та супроводжуватиметься виплатою негайної, адекватної та ефективної компенсації.

На нашу думку використане в перекладі слово *еквівалентний* не відповідає стилю даного тексту. В даному випадку вдалішим було б вжити українське слово *рівний* або *рівнозначний, рівноцінний*. Та і сама граматична конструкція *заходам, що мають ефект* запозичені з мови оригіналу. Природніше для української мови звучав би варіант: *заходам рівноцінним націоналізації*.

У теорії та практиці перекладу інтерференція тлумачиться в лінгвістичному плані, як помилка, яка полягає у вживанні в перекладі мовної одиниці, характерної для мови оригіналу.

Cuando una Parte Contratante haya admitido una inversión en su territorio concederá, con arreglo a sus disposiciones legales y reglamentarias, los permisos necesarios en relación con dicha inversión.

В разі, якщо Договірна Сторона допустила інвестицію на свою територію, вона буде згідно з її законодавством гарантувати необхідні дозволи в зв'язку з такою інвестицією.

Як бачимо, використані у перекладі словосполучення *допустити інвестицію* та *гарантувати дозволи* не відповідають нормам літературної мови. Перше словосполучення відноситься скоріше до розмовно-побутового стилю, а друге не відповідає нормам сполучуваності дієслів.

Число іменників також може створювати певні труднощі при перекладі внаслідок розбіжностей в узусі. Так, в українській мові слово *дозвіл*, як правило, вживається в однині. Наш варіант перекладу даного речення наступний:

У разі інвестування на території однієї з Договірних Сторін, вона буде, згідно з її законодавством, створювати цим інвесторам необхідні умови.

Прикладом семантичної кальки може стати наступне речення:

Los pagos que se deriven de ello serán libremente transferibles.

Платежі, що виникають, мають вільно переказуватись.

Була також скалькова синтаксична структура іспанського речення, всупереч нормам сполучуваності та узусу української мови, внаслідок чого речення стало майже незрозумілим. Насправді мова ідеться про *Платежі, що витікають з попередніх положень* які мають здійснюватись без перешкод.

Отже, з наведених прикладів можна зробити висновок, що під час між культурної комунікації взаємодіють дві мови, які є вираженням двох концептуальних картин світу. Кожній мові притаманне своє вираження певних концептів з огляду на семантичні, синтаксичні та стилістичні чинники. Якщо перекладач не абстрагується від мовного коду мови оригіналу і вдається до запозичення іншої концептуальної структури, це може призвести до порушень семантичних, синтаксичних та стилістичних норм мови перекладу.

При перекладі ТМУ найбільш обережно необхідно ставитися до таких трансформацій як заміна, додавання та втрата. Оскільки саме ці методи можуть призвести до зміни когнітивного наповнення тексту, що в свою чергу призведе до суперечок у разі вирішення спорів.

Трансформацію **заміни** ми будемо розглядати на всіх раніше запропонованих рівнях: структурному – рівень усього фрейми, та рівень компонентів, слотів, фрейму.

Структурні перетворення можуть бути викликані як когнітивними так і мовними факторами.

Заміни можуть також бути викликаними суто **когнітивними факторами**. Найчастіше такого роду заміни відбуваються між слотами ПРИЧИНА, МЕТА та СПОСІБ ДІЇ. Ці слоти як діалектичні категорії тісно пов'язані між собою причинно-наслідковим зв'язком. Об'єктивний світ детермінує мету людської діяльності перш за все через породжені ним потреби, які усвідомлюються людиною в формі певних інтересів, у формі невідповідності, протиріччя оточуючого середовища його потребам, що і змушує людей приймати активні дії, що спрямовані на перетворення дійсності. В цій якості мета так би мовити підсумовує вибір однієї з багатьох об'єктивних можливостей задоволення потреби [11:52].

У меті, розвинутої до стадії рішення, фіксується вибір людиною лінії поведінки, завдяки чому вона і може скеровувати хід фізичних взаємодій об'єктів: від неї залежить, які саме засоби та в якій спосіб будуть задіяні.

Саме через діалектичну єдність категорій мети та причини, одноіменні слоти, виражені у преамбулі МД, часто взаємо замінюються у перекладі. Наприклад:

...animadas por el deseo de reforzar y desarrollar sus relaciones de amistad...(ПРИЧИНА)

...бажаючи розширювати і зміцнювати відносини дружби...(МЕТА)

Загальновизнаним є те, що мета формується на основі складного дво- планового відображення дійсності. У внутрішньому плані вона є відображенням потреб суб'єкта, а у зовнішньому – реальних можливостей об'єктивного світу. У меті втілюється відображення суб'єктом власних можливостей активно використовувати об'єктивні можливості зовнішнього світу для досягнення бажаного результату. Усвідомлення суб'єктом власних потенцій для перетворення зовнішнього світу передбачає своєрідне ідеальне моделювання своєї майбутньої практичної взаємодії з матеріальним середовищем, свідоме розрахування можливих варіантів, передбачення засобів, які мають бути створеними в процесі майбутньої діяльності [11:50]. Цим пояснюється заміна слотів МЕТА та СПОСІБ ДІЇ.

Проаналізуємо наступне речення: *Las Partes apoyan el desarrollo mecanismos exisntes para reforzar la eficacia de la OSCE, contribuyendo así a incrementar la seguridad de todos los Estados europeos* – *Сторони підтримують створення відповідних установчих структур і механізмів для посилення дійовості процесу НБСЄ і для сприяння забезпеченню умов, які гарантували б безпеку всіх європейських держав*. В іспанському варіанті ми маємо концептуальний ланцюг СУБ'ЄКТ - ДІЯ – ПРЕДМЕТ – МЕТА – СПОСІБ ДІЇ, що виражені відповідно іменником, дієсловом, іменником, конструкцією *para* + інфінітив та відносним герундіальним зворотом, логічним підметом якого є підмет усього речення. В українському перекладі даний ланцюг змінено на СУБ'ЄКТ - ДІЯ – ПРЕДМЕТ – МЕТА – МЕТА. Останні два слоти виражені за допомогою прийменника *для* та іменника у родовому відмінку. Ця концептуальна зміна призвела до зміни синтаксичних зв'язків всього речення, оскільки останній слот МЕТА відноситься вже не до підмета всього речення, як це було з терміналом СПОСІБ ДІЇ в іспанському варіанті, а до присудка.

У наступному реченні: *conscientes de su responsabilidad en el mantenimiento de la paz en Europa* – усвідомлюючи свою відповідальність за збереження миру в Європі відбулася заміна терміналу ПРИЧИНА, вираженого дієприкметником в іспанській мові на термінал СПОСІБ ДІЇ, вираженого в українській мові дієприслівниковим зворотом.

Причина, що лежить в основі потреб людини, спрямовує її практичну діяльність та визначає засоби її реалізації.

Лінгвістичні норми мови та норми узусу також можуть стати причиною замін.

Las Altas Partes Contratantes profundizarán y reforzarán sus relaciones, basadas en la amistad, confianza y respeto mutuo.

Схема:

СУБ'ЄКТ – ДІЯ – ПРЕДМЕТ – ЯКІСТЬ

Високі Договірні Сторони поглиблюватимуть і зміцнюватимуть відносини на основі дружби, довіри і взаємної поваги.

Схема:

СУБ'ЄКТ – ДІЯ – ПРЕДМЕТ – СПОСІБ ДІЇ

Як ми бачимо відбулася заміна терміналу ЯКІСТЬ, вираженого в іспанській мові дієприйменниковим зворотом на термінал СПОСІБ ДІЇ в українській мові, вираженням прийменниково-іменниковим сполученням із залежними словами. Ця заміна викликана узусом оскільки українським ТМУ притаманний іменниковий характер мовлення. Тобто прямий відповідник *засновані на* звучить неприродно для даного типу текстів українською мовою. Незважаючи на заміну при перекладі збережено кількість інформації та спосіб її організації.

При перекладі можлива зміна концептуальної структури. Наприклад у реченні *Las Partes Contratantes desarrollarán relaciones de amistad* – *Договірні Сторони розвиватимуть відносини між собою у дусі дружби та співробітництва* ми бачимо, що прикметник *de amistad* в іспанській мові перекладено українською мовою прислівником способу дії у *дусі дружби*. Тобто відбулася заміна терміналу ЯКІСТЬ на термінал СПОСІБ ДІЇ. Подібна заміна спостерігається при перекладі речення: *(relaciones) basadas en la amistad, confianza y respeto mutuo* – *(зміцнюватимуть) на основі дружби, довіри і взаємної поваги*.

Зворотна заміна, тобто заміна терміналу СПОСІБ ДІЇ на ЯКІСТЬ, також можлива у реченні *promoverán en la mayor medida posible* - *сприятимуть максимальному розвитку*.

Невірна передача лексичних одиниць може призвести до **зміни референтної ситуації**.

El valor justo de mercado se calculará en una moneda libremente convertible al tipo de cambio de mercado de dicha moneda vigente en la fecha de tasación.

Така справедлива ринкова оцінка буде розраховуватись у вільно конвертованій валюті за ринковою ставкою обміну валют, що превалює для цієї валюти на дату оцінки.

Переклад іспанського слова *vigente* українським *що превалює* не є адекватним.

Як ми вже говорили раніше, для ТМУ характерне певний стиль викладу, характерними рисами якого є точність, ясність, об'єктивність тощо. Все це досягається за допомогою мовних категорій. Заміни на мовному рівні можуть вплинути на стратегії та тактики, які використовуються в даному типі текстів. Тобто, за кожною **комунікативною ситуацією** закріплений порядок використання лексичних, граматичних та синтаксичних норм. Їх врахування є обов'язковим для досягнення еквівалентності двох текстів.

Для актуалізації цільової установки адресанта важливу роль відіграє вибір граматичної категорії часу та способу дієслова. В ТМУ для вираження комісивного

значення використовується форма майбутнього часу дійсного способу. Саме ця форма у текстах угод отримує модального значення наказу, зобов'язання та імовірності. Для зменшення впливу на адресата не використовують форму імператива та дуже обмежено – модальні дієслова.

Саме тому, що в ТМУ майбутній час набуває значення імперативності, при перекладі можуть вживаються модальні конструкції.

Las controversias que surjan entre una de las Partes Contratantes y un inversor de la otra Parte Contratante con respecto a una inversión en el sentido del presente Acuerdo serán notificadas por escrito, incluyendo una información detallada, por el inversor a la Parte Contratante receptora de la inversión.

Спори, які можуть виникнути між однією Договірною Стороною та інвестором іншої Договірної Сторони у зв'язку з інвестицією згідно з цією Угодою, мають бути представлені інвестором в письмовій формі, включаючи детальну інформацію, Договірній Стороні, що приймає інвестиції.

На відміну від імперативу форма майбутнього часу передає впевненість адресанта у тому, що наказ буде виконано, а також переносить цей момент у майбутнє, в той час коли імператив передбачає негайне виконання дії. „Теперішнє узагальнююче” [12:122] найбільш часто зустрічається в мовленнєвій ситуації односторонньої інформації. Найбільш характерно воно для наукового та офіційного стилів, де саме це значення теперішнього часу переважає над іншими. Воно надає найбільшого ступеня абстракції від конкретного часу та слугує засобом для вираження загальновідомих істин, об'єктивних законів тощо.

У ТМУ помітна тенденція до вживання аналітичних конструкцій: *tomar parte* – брати участь, *expresar agradecimiento* - висловити подяку, *prestar ayuda* - надати допомогу, *nadati підтримку*. Не завжди іспанській аналітичній конструкції відповідає українська, інколи вони перекладається простими дієсловами: *hacer manifestación* - проявляти, *hacer uso* – використовувати. Словосполучення дієслово + іменник також можуть включати до свого складу прикметники, означення до іменників, або прислівники, обставини способу дії, наприклад: *hacer uso eficaz* – вигідно використовувати, *tomar parte activamente* - брати активну участь, *expresar un agradecimiento cordial* - висловити щире подяку.

Іноді переклад дієслова аналітичною конструкцією пояснюється відсутністю певної лексеми в мові перекладу:

Si de la legislación de cualquiera de las Partes Contratantes o de las obligaciones emanadas del Derecho Internacional, ya existentes o que surjan posteriormente entre las Partes Contratantes además del presente Acuerdo, resultare una reglamentación general o especial, en virtud de la cual deba concederse a las inversiones realizadas por inversores de la otra Parte Contratante un tratamiento más favorable que el previsto en el presente Acuerdo, dicha reglamentación prevalecerá sobre el presente Acuerdo en la medida en que sea más favorable.

Якщо законодавство будь-якої з Договірних Сторін або зобов'язання згідно з міжнародним правом, що існують на цей час або виникнуть у майбутньому між Договірними Сторонами на додаток до цієї Угоди, містять загальне чи специфічне правило, згідно з яким інвестиціям інвесторів іншої Договірної Сторони надається режим більш сприятливий ніж той, що забезпечується цією Угодою, таке правило буде мати переважну силу над цією Угодою в частині, що є більш сприятливою.

Одним з прикладів заміन на мовному рівні є конверсія. В.А. Йовенко визначає конверсиви як „рівнозначні трансформи, що характеризуються зміною синтаксичних відносин на рівні членів речення та можливама лексичними замінами” [13:64] .

Конверсиви можна розглядати на різних рівнях. Основу цього явища становить той факт, що одну й ту саму ситуацію можна описувати з різних позицій. Згадаймо, що ще Комісаров у теорії рівнів еквівалентності виділяв другий рівень еквівалентності на якому спільна частина змісту оригіналу та перекладу не тільки передає однакову ціль комутації, але і відображає одну і ту саму позамовну ситуацію. Ситуацією називається сукупність об'єктів та зв'язків між об'єктами, що описується у висловлюваннях. Будь-який текст несе інформацію про щось, співвідноситься з якоюсь реальною чи уявною ситуацією. Комунікативна ситуація не може відбуватись інакше, як через ситуативно-орієнтоване спілкування. Одна і та сама ситуація може описуватись через різні комбінації властивих їй особливостей. Носії мови можуть зрозуміти, що мова іде про одну і ту саму ситуацію, навіть, якщо вона описується по-різному.

Конверсія може відбуватись на синтаксичному рівні. У наступному прикладі перекладачем було змінено порядок слів „підмет – присудок”, оскільки саме такий порядок має нейтральне об'єктивне забарвлення. В іспанській мові нейтральний тон переданий через безособове речення.

Se concederá en todo momento un tratamiento justo y equitativo y plena protección y seguridad a las inversiones realizadas por inversores de una Parte Contratante en el territorio de la otra Parte Contratante.

Інвестиції, здійснені інвесторами однієї Договірної Сторони на території іншої Договірної Сторони, постійно користуватимуться справедливим і рівним ставленням та отримуватимуть повний захист і безпеку.

Конверсія може також бути засобом міжмовною синонімії. Наприклад:

Los trabajadores a quienes les sea aplicable el presente Convenio estarán sujetos, exclusivamente, a la legislación de la Parte Contratante en cuyo territorio ejercen su actividad laboral, salvo que en el presente Convenio se establezca otra cosa.

На працівників, які підпадають під дію цієї Угоди, поширюється виключно дія законодавства цієї Договірної Сторони, на території якої вони здійснюють трудову діяльність, якщо цією Угодою не передбачено інше.

У цьому реченні конверсія відбувається з лексемами *працівники підпадаються під дію угоди* – *дія угоди поширюється на працівників*, але як ми бачимо в оригіналі присутні так само обидві варіанта *los trabajadores a quienes les sea aplicable el Convenio - los trabajadores están sujetos*.

Втрата та додавання – це перекладацький засіб, при якому кількість інформації в тексті перекладу зменшується або збільшується. Під інформацією в даному випадку ми розуміємо усі дані про когнітивну ситуацію. Ці два методи ми розглядаємо разом, оскільки у випадку ТМУ важко визначити чи відбулася втрата при перекладі, чи навпаки додавання, оскільки ми не знаємо, який з текстів є оригіналом, а який перекладом.

“У кожному тексті завжди будуть смислові шпарини, - вказує М.І. Жинкін, - величина яких визначається взаєморозумінням партнерів комунікації. Нерідко, наприклад, автор, перетворюючи одну формулу на іншу, не наводить усіх кроків перетворення, оскільки вважає, що це зробить читач. У психології така компресія текстів називається згортанням проміжкових операцій” [14:75-76]. Під час “розкручування” ядрових структур, тобто спрощених мовних одиниць, як правило, відбувається декомпресія, а, отже, збільшення обсягу тексту. Її показник відрізняється в групах мов, бо лінгвістичний аспект перекладу, на відміну від інших його аспектів, можна розглядати лише в межах однієї мовної комбінації [15: 14].

Цей метод перекладу можна використовувати тільки за умови компенсації бо ТМУ не допускають вільного перекладу, оскільки є офіційними документами, та адаптування чи пояснення, оскільки мають спільного адресата.

Розглянемо більш детально.

En el marco de sus legislaciones nacionales respectivas, las Partes Contratantes crearán condiciones favorables para estimular en su territorio las inversiones de la otra Parte y para garantizar su protección.

СПОСІБ ДІЇ – СУБ'ЄКТ – ДІЯ – ПРЕДМЕТ - ЯКІСТЬ – МЕТА

Відповідно до національного законодавства, кожна із Сторін створюватиме сприятливі умови для інвестицій іншої Сторони і забезпечення їх захисту.

СПОСІБ ДІЇ – СУБ'ЄКТ – ДІЯ – ЯКІСТЬ – ПРЕДМЕТ

У наведеному прикладі ми бачимо, що кількість слотів в українському варіанті менша ніж в іспанському, тобто відбулася втрата слоту МЕТА (*para estimular en su territorio las inversiones*). Але це не означає, що зменшилася кількість інформації. Шляхом компенсації інформація втраченого слоту відображена у слоті ПРЕДМЕТ (*умови для інвестицій*). Ця трансформація зумовлена лінгвістичними факторами: існування в іспанській мові абсолютних зворотів із не особовими формами дієслова, явище, відсутнє в українській мові на концептуальному рівні. В таких випадках в перекладі такий зворот має бути експлікованим.

Також ми бачимо перестановку ПРЕДМЕТ – ЯКІСТЬ, яку спричинив граматичний чинник. В українській мові, на відміну від іспанської, означення має стояти перед означуваним словом.

Однією з причин додавання на мовному рівні може стати зевгма. **Зевгма** - синтаксична конструкція, яка складається з головного слова та однорідних членів речення, що від нього залежать, рівноцінних граматично, але різнопланових по значенню.

Se concederá en todo momento un tratamiento justo y equitativo y plena protección y seguridad a las inversiones realizadas por inversores de una Parte

Contratante en el territorio de la otra Parte Contratante.

Інвестиції, здійснені інвесторами однієї Договірної Сторони на території іншої Договірної Сторони, постійно користуватимуться справедливим і рівним ставленням та отримуватимуть повний захист і безпеку.

Перекладач вдався до декількох трансформацій, конверсії, що призвело до зміни порядку слів та заміни лексеми *conceder*, що в свою чергу призвело до утворення зевгми. Це явище є яскравим втіленням вільної лексичної сполучуваності, характерної для іспанської мови. В українській мові зевгма, тобто приєднання елементів, неоднорідних у граматичному чи лексико-семантичному плані, є порушенням стилістичних норм. Ця різниця між двома мовами відбивається в тому, що при перекладі наведеного речення дієслово *conceder* відтворюється двома різними дієсловами: *користуватися та отримувати*.

У наступному прикладі перекладач змінив синтаксичну структури виділеної частини речення. Намагаючись використати прийом, який застосовується при перекладі для уникнення зевгми, тобто введення додаткової лексеми (*проведення*), переклад змінив референтну ситуацію. В оригіналі мова до дієслівного центру *llegara a ser de conocimiento público* відноситься як *la expropiación*, так і *la inminencia a la misma*. Тобто, в оригіналі не має ніяких вказівок на саме проведення експропріації.

Dicha indemnización corresponderá al valor justo de mercado de la inversión expropiada inmediatamente antes de que la expropiación o la inminencia a la misma llegara a

ser de conocimiento público, tomándose como referencia la primera de estas fechas (en adelante, denominada fecha de tasación).

Така компенсація дорівнюватиме справедливій ринковій ціні експропрійованої інвестиції, безпосередньо перед проведенням експропріації або перед тим, як про загрозу експропріації стало загально відомо, в залежності від того, що сталося раніше (надалі іменується як "дата оцінки").

Такий переклад, можна вважати перекладацькою помилкою, яка може привести до розбіжностей та суперечки під час виникнення питань, щодо цього пункту та його тлумачення.

Отже, ТМУ вимагають максимальної еквівалентності обох варіантів. Ці тексти також відносяться до текстів з найвищим ступенем перекладності через багато чинників. По-перше, у ТМУ втілюється когнітивна картина світу комунікантів, яка є спільною для обох мовців, оскільки референтна та комунікативна ситуація, адресант, адресат та прагматичні установи обох текстів співпадають. По-друге, мова ТМУ відрізняється високим ступенем стандартизації в обох мовах. Кліше, усталені словосполучення та термінологічні одиниці дають можливість знаходити повні відповідники.

Але, через суттєву відмінність структур двох мов, іспанської та української, перекладачу доводиться вдаватися до заміни, втрати та додавання. Ці трансформації мають бути використані з подальшої компенсацією, тобто текст перекладу має включати усі концепти мови оригіналу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Snell-Hornby M. Estudios de traducción hacia una perspectiva integradora.- Salamanca, Almar, 1999. – 207p.
2. Madsen D. A model for translation of legal texts // EST Congress Translation as intercultural communication: selected papers. Edited by Snell-Hornby. – Amsterdam, Philadelphia, J. Benjamins pub. Co., 1997. – 354p.
3. Gile D. Basic concepts and models for interpreter and translator training. – Amsterdam, Philadelphia, J. Benjamins Pub. Co., 1995. – 277p.
4. Lefevere A. Traducción, reescritura y la manipulación del canon literario. – Salamanca, Colegio de España, 1997. – 209p.
5. Базылев В.Н. Хаотические когнитивные процессы или можно ли говорить о переводе, ориентированном на теорию речевой деятельности? // Когнитивное моделирование переговорного процесса. – М., Янус К, 1998. – С.179 - 182.
6. Мухтаруллина А.Р. Когнитивный аспект представления модальности в переводе. Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Уфа, Башкирский гос. ун-т, 1999. – С. 14- 19.
7. Семенова Н.В. Когнитивный аспект представления подтекстовой информации в переводе. Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Уфа, Башкирский гос. ун-т, 2000. – 17с.
8. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания // Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка. Выпуск 23. – М.: Прогресс, 1988. – С.52-93.
9. Нойберт А. Прагматические аспекты перевода // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М.: Международные отношения, 1978. – С.185-202.
10. Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. – К.: Либідь, 2001.– 224с.
11. Гендин А.М. Роль цели в детерминации результата деятельности // Категория причинности в диалектической концепции связи. Сб. статей под ред. И.Я. Лойфмана. – Свердловск: Уральский государственный ун-т им. А.М. Горького, 1973. – С.48-55.
12. Фирсова Н.М. Стилистика современного испанского языка. – М.: Российский университет дружбы народов, 2002. – 290с.
13. Иовенко В.А. Практический курс перевода. Испанский язык. – М: ЧеРо, 2001. – 418с.
14. Жинкин Н.И. Грамматика и смысл // Язык и человек. – М.:Наука, 1970. - С.63-75.
15. Латышев Л.К. Курс перевода (эквивалентность перевода и способы ее достижения). – М.: Международные отношения, 1981. – 248с.

М.В.ПАСЮРКІВСЬКА

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОВНИЙ ОБРАЗ БИКА, ВОЛА Й ТУРА У ПОЛЬСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

У фразеології польської та української мов широко представлений тваринний світ. Кожна тварина має свій образ у мові, який сформувався ще в найдавніші часи, коли тварини відігравали для людей роль тотемів, і пізніше, у результаті спостереження

людей за цими живими істотами. Певні риси тварин людина вирізняла й відзначала. Найбільш важливі і значимі з них були зафіксовані й у фразеологічних одиницях польської та української мов, відбиваючи тим самим стереотипові уявлення про цих тварин.

Аналіз останніх досліджень. Мовні образи окремих тварин були описані в дослідженнях польських учених, зокрема, Є.Бартмінського, В.Копалінського, Я.Анусевича, Й.Гурбіша. Деякі фразеологізми з зоонімічною лексикою аналізували Ст. Бомба, Р.Гжегорчикова, А.Кравчик-Тирпа. В українському мовознавстві цій проблематиці присвячені розвідки В.М.Бойка, А.Давиденка, М.Журек, Б.М.Проценко, Л.Г.Скрипник, Н.Ф.Зайченко та ін.

Постановка завдання та актуальність дослідження. Об'єктом нашого аналізу виступають мовні образи трьох тварин: *бика*, *вола* й *тура* в польській та українській фразеології. Досі ці тварини ще не були предметом спеціального розгляду, в чому і полягає новизна пропонованої розробки. Крім цього, ми маємо на меті порівняти між собою образи цих тварин, виділити їх спільні та відмінні риси, а також проаналізувати природу їх конотаційних рис.

Отже, об'єктом нашого дослідження є образи самців родини биків – *бика*, *вола* й *тура*. Крім спільних фізіологічних властивостей, вони мають і подібні оцінні характеристики в мові, схожі образи в культурах багатьох народів.

Отож, *бик* уважався священною твариною не лише у слов'ян. У міфології інших народів він виконував роль божества. Так, у давньоіндійській міфології бик був земним утіленням Бога або ж його атрибутом [1:803]. У давньоіранській та давньоіндійській традиціях, як і в українській, *бик* був уособленням місячного божества: серп півмісяця асоціюється з рогами бика [2:13].

Образ цієї тварини присутній у численних грецьких та кельтських легендах. У багатьох із них постає образ биколодини, наприклад, у грецькому міфі про Мінотавра. У традиціях і звичаях багатьох народів бик відіграє роль жертвовної тварини. За переказами Прокопія (6 ст. н. е.), слов'яни жертвували бика богу – „творцю блискавиць”. Збереглася ця традиція і в слов'ян після прийняття християнства. Вони різали биків на різні свята, найчастіше на день пророка Іллі, святого, який замінив давнього бога – громовика. В.В.Іванов робить припущення, що зв'язок бика з богом грози своїм корінням сягає ще давньої загальноіндоєвропейської традиції [3:203].

В українців був поширений також культ Сонця-бика – бога скотарів і воїнів. В їхній уяві світ поставав у вигляді величезного *бика* [4:517]. Отже, для наших предків *бик* був тотемною твариною. На шкурі саме цієї тварини скіфи присягалися, коли йшли на війну і коли племені була потрібна допомога [там само].

Свідчення культу бика зберігається в археологічних пам'ятках багатьох скотарських культур. Глиняна модель храму, прикрашена рогами бика, була знайдена в селищі трипільської культури біля річки Рось, що дає привід провести паралель із культовою роллю бика, його рогів і масок у культурах Балкан 5–4 тис. до н. е. [там само]. Багато пам'яток, пов'язаних з образом бика, було виявлено й на українському терені. Недалеко від Високої Могили на Запоріжжі археологи знайшли кам'яну судину із зображеннями бичачих голів. Курган біля Новоолексіївки на Херсонщині всуціль викладено бичачими кістками [там само]. Із давніх-давен череп бика вішали на фасаді і в інтер'єрі будинку, цей звичай свідчить про те, що бог землі був покровителем будинку не тільки в образі змія, але й в образі бика, з рота якого витікає вода – символ землі, з якої тече струмок [5:13].

У деяких польських регіонах бик був центральним персонажем троїцьких обрядів. У Мазовії його покривали старою сіткою і прикрашали квітами й гілками, вішали на

роги вінок із берези і гнали попереду стада або садили на бика опудало „лицаря” з вільхової кори, а потім скидали його на землю. Називався такий обряд пол. *wołowe wesele*, букв. „волове весілля” (територія Тикоцина й Бельська над Наревом). У Куявії бик, накритий попоною, із квітами на рогах, брав участь в урочистому поході, який супроводжували дюжина пастухів, дівчата з квітами та музики, яких зустрічало усе село [6:273].

В українських повір'ях відомі духи-охоронці джерел, струмків, криниць і озер, які являлися у вигляді бика. На Західній Україні записана билина про польовика, котрий оберігав криницю, у вигляді літаючого бика, який то бродив навколо джерела, то зникав [там само].

Отож, як ми вже пересвідчилися, у культурі наших предків *бик* посідав неабияке місце. Вони наділяли його функцією божества і навіть боголюдини, він виконував культову роль. Проте пізніше образ бика докорінно змінюється, бик набуває багатьох негативних конотацій, що, очевидно, було пов'язано з функцією цієї тварини в господарстві.

Спостерігаючи за биком, людина найперше відзначала його великі розміри, силу та міцне здоров'я. Ці риси й стали суттєвими для мовного образу цієї тварини. Бик у фразеології польської мови виступає символом міцності й великої статури, пор. пол. *silny, tęgi, zdrowy jak byk* „дуже сильний, потужний, здоровий” [SFJP I 125]. Людину порівнюють із биком, коли хочуть наголосити саме на її значній фізичній силі, напр. пол. *silny jak byk* [NKPP III 194], укр. *молодик, як бик* [Номис № 595]. У переносному сенсі про щось, котре виразно кидається в очі, поляки говорять, що ця річ *jak byk* [SFJP I 125]. Імовірно, з цією характеристикою бика пов'язано й те, що в польській мові орфографічні помилки в тексті називаються *byk językowy, ortograficzny* або *w ortografii* [там само]. Бик, крім того, уважається й розумово обмеженою твариною. У випадку характеристики певної особи словами *gruby, tęgi, zdrowy byk* це означає з відтінком презирливості „що хтось огрядний, валкуватий, тупий” [там само]. А вислів пол. *palnąć, strzelić byka* [там само] трактується як „сказати щось нерозумне, помилитись, нетактовно поведистися”. Коли людина робить щось пусте, непотрібне, не орієнтується у ситуації, то кажуть пол. *sprąć z byka* [там само] (пор. укр. *із печі впасту*). Цікаво, що в обох мовах у цих зворотах присутня сема „впасти з чогось високого”.

Проте у польській мові існує і фразеологізм, в якому бик усіляко розхвалюється за посередництвом слів *olbrzymi, rozhukany, rozplodowy, wspaniały byk* (букв. „величезний, нестримний, племінний, чудовий бик”). Очевидно, в цьому випадку йшлося про тих відбірних биків, яких використовували для розмноження. Власне ця репродукуюча функція бика відтворюється у мові в якості образної назви чоловіка. Так, пор. українське прислів'я, в якому бик ототожнюється з чоловіком, а корова – з жінкою: *бика голова не боліла, як корова теля родила* [УНПП 49].

У фразеології обох мов бик постає і як тварина, яка не приносить жодної користі. У прототиповій парі *бик – корова* лише друга тварина має визначну якість – дає молоко, один із найважливіших продуктів сільського (у першу чергу) харчування. Пор. пол. *tyle pożytku, co z byka: ani łąju, ani mleka* [SFJP I 125]; укр. *з бика не надоїш молока; як з биком не биться, а молока не напиться* [УНПП 49]; *захотів молока від бика* [Номис № 4686].

Зооніми укр. *бик*, пол. *byk* як уособлення великого розміру або великої кількості часто виступають у фразеологізмах, пов'язаних із нечесним, нерівним обміном: пор. пол. *oddać byka za indyka*, укр. *згода: бика за індика* [УНПП 49], тобто „невигідно помінятися, зробити справу з програшем” [SFJP I 125]. Подібна семантика і в пол. *twój ryk, a mój byk* [там само], укр. *чий бики, аби мої телята* [УНПП 49].

У фразеологізмі *zrobić z byka barana* [SFJP I 125], що означає „присмирити, приборкати когось”, образ бика як упертої тварини протиставляється образу барана як тварини покірної, слухняної, слабшої.

Ціла низка фразеологізмів у польській та українській мовах пов'язані з образом бика – „учасника кориди”. Стереотипова сила, міць, фізична перевага бика знаходить свій вияв у поширеному фразеологізмі пол. *walka byków* [SFJP I 125], де імпліковано порівнюються з биками розлючені й злі чоловіки під час бійки. Для позначення характерного удару головою в живіт або обличчя вживається ФО пол. *dać (komu) byka; uderzyć* або *wyrznąć kogo bykiem* [там само]. Про того, хто зазнав поразки, перебуває у поганому стані, лежить і нічого не робить, не має жодних досягнень, поляки кажуть *leżeć martwym bykiem* [PSFJP 58]. І навпаки, сміливо взятися до роботи, одразу приступити до справи – це *chwycić, wziąć byka za rogi* [там само], укр. *приступити до бика* [ФСУМ I 129], *взяти бика за роги* [СФУМ 38]. Безпосередній зв'язок із коридою відтворює ФО пол. *działać na kogo jak czerwona płachta na byka* [SFJP I 125, PSFJP 57], зміст якої передає роздратування, агресивність, нервозність.

Етимологи пов'язують лексеми пол. *byk*, укр. *бик* із др. *быкъ*, чес., слц. *byk*, чес. ст. *bykati* „ревти”, стсл. *БЫКЪ*, що виводиться з псл. *byкъ*, яке є похідним від звуконаслідувального кореня псл. **būk-* / *bъk-*, і зберігається також у дієслові псл. **bukati* „глухо ревти”, **bykati* „тс.” (схв. *бучати*, болг. *буча*, пол. *buczeć*, влуж. *bićeć*) та в іменнику **bъčela*. Ці одиниці зіставляються з лит. *baũkti* „ревти”, *bũkas* „бугай (птах)”, лтс. *bucet* „звучати, гудіти” [ЕСУМ I 182; Фасмер I 258; Sławski I 52; SEJP 53].

Не менш популярною твариною у слов'янських народів був пол. *wół*, укр. *віл*. Як відомо, волів вирощували за спеціальною „технологією”: для цього від найкращих корів відбирали бичків, яких потім кастрували. Можливо, саме ця ознака й стала основою їх номінації.

Таку версію щодо походження назви *віл* висунули автори Етимологічного словника української мови. Лексему *віл* вони визначають як слов'янську лексичну інновацію, похідну від псл. **valjati* „каструвати”, і пропонують порівняти з укр. діал. *валяти* „каструвати коней”, *коновал* „той, хто каструє коней”, *валах* „кастрований баран” та рос. *вал* „кастрований бик” [ЕСУМ I 399]. Проте російські етимологи ставлять цю версію під сумнів і надають перевагу думці, згідно з якою мотивом для номінації були саме великі розміри цієї тварини, оскільки лексема рос. *вол* має ту саму основу, що й рос. *великий*, *вельможа*, але з чергуванням *e/o* [КЭСРЯ 89; Фасмер I 335-336].

Використовували волів, в основному, як тяглову силу. Вони дуже допомагали селянам у їхній нелегкій праці. Можливо, через те болгари називають вола „ангелом”, поліщуки – „святою кісткою”, а русини Закарпаття вважали його найчистішою твариною. В уявленні наших предків на волі, як і на бику, стоїть земля [7:409]. Крім того, *віл* є символом космічних сил, пожертви, страждання, але разом із тим і важкої підневільної праці, покори, самопожертви; п'їтьми та ночі, багатства, працьовитості, господарності [8:25].

Віл у легендах – свята тварина. В одній із них розповідається, що коли Богородиця ховала немовля Христа від убивць, *віл* кидав сіно на нього, щоб тому було тепло, а кінь відкидав його і їв. Через те у віруваннях поліщуків м'ясо вола можна споживати, а конина вважається поганою [9:323].

В українських загадках *віл* символізує грім (пор. „Стукотить, грюкотить, чорним волом вовкуном”), а також ніч і день, напр. „Чорний *віл* усіх людей з'їв, а сивий *віл* всіх людей збудив” [10:410]. У фразеології української мови словосполука *чорний віл* є символом важкої фізичної праці: пор. укр. *працює, як чорний віл* [Номис № 10016]. Слід зауважити, що відповідник *чорного вола* у польській фразеології може символізувати

також небезпеку, біду, пор. пол. *Domyślisz się, kiedy czarny wół na nogę nastąpi* [NKPP III 761] („букв. здогадаєшся, коли чорний віл на ногу наступить”), укр. як *(мов, ніби і т. ін.) [чорний] віл на ногу наступив* – про людину дуже засмучену, невеселу [ФСУМ I 129].

Для селянина віл був основною допомогою у його господарських справах. На долю вола припадала найтяжча праця, але разом з тим віл був дуже цінованою твариною. Воли надзвичайно сильні тварини, здатні перевозити найважчі вантажі, пор. *вали на сірого, сірий все знесе; вали на воли – усе повезуть; вола кличуть у гості, не мед пити, а воду возити* [УНПП 49] (звертає на себе увагу виразний приклад гри слів *вали – воли*, яка значно посилює експресію цього вислову).

Велика роль цих трудівників і в освоєнні перелогів. Їхніми зусиллями й безвідмовною працею оброблені безмежні степи та звільнені від лісових хащів царини. Тому воли стали символом неабиякої працьовитості, пор. пол. *póki wół orze, dopóki może* [NKPP III 763], *nie paigrać wół w pługu zmordowany* [там само]. Додатковим засобом посилення експресії фразеологізмів виступає лексема ярмо (*jarzmo*). На вимучених шиях биків лишаються сліди від ярем, які тиснуть, впираються у шкіру [11:52]. Так, вартими уваги є пиклади пол. *harować, orać, pracować jak wół (w jarzmie)* означає „дуже важко працювати” [SFJP II 607], *nie dla siebie, dla drugih wół sobie jarzmem grzbiet naciera* [NKPP III 763]; укр. як *[чорний (той)] віл [у ярмі]* з дієсловами *робити, працювати* [ФСУМ I 129]; *вола дарують без ярма; доброго вола у ярмі пізнають; коли пропали воли, то і ярма не треба*. [УНПП 49].

Ярмо згодом стає символом пригнічення, підневільної праці, через те й пол. *wół roboczy* [SFJP II 607] стосується особи, працю якої саме експлуатують. Ця сема присутня також в українських зворотах *мовчки, як віл робить похнюпившись* [Номис № 10014], *захекався, як віл у борозні* [Номис № 10015].

Оскільки віл був основною допомогою селянина у процесі обробки землі, то саме завдяки цій тварині селянин мав їжу для своєї родини та корм для худоби, отже, віл забезпечував їх життя. Тому у свідомості поляків та українців віл став символом достатку й багатства, пор. український фразеологізм, в якому віл оцінюється як дуже цінна, а отже, дорога тварина: *вола правити* „продавати що-небудь дуже дорого” [Удовиченко I 119]. Відсутність цих тварин у господарстві навпаки означала злидні, бідність, нестатки: пор. пол. *ani woła, ani koła* „велика біда, злидні” [NKPP III 760], *kędy nie masz wołów, tedy i żłób próżny* [там само 762], *bez wołu nie będzie rosółu* [там само 760], *Bez woła bandzie dupa goła* [там само]; укр. *без вола хата гола* [Номис № 10206]. Продукти, вироблені за допомогою вола, можна було продати, а на отримані гроші купити потрібні речі, про це й говорять українські ідіоми: *в кого віл та коса, в того й грошей киса...* – *в кого ж немає вола, в того паністарочка гола* [Номис № 10207]; *коли б не хлоп, не віл, – не було б панів* [там само № 1142].

Великого значення надавалося й окремим частинам тіла вола, тварина оцінювалася, наприклад, за її рогами, ребрами, потилицею. Отож, шия, а зокрема потилиця (пол. *kark*), повинна була бути твердою, міцною, оскільки саме така вона могла витримати тяжке ярмо, яке на неї одягали, пор. пол. *biada takiemu wołu, co ma miękki kark* [NKPP III 760]. Така шия була перевагою старих волів, а старість, у свою чергу, імпліковано означає досвід, пор. пол. *im wół starszy, tym kark twardszy* [там само 761], *stary wół bruzdy nie psuje* [там само 763]; укр. *старий віл борозни не псує; старий віл не піде на ріллю* [УНПП 49]. Натомість, ФО укр. *старого вола не навчиши орати* говорить про те, що звички дорослої людини важко виправити [там само]. Старі досвідчені воли у фразеології польської мови протиставляються молодим, тобто недосвідченим тваринам, пор. пол. *jeden stary wół więcej zdoła niż dziesięć młodych kozłów* [NKPP III 762], *jako stare woły ryczą, tak się młode od nich uczą* [там само], *przy starym wole uczy się orać młody* [там

само 763]. Але старі воли могли бути й непридатними для роботи в полі, тому вони вже не цінувалися, пор. пол. *starym wolem nie orać* [там само], *po starym wole nie masz żalu* [там само].

Великого значення надавалося й рогам вола. Особливо цінувалися круторогі тварини з товстим хвостом і густими ребрами: *волові роги не тяжкі* [УНПП 49]. Гарні роги символізували багатство господаря: укр. *мужик багатий, як віл рогатий* [Номис № 1268]. Траплялося, що найзаможніші чумаки, високо цінуючи працю волів, навіть золотили їм роги [12:52]. У фразеології ж польської мови вислів пол. *wół z pozłaconymi rogami* означає „бундючного, неотесаного заробітчанина” [SFJP II 609].

Фразеологізми із зоонімом пол. *wół*, укр. *віл* часто вживаються на позначення великих розмірів чогось або для вираження підсиленої дії, стану, наприклад пол. *lity jak woły* означає „дуже великі літери” [там само 607] або пол. *stoi jak wół, napisane jak wół* „щось добре видно, виразно написано” [там само]. В обох мовах віл уживається в ролі інтенсифікатора ознаки зі значенням „дуже”, пор. укр. (здоровий) *як віл* у значенні „дуже великий” чи „здоровий, з міцним здоров’ям” [ФСУМ I 129]. Семантика великого розміру імплікується також у вислові пол. *wróblem wyleci, a powróci wołem* „про плітки, які швидко поширюються” [SFJP II 607]. Про сильний апетит, коли хтось є *дуже* голодним, з’їв би багато, поляки говорять *zjadłbym wołu* [там само]. Українці про відсутність почуття міри, жадібність у діях говорять: *допався, добрався віл до браги та й п’є, хоч не чує спраги* [УНПП 129]. Сема великої кількості наявна також у звороті укр. *він стільки пісень знає, що й на воловій шкурі не списав би* [Номис № 12437], в основі якого лежить зміст „він знає стільки багато, що не помістилося б записати і на такій великій поверхні, як шкура вола”. Люди використовували вола тільки для виконання важкої роботи в полі та перевезення важких вантажів на возах, тоді як для транспортування людей використовували коней, а запрягати волів із цією метою було не прийнято, понадто ж, якщо це була карета. Метафорично така обставина використовується у ситуації, коли щось до чогось не пасує, про що поляки говорять *zdatny jak wół do karety* [SFJP II 607] (букв. „придатний як віл до карети”). Для вираження змісту „усе навпаки, інакше, ніж мусить бути” вживають ФО пол. *wół do siodła, koń do pługa* [NKPP III 764].

Шляхом образного порівняння людини з волом у фразеологічних одиницях зафіксовано деякі людські риси й характеристики. Так, пол. *cierpliwy, ciężki, silny jak wół* означає „дуже терплячий, неповороткий, дуже сильний” [SFJP II 607]. Іронічне порівняння щодо швидкості останнього демонструє укр. *швидкий, як віл у плузі* [Номис № 10999], пол. *wołem zająca nie dogonisz* [NKPP III 764], укр. *волом зайця не догониш* [Номис № 5267] (віл як тварина, яка рухається дуже повільно, протиставляється зайцеві, який вирізняється своєю спритністю). Зоонім *wół* вживається у звороті на позначення покірної людини, яка робить без спротиву усе, що їй накажуть: пол. *taki z niego boży wołek* [NKPP III 764]. В основі фразеологізмів пол. *trudno tego wołu wodzić, co sam nie chce chodzić* [там само] та *trudno wołu do wody ciągnąć, kiedy mu się pić nie chce* [там само] лежить такий сценарій поведінки людини, коли важко змусити когось робити те, чого він сам робити не хоче.

У польській фразеології лексема *wół* входить до складу порівняльного звороту зі значенням розумової обмеженості, пол. *tępy jak wół* [NKPP III 516]. Негативну оцінку поведінки людини, її обмеженість, нерозвиненість передають також ФО пол. *patrzy jak wół na malowane wrota* [SFJP II 607] та *kręca mu się oba woły* [NKPP III 762] „бездумно витріщає очі, як віл”.

О.Селіванова у своїй монографії „Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти)” зауважує, що для українського етносу

прийнято оцінювати гучність мовлення як негативну ознаку при уподібненні мовних дій із звуками, які видають негативно оцінювані тварини (укр. *наче ведмідь реве; як коза недорізана, як поросля в плоті*) [13:129]. До цього переліку прикладів додамо також пол. *ryczy jak wół* [SFJP II 607] тобто „голосно” з виразним негативним відтінком.

Хоча, з другого боку, гучний голос вола символізував також авторитет і силу, напр. пол. *kiedy wół ryczy, to obora słucha* (букв. „коли віл ричить, то корівник слухає”) [NKPP III 762].

У численних фразеологізмах польської та української мов віл співвідноситься, протиставляється або порівнюється з коровою, пор. пол. *tak wół ryczy jak i krowa* [NKPP III 764], *kto nie ma wołów i krowami orze* [там само 762]. Віл протиставляється корові як тварина, яка не приносить ніякої користі, якщо не працює; ілюструє це польське прислів'я *nie stój, wole, bo cię doić nie będą* [там само 763], *czego się spodziewać od wołu jak nie mięsa* [там само 763]. Віл часто виступає „чоловіком” корови. Це „подружжя” є метафорою людського подружжя. Про ситуацію, коли в сім'ї жінка командує чоловіком, образно говориться у фразеологізмах типу пол. *biada temu domowi gdzie krowa dobodzie wołowi (bieda w zagrodzie)* [SFJP II 607], *źle zawsze będzie, gdy krowa wołu przysiedzie* [NKPP II 211], укр. *біда тобі воле, коли тебе корова коле* [УНПП 129]; *горе дворові, де корова розказ* („наказ”) *волові* (правдоподібно з пол.) [Номис № 9064].

Зміст „іти напролом, нехтуючи небезпекою” образно в українській мові передає ФО (*лізти, йти*) як *віл на рогатину* [ФСУМ I 129]. Поряд із цим, віл символізує приреченість, безнадійність, пор. укр. *як віл обуха* (вживається з дієсловами) й означає „з фатальною невірою в можливість відвернення якої-небудь загрози, небезпеки; покірно, приречено, безнадійно” [там само].

Крім бика та вола, наші предки шанували також *тура*, який визнається за пращура нашої рогатої худоби. Згадки про них маємо в численних культурних пам'ятках. Те, що ця тварина жила в Україні ще у XVII ст., засвідчує „Київський синопсис”, називаючи Тура-сатану, якому вклоняються на „законопротивних соборищах”. Згадки про *тура* є у багатьох писемних джерелах. Зокрема, у Руському літописі під 1146 р. згадується *Турова божниця*. Учені майже одностайні в тому, що колись ця культова споруда розташовувалася на Подолі в Києві. Цікавий також факт, що на тому ж таки Подолі в 1972 р. було розкопано зруб IX ст., під яким знайдено два турячих роги. Голови тура трапляються і в орнаменті подільських дерев'яних будинків, починаючи з X і майже до XX ст. [14:517].

Отже, тур для наших предків також був тотемною твариною. Не дивлячись на те, що ця лісова істота вже давно вимерла, фразеологія польської мови і, меншою мірою, української зберегли її образ. Завдяки усталеним мовним зворотам ми сьогодні можемо скласти уявлення про цю тварину. Отож, Фразеологічний словник української мови фіксує лише одну одиницю з компонентом *тур*, а саме як у *тура*, котра вживається зі словом *натура* і позначає „норовисту, непіддатливу вдачу” [ФСУМ II 904], такі асоціації виникли, ймовірно, через те, що ця тварина була дикою, неприрученою. У польській фразеології натрапляємо на ФО *brodaty, dziki, olbrzymi, potworny, srogі tur; tur germański, hiszpański* [SFJP II 406], де зоонім *tur* виступає з низкою означень „дикий, величезний, потворний, лютий”, які засвідчують негативний образ цієї тварини. Хоча у звороті пол. *skakać tura* [NKPP III 202] зухвалість, позначувана цією твариною, поєднується з відвагою та мужністю.

Тур, як і інші представники цієї родини, маркується як фізично сильна тварина. Саме ця риса лежить в основі польського порівняння *chłop jak tur* „сильний, гарної статури чоловік” [SFJP II 406], пор. також пол. *rozrośnięty, silny jak tur* [там само] (букв. „крупний, сильний, як тур”). Про великі розміри тура промовляє зворот пол. *to mi nie*

strzelec, ale istny ciura, który spudluje do tura [NKPP III 548], де імплікований зміст „поганий той стрілок, який не поцілить і в таку велику мішень”.

Як і в попередньому описі, натрапляємо на ФО, де фігурує голос тварини. У фраземі пол. *ryczeć jak ranny tur* [SFJP II 406] ревіння пораненої тварини стало основою метафоричного позначення сильного плачу, голосіння людини. Наступне порівняння пол. *wyglądać jak tur* [там само] (букв. „виглядати, як тур, бути схожим на тура”) характеризує зовнішній вигляд чоловіка. Вагомим елементом мовного образу тура, подібно як і бика, є роги: пор. пол. *rogi turowi nie ciężą* [NKPP III 548].

„*Tur i Turowa*” так називали поляки вола і корову, а також злостиво згадували подружжя сусідів: „*Tur i Turowa – wół i korowa*” [NKPP III 548].

Тур (або бик) був улюбленою маскою і персонажем святкового і масляничного переодягання [15:274]. Польські та російські етимологи стверджують, що етимологічне значення лексем пол. *tur*, укр., рос. *тур* (др. *турь*, стсл. *ТОУРЬ*), вагається між „тур”, „зубр”, „бик”, пор. дпруськ. *tauris* „зубр”, лит. *taūras* „буйвол, тур” (існування давньої традиції пити з турячого рога стало мотивацією для виникнення лексеми лит. *taurė* „келих, чарка, банка”), грец. *tauros*, лат. *taurus* „бик” [SEJP 584; Фасмер IV 122]. А.Брюкнер фіксує також лексему пол. *turowi*, яка позначає колядника і походить із традиції переодягання козою. Пор. також польські прислів'я *chodź z turem po kolędzie* „ходити з колядником, переодягнутим рогатою твариною (очевидно козою – прим. М.В.П.)” [SFJP II 406], а також пол. *mięso pustnego tura dzieci się strachają* [NKPP III 548] (букв. „масляничного тура бояться діти”).

Висновки. У польській та українській мовній картині світу бик, віл і тур мають значною мірою подібні образи. У житті обох народів ці тварини з давніх часів відіграють важливу роль тотемів. Визначальною ознакою усіх трьох тварин є їхні великі розміри, фізична сила, міць; особливої ваги надавалося їх окремим частинам тіла, зокрема рогам, ребрам, а у вола ще й потилиці. Самці бик, віл і тур у фразеології обох мов метафорично позначають чоловіка, а корова (*turowa* у випадку тура) – жінку. *Бик* і *віл* протиставляються *корові* як менш цінні тварини, оскільки вони не дають молока. Але кожна з цих тварин має свою специфіку й вартісні параметри в мові. Найбільш негативно конотованим серед них є *бик*, окрім сили, величини, здоров'я, він символізує іще й такі якості, як упертість, злість, нестриманість, запальність, але, разом із цим і завзятість. *Бик* також асоціюється із нечесним, нерівним обміном. Єдиною його цінністю є репродукуюча функція. *Віл*, на противагу *бику*, є більш позитивно конотованим персонажем польської та української фразеології. Він вирізняється великою фізичною силою, витривалістю, працьовитістю, символізує достаток та багатство, авторитет і силу. Проте воліві притаманні й негативні характеристики, такі як повільність, відсутність почуття міри, жадібність, розумова обмеженість, приреченість, безнадійність. *Тур* має дуже скромний мовний образ, очевидно, через давність його існування і відсутність у реальному природному оточенні. Він виступає як норовиста, дика, люта тварина, а також об'єкт для полювання, є персонажем переряджання на свята.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мифы народов мира: Энциклопедия в 2-х томах. / Гл. ред. С.А. Токарев. – М.: НИ “Большая Российская Энциклопедия”. – 1980. – Т.1. – 671 с.
2. Потапенко О.І., Дмитренко М.К., Потапенко Г.І., Куйбіда В.В., Коцур В.П. Словник символів. – К.: Редакція часопису “Народознавство”, 1997. – 156 с.
3. Мифы народов мира...
4. Войтович В. Українська міфологія. – К.: Либідь, 2002. – 664 с.
5. Потапенко О.І., Дмитренко М.К., Потапенко Г.І., Куйбіда В.В., Коцур В.П. Словник символів...
6. Толстой Н.И. Бык // Славянские древности: Этнолингвистический словарь. М., 1995.- Т.1. – 575 с.
7. Толстой Н.И. Вол // Славянские древности: Этнолингвистический словарь. М., 1995.- Т.1. – 575 с.
8. Потапенко О.І., Дмитренко М.К., Потапенко Г.І., Куйбіда В.В., Коцур В.П. Словник символів...
9. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. – К.: Довіра, 1992. – 414 с.
- 10.

Толстой Н.И. Вол // Славянские древности... 11, 12. Скуратівський В.Т. На крилах храму. Екологічні уявлення українського народу. – К.: Київський еколого-культурний центр, 1998. – 120 с. 13. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): Монографія – К. – Черкаси: Брама, 2004. – 276 с. 14. Войтович В. Українська міфологія... 15. Тур // Славянские древности: Этнолингвистический словарь. М., 1995.- Т.1. – 575 с.

ДЖЕРЕЛА

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови. В 7-ми т. / Редкол.: Мельничук О.С. та ін. – К.: Наук. думка, 1982. – Т.1. – 631 с.
Номис – Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклад М.Номис / Упорядкував, примітки та вступні статті Пазяка М.М. – К.: Либідь, 1993. – 768 с.
Удовиченко – Удовиченко Г.М. Фразеологічний словник української мови. В 2-х т. – К.: Вища школа, 1984. – Т.1. – 303 с.
УНПП – Українські народні прислів'я і приказки. – К.: Т-во „Знання” України, 1992. – 96 с.
ФСУМ – Фразеологічний словник української мови. В 2-х т. – К., 1999. – Т.1. – 528 с.
СФУМ – Словник фразеологізмів української мови./ Уклад. Білоноженко В.М. та ін. – К.: Наук. думка, 2003. – 1104 с.
Фасмер – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. В 4-х т. – Москва: Прогресс, 1986. – Т.1. – 576 с.
NKPP – Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich. – t. I-IV. / Pod red. Krzyżanowskiego J. – Warszawa: PIW, 1969–1978. – Т.3. – 1972. – 996 с.
SEJP - Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. - Warszawa: Wiedza Powszechna, 1957. – 806 s.
SFJP – Skorupka St. Słownik frazeologiczny języka polskiego – Warszawa, 1975. Т.І. – 905 с.
Ślawski – Ślawski F. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Kraków, 1952–1956. – Т.І. – 600 s.
PSFJP – Bąba St., Dziamska G., Liberek J. Podręczny słownik frazeologiczny języka polskiego. – Warszawa: PWN, 1995. – 775 s.
КЭСРЯ – Шанский Н.М., Иванов В.В., Шанская Т.В. Краткий этимологический словарь русского языка. – Москва: Просвещение, 1975. – 543 с.

ПИЛИПЕНКО Р.Є.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ КОГНІТИВНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ФРЕЙМІВ У НІМЕЦЬКОМУ ІНСТИТУЦІЙНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ТЕКСТІ

Мета статті – визначити методологічні основи когнітивного моделювання фреймів у німецьких економічних текстах.

Наукова новизна статті полягає в розвитку лінгвістичних основ фреймового моделювання й розробленні основних операційних категорій когнітивного моделювання економічних значень в німецьких інституційних економічних текстах.

Об'єктом статті є німецькі інституційні економічні тексти.

Предметом статті є фреймові структури, утілені в німецьких інституційних економічних текстах.

Одним з актуальних напрямків дискурсивних досліджень останніх десятиріч є когнітивна лінгвістика, яка розвинулася на основі результатів нелінгвістичних напрямків гуманітарної науки – когнітивної психології, нейрології, антропології тощо. Важливим завданням когнітивної лінгвістики є створення системи, де „координуються ... всі процеси, що відбуваються під час розуміння зв'язного тексту” [1]. Інтеграція здобутків когнітології в різних галузях лінгвістики, зокрема в лінгвістиці тексту й теорії комунікації, сприяла посиленню інтересу до проблем внутрішнього життя дискурсу, до процесів формування його основних концептів і когнітивних схем. У галузі дослідження економічного дискурсу постала потреба осмислення уявлень про світ економіки, економічних міфологем, лінгвокультурних конотацій економічних змістів, лексично й

семантично втілених в економічних текстах. Крім того, дослідження економічного дискурсу значною мірою зумовлюється динамічним розвитком концептуального світу економічного дискурсу, що відбиває суттєві трансформації у сприйманні й осмисленні економічної картини світу. Розвиткові когнітивного напрямку дискурсології сприяли здобутки лінгвістики 70-х років 20-го століття. Було визначено, що мова – це поверхова структура, яка відбиває глибинні концептуальні конструкції – знання, „моделі світу”, операції, які здійснюються в когнітивній системі людини у процесі сприймання і породження мовлення, а суть комунікації, з когнітивної точки зору, стали розглядати у світлі концептуальних значень, „моделей світу”, які в певний спосіб співвідносяться з „моделями світу” мовця, однак не повторюють їх.

З 80-х років 20-го століття в когнітивних науках, зокрема в когнітивних напрямках дискурсології, особливу увагу привертають когнітивні моделі знань мовця, які відбивають різні способи концептуалізації світу дискурсу. Основними напрямками когнітивного моделювання є такі: створення ментальних моделей тексту і моделей розуміння тексту [2], моделей опрацювання тексту [3], моделей інформаційно самостійних модулів у тексті та механіки їх взаємодії в текстах [4].

З-посеред когнітивних засобів моделювання, які охоплюють когнітивні структури в широкому феноменологічному полі людини, виокремлюють фрейми. У лінгвістиці фрейми витлумачують по-різному. Здебільшого фрейми розглядають як основні форми репрезентації знань про світ та його реалії [5], принципів організації людського розуміння світу [6:219], системи мовних засобів, пов'язаних із прототипом сцени [7:124] тощо. Центральну функцію фреймів виділяє Ю.Степанов, розцінюючи фрейми як засіб лінгвокультурного осмислення, завдяки якому людина проникає у світ культури, а культура - у світ людини [8:40]. Важливим аспектом фреймової концепції є дослідження способів оформлення інформації, або її структуризації. Серед багатьох ознак фрейму вважаємо основними такі: спосіб організації знань, схему розуміння і структурну організацію мовленнєвих дій, що спираються на певний комунікативний досвід учасників спілкування [9:178]. Когнітивне моделювання комунікативного досвіду може, на думку І.Галесвої, репрезентуватися у фреймових мережах, які відбиваються у тактиках і стратегіях [10:284]. За допомогою комунікативного досвіду реципієнт може прогнозувати зміну стану об'єктів зовнішнього світу, розвиток і зміст подій, а також їх взаємозв'язок. Фреймові концепції в дослідженнях дискурсу і тексту відбивають стереотипні уявлення про тексти. Тобто фрейм утілює певну „енциклопедичність” знань, різноманітні уявлення про референта, позначеного поняттям концепт. Фрейм репрезентує конфігурацію концептів та їх зв'язків. Як глибинна структура, фрейм актуалізується через експліцитні й імпліцитні значення, що відбивають певний метаконцепт. Таку здатність фрейму – організовуватися навколо певного концепту - Т. Ван-Дейк відносить до однієї із центральних характеристик фреймів [11:16]. Під концептом тут розуміється „основний осередок культури в ментальному світі людини”, а саме те, завдяки чому людина проникає у світ культури [12:40]. У мові фрейми репрезентовано групами слів, які сприймаються як одноцілість. У дискурс-аналізі розроблення фреймів і сценаріїв відіграє важливу роль, зокрема в галузі когнітивного моделювання текстів. Підсумовуючи уявлення про фрейми, ми можемо зробити висновок про наявність зв'язків між фреймами і економічним дискурсом:

1) Фрейми відбивають типові й разом із тим динамічні образи світу економіки, утіленого в економічних ситуаціях, процесах тощо. Фрейми є ментальні концепти, які організують у свідомості мовця процеси породження і сприймання тексту.

2) Фрейми можуть відбивати значний обсяг економічної інформації, яку мовець здатний актуалізувати будь-коли.

3) Фрейми, або фреймова мережа, можуть актуалізуватися завдяки центральним економічним поняттям, центральним змістово-тематичним символам.

4) Фрейм може містити різноманітні соціокультурні контексти, зокрема контексти іншомовних практик і ділових культур.

Отже, важливо подати фрейми не лише як когнітивні операційні одиниці знання, але і як ментальні презентації знань, які є типовими й конвенціональними для кожного типу дискурсу, кожного типу культури. У когнітивістиці розрізняють ситуативні і класифікаційні фрейми [13]. У такий спосіб маркують організаційну роль фреймів у відбитті економічних реалій. Ситуативні фрейми відбивають знання про світ екстралінгвістичного, подієвого характеру, а класифікаційні сприяють упорядкуванню цих знань у свідомості мовця й закріпленню в мові. Класифікаційні фрейми репрезентують фрагменти знань за допомогою мови. Існують також інші класифікації фреймів, зокрема акціональні, ієрархічні, асоціативні. Акціональні фрейми містять інформацію про діяльнісний характер об'єктів зовнішнього світу, інформацію про зміст подій тощо. Ієрархічні фрейми відбивають характер взаємної підпорядкованості елементів. Асоціативні фрейми репрезентують в економічних текстах асоціативну організацію зв'язків між концептами або когнітивними вузлами, які теж мисляться як концепти [14:228].

Застосування фреймів у когнітивному моделюванні дає можливість розкрити економічні змісти, оцінки, стереотипи, репрезентовані характерними ситуаціями, і фреймові сценарії, які роблять акцент на розвитку цих ситуацій. Так, комуніканти - учасники інституційного економічного дискурсу, занурений у певну економічну ситуацію, користується мовою фреймів для передавання належних йому знань. Експерт з питань грошової політики, представник відділу суспільних економічних відносин, економічний аналітик чи статистик користуються такими фреймами, які уможливають їх фахову діяльність. Когнітивне моделювання економічного тексту втілено у процесах розгортання когнітивної інформації, яка на прагматичному рівні реалізується як ідеологічні настанови і суспільні (колективні) потреби. Ці поняття можемо віднести до складових тих процесів розгортання економічних змістів, структурування яких пов'язано із фреймами. Т.Ван-Дейк відносить до складових когнітивного моделювання й умотивованість - істотну передумову будь-якого когнітивного моделювання дискурсу і тексту [15]. Крім того, Т. Ван-Дейк розглядає умотивованість і як операційну категорію когнітивного моделювання. Поняття вмотивованості, на нашу думку, має бути розкрито саме у фреймовому підході до моделювання дискурсивних категорій імпліцитності й експліцитності, які відбивають різноманітну специфіку економічних реалій. Функціональна диференціація поняття вмотивованості дозволяє нам виділити в німецькому інституційному економічному тексті різні види вмотивованості, які визначають рівень подання у тексті економічної інформації:

– умотивованість персональна:

Ich war gezwungen, meine Auffassung zu verteidigen, weil die Wünsche der EZB für die neue Verfassung ignoriert wurden [16];

– умотивованість ситуативна, яка може відтворюватися, наприклад, через незавершену дію. Така дія часто складається із констатації суті первинної ситуації, викладу проблеми відтворення відповідної дії того, хто має розв'язати проблемну ситуацію:

- Die zehn Staaten müssen den Euro in den nächsten Jahren einführen. Zuvor müssen sie ihre Währung für zwei Jahre in einem Band ohne größere Wechselkursschwankungen an den Euro koppeln (1). Die EZB spricht von einem engen Band, ohne eine Zahl zu nennen. Gegen ein zu enges Band waren jene osteuropäischen Staaten Sturm gelaufen, die ihre Währung nicht

an den Euro gekoppelt haben (2). Die EU-Zentralbanken sind bei engen Schwankungsmöglichkeiten ihrer Währungen gezwungen, die Spekulanten an den Devisenmärkten zu bremsen (3) [17];

– колективна, або соціальна, умотивованість, яка може передаватися через констатацію факту вмотивованості у процесі подолання певної проблеми:

– Worauf wir jetzt achten müssen ist die sehr üppige Liquiditätsversorgung weltweit. Wir sind erst jetzt in diesem Jahr motiviert, diese Entwicklung genau zu beobachten, ob diese überschüssige Liquidität im Aufschwung durch höheres Wachstum absorbiert werden kann oder ob sie zu höheren Verbrauchern - und Vermögenspreisen führt [18].

Основою передавання мотивації у фреймах є сукупність цінностей комунікантів, які визначають вибір мотивів і їх спрямованість. Так, в інституційному економічному дискурсі колективною метою багатомовних спільнот є така економічна мета, яка визначається економічною доцільністю. Наприклад, в ЄЦБ спільною метою багатомовного колективу є стабілізація грошової одиниці євро. А цінністю, яку втілює ця мета, є економічна стабільність. Ці та інші види когнітивної інформації можуть розглядатися як когнітивні передумови конструювання ментальних презентацій в інституційних економічних текстах.

Таким чином, поняття економічної вмотивованості, мети, доцільності, комунікативних настанов і комунікативного досвіду можемо віднести до важливих операційних категорій когнітивного моделювання. Дослідження операційних категорій розгортання економічних змістів у текстах з використанням фреймового підходу допомагає дослідити різні типи репрезентацій економічної інформації за ознакою імпліцитності-експліцитності залежно від порядку розміщення її основних елементів. Дослідження багатомовних інституційних економічних текстів демонструє, що саме через фреймове моделювання основних економічних змістів можна описати ментальні презентації економічних знань. Перспективний напрямок когнітивного моделювання в економічних текстах убачаємо у створенні когнітивних моделей, які відбивають типові економічні реалії в сучасному німецькому економічному дискурсі. Диференціація цих досліджень може вестися з огляду на специфіку соціокультурного середовища, наприклад багатомовного інституційного простору, де розгортаються нові дискурсивні практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дейк ван Т., Кинч В. Стратегии понимания связного текста // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 23. – Москва, 1988. – С.153-211. 2. Johnson-Laird Ph.N. Mental models. Toward a cognitive science of language, inference and consciousness. - Cambridge (Mass.). 1983. 3. Караулов Ю.Н., Петров В.В. От грамматики текста к когнитивной теории дискурса // Т.А. ван Дейк. Язык. Познание. Коммуникация. – Москва, 1989. – С. 5-11. 4. Altmann G.T.M. Cognitive models of speech processing: An introduction // Psycholinguistic and computational perspectives. – Cambridge (Mass.), 1990. – P. 1-23. 5. Werth P. Text worlds: Representing Conceptual Space in Discourse. – Longman, 1999. – 379p. 6. Dijk T. van. Studies in the pragmatics of discourse. The Hague, 1981. 7. Fillmore Ch.J. An alternative to checklist theories of meaning // BLS. – 1975. – Vol.1. – P. 123-124. 8. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры: Опыт исследования. – Москва: Школа «Языки русской культуры», 1997. – 356с. 9. Тарасова Е.В. Когнитивные основания системной организации речи // Вісник Харківського державного університету, 1999. – № 424. 10. Халеева И.И. Вторичная языковая личность как реципиент инофонного текста // Язык – система. Язык – текст. Язык – способность. – Москва, 1995. – 258 с. 11. Dijk T. van. Знач. праця (6) . 12. Степанов Ю.С. Знач. праця (8). 13. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика (Курс лекций по английской филологии). Учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности "Зарубежная филология"/ Н.Н.Болдырев; Ин-т языкознания РАН. Тамбовск. гос. ун-т им. Г.Р.Державина. - Тамбов: Издательство ТГУ им. Г.Р.Державина, 2000. - 123с. 14. Скрэгг Г. Семантические сети как модель памяти // Новое в зарубежной лингвистике. – Москва, Вып.12/1983. 15. Дейк ван Т. Язык. Познание. Коммуникация. – Москва: Прогресс, 1989. – 248 с. 16. Bulletin der Europäischen Zentralbank, Nr. 11/2003. 17. Bulletin der Europäischen Zentralbank, Nr. 12/2003. 18. Financial Times Deutschland, Nr. 3/2003.

СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА ІНФІНІТИВНОГО РЕЧЕННЯ

У сучасному мовознавстві є суперечною проблема визначення місця інфінітивного речення в системі простого речення. Вітчизняні мовознавці вважають, що мовні елементи слід вивчати разом з елементами мислення, бо мова фіксує в словах і реченнях результати його процесів. Судження виражається реченням, але „не кожне речення являє собою судження. Якщо відрізок мови оформлено в найбільш чітко відпрацьовану типову конструкцію двоскладного речення, то в останньому обидва члени судження, суб'єкт і предикат, виражені різними словами, різними членами речення – підметом і присудком. Проте не можна суб'єкт і предикат судження ототожнювати із словами, за допомогою яких вони оформлені в мові. Суб'єкт і предикат судження – це думка про предмет, а не самі слова” [1:8].

Актуальність статті зумовлено постійним зростанням наукового інтересу до функціонування різних типів речень у мовленні. Оскільки в порівнянні з лексичними, граматичні одиниці характеризуються вищим рівнем абстракції та регулярною реалізацією в мовленні, відповідно можна прогнозувати і утворення типів простого речення. Аналіз інфінітивних односкладних речень спрямований на виявлення їх різновидів та синтаксичної модальності.

Мета статті – дати загальну характеристику інфінітивним реченням, розкрити їх семантичну структуру.

Дана стаття є логічною ланкою в комплексній темі „Європейські мови та культури в контексті глобалізації світових процесів” (код 01БФ0147-01, керівник – проф. О.І.Чередниченко), що розробляється кафедрами західної філології в Інституті філології КНУ ім. Тараса Шевченка. Тема відбиває сучасний інтерес до вивчення структури простого речення. В цьому полягає, що розробляється кафедрами західної філології в Інституті філології КНУ ім. Тараса Шевченка. Тема відбиває сучасний інтерес до вивчення структури простого речення. В цьому полягає **зв'язок** статті з **науковими програмами**, планами, темами.

Об'єктом дослідження є прості односкладні речення в художніх творах сучасної іспанської літератури.

Предметом дослідження є типи інфінітивних речень за їх семантичною структурою.

Методи дослідження. Оскільки дослідження проводиться в рамках лінгвістичної теорії синтаксису, широко застосовуються методи мовознавства: метод суцільної вибірки, дескриптивний метод, метод трансформації.

Матеріалом дослідження є оригінальні тексти іспаномовних авторів.

Наукова новизна полягає в тому, що уперше на матеріалі іспанської мови системно досліджені типи простого речення, визначено формальні та семантичні чинники, які сприяють їх формуванню. Уперше дається оцінка односкладним інфінітивним реченням.

Теоретичне значення роботи. Дослідження семантичної і комунікативної структури інфінітивного речення сприятиме вирішенню проблеми визначення місця інфінітивного речення в системі простого речення.

Практична цінність даного дослідження полягає в тому, що його висновки можна використати з дидактичною та прескриптивною метою для укладання практичних граматики з іспанської мови, у курсах з теорії і практики граматики іспанської мови.

Більшість дослідників вважає односкладне речення бінарним судженням. Деякі вчені вважають, що обидва члени судження можуть зливатися в одне слово, інші вбачають предикат односкладного речення в присудку, а суб'єкт – у другорядному члені речення. Взагалі вчені-мовознавці ще не прийшли до єдиної думки стосовно інфінітивного речення: двоскладне воно чи односкладне. Така розбіжність поглядів залежить від ставлення до іменника чи його еквівалента із значенням діючої особи. Наприклад, в українському мовознавстві Л.А.Булаховський [2:27] послідовно відстоював точку зору за двоскладність інфінітивного речення.

Останнім часом поширився погляд на логічну основу односкладного речення як на своєрідне двоскладне судження без вербалізованого суб'єкта-поняття [3:11]. В таких реченнях суб'єкт не названий, але предмет судження співрозмовником зрозумілий і підказується ситуацією. В інфінітивних односкладних реченнях логічний суб'єкт не має мовного вираження, але в ньому завжди є позиція виконавця дії. Таким чином, можна зробити висновок, що незалежний інфінітив як предикативна основа інфінітивного речення, не співвідноситься з логічним суб'єктом, а тому такі інфінітивні речення слід віднести до односкладного типу речень.

Слід зазначити, що в іспанській мові можна виділити проміжний тип інфінітивних речень, так званий інфінітивно-називний. Такі речення лише констатують будь-яку дію або процес і інтонаційно оцінюють їх з боку мовця: *¿Cómo se le ocurrió? ¡Venir a verme!... Tengo servicio... No puedo salir* [4:93].

Інфінітивні речення утворюють парадигматичні ряди протиставлень за властивими їм граматичними категоріями. У зв'язку з тим, що сама форма інфінітива не має ніякого відношення до категорії особи, то і в структурі інфінітивного речення особа як один з основних компонентів предикативності має нечітке чи приховане вираження. Тому інфінітивне речення може легко допускати узагальнення, а також може застосовуватися до будь-якої конкретної граматичної особи.

Узагальнене значення інфінітивних конструкцій особливо виразне, якщо речення має характер поради, рекомендації, повчання, тощо: *¿Para qué pensar en el final? El final siempre es lamentable. Es la muerte* [5:107-108]; *¿Por qué no puedo ser el mismo? Apretó los ojos con fuerza para retener las imágenes. Prolongar aquella hora de vida. Recuperar por ella años perdidos* [6:55].

Узагальнене значення притаманне також заперечним інфінітивам із значенням об'єктивної неможливості виконати дію: *Yo estaba harto de la mina y de todo aquello y pensé maroharme fuera de España. No tenía pasaporte. ¡Ni pensar hacerlo en aquellas circunstancias!* [7:193]. Такі речення часто мають характер висновку.

Якщо інфінітивне речення являє собою афористичне висловлення, то воно теж сприймається узагальнено: *Andar de Ceca en Meca y los Cañaverales; Apagar el fuego con el aceite; Buen pensar, cerca la mar; Cacarear y no poner huevos; Comprar a alforjas, y vender a onzas; Dar en los mataduras; A prejonar vino y vender vinagre (Refranes).*

Коли з контексту ясно, що дія інфінітивного речення відноситься до першої, другої чи третьої особи, тоді неможливе узагальнене значення такого речення: *Y sintió, como una tortuga, en ansia de ver a sus hijos. ¡Verlos aunque fuese un instante! Sus hijos. ¿Cómo eran sus hijos?* [8:43].

Інфінітивні речення слід розглядати з двох точок зору: з структурної і функціональної, які визначаються комунікативною здатністю мовленнєвого акту.

Відомо, що визначальне положення в ієрархії конструктивних зв'язків у складі інфінітивного речення займає предикативна основа. Інші словоформи, які входять до складу інфінітивного речення, залежать від незалежного інфінітива. Інфінітивне речення – це синтаксична одиниця, що абстрагується під впливом конкретних висловлювань і

характеризується специфічною формальною структурою певного типу. Структуру цього речення становить структурна основа, до якої приєднуються безпосередньо чи опосередковано інші елементи інфінітивного речення. Структурна основа або ядро речення – це мовний факт, а її лексичне наповнення – це явище сфери мовленнєвого функціонування [9:69]. Кожному інфінітивному реченню також властива семантична структурна характеристика, яка являє собою його власну інформаційну організацію і дозволяє чіткіше диференціювати думку. Таким чином, ядро речення створює смислова організація речення, сформована взаємодією лексичної та граматичної семантики конкретних наповнювачів абстрактного зразка.

Найпоширенішим різновидом інфінітивних речень є такі, що виражають дію безвідносно до дії об'єктивної реалізації, тобто не мають значення неминучості дії. Серед них найширше представлені інфінітивні речення, які виражають повинність як внутрішньо усвідомлену необхідність: *Realmente esto era mejor que nada: botear por los muelles, no pararse en fila, ir por los hoteles y los bares y los cabaretes y los casinos y engrampar* [10:151].

Інфінітивні речення з модальним значенням суб'єктивної необхідності дії можуть бути висловлені в нейтральній розповідній або в експресивній окличній формі. Остання відрізняється лише наявністю особливої інтонації: *Tengo que abrir una trocha hasta el mar – se dijo. – Dos trochas. Aislar una franja* [10:175].

Граматичне вираження конкретного часу в розглядуваних реченнях відсутнє. Категорія часу в них уявляється скоріше семасіологічно: оскільки дія повинна бути кимсь виконана, її реалізація може мати місце лише в майбутньому. Та хоч дія виражена інфінітивом віднесена у майбутнє, вона сприймається як необхідна, а майбутній час як такий, в якому дія бере свій початок зараз і переходить у майбутнє: *¿Qué pruebas puede haber de exactitud de la religión, de la existencia de Dios? Demostrar la existencia de Dios por matemáticas. Es un estupidez. Con un artefacto humano probar la existencia de algo sobrehumano. ¡Es una perfecta necesidad!* [5:146-147]. Складна форма інфінітива виражає в таких реченнях дію, що бере початок в минулому і переходить у теперішній час: *Fue entonces cuando yo vi a Martín, en el hotel del muelle, y le miré a los ojos y vi aquella expresión, que con el tiempo aprende uno a distinguir: la expresión de haber visto sangre. Tal vez de haberla hecho* [10:93].

Заперечна частка *no* може поєднуватися з будь-яким членом речення і надавати конструкції частково-заперечного значення. При такій позиції заперечення зміщується логічний наголос і змінюється інтонаційний малюнок речення: *Todos sabíamos allí que Mario era hombre bueno, pero eso no basta. No basta con ser bueno ni con ser malo en otro sentido* [10:152].

Дебітивна модальність, яка виражає необхідність, обов'язковість, об'єднує інфінітивні речення, та все ж між ними існує семантична відмінність. В інфінітивних реченнях, що виражають необхідність, мається на увазі, що суб'єкт повинен діяти сам, підкоряючись внутрішній усвідомленості, а в конструкціях із значенням неминучості дія відбувається / не відбувається не тому, що суб'єкт повинен виконати / не виконати її, а тому, що цього вимагає об'єктивний збіг обставин: *¡Amparar a la niña! ¡La niña devuelta a su tutela, por lo entrañable, casi maternal!* [11:27]; *Se fue sosegando sobre ese plan. ¡A qué afanarse! La candela no llegará jamás aquí* [10:180]. На думку Пешковського в таких модальних реченнях виражається суб'єктивна і об'єктивна необхідність.

Слід виділити серед інфінітивних речень найпростіший структурно-семантичний різновид – **імперативні інфінітивні речення**. Як правило, такі речення складаються з одного слова або словосполучення: *¡A cerrar los baracones! – gritó el mayoral* [10:63]; *A ver el saco – ordenó el viejo* [10:138].

Такі речення, спонукаючи до дії, виражають необхідність виконання волі мовця. Модальне і функціональне значення в них не розмежовується, що дозволяє зберегти за ними два терміни: „імперативні”, якщо ці конструкції характеризуються як модальні типи, і „спонукальні” – при функціональному аналізі. Дія в інфінітивному імперативному реченні мислиться не як реально існуюча, а лише як можлива, яку необхідно ще виконати.

О.М.Пешковський, розглядаючи цей тип речень, дійшов висновку, що цією групою речень можна виразити цілий ряд форм волевиявлення – від категоричного наказу і звичайного спонукування до прохання, благання, дозволу, умовляння, застереження, жартівливого або іронічного спонукування тощо [12:188].

Імперативні інфінітивні речення можуть виражати категоричну вимогу, що не терпить заперечення, якщо інтонація цих речень різка, енергійна, наближається до наказового окрику: *¡A llamar!*; *¡No arrojar basuras!* Навіть у таких випадках, коли різкість наказу пом’якшується ситуацією, в інфінітивних реченнях відчувається скоріше нав’язливе приставання, ніж прохання: *Termina la cena; suena el organillo. - ¡A bailar, a bailar!* [11:98].

Щодо семантики дієслів в імперативних інфінітивних реченнях можна сказати, що в основному ці дієслова конкретні і називають такі дії, які можуть механічно і притому миттєво виконуватися ким-небудь за чіткою вимогою: *¡A levantarse!*; *¡No moverse!*

До другої групи інфінітивних речень в іспанській мові можна віднести речення з умовною модальністю. Цей тип речень хоч і означає об’єктивну неминучість, однак стосується вона певного суб’єкта, вираженого знахідним агентивним. Семантика знахідного агентивного визначається семантикою всієї конструкції, з якої впливає деяка пасивність діяча. Ця граматична форма лексично може бути представлена без усяких семантичних і категоріальних обмежень: *¡Qué salvaje! Abandonar a mi madre enferma y perder para siempre, el amor de Lucía, por una mujer de paso...* [6:108].

Характерною ознакою інфінітивних речень є те, що вони можуть утворювати заперечні конструкції. В таких випадках заперечна форма семантично виражає не значення неминучості, а модифікується у значення заперечення можливості, обумовлене якимись об’єктивними причинами, не залежними від волі діяча: *¡Ganarse la vida! ¿Sería él capaz de ganarse la vida? Seguramente no* [11:199]; *¡A no pensar en nada, a no sentir, a no desear, a no recordar!* [13:197].

Для речень з умовною модальністю з простою предикативною основою єдиним модальним значенням, яке зв’язане з особливостями структури і яке визначається саме структурою, є значення бажаності: *Más vale no pensarlo, porque no acabaríamos nunca de contar. Lo primero, echarme a correr mundo y no parar, ¡qué sé yo!, hasta la China* [11:200].

Інфінітив із заперечною часткою *ni* виражає абсолютну об’єктивну неможливість виконання дії, зрозумілу й прийняту мовцем, неможливість, яку не може змінити суб’єктивна воля людини. Ці речення суб’єктивно заперечують можливість здійснити дію взагалі, безвідносно до часу: *Ni hablar. El golpe contra Sollozzo no puede fallar* [14:89].

Загальне граматичне значення інфінітивних речень є ствердження незалежної дії, яка не співвідноситься з діячем і не пов’язана з моментом мовлення. Специфічне граматичне значення цих речень – модальна оцінка дії. Незалежний інфінітив безпосередньо виражає значення безсуб’єктивності, безособовості, позачасовості: *Senerse en el parque, o en el saguán de la casa, durante los meses de vacaciones. Ver pasar, con un libro de aventuras entre las manos. Aprender las clases del nuevo año escolar. Tratar*

de acostumbrarse al trato de los maestros. Descubrir de nuevo a los compañeros cambiados por la separación de las vacaciones [15:90].

Таким чином, інфінітивні речення сучасної іспанської мови – це специфічний клас простих речень, що слугують потребам мислення та комунікації, і в якому взаємодіють такі фактори, як синтаксична структура, модальність, інтонація тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арват Н.Н. Семантическая структура простого (односоставного) предложения. (Текст лекций). – Черновцы, 1974. 2. Булаховський Л.А. Питання синтаксису простого речення в сучасній українській мові. – В кн.: Дослідження з синтаксису української мови. – К., 1958. 3. Арполенко Г.П., Забеліна В.П. Структурно-семантична будова речення в сучасній українській мові. – К., „Наукова думка”, 1982. 4. Lazo в кн. М.Родригес-Ириондо, П.Пальярес *Perfeccion su español*. – Из-во «Международные отношения», 1976 г. 290 с. 5. Baroja. *Los amores tardíos* – Madrid: Espasa-Calpe, S.A., 1963. 152 p. 6. Lagos в кн. М.Родригес-Ириондо, П.Пальярес *Perfeccion su español*. – Из-во «Международные отношения», 1976 г. 290 с. 7. A.M.de Lera в кн. М.Родригес-Ириондо, П.Пальярес *Perfeccion su español*. – Из-во «Международные отношения», 1976 г. 290 с. 8. Serpa. *Aletas de tiburón*. – La Habana, Cuba: Editorial de Arte y Literatura, 1975. 312 p. 9. Супрун А.В. Грамматика и семантика простого предложения (на материале испанского языка). – М., 1977. 10. Calvo. *Obra narrativa*. – La Habana, Cuba: Editorial Letras Cubanas, 1990. 496 p. 11. Sierra. *Abril melancólico (novelas)*. Renacimiento, Madrid, 1916. 331 p. 12. Пешковский А.М. Русский язык в научном освещении. – М., 1956. 13. Matute. *Golpe de teléfono*. – Москва «Высшая школа» 1989. 96 с. 14. Puzo. *El padrino*. Editorial Arte y Literatura. Ciudad de la Habana, 1981. 298 p. 15. Fuentes. *Las buenas conciencias*. Fondo de cultura económica México, 1959. 192 p.

СМУЩИНСЬКА І.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ Й ІНДИВІДУАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АВТОРСЬКОЇ МОДАЛЬНОСТІ

Посилення ролі творчого суб'єкта, важливості його концептуальних начал для читача, валоризація фактора мовної особистості в евристичній діяльності визначили зростання функцій у новітній період *індивідуально-авторського начала*, що починає виступати як визначальний фактор не тільки глибинної, але й структурної організації художнього тексту.

У наших роботах, враховуючи різноманітність і різноплановість літературних течій, ми намагалися з'ясувати основні схеми будови художньої оповіді й, відповідно, модально позначені типи оповідача [див., напр.: 1]. Йдеться про об'єктивований і суб'єктивований типи оповіді, де авторська модальність тяжіє до вираженості або на експліцитній, або на імпліцитній площині, а також про три основні формальні можливості представлення автора-мовця – через займенники першої, другої чи третьої особи. Саме ці фактори визначають основні моделі модалізації авторського дискурсу, і отже, на нашу думку, еволюція форм представлення авторського погляду сформувала чотири основні позиції – *усезнаючу, безособову, інтеріоризовану та персоніфіковану* – з їх власними можливостями й особливостями вираження авторської модальності. Якщо перші три типи оповіді від третьої особи побудовані на різних формах поєднання і співіснування двох форм свідомостей – оповідача і персонажа, тобто суб'єкта й об'єкта оповіді, то четвертий тип заснований на моделі розповідача від першої особи, який є головним чи другорядним персонажем твору.

Звичайно, не всі оповідні форми безпосередньо вписуються у визначені моделі, оскільки новітній період дає можливість розквіту індивідуального слово-, формо- і жанротворення. Так, П.Меріме обирає для себе форму *усезнаючого* чи *персоніфікованого* оповідача. Це саме можна сказати і про А.Камю, Б.Віана, Ф.Саган,

А.Нотомб, які в різних творах, а іноді й в одному, змінюють оповідну схему. Напр., романи “L’Etranger” і “La peste” А.Камю характеризуються кардинальною зміною оповідної манери. Романи А.Нотомб часто поєднують дві оповідні схеми: початок твору оповіддю від “Я” головної героїні трансформується у постійний діалогічний дискурс тощо.

Навіть твори, що підпорядковуються одній оповідній моделі, можуть відрізнятися модальними настановами: якщо на думку Бальзака, можна сказати, найважливішою є модель оповідача всезнаючого, всепояснюючого, з широким кругозором, що валоризує епістемічну модальність з модусом безсумнівного і безперечного знання, то для В.Гюго, можна припустити, ближчим видається роль оповідача-судді, носія етичного ідеалу, що тим самим валоризує деонтично-алетичну модальність.

XX ст. спрямовує художній погляд на психологію людини, створюючи тип сублімованого оповідача, який намагається відтворити свій власний життєвий досвід, свої почуття і переживання, що, відповідно, базується на експресивній модальності (М.Пруст, Е.Базен). Або модифікуючи реальність, перетворюючи її через власне суб’єктивне бачення в ірреальність, що бере початок від творчості Б.Віана, такий підхід знаходить своє вираження в моделі сюрреалістичного оповідача.

При всіх відмінностях згаданих вище творів, основними залишаються дві форми модальності – *онтологічна*, що формує номінативний аспект твору з валоризацією чи стратегії відтворення елементів реальної дійсності чи креативної стратегії створення нової художньої дійсності, яка є плодом уяви та фантазії автора), і *прагматична*, з її когнітивно-епістемічною й аксіологічно-емотивною типами, на формування яких значно впливають *художній метод* й *індивідуальний стиль письменника*.

Оскільки вісі селекції і комбінації не є безмежними у просторі мовних потенцій і реалізацій, аналіз основних художніх джерел французької літератури XIX-XX ст. показує, що можна говорити про певну *повторюваність* і *типізацію прийомів*, що модалізують авторський дискурс і *підпорядковуються основній естетичній стратегії, яка розробляється в певну епоху*. Основними вважаються *романтизм, реалізм і модернізм* [2:342], які відповідають трьом основним типам відображення дійсності, способам її образного пізнання. Саме це впливає на тип оповідача, типізацію персонажів і формування модальності, відхід від цих основних форм утворює інші способи бачення світу (напр., натуралістичний тощо). Отже, *літературний напрям* впливає перш за все на ядро смислового аспекту твору, його глибинний простір, а потім – на поверхневий, на підбір і комбінацію засобів вираження таких смислів.

З іншого боку, принципи мовленнєвого вибору, єдності і цілісності текстобудови диктує *індивідуальний авторський стиль*, який, як відомо, є способом виявлення в мовленнєвій конструкції виражальних здібностей, нахилів і особливостей суб’єкта, який говорить чи пише, способом виявлення авторської індивідуальності [3:464-465]. Авторська індивідуальність найяскравіше виявляється на мовленнєвому рівні, через переваги тих чи інших форм і засобів вираження модальності, що залежать від особливостей авторського бачення, які накладаються на ядро основних естетичних смислів. У процесах кваліфікації об’єктів оповіді, їх характеристичності важливою виявляється сама тональність їх представлення, “морально-оцінне освітлення зображуваних характерів” (термін І.В.Страхова), що залежать від особливостей сприйняття і світобачення суб’єкта-мовця, фокуса його точки зору.

Вважається, на рубежі XVIII-XIX ст. відбувся певний “культурний злам” [4: 255], який спрямував творчість на розкриття особистості у всій її самоцінності, неповторності, унікальності, “виключної виключності” (М.М.Бахтін). Будь-який смисл починає розумітися як суто особистісний, що не існує у відчуженому вигляді і який

твориться виключно людиною. Першими на такий шлях виходять *романтики*, з гіпертрофією людської особистості, наданням їй надлюдських рис, що призводить до валоризації *модусу протиставлення*, який знаходить своє вираження в переважаючих антитетичних конструкціях, і *модусу перебільшення*, гіпертрофії якостей і ознак через прийоми гіперболи, градації й суб'єктивного епітета-інтенсифікатора. Ці ознаки з людини переносяться і на елементи навколишнього середовища, напр.:

“A Guernesey, les métairies sont monumentales” (V.Hugo);

“la coccinelle, bête du bon Dieu, et le taupin, bête du diable” (V.Hugo).

Романтики відкривають і самоцінність почуття, а не тільки розуму, що дає можливість вираження точки зору не тільки зовнішньої, але й внутрішньої, через що особливої значущості набуває як *епістемічний модус*, так і *експресивно-емоційний*. Відкритість, щирість оповідача, його всезнання призводять до особливого функціонального навантаження і *безпосереднього авторського комунікативного модусу*, який втілюється перш за все в обов'язково присутніх елементах паратексту, де висловлюється *пряме авторське ставлення і оцінка*, напр.:

“C'est donc à mon grand regret que je me suis aperçu depuis longtemps qu'une histoire fantastique manquait de la meilleure partie de son charme quand elle se bornait à égarer l'esprit, comme un feu d'artifice, de quelques émotions passagères, sans rien laisser au coeur. Il me semblait que la meilleure partie de son effet était dans l'âme...” (Ch.Nodier).

Реалісти змінюють ракурс бачення, уводячи критичний погляд на людину і постулюючи типізацію й історичність характерів, їх соціальний і психологічний детермінізм. Особливу роль починають відігравати *архетипи персонажа*, образи, що концентрують у собі спосіб мислення, світоглядні орієнтації, аксіологічне ставлення тощо. “Навіть там, де ми даємо таке закінчене визначення всієї людини, визначаємо її як добру, злу, гарну людину, ... ці визначення виражають ту життєво-практичну позицію, яку ми займаємо відповідно до неї” [5:7]. Реалізм формулює і три основні способи типізації і художнього моделювання:

- відтворення яскравих життєвих типів;
- трансформація достовірних прототипів, їх злиття та узагальнення при домінуванні враження від відомої особистості;
- творення збірних образів з орієнтацією на соціально-психологічну і національну достовірність [6:686-687].

Такий підхід посилює роль *референційної модальності, онтологічного модусу*, а також *модусів рефлексії й об'єктивації оцінки*. Особливої значущості набувають інтертекстові елементи, валоризується імплікаційний простір. Образність метафори замінюється образністю метонімії (див. концепцію Р.Якобсона). З одного боку, правдивість і всебічність поглиблюють процеси номінації й ідентифікації, а з іншого, уводять поліфонію і можливість різних точок зору на той самий об'єкт.

Натуралізм, який виник в останню третину XIX ст. завдяки творчості Е.Золя, прагне дійти фотографічного і безпристрасного відтворення дійсності, поглиблюючи біологічну, фізіологічну зумовленість людських почуттів і поведінки. Основне смислове навантаження починає припадати на *модус перцепції*, соматизми типу *nature, chair, peau, sang, tempérament, nerf, muscles, race*, що переорієнтовують психологічний аналіз на психофізіологічний, підміняючи назви психічних параметрів на психофізіологічні на кшталт *esprit > cerveau, être > nature*, напр.:

“Ils apportaient, dans ce Paris brûlant et inassouvi, leur prudence de Champenois, leur cerveau calme, peu ouvert, peu intelligent, mais très apte à profiter des occasions pour s'emplir les poches, quitte à jouir plus tard” (E.Zola).

Модернізм ХХ ст. породжує численні літературні напрями і школи, що прагнуть до порушення канонів традиційності, формотворчості, експериментаторству, умовності зображення, антиреалістичності тощо, однак йдуть до цього різними шляхами.

Імпресіонізм (напр., творчість М.Пруста) спирається на принцип безпосередньої фіксації вражень, емоцій, переживань. Світ починає зображатися не таким, яким його знає читач, а таким, яким його відчуває мовець у певний момент. Отже, валоризуються перцептивний і експресивно-емоційний модуси, починає переважати не онтологія буття, а суб'єктивність сприймаючого. Ці модуси спираються на відтворення окремих деталей побаченого чи відчутого, що поглиблює процеси кваліфікації і характеристики, роль художньої деталі, авторської ремарки. Такий тип збагачує літературу формами і термінами психоаналізу, напр., у Пруста: *“la métépsychose”*, *“les pensées d’une existence antérieure”*, *“les traits originaux de mon moi”*. Автор підкреслює роздвоєння особистості у героя: перший – той, кого знає оповідач, *“ce premier Svann”*, другий – Сванн *“mondain”*.

Особливої значущості набувають синтаксичні і композиційні можливості текстотворення, прийоми жонглювання художнім часом. В принципі, герой ХХ ст. – герой складний, синтетичний, зітканий з великої кількості позитивних і негативних рис, який не підпадає під однозначну інтерпретацію. Прямого авторського погляду на текстовій поверхні не існує, що спричиняє активну роботу читача. Особливої значущості набуває вертикальна будова тексту, узгодження прямої, непрямої і невластиве прямої мови персонажа, а не оповідача, оскільки саме вони починають перебирати на себе основне смислове навантаження.

Як зазначалося, позиція оповідача найтіснішим образом пов'язана зі стилем, що значною мірою визначає добір засобів словесного вираження. К.Гаузенблз [7], говорячи про мовні твори, визначає стиль як “цементуючий матеріал”, що зв'язує рівні власне лінгвістичної структури із рівнями змісту. За М.Ріффатером [8], найважливішою рисою стилю є підкреслення одних елементів і затушовування інших. Більш високе, ніж звичайно, скупчення будь-яких елементів, паралельне або контрастне їх розташування вже говорить про певну *передбачуваність/непередбачуваність*, що є стилістично релевантним. Збільшення можливостей вибору є законом організації художнього тексту і можливістю художньо значущого порушення передбачуваності, що й закладає основу експресивності [9:32-33]. В експресивних засобах і стилістичних прийомах закладена діалектична єдність протилежностей: з одного боку, неповторність художнього образу, створеного завдяки ним, з іншого боку, здатність необмежено повторюватися в своїх основних моделях.

Отже, суто індивідуальні уподобання в плані вибору і поєднання мовних одиниць значною мірою формують параметр індивідуального стилю, і як свідчить аналіз, більшість з цих індивідуально-стильових ознак належать до засобів модального поля. Як було сказано, В.Гюго – це антитеза, гіпербола, парцеляція, що пов'язано з романтичною спрямованістю творчості. Г.Флобер надає перевагу курсиву і невластиве прямій мові. Жар пристрастей у Г. де Мопассана, як правило, досягається за рахунок трійчастого повтору, який можна вважати специфічною рисою його стилю, напр.:

“Il sentait qu’il devait parler, mais il ne trouvait pas un mot, pas une idée, et il n’osait plus même la regarder. Il finit pourtant par balbutier...”

Наприкінці хотілося б зазначити, що у своїй статті ми намагалися лише окреслити певні риси взаємопов'язаності модальності автора з естетичним напрямом, художнім методом, індивідуальним стилем. Ці аспекти ще потребують свого змістовного дослідження, адже проблема і по-сьогодні залишається певною мірою нерозв'язаною.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Смуциньська І.В.* Модальність персоніфікованого розповідача (на матеріалі сучасної французької літератури) // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К.: ВЦ КНЛУ, 2004. – С. 110-115. 2. *Галич О., Назарець В., Васильєв Є.* Теорія літератури. – К.: Либідь, 2001. 3. *Пражский лингвистический кружок.* Сборник статей. – М.: Прогресс, 1967. 4. *Бройтман С.Н.* Историческая поэтика. – М.: Изд. центр РГГУ, 2001. 5. *Бахтин М.М.* Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. 6. *Літературознавчий словник-довідник* (Р.Т.Гром'як, Ю.І.Ковалів та ін.). – К.: ВЦ “Академія”, 1997. 7. *Гаузенблэз К.* О характеристике и классификации речевых произведений // НЗЛ: Выпуск 8 «Лингвистика текста». – М.: Прогресс, 1978. – С. 57-78. 8. *Риффатер М.* Критерии стилистического анализа // НЗЛ: Выпуск 9 «Лингвостилистика». – М.: Прогресс, 1980. – С. 69-97. 9. *Арнольд И.В.* Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования). – М.: Просвещение, 1990.

СТИШОВ О.А.

Київський національний лінгвістичний університет

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ НОВИХ ІНШОМОВНИХ СЛІВ У СУЧАСНИХ МАС-МЕДІА

В українській мові останніх двох десятиліть під впливом екстра- й інтралінгвальних чинників, що сприяли її демократизації, лібералізації норм, усунуванню певних стильових і стилістичних обмежень, засвідчено ряд істотних змін у лексико-семантичній системі. Одним із найважливіших джерел збагачення словникового складу національної мови в досліджуваній період є нові входження з інших мов. Відомо, що зростання словникових ресурсів літературних мов унаслідок запозичень і кальок є одним із найвиразніших явищ мовно-літературного розвитку [1 : 353]. Цей процес безперервний, тому що “запозичення завжди були нормальною функцією лінгвального життя” [2 : 348].

Інтенсивний приплив і функціонування, а також порівняно швидке засвоєння неологізмів – іншомовних входжень – зумовлені загальними процесами європеїзації та інтернаціоналізації лексичного складу сучасних мов. На ці процеси істотно впливають насамперед демократичні перетворення в Україні, лібералізація, відкритість сучасного суспільства для міжнародних зв'язків, економічні й політичні важелі, міграція населення, поширення світової моди та ін. Серед усіх стилів сучасної української мови в останні два десятиліття найважливішу роль у вживанні, поширенні й популяризуванні (так би мовити “розкручуванні”), а також певною мірою і в унормуванні значної кількості аналізованих лексичних одиниць відіграє мова новітньої публіцистики, зокрема лінгвальна практика засобів масової інформації (далі ЗМІ).

Появі нових іншомовних лексем сприяють лінгвальні та естетичні смаки, зокрема намагання мовців використати слова, яким властиве конотативне значення, неординарність, вишуканість, новизна. Останнє притаманне переважно мові молодшого покоління українців, що й засвідчують молодіжні часописи та програми на радіо і телебаченні. Іншомовні неолексеми потрапляють у мову сучасних мас-медіа через активні контакти з представниками західної української діаспори, через усні й писемні переклади і т. ін.

На динаміку входження запозичень-інновацій з інших мов впливають також внутрішньомовні причини, зокрема потреба постійного збереження комунікативної придатності мови, уникнення “номінативної безвиході” – заповнення мовних лакун певними тематичними групами слів, переважно термінами, наприклад, назвами з царини інформатики та обчислювальної техніки (*ноутбук, вінчестер, модем, піддиректорія*) чи окремими словами на означення нових реалій, понять, явищ, тобто розширення засобів номінації та комунікації (*стенлер, мультимедіа, грант, піар, релаксація*).

Стимулюють процес входження іншомовних слів у національну мову потреби стилістичного розмежування лексем, уживаних у загальномовній і вузькоспеціальній практиці: терміни й номени мають бути позбавлені будь-яких конотацій і неоднозначного сприйняття, що є перевагою іншомовних запозичень (напр.: *фітотерапевт* – *травознай*, *етноцид* – *народовбивство*, *сенсей* – *учитель*, *наставник*). Засвоєння нових етранжизмів також стимулює прагнення до економії мовних засобів, пор.: *кілер* і *найманець*, який здійснює вбивство на замовлення; *саміт* і *зустріч*, *переговори* або *нарада у верхах* (керівників держав, вищих урядовців, лідерів партій тощо); *брифінг* і *коротка зустріч офіційних осіб* (високопосадовців) з представниками ЗМІ, на якій викладається позиція уряду з певного питання, заслуховується інформація про хід переговорів, візитів сторін та ін.

Важливим і актуальним питанням, яке має теоретичне і практичне значення та потребує невідкладного розв'язання, є студіювання та вироблення конкретних рекомендацій щодо пристосування, адаптації запозичень-неологізмів у системі мови-реципієнта, якою виступає українська. Адже нині в названій царині багато невизначеного, спірного, проблемного. На жаль, в україністиці аналізована проблема ґрунтовно не опрацьована. Є лише окремі розвідки, зауваження і міркування в ході розв'язання інших проблем, зокрема в працях О.Муромцевої, Б.Ажнюка, І.Каминіна, Н.Попової та ін.

Як відомо, освоєння іншомовних слів відбувається одночасно кількома шляхами й охоплює фонетико-графічну, морфологічну і семантичну сторону слова. Поняття асиміляції іншомовних лексичних одиниць означає ступінь уподібнення цих слів питомим номінаціями. Щодо ступеня асиміляції запозичених слів розрізняють входження до словозмінної та словотвірної систем, здатність вступати до синонімічних рядів та в антонімічні зв'язки, входження до складу фразеологічних одиниць, частотність уживання та ін. Проте, як вважає один із дослідників, усі названі вище критерії є досить проблематичними та непереконливими: ступенів асиміляції може бути як завгодно багато, і ця проблема не стільки є лінгвістичною, скільки соціально-психологічною [3 : 23]. Дехто виділяє такі послідовні етапи повного лексичного засвоєння іншомовних слів: 1) етап інновацій або первісного вступу в мову-рецептор; 2) віртуальний етап, коли словом користується відносна меншість носіїв мови-рецептора; 3) етап неологічного слововживання, коли лексемою послуговується відносна більшість носіїв мови-рецептора [4 : 18–19]. Закорінення іншомовного слова в мові-реципієнті пов'язують із чотирма етапами: 1) початковим – уживанням іншомовного слова в тексті в його питомій орфографічній (фонетичній) і граматичній формі, без транслітерації і транскрипції, як своєрідного вкраплення; 2) другим – пристосуванням його до системи мови-реципієнта через надання слову відповідної граматичної форми; 3) третім – утратою іншомовним словом ознак незвичності, набуттям ним рівноправності з іншими питомими словами; 4) четвертим – адаптацією іншомовного слова в стилістичній системі мови-реципієнта, тобто зняттям ситуативно-стилістичних і соціальних обмежень слововживання [5 : 74–78].

Варто спинитися на важливих, на наш погляд, моментах. Донедавна запозичення з інших мов світу в українську здійснювалися переважно опосередковано – через російську мову. Показником запозичень із західних мов через посередництво російської мови є звукове й графічне оформлення окремих входжень. Так, оскільки в російській мові немає прямого відповідника звукові [h], що властивий ряду західноєвропейських мов, зокрема германським (англійській, німецькій, голландській та ін.), з яких англійська в наші дні стала основним джерелом запозичень, у ній цей звук в основному передається через *х* (пор.: рос. *хит* – з англ. *hit*, рос. *хоспис* – з англ. *hospice*). Українська

мова розрізняє [r] і [r̥]. Однак, всупереч її природним особливостям, транслітерація іншомовних власних назв, переважно імен та прізвищ (англійських, німецьких, голландських та ін.) у мові більшості українських ЗМІ здійснюється за російськими зразками (пор.: *Hillary* – *Хілларі*, *Backhem* – *Бекхем*, *Hamt* – *Хамт*, *Hammer* – *Хаммер*, *Helmud* – *Хельмуд*, *Eindhoven* – *Ейндховен* (місто і футбольний клуб), не кажучи вже про звичайні слова-запозичення на зразок *hot-dog*, *hat-trick* та ін., які передають у мовній практиці також переважно за законами російської фонетики, графіки й орфографії – *хот-дог*, *хет-трік* тощо, напр.: *Хітом* колекції [мод] стали дорога сукня з величезним декольте (Тел., 27.09, 2000, ICTV, о 0.22); [Футболіст] Ю потішив у цій грі вболівальників, зробивши *хет-трік* (Тел., 07.03, 98, ICTV, о 16⁴⁹).

Останнім часом, поряд з описаним вище шляхом, відкривається можливість безпосередніх запозичень, що, безперечно, впливає і на вибір звукової та графічної форми відповідних іншомовних слів (пор.: *Гіллери*, *Бекгем*, *Гельмут*, *Гельсінкі*, *Ейндговен*, *гіт*, *госпіс*, *ноу-гау*, *гінді* та ін.), напр.: *Гіллери* Клінтон намагається боронити президента від жінок (Тел, 05.06, 2000, канал 1+1, о 19:21); Клубний чемпіон континенту виступав у такому складі: ван дер Гоув, ... *Бекгем* ... (БК, 11.12, 99); Зустріч у Києві відбувається згідно з домовленостями, досягнутими під час зустрічі Леоніда Кучми з федеральним канцлером *Гельмутом* Колем на саміті НАТО в Мадриді (ШП, 31.07, 97); Художник “слухає” природу у своєму садку в Голландії біля *Ейндговена* ... (ЗвУ, 14.11, 2000). Це ж стосується й таких лексичних одиниць, як *hacker* (від англ. *hack* – ламати) – *гакер*; *hippie* (від англ. *hip* – гребінь) – *гіні*; *holocaust* – “винищення, знищення; бойня; повне спалення жертви вогнем” (< від лат. *holocaustoma*, *holocaustum* – жертва всеспалення < *holokauston*, від *holokaustos* – жертва, яку приносили богам і спалювали дотла, від *holo(s)* – цілий і *kaustos* – спалений, від *kaio* – спалювати) – *голокост* “масове знищення євреїв фашистами, зокрема в роки Другої світової війни; геноцид” (цю лексему останнім часом мас-медіа використовують і на позначення масового винищення людей унаслідок штучного голоду в Україні на початку 30-х років ХХ ст. як синонім до слова “голодомор”) тощо. Таку тенденцію відбивають зафіксовані контексти: ...концертні *хмари* столиці розсунули музиканти, чий *гіт* “*Хмари*” буквально заповнив музичні небеса країн СНД (БК, 29.01, 97); Генерале, Ви сказали, що це найкращі в світі *гакери* (Тел, 15.02, 99, ICTV, о 20.22); “*Ной-гау*” для прем’єра (заголовок) (БК, 04.09, 98); Геноцид зовсім не обов’язково виступає у формі *голокосту* ... (НГ, № 43, 93); ...у Львові на благодійні внески підприємств відкрито перший в Україні *госпіс* (БК, 24.04, 97).

Хитання орфографічної норми щодо оформлення іншомовних інновацій спостерігаємо в таких словах, як *бодібілдінг/боді-білдинг* (з англ. *bodybuilding*) “вид спорту, який полягає в побудові красивого тіла; система фізичних вправ із різноманітними навантаженнями (гірі, гантелі, штанга) для розвитку м’язів; культуризм”; *тінейджер* (з англ. *teenager* від – *teen* – суфікс числівників від 13 до 19 і *age* – вік) “хлопець-підліток, юнак (парубок) або дівчинка-підліток, дівчина (юнка)”; *чін* (з англ. *chip* – тріска, скіпка, скалка) “мікросхема; кристал разом із нанесеною на нього інтегральною схемою”, *їсті/йотті*, пор.: *Фітнес* об’єднує декілька видів *бодібілдингу* ..., *аеробіку* та вміння демонструвати себе як модель у вечірньому туалеті (Ч-Т, 04.10, 96); Але його пісні все ж таки подобаються чудовій половині сьогоднішніх *тінейджерів* (БК, 22.11, 94); ... технічно можливо вживити *чін* під шкіру дитини, що гарантує ще більшу безпеку (Ч-Т, 20–26.03, 97); Снігова людина перетнула ... стежку. Повела поглядом і повернувшись гігантським кроком стала віддалятися. Куди пішла *йотті*? (УМ, №14, жовтень, 91). Наведені вище форми, відповідно до чинного правопису і законів української фонетики, мають бути графічно й звуково оформлені так:

бодибілдінг, тинейджер, чип, еті. Переважна більшість аналізованих одиниць стали нормативними. Варто відзначити, що в низці словників останніх років уже кодифіковано нові іншомовні слова *автентичний/аутентичний, лістинг, наблісити, холдинг* [Ш-97 : 465, 473, 475, 479]; *брифінг, елітаризм, кантрі, муміє, штрих-код* [НПС-97 : 43, 114, 151, 202, 386]; *дистриб'ютор, лізинг* [БК-97 : 54, 91]; *айсинг, бодибілдінг, імідж, інавгурація* [СІС(МШ)-2000 : 17, 87, 221, 224]; *авдитор, дилер, тинейджер, фристайл* [ВТС-2001 : 3, 221, 270, 1246, 1333]; *дисковід, дистриб'ютор, еті, фритюр, фритюрниця* [УОС-2002 : 203, 204, 943]; *бодібілдінг, тинейджер* [УРС-2003 : 57, 1197] та ін.

Подекуди запозичення у мові сучасних ЗМІ відбивають фонетико-графічну та правописну неусталеність, функціонуючи нерідко в двох, а іноді й більше, варіантах: *андеграунд/андерграунд* “неофіційна течія, напрям у мистецтві, що протиставляється офіційним, загальноновизнаним; нетрадиційне і не зрозуміле широкому загалові “підпільне мистецтво”; творці й прибічники такого мистецтва”, *римейк/ремейк/рімейк* “новий варіант старого музичного запису, постановки, кінофільму тощо”, *ріелтор/ріелтер/ріелтор/ріелтер* “агент із продажу нерухомого майна” тощо. Це зумовлено різними шляхами й принципами засвоєння іншомовного слова: чи йдуть при транслітерації слова з іншої мови за його вимовою, чи за написанням, до того ж, з урахуванням правописних норм (зокрема правила так званої “дев’ятки” при передачі запозичень), пор.: *андеграунд* – *андерграунд* з англ. underground [ˈʌndəˈɡraʊnd]; *римейк* – *ремейк* з англ. remake [riː meɪk]; *ріелтер* – *ріелтор* – *ріелтер/ріелтор* (у цих формах введено інтервокальний йот [j] для уникнення зяяння) з англ. realtor [ˈriːəltə]. Головне завдання мовознавців – усунути таку дублетність, зупинившись на одній із найприйнятніших для української фонетико-графічної й орфографічної системи форм (на нашу думку, найприйнятнішим серед останніх варіантів є *ріелтор*). Те саме стосується ряду слів: *уотергейт/воутергейт* (water-gate [ˈwɔːtəːtəːɡeɪt]), *Уатсон/Ватсон* (Watson [ˈwɔːt̪sən]) та ін. У цьому випадку простежується дублетність як результат співіснування традиційної (за російським зразком) та нової (відповідно до законів української мови) вимови і написання. Йдеться про те, що в радянську добу (на відміну від XIX століття) було прийнято в російській, а відповідно і в українській мові, англійську фонему і графему **w** перед наступним голосним передавати **y**, пор.: *Уатсон/Уатсон, Уилсон/Уілсон, Уолтер/Уолтер, уик-енд/уік-енд/уїк-енд* тощо. В сучасній мовній практиці англійський білабіальний звук [w] і літеру **w**, якою він позначається, вже дедалі частіше в мові ЗМІ передають літерою **v**: *Ватсон* (пор.: англ. Watson [ˈwɔːt̪sən]), *Вілсон* (Wilson [ˈwɪlsən]), *Вокер* (Worker [ˈwɔːkəː]), *Волт* [Дизней/Дісней] (Walt [ˈwɔːlt]), *Волл-Стріт* (Wall street [ˈwɔːlstriːt]) *вік-енд* (week-end [ˈwiːkɛnd]) та ін., напр.: *Він не належить до серії мультфільмів Волта Дізнея* (Тел, 15.05, 99, ICTV, о 10.13); *Вони [українські молоді фахівці] відразу ж починають приносити величезний прибуток і в Майкрософт, і на Волл-Стріт, а базових витрат на їх навчання – ніяких* (Д, 29.05, 99).

Очевидно, в транслітерації подібних слів позначився вплив мовної практики української діаспори Заходу [див. 6 : 355–402]. Принагідно відзначимо, що на початку XX ст. принцип транслітерації звука англійської мови, позначуваного літерою **w** був властивий і російській мові (пор. російську транслітерацію прізвища американського президента періоду Першої світової війни *Вильсона*).

Писемні джерела кінця XX – початку XXI ст. здебільшого враховують закони української фонетики, графіки та орфографії в передачі слів і послуговуються формами на зразок: *дилер, брифінг, лізинг, рентинг, харизма, компакт-диск, дистриб'ютор, ріелтор, кутюр'є, саміт, кілер* та ін., які раніше передавали по-різному, а переважно

неправильно, зокрема ближче до англійської чи російської лінгвальної системи (діллер, бріфінг, лізинг, рентінг, харізма, компакт-диск, дистриб'ютор/ дистриб'ютер, ріелтор/ріелтер, кутюр'є, самміт, кіллер тощо). Наведені вище слова є свідченням фонетичної “українізації” новозапозичень, входження їх в українську лексичну систему. Пор. такі контексти з названими лексемами: *Віддавши колективу орендарів більш як 2 тисячі гектарів південного степу, аби була сівозміна, на повний обробіток, 30 з них (оброблених механізаторами) виокремили й організували, коли висловитися по-науковому, рентінг в оренді, а саме: найняли варягів для вирощення вигідних багатанних культур ранніх сортів (УМ, 31.08, 91); На шляху розповсюдження святого вчення які тільки професії не довелося опанувати панові Мирославі! Був він навіть ріелтером-агентом з продажу нерухомості (ВК, 13.09, 96); Сьогодні у багатьох країнах, зокрема в Україні, є дилери авіаційних компаній (КВ, 19.12, 97); Минулого літа, коли він реалізовував щомісяця продукції на 10 тис. грн., уклав договір фінансового лізингу з банком на три роки (Д, 19.05, 99); При обшуку квартири кілера було виявлено карабін часів Великої Вітчизняної війни ... (Д, 15.04. 99) та ін.*

Однак є приклади нових запозичених слів, звуковий склад яких ще відчутно засвідчує їх “іншомовність” – не характерне для української мови поєднання та нагромадження приголосних, збіг голосних, зокрема дифтонгів і трифтонгів, початкові голосні [i] [a] [e], неприйнятні для власне національних одиниць, відсутність протетичних звуків тощо (*дайджест, дартс, іміджмейкер, пейнтбол, пауерліфтинг, армреслінг, саунд-трек/саундтрек, іридодіагностика, біопіляція, екаунтинг, екстазі* та ін.), напр.: *В Угорщині завершився світовий чемпіонат з жиму лежачи, в якому взяли участь і майстри пауерліфтингу нашої країни (ВК, 22.12, 93); Виведення бородавок, татування, чистки, маски, біопіляція, “Herbalife” у лікарів ... (ВК, 15.07, 94); Ця програма складається з базових та спеціальних курсів, орієнтованих на останні тенденції світової бізнес-освіти: фінансовий екаунтинг, маркетинг, міжнародний бізнес (Д, 27.11, 98).*

У другій половині 80-х – у 90-х роках минулого століття і на початку ХХІ в мові ЗМІ, як і в усій загальнонародній українській мові, продовжувався процес морфологічної адаптації новозапозичень із різних лінгвальних систем. Порівняно з фонетичним освоєнням, аналізований процес характеризується більшою чіткістю, усталеністю, відсутністю дублетних лексичних одиниць. В основному, іншомовні слова-інновації з морфологічного погляду в українській мові як у мові-реципієнті асимілювалися відповідно до їх особливостей у мові-джерелі і невідповідності трапляються порівняно рідко.

У морфемному і словотвірному аспектах новозапозичені слова і морфеми на українському ґрунті виявляють активність щодо збагачення відповідних підсистем. Значний масив інновацій іншомовного походження став важливим підґрунтям для продукування похідних новотворів: *лізинг* – лізинговий, лізингодавець, лізингоотримувач; *траст* – трастовий, трастовик, натрастувати; *бартер* – бартерний, бартерувати, збартерувати, бартеруватися, бартеризація; *рейтинг* – рейтинговий, рейтинговість, рейтингування тощо. Причому це стосується не лише книжних стилів, для яких названі процеси є характернішими, а й розмовного функціонального різновиду, пор.: *ксерокс* – ксерити, ксерокопіювати; “*Мерседес*” – мерс, мерседесівський; *фермер* – фермерувати “займатися фермерством” та ін.

В аналізований період у мові мас-медіа спостерігається також наростання словотвірної продуктивності низки запозичених морфем, зокрема корених і афіксальних, як *відео* (відеоурок, відеоогляд, відеозал, відеоносій, відеогра), *аудіо* (аудіозапис, аудіокурс, аудіоновинка, аудіопродукція), *інтернет* (інтернет-кав'ярня,

інтернет-послуги, інтернет-зал, інтернет-картка), **-изацій/-ізацій-** (зомбізація, бартеризація, фермеризація, мінізація), **-ман** (погодоман, лірикоман, дієтоман, титуломан), **супер-** (суперсучасний, суператлет, суперважковик, супергра), **ре-** (реінвестований, реприватизація, реінтеграція), **пост-** (пострадянський, посткомуністичний, постчорнобильський), **екс-** (екс-Союз, екс-лідер, екс-Югославія), **анти-** (антиринковий, антирухівський, антибартерний), **де-** (декомунізація, деядеризація, дезросійщення) та багато ін. Також ще одним показником належності того чи іншого слова до запозичень є неможливість виділення в його основі двох чи більше коренів, які звичайно легко простежуємо в питомих українських словах. Так, лексеми *екоцид*, *аеробіка* українські мовці сприймають як однокореневі й тільки ті, хто добре знає структуру грецьких та латинських слів, можуть виділити корінь (чи точніше – корені) в кожному з наведених слів – від грецького *πῦρ* – “оселя, середовище” та латинського *caedo* – “вбиваю”; від грецьких *βίος* – “повітря” та *βίη* – “життя”).

Морфологічне освоєння нових запозичень включає в себе як один із важливих складників граматичну адаптацію цих одиниць. Головним показником останнього є входження іншомовного слова до певного лексико-граматичного класу слів (частин мови) мови-реципієнта й набуття у зв'язку з цим відповідних морфологічних і синтаксичних ознак. Наприклад, новий іменник-запозичення з німецької мови *автобан* у мові-джерелі має форму жіночого роду (*die Autobahn*), а в українській мові воно засвоєне у формі чоловічого роду, пор.: *Відкрито ділянку міжміського автобану* (заголовок) (*Х*, 30.11, 99). Це саме можна сказати і про французькі інновації-запозичення *фуршет* (пор.: *la fourchette* – виделка), *бутик* (пор.: *la boutique* – крамничка, майстерня), які в мові-джерелі виступали в жіночому роді, а українською мовою ці іменники освоєно у формі чоловічого, напр.: ... *присутні на зборі молоді люди ... отримували кайф: хто від політичних розборок, хто від спілкування, хто від фуршету чи концерту ...* (*УМ*, 26.08. 98); *Дівчата продемонстрували ансамблі таких відомих кутюр'є, як Ескада, Лагерфельд, Кензо, Олівер, надані київським бутиком “Гранд галерея”* (*Д*, 16.09, 98).

Запозичена українською мовою з американського варіанта англійської мови в останні десятиліття лексична одиниця *бакс* “долар США”, що має жаргонний характер і побутує переважно в розмовному вжитку та зрідка з певною стилістичною метою і в лінгвальній практиці ЗМІ, функціонує в формі однини. В мові-джерелі цей іменник виступає у множині (пор.: *bucks*, де *s* є показником множини), хоч має також і форму однини (пор.: *buk*). Те ж саме можна сказати і про лексеми-англіцизми *снікерс*, *ф'ючерс*, *памперс* тощо. Серед новозапозичених іншомовних слів зустрічаємо й лексичні одиниці на зразок *капучино*, *біде*, *авіашоу*, *кві*, *кунг-фу* та ін., які є невідмінюваними і не вкладаються в граматичні закони української мови. На наш погляд, збільшення кількості невідмінюваних іменників-запозичень слід розглядати як негативне явище, що поступово змінює традиційні структурно-граматичні особливості української мови. Проте чимало цих слів мають значення роду, числа і відмінка, як і відмінювані іменники, тобто вони вже частково нею освоєні, напр.: *Офіційний дистриб'ютер фірми “Kale Eksport” – комерційний центр пропонує сантехніку: “Тюльпан”, біде, компакт, ванни* (*БК*, 05.11, 94); *Змістовим і дуже патріотичним був виступ президента Асоціації України з кунг-фу* (*БК*, 09.12, 97).

Варто наголосити, що активізація процесів входження і функціонування значної кількості інновацій-запозичень у мову новітніх українських ЗМІ відзначається різноаспектністю і неординарністю. Проте чітко простежуються дві основні тенденції протилежного характеру. З одного боку, – це включення української лексичної системи в інтернаціоналізаційні процеси, розуміння необхідності заповнення термінологічних і

понятійних лакун, а також сприйняття інтенсифікації запозичення з інших мов як опосередкованого вияву демократизації, свободи, політики відкритості тощо. З іншого ж, – протидія лінгвістичної і культурно-мовної свідомості українського загалу бурхливому припливу чужомовних елементів як патогенному чинникові впливу, що руйнує національні лінгвальні основи [7 : 119].

Отже, у ході функціонування і розвитку сучасної української літературної мови, як нам видається, відбуватиметься поступова апробація великої кількості нових запозичень на придатність і доречність використання, а також процеси внормування і подальшої кодифікації значного масиву цих одиниць чи поступового витіснення на периферію мовної системи і навіть повного зникнення окремих елементів. Хоча не виключена можливість семантичної і стилістичної модифікації деяких названих вище лексичних одиниць. Саме ці процеси потребують подальших глибоких і всебічних студій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булаховський Л.А. Вибрані праці у 5-ти томах. – К.: Наук. думка, 1975. – Т.1. – 495 с. 2. Балли Ш.Общая лингвистика и вопросы французского языка. – М.: Изд-во иностран. лит-ры, 1955. – 416 с. 3. Мороховський О.М. Деякі питання теорії запозичень // Мовознавство. – 1984. – №1. – С. 19–25. 4. Голдованський Я.А. Проблемы этимологической идентификации лексических заимствований (на материале англицизмов в украинском языке): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / КГУ им. Т.Г.Шевченко. – К., 1985. – 21 с. 5. Крысин Л.П. Этапы освоения иноязычного слова // Русский язык в школе. – 1991. – №2. – С. 74–78. 6. Ажнюк Б.М. Мовна єдність нації: діаспора й Україна. – К.: Рідна мова, 1999. – 450 с. 7. Семенюк О.А. Язык эпохи и его отражение в сатирико-юмористическом тексте. – Кировоград: РИЦ КГПУ им. В. К. Винниченко, 2001. – 368 с.

ДОВІДНИКИ

1. Ш-97 – Шевченко О.П. Українсько-російський і російсько-український словник. Відмінна лексика. – Львів: Світ, 1997. – 488 с. 2. НПС-97 – Навчальний правописний словник української мови / За заг. Ред. Д.Х.Баранника. – Харків: Око, 1997. – 416 с. 3. БК-97 – Боярова Л. Г., Корж О. П. Російсько-український словник сучасних банківських фінансово-кредитних та комерційних термінів. – Харків: Основа, 1997. – 256 с. 4. СІС(МШ)-2000 – Словник іншомовних слів / Уклад.: С.М.Морозов, Л.М.Шкарапута. – К.: Наук. думка, 2000. – 680 с. 5. ВТС-2001 – Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2001. – 1440 с. 6. УОС-2002 – Український орфографічний словник: Близько 143000 слів / Уклад. М. М. Пещак та ін. – 3-є вид., переробл. і доповн. – К.: Довіра, 2002. – 1006 с. 7. УРС-2003 – Анніна І.О., Горюшина Г.Н., Гнатюк І.С. та ін. Російсько-український словник / За ред Жайворонка В.В. – К.: Абрис, 2003. – 1424 с.

ТЕРЕХОВА С.І.

Київський національний лінгвістичний університет

КОНЦЕПТ “СИСТЕМА КООРДИНАТ” (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, РОСІЙСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)

Постановка загальної проблеми і її зв’язок із науковими завданнями. Сучасні науковці дискутують щодо розрізнення / ототожнення термінів “концепт” і “поняття” [пор.: 1, 2: 91 та ін. із 3: 383-385, 4-7 тощо]. З позиції логіко-філософських знань, певно, є сенс у такому ототожненні. Але з точки зору їх мовної і мовленнєвої репрезентації та з урахуванням генези загальнонаукового розвитку і досягненням “реальних” вимірів буття людини в світі стає очевидним певне їх розподібнення.

Постановка завдання. Спробуємо дослідити зазначену проблему на прикладі мовної і мовленнєвої репрезентації поняття й концепту “система координат” в українській, російській та англійській мовах.

Актуальність дослідження. Аналіз останніх досліджень і публікацій. До нашого часу поняття / концепт “система координат” залишалося поза спеціальною, цілеспрямованою увагою мовознавців. Попередні розробки здебільшого зосереджені на

аналізі окремо локативних, часових, особових і часово-просторових відношень у мові й мовленні [8-17 та ін.], системи їх лексичної або функціональної репрезентації і специфіки як складників семантичних полів [18-24 та ін.], як експлікантів категорій дейксису, анафори і референції окремо та в співвідношенні [25-30 та ін.]. Деякі дослідження присвячені окремим параметрам системи орієнтирів [31-34], але вони не мають на меті повної характеристики системи просторових, часових і особових координат (предмета нашого спостереження), до того ж, когнітивні аспекти поняття “система координат” майже цілком було залишено поза науковими інтересами.

Актуальність дослідження системи просторових, часових і особових координат як репрезентації основної лінгвістичної проблеми – людина в світі – посилюється необхідністю розв’язати проблему концептуалізації поняття “система координат”, виявити його універсальні й специфічні ознаки, шляхи репрезентації в українській мові у порівнянні з російською та англійською, через аналіз можливого усвідомлення й ідентифікації вказівних понять різного типу в мовленні, комунікативної точності просторової, часової і особової орієнтації відносно умовної точки відліку та безвідносно неї, прагматичного визначення і однозначного урахування точки відліку (мовця), семантичної та смислової розбіжності представлення системи координат у “наївній” картині світу української, російської та англійської мов. Вивчення особливостей концептуалізації поняттєвої категорії може суттєво полегшити розв’язання перелічених проблем, встановити чіткіші межі цієї категорії і, таким чином, збагатити й певною мірою поглибити сучасну загальнонаукову теорію.

Значна кількість наукових досліджень щодо загальної характеристики вказівок системи координат проведена на матеріалі іспанської, англійської, німецької, французької, італійської й інших мов окремо та в зіставленні (див. праці Ю.Д. Апресяна, Н.Д. Арутюнової, Г.А. Уфимцевої, Й.А. Стерніна, Г.А. Шамової, К. Bühler, К. Heger, Ch. Fillmore, J. Lyons, A. von Stechow, K. Sennholz, U. Weinreich, D. Wunderlich, G. Rauh, F. Pasierbsky, J. Kurylowicz та ін.). Але одержані дані потребують подальшого осмислення системи просторових, часових та особових орієнтирів у дусі сучасних когнітивних та екстралінгвістичних концепцій.

Завдання дослідження. Пропонована робота має на меті проаналізувати сучасні підходи науковців щодо поставленої проблеми, зіставити їх із даними аналізу мовного та мовленнєвого матеріалу української, російської та англійської мов, на основі чого визначити зміст і співвідношення поняття / концепту “система координат”.

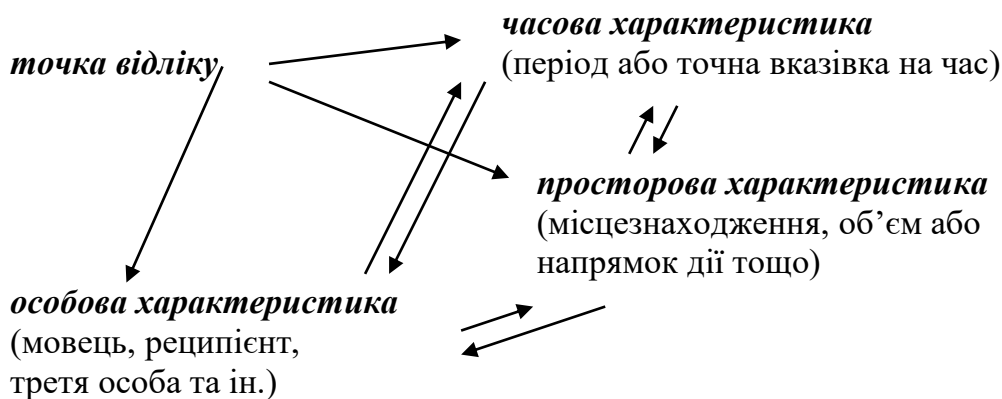
Наукові результати. У проведеному нами дослідженні вихідними є такі положення.

Сучасні наукові знання дійшли такого формату, коли нагромаджене вузькоспеціальним розподібненням інформаційне поле потребує певної уніфікації й інтеграції. Будь-яка наукова галузь має своє джерело, свою “точку відліку” і свою “систему координат”, тобто систему базових параметрів, обмежень і дефініцій. Отже, існує низка термінів, які різнопланово характеризують загальне поняття системи координат. Із позиції математичних дисциплін система координат є традиційно двовимірною (вісі ox , oy) або тривимірною (вісі ox , oy , oz) просторовою системою; з позиції фізики – це просторово-часова двовимірна система, в якій співвідносяться такі виміри, як швидкість, векторність, фізичний час, відстань у просторі, тензор тощо; в механіці система координат визначається як складова системи відліку, тобто такої сукупності системи координат і синхронізованих годин, пов’язаних із тілом, відносно якого вивчається рух (або рівновага) будь-яких інших матеріальних точок або тіл [35: 1102; 39: 3] і т. д. Такі терміни характеризують узагальнене поняття позамовної дійсності, що означає певну єдність різнопланових, але співвідносних (суміжних)

вимірів, структурованих і спроможних бути визначеними в певних фізичних, математичних, геологічних та ін. параметрах і репрезентованих мовними одиницями; це своєрідні межі визначення характеристик денотата. Поняття, менталізоване в свідомості людини і репрезентоване вербально, набуває статусу концепту (пор.: концепт – оперативна, змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи мови і мови мозку, усієї картини світу, яка відтворюється в психіці людини [2: 90-91]). Як відзначає О.С. Кубрякова, здатність утворювати концепти і формувати категорії (тобто концептуалізувати і категоризувати світ) є найважливішою частиною когнітивної інфраструктури людського розуму [39: 3]. Оскільки складниками концептуальної системи є концепти, наближені до частин мови [36: 191-209, 2: 90], система координат є типовою репрезентацією концептуальної системи. Вона являє собою універсально структуровану модель, але її сегментація і змістове наповнення набуває специфіки в кожній окремій мові, а також залежно від інтелектуального розвитку і професійної приналежності її носіїв, про що свідчить аналіз мовного матеріалу. Ця модель складається з ключових (базових) концептів часу, простору і особи, поєднаних між собою точкою відліку. Саме з неї починається перетин і часткове накладання названих концептуальних зон, оскільки кожен з них можна охарактеризувати за допомогою хоча б однієї з двох інших (детальніше див. далі).

Аналізована концептуальна система водночас майже повністю відтворює системність, об'єктивну упорядкованість мовної і позамовної дійсності, а також відсилає до певної комунікативної ситуації. Таким чином, основними концептуальними параметрами системи координат є просторові, часові й особові характеристики (виміри), представлені в мові як “засоби моделювання фізичної реальності” [37: 3].

Універсальна (узагальнена) частина аналізованої концептуальної моделі має такий вигляд:

Перелічені характеристики (або зони) можуть задавати більш конкретні системи параметрів, а саме:

а) просторові (включаючи топонестичні): локативні (місцезнаходження), векторні (напрямок переміщення), об'ємні (двовимірні або тривимірні), площинні (лінійні);

б) часові: теперішнє - майбутнє - минуле, завершені - незавершені, миттєві - тривалі, тимчасові - перманентні, означені - неозначені, реальні - ірреальні (віртуальні), які діляться на реальне (співвідносне з минулим і частково з теперішнім часом), напівреальне (співвідноситься із теперішнім і майбутнім часом; типове для англійської мови і менш виражене в українській і російській мовах), ірреальне, або віртуальне, яке є потенційно майбутнім за своєю семантикою;

в) особові: персоніфіковані, які визначають мовця, реципієнта, третю особу, групу осіб, - неперсоніфіковані (наявна / відсутня кількість), суб'єктивні - об'єктивні, реальні

– віртуальні. Віртуальні можуть бути репрезентовані (1) вказівкою на колись реальну особу, (2) віртуальні особи / персонажі, (3) реальні особи – віртуальні контактери в односторонньому або двосторонньому спілкуванні;

г) комбіновані: інтеракціональні одиниці [38] (узагальненої семантики, контекстуальні, референційно-дейктичної семантики), акціональні (номінативно-вказівної семантики, процесуально-векторної семантики), просторово-часові, часово-особові, просторово-особові;

г) транссемантичні ²: суб'єктно-адвербіальні, що виражають ступінь якості ознаки (побутової семантизації; обрядової семантики, суб'єктно-оцінного типу, релігійної семантики), субстантивно-адвербіальні, процесуальні, які оформлюються в мовах за схемою “дія - куди”, процесуально-субстантивні, “дія – що - де”, процесуально-суб'єктні, що будуються за моделями: “дія – хто - коли”, “дія – хто - де”, “дія – хто - звідки” тощо; особові вказівки, побудовані на основі порівняння з додатковою експлікацією (“хто – як що + експлікація”); якісні оцінні вказівки, які оформлюються в аналізованих мовах за схемою: “якість – хто - де”, ад'єктивні часові вказівки “якість – хто - коли”, “якість – що / хто - дія” тощо.

Поступово на основі “універсальної” логіки як способу розвитку мислення людини і під впливом культурно-історичного розвитку етносу та науки як продукту діяльності соціуму формувалося й наукове осмислення поняття / концепту “система координат”. Отже, основні змістові характеристики поняття “система просторових, часових і особових координат”, очевидно, можна знайти в термінологічних визначеннях науковців - представників різних галузей науки. Справді, завдяки вузькій спеціалізації можна досить точно, але лише частково (“галузево”) окреслити зміст поняття “система просторових, часових та особових координат”, що дає підстави розглядати аналізоване поняття як багатогранне, а відповідний термін вважати полісемантичним³. Успадковуючи загальнонаукові традиції, а також із метою, певною мірою, упорядкування наявних адекватних і альтернативних знань пропонується визначати систему координат у широкому й вузькому розумінні. У широкому значенні система координат є системою відліку, вихідним, базовим набором визначень, параметрів і відношень будь-якої наукової галузі. У вузькому розумінні нею може вважатися кожне відповідне вузькоспеціальне визначення (пор. відповідні визначення в механіці, геології, спорті, медицині, військовій справі, комп'ютерній справі тощо).

Для лінгвістики, як свідчать класичні мовознавчі дослідження, вихідною системою координат є парадигматичні й синтагматичні відношення. Їх аналіз має враховувати історико-філософський, фізико-математичний, логічний і герменевтичний підходи під час розгляду мовного і мовленнєвого матеріалу, адже комплексне дослідження проєкціює продуктивність його результатів.

Система просторових, часових і особових координат як предмет лінгвістичного аналізу виявила такі концептуальні особливості й типологічні риси.

1. Система координат в аспекті екстралінгвістичних підходів. Поняттєвий розподіл, як відомо, суттєво впливає на мову. Він виникає у позамовний дійсності, “вдягається в мову” і формує її склад, функціонування і розвиток. Ментальний фактор поряд із людською і національною свідомістю та реальним, зовнішнім, навколишнім

² Транссемантичними вважаємо такі компоненти системи координат, які внаслідок переусвідомлення їх семантики частково втратили або набули семантики, що дозволяє їм бути включеними до аналізованого концепту. Вони фактично є своєрідними перехідними явищами, через які відбуваються міжконцептуальні зв'язки.

³ Система координат існує як вихідна система відліку в кожній науковій галузі, забезпечуючи її параметри і виміри, упорядковуючи її термінологічний апарат. Проте система координат як концептуальна єдність включає в себе лише ті з них, що “відкристалізувалися” у свідомості носіїв мови, і безпосередньо стосуються просторових, часових і особових характеристик.

світом оформлюють складники системи просторових, часових і особових координат у суцільний фрагмент ментальної і національної мовної картини світу в синхронії і діахронії.

Для переважної більшості екстралінгвістичних наукових знань аналізована система ототожнюється із всесвітом. Всесвіт, тобто просторово-часовий континуум, у загально-філософському або природничому сенсі є продуктом рефлексії, абстрактної загальнолюдської і колективної наукової свідомості. Він аналізується цілісно, як реалія буття, здебільшого як абстракція. Залежно від специфіки світосприйняття і рефлексії просторово-часового континууму свідомість людини породжує адекватну (реальну, об'єктивну) або віртуальну (позареальну, викривлену) картину навколишнього світу. Об'єктивність і адекватність такої рефлексії не завжди базуються на ментальному здоров'ї людини / нації. У вузькому розумінні, психічний стан, як і становище в суспільстві, можуть сприяти або загальмовувати їх. Рефлексія під час усвідомлення і переосмислення концептів системи просторових, часових і особових координат, таким чином, “звужується” і “конкретизується” носіями мови, особливо під впливом можливої “мозкової атаки”, стану афекту, критичного соціального напруження, військових подій, хвороб тощо. У такі періоди для людини система координат звужується до ситуаційно актуальної, обумовленої базової її репрезентації “я – тут – тепер” водночас із відчуженням та відмежуванням від усього іншого світу. Таким чином, у системі координат актуально репрезентованими є суміжні опозитивні парадигми “я – не я (він, вона, вони тощо)”, “тут – там (близько, далеко, нагорі, внизу, попереду, позаду тощо)”, “тепер – тоді (у минулому або майбутньому)”. При цьому процесуальність набуває значення в точці відліку “тепер”, а миттєвість і перманентність значною мірою співвідносяться з моментом “тоді”. Тобто, просторові, часові й особові вказівки зосереджені навколо тимчасово “близького” постійного кола людей, актуальним часом і територією мешкання. У такому становищі не тільки людина, а й етнос у цілому “безпосередньо сприймає лише невелику частину просторового континууму (ареал свого мешкання) протягом незначної частини часового континууму” [40: 148]. Протилежна вісь особових координат “ви / вони – там – тоді” сприймається, певною мірою, вороже або індіферентно, відчужено. При цьому концептуалізація системи координат здебільшого спрямована на ірреальне відображення (проекцію майбутнього, умовного, потенційно можливого). Таке світосприйняття відтворює критичний стан свідомості людини, внаслідок чого її поведінка зосереджена на самозахисті у процесі її виживання. Це підтверджується і моделлю сучасного суспільства, де стан “критичної” рефлексії стає перманентною ознакою часу.

У широкому розумінні, з позиції сьогодення часова, просторова і особова ідентифікація “розширюється” і поширюється в межах Всесвіту, абстрагується до “безмежності” і “безкраю”, в якому людина спроможна максимально об'єктивно ідентифікувати себе і навколишній світ. “У масштабах Всесвіту період формування і вербалізації первинного уявлення про світ одного народу може трактуватися як мить, секунда на годиннику історії Всесвіту. Реально на національну свідомість, що створює первинну модель світу, впливає лише невелика частина (можна навіть сказати, точка) просторово-часового континууму – природничо-кліматичні умови ареалу мешкання, які існували в історичний період становлення мови певного етносу. ... Єдність зовнішнього світу як фактор, що визначає спільність людської психології і мислення, на етапі формування національної мовної картини світу різних народів не існувала, тобто мала місце не єдність світу, а множинність єдностей світу, оскільки знання про світ кожного народу були обмежені безпосередньо сприйнятим природничо-кліматичним середовищем, відмінним від умов мешкання інших етносів” [40: 148]. Іншими словами,

у стані свідомого, здорового світосприйняття (протилежному афекту) система координат “розширюється” в полі зору людини і концептуалізується в розгорнутому спектрі просторових, часових і особових її характеристик (див. вище). Людина концептуалізує і реально ідентифікує та самоідентифікується в реальному просторово-часовому континуумі. Однак породження “віртуального” простору водночас із розширенням “віртуальної” зони системи просторових, часових і особових координат спроможне спричиняти самообмеження в системі координат і викривлену оцінку об’єктивного просторово-часового континууму. Базова репрезентація “*я – тут – тепер*” припускає подвійну інтерпретацію місцезнаходження: “*я – тут* (у реальному світі) / *там* (у віртуальному) - *тепер*”, тобто значення *тут* і *там* указують на одночасне перебування в двох місцях, що фактично не уможлиблюється, або збіг семантики *тут* і *там* в умовах одного й того ж комунікативного акту, відносно однієї й тієї ж точки відліку (що також не є реально можливим). Такі інтерпретації свідчать про своєрідну “перехідність” в семантизації аналізованого концепту, яка стає базою для формування мовних зворотів переносної семантики [41, 42: 98].

2. Система координат у лінгвістичному вимірі. Концептуальні характеристики загальної моделі системи координат спроможні реалізуватися в абсолютних, відносних і точних (конкретних) репрезентаціях у мові й мовленні.

Система координат має антропний принцип структурування [38: 115-130], що розширює поле її експлікації за рахунок соматичних, біологічних, анатомічних і т. д. семантем. Її комунікативна реалізація певною мірою пояснює взаємну обумовленість і можливу комбінаторність сегментів системи. Особливістю концепту “система координат” є відносність, рухомість його наповнення і семантичної репрезентації: семантичного наповнення він набуває під впливом ментальних, соціальних [42: 102, 118-119] і асоціативних факторів, що актуалізуються залежно від умов і ситуації певного комунікативного акту. Наприклад, її базові репрезентації *я – тут – тепер* набувають певної конкретизації: *я* може бути номінований мовець, реципієнт, третя особа, група осіб тощо; *тут* – ‘безвідносно або відносно кого-, чого-небудь’, ‘нагорі’, ‘внизу’, ‘праворуч’, ‘попереду’ і т. д.; *тепер* – ‘у реальному житті’, ‘в уяві’, ‘цієї секунди’, ‘взагалі’ тощо. Отже, в процесі спілкування постійно відбувається трансформація зазначеної базової моделі в більш конкретні, ситуативні її варіанти *ти – тут – тепер*, *я – там – тоді*, *вони – тут – тоді* і т. д. Членування та її репрезентація в мові і мовленні базуються на парадигматичних і синтагматичних відношеннях, які поєднують мовні одиниці в суцільну систему. Структурно значущими в ній є полісемія, антонімія, синонімія, опозиційність, суміжність, визначені на основі темпоральності, локативності і персональності, а також деяких інших відношень. Категорії анафори, референції та дейксису також не є побічними, сторонніми у визначенні структурно-сегментних компонентів системи координат. Вони відіграють особливо важливу роль у з’ясуванні мовленнєвих функціональних характеристик аналізованого концепту. Опозиційні відношення лише частково структурують систему просторових, часових і особових координат.

Більша частина “середньої зони” аналізованої системи в українській, російській та англійській мові будується на основі інших парадигматичних відношень. У першу чергу, такими є відношення синонімії антонімічних парадигм, синонімії стилістичних парадигм, синонімії антонімічних фразеопарадигм, синонімії метонімічних і метафоричних парадигм. Кожна з перелічених мов представлена широкою сіткою цих мовних структур, хоча кількісно в англійській мові переважають парадигми первинної номінації, а в українській і російській мовах – парадигми вторинної номінації. В англійській мові цьому певною мірою перешкоджають синтагматична закріпленість та

своєрідний лексико-семантичний розподіл. Антонімію синонімічних парадигм можна бачити на морфемному, лексемному, фраземному і синтаксемному рівнях кожної з розгляданих мов. Найважливішою організаційною одиницею в структурі системи просторових, часових і особових координат є полівалентна полісемія.

Детальний аналіз парадигматичних відношень виходить за межі концептуального аналізу і проєкціює подальші дослідження системи просторових, часових і особових координат в мові й мовленні.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, концепт “система координат” являє собою складноструктурну систему просторових, часових і особових відношень, яка представлена в свідомості носіїв мов і оформлена під впливом ментальних, етнічних, соціальних і асоціативних факторів. Він не є тотожним поняттю “система координат” і не дорівнює відповідним термінам. Базова модель репрезентації цього концепту в українській, російській та англійській мовах є універсальною. Специфіки вона набуває здебільшого в місцях перетину і накладання просторової, часової і особової її зон, а також у співвідношенні з іншими фрагментами ментальної і, відповідно, мовної картин світу.

Проведене дослідження дозволяє поновити і поглибити наукові знання про систему просторових, часових і особових координат, просунутися далі у встановленні типології цієї лінгвістичної категорії, а саме: визначенні структури її функціонально-семантичного поля в цілому й у конкретних мовах, аналізі відношень у ньому в кожній із досліджуваних мов, типології просторово-часової, часово-особової і просторово-особової семантики, когнітивної типології системи координат тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности. – М.: Наука, 1986.
2. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов / Ред. Е.С. Кубрякова. – М.: МГУ, 1996.
3. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1990.
4. Войшвилло Е.К. Понятие. – М., 1967.
5. Горский Д.П. Вопросы абстракции и образование понятий. – М., 1961.
6. Арутюнова Н.Д. Логические теории значения // Принципы и методы семантических исследований. – М., 1976.
7. Уфимцева А. А. Роль лексики в познании человеком действительности и в формировании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира. – М.: Наука, 1988. – С.108-140.
8. Бюлер К. Теория языка. Репрезентативная функция языка. – М.: Прогресс, 2001.
9. Алферов А.В. Интеракционный дейксис как средство организации речевого взаимодействия. – Автореф. дисс. ... д-ра филол. наук. – М.: МГУ, 2001.
10. Ерахтин А.В. Некоторые аспекты проблемы соотношения причинности, пространства и времени: Автореф. дис... канд. филол. наук / Томский ун-т им. В.В. Куйбышева - Томск, 1966.
11. Карпенко Л.Б. Способы выражения локальности в современном русском и болгарском языках: Автореф. дис... канд. филол. наук / ЛГУ им. А.А. Жданова. - Л., 1986.
12. Кирвалидзе Н.Г. Прагматический аспект дейктических средств языка (на материале современного английского языка) // Филол. науки. - 1988. - № 6. - С. 58-64.
14. Кравченко А.В. Пространственный дейксис в конструкциях с глаголами зрительного восприятия в современном английском языке // Лексико-синтаксические связи. - Иркутск, 1987. - С. 145-154.
14. Лазарович О.М. Теоретичні проблеми опису фрагментів мовної картини світу. - Автореф. дис... канд. филол. наук / ОДУ ім. І.І. Мечникова. - Одеса, 1995.
15. Орехова Н.Н. Глаголы объектно-пространственной направленности в современном английском языке. - Автореф. дис... канд. филол. наук / КГПИИЯ.- К., 1973.
16. Плехатая Е.Н. Семантическая структура отглагольных и отыменных локативов в современном русском языке. - Дис... канд. филол. наук / Черновицк. ун-т им. Ю.Федьковича. - Черновцы, 1994.
17. Потёмкин А.А. Коммуникативные неудачи при идентификации референта. - Автореф. дис... канд. филол. наук / Ин-т рус. яз. им. А.С. Пушкина. - М., 1994.
18. Ибрагимова В.Л. Словообразовательные отношения в лексико-семантической группе глаголов пространственной локализации // Типы языковых парадигм. - Свердловск, 1990. - С. 64-70.
19. Стернин И.А. К проблеме дейктических функций слова: Автореф. дис... канд. филол. наук / АН СССР, Ин-т языкознания. - М., 1973.
20. Хмелевская М.А. Функционально - семантическое поле дейксиса в современном английском языке // Вестник С.-Петербургского университета. - 1993. - № 4. - С. 50-54.
21. Терехова С.І. Просторовий дейксис і способи його експлікації (на матеріалі української, російської та англійської мов). – Дис. ... канд. филол. наук / Ін-т української мови НАН України. – К., 1998.
22. Нгуен Нгог Т. Функциональные особенности предлогов в современном русском языке. - Автореф. дис... канд. филол. наук / Ун-т дружбы народов им. П.Лумумбы. - М., 1990.
23. Рахимов С. Семантика и функция средств личного дейксиса // Сборник науч. трудов Калининского гос. ун-та. - Калинин, 1990.
24. Человеческий фактор в языке: коммуникативность, модальность, дейксис / ред. Н.Д. Арутюнова. - М.: Наука, 1992.
25. Кирвалидзе Н.Г. Дейктические средства в системе современного английского языка и их роль в организации текста. - Автореф. дис... д-ра филол. наук / МГУ ИМ.

М.В. Ломоносова. - М., 1991. 26. Кирвалидзе Н.Г. Семантика и текстообразующие функции английских дейктических слов (местоимения). - Тбилиси, 1989. 27. Копачёва Н.А. Функционально-семантические характеристики сложных местоименных наречий в английском языке. - Автореф. дис... канд. филол. наук / МНГПИИЯ. - Мн., 1983. 28. Кошечкина И.Г. Некоторые формы моделирования пространства и времени в языке // Семантико-системные отношения в языке. Сб науч. трудов. - Свердловск: Изд-во Свердловск. гос. пед. ин-та., 1984. - С. 7-14. 29. Меленчук Д. А., Булаева Л. А. Категория дейктической идентификации в английском, русском, молдавском языках // Дериватология и динамика в романских и германских языках. - Кишинёв: Штиинца, 1989. - С. 120-126. 30. Hauenschild Chr. Demonstrative pronouns in Russian and Czech: deixis and anaphora // Here and there: Cross-linguistic studies in deixis and demonstration. - Amsterdam, Philadelphia. - 1982. - P. 171-181 31. Науменко А.В. Координаты локации ('субъект', 'пространство', 'время'). - Автореф. дис... канд. филол. наук / Харьковский гос. ун-т им. А.М. Горького. - Х., 1990. 32. Крылов С.А. К типологии дейктических систем // Лингвистические исследования. Типология. Диалектология. Этимология. Компаративистика / АН СССР, Ин-т языкознания. - М., 1984. - Т.1. - С. 140-173. 33. Крейнович Е.А. Выражение пространственной ориентации в нивахском языке // Вопр. языкознания. - 1960. - №1. - С. 78-90. 34. Падучева Е.В. Семантика вида и точка отсчёта // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. - 1985. - Т. 44. - №5. - С.413-425. 35. Большой энциклопедический словарь / Ред. А.М. Прохоров. - М.: Большая Российская энциклопедия, СПб.: Норит, 1999. 36. Jackendoff R. What is concept ? // Frames, fields, and contrasts. New essays in semantics and lexical organisations. - Hillsdale, 1992. - P. 191-209. 37. Попов В.Г. Физическая реальность и язык. - СПб.: Изд. С.-Петерб. ун-та, 2004. 38. Алферов А.В. Интеракционный дейксис как средство организации речевого взаимодействия. - Автореф. дисс. ... д-ра филол. наук / МГУ им. М.В. Ломоносова. - М., 2001. 39. Кубрякова Е.С. Категоризация мира: пространство и время (вступительное слово) // Категоризация мира: пространство и время. Материалы научной конференции. - М.: Диалог – МГУ, 1997. - С. 3-14. 40. Кормилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. - М.: МААЛ, 1999. 41. Тараненко А.А. Языковая семантика в ее динамических аспектах. - К.: Наукова думка, 1989. 42. Тараненко О.О. Відображення суспільного сприйняття світу в семантиці мови // Мова і культура. - К.: Наукова думка, 1986. - С. 91-137.

ТЕРЯЄВ Д.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЗВУКОВА ДИНАМІКА РИТМУ: ФОНЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРШОТВОРУ ТА ПЕРЕКЛАДІВ

Експериментально-фонетичне дослідження текстів в усній реалізації актуалізуються сучасним антропоцентричним підходом до мовленнєвої діяльності людини, оптимальним використанням природних властивостей мови. Одним з компонентів звукових рис мови є ритм – складне багаторівнєве явище, яке виконує ведучу роль у мовленні.

Вивчення ритму художньої творчості, маючи давню історію, проводилося в аспектах літературознавства і пов'язано з іменами Б.М.Тимофєєва, В.М.Жирмунського, А.М.Колмогорова, В.Є.Холшевникова, Р.О.Якобсона, Ю.М.Тинянова, Г.О.Винокура та ін. Фонетичні особливості ритмізації та її сприйняття висвітлено в працях Л.В.Щерби [1], Л.В.Златоустової [2], С.Б.Бурого [3], М.А.Краснопольової [4], О.В.Венцова, В.Б.Касевича [5]. Ритміці української поезії присвячені дослідження В.В.Ковалевського, Г.К.Сидоренко [6], Н.В.Костенко [7], Н.П.Чамати [8], Б.І.Бунчука [9] та ін.

Комплексне дослідження ритму сповна виправдується при аналізі поетичних текстів, тому що, за словами М.М.Бахтіна, “Тільки в поезії мова розкриває всі свої можливості, бо вимоги до неї тут максимальні” [10:278].

В контексті визначених проблем найменш вирішеними і найбільш складними є питання перекладу поезії [11].

До сучасних завдань фонетики входять аналіз мовленнєвих текстів різних мов при зіставленні яких зосереджується увага на їх універсальних та відмінних рисах [12].

Мета нашого експерименту: дослідити на фонетичному рівні динаміку акустичного структурування ритму поетичного тексту в звуковій реалізації оригіналу та його перекладів.

Матеріалом дослідження обрано твір Тараса Шевченка “Як умру, то поховайте...” (“Заповіт”) [13] у порівнянні з перекладами на мови: російську (Олександр Твардовський), англійську (Джон Вір), французьку (Анрі Абріль) [14].

У текстах-перекладах на російську, англійську, французьку мови дотримано принципи еквілінеарності – збережено двадцять чотири віршовані рядки оригіналу, еквіметричності – відтворено чотирнадцятискладовий віршований розмір. Щодо еквіритмічності – відповідності ритмічної структури оригіналу та перекладів – то її виявлення в нашій роботі виконується на акустичному рівні.

Новітня комп’ютерна техніка дозволяє вивчати ритмічну організацію мовлення в звучанні.

Тексти в реалізації носіїв відповідних мов нами було введено до комп’ютерного комплексу і здійснено обробку матеріалу: - *проведено* кодування акустичних сигналів; - *сегментовано* звучання мовленнєвих текстів; - *візуалізовано* акустичні графіки динамічних осцилограмах, спектрограмах; - *отримано* параметричну інформацію тривалості та значень амплітуд звуків, складів, слів, віршованих рядків, строф, цілого тексту, що є основою лінгвістичної інтерпретації елементів звукової матерії кожної мови.

За програмою експерименту визначені акустичні параметри текстів, окремих фрагментів, які вилучено з мовленнєвого континуума у заданому режимі: строфа, віршований рядок, слово, склад. Проведено понад 3000 вимірювань абсолютних та відносних значень акустичних показників текстів оригіналу та перекладів.

На комп’ютерних осцилограмах (масштаб 1 : 8192) відображена звукова реалізація у реальному часі тексту “Заповіту” відповідними мовами (рис.1).

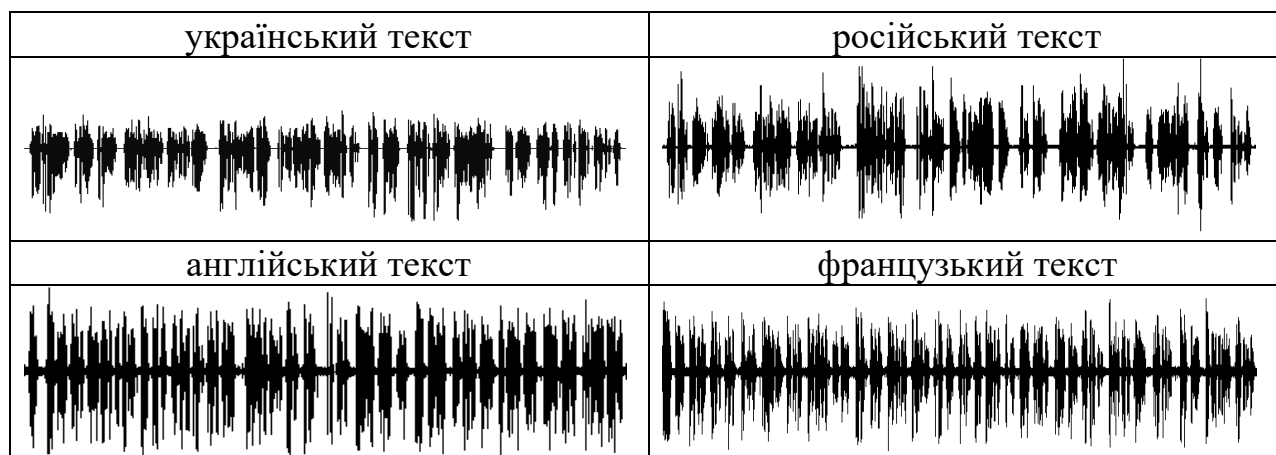

Рис. 1.

Візуально спостерігаємо графіки акустичних сигналів і пауз, концентрацію сегментів різної конфігурації, які співвідносяться зі звуками, складами, словами, текстами. Коливання більшого / меншого розмаху від горизонтальної осі свідчить про зміну інтенсивності звучання.

1. За параметричними даними загальна тривалість звучання текстів, яка вимірювалась у мілісекундах (мсек), становить: укр. 37390 мсек, рос. 49465 мсек, англ. 67730 мсек, фр. 61115 мсек.

Оригінал і переклади складаються з шести ізометричних строф та міжстрофічних пауз, параметри тривалості яких подано на діаграмах (рис. 2). На осі ординат позначено тривалість, на осі абсцис – номери строф (ряд 1) та пауз (ряд 2).

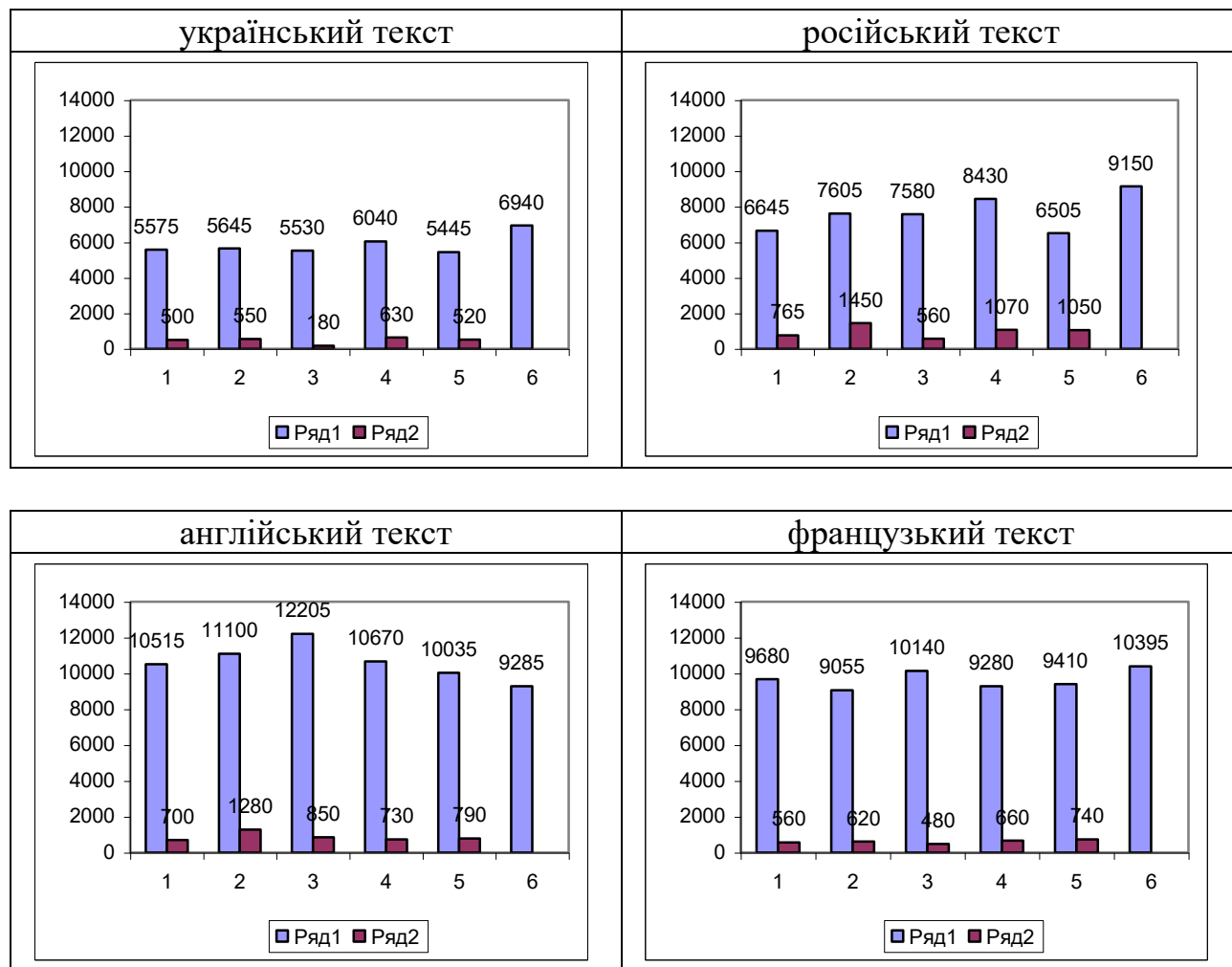

Рис. 2.

Візуально і за параметрами тривалості встановлено закономірності часової протяжності строф та міжстрофічних пауз:

1) в українському звуковому континуумі тривалість парних строф (2, 4, 6) та парних міжстрофічних пауз (2, 4) перевищують тривалість непарних строф (1, 3, 5) та міжстрофічних пауз (1, 3, 5);

2) в російському тексті тривалість парних строф (2, 4, 6) та парних міжстрофічних пауз (2, 4) перевищують тривалість непарних строф (1, 3, 5) та міжстрофічних пауз (1, 3, 5);

3) в англійському мовленні спостерігається поступове збільшення тривалості строф від першої до третьої та поступове зменшення їх тривалості від четвертої до шостої строфи; збільшеною тривалістю відзначаються 2, 3, 5 паузи;

4) у французькому тексті непарні строфи (1, 3, 5) перевищують тривалість парних (2, 4), тривалість 2, 4, 5 пауз перевищує тривалість 1, 3.

Таким чином, чергування більшої / меншої тривалості строф адекватно в українській і російській реалізації, протилежна співвідносність у французькому мовленні і на висхідно-низхідних параметрах тривалості побудовані строфи англійського тексту.

Відмічаємо кореляцію: строфи більшого часу звучання програмують збільшену тривалість міжстрофічних пауз.

Максимальна тривалість у реалізації української, російської та французької мов зафіксована на останніх шостих строфах, в яких спадає емоційне напруження твору (укр.: 6940 мсек; рос.: 9150 мсек; фр.: 10395 мсек). У звуковій реалізації англійськими

мовцями максимум тривалості зафіксовано у третій строфі (12205 мсек), що пов'язано з вимовою українських топонімів *Ukraine, Dnieper*.

Середні показники тривалості строф становлять: укр. 5862,5 мсек; рос. 7652,5 мсек; англ. 10635 мсек; фр. 9660 мсек. Співвідношення тривалості міжстрофічних пауз до часу звучання строф дорівнює: укр. 6,77 %; рос. 10,66 %; англ. 6,82 %; фр. 5,28 %. Переклади перевищують оригінал на 1790 мсек (рос.), 4772,5 мсек (англ.), 3797,5 мсек (фр.).

Акустичні показники звукових континуумів розкривають ритмічне структурування текстів **на рівні звучання строф та пауз**.

2. Поетичний текст “*Заповіту*” створено 14-складовим розміром, який формується восьмискладовими та шестискладовими віршованими рядками з обов'язковою цезурою після восьмого складу.

Мовленнєва реалізація 14-складника розгортається за схемою: 8-складник + внутрішньорядкова пауза (цезура) + 6-складник = загальна тривалість рядка.

Укр.: *Як умру, то поховайте Мене на могилі* – 1485 мсек + 105 мсек + 880 мсек = 2470 мсек.

Рос.: *Как умру, похороните На Украине милой* – 1685 мсек + 440 мсек + 1160 мсек = 3285 мсек.

Англ.: *When I die, let me be buried In my beloved Ukraine* – 2480 мсек + 270 мсек + 1670 мсек = 4420 мсек.

Фр.: *Quand je mourrai, enterrez-moi Au milieu de nos plaines* – 2225 мсек + 550 мсек + 1695 мсек = 4470 мсек.

Структура 14-складника та його компонентів дає підстави розглядати їх на засадах концепції “золотого перетину”: поділ відрізка на дві частини таким чином, що більша його частина відноситься до меншої так, як весь відрізок до більшої (становить 1,618) [15].

В експерименті встановлено співвідношення тривалості 14-складника (АС – ціле) до його 8-складового піввірша (АВ – більша частини) і 8-складового піввірша (АВ) до 6-складового піввірша (ВС – менша частина) за формулою золотого перетину $АС:АВ = АВ:ВС$.

Подаємо результати співвіднесення середніх параметрів тривалостей 14-складників та їх компонентів за схемою:

	АС	АВ		АВ	ВС	
укр. –	2788,7 :	1631,7	= 1,71;	1631,7 :	1157	= 1,41;
рос. –	3603,3 :	2207,5	= 1,63;	2207,5 :	1395,8	= 1,58;
англ. –	4984,9 :	3108,7	= 1,6;	3107,7 :	1876,2	= 1,66;
фр. –	4577,1 :	2769,6	= 1,65;	2769,6 :	1807,5	= 1,53.

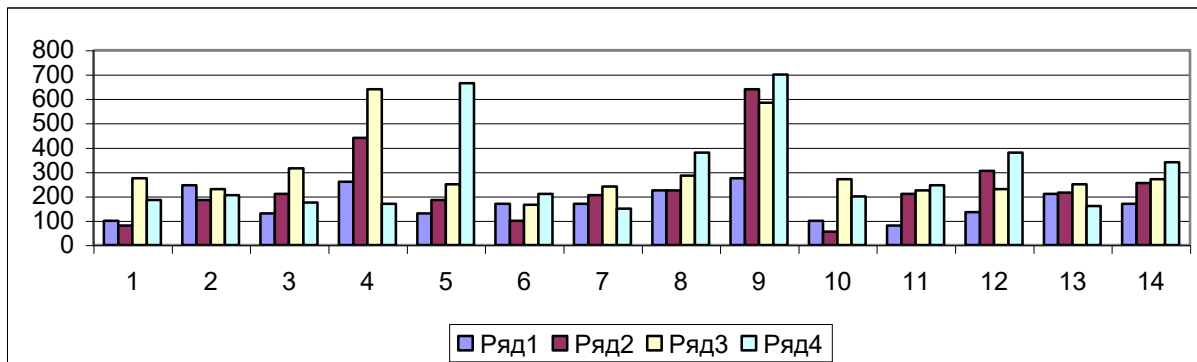
Аналіз даних експерименту засвідчує, що у звучанні текстів співвідношення тривалостей 14-складників, 8-складників та 6-складників тяжіє до пропорції “золотого перетину”.

Чергування часу звучання компонентів 14-складника створює ритм **на рівні віршових рядків**.

3. Для визначення динамічної структури мовлення вимірювалася тривалість складових періодів між максимумами амплітуд попереднього голосного та наступного (у тексті позначається квадратними дужками). На діаграмі (рис. 3) подано параметри тривалості складових періодів першого 14-складника оригіналу та перекладів.

Встановлено моделі чергування у звуковому континуумі тривалості складових періодів 14-складника (більша тривалість позначається індексом **б**, менша – **м**, максимумами – великою літерою):

- 1) український текст – **м-б-м-Б-м-б-б-б-Б-м-м-б-б-м**;
- 2) російський текст – **м-б-б-Б-м-м-б-б-Б-м-б-б-м-б**;
- 3) англійський текст – **б-м-б-Б-м-м-б-б-Б-м-м-м-б-б**;
- 4) французький текст – **м-б-м-м-Б-м-м-б-Б-м-б-б-м-б**.

На осі ординат позначено тривалість, на осі абсцис – номери складів.

Ряд 1 – укр., ряд 2 – рос., ряд 3 – англ., ряд 4 – фр.

Рис. 3.

У звуковому континуумі 14-складника (рис. 3) фіксуються два максимуми тривалості складових періодів. Перша локалізація обумовлена паузою сегментації мовлення і структурою складнопідрядних речень на четвертому періоді (український, російський, англійський тексти) та п'ятому (французький текст): укр. 260 мсек “Як *умр[у, то] поховайте*”; рос. 440 мсек “Как *умр[у, по]хороните*”; англ. 640 мсек “*When I d[ie, le]t me be buried*”; фр. 665 мсек “*Quand je mourr[ai, e]nterrez-moi*”.

Другий максимум у всіх чотирьох звукових текстах зафіксовано на дев'ятому періоді, що співвідноситься з внутрішньорядковою паузою: укр. 275 мсек “*поховайт[е Me]не*”; рос. 640 мсек *похоронит[е На]*; англ. 640 мсек *bur[ied I]n*; фр. 700 мсек *enterrez-t[oi Au]*.

Данні свідчать, що за середньою тривалістю складових періодів виокремлюється українське мовлення і тексти розподіляються у наступному порядку: укр. 171,4 мсек; рос. 236,4 мсек; англ. 293,8 мсек; фр. 297,5 мсек.

Таким чином, у звуковому континуумі спостерігаємо чергування у мовленні складів більшої / меншої тривалості, що визначає ритм **на складовому рівні**.

4. В експерименті вимірювались максимальні (найбільші відхилення коливань від нульової відмітки) та мінімальні (найменші відхиленнями) амплітуди ядерних та периферійних частин складів.

Параметри амплітуд оригіналу і перекладів розкрили максимуми (піки) та мінімуми (спади), що відображено на діаграмі (рис. 4).

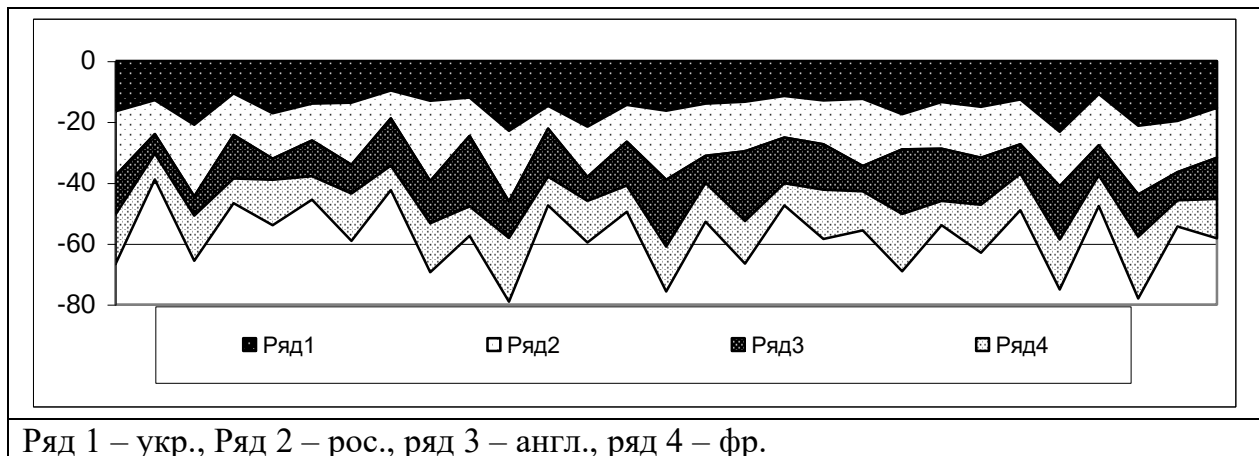

Рис. 4.

Параметри амплітуди, за умов експерименту, обернено пропорційні силі звуку, цифри в тексті подаються зі знаком “мінус”.

Максимальні амплітуди локалізовано на найгучнішому голосному [А]: укр. -10,6 “як”, -9,7 “поховайте”; рос. -9,1 “как”, -7,5 “Україне”; англ. -6,3 “I”, -7,8 “Ukraine”; фр. -7,2 “quand”, -8,7 “plaines”.

Мінімальні амплітуди фіксуються на глухому зімкненому [Т]: укр. -21,6 “то”, -22,9 “поховайте”; рос. -23,6 “похороните”; англ. -23,1 “let”; фр. -21 “enterrez-moi”.

Параметри амплітуди свідчать, що у звукових текстах зафіксовано 14 піків гучності, які співвідносяться з ядром складу – голосними, та 14 спадів – з периферією складу.

В експерименті виявлено, що піки та спади амплітуд мають характер контрастний (**К**) з великою різницею в показниках амплітуд і співвідносяться з сегментами, в яких групуються голосні та глухі приголосні з незначною гучністю, та неконтрастний (**Н**) з невеликою різницею в показниках амплітуд і визначають сегменти з сонантами та голосними – звуками, що мають значну гучність.

В українському мовленні контрастні параметри амплітуди **К**: 1 – 5, 8 – 13, 21 – 22, 27 – 28, наприклад, “поховайте”; неконтрастні параметри **Н**: 6 – 7, 14 – 20, 23 – 26, у тексті це слова / словосполучення: “умру”, “мене на могилі”.

В російському мовленні контрастні параметри амплітуд **К**: 1 – 3, 7 – 15, 19 – 22, 27 – 28, наприклад, “как”, “похороните”; неконтрастні параметри **Н**: 4 – 6, 16 – 18, 23 – 26, наприклад: “умру”, “На Україні милой”.

В англійському мовленні піки та спади мають показники – **К**: 1 – 11, 17 – 19, що співвідносяться з акустичною реалізацією “let me”, та **Н**: 12 – 16, 20 – 28 зі сегментами “buried”, “my beloved”.

У французькому мовленні – **К**: 1 – 14, 18 – 22, 26 – 28 пов’язано зі словами / словосполучення: “enterrez-moi”, “nos plaines”; **Н**: 15 – 17, 23 – 25 “Au milieu de nos”.

Чергування у мовленні підйомів та спадів гучності створює ритм **на рівні інтенсивності звуків**, відмінний у різних мовах.

5. В експерименті проведено співставлення параметрів тривалості 14-складників в оригіналі та перекладах зі значеннями амплітуд, дані яких представлено на діаграмі (рис.5). На осі ординат позначено тривалість (ліворуч) та амплітуда (праворуч), на осі абсцис – мови: 1 – укр., 2 – рос., 3 – англ., 4 – фр. Ряд 1 – амплітуда; ряд 2 – тривалість.

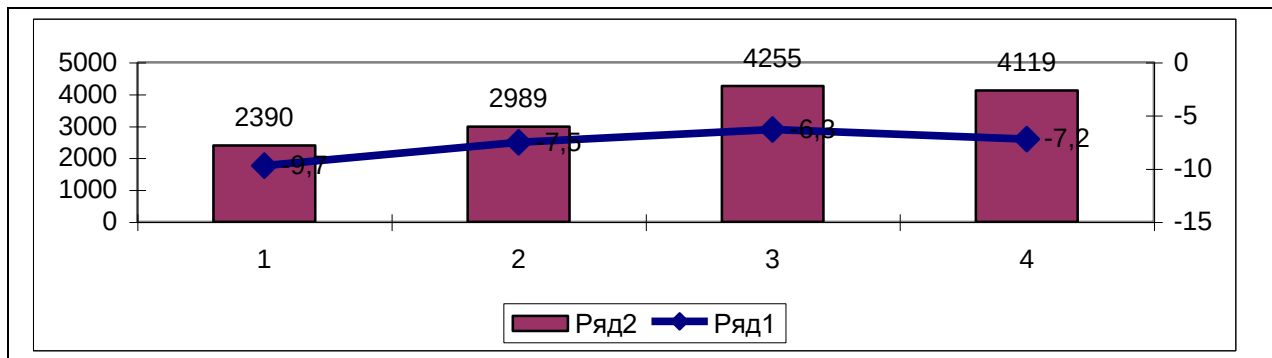

Рис. 5.

В усіх текстах встановлено кореляцію тривалості та амплітуди 14-складника – більша тривалість – менша амплітуда.

Дані експерименту вказують на те, що акустична параметрія компонентів 14-складника розкриває кореляційні відношення: 1) більша тривалість 8-складового рядка корелює з більшими значеннями амплітуди рядка (рис. 5); 2) у 6-складовому рядку корелюють менша тривалість та менші значення амплітуди рядка (рис. 6).

На осі ординат позначено тривалість (ліворуч) та амплітуда (праворуч), на осі абсцис – мови: 1 – *укр.*, 2 – *рос.*, 3 – *англ.*, 4 – *фр.* Ряд 1 – амплітуда; ряд 2 – тривалість.

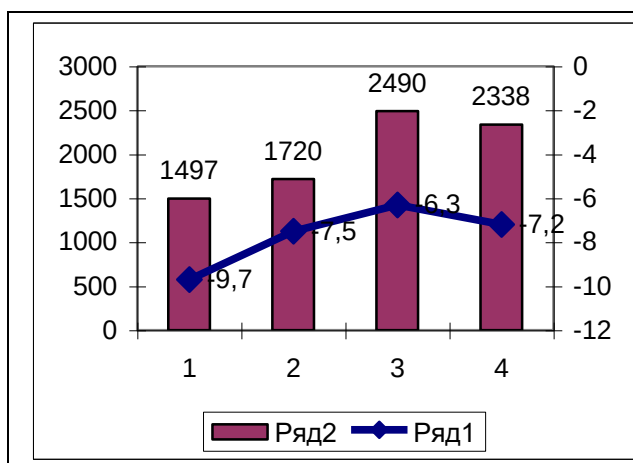

Рис. 5.

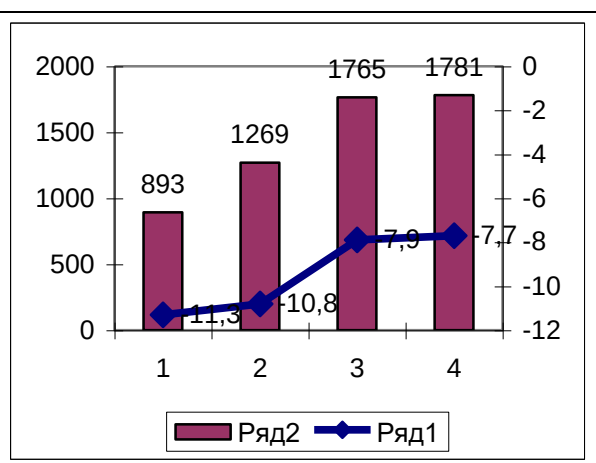

Рис. 6.

Висновки.

1. За програмою фонетичного експерименту розкрито динаміку формування мовленнєвого ритму на рівнях: поетичних текстів, строф, віршованих рядків та їх компонентів, складових періодів, міжстрофічних, міжрядкових пауз.
2. Акустичні параметри – тривалість, амплітуда інтенсивності звучання – оригіналу і перекладів дали підстави з'ясувати узагальнюючі і специфічні риси вербальної ритмізації.
3. Візуально акустичні картини демонструють феномен безперервно-дискретної структури мовленнєвого потоку звукової реалізації Шевченкового твору “Заповіт” та його перекладів на російську, англійську, французьку мови.
4. Ідентичність середньої тривалості звукових сегментів, міжстрофічних і міжрядкових пауз свідчить про універсальність ритму мовлення, який базується на загальнолюдському характері біомеханічного мовно-дихального апарату людини.

5. Встановлено кореляційні відносини між звуковими сегментами та паузами: збільшені значення тривалості звучання обумовлюють максимальну паузу, мінімальна тривалість та невеликі паузи співвідносяться з незначною тривалістю наступного звукового сегмента.
6. Зафіксовано варіанти тривалості звукових подій у мовленнєвих континуумах, які обумовлені специфікою артикуляторно-акустичної бази кожної мови, що виявляється в тонкощах структурування звукової матерії.
7. На засадах “золотого перетину” експериментально встановлено взаємодію звучання і змісту, визначено високий рівень ритмічного структурування Шевченкового твору, що вплинуло на оптимальніші варіанти звукової гармонізації перекладів, в яких на тлі еквілінеарності та еквіметричності додержано засобами відповідної мови принцип еквіритмічності.
8. Новітні комп’ютерні технології дають змогу перекладачам і дослідникам текстів виходити на звукові, візуальні, параметричні спостереження за оригіналом твору і його перекладами, розширюють можливості сучасних поетів співставляти варіанти своїх версифікацій на звуковому, складоритмічному рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Щерба Л.В. Опыты лингвистического толкования стихотворений // Избранные работы по русскому языку. – М.: Учпедгиз, 1957. – С. 26- 45; 97 -110.
2. Златоустова Л.В. О ритмических структурах поэтических и прозаических текстах // Звуковой строй языка. – М.: Наука, 1979. – С. 109-114.
3. Бураго С.Б. Мелодия стиха. (Мир. Человек. Язык. Поэзия) – К.: Collegium, 1999. – 350 с.
4. Красноперова М.А. Основы реконструктивного моделирования стихосложения (на материале ритмики русского стиха). – СПб.: СПбГУ, 2000. – 237 с.
5. Венцов А.В., Касевич В.Б. Проблемы восприятия речи. – СПб.: Изд-во СПб ун-та, 2003. – 232 с.
6. Сидоренко Г.К. Ритміка Шевченка. – К.: Вид-во КДУ, 1967. – 184 с.
7. Костенко Н.В. Українське віршування ХХ століття. –К.: Либідь, 1993. – 232 с.
8. Чамата Н.П. Ритміка Т.Г. Шевченка. – К.: Наук. думка, 1974. – 175 с.
9. Бунчук Б.І. Віршування Івана Франка. – Чернівці: Рута, 2000. – 307 с.
10. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – 424 с.
11. Рильський М.Т. Проблеми художнього перекладу // Зібрання творів у двадцяти томах. –Т.16. –К.: Наук. думка, 1987. – С. 280.; Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы). –М.: Высш. школа, 1983. –303 с.; Коптілов В.В. Першотвір і переклад. –К.: Дніпро, 1972. –215 с.; Левый Иржи. Искусство перевода. –М.:Прогресс, 1974. –396 с.
12. Потапова Р.К., Потапов В.В. Фонетика и фонология на стыке веков: идеи, проблемы, решения // ВЯ. – 2000. – № 4. –С. 3- 25.; Славянский стих: Лингвистическая и прикладная поэтика: Материалы международной конференции. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 416 с.
13. Шевченко Тарас. Повне зібрання творів: У 12 т. – К.: Наук. думка, 1989. – Т. 1. – С. 268.
14. Шевченко Т. “Заповіт” мовами народів світу / Упоряд. Б.В.Хоменко. – К.: Наук. думка, 1989.
15. Азарова Л.Є. Складні слова в українській мові: структура, семантика, концепція “золотої” пропорції. – Вінниця: Універсум-Вінниця, 2000. – 222 с.; Гринбаум О.Н. Гармония строфического ритма в эстетико-формальном измерении (на материале «Онегинской строфы» и русского сонета). – СПб.: Изд-во СПб ун-та, 2000. – 160 с.; Омеляшко Р.А. Витоки Шевченкового 14-складового вірша // Слово і час. 1989. – № 6.; Стахов А.П. Код золотой пропорции. – М.: Радио и связь, 1984 – 151 с.; Церетели Г.В. Метр и ритм в поэзии Руставели и вопросы сравнительной версификации // Контекст – 73. – М.: Наука, 1974.; Шевелев И.Ш., Марутаев М.А., Шмелев И.П. Золотое сечение: Три взгляда на природу гармонии. – М.: Стройиздат, 1990. – 343 с.

ТОЛСТОВА О.Л.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ АНАЛІЗУ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТОМ „ОЮ” (НА МАТЕРІАЛІ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ).

Постановка загальної проблеми. Вивчення фразеологізмів в рамках когнітивної лінгвістики є порівняно новим напрямком досліджень. Таке дослідження є можливим, оскільки за допомогою фразеологізмів ми концептуалізуємо абстрактні одиниці на базі конкретних, тому більшість стійких відтворюваних сполук базується на метафорі та

метонімії. Беззаперечним внеском когнітивної лінгвістики у фразеологічні студії, як відмічає іспанський дослідник А. Бертран, є можливість розглядати фразеологізми не як широкий гетерогенний набір певних довільних єдностей, а, навпаки, як результат дії когерентної системи утворення, що базується на спільних когнітивних принципах [9:43].

Фразеологізми фіксують в мові певні компоненти ментально-психонетичного комплексу та передають найтонші відтінки душевних переживань, збагачуючи сказане національним колоритом. Соматична фразеологія займає важливе місце у фразеології іспанської мови. Тут проявляється закономірність будь-якої фразеологічної системи незалежно від лінгвотипологічної приналежності даної мови [5:63]. Схожість соматичних фразеологізмів свідчить про певну спільність асоціативно-образного мислення представників різних мовних картин світу, яка проявляється у наявності спільних логіко-фразеологічних ідей. Фразеологізми зі стрижневим компонентом – соматизмом – складають один із багаточисельних рядів усіх тематичних груп.

Предметом аналізу даної статті є ідіоматичні вирази, що містять компоненти “оjo” та “ojos”, за допомогою трьох когнітивних механізмів: конвенційні знання, концептуальні метафори та метонімії, які є ключовими мотиваційними елементами переважної більшості фразеологізмів.

Актуальність дослідження полягає у використанні нових підходів до аналізу фразеологічної номінації в розрізі явища мотивації. Теоретичним підґрунтям даної статті стали лінгвокогнітивні концепції Дж.Лакоффа та М. Джонсона, Л. Гусенса, розробки лінгвістичної семантики, значний доробок фразеологічних студій лінгвістики.

Найбільш представленими у фразеологічному фонді багатьох мов є органи сприйняття та органи мовлення. Серед органів сприйняття світу найбільш функціональним є око, що простежується на прикладі фразеологічного масиву іспанської мови зокрема. Серед соматичних зворотів одними з найбільш численних є фраземи з компонентами ojo та ojos (Іспансько-російський фразеологічний словник нараховує близько 250 одиниць). Для порівняння: фразеологізми з соматизмами nariz (50), oreja (40), lengua (60). Численність соматичних зворотів у фразеологічному фонді іспанської мови збільшує міру достовірності результатів їхнього когнітивного аналізу. Не випадково дослідники підкреслюють виняткову роль у житті людини органів відчуттів, „через які відбувається процес пізнання навколишнього світу, і тих органів, за допомогою яких здійснюються найрізноманітніші дії і процеси.” [6:102-103]. Оскільки 80% інформації людина отримує через очі, вони вважаються досить важливим органом.

Значення фразеологізмів в багатьох випадках можна вивести зі значення його складників, оскільки всі ми поділяємо практично ті самі конвенційні знання про частини нашого тіла [10:54]. Під конвенційними знаннями ми розуміємо всю інформацію, яку люди мають про світ, що їх оточує. Вона в багатьох випадках є підсвідомою, оскільки свідомо не пригадуються під час розмови. Як зазначає Лакофф, люди мають в пам'яті великі сітки конвенційних образів, уявлень про світ, що їх оточує. Ці образи полегшують сприйняття існуючих в мові фразеологізмів та слугують базою для створення нових [13:446]. Так люди поділяють спільне конвенційне уявлення про форму, розмір, колір, функції очей тощо. Спосіб у який ми концептуалізуємо очі знаходить своє вираження у мові, і в ідіоматичних виразах зокрема. Так існує значна кількість фразеологізмів, що описують розмір, форму очей: *ojos de sapo*, *ojos de pulga*, *ojos de pitiminí*, *ojos de lechuga*.

З очима пов'язано багато забобонних уявлень, наприклад, віра в те, що хтось може мати „погане око”: *tener uno malos ojos*; *tener mal de ojo*. Крім того, очі є дуже виразною частиною тіла, за допомогою очей змінюється вираз обличчя, тому нерідко їх наділяють великою силою, що відображається і у фразеологічних одиницях (*matar a uno con los*

ojos, el ojo del amo engorda al caballo). Крім того, слід відмітити існування наївно-анатомічного уявлення про здатність очей випромінювати світло, що стає експресивним позначенням психоемоційних, рідше фізіологічних станів людини, залежно від конотації дієслів чи спектра знаків вогню світла [5:95]: *echar (або soltar) chispas por los ojos, encadilársele (або encendérsele) los ojos a uno, despedir (або echar, lanzar) fuego por los ojos*.

Гіперболізація змісту сполучень зумовлює фразеологічне значення крайньої міри, кількості: *hasta los ojos, empeñado (або entrampado) hasta los ojos, enamorarse hasta los ojos, estoy hasta los ojos*. Цікаво, що окрім соматизму *ojos* для вираження крайньої міри використовується багато інших соматизмів: *hasta los pelos, hasta el cuello, hasta las uñas, hasta las cejas, hasta las narices, hasta las orejas, hasta el codo*.

Для багатьох фразеологізмів є характерним називати певні стани за допомогою їхніх зовнішніх проявів; жести та гримаси, що відображають певні реакції людей, часто отримують словесне вираження. Так, зокрема, відомо, що для стану шоку, переляку, жаху є характерними занадто широко розкриті очі [8:218-219]. Звідси фразеологізм: *con los ojos fuera de las órbitas* (з широко розкритими очима від жаху). Також, як зазначає А.Штангль, – погляд, що ухиляється означає „непевненість через боязливість, занадто велику скромність чи сором'язливість, певне почуття вини.” [8:222]. Відображення цього ми бачимо у наступних фразеологічних одиницях: *bajar uno los ojos, no levantar uno los ojos (del suelo)*. До даної групи ми можемо також віднести фразеологізми зі значенням плакати: *arrasársele (або rasársele) a uno los ojos de (або en) agua (або lágrimas), llorar uno con ambos (або entrambos) ojos, llorar con un ojo, no aguarle el ojo a uno, no secársele los ojos, secársele los ojos a uno, volvérselo los ojos agua*. Такі жестомімічні й ширше моторно-кінетичні фразеологізми, що передають внутрішні переживання, стани людини, дослідники вважають метонімізмами [7:108]. Однак, як відмічає О.Селіванова, „залежно від контексту та внутрішньої форми зі значенням означені звороти характеризуються різною мотиваційною природою [5:35].

Партонім *оjo* також асоціюється з процесом сну та пробудження: *cerrar uno los ojos, dormir uno con los ojos abiertos (con un ojo abierto y el otro cerrado), dormir uno con un solo ojo, dormir uno los ojos, no pegar (el, un) ojo (los ojos) pegar un ojo*.

Найбільш розповсюдженими концептуальними метоніміями, що служать мотивацією для багатьох фразеологізмів з соматизмом „*ojo/s*” є наступні:

• OJOS POR MIRADA.

У фразеологізмах з соматизмом „*ojo/s*” найуживанішим є значення зорового сприйняття, тобто концептуальна метонімія OJOS POR MIRADA: *poner ojo uno, poner uno los ojos en blanco, pasarle a uno una cosa por los ojos, pasar los ojos por encima, pasar los ojos por una cosa, ojos de basilisco, ojos de loco, ojos de besugo, ojos de carnero, no levantar uno los ojos (del suelo), meter el ojo, llevar(se) una cosa los ojos, alzar (levantar) los ojos al cielo, alegrársele los ojos a uno, con los ojos puestos sobre una cosa, con los ojos en blanco, volver los ojos a una parte, volver los ojos a uno, ver con un ojo una cosa, torcer los ojos, echar los ojos (encima), echar (un) ojo, tenerle el ojo encima a uno*.

Слід відмітити, що досить часто у фразеологізмах ми можемо спостерігати поєднання та взаємодію метафори та метонімії, феномен який Л. Гусенс назвав метафтономія (metaphtonymy) [11:336]. Наприклад, фразеологізми вмотивовані концептуальною метонімією OJOS POR MIRADA часто поєднуються з метафоричним предикативним супровідником. Як зазначає О. Селіванова – суб'єктна, об'єктна або інструментивна позиції соматизму *оjo* зумовлюють перенесення буквального змісту його предикативних супровідників як знаків людської поведінки, фізичних дій, станів на сферу специфіки зорового сприйняття на сферу специфіки зорового сприйняття [5:95]:

dejar ir los ojos por una cosa, clavar (або enclavar) uno los ojos en uno, en una cosa, clavar los ojos en el suelo, hablar con los ojos, comerse (або devorar, tragarse) con los ojos a uno, una cosa, beber(se) con los ojos a uno, a una cosa.

• OJOS POR PERSONA.

Існує досить велика кількість соматизмів, що використовуються в ролі символу людини в цілому. Так, у фразеосистемі іспанської мови наявні концептуальні метафори CABEZA POR PERSONA, CARA POR PERSONA, CORAZÓN POR PERSONA, тощо. Очі теж можуть виступати символом людини в цілому: *robar a ojos vistas, a ojos vistas, asomar uno el ojo, el ojo derecho, delante de los ojos, en los ojos, desengañarse uno por su propio ojo, desmerecer ante los ojos de uno, no tener uno a donde (або a quien) volver los ojos ver por los ojos de uno, no ver más que por su(s) ojo(s), ver con sus ojos; ver con los ojos de la cara; ver por su propio ojo, dichosos los ojos que te (le) ven, estar una cosa tan en los ojos, con estos ojos que se ha de comer (de tragar) la tierra, no creer a sus ojos, más valen (ven) cuatro ojos que dos.*

• OJOS POR HABILIDADES.

Фраземи з компонентом *ojo/s* позначають крім спектру зорового сприйняття, спостережливість, знання, правильну оцінку дійсності, досвідченість, кмітливість. Існує певна кількість *[no] tener ojo para una cosa, no saber uno donde tiene los ojos, donde pone el ojo pone la bala (або la piedra), ojo clínico, ojos de lince, abierto de ojos, tener buen ojo, tener los ojos en el cogote, tener ojo de zahorí, tener ojo uno.*

• OJOS POR ATENCIÓN.

Дана концептуальна метафора є близькою до метафори OJOS POR MIRADA. Увага асоціюється, в першу чергу, із зоровим сприйняттям: *¡mucho ojo, que la vista engaña! ¡abre el (або mucho) ojo (, que asan carne)!, ¡ojo al Cristo, que es de plata!, ¡ojo alerta!, ¡ojo avisor!, ¡mucho ojo!, abrir un ojo de a cuarta (або de a palma, de a tercia); abrir un ojo como una puerta cochera, andar (або estar) uno con ojo (або con cien ojos), dormir uno con un solo ojo, despabilar(se) uno los ojos con mucho ojo, andar(se) (або estar) con ojo (або con cien ojos), avivar los ojos andar con ojo alerta; tener el ojo alerta, limpiarse los ojos, estar con cada ojo como un farol, estar ojo al Cristo con, enfilar bien el ojo, ojo a la margen, ser todo ojos uno (або volverse todo ojos), poner (el) ojo a uno, a una cosa, traer al ojo, tener el ojo puesto a uno, a una cosa.*

Доволі поширеним типом зв'язків при творенні вторинного значення у фразеологізмів є міжконцептуальний, що ґрунтується на поєднанні двох концептів або концептосфер, одна з яких позначає власний знак-фразеологізм на позначення фрагмента іншої [5:23]. У традиційній фразеології даний тип розглядається як метафоризація первинного змісту. Можемо виділити наступні найбільш поширені концептуальні метафори:

• OJOS SON ALGO VALIOSO.

Метафоричні компоненти у зворотах представляють уподібнення у свідомості компонента *ojo(s)* до предмета, який є найбільшою цінністю людини. Одне з можливих пояснень цього є те, що в багатьох культурах обереги-амулети від пристріту виготовляли у вигляді ока із коштовного каміння, тому такі очі треба було берегти [2:134]: *¡primero doy el ojo derecho!; ¡primero un ojo de la cara!; primero me saltan un ojo! estimar sobre los ojos una cosa, como (a) los ojos de la cara, dar un ojo de la cara por una cosa, costar un ojo (los ojos) de la cara, ¡ni por un ojo de la cara! por un ojo de la cara, valer un ojo de la cara, poner encima de (або sobre) los ojos una cosa.* В багатьох мовах око/очі використовуються для позначення життя, це, перш за все біблійний вираз *ojo por ojo (diente por diente)*. Інші приклади: *valer un ojo de la cara, poner encima de (або sobre) los ojos una cosa.*

• OJOS SON CONTENEDORES.

Це є найбільш загальна концептуальна метафора, на її основі ми можемо виділити більш специфічні метафори: OJOS SON CONTENEDORES PARA INTENCIONES, OJOS SON CONTENEDORES PARA EMOCIONES (*entrarle por el ojo (derecho) uno, una cosa; no llenar el ojo, henchirle (або llenarle) el ojo a uno*) OJOS SON CONTENEDORES PARA LA VISTA (*llenar uno antes el ojo que la barriga, dar en ojo, dar en (або entrarse por) los ojos una cosa*).

• MIRAR ES RECONOCER.

В уявленні людини, прагнення змусити когось усвідомив певну річ, пов'язане з наочною демонстрацією, щоб усвідомити людина має побачити. Тому досить велика кількість фразеологізмів, створених на базі концептуальної метонімії MIRAR ES RECONOCER: *mirar (або ver) una cosa con los ojos del alma, con los ojos cerrados, abrirse los ojos a uno, abrir uno el ojo, ¿con qué ojos lo has mirado?; ¿de qué te sirven los ojos?, vendarse uno los ojos, venderle los ojos a uno, tener uno ojos y no ver; tener ojos de adorno; tener los ojos a componer, tener cerrados los ojos*.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, ми здійснили спробу когнітивного аналізу мотиваційної бази стійких відтворюваних сполук іспанської мови з компонентом „*ojo/s*”. Проведене нами дослідження засвідчує, що фразеологізми з партонімом „*ojo/s*” позначають крім спектру зорового сприйняття, спостережливість, уважність, кмітливність, ряд людських переживань; око є символом людини в цілому, найбільшої цінності. Безперечно, наше дослідження не можна вважати вичерпним, оскільки фразеологізми ілюструють нестандартність мислення народу, і тому, в перспективі, мають бути дослідженими не лише в когнітивному, а й в етнокультурному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данилов В.С., Куницкая Н.В. Образование соматических фразеологизмов а основе семантических сдвигов составляющих компонентов//Современные проблемы романистики: функциональная семантика. Т. 1. Калинин, 1986. – С. 83-85. 2. Маслова В.А. Лингвокультурология – М., 2001. – С. 134. 3. Миронова Л.А. Семантическая характеристика соматического компонента в украинских фразеологизмах. // <http://www.rusnauka.com/Belgorod/Filology/20.html> 4. Селиванова Е.А. Когнитивная ономазиология (монография). – К.: Издательство Украинского фотосоциологического центра, 2000. – С. 149-150. 5.Селиванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): Монографія. – К. -Черкаси: Брама, 2004. 6. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови. – К., 1973. – С. 102-103. 7. Ужченко В.Д., Авксентьев Л.Г. Українська фразеологія. – Харків, 1990. 8. Штангль А. Язык тела. Познание людей в профессиональной и обыденной жизни // Курс практической психологии или как научиться добиваться успеха: Учебное пособие для высшего управленческого персонала/ Автор-сост. Р.Р. Кашапов. – Ижевск.: Изд-во Удм. ун-та, 1996. – С. 218 – 223. 9. Bertrán A.P. El miedo en las unidades frseológicas: enfoque interlinguistico. // http://elies.rediris.es/Language_Design/LD3/pamies-inesta.pdf 10.Bílcová I. Czech and English Idioms of Body Parts: A View from Cognitive Semantics. University of Glasgo, 2000. – P. 3 – 99. 11. Goossens L. Metaphtonymy: the Interaction of Metaphor and Metonymy in Expressions for Linguistic Action // Cognitive Linguistics, vol. 1(3), 1990. – P. 323-340. 12.Hock H. H.. Principles of Historical Linguistics. Berlin: Mouton de Gruyter, 1986. 13.Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things. Chicago: University of Chicago Press, 1987.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Испанско-русский фразеологический словарь: 30 000 фразеологических единиц /Э.И. Левинтова, Е.М.Вольф, Н.А.Мовшович, И.А.Будницкая; Под ред. Э.И.Левинтовой. – М. Рус. яз., 1985. – С.101-109.

ПРИЧИНИ ЗАСТОСУВАННЯ ЕКСПЛІКАЦІЇ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ НАПРЯМКУ ПЕРЕКЛАДУ

Експлікація – це спосіб перекладу, внаслідок якого у цільовій мові з'являються додаткові семи, так само, як і лексичні мовні одиниці. Експлікація – перекладацька універсалія, яку В. Комісаров назвав лексико-граматичною трансформацією – коли лексична одиниця мови оригіналу замінюється словосполученням у перекладі, що виводить приховане, імпліцитне на поверхню, експлікує сказане [Комиссаров 1990, 185].

Проте експлікація – явище набагато ширше, ніж власне вищезгадана трансформація – перетворення, за допомогою якого можна здійснити перехід від одиниць оригіналу до одиниць перекладу. Інакше кажучи, це – міжмовна операція, в результаті якої відбуваються структурно-лексичні зміни на різних мовних рівнях. Експлікація може проявлятися у вигляді граматичних, лексичних та лексико-семантичних трансформацій, таких, як додавання, прагматична адаптація, описовий переклад, уточнення, конкретизація тощо. Можна сказати, що експлікація – це свого роду декомпресія, коли за рахунок збільшення смислових компонентів з'являється додаткова інформація у поверхневій структурі речення перекладу. Швейцер О. характеризує експлікацію таким чином – це „тенденція природних мов відкрито виражати семантичні компоненти” [Швейцер 1973, 275].

Особливої уваги перекладача заслуговує те, що собою являє оригінал, наскільки імпліцитність є його важливою характеристикою. Якщо це – художня проза, то які жанрово-стилістичні особливості має текст, що розглядається? Також не можна лишати повз уваги й те, до якої епохи належить текст, часові рамки й звідси особливості написання художньої прози, особливості та вимоги до неї.

Імпліцитність у художньому тексті може виконувати певну роль, і її доречність залежить від тієї ролі, яку вона виконує в даному тексті. Вона може бути: природною (загальновідомим фактом - *common knowledge* – притаманною стилю та жанру, до яких належить даний текст) та індивідуальною (свідомим авторським „почерком”). У такому випадку окрема її функція і має свій прояв у застосуванні певного художнього прийому.

Необхідність забезпечити адекватне розуміння повідомлення для реципієнта може іноді змусити перекладача вдаватися до заміни незрозумілого йому елементу вихідного повідомлення на додаткову інформацію, що її автор мав на увазі в оригіналі і що була досить зрозумілою для реципієнта оригіналу. Отже, імпліцитна інформація в оригіналі стає експліцитною в перекладі з ряду причин, що будуть розглянуті у цій статті.

Експлікація – явище досить багатогранне і стосується всіх мовних рівнів – і структурних і смислових. Отже, розглянемо цей феномен на рівні граматичному, лексичному, семантичному, стилістичному та прагматичному.

Грамматика – це своєрідний „скелет” мови, що на ньому будуються „цеглинки змісту”, як висловився В.Комісаров [Комиссаров 1999]. Експлікація на цьому рівні не тільки має місце, а й відіграє надзвичайно важливу роль та знаходить своє вираження у лексичній передачі граматично імпліцитних форм. Передусім, це морфологічні та синтаксичні труднощі, які ми пов'язуємо з розбіжностями граматичних систем вихідної та цільової мов, і які, як наголошує Бархударов Л., „в жодному разі не можна перебільшувати” [Бархударов 1975]. Особливості будови англійської мови, а саме словотвірні особливості англійської мови, зумовлюють неявне позначення тих чи інших істот або предметів, зокрема, віддієслівними іменниками на позначення виконувача дії із суфіксом – **er**, наприклад: *advertiser* – той, хто подає оголошення [Корунець 1999, 383].

Це явище відразу ж тягне за собою іншу граматичну причину експлікації – синтетичне вираження категорії роду мови оригіналу, оскільки стаття виконувача дії незрозуміла без додаткового уточнення. Сюди також належать назви професій і деякі назви із широким значенням: *'Who else had a key to the back door , then?' barked the **cook*** [Rowling J.K.8] = *А в кого ж ще були ключі од задніх дверей? – гаркнула куховарка* [Переклад В.Морозова та С.Андрухович, 8]. Конверсія – інший вид словотвору, що теж спричинює імпліцитність вираження значення і тому потребує додавання: *'No. But I suppose one could **hammer** it or melt it'* [Tolkien - 1. 1993, 80] = *Ні. Але невже ж не можна його розплавити чи розплющити молотом?* [Переклад Немірової Л., 71]. Скорочення та аббревіатури також можна трактувати певними імпліцитними елементами, що потребують експлікації, наприклад: *Translation from Elvish, by **B.B.*** [Tolkien - 3 1993, 320] – *Переклад з ельфійської Більбо Торбинса* [Переклад Немірової Л., 247].

Відсутність певних англійських граматичних форм в українській мові змушує перекладача вдаватися до заповнення „пробілів” та їх заміни лексико-граматичними компонентами. Наприклад, відсутність артиклів доводиться іноді компенсувати певними уточненнями відповідно до контексту: *A **hobbit** waded out into the water and back* [Tolkien -2, 12] – *Хтось із гобітів спускався до води* [Переклад Немірової Л., 10]. Герундій не має сталих відповідників в українській мові, тому доводиться дотримуватися тієї самої стратегії, що й у випадку з артиклями: *...’but who has heard of a horse of the Mark **being given to a Dwarf?*** [Tolkien -2, 39] = *Але ж хіба це можливо, щоб на роханських скакунах гарцювали гноми?* [Переклад Немірової Л., 30]. Абсолютні дієприкметникові конструкції перекладач теж мусить експлікувати у цільовій мові: *Only Legolas still stepped as lightly as ever, **his feet hardly seeming to press the grass...*** [Tolkien -2, 25] = *Лише Леголас біг так само легко, ледве торкаючись трави, і пружні стебла за ним одразу ж розпрямлялися* [Толкієн -2,19].

Синтаксичні особливості експлікації нас цікавлять передусім у контексті саме семантики, бо імпліцитність у перекладі передається (як уже було зазначено вище) за рахунок появи додаткових сем. Так, Нікітін М. розглядає поняття експлікації в контексті семантичного синтаксису як мисленнєву дію [Нікітін 1988]. У цьому аспекті синтаксису, як правило, вважається, що речення – це складні знаки або назви ситуації. При цьому саму ситуацію можна розуміти досить в широкому сенсі: як будь-який денотат синтаксичних одиниць. У тому же широкому сенсі йдеться про події, факти, стан речей: *'Let me see, **what is today?*** (202) = *Стривайте, а який сьогодні день?* [Переклад Немірової Л., 148]. Такий вид експлікації можна назвати ситуативним.

Перекладача може цікавити виключно той факт, що імпліцитно виражену ситуацію можна „розшифрувати” цільовою мовою, як наприклад, у перекладі речення, що наводиться нижче, з „Володаря перснів”: *'Do you remember **the birds?*** [Tolkien – 2, 6]’ = *Пам’ятаєте, як шпигували за нами птахи?’* [Переклад Немірової Л., 9].

Мова володіє потужними ресурсами для вираження тих чи інших думок, а також досягнення компактності мовлення. Тому вищенаведений приклад ілюструє, як у мові оригіналу одним словом можна приховати цілу ситуацію.

Потреба у синтаксичних перебудовах нерідко виникає тоді, коли в оригіналі має місце інверсія (речення зі зворотнім порядком слів). Вона викликана стилістичними чи смисловими вимогами:

***Hardy is the race** of Elendil!* [Tolkien -2, 35] = *Недарма вважають славетним рід Еленділа* [Толкієн -2, 27].

Семантика імпліцитного спричинена потребою відображення позамовної ситуації в реченні. Тімшина С. здійснює аналіз досліджень, пов’язаних із різноманітними формами передачі імпліцитного змісту при перекладі, що відбивають як загальні особливості

мовно-розумового процесу, так і специфіку іменного та дієслівного означування у мовах, що порівнюються [Тімшина 1997, 16]

Імпліцитність може охоплювати різноманітні семантично-синтаксичні елементи англійського речення: суб'єкт, предикат, різноманітні модифікатори, якісні ознаки [Там само], синтагми, члени речення (що ми називаємо еліпсами):

*'Too thin and drawn he is', he muttered. **Not right** for a hobbit'.* [Tolkien – 2, 322] = *Та як же він охляв! Хіба годиться порядному гобіту мати такий вигляд?* [Переклад Немірової Л., 236].

Еліпс відтворюється однозначно, а імплікація має варіативну інтерпретацію. В авторському мовленні еліпс надає змогу уникнути повторення і тому є мовною універсалією, він стилістично маркований та може зустрічатися в деяких стійких зворотах:

Beg your pardon; Told you so; Don't know what to say; Had a good time? Want a cigarette? Doesn't matter; Looks like rain i m.ð.

У перекладі імпліцитність вихідного речення не завжди зберігається. Часто виникає необхідність експлікації як суб'єкта, так й інших членів речення. Експлікація імпліцитного суб'єкта характерна при трансформуванні односкладних називних речень у дієслівні [Тімшина, там само, 17]:

*'**Dark tidings**', said Théoden, 'yet not at all unguessed'.* [Tolkien – 3, 74] = *Страшні звістки приніс ти нам, - сказав Теоден, - однак не всі вони несподівані* [Переклад Немірової Л.].

Імпліцитний в англійській мові локатив часто набуває експліцитного відображення в українському перекладі, причому в українській мові існують випадки як обов'язкової, так і необов'язкової експлікації:

*'**There lies the Gap of Rohan**', said Gandalf* [Tolkien -2, 127] = *У тому напрямку – Ворота Рохану, - сказав Гандальф* [переклад Немірової Л. 95].

Рамками еліпса слугує мікроконтекст, але не обов'язково в межах одного речення. Текстовій імплікації та підтексту притаманна варіативність, неоднозначність відтворення, наприклад:

*'**Now then!**' said Ugluk. 'None of that!' Hold your tongues. **No talk** to one another* [Tolkien –2, 52] = *Заткни йому пельку. – рывкнув Углюк. – Притримай язика, не смійте базікати!* [Толкієн -2, 40].

Як відомо, у словесних знаків легко розвивається багатозначність [Нікітін, 1988]. Багато слів мають не одне, а кілька закріплених за ними в узусі значень. Чим частотніше слово у мовленні, тим більше підстав очікувати від нього розгорнутої полісемії. Багатозначність найчастіше вживаних в англійській мові слів також змушує перекладача вдаватися до додаткового уточнення, про що йдеться. Ці слова, як правило древні, короткі, мають стійку сполучуваність – *stuff, creature, story, thing* і перекладаються за допомогою застосування прийомів як конкретизації, так і додавання:

...but I still got to explain things to those that a long way off... [Tolkien – 2, 96] = *...менер треба пояснити сутність справи тим, хто живе далеко...* [Переклад Немірової Л., 73].

Лексичні причини експлікації – це труднощі, що виникають при відтворенні безеквівалентної лексики: реалій, неологізмів, авторських okazіоналізмів, ідіоматичних конструкцій, прислів'їв, тощо:

'Well master, we're in a fix and so mistake', said Sam Gamgee [Tolkien – 2, 255] = Та-ак, пане мій, кепські наші справи, - пробурмотів Сем Гемджі [Переклад Немірової Л., 187].

'The hasty stroke goes oft astray', said Aragorn (Tolkien – 3, 50) = Хто поспішає бити, частіше хибить. [Переклад Немірової Л., 41].

Варто зазначити, що переклад прислів'їв паралельно стосується й прагматичного рівню, оскільки він має стояти на першому місці в ієрархії еквівалентності вихідного повідомлення. Тому цей приклад може ілюструвати й прагматичну адаптацію цільовою мовою.

На прагматичному та стилістичному рівнях експлікування імпліцитного становить особливі труднощі, що передусім зумовлене володінням перекладачем фоновою інформацією. Виноградов В. зазначає, що „прагматичні передумови тексту, ситуація мовленнєвого спілкування, пресупозиції – компоненти висловлювання, що сприяють його осмисленому характеру, імплікації, підтекст, так званий вертикальний контекст, алюзії, символи, каламбури, та решта неявно вираженого, прихованого, додаткового змісту закладені в тексті [Виноградов 2001]. Разом із тим, Арнольд І. зазначає, що „підтекст як текстову категорію не слід плутати або асоціювати з імплікацією, хоча їх досить часто важко розмежувати, оскільки вони є варіантом домислювання або недосказання і часто зустрічаються разом, будучи присутніми в тексті одночасно” і додає: „Вони взаємодіють одне з одним” [Арнольд І. 1982, 85]. Досить важливою спільною рисою як підтексту, так і імплікації є те, що вони викликають у читача емоційне та оцінчне ставлення до того, про що йдеться.

Тропи також можна трактувати носіями імпліцитного значення, що може експлікуватися у перекладі. Якщо тропи мають для людей естетичну цінність, то тому, що вони задають свідомості творче завдання надолужити недоказане. Вони є не просто мовною дією та мовною грою, а знанням світу та творчим зусиллям розуму:

'The trees?' he said. 'Nay? I see the wood as plainly as you do? but that is no deed of mine. [Tolkien – 2, 177] = Невже то вас ліс здивував, але це не примара і не моїх рук справа. [Переклад Немірової Л., 130].

Так званий „подвійний генітив” – стилістичний прийом, що здійснює певний емоційний вплив на реципієнта.

Стилістичні причини експлікації також можна прослідкувати й на вищерозглянутому морфологічному рівні:

There are columns of white and saffron and dawn-rose, Legolas, fluted and twisted into dreamlike forms... [Tolkien – 2, 182] = Леголасе, ти не бачив колон, білих і жовтих, і рожевих, як зоря, не бачив вишуканих фігур, що немов вилинули зі сновидінь... [Переклад Немірової Л., 193].

Порівняння, як зазначає М. Лекомцева, має багату семантику порівнюваних одиниць. Хоча воно спирається на операцію перетинання (відбувається пошук подібних рис), тут спостерігається додаткове явище: додавання ознаки одного елемента іншому (Лекомцева 1983, 173-179), що іноді зумовлює застосування операції його експлікації у перекладі:

'Troubles follow you like crows... [Tolkien – 2, 137] = Біда завжди іде за тобою, як вовк за оленем [Переклад Немірової Л., 101].

Прагматичний потенціал тексту є результатом відбору мовцем змісту повідомлення та способу його мовного вираження. Відповідно до свого комунікативного наміру

мовець підбирає мовні одиниці для передачі інформації, що мають необхідне значення, як предметно-логічне, так і конотативне, а також організовує ці висловлювання таким чином, щоб встановити між ними необхідний смисловий зв'язок, щоб в результаті створений „продукт” (текст) набув певного прагматичного потенціалу – здатність справляти певний комунікативний ефект на реципієнта перекладу. Цей потенціал визначається змістом та формою повідомлення та існує незалежно від автора вихідного тексту. Трапляються випадки, коли прагматика тексту не повністю співпадає з комунікативним наміром оригіналу, коли він „сказав не так, як хотів, чи що хотів”). Прагматичне відношення оригіналу до тексту залежить не лише від власне прагматики тексту, а й від самого реципієнта кінцевого результату перекладу – що він собою уявляє, його фонові знання, попередній досвід, психічний стан тощо. Тому, як правило, перекладач орієнтується на „середньостатистичного” реципієнта:

‘So that is the King of Rohan!’ [Tolkien – 2, 197] = *Ось, значить, який він, ярл Рохану* [Переклад Немірової Л., 144]

Однією з прагматичних причин слід назвати потребу в прагматичній адаптації назв розділів, підрозділів художньої прози:

Flotsam and Jetsam [Tolkien – 2, 198] = *Що можна зловити в каламутній воді* [Переклад Немірової Л., 144].

Під кінець не можна не згадати одну з надзвичайно суттєвих причин експлікації імпліцитного смислу у перекладі – мовна, узуальна причина „пристосування” компонентів (слів, словосполучень, речень) вихідної мови до норм цільової мови:

‘I want a word with you’. [Tolkien – 3, 339] = *Підійди сюди, поговорити треба* [Переклад Немірової Л., 263]. Щодо цієї причини, то варто буде згадати типове для англійської мови семантичне згортання деяких дієслів, що при перекладі зумовлює експлікацію і адаптацію відповідно до норм української мови:

People stared much as he passed [Tolkien – 3, 33] = *Всі, хто йшов назустріч Пінові, виміщали на нього очі* [Переклад Немірової Л., 29] .

Контекст грає вирішальну роль у тому, як розглядати імпліцитне – чи підлягає воно експлікації чи є притаманним для даного „середовища”? Тому, ще однією причиною застосування експлікації імпліцитного у перекладі можна назвати контекстуальну експлікацію, коли саме у певному контексті той чи той елемент речення є імпліцитним і мусить бути уточнений, пояснений чи розширений:

‘Taking in folk off - hand like, and eating extra food, and all that’, said Hob [Tolkien -3, 336] = *Приймати проїжджих, харчуватися не за розкладом... і все таке* [Переклад Немірової Л., 260].

Підсумовуючи сказане, варто зазначити, що проблема експлікування імпліцитного в перекладі є недостатньо вивченою і потребує подальшого дослідження, оскільки вона досить широка та не обмежується одним мовним рівнем, що у свою чергу вимагає комплексного підходу та застосування різних методів перекладознавчого аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Комиссаров В.Н. Теория перевода. – М., 1990; 2. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика. – М., 1973; 3. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. Курс лекций. – М.: ЭТС. – 1999; 4. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода. – М., 1975; 5. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу. – К.,

1986; 6. Rowling J.K. Harry Potter and the Goblet of Fire. – London: Bloomsbury Publishing, 2000; *Ролінг Дж.К.* Гаррі Поттер і Келих Вогню. Переклад з англійської Віктора Морозова та Софії Андрухович. – К.: „А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА”, 2004; 7. Tolkien J.R.R. The lord of the Rings. Part 1. The Fellowship of the Ring. – London: Harper Collins, 1993; *Толкін Дж. Р.Р.* Володар Перснів. Трилогія. Кн.1: Хранителі Персня/Пер. з англ. А.В.Немірової. – Харків: Фоліо, 2003; 8. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения. – М., 1988; 9. Тімишина С.В. До питання імпліцитності при перекладі//Вісник Київ.ун-ту, №26. – К., 1997; 10. Арнольд И.В. Импликация как приём построения текста и предмет филологического изучения//Вопросы языкознания №4. – М., 1982; 11. Лекомцева М.И. Семантическая структура сравнения.//Текст: семантика и структура. – М., 1983.

ТРУБЕНКО І. А.

Київський національний лінгвістичний університет

МЕТОНІМІЯ З ПОГЛЯДУ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ

Метонімія завжди привертала до себе увагу дослідників. Це підтверджується значною кількістю праць як вітчизняних (Н. Д. Арутюнова, О. В. Раєвська, Н. В. Чернікова, М. Г. Араратян), так і зарубіжних лінгвістів (Дж. Лакофф, А. Барселона, Р. Гіббс, Р. де Мендоса та інші). В традиційному плані метонімію розглядали як прояв лексичної багатозначності [2:300], [3:9-11], засіб семантичної деривації [4:82], [5:132-133], образотвору [6:6] і текстотворення [1:5], [7:7]. У рамках сучасної когнітивної парадигми метонімії, порівняно з метафорою, приділяється менше уваги. Вчені, захоплюючись метафорою, присвячують їй стільки публікацій, що здається “метонімію нібито відсунуто на задній план” [1:3]. Недостатня розробка теорії метонімії у когнітивній лінгвістиці спричиняє потребу подальшого дослідження цього явища, в чому і полягає актуальність нашої статті.

Когнітивна лінгвістика, використовуючи засади класичної теорії метафори [8:40] і в тому числі метонімії, по-новому інтерпретує ці явища і визначає їх як “процес чи результат процесу розуміння одного концепту в термінах іншого”. На відміну від метафори, у метонімії процес розуміння одного концепту в термінах іншого відбувається в межах спільної концептосфери [9:215]. Оскільки саме *концептуальна метонімія* знаходиться у фокусі нашого дослідження, мета статті полягає у тому, щоб дати стислий огляд базових понять, якими оперує теорія концептуальної метонімії, а також основних функцій, які метонімія виконує.

Дослідженням концептуальної метонімії займаються провідні лінгвісти [10], [13], [9], [11], [16], [18] та ін., які у своїх працях розглядають метонімію як “одну із базових характеристик когніції” [10:77], як “процес розуміння однієї досвідної концептосфери в термінах іншої в межах спільної концептуальної сфери” [9:215], “ідеалізованої когнітивної моделі” (ІКМ) [10:78] чи “матриці домену” [11:168].

Під *концептосферою* (conceptual domain) розуміють “понятійне поле як цілісну область знань” [10:547]. Щодо терміну “матриця домену” (domain matrix), введеного Р. Ленекером, існують різні підходи до його визначення. Ми будемо притримуватись підходу, запропонованого В. Крофтом, згідно з яким *матриця домену* – “це структура (domain structure), яка складається з базових та абстрактних концептосфер, пов’язаних між собою” [11:165-166]. За Р. Ленекером, базовими концептами виступають: тривимірний простір, колір, запах тощо [12:488]. У В. Крофта базова концептосфера слугує основою для профілюючого концепту тієї частки концептуальної сфери, з якою пов’язаний даний знак [11:167]. Небазові концептосфери належать до абстрактних концептосфер [12:488]. На рис. 1 схематично зображена матриця домену концепту ЛІТЕРИ Т (LETTER T), де малі літери позначають базові концепти, а великі – абстрактні (див. рис. 1).

Метонімію на концептуальному рівні визначають як “процес, який оперує концептами, що належать до однієї концептуальної сфери” [13:41-43], та характеризують за такими параметрами, як механізм формування та відношення між концептосферами.

Когнітологи розглядають механізм формування концептуальної метонімії в таких напрямках. З одного боку, концептуальна метонімія вписується у вже ставший класичним підхід, запропонований в межах теорії концептуальної метафори. Назвемо його підходом двох концептосфер (two-domain approach) [9], [10], [13], [16]. З іншого боку, концептуальна метонімія є об’єктом вивчення в межах теорії концептуальної інтеграції [14], [15]. Назвемо цей підхід – підходом множинних концептосфер.

У рамках *підходу двох концептосфер* концептуальна метонімія розглядається як така, що працює за механізмом, аналогічним механізму формування концептуальної метафори. Як зазначалось вище, різниця полягає у тому, що в метонімії розуміння одного концепту в термінах іншого відбувається в межах спільної концептуальної сфери, натомість як у метафорі концепти належать до різних сфер. У прикладі *She has won his heart* концептуальна метонімія існує у форматі СЕРЦЕ ЗАМІСТЬ КОХАННЯ, тобто серце як місце знаходження людських почуттів метонімічно вживається замість кохання [9:211].

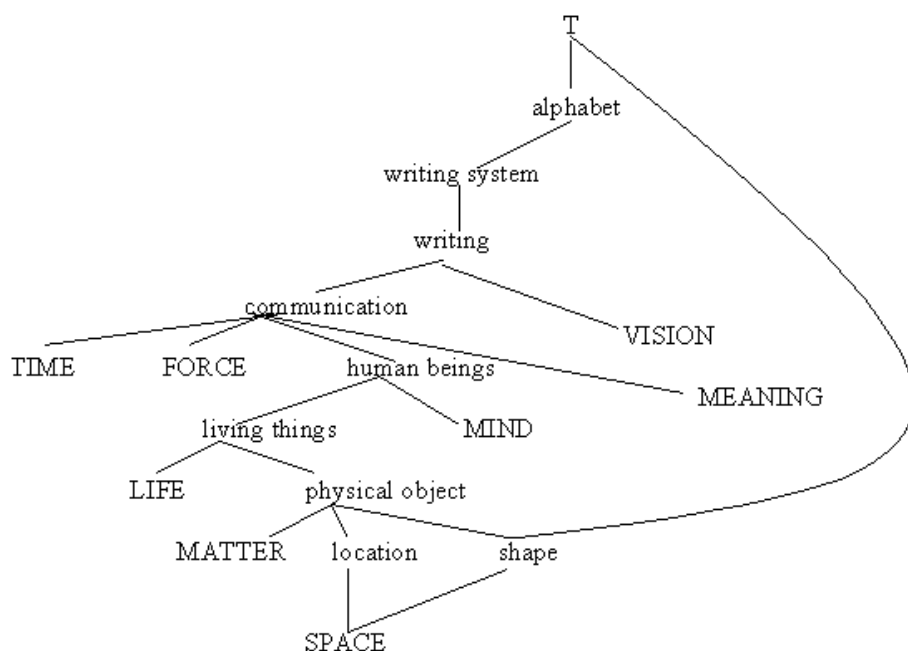

Рис. 1. Схема матриці домену концепту ЛІТЕРА Т [11:170].

З огляду на функції, які виконує концептуальна метонімія, забезпечуючи механізм формування концептосфер, виділяють такі різновиди метонімії:

➤ *метонімія референта у кореляті* (target-in-source metonymy), де відбувається метонімічне проектування, в якому “більш загальна концептосфера заміщує одну із її підсфер” [16:496]. Цей тип концептуальної метонімії виконує *функцію звуження* (domain reduction), і її можна побачити у прикладі *The company hired a new editor*, де концептосфера корелята КОМПАНІЯ проектується на концептосферу референта ЛЮДИ, ВІДПОВІДАЛЬНІ ЗА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ. Схематично це можна зобразити так:

Рис. 2. Схема концептуальної метонімії референта у кореляті

➤ метонімія корелята у референті (source-in-target metonymy), яка виконує функцію розширення (domain expansion). Тут за “допомогою підсфери корелята забезпечується повний доступ до більш загальної концептосфери референта” [там само: 496]. У прикладі *The fur coat has left without paying* концептосфера корелята ХУТРИАНЕ ПАЛЬТО забезпечує доступ до концептосфери референта ПОКУПЕЦЬ. На схемі це можна зобразити так:

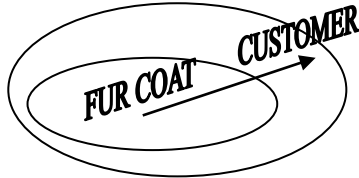

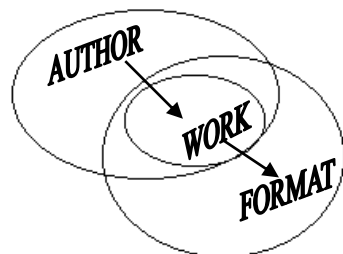
Рис. 3. Схема концептуальної метонімії корелята у референті

➤ метонімія, що виконує функцію концептуального висвітлення (domain highlighting) [11:179] чи, за Р. Дірвенем, функцію концептуального зсуву (domain shift) [17:14] в межах матриці домену. Так, наприклад, у матрицю домену КНИГА входять концептосфери ФІЗИЧНИЙ ОБ’ЄКТ, ПРОДУКТ, ЗРОБЛЕНИЙ ЛЮДИНОЮ, АВТОРСТВО, ЧИТАННЯ тощо, і може буде висвітлена будь-яка з цих концептосфер: *Proust is a fat book, Proust is difficult to read, Proust is out of print* etc. [там само: 15].

Потрібно зазначити, що на відміну від концептуальної метафори, проектування (мапування) у метонімії асиметричне. Проектування концептосфери корелята на концептосферу референта відбувається не за допомогою симетричного поєднання цих концептосфер, а за допомогою висунення корелята (foregrounding) і затушовування референта (backgrounding) [9:226]. У прикладі *Proust is tough to read* концептосфера ТВІР ПРУСТА відходить на другий план, а матриця домену АВТОР стає значущою [там само].

Другий параметр, за яким характеризують концептуальну метонімію стосується взаємодії метонімії і відношень між концептосферами. За характером взаємодії концептуальна метонімія визначається в термінах подвійної метонімії (double metonymy) [16:512] при взаємодії двох метонімії. У прикладі *Shakespeare is on the top shelf* відбувається взаємодія концептуальних метонімії АВТОР ЗАМІСТЬ ТВОРУ і ТВІР ЗАМІСТЬ ФОРМАТУ КНИГИ. Рисунок 4 ілюструє цей процес:

Рис. 4. Схема подвійної метонімії

Специфікою концептуальної метонімії є те, що, з одного боку, в її основі лежать традиційні відношення суміжності типу: Частина → ціле (*England for Great Britain*), Контейнер → вміст (*kettle boils*), Автор → твір (*to read Shakespeare*) і т. п. А з іншого боку, в рамках когнітивної лінгвістики були виділені додаткові, більш абстрактні концептуальні відношення, які утворюються на базі двох концептуальних конфігурацій [13:47]. До таких конфігурацій, за З. Кьовечешом, належать: 1) конфігурація цілої ІКМ і її складових (WHOLE ICM AND ITS PARTS); 2) конфігурація складових ІКМ (PARTS OF AN ICM). Кожна конфігурація включає в себе безліч ІКМ моделей. До першої

відносяться: ІКМ речі і частини, ІКМ шкали, ІКМ складної події, ІКМ категорії і члену, ІКМ категорії і якості. До другої: ІКМ дії, ІКМ сприйняття, ІКМ продукції і таке інше. Для кожної із них характерні різні концептуальні відношення. Наприклад, для ІКМ сприйняття властиві відношення:

- СПРИЙНЯТТЯ ЗАМІСТЬ СРИЙМАНОВОГО: *a gorgeous sight for “the thing seen”*;
- СПРИЙМАНЕ ЗАМІСТЬ СПРИЙНЯТТЯ: *There goes my knee for “There goes the pain in my knee”* [там само:49].

У рамках підходу множинних концептосфер вирішується питання ролі концептуальної метонімії при побудові блендів, але невизначеним залишається питання механізму формування і функціонування метонімічних блендів у дискурсі. Натомість, увага дослідників приділяється “метонімічно-проекційному обмеженню” (metonymy projection constraint), коли скорочується метонімічна відстань метонімічно пов’язаних елементів, спроектованих у бленд [14:139]. Так, у бленді “the Grim Reaper” (смерть з косою) метонімічна відстань між абстрактною смертю і вбранням ченця досить велика. Але у бленді метонімічний зв’язок стає прямим: вбрання ченця – це одяг Смерті. Подібним чином, скелет після розкладання тіла є віддаленим продуктом смерті, але у бленді скелет є тілом Смерті [там само:140].

З погляду сучасної когнітивної парадигми невизначеним залишається питання функцій, які виконує концептуальна метонімія. Є різні шляхи вирішення цієї проблеми, але більшість дослідників стверджують, що метонімія перш за все, є одним із механізмів, за допомогою яких ми мислимо і розуміємо концепти. У зв’язку з цим, в якості головної дослідники виділяють *когнітивну функцію* метонімії [9], [10], [13], [16], [18], [19]. Ця функція пов’язана із ментальним опрацюванням чи перетворенням та класифікацією певних інформаційних структур на основі суміжності останніх [18:5].

Деякі лінгвісти, зокрема А. Барселона, Р. Гіббс та інші, поряд із когнітивною функцією виділяють *інференційну функцію* концептуальної метонімії [9:261], [19:321] Суть цієї функції полягає у тому, що метонімія лежить в основі зчеплення умовиводів чи інференцій, які виводяться з речення чи тексту. Слід зазначити, що ця функція також вивчалась і в традиційному плані О. С. Кубряковою в рамках “теорії айсберга”. У цьому плані метонімія демонструє властивість залишати за межами тексту невербалізовану інформацію, необхідну для його вірного осмислення. Доступ до цієї інформації здійснюється завдяки правилам інференції, чи умовиводу, що має когнітивні підстави [1:3]. У прикладі:

“Such fools we are, she thought, crossing Victoria Street. For Heaven only knows why one loves it so, how one sees it so, making it up, building it round one, tumbling it, creating it every moment afresh; but the veriest frumps, the most dejected of miseries sitting on doorsteps (drink their downfall) do the same; can’t be dealt with, she felt positive, by Acts of Parliament for that very reason: they love life. In people’s eyes, in the swing, tramp and trudge; in the bellow and the uproar; the carriages, motor cars, omnibuses, vans, sandwich men shuffling and swinging; brass bands; barrel organs; in the triumph and the jingle and the strange high singing of some aeroplane overhead was what she loved; life; London; this moment of June” (Woolf, 34),

життя Лондону метонімічно описується через окремі його прояви. Життя – це рух, тому в метонімічному комплексі є елемент руху: *swing, tramp, trudge; carriages, motor cars etc.* Життя великого міста супроводжується різноманітними шумами, тому в метонімічний комплекс також входять слова, які передають різні звуки: *bellow, uproar; brass bands, barrel organs etc.* Література сприяє відчуттю активного і бурхливого життя: *tramp and trudge; brass bands; barrel organs etc.* Таким чином,

завдяки інференціям метонімічний комплекс відображає життя великого міста, а алітерація створює звукове оформлення [7:19].

У свою чергу, Дж. Лакофф і Б. Воррен підкреслюють важливість *референційної функції* метонімії [10:62], [20:116], суть якої полягає у зсуві референції при позначенні іменем основного референта. Так, у прикладі, *Nixon bombed Hanoi* слово *Nixon* вживається замість позначення армії, яку Ніксон контролював і яка бомбила Ханой [20:116]. Хоча А. Барселона пропонує розглядати цю функцію як другорядну, оскільки більшість метонімії використовується не для референції, а для інференції [9:223].

Зазвичай, функції є лише окремими мовними орієнтирами, що акцентуються в рамках когнітивної парадигми. Наразі, з виходом у дискурс, зарубіжні та вітчизняні лінгвісти вивчають концептуальну метонімію на рівні дискурсивного феномену [1], [13], [19]. За допомогою концептуального аналізу, який розробляється в рамках когнітивних досліджень семантики художнього тексту, де одним із засобів аналізу є концептуальна метафора і концептуальна метонімія, зроблена спроба дослідити текстові аномалії, знання неоднозначності у тканині художнього тексту, розкриття механізмів появи сюжетної напруги, пояснення текстової символіки [21:52]. Когнітологами були виділені лише окремі дискурсивні функції концептуальної метонімії, зокрема інференційна функція [9], [19]. Уваги заслуговує текстоорганізуюча функція метонімії, яка розглядається в рамках московської лінгвістичної школи [1:6] і до цього часу не вивчалась в плані концептуальної метонімії.

Приймаючи до уваги всі ці положення можна зробити висновок, що метонімія – це явище концептуальне і у той же час, явище мови. Метонімія – це механізм, за допомогою якого ми мислимо і розуміємо концепти. Вона володіє великим потенціалом експресивності і сприйняття метонімічних заміन і тексті вимагає ряду умовиводів, у результаті яких “підводна частина айсберга стає видимою” [1:12]. Більш детальні дослідження механізму формування і функціонування концептуальної метонімії у індивідуально-авторському аспекті дискурсу [21:50] допоможе окреслити нові шляхи до розуміння власне концептуальної метонімії, когнітивного стилю, інтертекстуальності і тенденцій розгортання художнього дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Раевская О. В. О некоторых типах дискурсивной метонимии // Известия АН. Серия литературы и языка. – 1999. – Т. 58, № 2. – С. 3-12.
2. Арутюнова Н. Д. Метонимия // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 300-301.
3. Тараненко А. А. Языковая семантика в её динамических аспектах. – К.: Наукова думка, 1989.
4. Черникова Н. В. Метафора и метонимия в аспекте современной неологии // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 82-90.
5. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1973.
6. Арапатян М. Г. Лингвистическая природа и стилистические функции метонимии (на материале английского языка): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. пед. ин-т. иностр. языков. – М., 1975.
7. Анашкина Е. В. Дискурсивный аспект функционирования стилистического приема метонимии (на материале англоязычной прозы): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. ин-т. межд. отношений. – М., 2003.
8. Радченко О. Ю. Теория концептуальной метафоры: базовые понятия // Актуальные проблемы менталінгвістики. – Черкаси, 2003. – Ч. 1. – С. 39-46.
9. Barcelona A. Clarifying and applying the notions of metaphor and metonymy within cognitive linguistics: An update // Metaphor and Metonymy at the Crossroads. A Cognitive Perspective / Ed. by Antonio Barcelona. – Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 2003. – P. 207-274.
10. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind. – Chicago and London: The University of Chicago Press, 1987.
11. Croft W. The role of domains in the interpretation of metaphors and metonymies // Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast / Ed. by René Dirven and Ralf Pörings. – Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 2003. – P. 162-205.
12. Langacker R. W. Foundations of Cognitive Grammar. V. 1: Theoretical Prerequisites. – Stanford: The University of Stanford Press, 1987.
13. Kövecses Z., Radden G. Metonymy: Developing a cognitive linguistic view // Cognitive Linguistics. – 1998. – Vol. 5, №3. – P. 37-77.
14. Turner M., Fauconnier G. Metaphor, metonymy and binding // Metaphor and Metonymy at the Crossroads. A Cognitive Perspective / Ed. by Antonio Barcelona. – Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 2000. – P. 133-145.
15. Coulson S., Oakley T. Metonymy and Conceptual Blending // <http://cogsci.ucsd.edu/~coulson/metonymy-new.html>.
16. Ruiz de Mendoza I., Diez Velasco O. Patterns of conceptual interaction // Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast / Ed. by René Dirven and Ralf Pörings. – Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 2003. – P. 490-532.
17. Dirven. R. Introduction // Metaphor and Metonymy in

Comparison and Contrast / Ed. by René Dirven and Ralf Pörings. – Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 2003. – P. 2-37. 18. *Barcelona A.* Introduction // *Metaphor and Metonymy at the Crossroads. A Cognitive Perspective* / Ed. by Antonio Barcelona. – Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 2000. – P. 1-27. 19. *Gibbs. R.* The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language and Understanding. – Cambridge: The University of Cambridge Press, 1994. 20. *Warren B.* An alternative account of the interpretation of referential metonymy and metaphor // *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast* / Ed. by René Dirven and Ralf Pörings. – Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 2003. – P. 114-130. 21. *Воробьева О. П.* Вирджиния Вульф в аспекте языковой личности: когнитивный этюд // *Языки и транснациональные проблемы / Первая совместная международная конференция / ИЯ РАН, Тамбовский гос. университет имени Г. Р. Державина, Институт исследования и развития литературных процессов и в мире (INST, Вена). Тамбов: ИЯ РАН, ТГУ, 2004 г. – С. 50-56.*

ХАРЧЕНКО О.В.

Киевский Международный Университет

ОСОБЕННОСТИ РЕГИОНАЛЬНОЙ ШУТКИ В НЬЮ-ЙОРКЕ.

Объектом рассмотрения данной статьи являются современные региональные шутки (jokes) штата Нью-Йорк. **Актуальностью** статьи является то, что мы постараемся рассмотреть языковую, ассоциативную и прагматическую специфику нью-йоркской шутки в рамках юмористического дискурса. Мы попытаемся рассмотреть различные механизмы достижения комического эффекта, выявить набор персонажей, основные сценарии, тематику, языковое оформления нью-йоркских шуток.

Шутка (joke), как разновидность речетворчества, является одним из жанров юмористического дискурса. Коммуникативная цель шутки — рассмешить или по крайней мере вызвать у адресата улыбку. Жанр дискурса, вслед за М.М.Бахтиным, мы трактуем как относительно устойчивое в тематическом, композиционном и стилистическом планах речевое произведение[1:3-5]. В ряде случаев шутка включает механизмы языковой игры, при наличии нарушений языковых стандартов, в ряде случаев нет. Если в тексте шутки наблюдается нарушение языковых стереотипов (стандартов), такую шутку можно классифицировать как одну из форм языковой игры. Среди различных субжанров американской шутки (joke), которые характеризуются в первую очередь различной формой, с нашей точки зрения, как разновидности речетворчества можно выделить:

1. Пародии(на текст, на голос или на «body language» автора с целью осмеять его):

"I'm an American Fraud /I'm an American Fraud/I'm comin' to Washington/I'll tear the country down

I'm an American Fraud" — поётся под мелодию песни "We're An American Band"(автор Рэйлроуд Г.Ф с мимикой и голосом Джорджа Буша [2: 2-3].

2. Анекдоты (anecdotes): 1)*Bush Blooper. "In January 2000, George W. Bush made a campaign stop at the Chamber of Commerce in Greater Nashua, New Hampshire. Bush sympathized with the toll which the recession was taking on American workers:*

"I know how hard it is," Bush declared, "for you to put food on your family."

2) Clinton and Thurmond (Thurmond was then 99 years old - and had been a South Carolina senator since 1956.) *"New York Senator Hillary Clinton was once asked about her antipathy to human cloning. "I'm afraid," she explained, "they'll clone Strom Thurmond and he'll be around forever!"* [3:1].

5. Палиндромы, представленны словом, словосочетанием, предложением, которые читаются одинаково, как слева направо так и справа на лево: *"Don't nod! Go hang a salami. I'm a lasagna hog! Madam, in Eden I'm Adam!"*

6. Шутки с каламбурами: 1)Шутки в виде повествования: *"Two vultures board an airplane, each carrying two dead raccoons. The stewardess looks at them and says, "I'm sorry,*

gentlemen, only one carrion allowed per passenger." 2) Каламбур в виде загадки без ответа "Do infants enjoy infancy as much as adults enjoy adultery?"

7.Шуточные стихотворения особой формы —лимерики (limericks):

"Politicians are all the same, irrespective of their political affiliations and aim, they surely can talk the talk, but seldom walk the walk, if one did he would not be too long in power and fame."

8.Анаграммы, которые характеризуются перестановкой букв в слове, словосочетании или фразе, с юмористической целью: "He's grown large 'n' crazed (Arnold Schwarzenegger). A severe nuke (Keanu Reeves). Bury huge, aged SOB (George Bush)" [4:1-2].

9. Минишутки афоризмы в одну строчку (one-liners), они отличаются от афоризмов тем, что они смешны, и тем, что в них обычно отсутствует глубина смысла присущая настоящему авторскому афоризму: 1)"Never be too open-minded. Your brains might fall out";2) "I feel like I'm diagonally parked in a parallel universe"; 3) "My inferiority complex is not as good as yours"; 4) "If you can't beat your computer at chess, try kick-boxing";5) "Count your rainbows, not your thunderstorms."

К разновидностям минишутки афоризмов (one-liners) мы относим:

А)Шутки- нонсенсы, текст которых синтаксически правильно связан, но по смыслу абсурден: "All animals are equal, but some of them are more equal than others";

В)Шутки- парадоксы, текст также синтаксически правильно связан, но по смыслу несёт логический парадокс, который может нести глубокий имплицитный смысл, поскольку парадокс- это средство «освобождения глубины, выведения события на поверхность и развёртывания языка вдоль этого предела»[5: 27-28]. В качестве примера можно взять : "Honk if you love peace and quiet";

С)Шутки- вывески, стандартные one-liners, которые употребляются в качестве наглядной рекламы: 1)"Pizza shop slogan: "7 days without pizza makes one weak"; 2) "On a Plumbers truck : "We repair what your husband fixed."

10. Шутки спунеризмы с перестановкой звуков (spoonerisms): 1) "You hissed my mystery lecture" (you missed my history lecture); 2) "My zips are lipped" (My lips are zipped).

11. Шутки загадки : A " Simple" Quiz.

"The following short quiz consists of 4 questions and tells whether you are qualified to be a "professional":

1). How do you put a giraffe into a refrigerator?(The correct answer is: Open the refrigerator door, put in the giraffe and close the door. This question tests whether you tend to do simple things in an overly complicated way.)

2). How do you put an elephant into a refrigerator? (Correct Answer: Open the refrigerator, take out the giraffe, put in the elephant and close the door. This tests your ability to think through the repercussions of your actions.)

3). The Lion King is hosting an animal conference. All the animals attend except one. Which animal does not attend? (Correct Answer: The Elephant. The Elephant is in the refrigerator. This tests your memory. OK, even if you did not answer the first three questions correctly, you still have one more chance to show your abilities.)

4). There is a river you must cross. But it is inhabited by crocodiles. How do you manage it?

(Correct Answer: You swim across. All the Crocodiles are attending the Animal Meeting.)" [10:2].

12. Оксимороны, которые фактически есть минипарадоксами в два слова, с юмористическим или циничным смыслом: (*unbiased opinion, long-sleeved T-shirts; military intelligence; peacekeeper missile*).

13. Малапропизмы (*malapropisms*) фактически являются оговорками известных людей, к их числу относятся бушизмы, хотя есть набор и распространенных обезличенных малапропизмов (“*He had to use a fire distinguisher*”).

14. Мондегрины (*mondegreens*)— неправильно услышанные и воспроизведённые фразы произнесённые знаменитыми людьми: "Crimean River" вместо "Cry Me a River" произнесённое Джулией Лондон.

15. Панграммы (*pangrams*)— предложение, в котором используются все литеры алфавита: “*Pack my box with five dozen liquor jugs.*”

16. Скороговорки (*tong twisters*)—большинство из них имеют юмористический характер: “*Peter Piper picked a peck of pickled peppers* [6:3-7].

Американские шутки, так же как и британские требуют наличия фраз метатекстового ввода шутки, такие как : “Have you heard this one?”; “ I heard a good joke yesterday”; “Do you know the joke about a New Yorker in Texas?”

По тематике американские шутки можно сгруппировать в различные классы: шутки про блондинок, мужские, женские (*blond, female and male jokes*— гендерные шутки), шутки про представителей разных наций (этнические или мультинациональные шутки), шутки про юристов, полицейских (*police jokes*), журналистов, программистов (*computer jokes*), врачей, служащих вооруженных сил (профессиональные шутки), шутки про представителей разных регионов США (региональные шутки— *state jokes*), шутки про животных (*animal jokes*), детские шутки (*kids jokes*), религиозные шутки, шутки про сельских жителей (*redneck*), шутки за кружкой пива(*beer or bar jokes*) и т.д.

Рассмотрим ряд региональных Нью-йоркских шуток, взятых из ряда современных источников [7:1-2;8:1-5;9:2-4]. Все они иллюстрируют прецедентные тексты этого штата. В целом, наш корпус рассматриваемых региональных нью-йоркских шуток охватывает порядка 210 шуток. В статье представлены 67 шуток (около трети рассматриваемого корпуса).

По форме (или по субжанру) нью-йоркские шутки групп 4,5,11, мы относим к 40 минишуткам афоризмам, шутки группы 13- это 10 анаграмм, шутки группы 8 представляют собой 4 диалогические миниатюры типа «вопрос-ответ», шутка 10 и шутки группы 15 составляют 5 объявлений.

1. New York parking

Before going to Europe on business, a man drove his Rolls-Royce to a downtown NY City bank and went in to ask for an immediate loan of \$5,000. The loan officer, taken aback, requested collateral. "Well, then, here are the keys to my Rolls-Royce", the man said. The loan officer promptly had the car driven into the bank's underground parking for safe keeping, and gave him \$5,000.

Two weeks later, the man walked through the bank's doors, and asked to settle up his loan and get his car back. "That will be \$5,000 in principal, and \$15.40 in interest", the loan officer said. The man wrote out a check and started to walk away.

"Wait sir", the loan officer said, "while you were gone, I found out you are a millionaire. Why in the world would you need to borrow \$5,000?"

The man smiled. "Where else could I park my Rolls-Royce in Manhattan for two weeks and pay only \$15.40?"

2. New York courts

A New York man was forced to take a day off from work to appear for a minor traffic summons. He grew increasingly restless as he waited hour after endless hour for his case to be heard.

When his name was called late in the afternoon, he stood before the judge, only to hear that court would be adjourned for the next day and he would have to return the next day.

"What for?" he snapped at the judge.

His honor, equally irked by a tedious day and sharp query roared, "Twenty dollars contempt of court. That's why!"

Then, noticing the man checking his wallet, the judge relented. "That's all right. You don't have to pay now."

The young man replied, "I'm just seeing if I have enough for two more words."

3. New York cab

After a preacher died and went to heaven, he noticed that a New York cab driver had been awarded a higher place than he.

"I don't understand," he complained to Saint Peter. "I devoted my entire life to my congregation."

"Our policy here in Heaven is to reward results," Saint Peter explained. "Now, was your congregation well attuned to you whenever you gave a sermon?"

"Well," the minister had to admit, "some in the congregation fell asleep from time to time."

"Exactly," said Saint Peter "And when people rode in this man's taxi, they not only stayed awake, but they even prayed!"

4 New York driving rules.

Turn signals will give away your next move. A real Long Island driver never uses them. Use of them in Massapequa may be illegal.

Under no circumstances should you leave a safe distance between you and the car in front of you, or the space will be filled in by somebody else putting you in an even more dangerous situation.

Crossing two or more lanes in a single lane-change is considered "going with the flow."

The faster you drive through a red light, the smaller the chance you have of getting hit.

Never get in the way of an older car that needs extensive bodywork.

Electronic traffic warning signs are not there to provide useful information. They are only there to make Long Island look high-tech, and to distract you from seeing the state police radar car parked on the median.

Never pass on the left when you can pass on the right.

Speed limits are arbitrary figures, given only as suggestions, and are apparently not enforceable during rush hour.

Always slow down and rubberneck when you see an accident, or even if someone is just changing a tire.

Throwing litter on the roads adds color to the landscape and gives Adopt-a-Highway crews something to clean up.

It is assumed that state police cars passing at high speed may be followed in the event you need to make up a few minutes on your way to work, or the beach.

Heavy snow, ice, fog, and rain are no reasons to change any of the previously listed rules. These weather conditions are God's way of ensuring a natural selection process for body shops, junkyards, and new vehicle sales.

5. Top Twenty Signs You're From New York

1). You say "the city" and expect everyone to know that this means Manhattan.

2). You secretly envy cabbies for their driving skill.

- 3). You have never been to the Statue of Liberty or the Empire State Building.
- 4). You can get into a four-hour argument about how to get from Columbus Circle to Battery Park at 3:30 on the Friday before a long weekend, but can't find Wisconsin on a map.
- 5). Hookers and the homeless are invisible.
- 6). The subway makes sense.
- 7). The subway should never be called anything prissy, like the Metro.
- 8). You believe that being able to swear at people in their own language makes you multilingual.
- 9). You think \$7.00 to cross a bridge is a fair price.
- 10). You've considered stabbing someone just for saying "The Big Apple."
- 11). Your door has more than three locks.
- 12) You go to a hockey game for the fighting. In the stands. To participate.
- 13) Your favorite movie has DeNiro in it.
- 14) The most frequently used part of your car is the horn.
- 15) You consider eye contact an act of overt aggression.
- 16) You call an 8' x 10' plot of patchy grass a yard.
- 17) You complain about having to mow it.
- 18) You are a skee-ball juggernaut.
- 19) You consider Westchester "Upstate."
- 20) You cried the day Ed Koch took over for Wapner.

6. Pope in New York The Pope arrives in New York for a UN conference but he is running a bit late. As he comes out of the airline terminal he hails a cab. He says to the cabbie "I have to be at the UN building in 10 minutes." "10 minutes!! It takes at least 40 minutes. I can't do it" "Well get out and let me drive" says the Pope. The cabbie was a bit taken back by this but it was the Pope so he jumped in the back while the Pope drove. Anyway the Pope was flying along dodging in and out of traffic when he zoomed past a New York policeman. The cop jumped on his motorbike and pursued the speeding vehicle. Finally when he caught up with it and pulled it over he asked the driver to wind down the window

He then got on his radio for assistance. "This is road patrol to base I need some help" "What's up?" asked headquarters. "Well I've pulled someone over for speeding and they are very big. what should I do?" "How big are they - a local politician?" asked HQ "No, bigger than that" "The mayor of New York?" "No, bigger than that" "A movie star?" "No, bigger than that" "Not the President?" "No, bigger than that" "Bigger than that?!" asked HQ bewildered, "Who the hell is it?" "I don't know" replied the cop," but he's got the Pope driving him around"

7. Pollster In New York.

A pollster was taking opinions outside the United Nations building in New York City. He approached four men waiting to cross the street: a Saudi, a Russian, a North Korean and a resident New Yorker. He asked, "Excuse me, I would like to ask you your opinion on the current meat shortage?"

The Saudi replied, "Excuse me, but what is a shortage?"

The Russian said, "Excuse me, but what is meat?"

The North Korean replied, "Excuse me, but what is an opinion?"

The New Yorker replied, "Excuse me, but what is 'excuse me?'"

8. Brighton Beach jokes.

(a) A client in a Brighton Beach restaurant asks the waitress:

"What's that floating in my borshch?"

"I don't know, I'm waitress, not entomologist."

(b) A client in a Brighton Beach restaurant complains to the waitress:

"There's cockroach swimming in my borshch!"

"And what would you do in his place, down yourself?"

(c) A client in a Brighton Beach restaurant complains to the waitress:

"There's dead cockroach in my borshch!"

“What do you want now, funeral?”

(d) A client in a Brighton Beach restaurant complains to the waitress:

“Look what dirty rag I found in my borshch!”

“What do you want for one dollar, hand-made lace?”

9. New York blonde

On a plane bound for New York the flight attendant approached a blonde sitting in the first class section and requested that she move to coach since she did not have a first class ticket. The blonde replied, 'I'm blonde, I'm beautiful, I'm going to New York, and I'm not moving.' Not wanting to argue with a customer the flight attendant asked the co-pilot to speak with her. He went to talk with the woman asking her to please move out of the first class section.

Again, the blonde replied, 'I'm blonde, I'm beautiful, I'm going to New York, and I'm not moving.'

The co-pilot returned to the cockpit and asked the captain what he should do. The captain said, 'I'm married to a blonde, and I know how to handle this.' He went to the first class section and whispered in the blonde's ear. She immediately jumped up and ran to the coach section mumbling to herself, 'Why didn't anyone just say so.' Surprised, the flight attendant and the co-pilot asked what he said to her that finally convinced her to move from her seat.

The pilot replied, 'I told her the first class section wasn't going to New York'

10. The NY Times Ad. For sale by owner. *Complete set of Encyclopaedia Britannica. 45 volumes. Excellent condition. \$1,000.00 or best offer. No longer needed. Got married last weekend. Wife knows f##*#ing everything.*

11. You know you're from NY city when...

- You've been to New Jersey twice and got hopelessly lost both times;*
- You pay more each month to park your car than most people in the U.S. pay in rent;*
- You go to dinner at 9 and head out to the clubs when most Americans are heading to bed;*
- Going to Brooklyn is considered a "road trip";*
- America west of the Hudson is still theoretical to you;*
- You're suspicious of strangers who are actually nice to you;*
- Your idea of personal space is no one actually standing on your toes.*
- Your doorman is Russian, your grocer is Korean, your deli man is Israeli, your building super is Italian, your laundry guy is Chinese, your favorite bartender is Irish, your favorite diner owner is Greek, the watch seller on your corner is Senegalese, your last cabbie was Pakistani, your newsstand guy is Indian and your favorite falafel guy is Egyptian.*

12. A New York state of mind.

A Frenchman, an Englishman and a New Yorker were captured by a fierce tribe in a distant jungle. The chief comes to them and says, “The bad news is that now we’ve caught you, we’re going to kill you, and then use your skins to build a canoe. The good news is that you get to choose how to die.”

The Frenchman says, “I take ze poison.” The chief gives him some poison. The Frenchman cries, “Vive la France!” quaffs the poison, and dies.

The Englishman says, “A pistol for me please.” The chief gives him a pistol. The Englishman points it at his head, says, “God save the queen!” and blows his brains out.

The New Yorker says, “Gimme a fork.” The chief is puzzled, but he shrugs and gives him a fork. The New Yorker takes the fork and starts jabbing himself all over the stomach, the sides, the chest everywhere. There’s blood quashing out all over, it’s horrible. The chief is

appalled, and screams "What are you doing?" The New Yorker looks at the chief and says, "So much for your canoe, ya joirk"

13. **Top 10 anagrams for Osama Bin Laden** (or him - uSUCKa bin Laden!) 10) *A lesbian nomad*; 9) *Alias "Boned Man"*; 8) *So I anal bad men*; 7) *And I blame a son*; 6) *No Asian bedlam*; 5) *I.D.: Mean Anal S.O.B.*; 4) *I, a sad nobleman*; 3) *A slain abdomen* 2) *I'm so banal, Edna*; 1) *I model bananas*.

14. **Osama bin Laden and a doctor.** *Osama bin Laden, severely injured in an American attack, is in a US Army medical facility, when he asks the attending doctor, "Doc, when will I die?"*

"Unsure of the exact time of death," his Western doctor says. "But you will die on an American holiday."

"How do you know it will be on an American holiday?" asks the terrorist.

"Oh," said the doctor, "Any day that you die will be an American holiday."

15. **New York signs (вывески).**

1) *In a New York restaurant: "Customers who consider our waitresses uncivil ought to see the manager."*

2) *In a New York drugstore: "We dispense with accuracy."*

3) *In a New York medical building: "Mental Health Prevention Center"*

4) *On a New York convalescent home: "For the sick and tired of the Episcopal Church" [10: 2-4].*

Рассмотрим приёмы получения комического эффекта в выше приведенных региональных нью-йоркских шутках.

В первой, второй, третьей и четырнадцатой шутках, комический эффект достигается нарушением как логического так и ассоциативного прогноза и неожиданной фразой развязки (cutline). Кроме того, к этому можно добавить недостаточные пресуппозиционные знания как банковского служащего в первой шутке, для которого многоходовая логическая операция клиента банка ради экономии оплаты за двухнедельную стоянку машины оказалась полной неожиданностью, так и нарушителя дорожного движения в Нью-Йорке во второй шутке, который слабо ориентируется в реалиях судебной системы США. При этом в первой и второй шутке, завязка шуток вполне реалистична, можно даже сказать, взята из реальной жизни. В третьей и четырнадцатой шутках созданы мнимые ситуации, которые заканчиваются нелогичным разрешением, с точки зрения завязки, но вполне логично с точки зрения здравого смысла. Налицо размытый хронотоп (отсутствие грани между вымыслом и достоверностью) [11:5-6], а также «разрыв» экспликации и импликации шутки. Одним из имплицитных смыслов 14 шутки есть то, что американцы сами взрастили Осама Бен Ладена, то ранят его, то лечат.

Нужно отметить, что под ассоциативным прогнозом, мы понимаем прогноз, который базируется как на случайных, так и на системных фонетических, лексических, словообразовательных, структурных, синтаксических аналогиях, то есть на законе аналогии (включение слова, фразы, предложения в ряд однотипных структур) и вариативных возможностях выражения, которые являются более менее однотипными для представителей одного социума. При этом ожидается определённая реакция адресата. Ассоциативный прогноз можно поделить на два типа: прогноз по форме и прогноз по содержанию. На ассоциативный прогноз по содержанию можно привести хрестоматийные примеры, когда у большинства россиян на слово «поэт» ассоциация — Пушкин, а на слово «часть лица» — нос. А на ассоциативный прогноз по форме можно взять следующие примеры: 1) Как правильно сказать: "У рыбей нет зубей" или "У рыб нет зубов"? — Правильно будет: "У рыб нет зуб". В данном каламбуре рифмовка

нормативной словоформы и ненормативной создает комический эффект. 2) «Он и жнец и кузнец, и вообще ...молодец». В данном крылатом выражении нормативное слово «молодец» прогнозируется как по форме, так и по содержанию.

Под логическим прогнозом, мы понимаем прогноз, который базируется на нескольких вариантах логически (соответственно и семантически) правильно построенных ответов имеющих соответственное лексическое наполнение и синтаксическое оформление.

В третьей шутке, взят религиозный неправдоподобный (мнимый) сюжет, когда водитель в раю занимает более высокое положение чем священник, причина такого положения дел, как это раскрывает фраза развязки, парадоксальна. Это не праведность водителя (логический прогноз), или его какие либо особые отдельные заслуги, а его лихачество и нарушения правил движения, что заставляло пассажиров усиленно молиться в его машине.

В шестой шутке, еще менее правдоподобный сюжет с размытым хронотопом, с комическим драматическим действием и трикстерской моделью поведения Папы Римского в завязке шутки — глава церкви лихо ведёт машину со всевозможными нарушениями правил и отброшенным водителем на заднем седле. Кульминация шутки также представляет нарушение логического и ассоциативного прогноза действий полицейского. Наблюдая за рулём машины Папу Римского, он делает вывод, что в салоне машины чрезвычайно важная персона.

В случае с шутками-диалогическими миниатюрами типа «вопрос-ответ» из ресторанов Брайтон Бич, то помимо стандартного нарушения логического и ассоциативного прогноза, а также неожиданной фразы развязки, наблюдается культурная адаптация одесских анекдотов и их преноса в нью-йокскую культурную среду. Культурная адаптация, наряду со свободным варьированием на уровне персонажей или речевой характеристики персонажей, является одним из вариантов как внутрижанровой вариативности (рассказ одной и той же шутки разными стилями) так и межжанровой вариативности шутки или анекдота (переход шутки в анекдот, байку и т.д.), при трансформации или подгонка шутки под определённый социокультурный социум. Лаконичные одесские анекдоты, как видно, очень органично трансформировались в нью-йоркские минишутки. При этом одна и та же завязка, зачин по выражению Шмелёвой Е.Я [12:23-24] имеет различные варианты фраз развязки. Данная группа шуток является трансформацией одного одесского анекдота (случай межжанровой вариативности, переход анекдота в шутку) с различными вариантами окончаний в ряд нью-йоркских шуток.

Седьмая и двенадцатая шутка относятся к мультинациональным шуткам, которые ряд британских лингвистов, вслед за В. Раскин называют *self-glorifying jokes* [13:30-32], и которые обычно вскрывают определённые этнические стереотипы. В них также наблюдается размытый хронотоп.

В седьмой шутке, комический эффект достигается несоответствием пресупозиций представителей 4 наций при ответе на вопрос интервьюера, "Excuse me, I would like to ask you your opinion on the current meat shortage?" Вопрос вскрывает культурные лакуны (с американской точки зрения) в картине мира этих иностранцев. Северный кореец не понимает концепт «*opinion*» (мнение), араб из Саудовской Аравии концепт «*shortage*» (нехватка), русский «*meat*» (мясо), житель Нью-Йорка вежливую фразу «*excuse me*». Фактически все вопросы на вопрос интервьюера (вместо ответа) неожиданны и идут в нарушение логического прогноза. Вопрос жителя Нью-Йорка является самым комическим, поскольку вскрывает тенденцию негативной тональности разговора в этом мегаполисе (*to think and to speak negatively or to bitch about something*).

В двенадцатой шутке, неожиданной (опять же с нарушением логического прогноза) является просьба жителя Нью-Йорк, в качестве последнего желания, дать ему вилку. Комизм ситуации усиливается драматическим действием, он начинает колоть себя вилкой, кровь бьёт фонтаном, и на вопрос индейского вождя «What are you doing?» житель Нью-Йорка опять же даёт неожиданное объяснение — он хочет испортить будущую каное вождя сделанную из кожи пленников. Налицо драматическая ирония. Поведение француза и англичанина при этом является стандартным и стереотипным, француз травит себя и кричит «Vive la France!» что касается англичанина, то он убивает себя выстрелом и выкрикивает «God save the Queen!» Разлитый по всей шутке мимезис (языковое и поведенческое подражание персонажам шуток), также усиливает комизм шуток. Это заметно по разговорным фразам, которые содержат отклонения от языкового стандарта. Француз использует «ze» вместо «the», житель Нью-Йорка использует не стандартные лексические единицы «gimme», «ya joirk». Британец говорит правильно, но даже перед смертью говорит «please», это подчёркивает, его британскую вежливость и воспитание.

В группе шуток- анаграмм под номером тринадцать, комический эффект происходит за счёт нарушения ассоциативного прогноза и последующего ассоциативного наложения семантического значения второго ассоцианта (в большинстве случаев ругательства) на семантическое значение первого ассоцианта- Усама Бен Ладена. Здесь его величают и «лесбийским кочевником» и «сукиным сыном». Также в самом названии шутки (uSUCKa bin Laden) наблюдается нарушение фонетической нормы с отступлением от орфоэпической нормы).

В девятой шутке, с традиционным персонажем— блондинкой, комический эффект запрограммирован стереотипно низким (по американским шуткам) IQ блондинки, её низкими пресупозиционными знаниями (высмеивается её интеллектуальная несостоятельность) и вызывается неожиданной фразой капитана самолёта с нарушенной логикой, несущей заведомо ложную информацию (первый класс в Нью-Йорк не летит). Игривый ответ блондинки, очевидно допускает мимезис. Переход блондинки из одного отдела самолёта в другой с целью долететь в Нью-Йорк, а не в другой город иллюстрирует драматическую иронию.

В десятой шутке, комический эффект достигается гиперболизацией знаний жены — знает больше чем записано в 45 томах Британской Энциклопедии и драматическим действием — Британская Энциклопедия продаётся за ненадобностью. Имплиcitный смысл— поторопился человек с женитьбой, поторопился.

В группе шуток под номером 4, «правилах дорожного движения в Нью-Йорке», комический эффект на экспликативном уровне заключается в тонко подмеченных гиперболизированных стереотипных особенностях езды на дорогах Нью-Йорка, которые в большинстве случаев выходят за рамки стандартных правил езды. На имплицитивном уровне делаются дополнительные заключения, говорящие о том, что жители этого штата намеренно нарушают правила движения. Например, «Чем быстрее ты проезжаешь на красный свет, тем меньший шанс того, что в тебя въедут.» Совет — побыстрее проезжать на красный свет. Такой совет имплицитивно подразумевает, что на красный свет люди в Нью-Йорке ездят, ездят довольно часто, и что в этом плохого? Налицо «разрыв» понимания шуток на эксплицитном и имплицитном уровне.

В группе шуток собранных под номерами 5 и 11, так же как и в шутках группы 4, комический эффект достигается на эксплицитном уровне гиперболизацией и абсолютизацией нестандартных стереотипов поведения и мышления жителей Нью-Йорка в разных стереотипных ситуациях, которые сами по себе являются смешными. Например: «Вы из Нью-Йорк сити, если два раза были в Нью-Джерси и два раза

безнадёжно заблудились». Имплицитным смыслом этой шутки есть то, что жители Нью-Йорк Сити очень слабо ориентируются за пределами их мегаполиса. В ряде случаев, семантическим механизмом реализации шутки, при наличии гиперболизации, является изменения объема лексического значения слова путём сужения значения («City» – это Манхеттен; «Upstate»- это Вестчестер) или переосмысления значения (слова «The Big Apple» и «Metro» приобретают негативную коннотацию). Все шутки данной группы имеют дополнительные имплицитные смыслы.

В группе шуток (signs) под номером 15, комический эффект основан на полисемическом значении слов «dispense» и «prevention» (во второй и третьей шутках). В этих шутках обыгрывание многозначности лексических единиц путем одновременной актуализации нескольких возможностей интерпретации одной и той же языковой формы ведёт к ассоциативному наложению, что ведёт к юмористической интерпретации концептов текстов шуток. Фактически такая полисемия является источником лингвистической иронии (наличие противоположной трактовки смысла). Так, во второй шутке с эксплицитным значением вывески на аптеке— «Мы выписываем лекарства с тщательностью», в результате ассоциативного наложения получается имплицитная дополнительная трактовка — «Мы освобождаем вас от денег с тщательностью». В третьей шутке, помимо эксплицитного значения вывески на психбольнице— «Центр предохранения психического здоровья», получается дополнительное эксплицитное значение— «Центр предотвращения психического здоровья». В первой шутке, комический эффект вывески в ресторане основан также на двойном эксплицитном и имплицитном прочтении вывески, но здесь двойное значение основано на двойном логическом прогнозе — «Клиенты, которые считают наших официанток невежливыми, должны увидеть менеджера.» Имплицитное значение— угроза со стороны менеджера усиляется тем, что предложение построено в виде директива, без соблюдения традиционных норм вежливости присущих англо-саксонской культуре в целом.

В четвёртой шутке группы 15, эксплицитное значение вывески на реабилитационном доме — «Для больных и уставших Епископальной церкви». Смысл вывески — дом предназначен для больных людей, которые являются членами Епископальной церкви. Имплицитное юмористическое прочтение вывески — « Для больных и уставших от Епископальной церкви», то есть тех, кто от этой церкви заболел и устал. Здесь налицо двойная интерпретация предлога «of» после глагола «tired», что также ведёт к ассоциативному наложению, комическому эффекту и иллюстрирует лингвистическую иронию.

В целом, как видно из анализа данной выборки нью-йоркских шуток, комический эффект достигается: во- первых, нарушением логического (семантического) или ассоциативного прогноза (наличием контраста ожидания и реализации); во-вторых, драматическим действием, которое может быть смешным само по себе (возможна трикстерская модель поведения одного из персонажей шутки), а может представлять собой драматическую иронию; в третьих, наличием «разрыва» между эксплицитным и имплицитным уровнем понимания шутки, который часто создаёт гиперболизация и абсолютизация определённых стереотипов поведения персонажей шутки; в четвёртых, мимезисом- подражанием персонажам шутки; в-пятых, размытым хронотопом. В качестве окказиональных механизмов получения комического эффекта в нью-йоркских шутках можно добавить: 1) нарушение языкового стандарта с деформацией внешней оболочки слова (13 шутка - uSUCKa bin Laden), что в результате ассоциативной выводимости даёт дополнительные смыслы; 2) механизмы семантического варьирования (4 примера из группы шуток под номером 5- «City» – это Манхеттен и т.д.);

3) полисемия лексических единиц, которая в результате ассоциативного наложения может вести к лингвистической иронии, либо просто разрыву эксплицитного и имплицитного значения.

Однако главным механизмом или мотивом комического в корпусе региональных нью-йоркских шуток является нарушение логического и ассоциативного прогноза, фактически наличие противоречия. Такой вывод созвучен определению смеха, которое в своё время дал Кант: «Во всём, что вызывает весёлый неудержимый смех, должно быть нечто нелепое. Смех есть аффект от внезапного превращения напряженного ожидания в ничто. Именно это превращение, которое для рассудка явно и радостно, всё же косвенно вызывает на мгновение живую радость»[14:352].

Рассматривая форму (субжанр) наведённых 67 нью-йоркских шуток, отметим, что большинство из них (40 единиц, а это 60% шуток) представляют собой минишутки афоризмы — это шутки групп 4,5,11. Вторую по многочисленности группу составляют диалогические и полилогические миниатюры (12 единиц- 18%) —это шутки 1,2,3,14 (диалогические миниатюры), шутки 6,7,9,12 (полилогические миниатюры), и шутки группы 8 (диалогические миниатюры типа «вопрос-ответ». Третью группу составляют не типичные для русской культуры, но типичные для англо-саксонской культуры субжанр анаграммы (10 единиц-15%)— шутки группы 13. Четвёртую группу составляют шутки объявления (5 единиц-7%) — шутка 10 и шутки группы 15.

Что касается всего нашего корпуса региональных нью-йоркских шуток, то две главные группы составляют минуштики афоризмы (более 55%) а также диалогические и полилогические миниатюры (более 25%).

Такие субжанры американской шутки как пародии, оксимороны, малапропизмы, мондегрины, панграммы, скороговорки, спунеризмы, лимерики, палиндромы среди нью-йоркских региональных шуток, судя по нашему корпусу шуток, отсутствуют.

По признаку композиционной формы, шутки можно сгруппировать на:

1.Шутки— рассуждения, которые обычно представляют собой диалоги или полилоги, вскрывающие причинно следственную связь между явлениями (шутки 5, 8,11): *“You know you’re from NY city when you’ve been to New Jersey twice and got hopelessly lost both times.”*

2.Шутки –повествования представляют собой мини рассказ с нестандартной концовкой(шутки 1,2,9). В этих шутках при наличии рассуждения, доминирует нарратив.

3. Смешанные шутки рассуждения и повествования (шутки 3,6,7). В этих шутках присутствие нарратива и рассуждений где-то приблизительно одинаково, хотя есть преобладание рассуждения, как например, в третьей шутке.

4. Шутки описания, которые представляют собой различные классификации либо «навешивание ярлыков»(шутка13).

4.Смешанные шутки описания и рассуждения (шутка 10).

Рассматривая главных персонажей нью-йоркских шуток, можно отметить, что в первой шутке — это сообразительный бизнесмен из Нью-Йорка, в группе шуток под номером 2, 4, 5, 7,10, 11, 12, — это просто житель Нью-Йорка (New Yorker), в третьей шутке —это нью-йоркский водитель такси, в шестой —это нью-йоркский полицейский, в группе шуток под номером восемь — наглая официантка из ресторана нью-йоркского района Брайтон Бич. В девятой шутке — это блондинка, летящая на самолёте в Нью-Йорк. Как видно из этой выборки шуток, доминирующим персонажем шутки является простой житель Нью-Йорка (New Yorker), который обладает нестандартной (очень хитрой, грубой и решительной) манерой поведения. Что касается второстепенных персонажей, то они довольно разнообразны, среди них есть и Папа Римский, и святой

Пётр, и капитан самолёта (очевидно живущий в Нью-Йорке), и служащий банка, и представители разных наций- француз, англичанин, русский, араб из Саудовской Аравии, кореец из Северной Кореи, и т.д.

Большинство представленных нью-йоркских региональных шуток являются целостными, все они имеют четко определенные концепты текста (свернутую смысловую структуру текста), которые постепенно разворачиваются и заканчиваются кульминационным ожиданием и юмористическими предложениями развязки (cutlines). В случае с шутками группы 5 и 11, в них cutlines сжаты до рамера второстепенного условного предложения в подчинительного предложения. Что касается шуток группы 4 (правила дорожного вождения), то эти шутки, состоящие в большинстве случаев из одного предложения (one-liners), представляют собой cutlines. При возможном наличии фразы метатекстового ввода («*Do you know New York driving rules?*»), в них отсутствует завязка шутки, но она имплицативно подразумевается.

Во всех представленных шутках, за исключением шуток группы 4, 5, 11 налицо модификации одного и того же сценария. С нашей точки зрения, сценарий этих шуток так же как и классическая драма носит пирамидальный характер. Немецкий критик Густав Фрейтаг (1816-95) поделил драму на пять частей (introduction, complication, climax, resolution, catastrophe or denouement), то есть на вступление, завязку, кульминацию, развязку, исход. При этом эмоциональное напряжение возрастает, начиная со вступления и заканчивая кульминационной паузой, затем идёт неожиданная юмористическая фраза развязка, смех – это исход шутки, с окончанием смеха (или по крайней мере улыбки) эмоциональное напряжение спадает.

В выше наведённых шутках есть небольшое вступление (фраза метатекстового ввода- Have you heard this joke about...?), завязка, это обычно большая часть шутки, которая задаёт ситуативный контекст шутки («где» происходит действие, иногда «когда» происходит, «кто» главные персонажи), разворачивает краткую повествовательную историю, которая переходит в кульминацию шутки (кульминация обычно представлена какой-то логической дилеммой, выраженной чаще всего вопросом или драматическим действием), кульминация заканчивается – напряжённой паузой и неожиданно в развязке, а это обычно последняя фраза, даётся нестандартное, с нарушением логического или ассоциативного прогноза, решение. Развязка обычно вызывает комический эффект. Исходом является улыбка или смех адресатов, что есть главной коммуникативной целью адресанта. В группе шуток 5 и 11 завязка, кульминация и развязка вмещаются в одно предложение, это минишутки. В шутках группы 4 присутствует стандартная фраза метатекстового ввода, которая переходит в краткую завязку : «*According to New York driving rules...*», «*Do you New York driving rules*». Сами шутки состоящие в основном из одной строчки («one-liners») представляют собой фразы развязки, которые традиционно идут после кульминационного напряжённого молчания.

Идея одинаковости трагического и комического по структуре не нова. Так, великолепный знаток античности А.Ф. Лосев, характеризуя отношение Аристотеля к сущности комического как эстетической категории, который представлял её в виде структуры, отмечал, что «эта структура у Аристотеля совершенно одинакова и для комедии и для трагедии. А именно, там и здесь какая-нибудь отвлечённая и сама по себе не тронутая идея воплощается в человеческой действительности несовершенно, неудачно и ущербно. Но только в одном случае этот ущерб — окончательный и ведёт к гибели, а в другом случае он далеко не окончательный, ни для кого не опасный и только вызывает весёлое настроение»[15:531-532]. Лосев также считает, что параллельно трагическому существует ещё и комический катарсис (katharsis). В момент трагического катарсиса происходит очищение посредством сострадания и страха, а в момент

комического катарсиса происходит очищение посредством смеха. С этим трудно не согласиться, хотя следует признать, что в случае с нью-йоркскими шутками, также как и с пословицами этого региона, наблюдается восхваление не только традиционных моральных ценностей (ценностных доминант) но и нетрадиционных ценностей, выходящих за рамки морали. Например, возьмём 7 шутку, в ней имплицитно восхваляется ценностная доминанта-«грубость» жителей Нью-Йорка. В первой шутке, восхваляется ценностная доминанта - «хитрость» нью-йоркского бизнесмена. В третьей шутке, прославляется «лихачество» нью-йоркских водителей, которое очевидно замешано на частом нарушении прав дорожного движения и т.д. Это подтверждает мысль М.Т. Рюминой о том, что «смех может быть моральным, а может быть и аморальным фактором...смех может быть добром, а может быть и злом...»[16:96]. В основе юмора шуток находится комформистско-примиренческая позиция адресанта-рассказчика.

Связность шуток реализуется за счет наличия прецедентных имён (New York, New Yorker), местоимений ссылок (I, you, we), предлогов (and, but), рекуррентности ряда лексических единиц и структур. В первой шутке — это \$5,000, в двенадцатой— say, в седьмой —reply, в пятой и одиннадцатой шутках — «You know you're from NY city when...», в девятой шутке—'I'm blonde, I'm beautiful, I'm going to New York, and I'm not moving' и т.д.

Сравнивая общеамериканские шутки с нашим корпусом в 210 нью-йоркских региональных шуток, можно отметить, что тематика нью-йоркских шуток значительно уже. То же самое можно сказать и про персонажей шуток, их значительно меньше. Самая многочисленная группа шуток (около 40% шуток)- про жителя Нью-Йорка (New Yorker). Затем идет довольно многочисленная группа шуток про жителя Бронкса, которая очень напоминает по форме и по содержанию шутки про New Yorker, шутки про посетителя и официанта ресторана на Брайтон Бич, мультинациональные (этнические) шутки, профессиональные шутки про полицейских, юристов и водителей, шутки про блондинок, террористов (главный персонаж Осамы Бен Ладена). Встречаются также шутки про ковбоев (попавших в Нью-Йорк), шутки за кружкой пива (beer jokes), шутки про детей (в стиле tear jerker-слезливая мелодрама).

Как мы видим, палитра общеамериканских шуток значительно шире. Это касается в первую очередь профессиональных шуток, поскольку шутки про врачей, журналистов, программистов, и представителей других профессиональных групп, отмеченных нью-йоркскими региональными маркерами, мы практически не встречаем. То же относится к шуткам про животных, сельских жителей (rednecks) и шуткам других групп.

Рассмотрим наиболее заметные лексико - синтаксические маркеры используемые в выше приведённых нью-йоркских шутках:

1) Местоимение первого лица I употребляется в двенадцати шутках 26 раз, местоимение второго лица единственного числа you 40 раз. Такое ассиметричное использование личных местоимений свидетельствует, на удивление, о преобладании социоцентрической модели поведения коммуникантов над эгоцентрической. Своё I идёт на втором месте после You. Самым эгоцентричным персонажем шуток является блондинка, на её счету 8 местоимений- I, и ни одного You.

2) Отсутствие нестандартных разговорных грамматических конструкций.

3) Прецедентные имена New York New Yorker играют роль психологического анкоринга и дейктического маркера места - „Действие происходит в Нью-Йорке.”

4) Ограниченное количество предложений с буквальным эксплицитным значением. Большинство предложений имеют дополнительный имплицитивный смысл. Как вербальный стилистический маркер регионального дискурса наличие имплицитного

смысла, который часто противоречит эксплицитному, как в вопросах так и в ответах свидетельствует, об отсутствии искренности коммуникантов и наличием двусмысленности. В качестве примера можно взять фразу пилота, убеждавшего блондинку покинуть первый класс, "I told her the first class section wasn't going to New York." На эксплицитном уровне эта фраза лжива. Имплицитно фраза рассчитана на низкий IQ блондинки. Коммуникативный смысл фразы- заставить блондинку покинуть первый класс.

5) Ограниченное количество фонетических коллоквиализмов «ya joirk», «gimme a fork». (Вместо "You jerk" "Give me a fork."). Наличие фонетических коллоквиализмов свидетельствует о желании коммуникантов вести беседу на неформальном уровне. С другой стороны столь незначительное количество фонетических коллоквиализмов говорит о доминировании норм General American даже на уровне неформального регистра.

6) Отсутствием сленгизмов.

7) Наличием полисемических слов, которые допускают двойную интерпритацию и которые в ряде случаев создают эффект лингвистической иронии. Большинство примеров в шутках группы 15.

Среди прагматических средств можно выделить:

1) Длинные развёрнутые повествовательные предложения (декларативы), при отсутствии сложных конструкций. По мнению специалистов информационного агентства UPI (США), среднее предложение в американском варианте английского языка, которое желательно для использования журналистами в американском СМИ состоит из 18 слов. Мы будем считать, что все предложения более 18 слов являются длинными. Почти во всех шутках есть длинные предложения более 18 слов. Такие предложения есть в первой шутке (28 слов), во второй и девятой (по 35 слов), в третьей (23 слов), в шестой (24 слов), в четвёртой (25 слов), в седьмой (21 слов), в одиннадцатой шутке (67 слов), и в двенадцатой шутке (32 слов). Наличие таких предложений в дискурсе говорит о простоте, неторопливости и непринуждённости общения с одной стороны, а с другой о довольно развёрнутом коде общения, характеризующимся высоким уровнем связности речи.

2) Краткие повествовательные предложения (декларативы). Во всех шутках они доминируют, за исключением девятой шутки про блондинку, где присутствует приблизительный паритет длинных и кратких предложений.

3) Директивы присутствуют во второй, шестой и двенадцатой шутках: "Twenty dollars contempt of court!" Группа шуток под номером 4 почти полностью состоит из директивов: "Never pass on the left when you can pass on the right." Присутствуют директивы в шестой и двенадцатой шутке. Наличие директивов свидетельствует с одной стороны о желании доминировать и привести адресата в удивление, а с другой о неформальности общения.

4) Инвективы встречаются только в десятой, двенадцатой и тринадцатой шутках: "Wife knows f#*#ing everything...ya joirk...Mean Anal S.O.B." Это прагматическое средство имеет илокутивную цель "поставить на место" партнера по коммуникации (то есть в более слабую позицию) и уничтожить его положительное лицо. Хотя в 10 и 13 шутке (объявление и анаграмма) адресат отсутствует (жена и Осам Бен Ладен), тем не менее коммуникативное послание обращено к ним.

5) Менасивы практически отсутствуют.

6) Экспрессивы присутствуют в 1, 6, 8, 12 шутках: "10 minutes!!! Vive la France!!! "There's dead cockroach in my borshch!" Хотя по форме выражения «God save the queen!!!» и «Vive la France!!!» являются директивами, по смыслу они выражают эмоции,

в данном контексте умирающего француза и англичанина, по этому мы их считаем экспрессивами. Что касается фразы *"There's dead cockroach in my borshch!"* то по форме это декларатив, по смыслу и декларатив (констатация факта) и экспрессив (выражение негодования).

7) Ассертивы присутствуют в первой шутке: *"Where else could I park my Rolls-Royce in Manhattan for two weeks and pay only \$15.40?"* Они присутствуют в группе шуток 4: *"Speed limits are arbitrary figures..."*. Пятая и одиннадцатая группа шуток почти полностью состоят из ассертивов: *"You say 'the city' and expect everyone to know that this means Manhattan."* Ассертивы также присутствуют в 6, 8, 9, 13, 14 шутках: *"I'm waitress, not entomologist...I'm blonde, I'm beautiful...Any day that you die will be an American holiday."*

8) Интеррогативы (часть из которых мы квалифицируем как интеррогативы-экспрессивы) представлены во всех шутках минидиалогах и полилогах. В шутках анаграммах, объявлении, one-liners- они не представлены. В шутках 6 (8 вопросов), 7 (5 вопросов), 8 (на каждую минишутку по 1 вопросу) интеррогативы представлены очень широко. В шутках 1,2,3,12,14 представлено по одному-два вопроса. Наличие этих вопросов свидетельствует о том, что одной из главных коммуникативных целей у коммуникантов в этих диалогах есть заполнение *"information gap"*, то есть обмен информацией.

Приведенные примеры регионального юмористического дискурса жителей Нью-Йорка в жанре «шутка» характеризуются применением разнообразных вербальных средств: 1) лексико-синтаксических маркеров, а именно: ассиметрическим употреблением местоимений *You*, что свидетельствует о преобладании социоцентрической модели поведения коммуникантов; ограниченным количеством фонетических региональных колоквиализмов; отсутствием нестандартных грамматических конструкций; отсутствием сленгизмов; наличием полисемических слов, допускающим двойную интерпритацию; преобладание предложений с двойным значением (имплицитным и эксплицитным), ограниченным количеством предложений с буквальным эксплицитным значением; наличием полисемических слов создающих эффект лингвистической иронии; 2) прагматическими средствами: преобладание декларативов (в большинстве случаев представленные короткими предложениями, однако почти в каждой группе шуток представлены также по крайней мере по одному длинному развёрнутому предложению); наличие значительного количества директивов и ассертивов; наличие почти в каждой шутке интеррогативов (в ряде случаев интеррогативов-экспрессивов); наличие в ряде шуток экспрессивов; окказиональное использование инвективов, отсутствием менасивов.

Употребления данных вербальных средств выявляет определенные черты дискурса и психологического профиля коммуникантов. С одной стороны, наблюдается довольно высокий уровень неформальности и простоты общения, с другой стороны, прослеживается всего лишь окказиональное игнорирование норм General American. Региональная маркированность дискурса достигается за счёт использования прецедентных имён *New York, New Yorker, Bronx, Brighton Beach*. Наличие эксплицитно-имплицитного «разрыва» в большинстве шуток свидетельствует о коммуникативном намерении «обхитрить» жителем Нью-Йорка кого-то из второстепенных пресонажей и положительной коннотации такой интенции. Определенная грубость общения достигается в основном прагматическими средствами (директивами), а не за счёт нецензурной сленговой

лексики. Крім того, грубость об'єкції, також має позитивну коннотацію. Комуніканти демонструють досить високий рівень соціоцентризму. Сценарій всіх приведених регіональних шутки діалогічних і полілогічних мініатюр має пірамідальний стандартний характер (вступлення, зав'язку, кульмінацію, розв'язку, кінець).

ЛИТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и ренессанса. М.: Худож. Лит-ра, 1990. 543 с. 2. Surus. S The George Dubya Bush Song Book. <http://bootnewt.tripod.com>, 2000. 3 Channing W. Political Anecdotes <http://www.anecdoteage.com>, 2004. 4. Woodard A. Anagram genius. <http://www.anagramgenius.com>, 2004. Делез Ж. Логика смысла. М. Фуко. Theatrum philosophicum. М.-Екатеринбург: УРСС, 1998, 320 с. 6 М. Malaprop. Fun with Words. <http://fun-with-words.com>, 2004. 7. Lipman D. New York jokes. <http://www.angelfire.com>, 2004. 8. Bernstein. I. New York. <http://jokelibrary.150m.com/people>, 2004. Conner S. Jokes 2004 www.women.com, 2004. 9. Hope B. Humorous Aphorisms to Teach Comprehension <http://www.avko.org>, 2004. 10. Чиркова О.А. Поэтика современного народного анекдота: Автореф. дис... канд. филол. наук. М., 1997. 20 с. 11. Е.Я. Шмелёва, А.Д. Шмелёв. Русский анекдот. Текст и речевой жанр. - М.: Языки славянской культуры. 2002. 12. Raskin V. Semantic Mechanisms of Humor. Dordrecht, 1985. 13. Кант И. Сочинения в 6-ти томах. - М.: Мысль, 1966. 14. Лосев А.Ф. История античной эстетики. Аристотель и поздняя классика. М.: Гнозис, 2000. 15. Рюмина М.Т. Эстетика смеха. Смех как виртуальная реальность. - М.: УРСС. 2003.

ХУДОЛІЙ А.О.

Національний університет "Острозька академія"

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ЗМІНИ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У МОВІ АМЕРИКАНСЬКИХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ

Статтю присвячено дослідженню функціональних змін у мові американських публіцистичних текстів. Метою даної статті є виявлення й опис лексико-семантичних змін у мові американських публіцистичних текстів кінця ХХ – початку ХХІ століття. Стаття ґрунтується на положеннях праць у галузі функціональної лінгвістики, в яких акцентується увага на мові публіцистичних текстів як закодованих посланнях, функціонально спрямованих на читачів.

Актуальним і раніше недосліджуваним виявляється власне аналіз лексико-семантичних і фразеологічних змін у мові американських публіцистичних текстів. У статті переслідуються такі завдання:

- Прослідкувати зв'язок між мовою та змінами у суспільному житті США;
 - Виявити та описати зміни суспільно-політичної термінології в мові сучасних американських публіцистичних текстів;
 - Встановити функції лексичних одиниць у мові сучасних публіцистичних текстів;
- Лексико-семантичні зміни посідають ключове місце серед функціональних змін у мові американської публіцистики. До динаміки лексичних змін, заснованих на функціональній переорієнтації, відносимо:

- 1) динаміку, зумовлену змінами соціальних і функціональних обмежень, у використанні лексики (використання термінів);
- 2) динаміку, зумовлену появою нових найменувань (новотвори);
- 3) динаміку в семантиці слів (виникнення нових значень у вже існуючих лексичних одиницях).

У мові американських публіцистичних текстів виявляється значна залежність семантики слова від контексту. Лексичні одиниці (ЛО) є гнучкими у функціональному аспекті, тобто здатними змінювати функціональні характеристики при стабільності

форми [1 : 250]. Реальне використання одиниць номінації у публіцистичних текстах приводить до зміни їх семантичної структури (розширення) та лексичного значення, які ведуть до функціональної переорієнтації номінативного елементу [2 : 17]. Семантичне зрушення полягає в:

- 1) переосмисленні категоріальної приналежності вихідного слова (транспозиції);
- 2) уточненні вихідного слова та його конвертизації;
- 3) наявності словотворчого значення в похідному слові, яке виражається тим чи іншим словотворчим засобом;
- 4) поділом похідного слова на творчу основу та словотворчий елемент [2 : 17]. До семантичних змін відносимо використання одиниць із конкретним значенням у абстрактному значенні, генералізацію значення, появу граматичних okazіональних утворень із новими функціями. До лексичних змін, пов'язаних із семантичними, відносяться лексичні, фразеологічні новотвори та поява нових синонімів.

Зміни у системі суспільно-політичної термінології. Особливе місце в публіцистичних текстах займає спеціальна лексика, терміни. Науковці відзначають, що в останні роки ХХ століття посилилась тенденція до розширення значень слів, деспеціалізації термінів, які переходять в загальнолітературну мову та зростає взаємодія між загальною та спеціальною мовами [3 : 95; 4 : 63; 1 : 301]. За свідченням лінгвістів понад 90 % усіх нових слів, які з'являються в сучасних мовах, належить до спеціальної лексики [3 : 95; 5 : 25]. У загальному складі досліджуваних ЛО термінам належить 25,1% (243 одиниці). Розповсюдження термінів у мові американської публіцистики розглядається нами, слідом за С.І. Тресковою, як процес демократизації у вживанні термінології та розширення сфери її застосування [6 : 117]. У цьому відношенні під демократизацією розуміється зближення загальнонародної мови та мов для спеціальних цілей, зростаючий вплив наукового мовлення на публіцистику, а через неї і на розмовну англійську. Розвиток же технологій стирає межі між термінологічною та нетермінологічною лексикою. У ході детермінологізації терміни перетворюються в одиниці загальнонародної мови.

Під терміном, слідом за О.І. Головановою, ми розуміємо слово або словосполучення зі спеціальним значенням, що відбиває досвід фахівців певної сфери [7 : 186]. Терміни відповідають природі публіцистичних текстів влучністю номінації, глибиною узагальнення, однозначністю, специфічністю, системністю та лаконічністю вираження, які узгоджуються з функціями засобів масової інформації (ЗМІ) [8 : 164]. У публіцистичних текстах терміни виконують кілька функцій: номінативну, сигніфікативну, комунікативну, прагматичну, інтелектуального та емоційного впливу, коли вони детермінологізуються [9 : 22]. Від інших ЛО публіцистичних текстів, терміни відрізняються своєю інформативною насиченістю.

У межах загальної категорії номінації виділяється три види термінів: 1) номінація через слово; 2) номінація через речення або словосполучення (пропозитивна); 3) номінація через висловлення (дискурсивна) [10 : 96].

Аналіз термінологічної лексики публіцистичних текстів дає підстави виділити три основні напрями функціонально-семантичного розвитку лексики: термінологізація, транстермінологізація [3 : 93] та детермінологізація [1 : 301]. Під термінологізацією розуміємо використання слів у вузько-спеціальних значеннях. Транстермінологізація (у термінах Ю.А. Зацного) приводить до зміни значення слів у зв'язку з їх міграцією з однієї терміносистеми в іншу. При виведенні терміна з його звичного оточення спостерігається процес детермінологізації [1 : 301; 11 : 39], який приводить до використання термінів в узусі.

У процесі термінологізації звичайні слова термінологізуються, попадаючи в оточення термінів певної науки. Із розвитком комп'ютерних технологій відбувається термінологізація багатьох повсякденних слів. Напр.: *bug disaster* (*Newsweek*, June 8, 1998, P.9) (перехід із одного тисячоліття в інше та труднощі, пов'язані з перепрограмуванням комп'ютерів); *e-commerce* (*Newsweek*, July 5, 1999, P.41); *cyberworld* (*Newsweek*, Dec.29, 1997/Jan.5, 1998, P.33) (комп'ютерна мережа); *traffic on the Net* (*Newsweek*, Dec. 29, 1997) (робота в мережі Ітернет).

How much time and money will it take to fix the year 2000 Bug disaster? (*Newsweek*, June 8, 1998, P.9). У наведеному реченні використана метафора *bug disaster*, під якою розуміється перехід комп'ютерних програм 2000-літній рубіж. Оскільки програмне забезпечення не передбачає такої операції переходу, то існує побоювання щодо їх спроможності. Метафоричний вираз передає авторське емоційно-оцінне ставлення (стурбованість) до цієї події.

У мові американської публіцистики потужним є процес транстермінологізації, внаслідок якого термінологічна лексика однієї сфери використовується для цілей іншої. Терміни різних сфер вживаються для позначення понять та явищ економіки та бізнесу:

1) Ядерної фізики. Порівн.: *meltdown* (*Newsweek*, April 20, 1998, P.19); *fiscal neutrinos* (*Time*, September 7, 1998, P.38); *to melt* (*Time*, September 7, 1998, P.31); *critical mass* (*Newsweek*, July 12, 1999, P.22);

2) Астрономії. Напр.: *big bang* (*Newsweek*, April 20, 1998, P.31); *Big Bang reforms* (*Newsweek*, March 30, 1998, P.24); *to be lightyears ahead* (*Business Week*, March 15, 1999, P.26);

3) Техніки. Порівн.: *high-octane economic growth* (*Newsweek*, November 1, 1999, P.66); *to turbocharge* (*Newsweek*, November 30, 1998, P.3).

Under the big bang financial market opening, which began April 1, U.S. money is now accepted as legal tender in many places in Japan (*Newsweek*, April 20, 1998, P.31). Світову економічну кризу, яка вразила навіть економіку розвинутих країн прирівняли з великим вибухом, вживши термін *the big bang*, запозичений з астрономії.

4) Театру та музики: *to orchestrate* (*Newsweek*, October 5, 1998, P.49); *computer jockeys* (*Newsweek*, October 5, 1998, P.49).

The Fed's job is to oversee the financial system, and orchestrating the Long-Term bailout may well have saved numerous institutions... (*Newsweek*, October 5, 1998, P.49). Під словом *orchestrating* розуміється керівництво у сфері бізнесу. *Orchestrating* є музичним терміном, який перейшов в узус.

5) Ігор, спорту. Напр.: *blue chips* (*U.S. News and World Report*, January 21, 2002, P.36); *blue chip stocks* (*Newsweek*, August 24, 1998, P.35);

6) Конфесій: *market's nirvana* (*Newsweek*, October 11, 1999, P.56); *management guru* (*Newsweek*, May 18, 1998, P.34); *musical aura* (*Time*, June 8, 1998, P.96).

Biotech investors place their bets along a continuum of risk. Profitable blue chips are less dicey, as are drug company stocks (*U.S. News and World Report*, January 21, 2002, P.36). Термін *blue chips* перейшов зі сфери азартних ігор у сферу економіки змінивши свій зміст. Він вживається для позначення прибуткових, надійних підприємств.

7) Для позначення економічних процесів використовують медичні терміни, оскільки вони відображають зміни в економіці, які уподібнюються: а) стану. Напр.: *computer paralysis* (*Herald Tribune International*, January 4, 2000, P.1); *economic ills* (*Newsweek*, July 5, 1999, P.24); б) лікам: *panacea* (*Newsweek*, October 4, 1999, P.40); *financial morphine* (*Time*, September 7, 1998, P.39).

On Monday, it was clear that the worst nightmares of computer paralysis related to the change to 2000 from years starting with 19 had not come to pass (*Herald Tribune*

International, January 4, 2000, P.1). Комп'ютерним паралічем інженери назвали перехід із 1999 до 2000-го року через побоювання за програмне забезпечення.

Явище транстермінологізації супроводжується семантичним розширенням меж обсягу поняття терміна. Внаслідок таких змін терміни, раніше закріплені за однією сферою науки чи техніки, використовують для позначення понять іншої.

Зміни у суспільстві, науково-технічний прогрес зумовлюють детермінологізацію, тобто процес переходу термінів в узус, розширення значення. Детермінологізація є одним із шляхів поповнення лексики. Рухомою силою процесу детермінологізації виступає функціональна переорієнтація [1 : 301].

Функціональна переорієнтація термінів у публіцистичному стилі відбувається шляхом перетворення семантичних структур слова, розширення смислового обсягу поняття, накопичення нових сем, розвитку переносного значення, тобто деспеціалізації [1 : 302; 12 : 78]. Детермінологізація – активне явище, притаманне сучасній лексиці, оскільки підсилює стилістичну функцію терміна, робить повідомлення експресивним. Процес детермінологізації приводить до розширення значення терміна, до зміни його функції. Детермінологізація відбиває постійний процес взаємодії термінів і загальноновживаної лексики. У загальний вжиток американського варіанта сучасної англійської мови перейшли терміни із таких сфер:

1. Хімії. Напр.: *sulfuric acid* (*Newsweek, September 13, 1999, P.49*); *acid test* (*Newsweek, April 12, 1999, P.52*); *acid jokes* (*Newsweek, April 26, 1999, P.62*); *to galvanize* (*Newsweek, April 26, 1999, P.83*); *to neutralize* (*U.S. News and World Report, Aug.16, 1999, P.43*); *to distill* (*Newsweek, September 13, 1999, P.49*).

Ten years in the NBA, and 18 in the Senate cloakroom, distilled his native Missouri wit into sulfuric Jersey acid (*Newsweek, September 13, 1999, P.49*). Термінологічне словосполучення *distilled wit into sulfuric acid* вжито зі значенням перетворити природню мудрість на гостроту (*sulfuric acid*).

2. Фізики. Напр.: *power vacuum* (*Newsweek, September 21, 1998, P.57*); *the opposite end of the spectrum* (*Herald Tribune International, January 2, 2000, P.6*); *nationalistic impulses* (*Newsweek, June 1, 1998, P.53*); *to short-circuit* (*Newsweek, March 23, 1998, P.56*);

3. Техніки. Порівн.: *low-octane celebrities* (*Newsweek, December 29, 1997 / January 5, 1998, P.89*); *high wattage* (*Newsweek, September 21, 1998, P.57*); *high-octane growth* (*Newsweek, November 1, 1999, P.66*); *conveyor belt* (*Newsweek, July 13, 1998, P.2*); *to electrify* (*Newsweek, November 30, 1998, P.19*).

His growing TV-empire needs high-wattage content to entice people to pay for programming (*Newsweek, September 21, 1998, P.57*). Для того, щоб тримати глядачів біля екранів телевізорів власнику кінокомпанії потрібен захоплюючий телематеріал (*high-wattage content*). Сферою поглибленого інтересу є спортивні репортажі. Вжитий термін підсилює експресивність повідомлення.

4. Математики: *axiom* (*Newsweek, October 5, 1998, P.23*); *congruent* (*Newsweek, May 31, 1999, P.27*); *through the prism* (*Newsweek, May 31, 1999, P.27*); *a 180-degree turn* (*Business Week, March 22, 1999, P.26*); *in a geometric ratio* (*Newsweek, May 24, 1999, P.21*); *to copy the formula* (*U.S. News and World Report, December 31 / January 7, 2002, P.14*).

Математичний термін *congruent* вжито з певною метою, – привернути і затримати увагу читачів.

Russia's national interests are not always congruent with ours; less sociology and more foreign policy (*Newsweek, May 31, 1999, P.27*).

5. Військової справи: *lieutenant* (*Newsweek, June 8, 1998, P.50*); *to be in trenches* (*Newsweek, September 21, 1998, P.21*); *echelons* (*The New York Times, January 4, 2000,*

P.C8); *breakthrough* (Time, June 8, 1998, P.59); *under the radar* (Time, April 6, 1998, P.21); *detonate* (Time, April 6, 1998, P.39); *field marshal* (Newsweek, June 8, 1998, P.67); *to focus on new tactics* (Newsweek, September 21, 1998, P.58 D).

As a retired journalist with 35 years in trenches, I thank Alber for restoring my faith in a craft (Newsweek, September 21, 1998, P.21). Військовий термін *in trenches* уподібнює професійне поле діяльності журналіста до військових дій.

6. Медицини: *donor fatigue* (Newsweek, July 5, 1999, P.2); *final spasm* (Newsweek, July 5, 1999, P.14); *side effects* (Newsweek, May 4, 1998, P.8); *to get out scalpel and make some serious incisions* (Newsweek, April 26, 1999, P.53); *to metastasize* (Newsweek, October 5, 1998, P.41); *anatomy of a massacre* (Newsweek, May 31, 1999, P.12).

Fernando Galmarini, a member of the lower house of deputies and sponsor of a new sports law, says: "It's time to get out the scalpel and make some serious incisions" (Newsweek, April 26, 1999, P.53). Мова йде не про хірургічне втручання, а про політичні заходи і рішучі дії, які слід здійснити для того, щоб підтримати новий закон про спорт. Медичний термін запозичено з певною метою – затримати увагу читачів і влучно описати політичну ситуацію.

7. Біології: *to be under microscope* (Newsweek, June 8, 1998, P.70); *political virus* (Newsweek, September 21, 1998, P.56); *sybiosis* (Newsweek, October 5, 1998, P.22); *embrionic* (Time, May 6, 1996, P.51).

Perhaps we should push Clinton out from the microscope and place ourselves, the voting public, under the same scrutiny, because we elected him (Newsweek, October 19, 1998, P.18). Під метафоричним виразом *to push Clinton out from the microscope* розуміється перенесення уваги із экс-президента США Б. Клінтона на інші важливі питання.

8. Спорту. Напр.: *to become a pawn* (Newsweek, July 5, 1999, P. 22); *to play hardball* (Newsweek, December 29, 1997, P.42); *rhetorical jujitsu* (Newsweek, September 21, 1998, P. 26); *gambit* (Newsweek, September 21, 1998, P. 57); *home run* (Newsweek, October 19, 1998, P. 56); *lightweight* (Newsweek, March 22, 1999, P. 22).

The Yugoslav president is not a helpless pawn of the nationalists (Newsweek, February 15, 1999, P.25). Термін *a pawn* запозичений із шахів і позначає безвільну людину, якою керують. Йдеться про экс-президента Югославії, який був самостійним політиком, а не пішаком у чужих руках.

9. Астрономії. Порівн.: *the center of the gravity* (Newsweek, May 24, 1999, P.74); *a lunar landscape* (Newsweek, March 15, 1999, P.34); *constellation* (Newsweek, February 9, 1998, P.27); *to fall out of orbit* (Time, June 8, 1998, P.75); *the black hole* (Time, September 7, 1998, P.80); *to eclipse* (Time, April 6, 1998, P.38); *galaxy of practices* (Newsweek, July 5, 1999, P.64).

10. Віросповідань. Християнська конфесійна лексика нараховує значну кількість одиниць, які ми згрупували за частинами мови:

а) іменники. Напр.: *the schism* (Newsweek, December 29, 1997 / January 1998, P.62); *holy of holies* (Business Week, March 22, 1999, P.36); *altar-boy* (U.S. News and World Report, June 4, 2001, P.18); *apostles of* (U.S. News and World Report, July 9/16, 2001, P.72); *charisma* (Newsweek, June 1, 1998, P.46); *patriarch* (Newsweek, July 12, 1999, P.46); *anathema* (Herald Tribune International, January 5, 2000, P.8); *altar* (Time, August 31, 1998, P.39); *heresy* (Time, September 7, 1998, P.74); *manna* (Newsweek, May 4, 1998, P.35);

б) дієслова: *stigmatize* (Newsweek, December 29, 1997 / January 1998, P.45); *christen* (Newsweek, October 4, 1999, P.44); *to carry a stigma* (Herald Tribune International, January 4, 2000, P.16); *to crucify* (Time, January 25, 1999, P.9).

And with Russia, the Clinton's administration's most important policy initiative – undertaken with hallelujahs from congressional republicans – was NATO expansion

(*Newsweek*, September 7, 1998, P.19). Термін *hallelujahs* виконує емпатичну функцію, оскільки підсилює висловлення.

У процесі нашого дослідження виявлено, що поряд із термінами християнства набуває поширення буддистська термінологія. Порівн.: *a zen-like trance* (*Travel and Leisure*, December 1997, P.92); *radio guru* (*Newsweek*, May 31, 1999, P.55); *kind of zen in a way* (*U.S. News and World Report*, September 3, 2001, P.51); *a top secret aura* (*Newsweek*, October 19, 1998, P.12); *mantra* (*Newsweek*, June 8, 1998, P.30); *athletic nirvana* (*Time*, September 14, 1998, P.56); *oil zen* (*Newsweek*, June 8, 1998, P.30); *reincarnate* (*National Geographic*, December 1996, P.101).

Germany's former capital is reincarnating itself as the leader of Europe's richest, most popular and most powerful country (*National Geographic*, December 1996, P.101). *Reincarnate* запозичене з буддизму зі значенням відродитися, почати нове життя. Німеччина, яка постраждала під час другої світової війни, відродилася, ставши лідером Європи.

Терміни фізики, математики, астрономії, біології, які не мають прямої предметної співвіднесеності легше піддаються переносному використанню у порівнянні з термінами із прямим значенням. Поява таких одиниць зумовлена екстралінгвістичними факторами, зокрема необхідністю використовувати узагальнено-родові позначення [13 : 5].

Рушійною силою семантичних змін, а відтак і змін в термінологічному складі мови, виступає необхідність вербалізувати мисленнєвий зміст, попередньо не об'єктивований у слові, або об'єктивований не повною мірою у відповідності із задумом продуцента висловлювання [1 : 273]. Динаміка мови пов'язана зі сферою активних семантичних процесів, які супроводжуються розширенням словникового складу мови.

Отже, у мові американської публіцистики кінця XX – початку XXI століття широко представлений процес детермінологізації, внаслідок якого терміни із хімії, фізики, математики, медицини, астрономії, біології, спорту, військової справи та конфесій переходять у повсякденне мовлення. Поданий висновок підтверджується статистичними даними таблиці № 1.

Таблиця 1.

Терміни, що перейшли в узус унаслідок процесу детермінологізації

№ п/п	Терміни	Кількість	Процентне співвідношення
1	Фізики	12	5%
2	Астрономії	16	6,6%
3	Хімії	12	5%
4	Техніки	6	2,4%
5	Театру / музики	34	14,1%
6	Спортивних ігор	51	21%
7	Математики	8	3,3%
8	Медицини	15	6,1%
9	Біології	5	2%
10	Військової справи	18	7,4%
11	Християнства	51	21%
12	Будизму	15	6,1%
	Всього	243	100 %

Кількісні підрахунки свідчать про широке використання театральних, музичних, спортивних та релігійних християнських термінів. Менше використовують військових,

фізичних, хімічних, астрономічних, медичних і будистських термінів. Найменша кількість математичних, біологічних та технічних термінів. Впливає висновок, що продуктивним шляхом утворення новотворів є семантична деривація. Зміни семантичного обсягу термінів супроводжуються змінами їх функціональних характеристик. Виникаючи у мові, як відповідь на соціальний запит, терміни є значною групою слів, які задіяні ЗМІ. Внаслідок демократизації суспільства відбувається розповсюдження термінології в мові публіцистичних текстів.

Детермінологізація приводить до того, що терміни переходять в узус. Взаємодія між загальною і спеціальною мовами зростає, що приводить до ширшого використання термінів у публіцистичних текстах, які сприяють масовому поширенню спеціальних номінацій та однозначності їх розуміння.

Перспектива подальших досліджень полягає у вивченні словотвірних, морфолого-синтаксичних і синтаксичних змін у мові американських публіцистичних текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Левицкий А.Э. Функциональные подходы к классификации единиц современного английского языка. – К.: “АСА”, 1998. – 362 с.
2. Карашук П. М. Словообразование английского языка. – М.: Высшая школа, 1977. – 303 с.
3. Зацный Ю.А. Развитие словарного состава английского языка в 80-ти – 90-ти годы XX столетия: Дис... д-ра филол. наук: 10.02.04. – Запорожье, 1999. – 403 с.
4. Степанова М.Д., Фляйшер В. Теоретические основы словообразования в немецком языке. – М.: Высшая школа, 1984. – 264 с.
5. Пимахина Т.А. Семантические характеристики неологизмов современного английского языка // Системные связи в лексике и грамматике германских языков. – Самара: Изд-во СГУ, 1991. – С. 24-30.
6. Трескова С.И. Социолингвистические проблемы массовой коммуникации. Принципы измерения языковой вариативности. – М.: Наука, 1989. – 152 с.
7. Голованова Е.И. Ориентирующая функция термина // С любовью к языку: Сборник научных трудов. Посвящается Е.С. Кубряковой. – М.-Воронеж: Изд-во ИЯ РАН, Воронежский гос. ун-т, 2002. – С. 180-188.
8. Социальная практика и журналистский текст / Под ред. Я.Н. Засурского, Е.И. Пронина. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 176 с.
9. Современная газетная публицистика: Проблемы стиля / Отв. ред. И.П. Лысакова. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1987. – 120 с.
10. Журавлева Т.А. Особенности терминологической номинации. – Донецк: АООТ Торговый Дом “Донбасс”, 1998. – 253 с.
11. Зацный Ю.А. Обогащение словарного состава английского языка в 80-е годы. – Запорожье: Изд-во ЗГУ, 1990. – 88 с.
12. Заботкина В.И. Новая лексика современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1989. – 126 с.
13. Вердиева Н.Ф. Семантика слов. – Махачкала: Изд-во РИОГДУ, 1987. – 81с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Business Week, 15. 03. 1999, 22. 03. 1999; International Herald Tribune, 02. 01. 2000, 04. 01. 2000, 05. 01. 2000; Newsweek, 29. 12. 1997, 09. 02. 1998, 23. 03. 1998, 30. 03. 1998, 06. 04. 1998, 12. 04. 1998, 20. 04. 1998, 26. 04. 1998, 04. 05. 1998, 24. 05. 1998, 31. 05. 1998, 01. 06. 1998, 08. 06. 1998, 13. 07. 1998, 21. 08. 1998, 24. 08. 1998, 13. 09. 1998, 21. 09. 1998, 04. 10. 1998, 05. 10. 1998, 19. 10. 1998, 30. 11. 1998; Newsweek, 15. 02. 1999, 15. 03. 1999, 22. 03. 1999, 05. 07. 1999, 12. 07. 1999, 01. 11. 1999; The New York Times, 04. 01. 2000; Time, 06. 04. 1998, 08. 06. 1998, 07. 09. 1998, 14. 09. 1998, 25. 01. 1999; Travel and Leisure, 01. 1997; U.S. News and World Report, 16. 08. 1999, 31. 12. 2001, 04. 06. 2001, 09/16. 07. 2001, 03. 09. 2001, 21. 01. 2002.

ЧОРНА Н.В.

Київський національний лінгвістичний університет

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КАТЕГОРІЇ ЧАСУ У СУЧАСНИХ ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКИХ НОВЕЛАХ.

Актуальність дослідження. Аналіз сучасної культурної свідомості показує, що відношення до класики та традиції у постмодерному художньому дискурсі виявляється не класичним, а вільним, іронічним. Класичні риси багаторазово зламані та осмислені по-новому перш ніж увійти до художнього постмодерного тексту. Подвійне кодування, цитата і різноманітні алюзії, наслідування оригінальній формі і наслідування цитаті з оригіналу створюють принцип плюралізму, який стає провідним у стилістиці

постмодерного художнього дискурсу. Класична форма приймається, використовується та одночасно ставиться під питання та переробляється. У постмодерному художньому дискурсі знаходить своє вираження багатозначність, багатомірність світу, тому і звертаються сучасні письменники до нових незвичних тем та створюють нові стилістичні та композиційні засоби для передачі художньої інформації. Проблема хронотопу не є новою для наукового дослідження, але у рамках постмодерного художнього дискурсу вона отримує зовсім нове бачення, сучасне тлумачення, нові композиційні художні форми.

Час – універсальна характеристика і фізичної реальності і знакової системи. Але семіотичний час, час тексту протилежним чином відрізняється від часу фізичної реальності. Важливою властивістю часу є його анізотропність, тобто рух в одну сторону. Традиційне наукове тлумачення категорії часу говорить про те, що час є незворотнім, ентропійним.[1:85] Ентропійна модель часу не є універсальною та нараховує всього сто років розвитку. Протягом двох тисячоліть християнська культура жила у відповідності до есхатологічної концепції часу. Але найдавнішою моделлю часу являється міфологічна, циклічна модель. У ХХ столітті виникають концепції багатомірного часу, які пов'язані з традицією англійського ідеалізму початку століття. Філософи-ідеалісти виходять з того, що час взагалі не існує, ілюзія часу виникає у статичному світі завдяки безперервній зміні уваги спостерігача. Але безпосередній вплив на культуру ХХ століття і особливо на постмодерну художню літературу мала серійна концепція В.Джона Уільяма Данна, який говорить, що час має як мінімум два виміри.

Для літератури ХХ століття інтерес до проблеми часу є характерним і цілком виправданим, тому що тісно пов'язаний з природою художньої творчості. Проблема часу привертала увагу Джеймса Джойса і Вірджинії Вульф, Томаса Стерна Еліота і Мілорда Павліча. Тому не дивно, що провідною темою постмодерного художнього дискурсу є тема часу. Для постмодерного художнього дискурсу є характерним особливе переосмислення часу, складне переплетіння різноманітних часових пластів, втручання в послідовність хронологічних подій та руйнування класичної, традиційної композиції художнього тексту. Все це відображає намагання проникнути у внутрішній світ художньої оповіді, установити нові зв'язки між художнім текстом, автором, читачем, ральністю.

Мета дослідження. Наукова стаття присвячена практичному аналізу реалізації категорії часу у сучасних латиноамериканських художніх текстах, зокрема у творах таких авторів, як Хорхе Луїс Борхес, Габріель Гарсія Маркес, Алехо Карпентьер.

Час є важливим для кожного. Щодня ми чуємо слова: робочий час, пора року, зимній час, сучасність. Але майже ніхто не може точно сказати, що таке час. Над цією проблемою ламали голови видатні вчені та філософи. За Ейнштейном час – це шкала, на який ми можемо розташовувати події, це те, що бачиш коли дивишся на годинник. Найбільш чудовий вислів про час належить одному з батьків церкви - Святому Августину: „ Що є час? Коли мене питають, я знаю про що йде мова. Але почавши пояснювати, я не знаю, що й сказати”[2:18] Але, як би не трудно б було визначити категорію часу, саме час визначає наше повсякденне життя. Раніше люди користувалися сонячними та маятниковими годинниками, зараз у нашому розпорядженні є атомні годинники, які за мільйони років відклоняються лише на одну секунду. Фізики-атомщики можуть виміряти неймовірно малі відрізки часу, у той час як астрономи оперують мільярдами років. Біологи виявили, що і у людини і у тварини є „ біологічні часи”, які регулюють їх життєві процеси, що люди по-різному сприймають дитячі та дорослі роки свого життя. Час залежить від спостерігача. Абсолютного часу не існує – це є одним з суттєвіших відкриттів ХХ століття. Наприклад, космонавт на борту

космічного корабля проводить два роки, а у той же самий час його брат-близнюк на Землі проживає за той же самий час тридцять років. Поблизу так званих загадкових „чорних дір” час уповільнюється за рахунок дуже сильного поля тяжіння. Багато вчених припускають, що час має початок та кінець. Але не дивлячись на те, що ми можемо дуже точно вимірювати певні відрізки часу, відчувається час нами зовсім неоднаково. Хвилина або тиждень можуть мати для нас різну тривалість у залежності від життєвої ситуації. Хвилина у кріслі зубного лікаря здається значно довшою, ніж хвилина у кінотеатрі або на день народження. Як швидко лунає тиждень для дорослого і як довго триває для маленької дитини. Американські психологи дослідили, що для людини похилого віку перші 18 років її життя здаються такими ж за тривалістю, як і решта життя. Незалежно від того скільки років було людині на час опитування - 40, 50, 60 років - день вісімнадцятиріччя здавався їм серединою життя, хоча середина приходить на 30 або 40 років. Опиту, які були проведені з добровольцями, яких спустили під землю, де вони не могли бачити сонце, де у них не було ані годинників, ані радіо ні телебачення, показали, що людина має свій власний, внутрішній час, свій „біологічний годинник”, який, якщо його не корегувати зміною дня та ночі, йде трошки повільніше аніж очікувалося.

Час - від індоєвропейського *vertmen* – вертати, обертати. У ХХ століття під впливом загальної теорії відносності час розуміється як четвертий вимір, який відрізняється від категорії простору тим, що час є незворотнім. Дослідник філософії Ганс Рейхенбах аналізує час як: 1. Минуле не повертається. 2. Минуле неможливо змінити, а майбутнє можна. 3. Не можна достовірно говорити про майбутнє. [1:85] Традиційне наукове тлумачення категорії часу говорить про те, що час є незворотнім, ентропійним. [1:85] Феномен не міфологічної свідомості виводить на поверхню міфологічну циклічну модель часу. Після зими настає весна, природа оновлюється і цикл повторюється. Архаїчний міф про вічне повторення, про циклічність стає популярним у постмодерному художньому дискурсі. Цей міф пронизує твори як філософські (Ф. Ніцше, О. Шпенглера - вчення про повторюваність циклів), так і художні („У пошуках втраченого часу” М. Пруста, „Чарівна Гора” Т. Манна, „Школа для дурнів” С. Соколова, „Сто років самотності” Г. Г. Маркеса). Але було інше нециклічне розуміння часу у ХХ столітті – це семіотична або есхатологічна концепція часу. Семіотичний час спрямований у протилежну сторону. Таке розуміння часу виникло у період ранньої християнської філософії. У трактаті святого Августина Аврелія „Про Царство Господнє” [1:87] історія розглядається як драма. Початок історії - це гріхопадіння. Бог наказує людей, позбавляючи їх безсмертя, тобто заставивши жити у ентропійному часі. Але завдяки Ісусу час був повернутий в іншу сторону, у сторону спокутування. Це й був есхатологічний час, семіотичний час, тому що аналізуючи історію як драму, Августин мимоволі тлумачив її як художній твір, як знакову систему. Після смерті та Воскресіння Христа час рухається за двома протилежними напрямками: для праведників – у сторону Граду Господнього, для грішників – у сторону Страшного Суду, у сторону ентропії. [1:87]

Аналізуючи категорію часу не можна обійти стороною загальновідому концепцію В. Джона Уільяма Данна. Його книга „Експеримент з часом” [3], яка вийшла вперше у 1920 році, витримала десятки видань і мала великий вплив на культуру ХХ століття. Данн проаналізував феномен віщого сновидіння, коли на одному кінці планети людині сниться подія, яка через рік реально відбувається на іншому кінці планети. Пояснюючи це загадкове явище, Данн прийшов до висновку, що час має як мінімум два виміри для однієї людини. В одному вимірі людина живе, а в іншому вона спостерігає. І цей другий вимір є просторово подібним, по ньому можна рухатися як у минуле, так і у майбутнє.

Виявляється цей вимір у змінених станах свідомості, коли людський інтелект не давить на людину, тобто насамперед коли людина спить.[3:149] Концепція Данна дуже зацікавила одного з найвідоміших письменників ХХ століття Хорхе Луїса Борхеса. Кожна його новела про час побудована на багатомірній концепції Данна. В оповіданні „Інший” [4:417] старик Борхес зустрічає себе самого молодим. Молодий Борхес у сні промандрував по своєму другому виміру у своє майбутнє та зустрівся зі своїм майбутнім Я. Але, проснувшись, він, як це часто буває, забув свій сон, тому коли ця подія відбулася з ним другий раз, наяву, коли він вже був стариком, вона була для нього повною несподіваністю.

Постать Хорхе Луїса Борхеса у світовій літературі певною мірою символізує стан сучасної латиноамериканської художньої літератури. Трансформація культури та виникнення нового тлумачення категорії часу, та, навіть, визнання виникнення постмодерністського часу, з унікальною гостротою ставить питання про цінності та технології взаємодії з часом у сучасному художньому творі. І саме Борхес пропонує таку технологію, яка іноді виходить за межі культури і визнає буття людини у неklasичному світі. Пропонує органічно й просто, без особливих вербальних візерунків та ментальних лабіринтів. Можна сказати, що Борхес відкриває нам свій власний шлях до прочитання художніх, історичних, наукових творів, дає нам свого роду нитку Аріадни.[5:144]

В оповіданні “Casa de Asterión” („Будинок Астерія”)[4:460] автор розгортає ситуацію сприйняття світу як нескінченного лабіринту. Структура художньої оповіді розгортається у двох планах – того, про що говориться в оповіданні, та того, що є насправді. Борхес, людина культури, ототожнює себе з Мінотавром, аристократичним господарем лабіринту – господарем, що сподівається звільнитися від своїх володінь. У цьому лабіринті поєднані всі об’єктивовані в людській культурі часи, на нескінченні блукання якими приречена сучасна людина.

Лабіринт стає для Борхеса не лише просторовим, а й часовим символом. Точніше, символом одночасності буття справжніх культурних феноменів. Відповідне культурологічне сприйняття історичного часу визначає всю творчість Борхеса. Завдання Борхеса саме й полягає у відборі з історичного контексту актуально важливого, ціннісного матеріалу, його переосмислення та потім втілення у художній текст. Як пише з цього приводу І.Петровський, „він прагматик у побутовому та філософському розумінні слова: у логіці, історії релігії, східній та західній містиці, фізиці ХХ сторіччя, історії літератури, навіть у політиці Борхес відбирає лише те, що має, за його словами, „естетичну цінність”. ... головні метафори, з якими звичайно пов’язують його своєрідність, належать до мислення, пам’яті, культури. Це – книга, лабіринт, дзеркало, які так чи так пов’язані з часом”. [5:146] Тобто естетична цінність стає головним критерієм відбору культурологічних феноменів, і символічно присутній у них історичний час „оживає” у лабіринті Борхеса, щоб розширити контекст буття та надати більший простір уяви.

В домі у Астерія-Мінотавра нічого немає, „немає обстановки”, немає нічого зовнішнього, але і немає нічого внутрішнього, тому що сама сутність Мінотавра у тому, що він вважає себе неповторним. Він ховається від світу, тому що не розуміє його або не хоче зрозуміти. Він чекає того, хто його позбавить від ув’язнення, але визволителем виявляється сам, і тому наче замикає коло і примушує повторюватися все знову, час і простір зникають, тому що не мають значення. Лабіринт – це смерть, безчасовість, нескінченність, а нескінченність створює пряму аллюзію на книжку казок „Тисяча та одна ніч”. Нескінченність часу втілюється у нескінченному лабіринті книги, час віддзеркалює книгу, в якій написано абсолютно все. Борхес пише: ”Сказати „Тисяча і одна ніч означає додати до безконечності одиницю... Ідея безконечності і книга „Тисяча

і одна ніч” – це одне й те саме”.[6:64] Тобто книга постає як своєрідний лабіринт, нескінченність якого втілює нескінченність людської культури, історії, часу. Ідея такої книги сягає онтологічного статусу Корана, Біблії, будь-якої Великої книги, яка є атрибутом Бога, тобто трансцендентним і визначальним стосовно людей та світу.

Часу, як філософській проблемі, присвячена велика кількість віршів Борхеса. Наприклад, у вірші „El pasado”(“Минуле”) [7:101] письменник говорить, що реально існує тільки теперішній час:

*Esas cosas pudieran no haber sido
Casi no fueran. Las imaginamos
En un fatal ayer inevitable
No hay otro tiempo que el ahora, este ápice
Del ya será y del aquel instante
En que la gota cae en la clepsidra.*(Borges, 101)

(Ці речі можливо не існуватимуть взагалі. Можливо не існували. Ми їх вигадали

У тому неминучому, невідворотному минулому. Немає іншого часу ніж того, що є зараз, ця вершина - той початок, який вже буде і який був, коли крапля води падає на водяний годинник.)

У цьому вірші час не є руйнуванням, не є катастрофою, це повністю прозора ясна категорія. У слові потік ховається значення, яке з’єднує події сьогодення та ті, які вже відбулися або відбудуться. Для Борхеса час - це магічний та гармонійний синтез руху речей: „... *el tiempo es la diversa / trama de sueños ávidos que somos, / y que el secreto Soñador dispersa*”(Borges, 101). (“час це різноманітність, сюжет для снів, які ми бажаємо бачити та якими ми є; снів, які Великий Мрійник розсіює”)[7:102].

Та сама думка пронизує лекцію Борхеса „Час”, де письменник розмірковує над питанням сутності часу: „ Як парадоксально те, що з трьох часів, на які ми розділяємо час, з минулого, теперішнього і майбутнього, найскладнішим, невловним виявляється теперішній час! Теперішнє є невловним як крапка. Якщо уявити його собі без протяжності, воно виявиться неіснуючим.”; „Ми відчуваємо, що ми линемо за часом, тобто можемо уявити що рухаємось від майбутнього до минулого або від минулого до майбутнього. Але ми не можемо зупинити час... Теперішнє не зупиняється. Неможливо уявити собі суто теперішній час. Воно було б нічим. У теперішньому часі завжди є частка минулого і майбутнього. Це Мить, у якій завжди існує трохи минулого і трохи майбутнього.”[4:317] Поставивши перед собою проблему часу письменник розмірковує та тлумачить теорії різних теологів, філософів, митців. Наприклад, відомий теолог Плотін вважає, що існують три часи і всі три є теперішніми. Перше – безпосередньо теперішній час, час коли, ми говоримо. Тобто час коли ми говорили, цей час вже відноситься до минулого. Інший час – теперішнє минуле, це пам’ять. Третє – теперішнє майбутнє - це те що відноситься до наших сподівань та страхів.

За Хорхе Луїсом Борхесом час може бути пам’яттю або забуттям, відмовою від лінійної послідовності художньої оповіді. Звільнившись від хронологічності, не дивлячись на велику кількість реальних дат, іноді навіть у фантастичних оповіданнях, тлумачення категорії часу у Борхеса наближається до відчуття часу у античній літературі та у той же час є найсучаснішим відчуттям, якщо мати на увазі стилістику художніх оповідань, у яких час це і реальний час, і час фантастичний, уявний, і історичний. „*No en vano fui engendrado en 1899. Mis hábitos regresan a aquel siglo y a el anterior y he procurado no olvidar mis remotas y ya desdibujadas humanidades*”(Borges, 102) („Недарма я народився у 1899 році. Мої звички повертаються і в цьому столітті і в попередньому і намагаюся не забувати моє походження, мої корні та вже давноминулі, розпливчаті цивілізації.”) [7:102].

Говорячи про час не можна обминути творчість колумбійського письменника Габріеля Гарсія Маркеса. Письменник переконаний у тому, що дійсність ховає в собі безмежні можливості часових змін, перетворювання, обернення, перехідності явищ у всіх взаємодіях людини з життям. Час стає наче самостійною категорією, самостійним героєм, він може литися, як рідина крізь пальці, може кружляти на місці, зупинятися, застрягати. Письменник створює особливе відчуття художнього часу, яке завжди кружляє у замкнутих долею межах міфічних історій, створюючи особливу постмодерну поетику. В оповіданні „Ісабель дивиться на дощ в Макондо” практично немає сюжету. Сюжет – це образи, які виникають у свідомості дочки полковника. Герої оповідання – конкретні, реальні люди, які якби мимоволі втиснуті автором у міфічну, загадкову історію. Протягом тижня в Макондо йде затяжний тропічний дощ. Дощ починається як звичайне явище природи, але наприкінці оповідання дощ стає символом забуття, під яким поховані жителі Макондо, своєрідним апокаліпсисом. Час зупиняється. Зростає внутрішня напруга. Люди вже не можуть виконувати повсякденні справи, переплутуються годинники, меблі виявляються пересунутими, будинок заливається водою, втрачається відчуття часу, а з цим і відчуття реальності, реального життя. Потім в Макондо з’являються запах гниття та люди починають говорити, що покійники на розмитому кладовищі спливли на поверхню. Реальні герої зустрічаються зі своїми предками. Так виникає тема зупинки та оборотності часу, теперішній час переплутується з минулим, що є своєрідною авторською грою з художнім часом та характерним проявом постмодерністського художнього стилю. Ми відчуваємо невпевненість, міражність того, що відбувається.

Час є головним мотивом найвідомішого роману письменника “*Cien años de soledad*” („Сто років самотності”)[8]. Чітка схема руху часу створює стрижень всієї історії роду Буендіа, який являє собою ланцюг неминучих повторі, особисті історії героїв повторюють одна одну. Все обертається в реальності, час є циклічним, міфологічним. Але завдяки іронії, яка пронизує весь роман ми можемо говорити про характерні прояви постмодерної поетики. На перший погляд час рухається вперед, розширюється. Але немає ніяких якісних змін у житті роду Буендіа, є тільки горизонтальний, синхронічний розвиток. І тому ми можемо говорити про час, який кружляє на місці. Вже перший Хосе Буендіа говорить про те, що час зламався, що за понеділком йде понеділок. Спочатку час розширюється до крайньої межі, потім починається рух до майбутнього, рух який одночасно стає поверненням до минулого, поверненням до джерел, стає кінцем самого часу, кінцем історії. Читаючи роман, ми відчуваємо дивовижну гармонію, математичну точність розвитку часу, який організовується у складну і чітку систему, на яку працює ціла низка символів-образів.

Латиноамериканський постмодерний художній дискурс не тільки широко використовує концепцію міфологічного часу, але й композиційні можливості стилістики постмодернізму для організації художніх текстів. Сучасний кубинський письменник Алехо Карпентьер, один з визнаних майстрів латиноамериканського роману, у своїх творах широко використовує часові зміщення. Повість „Гонитва”[9: 91] є прикладом не лінійної художньої оповіді, де події викладаються всупереч хронологічній послідовності. Оповідь будується на трьох часових планах – реальний, минулий, давноминулий. Часові пласти сполучаються між собою, втручаючись в реальний час, роблячи його умовним. У повісті немає власних імен, дат, назв. Замість цього символічні позначення, які визначають саму сутність характерів та подій. Головний герой – Утікач, інші – Касир, Естрелья, Високе обличчя, Людина з палацу, Стипендіат. Назва повісті ясно передає її зміст. Французькою мовою назва перекладається як „полювання на людину”. Сюжетний зв’язок між героями – випадковий. Півість

починається роздумами Касира. Раптово до концертного залу вбігає Утікач, який кидає гроші Касиру і зникає у залі. Касир, зрадивши несподіваному багатству, відправляється до своєї коханки Естрельї, але вона відмовляється залишити його на ніч. Касир повертається до зали щоб дослухати героїчну симфонію до кінця. У цей час, Утікач намагається сховатися від переслідувачів, лягає на підлогу, але концерт закінчується і його вбивають. Повість обмежена точно визначеними часовими рамками. За часом реальна дія продовжується 46 хвилин, рівно стільки скільки продовжується виконання героїчної симфонії Бетховена. Таким чином досягається збіг часу літературного та реального. Для касира 46 хвилин це реальний час, для Утікача це час, за який перед його очима проходить усе його життя. Таким чином минулий час прирівнюється до реального. Спогади Утікача не є хронологічними і ми не можемо точно встановити хронологію подій. Спогади про минуле перериваються спогадами про давноминуле, і виникають завдяки реальним обставинам та фізичному стану героя. Виникають часові пласти, які сполучаються між собою і втручаються в реальний час, перетворюючи його і роблячи його умовним. Рухаючись за спогадами героя ми можемо уявити те, що відбулося. Утікач ховається у мезоніні старовинного будинку з колонами, куди його пустила із жалості колишня годувальниця, стара негритянка. Але стара жінка вмирає, тому що він з'їдає її їжу. Герой лишає будинок та вирушає до своєї коханки Естрельї. Він посилає її до Високої особи в аристократичний район. Естрелья швидко повертається, тому що гроші, які він їй дав, виявляються фальшивими. Герой сам вирушає до Високої особи, але знаходить на місці будинку купу руїн. Втративши розум від голоду, наляканий, він заходить у церкву, бажаючи висповідатися. Але священник пропонує йому прийти вранці. Знесилений, він заходить у перше кафе яке йому зустрілося. Його помічають двоє чоловіків та починають переслідувати. І тоді Утікач вбігає у концертну залу яка знаходиться напроти. Таким чином відбувається з'єднання минулого та реального, теперішнього часу. Хвороблива уява засудженого Утікача постійно повертається до причин переслідування. Так у повісті виникає ще один часовий план – передісторія героя, давноминулий час, який охоплює кілька років. У давноминулому Утікач – молода людина, син кравця з провінційного міста. Він приїздить у столицю щоб навчатися архітектурі, стає членом радикальної молодіжної організації. Згодом його заарештовують під час звичайної облави. У в'язниці він не витримує катувань і зраджує усіх членів групи. Його відпускають. У перший день після виходу з в'язниці його почали переслідувати. Утікач намагається сховатися, та знаходить єдину схованку в будинку старої негритянки. Так з'єднуються ще два минулі часи. Логічно, що вся друга частина повісті повинна передувати першій, але автор зобразив минуле як продовження сучасного і цим надав повісті особливу виразність. Кожному з трьох часових планів відповідає свій стиль. Теперішній час – це уривчастий внутрішній монолог втікача, який побудований за принципом потоку свідомості та відтворює його внутрішній психічний та фізіологічний стан. Минулий час - це сполучання авторської мови, монологу героя та не власної прямої мови. Давноминулий час - має теж саме поєднання але авторська мова набуває символічного узагальнення де автор судить добу та людей. Усі відношення героя та середовища сховані в давноминулому часі. Особливого значення набуває реальний часовий план, у якому розгортається давноминулий час, що створює своєрідне часове переплетіння, яке є характерним для постмодерних художніх творів.

В оповіданні „Повернення до джерел”[9: 40] – письменник переосмислює категорію часу. Розповідь йде про людину, яка ніби-то проживає життя від смерті до народження. Час може рухатися як від минулого до майбутнього, так і від майбутнього до минулого. Деякі частини тексту мають подвійність, вони можуть виражати як пряму

так і зворотну послідовність подій. Твори Карпент'єра яскрають гостротою та блиском інтелектуальної гри, всіляких посилянь, алюзій, ремінісценцій і водночас глибоко філософські щодо осягнення проблеми часу.

Висновки. Думка про те, що всесвітня історія – це нескінченний шерег варіацій на обмежену кількість сюжетів, дуже близька Х.Л. Борхесу. В есе „Чотири цикли” він виокремлює чотири таких сюжети, проголошуючи, що історій усього чотири. Перша з них розповідає про укріплене місто, яке штурмують герої. Друга, пов'язана з першою – про повернення. Третя – про пошук. І, нарешті, четверта – про самогубство Бога. „Історій всього чотири. І хоч скільки часу нам залишилося, ми переповідастиме їх у тому чи іншому вигляді” (Borges, 280)[6:280].

Створюючи уявний світ, у якому діють уявні, вигадані особи, та у більшості випадків в умовному просторі, автор, як традиційного так особливо й постмодерного твору, здатен розширювати, стискати, обривати та продовжувати час дії та простір тому, що намагається передати заздалегідь обмежену змістову інформацію. Гальперін визначає, що „текстова енергія” має здатність визвати часткове або повне переосмислення часового континууму. Людський інтелект здатен сприймати час у його перервності або безперервності. Умовність художнього тексту примушує читача постійно сприймати твір у двох планах – у реальному та ірреальному. Якщо цих двох планів немає, то й немає сприйняття твору як витвору мистецтва. Автор художнього твору якби створює ілюзію часових та просторових відношень. Категорія часу, як образ у художньому творі, виступає у своїх типових проявах, як типізація живого прототипу.[10:87] Час, хвилина, рік, місяць, ранок, вечір, раніше, пізніше - це завжди умовні позначення реального часу. Континуум постмодерного художнього дискурсу зазвичай створюється на порушеннях реальної послідовності подій, частіше за все виключає лінійне викладення подій. Наша свідомість шукає опору у реальному часі. Хаотично представлені події у художньому тексті викликають труднощі при читанні, сприйнятті художньої оповіді. У той же час переплетення часових планів у постмодерному художньому дискурсі дають читачу унікальну можливість творчо сприймати текст, ставати співавтором, що виключає класичний художній текст. Постмодерний письменник потребує від читача великого досвіду, для того щоб утримувати у пам'яті велику кількість посилянь на інші тексти, потребує від читача певного настрою, певної віри у виключність постмодерного художнього тексту, потребує розширення свідомості та певного тренування уяви. Трьохмірний простір, який сприймається завдяки нашим органам відчуттів, стає багатомірним у постмодерному дискурсі; час здатен стискатися та розширюватися відповідно правилам постмодерної гри, яка завжди відбувається між автором, текстом, читачем та реальністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Руднев В. Энциклопедический словарь культуры XX века. Ключевые понятия и тексты. – М.: Аграф, 2003.
2. Юбелакер Эрих. Время. – М.: Слово / Slovo, 1998.
3. Данн Дж. У. Эксперимент со временем. – М.: 2000.
4. Борхес Х.Л. Сочинения в трех томах. – М.: Полярис, 1997.
5. Курбатов С. Историчний час у дзеркалах Хорхе Луїса Борхеса // Філософська думка. – 2001. - №3.
6. Borges Jorge Luis. Ficciones. – Madrid: Biblioteca Borges Alianza Editorial, 1995.
7. Maria do Carmo Campos. Poetics and contemporary culture in Drummond and Borges.// Latin America as its literature. – New York.: University of Alberta. – 1994.
8. Marquez G.Garcia. Cien años de soledad. - Moscú.: Editorial Progreso, 1980.
9. Карпент'єр Алехо Избранные произведения. – М.: Художественная литература, 1974.
10. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981.

МЕТОДИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ НАВЧАЛЬНИХ ІГОР У ВИКЛАДАННІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ДОРОСЛИМ

Постановка загальної проблеми і її зв'язок з науковими завданнями. Викладання іноземних мов проводиться здебільшого за аудіо-візуальним методом чи традиційно за граматико-перекладним методом. При навчанні за аудіо-візуальним методом часто пропускається фаза трансферу, тобто для певних ситуацій вже існує словниковий запас, але вони можуть вживатись лише у завчених ситуаціях, проте вже при їхній легкій модифікації учні не можуть скористатись цими фразами, не кажучи вже про інші ситуації. В разі викладання іноземної мови граматико-перекладним методом учні взагалі не можуть спонтанно висловлюватись. У всіх перелічених випадках варто застосовувати навчальні ігри.

Постановка завдання. Завданням даної статті є розглянути навчальні ігри з точки зору їхньої придатності для застосування у групі дорослих і виявити труднощі та сильні сторони ігор.

Актуальність дослідження. Проблематика даної статті перебуває в руслі сучасних методико-дидактичних досліджень, спрямованих на винайдення нових методів у викладанні іноземних мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Класичними є праці Ганзена\ Вендта [1]. Саме вони є авторами основних критеріїв та методів оцінки навчальних ігор. Ключе [2] та Енерт [3] ретельно розглянули навчальні ігри та суперечливі аспекти їхнього застосування, Енерт є сам автором багатьох ігор. Ще одним теоретиком ігор є Клеппін [4], вона розвивала теорію ігор у своїй дисертації, а потім поглиблювала її в подальших дослідженнях. Зокрема їй належить спроба розмежувати ігри, псевдоігри та інші типи вправ.

Завдання дослідження. Дане дослідження мало на меті розглянути навчальні ігри та їхнє застосування у групах дорослих, що вивчають німецьку мову, та розробити пропозиції щодо їхнього вдосконалення.

Наукові результати. Дана стаття розглянула застосування навчальних ігор. Дорослі грають в ігри так само охоче, як і діти, проте змінюється характер ігор: їм більше підходять ігри з застосуванням логіки та асоціативного мислення і не підходять ігри з руховими моментами. При застосуванні навчальних ігор слід зважати на мету уроку, гра має відповідати мовній компетенції учнів, втручання вчителя в гру повинне бути мінімальним. Помилки найкраще виправляти після гри.

Виконані конкретні завдання. У даній статті проаналізовані аспекти використання навчальних ігор та запропоновані ігри, які можна легко застосувати у викладанні німецької мови як іноземної та урізноманітнити заняття.

У викладанні іноземних мов першим гру застосував Я. Коменіус. У 19 столітті панував фронтальний метод викладання, і навчальну гру знову забули. На початку 20 століття сформувалась в Німеччині реформаційна педагогіка, про навчальну гру знову згадали і з того часу дедалі більше використовують у навчальних цілях. Проте небезпечно абсолютизувати гру як освітній шлях, що неодноразово закидали реформаційній педагогіці. Дослідження з питань гри цікавились перш за все поведінкою дітей в грі, пізніше інтерес перемістився на навчальний ефект. Серед причин, чому навчальний процес просувається погано, зазначають: 1. Учні сумніваються у власних силах; 2. Те, що доводиться вивчати, є нецікавим; 3. Учні вважають, що не заслуговують

на успіх; 4. Учні бояться не відповідати вимогам; 5. Даний предмет їх ніколи не цікавив; 6. Учням не дозволяють навчатись своїм шляхом; 7. Учні не навчили, як слід навчатись.

Саме ці труднощі можна подолати за допомогою гри. Навчання з грою: ґрунтується на власному досвіді учнів; мислення та почуття задіяні в навчальному процесі в рівній мірі; навчання відбувається в соціальному контексті.

Навчання відбувається на різних рівнях, причому вищий рівень впливає на нижчий позитивним чи негативним чином. Рівні навчання: 1. Проби й помилок; 2. Знання; 3. Поведінка; 4. Здатності, стратегії; 5. Переконавання; 6. Особистість\ менталітет. Завдяки грі можна перемістити увагу учнів з нижніх (1.- 2.) на вищі рівні (3.-6.) навчання. Навчання є особливо ефективним тоді, коли учень має можливість опрацювати навчальний матеріал відповідно до свого типу. Загалом розрізняють наступні типи учнів: 1. Візуальний тип; 2. Аудитивний тип; 3. Чуттєвий тип; 4. Вербальний (розмовний) тип. Більшість учнів є змішаними типами, проте кожна людина обирає для себе зазвичай один тип навчання. Загалом можна стверджувати, що саме навчальні ігри у всій їхній багатоманітності покликані відповідати потребам кожного з типів.

Ознаки ігор Гуїцінга узагальнює наступним чином: гра – це дія, що відбувається в певних межах часу, простору та свідомості, у видимому порядку. За добровільно дотримуваними правилами, поза сферою матеріальної користі чи потреби. У грі панує настрій свободи та захоплення. Дія супроводжується почуттями піднесеності та напруги і несе з собою радість та розслаблення [5: 146]. Гра означає затримку реальності і випробування певних ролей та ситуацій, перш ніж йти далі. Гюетґальс стверджує, що будь-яке навчання є в принципі грою [6: 23]. На рівні інтеракції учнів іноземною мовою вправляють, грають в ігри і роблять спроби. У грі вправляють не лише окремі речення чи слова, а також засвоєння складніших одиниць. Таким чином досягається повноцінна ситуація. Гра в групі є по своїй суті також „драмою”, зображальною грою, тільки набагато абстрактнішою й тому символічною [6: 23]. Типи ігор при цьому орієнтуються на виконувани функції [1, 22]: письмо, вгадування, читання, сприйняття на слух, асоціації, мовлення, співи та вивчення та закріплення слів. Ігри застосовуються при навчанні читанню та вивченні слів, правописі, граматиці, лічбі, граматиці та синтаксисі у реформаційній педагогіці в Німеччині.

У іграх розрізняють наступні форми:

Зображальна гра: скетч, елементи театру та театральні постановки (драми), сценки, запропоновані діалоги чи такі діалоги, які слід скласти самому.

Інтерактивні ігри (обмін думками): кооперативні ігри, симуляційні, мініситуації і вільна/ зорієнтована на проблеми рольова гра.

Симуляційна гра являє собою змішану форму ігор з правилами та ролями. Псевдоігри вважаються ігри на повтор та завчання, запитання-відповіді, обігрування даного тексту діалогу. З експериментування розвинулась гра на перемогу: кроссворди та загадки на склади.

Ігрові перекази – це плід фантазії, коли невідоме переплітається з відомим. Факти з географії, природознавства чи історії представлено у вигляді жвавих коротких історій чи повідомлень про пережите. Дана форма піддається критиці, тому що чужорідні мотиви начебто відволікають від навчання. Часом існує небезпека заблукати у картинах чи мріях, які більше захоплюють, ніж сам предмет, тому такі ігрові перекази повинні мати чітку структуру.

Слід зазначити, що мовна гра є переходом до псевдоігор, таких як ігри на повтор та завчання з вільним змістом, та драматизування заданого діалогу. При вправах на завчання лексичних чи граматичних структур з вільним змістом (псевдоігри), до яких

належать і діалоги, немає ні заміни предмета, ні штучної ситуації, ані добровільного продовження гри, як це притаманно звичайним іграм. Клеппін наголошує, що обігрування діалогів, як це часто застосовують в аудіо-візуальному методі вивчення мов, не можна назвати мовною грою.

Проте, у грі наявний перехід до власне аутентичних дій, як наприклад у дискусіях. Таким чином мовна гра перетворюється на самоціль і мотивує до майбутнього спілкування іноземною мовою. У зображальній та інтерактивній грі застосовуються всі мовні можливості, так що цілеспрямовано застосовану гру можна скерувати на розвиток окремих вмінь.

У фаховій літературі наводять зазвичай чотири аргументи для застосування ігор у навчанні: мотиваційний аспект, аспект зміни ситуації і ситуативного пристосування і комунікативний аспект, особливе місце тут займають ігри з тетральним ухилом [7: 7]. Загалом ігри є своєрідним типом зовнішньої мотивації. Ігри апелюють до різних органів чуття, це робить навчання ефективнішим. Робота в групі робить навчання також ефективнішим, учні самі виявляють свої недоліки і можуть над ними працювати.

Гру можна застосовувати на всіх стадіях навчального процесу, не лише у стадії трансферу чи комунікації, де їх застосовує більшість вчителів, а й для того, щоб наслідувати певні дії, закріпити навички чи продукувати власні висловлювання у новій ситуації [6: 23]. У групі дорослих виникали труднощі щодо дії в досить театральній ситуації „наче б”, через це вони відчували незадоволення, невпевненість, ніяковість. Проте втрати мотивації можна уникнути, коли заміними приховану штучність ситуації на свідому, а вимогу до продукування мовлення можна замінити на добровільне входження в роль [7: 8]. Ігри застосовуються з певною метою, тому що для уроку застосовують лише такі ігри, які відповідають хоча б за змістом меті уроку. Можливими цілями застосування таких ігор є: повтор, закріплення та розширення словникового запасу чи граматики, робота над вимовою і інтонацією, перевірка правопису, вивчення ідіоматичних виразів, підготовка вільного мовлення [7: 7].

До недоліків ігор належить нестача наукового контролю за успіхом гри. Гра є швидше „грою” і в меншій мірі навчанням. Ігрові фази захоплюють більше, ніж сам результат. Пошук рішень стає змаганням і завданням вчителя є не допустити концентрації учнів на грі і переходу її в спорт. Деякі вчені стверджують, що гра веде не до мовних реалій, а навпаки від них. Загалом існує проблема, наскільки гра сумісна з навчанням. Тут панує наступна ієрархія: в разі потреби в ігровій фазі навчання підпорядковується грі, а не навпаки. З цього випливає терпимість до помилок. Навчання у мовній грі не є несвідомим навчанням, просто навчання відбувається заради гри, через гру і для гри. Діти вчаться не заради похвали чи оцінки, а для кращого перебігу гри. Вони отримують за допомогою гри безпосередню ціль, що не потребує пояснень, позаяк таку ціль, як навчання, вони б ще не зрозуміли. З одного боку учень діє в ситуації навчання, а з іншого він її свідомий. Цю свідомість навряд чи можна перекрити фіктивною ситуацією.

Предметні знання є передумовою для гри, хто не знає нічого про річку Шпрее, той не може її пов'язати з Берліном. Навчальна гра має на меті встановлення відносин між знайомими предметами. Їхньою метою є швидкість та впевненість асоціацій. Зв'язок між предметним інтересом та грою може бути також прямим. Нова інформація може також зустрічатися в іграх, це можуть бути імена, слова, поняття, знаки, дані, які розпорошені поміж знайомої інформації. Часом у іграх виявляються пасивні знання. Навчання відбувається не для майбутнього, а для моменту гри. Засвоєна таким чином нова інформація залишається на рівні слова та знаку, за межами гри можна поглибити знання за допомогою запитання, розмови, пояснювальних текстів чи довідкової

літератури. Мовні ігри добре пасують туди, де мова йде про швидке вивчення формальних зв'язків між знаком та змістом, їх застосовують як для вивчення, так і для закріплення інформації. При цьому використовують не факти, а імена та знаки: Lessing: Nathan.

Часом учні не беруть участі в грі, як це часто трапляється з інтровертами чи з учнями, що застосовують здебільшого когнітивні стратегії навчання. Останні намагаються якомога більше уникати помилок, і тому вони сильно обмежують свої змістові та мовні вирази тим, що вони можуть сказати без помилок. Наступним недоліком можна вважати неоднаково розподілений між учасниками час гри продукування мови в грі.

Вчитель у групах дорослих виступає або в ролі сервісної станції або бере участь в грі. Вчитель може також відігравати змішану роль спостерігача з елементами ролі суфлера: він не виправляє помилок, проте є помічником чи „живою базою даних” для учнів [1: 40]. Проте він може виступати в ролі учасника лише у іграх, в яких мовна компетенція не є вирішальною для успіху, і в яких він має однакові з іншими шанси. При цьому у іграх учні роблять більше помилок, їхнє виправлення є проблематичним. Це питання слід теж розглядати у загальному комплексі проблем. Виправлення у груповій грі можуть згубно впливати на хід гри, тому що концентрування на двох рівнях – рівні гри та змісту – є складним для деяких учнів. У маленьких групах виправлення можливі – вчитель може ходити між рядами і виправляти там. Також рекомендують передбачити можливі помилки і обговорити їх заздалегідь. Загалом існує точка зору, що помилки слід виправляти після гри. Проте помилки, що шкодять розумінню чи ходу гри, слід виправляти відразу. Такі невеликі втручання в гру є необхідними перешкодами, які не шкодять грі. Клеппін [4], проте, зауважує, що виправлення, навіть якщо їх роблять під час гри, лише рідко можуть впливати на поведінку учнів та на оцінку вчителем здійснених виправлень. Поширеними є так зване „м'яке коригування”, коли вчитель вірно вживає у своїх висловлюваннях мовні структури. Не слід концентруватись на розвитку якихось певних умінь, якщо це буде за рахунок ігрових факторів.

У іграх закріплюються висловлювання цільової культури, проте невідомо, чи ігри можуть підготувати учнів до реальних ситуацій, тому слід змінювати зміст діалогів, а не імітувати їх дослівно. Часом ігри розуміють як чисту імітацію текстів з підручників, які не в змозі підготувати до пізніших життєвих ситуацій. Ганзен/ Вендт [1, 10] наголошують, що постійна зміна ролей у грі не обов'язково веде до того, що завчені та використовувані фрази відповідають одна одній. При ігрових симуляціях реальних та можливих комунікативних ситуацій можна стверджувати, що вони вдаються тим краще, що більше вони наближені до реальної ситуації (німці за кордоном чи італійці в Німеччині) і в цих ситуаціях вони змушені порозумітись (поліція, митниця), у критичних ситуаціях (лікарня, бюро знахідок, установи, пошта, продаж квитків). „В якому обсязі і чи взагалі нові мовні дії та поведінка можуть бути ралізованими поза ситуацією гри, сутево залежить від ступеню об'єктивної відповідності та суб'єктивної сумісності ігрових критеріїв та умов, ... з відповідними умовами та вимогами певної не-ігрової ситуації” [7: 6].

У своєму дослідженні автори Урзаінку та Костабіей симулювали гру з предмету „Німецька мова для маркетингу та міжнародних відносин”. Метою був прагматично зорієнтоване міжкультурне вивчення іноземної мови у реалістичному контексті, і жоден підручник не відповідав поставленим вимогам. Метою було вивчення мови через мовну та соціальну дію. Учні повинні були заснувати власне підприємство і виступити його менеджерами. Саме з цією метою вводились граматичні та лексичні засоби. [8: 107].

Цікавим є спонтанний тріалог, що відбувається у вигляді мовних дій одного з учасників і реакції на них двох інших (разом чи окремо). Стимулом до тріалогу є задання вчителем його теми у вигляді окремого слова (іменники, дієслова, прикметники), а також у вигляді речень, питань та стверджень [7: 11]. Також можна застосовувати опис картинок чи історій в малюнках. Тут застосовуються різноманітні форми: інтерпретація картинки, опит конкретних героїв історій, де вони відстоюють власні дії, потім кожен герой розповідає про себе та своє бачення ситуації, а в кінці учні розігрують продовження ситуації.

Популярною є гра „Меморі”, коли вчитель виготовляє картки з написами (по два пов’язаних поняття), і розкладає їх на столі написом донизу. Кожен учень по черзі бере з купки одну картку, читає напис (наприклад, минулий час дієслова), потім бере з купки другу картку, що повинна відповідати першій (наприклад, інфінітив того самого дієслова). Якщо він вибрав потрібну картку, то дане дієслово відкладають в сторону, якщо ж ні, то кладе обидві картки на стіл написом донизу і дає можливість спробувати іншому. З одного боку вправляється увага, і учні запам’ятовують, куди кладуть певне дієслово, а з іншого вони пригадують відповідні форми дієслів, поки вибирають потрібну картку. Таким чином можна вправляти часи дієслів, ті, хто не вміють читати, підпорядковують букви малюнкам, що починаються на певну букву, а ті, хто вміє читати підпорядковують слова малюнкам або добирають до слів синоніми чи контекст. Саме вправи на асоціації продуктивні у середовищі дорослих, момент азарту підштовхує їх до швидкого мислення. Можна також підпорядковувати слова їхнім відповідникам в рідній мові чи знаходити для них правильний артикль.

Авторка даної статті брала участь у розробці та випробуванні наступної гри. Для гри потрібні: 26 листочків з німецькими літерами, один кубик, фігурки для кожного гравця. Вчитель малює на аркуші паперу дорогу, вкладену камінцями різного кольору, де позначений „Старт” і „Мета”. Чотири кольори позначають залежно від теми, наприклад, часи дієслів (червоний – презенс, зелений – імперфект, синій – перфект, жовтий – плюсквамперфект). Учні кидають кубик і рухаються вперед по дорозі на вказану кількість камінців, потім вони вибирають літеру, на яку повинні утворити речення з дієсловом в певному часі. Якщо учень припускається помилок, то повертається назад. Виграє той, хто найшвидше дійде до мети. Дана гра має хороші результати при повторі граматики, яка у викладанні німецької мови займає чільне місце. Хоча в даному випадку не подається новий матеріал, проте вноситься чіткість у наявні знання, і слабші учні мають змогу вчитись від сильніших.

При виборі ігор недостатньо, щоб вони відповідали цілям навчання і в загальних рисах не суперечили мовній компетенції учнів. Вони повинні відповідати як мовним та ігровим можливостям учнів, а також бути цікавою щодо дії, участі в грі і готовності учнів переймати певні ролі [7: 10]. Також учні повинні отримувати задоволення як від процесу гри, так і від її результатів. Що менше можливостей вибору та випадкових елементів, то менше мова йде про ігри. Навчальний ефект у грі залежить від того, наскільки добре вдасться з навчальної гри зробити справжню. До факторів, що сприяють грі, належать вільний вибір предмету гри, чіткість правил, елемент змагання в пошуку рішень, привабливість матеріалу, що виражається в якості форми та кольору.

Таким чином, гра повинна бути підпорядкована меті заняття, її слід комбінувати з іншими типами вправ. Учні на цілі гри орієнтувати не слід. Немає потреби наголошувати цілі окремо під час гри, їх повідомляють на початку заняття. Отже, гру слід підбирати в залежності від мети навчання і узгоджувати з іншими типами вправ. Ігри в викладанні іноземних мов стали рівноправною формою вправ поряд з іншими. Таким чином частіше говорять не про гру, а про ігрові вправи і ігри для вивчення

іноземних мов. Якщо вправі надати за допомогою цікавого змісту чи гумору привабливої форми, тоді учні не так швидко втомлюватимуться, будуть позитивніше настроєні щодо вправ та активніші. Якщо наявні радість та сміх, то виникає менше страху перед невмінням та менше негативних перешкод і мовна гра як гра стає особливо успішною.

Навчання є досвідом, все решта - лише інформація (А. Ейнштейн). Навчальна гра покликана перетворити інформацію на досвід, допомогти учням розвинути до інформації особисте відношення і таким чином засвоїти її.

Резюме: *Дана стаття розглядає проблеми застосування навчальних ігор у викладанні німецької мови. Це питання не розглядається однозначно. Зараз гра вже стала рівноправною формою вправ поряд з іншими. Дуже важливо вірно дібрати та застосувати гру. Дана стаття є спробою розглянути основні аспекти та межі застосування навчальних ігор у групах дорослих учнів, для цього розроблено кілька пропозицій.*

Summary: This article deals with the application of the language teaching games in the teaching of German. There are different points of view on this question. The game is an equal form of exercise among others. It is very important to choose and to use the game on the right way. This article is an attempt to consider the main aspects and the boundaries of the application of the language teaching games in the groups of adults and to make some proposals for it.

ЛІТЕРАТУРА

1. Hansen, M., Wendt, M. Sprachlernspiele. Grundlagen und annotierte Auswahlbibliographie unter besonderer Berücksichtigung des Französischunterrichts. - Tübingen: Narr, 1990. 2. Kluge, N. Spielen und Erfahren: der Zusammenhang von Spielerlebnis und Lernprozeß. - Bad Heilbrunn/ Obb.: Klinkhardt, 1981. 3. Ehnert, R. Zum Einsatz von Sprachlernspielen im Fremdsprachenunterricht. // Wierlacher, A. Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache 8. - Heidelberg, 1982. С. 204 – 211. 4. Kleppin, K. Das Sprachlernspiel im Fremdsprachenunterricht: Untersuchungen zum Lehrer- und Lernverhalten in Sprachlernspielen. - Tübingen: Narr, 1980. 5. Huizinga, J. Homo Ludens. Vom Ursprung der Kultur im Spiel. - Hamburg: Reinbek, 1987. 6. Goethals, M. Gedanken zur Spielpädagogik im Fremdsprachenunterricht. Spielen: Ausnahmsweise oder prinzipiell? // Info DaF, 1 (1985), с. 23-30. 7. Hoppe, H. Spieldidaktische Kriterien und Verfahrensvorschläge für den Einsatz von Sprachlernspielen im Fremdsprachenunterricht mit Erwachsenen. // Info DaF 12, 1 (1985), с. 4-14. 8. Urzainqui, E., Costabiei, M. Angewandtes Marketing als Spracherwerb. // gfl-journal, No. 1/2002 с. 104-125.

ШЕВЕЛЮК В.А.

Київський національний лінгвістичний університет

УНІВЕРСАЛЬНІ ТА ЕТНОКУЛЬТУРНІ СИМВОЛІЧНІ АРХЕТИПОВІ МОДЕЛІ ПРИСЛІВ'ЯВ ІЗ СОМАТИЗМАМИ В ІСПАНСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Мета статті – виявити універсальні та ідіоетнічні архетипові символи, що стали основою утворення прислівного фонду з соматичним компонентом семантики романської та східнослов'янської мов.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- уточнити поняттєве поле універсальних та етнокультурних архетипових символів;
- витлумачити розуміння національно-культурного компонента прислів'їв у контексті досліджуваного питання;

- з'ясувати роль соматичного компонента у творенні символічно-образного характеру як універсальних, так і етнокультурних прислів'їв в обох мовах.

Соматичний код фразеологізмів, а також прислів'їв як варіантів останніх, на міжмовному й внутрішньомовному рівнях вивчали Ю.Долгополов, В.Гак, Е.Солодухо,

Л.Зернова, Тянь Цзюнь, М.Горди, Н.Стрілець, В.Щирова, Г.Крейдлін, А.Летучий та ін. У працях цих дослідників наголошується на тому, що соматична символіка фразеологізмів пов'язується з проблемою мовних універсалій.

Символіка соматизмів у складі прислів'їв належить до **архетипових символів**, які мають тотожне значення для більшості людства, що пояснюється природною подібністю як фізичної, так і психічної будови людини [1: 356].

Цікаво, що ознак архетипового символу набуває не просто соматизм-образ, а все прислів'я. Цей процес відбувається здебільшого через екстралінгвальні фактори (соціальні, етнопсихологічні тощо). Власний тезаурус комунікантів, а також досвід попередніх поколінь, здобутий завдяки засвоєним звичаям, традиціям та реаліям навколишньої дійсності, сприяє підтриманню архетипового символічного значення прислів'їв, збереженню їх як готових словесних формул з певним прихованим смислом.

Порівнюючи іспанську та українську мови (ширше культури), слід зазначити, що в цих мовах наявна значна кількість прислів'їв із соматичними компонентами, які є універсальними, незважаючи на певну дистантність цих народів [2: 66]. Погоджуючись із тим, що універсальним є власне існування соматизмів, все ж не можна говорити про цілковиту універсальність соматичних кодів, кожний з яких при збереженні універсальних рис відрізняється національною своєрідністю.

При зіставленні прислів'їв виділяються універсальні та етнокультурні символічні архетипові моделі прислів'їв із соматичним компонентом семантики.

Універсальні символічні архетипи, зберігаючи та репродукуючи колективний досвід культурогенези, забезпечують наступність та єдність загальнокультурного розвитку. Так, ісп. *Por la boca muere el pez* – букв. *Рот – причина загибелі риби*, яке відповідає укр. *Язик мій – мій ворог*, у метафоричній формі містить поради бути стриманими, не говорити зайвого, спершу подумати, а потім уже щось казати. На позначення цієї інваріантної архетипової моделі із соматизмами *язик*, *рот*, *губи*, *зуби* вживаються такі універсальні варіанти, як укр. *На язик є два замки: один зуби, а другий губи*, *Що вимовиш язиком, то не витягнеш і колом*, ісп. *Un candado para la bolsa, y dos para la boca* – букв. *Один замок – на сумку, а два – на рот*. *Краще рот тримати на замку, ніж сумку з грішми*. *Quien tenga la lengua aguda, tenga la costilla dura* – букв. *У кого гострий язик, тому слід мати тверді ребра*. Ці прислів'я попереджають людей, у яких все злітає з язика, про те, що небезпечно казна-що говорити.

Етнокультурні символічні архетипи є константами національної духовності, що виражають та закріплюють основоположні властивості етносу як культурної цілісності. На позначення вищезгаданої ситуації маємо укр. *Їж борщ з грибами, держи язик за зубами* з етнокультурним архетиповим компонентом *борщ* – назва страви, яка властива українському культу їжі. Іспанці, які не знайомі з українською кухнею, навряд чи зрозуміють смисл першої половини цього прислів'я.

Етнокультурні символічні архетипи корелюють з партитивними образними структурами (частина-ціле, серце, язик як частина рота) в іспанській мові *Cada uno lleva la lengua al lado donde le duele la muela* – букв. *У кожного язик там, де болить зуб*, на відміну від української, де має місце інший образ *Що у кого болить, той про те і говорить*. Це українське прислів'я з актантним компонентом структури з ідеєю передачі внутрішнього морального стану через говоріння в іспанській мові передається соматизмом *серце* в його протиставленні роту і язика як семантичних партитивів *De la abundancia del corazón, habla la boca*. Таке ж значення властиве й синонімічному варіанту в іспанській мові, де внутрішній соматизм *серце* і зовнішній – *ноги* також пов'язані причиново-наслідковим зв'язком “певні дії – викликають певну реакцію: *A donde el corazón se inclina, el pie camina* – *Куди серце схиляється, туди й ноги йдуть*.”

Прислів'я вказує на жагуче бажання або упертість (наполегливість) інстинктивно відвідувати улюблені місця, до яких лежить душа, де ми сподіваємося, що мрія здійсниться. Іншими словами, серце керує почуттями, волею, бажаннями, інстинктами. Погоджуючись із цією думкою, латинський поет Вергілій у другій еклозі "Буколіки" ("Пастушачі пісні") вживає афоризм "*trahit sua quaque voluptas*", що перекладається букв. "Кожний дозволяє собі слідувати за примхою, що йому усміхнеться". В українській мові маємо інший образ й інший соматизм – душа: Як душа забажає (захоче, запрагне)...., Душа розривається на шматки – букв. Відчувати нестримний потяг до кого/чого-небудь, дуже сильно переживати за щось/когось.

Цікавим у цьому зв'язку виявляється семантичне співвідношення соматизма *серце* з іншою назвою частини тіла людини – *ротом* в ісп. та *язиком* в рос.: ісп. *Lo que está en corazón dice la boca* – рос. *Что на душе, то и на языке*.

Аналіз національної самобутності народу, що виражається через мову, пов'язується з поняттям *національно-культурного компонента*. В науковій літературі це поняття розглядається в різних вимірах. Так, Є.В.Верещагін та В.Г.Костомаров обстоюють наявність національно-культурного компонента в найменуваннях реалій типу "самовар", у топонімах, антропонімах та історизмах, який виявляється при буквальному прочитанні прислів'їв, наприклад, рос. *В Тулу со своїм самоваром не ездят* [3: 78]. Іншої ж думки дотримується Д.О.Добровольський, стверджуючи, що „поняття національно-культурної специфіки чи національно-культурного компонента не має експериментальних визначень, а тому не дозволяє досягти необхідної наукової коректності й обґрунтованості при дослідженні” [4: 37]. Зважаючи на це, про присутність у плані змісту прислів'їв деякого компонента, який умовно можна назвати національно-культурним, варто говорити лише за наявності культурно зумовлених причин або ж наслідків для осмислення інших знакових систем культури” [там само: 37–40]. В.М.Телія теж вказує на необхідність співвіднесення образних складників фразеологічних одиниць із культурними знаками-категоріями, концептами, міфологемами, стереотипами й еталонами національних культур [5: 231]. Ці дослідники перш за все підкреслюють важливість виявлення національної специфіки фразеологічних одиниць на рівні концептуальних метафор [4: 42; 5: 253] і називають прислів'я, які не пов'язуються з культурою і менталітетом народу, наприклад: рос. *Сидеть на двух стульях* [5: 250], англ. *To throw dust into someone's eyes* і рос. *Пускать пыль в глаза* [4: 37]. Розбіжності між англійським і російськими прислів'ями, на думку Д.О. Добровольського, не містять культурної специфіки і пояснюються лише розбіжністю механізмів вторинної номінації [там само]. Проте не можна не помітити, що вказані прислів'я відбивають певне бачення світу як у плані закріплення за допомогою мовної одиниці конкретного факту знання, досвіду, співвіднесеного зі значенням прислів'я, так і в плані образного сприйняття цього знання, відбитого у взаємодії внутрішньої форми і значення. Якщо слідувати ідеям В.фон Гумбольдта щодо зв'язку мовної картини світу і менталітету, то вчений якраз і наполягає на виявленні в цьому зв'язку національного менталітету. Необхідно враховувати, що “менталітет народу, як і його культура, є надзвичайно неоднорідним явищем: поряд з національно-специфічними рисами він має міжнаціональні й універсальні, загальнолюдські риси. Національний менталітет – це не тільки національно-специфічний менталітет” [6: 96].

Поняття національно-культурного компонента орієнтовано на виявлення національно-специфічного в мовних одиницях, національного у вузькому сенсі, причому тільки певної частини цього національно-специфічного, адже коли зв'язок з іншими культурними знаками не виявляється, існування національно-культурного компонента у мовної одиниці заперечується [див.4].

Отож, у цій статті пропонуємо інтегрований принцип зіставлення прислів'їв із соматичним компонентом семантики в іспанській та українській мовах, що ґрунтується як на понятті національно-культурної специфіки, так і на положенні В.фон Гумбольдта про відображення в мовних одиницях духу народу (менталітету в сучасному розумінні). Такий принцип зіставлення сягає досліджень Н.М.Кириллової, присвячених порівнянню фразеологізмів чотирьох романських мов [Кириллова 1991, 2002, 2003]. Н.М.Кириллова відзначає наявність у кожного етносу своєї логіки відношень між одними й тими ж предметами і розглядає розбіжності в компонентному складі фразеологізмів як виявлення характерного для нації специфічного фразеологічного добору реалій предметного світу [7: 50–83], а не як розбіжності вторинної номінації.

Окрім того, дослідники прислів'яних фондів відзначають, що іноді неможливо докорінно визначити походження прислів'я [8: 16 – 29], припускаючи деякі паралелі чи джерела їх виникнення. Часто спостерігається злиття національного й інтернаціонального, що свідчить про далекі контакти багатьох культур і водночас про типологічні збіги в мовному моделюванні явищ культури. При цьому типологічна подібність виявляється насамперед у сфері тематики і логіко-семіотичних моделей, тобто в значеннях прислів'їв, безпосередньо пов'язаних з процесами раціонального пізнання світу і закріплення досвіду в мові.

При порівняльному когнітивному аналізі прислів'яних фондів іспанської та української мов привертають увагу саме одиниці з соматичним компонентом, які проіснували досить тривалий час і які становлять певні архетипові моделі.

3-поміж **етнокультурних архетипових моделей** в іспанській мові наявні такі прислів'я, які сягають часів античності, середньовіччя, що дозволяє припустити їхнє формування на основі джерел античної міфології, а також класичних художніх творів. Іспанське *A Roma se va por todo, pero por narices no* – букв. *До Риму йдуть за всім, але тільки не за носами* попереджає, що не можна втрачати витримку, а все слід робити виважено, чомно; через доброту можна всього домогтися. Це прислів'я пов'язується з ідіоматичним висловом *A Roma por todo*, яке дає зрозуміти, що будь-яку надскладну проблему можна вирішити, якщо робити її з душею і довірою (вірою). Ця фраза виникла в стародавні часи на позначення ситуації порятунку суспільства (необхідно прямувати до Риму і просити помилування у Папи) і з часом з'явилася в творах Маркіза де Сантильяна (1398-1458), а ще пізніше – в "Дон Кіхоті".

Аналіз і зіставлення прислів'їв із соматичним компонентом, що дійшли до наших днів, включає одиниці, які відбивають у першу чергу іманентні риси менталітету і сумарне знання, найважливіше для народів, зокрема й національно-специфічне знання.

Щодо специфіки етнокультурних архетипових моделей прислів'їв із соматичним компонентом, то в них закріпилися здебільшого переносні значення – метафоричні або метонімічні. Ці моделі характеризуються багатоваріантністю прислів'яних одиниць із різними соматизмами.

Прислів'я із соматизмом *нос* та національно-культурними маркерами на позначення українських реалій висміюють хвалькуватих *Задер носа – і кочергою не дістанеш* та надокучливих і занадто цікавих людей *Не сунь свого носа до чужого прося*. В іспанській мові прислів'я з цим соматизмом зустрічаються зрідка, а в досліджуваному матеріалі не зареєстровано загалом жодного.

Універсальні архетипові моделі відбивають універсальні істини, що не суперечать національним менталітетам. Зокрема в іспанській мові маємо строкату картину прислів'їв, що є активними у вжитку, мають давнє походження і належать до універсальних моделей: *Al que al escupe, en la cara le cae* – букв. *Хто плює в небо, плює собі в лице*. Прислів'я попереджає тих, хто виступає проти моралі, і є доказом того, що

будь-яке зло має зворотній ефект – *не роби зла, адже воно повернеться до тебе* – укр. *Не плюй проти вітру*. Як говорив Маркіз де Сантільяна: "Якщо говориш про іншого погано, що характерним є для себе, отже, говориш проти себе". *Qui in altum mittet lapidem, super caput ejus cadet* – букв. *Якщо ти кинеши камінь вгору, він впаде тобі на голову*. В українському варіанті соматизм відсутній, зате наявна національно маркована реалія **колодязь**: *Не плюй у колодязь, адже доведеться з нього ще воду пити*, а тому це прислів'я знаходиться на периферії універсальної моделі.

У прислів'ях виявилась фольклорна естетика портретування народу, а також ставлення до моди певної категорії людей. Щодо останнього, то цікавим є погляд на бороду й вуса в українській мові та лише бороду в іспанській *La barba no hace al filósofo* – букв. *Борода не робить філософом*. Походить від афоризму, що нагадує про звичай стародавніх філософів відрощувати бороду на знак урочистості й великого розуму. Давній латинський вірш невідомого автора містить такі рядки: "Якщо довга борода робить філософа, то чому заважає борода тому козлу стати Платоном?". Майже те ж саме сказав у відомій епіграмі Бартоломе Леонардо де Аргенсола (1562-1631): "*Si vos pretendéis que venga*

*A ser tan gran necio el mundo
Que por vuestra barba lengua
Por filósofo profundo
Sin otro argumento, as tenga;
Mirad que ya cualquier cabrón
Por la gran barba que cría,
Aspire a ser algún día
Otro Séneca o Plaón*".

Ймовірніше за все й такі українські прислів'я, як *Борода честь, а вуса і в kota єсть, Вуси честь, а борода і в цапа єсть, Борода до пояса, а розуму ні волоса, І за сивою бородою не все розум приходить* за своєю внутрішньою формою сягають вказаних афористичних висловів.

Розгалужений спектр універсальних ахетипових моделей прислів'їв зареєстровано з соматизмами *очі, око*. Наприклад, ісп. *Los ojos son el camino del corazón* – букв. *Очі – дорога до серця, El amor entra por los ojos* – букв. *Кохання приходить через очі* символізують ситуацію кохання та подекуди відвертості людини *El ojo muestra el epaño* – букв. *Якщо й можна приховати незадоволення, то в очах завжди воно виявиться*, тоді як українські прислів'я висміюють безсоромних людей *Нашим очам не первина: гірше було та перелупали, підступних В очі лис, поза очі біс, наклепників В чужім оці порошинку бачиш, а в своїм і поліна не примічаєш, В очі любить, а за очі губить* та ін. До того ж, іспанці, коли радять спокійно жити, проте й не заперечують знайомство з новими людьми та новим досвідом, вживають прислів'я *Ojos que ven no envejecen* – букв. *Очі, які бачать, не старіють*.

Чимало прислів'їв в іспанській мові вживаються з двома соматизмами, як-от: *El corazón y los ojos nunca son viejos* – букв. *Серце і очі ніколи не старіють*, моделюючи в цьому разі ситуацію, яку можна передати через прислів'я російською мовою *Любви все возрасты покорны, и любовь – это не преступление*. Так вважають літні люди, які спостерігають за красою молодих людей і які виправдовують закоханих у похилому віці. З цього приводу Мадам де Севікве (Madam de Sevigné) сказала: "На серці немає зморшок". Дуже мудро стверджує швейцарське прислів'я: *Вік ніякої ролі не відіграє, якщо це не сир*.

Прислів'я з подвійними соматизмами ісп. *Ojos que no ven, corazón que no siente* – букв. *Нехай очі не бачать, і серце не страждає* та укр. *Очі не бачать – серце (в*

значенні *душа*) не болить – символізують те, що всі нещастя, які трапляються на відстані, викликають менше страждань, аніж ті, що відбуваються на очах. Обидва прислів'я запозичені з латини "*Quod non videt oculos, cor non dolet*", фразеологічний вислів із V проповіді Святого Вернарда (1090-1153) з нагоди свята Всіх Святих.

Цікаве походження має іспанське прислів'я з соматизмом очі *Créa cuervos y te sacarán los ojos* – букв. *Вирости воронів, і вони тобі виклюють очі*, яке відповідає за образністю укр. *Пригріти змію на шиї*. На позначення ситуації – *зроби добро, а воно тобі лихом обернеться* – в зіставляваних мовах маємо універсальну символіфчну образність, а маркування через соматизми різне. Вісенте Вега пише в своєму "Словнику анекдотів...": "Якось головнокомандувач Кастилії дон Альваро де Луна, перебуваючи на полюванні, звернув увагу на бідняка, в якого не було очей. Замість них дон побачив шрами, що спотворили лице. І бідняк розповів дону про ці шрами: "Три роки я ростив ворона, якого знайшов маленьким птахом у горах. Я повадився з ним обережно і з турботою. Той виріс і став великим. Одного разу, коли я його годував, він кинувся мені у вічі, і я не встигнув захиститися, а тому лишився сліпим". На цю розповідь дон Альваро відповів: "Ви чули, кабальєро: виростіть ворона, і він виклює вам очі". Слід пам'ятати, що ці птахи клюють трупні починаючи від очей.

Біблійну основу спостерігаємо в іспанському й українському прислів'ях *Ojo por ojo, diente por diente*/Око за око..., які належать до універсальних архетипових моделей. Йдеться про традиційне формулювання так званого *Ley del falión*, за яким злочинець має нести таке покарання, яке він заподіяв жертві. Фраза взята з тексту Біблії "Вихід" (XXI, 24), що входить до складу законів, продиктованих Богом своєму народові в Синаї. Аналогічне значення заходимо в Levítico (XXIV, 20) "*Cual fuere al mal que hubiere hecho, fal se le obligará a sufrir*" і у Св.Матфея (V, 38) "*Habéis oído que fue dicho: ojo por ojo y diente por diente*". Але сучасне тлумачення цього прислів'я, за Махатмою Ганді, застерігає: "*Ojo por ojo, y el mundo quedará ciego*" – букв. *Око за око, і світ залишиться сліпим*.

Вищенаведений приклад засвідчує той факт, що сучасне прочитання прислів'я може відрізнятись від вихідного. Компоненти прислів'я співвідносяться зі словами, що змінюють свою семантичну структуру в часі. Тому в даному дослідженні враховується й історично закріплене в прислів'ї знання, і його сучасна інтерпретація.

Поєднання синхронного й діахронічного підходів є необхідним при порівняльному дослідженні прислів'їв. Останній підхід украй важливий при розгляді внутрішньої форми прислів'їв, оскільки саме в ній актуалізуються застарілі реалії й ситуації повсякденного життя.

Прислів'я з соматизмом *вухо* теж ілюструють ядерну семантику універсальних архетипових моделей. Ісп. *El que tenga oídos para oír, que diga* – букв. *У кого є вуха, щоб чути, нехай говорить* сягає однієї із парабол Ісуса і вживається в різних частинах Євангелія від Св.Матфея і Св.Маркоса у версії Вульгата. Це прислів'я співвідноситься з біблійною фразою: "*Qui potest capere, capit*" (*Quien pueda entenderlo, lo entienda*) із Євангелія від Матфея.

Логіко-семіотичну ситуацію – *не звертати увагу на дурість* – моделює таке іспанське прислів'я *A palabras necias, oídos sordos* – букв. *Дурним словам – глухі вуха* та його український еквівалент *Ані вухом не веде*. У своєму творі "Anales" Тацит дає таку пораду: "Нервувати через образу – означає визнати її справедливою; не звертати на неї увагу – і тоді вона залишиться дрібницею".

Про надзвичайно спритних людей українці говорять *В одне вухо влізе, а в друге вилізе*. Подібний образ лежить в основі іспанського *Paso de buey, corazón de lobo y hazte el bobo* – букв. *Хода вола, серце вовка – і стань дурнем* (недоречним). Порада щодо

поведінки в житті сягає півночі Іспанії. Наявні й інші варіанти: *Paso de buey, diente de lobo y hacerse el bobo; Paso corto, vista larga, paciencia y mala intención que ya te llegará la ocasión* – букв. *Короткий крок, довгий погляд, терпіння і злий задум, і тобі випаде можливість*). Ці прислів'я говорять про те, що соціальний та економічний успіх властивий хитрим (підлим), спритним, ніж справедливим людям. Монтеск'є з цього приводу зазначив: "Я чимало спостерігав, що для процвітання в цьому світі, варто видавати себе за дурня, проте цього не помічати".

Універсальні архетипові моделі прислів'їв із соматизмами *губи, рот, зуби, язык* пов'язуються передусім із мовленням, рідше – зі смаком. Амплітуда їхніх значень широка: від прямого порівняльного: ісп. *Cuando los labios callan, los ojos hablan* – букв. *Коли мовчать губи – говорять очі*, укр. *Губа – не дура, язык – не лопата: знає, що гірке, а що солодке* до різних переносних ісп. *No hizo la miel para la boca del asno* – букв. *Мед не для рота осла*, укр. *Не роби з губи халяву* – не говори неправди, *Чужий рот – не хлів, не зачиниш – не спиниш людської обмови та ін.*).

З цієї моделі найбільша кількість одиниць в іспанській мові зосереджується навколо слова *язык*, наприклад, *No dice más la lengua que lo que siente el corazón* – букв. *Язык не говорить більше, ніж відчуває серце*. Це прислів'я містить ідею якісної неподібності, невідповідності форми змісту і вживається на позначення внутрішніх якостей людини (балакучість – тріпання, молотіння языком), протиставляючись потаємному, прихованому, яке міситься в серці (внутрішньому). Див. ще й такий синонімічний варіант *Uno dice por la boca, otro tiene el corazón* "на языку одне, а в думках інше".

Ісп. *Cuando la cólera sale de madre, no tiene la lengua padre* – букв. *Якщо мати сердиться, в батька язык відсутній* означає те, що *Сердита людина не може контролювати за своїми словами*. У "Дон Кіхоті" М.Сервантес дає таку версію (варіант): *"Cuando la cólera sale de madre, no tiene la lengua padre, ayo ni freno que la corrija"*.

Українські прислів'я з соматизмом *зуби* часто передають аксіомні результати досвіду: *Аби зуби, то хліб буде, Добрі зуби й камінь їстимуть*. У метафоричному розумінні кривдження, нападу існують прислів'я *І зубами ілясь, та вкусити зась, Укусить і зуби поховає, Цей із зубами родився*. Проте українські прислів'я *Класти зуби на полицю, Вхопити місяця зубами* зі своєрідними національно-культурними маркерами на позначення фреймової ситуації голоду, недосяжності належать до етнокультурної архетипової моделі.

Архетипові моделі прислів'їв із ядерними компонентами-соматизмами *рука, палець* виконують переважно образне й переносне навантаження. Руки в українському фольклорі, в тому числі й у прислів'ях, уособлюють людську працю *Роботящі руки гори вернуть, Мозольні руки годують*. Класичні прислів'я XVIII-XIX ст. на основі цього опорного соматизму відтворюють соціальний контраст між чорними та білими руками в межах концептів *багатий/бідний, чорне/біле, своє/чуже: Не в багатстві сила, а в чорних руках, Білі руки чужим потом миті, Білоручки і дармоїди та недоучки, Білі руки чужу працю люблять*.

Крім того, в прислів'ях цієї моделі розкриваються стосунки між людьми в процесі праці укр. *Чужими руками легко й жар загібати* та соціальних відносин укр. *Рука руку миє, нога ногу підтирає*. Порівняймо еквівалент останнього прислів'я з іспанським *Una mano lava la otra, y ambas la cara* – букв. *Рука руку миє, а обидві – лице*, перша частина яких має однакові образи та їх маркування, а друга – містить однаковий образ, проте позначається різними соматизмами, пов'язаними в українській мові з концептом *Низ (ноги)*, а в іспанській – з концептом *Верх (лице)*. Прислів'я вказують на соціальну взаємозалежність людей. Маркіз де Сантільяна говорив: "Хто належить до однієї

спільноти, повинні допомагати один одному". Походить від латинського прислів'я *Права рука миє ліву, а обидві вмивають лице*. *Dextra fricat laevam, vultusque fricatur ab illis* – Сенека, 46 ст. до н.е. Його сучасник Кайо Петроніо висловлювався *Una mano lava a la otra*. Від цього прислів'я походить девіз герба Бельгії "La unión hace la fuerza" – букв. *В єдності сила*.

Ідея закритого/відкритого покладена в основу іспанського прислів'я з ядерним соматизмом закритої руки *Las verdades de Perogrullo, que a la mano cerrada llamaba paño* – букв. *Правда прописних істин в тому, що закрита рука йменується кулаком*. *Perogrullo* = суспільне твердження. Хоча цей вислів уже має місце в літературі XIII століття і в романі "Хитра (лукава) Хустина" письменника XVI століття Франциско Лопеса де Убеди, та очевидно персонаж, про якого йдеться *Perogrullo* или *Pero (Pedro) grullo*, вигаданий народом для осуду тих, хто пускає "пил у вічі".

Соматичні прислів'я з ядерним центром *палець* в українській картині світу образно символізують материнські почуття *Котрого пальця не віріж, то всі болять, В одній руці, та не однакові пальці, Дитину заболить пальчик, а матір – серце*. Загалом ці українські прислів'я голосно відгукнулися на взаємини в родині між усіма її представниками, узагальнили народний погляд на призначення сім'ї, обов'язки в ній кожного члена тощо.

В іспанській картині світу як і в українській ця універсальна архетипова модель демонструє фреймову ситуацію попередження про небезпеку *Quien juega con fuego, se quema los dedos* – букв. *Хто грає з вогнем, обпече пальці*. Попередження про небезпеку тих, хто ризикує, повторює вислів *Quien ama el peligro, en él perece* – букв. *Хто любить небезпеку, той в ній і загине*, взятий із *Eclesiástico*.

Фреймову ситуацію заощадливості моделює іспанське прислів'я *Quardaré hoy que puedo; que quizás mañana no meeva un dedo* – букв. *Збережу сьогодні, що зможу, адже завтра, можливо, й пальцем не поворушу*. Про людей, які за певних обставин видають себе соромливими, боязкими, говорять в Іспанії *Dedo encogido, no rebala el plato* – букв. *Притиснутий палець не вичистить тарілку*. Прислів'я повчає: для того, щоб досягти чогось, слід діяти рішучо й швидко.

Ісп. *Si crees que es tonto, métele un dedo y veras como te muerde* – букв. *Якщо віриш, що він дурень, дай йому палець і побачиш, як він кусається* та відповідне укр. *Покажи йому палець, то він всю руку відкусить* моделюють партитивні відношення і вживаються на позначення людини, яка лише на перший погляд здається дурнем, а насправді не дозволить себе обдурити. Подібне іспанське прислів'я *Es tonto, pero se mete en casa* – букв. *Дурень, а в дім залізе* адресують тому, хто здається дурним, а отримує все, чого хоче. Часто виходить так, що *El sabio va a pie, y el necio, en cabriolé* – букв. *Розумний іде пішки, а дурень – у кабриолеті*. Останній іспанський вислів певною мірою відбиває національну специфіку, а тому належить до етнокультурної моделі.

Цікаве походження має таке іспанське прислів'я із соматизмом *палець* *Mientras no te señalen con el dedo, no vales un bledo* – букв. *Доки на тебе не ткнуть пальцем, ти і гроша ломаного не вартуєш*. Колись Ауло Персіо проголосив з цього приводу: "Прекрасно, коли на тебе показують пальцем, і чується – це той". Аналогічне прислів'я закликає *Quieres ser bien conocido? Mete ruido.* – букв. *Здобувай славу шляхом гучних перемог*. Наявний ще один вислів *Que hablen de mí, aunque sea mal* – букв. *Нехай говорять про мене, хоч і погане*. Як сказав Оскар Уайлд в своєму творі "Вислови і філософія для юнацтва": "Те, що говорять про когось, – жахливо. Але ще гірше, якщо взагалі нічого не говорять".

Універсальна архетипова модель метафоричного відтворення внутрішнього світу і стану людини, її почуттів об'єднує прислів'я з ядерними соматизмами *серце, душа*. Наприклад, укр. *Де серце лежить, туди й око біжить, Одне серце страждає, а друге й*

не знає, Як гляне – серце в'яне та ісп. *Buen corazón quebranta mala ventura* – букв. Добре серце відганяє лихо; *A falta de corazón, buenas las piernas son* – букв. Коли слабне серце (бракує хоробрості духу), слід скористатися ногами і тікати, особливо, якщо опинився в нерівних умовах; *El buen vino alegra el corazón del hombre* – букв. Гарне вино радує серце чоловіка – переклад із латини: *Bonum vinum laetificat cor hominis* – вислів сягає Псалмів Соломона, *En vinum laetificet cor hominis*. Eclesiástico так само: "El vino y la música alegran el corazón del hombre".

Вічну суперечність між рацією й емоцією вирішують прислів'я то на користь розуму укр. *Дай серцю волю, заведе в неволю*, то на користь почуттів ісп. *Si el corazón fuera de acero, no le venciera el dinero* – букв. Якщо б серце було зі сталі, гроші його не перемогли б. Здатність серця відчувати майбутні події передається в такому іспанському прислів'ї *El corazón es adivino* – букв. Серце вражає.

Українське прислів'я з соматизмом *душа Втулив Бог душу, як у дуплаву грушу* (про недотепу) має ще й гумористичний відтінок та через вживання в ньому назви зіпсованого садового дерева відбиває його національно-культурний зміст.

Окремі прислів'я в іспанській мові маркуються за аксіологічною ознакою (*добрий-поганий*) при кодуванні міфологічно забарвлених понять *Долі*: ісп. *Buen corazón quebranta mala ventura* – Добре серце злу долю змінить. Образи *хорошого-поганого* наявні при протиставленні зовнішньої (тілесної) постаті внутрішній, наприклад, ісп. *Hecho malo, al corazón y al cuerpo hacen dano*. Мотив наречення, наділення долею, есхатологічний комплекс уявлень про Божий суд в християнській етиці маніфестує іспанське прислів'я *Dios esta en el cielo, que juzga los corazones* – букв. Бог на небі, який виступає як суддя сердець (людей).

Із семантичною категоризацією емоцій пов'язуються прислів'я із компонентом – *серце* з ознакою якісної подібності двох об'єктів, дій: *Cual palabra te dicen, tal corazón te meten* – букв. Яке слово скажуть, так серце і вкладуть (у цьому разі серце виступає вмістилищем якоїсь нематеріальної, духовної субстанції).

Привертає увагу походження прислів'їв із парним соматизмом *груди* [див.9: 129] в іспанській мові *Del pecho del ladrón cuelgan las cruces* – букв. На грудях злодія висять хрести. Цей вислів, в якому підкреслюється, що часто премії й пошана достаються тим, хто найменш цього заслужив, сягає відомого вірша: *En tiempo de los bárbaras naciones*

Colgaban de una cruz a los ladrones;

Mas hay, en el pleno signo de las luces,

Del pecho del ladrón cuelgan las cruces.

Маємо переклад епіграми італійського поета Уго Фосколо (1778-1827pp.) на свого колегу Вінсенте Монті, нагородженого Наполеоном, непослідовна політика якого була для Фосколо та інших неприйнятною.

Отже, антропозорієнтована концептуалізація прислів'їв, які вербалізують глибоко закорінені в когнітивно-ментальній діяльності людини, її досвіді, аксіологічній орієнтації факти ментального або матеріального світу, дала змогу виявити *універсальні та етнокультурні архетипові моделі* прислів'їв із соматичними компонентами з позицій предметно-образної характеристики останніх та за типом модельованих ситуацій.

Розглянуті прислів'я становлять переважно універсальні архетипові моделі на основі спільних ядерних соматизмів та подібної образності. Така подібність зумовлена збігом соціально-історичних умов життя народів, загальними закономірностями розвитку людського буття, що дають єдиний досвід, єдине знання "правил життя". Це знання в прислів'ях із соматичними компонентами має своїм джерелом не тільки безпосередньо набутий досвід поколінь, але і досвід, закріплений у біблійних виреченнях та в творах античної літератури, Середньовіччя й доби Відродження.

Основні розбіжності між іспанськими та українськими архетиповими моделями мають передусім кількісний характер і виявляються в конфігурації, будові розглянутих прислів'їв. Якісні розбіжності пов'язані з виявом специфічно національного "погляду на речі" та маркуванням цього погляду через різні номінації реалій навколишнього світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горды М. Типы вторичных значений соматизмов в составе фразеологических единиц (на материале русского и польского языков) // *Słowo. Tekst. CZAS* – VI. – Szezecin. – 2002. – С. 356 – 363. 2. Верба Г.Г. Стійкі порівняння та метафори як стереотипи світосприйняття (українсько-іспанські паралелі) Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – Вип. 7. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2003. – С.65 – 70. 3. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. – М.: Русский язык, 1983. – 269с. 4. Добровольский Д.О. Национально-культурная специфика во фразеологии // *Вопр. языкозн.* – 1997. – №6. – С.37 – 48. 5.Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с. 6. Иванова Е.В. Пословичные картины мира (на материале английских и русских пословиц). – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2002 – 160с. 7. Кириллова Н.Н. Фразеология романских языков: этнолингвистический аспект: Монография. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И.Герцена, 2003. – Ч.1. Природа и космос. – 319с. 8. Гуревич А.Я. От истории ментальностей к историческому синтезу // *Споры о главном: Сб. ст.* – М., 1993. – С.16 – 29. 9. Крейдлин Г., Летучий А. Языковая концептуализация частей тела в русском языке (на примере плеч) // *Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура: Сб. ст. в честь Н.Д.Арутюновой.* – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С.128 – 136.

СЛОВНИКИ

Mauro Fernández. *Diccionario de Refranes.* – Madrid, 1999. – 270 p.
Gerforio Doval. *Refranero temático español.* – Barselona, 1998. – 447 p.

ШЕВЧЕНКО І.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОЯВИ “ЦЕНЗУРИ” ПРИ ПЕРЕКЛАДІ КАЗОК: ТАБУ НА ВІДТВОРЕННЯ АГРЕСІЇ ТА ЕРОТИЧНИХ АЛЮЗІЙ

Об'єктом даного дослідження виступають 54 іспаномовні казки (31 кубинська, 23 іспанських) та їх українські опубліковані переклади. За предмет дослідження взято перекладознавчу проблему відтворення агресії та еротичності у казках. Основна мета полягає у виявленні композиційно-сюжетних втрат як наслідок випущення або суттєвої видозміни окремих текстових фрагментів. Досягнення зазначеної мети передбачало виконання таких завдань, як компаративний аналіз іспанських, французьких, англійських перекладів російських та українських казок заради визначення аналогій та розбіжностей у перекладі фрагментів, пов'язаних з насильством або еротикою; реконструкція ймовірних критеріїв випущення; класифікація типів покарання; розгляд еротичних алюзій за ознаками експліцитності та “непристойності”.

Актуальність теми статті зумовлена одвічною перекладацькою дилемою між необхідністю точного відтворення усіх смислових компонентів оригіналу та врахуванням певних характеристик реципієнта, які заважають здійсненню цього завдання. У випадку з перекладом казок орієнтація на дитину як на отримувача кінцевого продукту зумовлює нівеляцію усіх фрагментів, що не узгоджуються з ригідною системою морально-етичних забобонів. При цьому зовсім не береться до уваги, що трансформації подібного роду викликають двозначність у тлумаченні окремих сюжетних ліній, а зміна послідовності або кількості найважливіших функцій негативно позначається на відтворенні усієї структури.

Серед наукової літератури, в якій розглядається проблема табу та проблема нерозривного взаємозв'язку казкових функцій, слід відмітити дослідження про

специфіку функціонування табу у людському суспільстві [Фрезер]; дослідження про присутність табу у мові, способи їх евфемізації та переклад еротичної літератури у контексті загальних перекладознавчих проблем [Успенський, Касас Гомес, Ньюмарк, Сантойо]; дослідження, присвячені психоаналітичному тлумаченню глибинної еротичності та жорстокості казок [Беттельхайм, Дандес, Альмодовар, Гельбенсу]; дослідження, в яких пропонується критичний аналіз системи функцій Проппа [Греймас, Леві-Стросс, Луке Дуран]; дослідження про репрезентацію фундаментальних функцій у компаративно-зіставному аспекті [Белая].

Серед багатьох типів випущення, виявлених нами в перекладах іспаномовних казок, випущення, пов'язані з “агресією” та “еротикою”, можна справедливо вважати найбільш системними та послідовними. Інші типи випущень пояснюються загадовими суб'єктивними причинами, логіку яких простежити майже неможливо. Спонтанне “редагування” утворює парадоксально усталену і загальновідому норму. За влучним спостереженням Х.Сантойо: “Поряд з явищем “текстових розширень” співіснує протилежне явище скорочення, випущення та синонімічних заміन. Таким чином, за бажанням перекладача, оригінал вдруге створюється, перетворюється і спотворюється, сторінка за сторінкою” [1: 43].

Випущення занадто “агресивних” фрагментів охоплює два підтипи: випущення смерті агресора та випущення різного роду деталей, що супроводжують ситуації розправи або небезпеки. Проте, обидва підтипи об'єднані приналежністю до однієї з ключових казкових функцій “Покарання”. Переходячи до класичної системи функцій В.Проппа [2], слід зазначити, що ця система не сприймалась одноставно усіма його прибічниками або критиками. Незважаючи на визнання принципової новизни та універсальності функціонального підходу, лунали серйозні аргументи щодо вдосконалення системи. У знаменитій полеміці із В.Проппом “Структура і форма” [3 : 112-128] К.Леві-Стросс звинувачує В.Проппа у нездатності бачити дискретність функцій, у перебільшенні цілісності казкової структури заради відповідності методу, піднімаючи важливе питання співіснування стійкої традиційної форми та розмаїття імпровізаційних технік, що допомагають безкінечно породжувати нові форми. Також він стверджує, що функції повинні концентруватись на персонажах, а не на типах казок. А.Греймас пропонує симпліфікацію схеми В.Проппа, скорочуючи кількість функцій від 31 до 20. Ці 20 функцій групуються навколо трьох різновидів випробування: визначальне випробування (йpreuve qualifiante), головне випробування (йpreuve principale), випробування на вшанування героя (йpreuve glorifiante) [4 : 197]. Ще більш загального вигляду система функцій набуває у варіанті Х.Луке Дурана, який розмежовує структуру на три плани: інтелектуальний (проблема - вирішення), літературний (напруга - несподіванка), психологічний (симпатія - вшанування) [5 : 361].

Аналіз розглянутих підходів потребує окремого ґрунтовного дослідження. Їх важливість для нашої теми полягає у тому, що функція “Покарання” залишилась би незмінною в усіх варіантах. Якщо ми спробуємо представити казку у найбільш універсальному схематичному вигляді, то два її основні полюси будуть втілені у функціях “нестача” – “ліквідація нестачі”. На думку Г.Пермякова, за аналогічним принципом побудовані прислів'я, що являють собою інваріантні тематичні повтори, в яких відношення “шкоди” і “компенсації” організують основний зміст [6 : 13]. У межах психоаналітичного підходу до казок, яскраво проілюстрованого у працях Б.Беттельхайма [7] та А.Дандеса [8], два зазначені полюси співвідносяться із фройдовським принципом здійснення бажання у сновидіннях, оскільки здійснення бажання автоматично передбачає наявність нестачі. Випробування можна зобразити як шлях до здійснення бажання, магічних помічників – як інструмент, що допомагає

здійсненню, а агресорів – відповідно як інструмент, що заважає йому (причому магічні помічники та агресори можуть бути як конкретними особами, так і чистими абстракціями). Роль покарання має майже трансцендентне значення у цій схемі, закріплюючи ліквідацію нестачі на символічному рівні, надаючи перемозі героя абсолютного характеру. Важко погодитися із твердженням дослідниці Г.Белої про те, що покарання може бути факультативною функцією [9 : 40]. Навіть якщо покарання не виражається експліцитно шляхом вбивства або спотворення агресора, воно виявляється вже в тому, що антагоністична сила не виконує завдання завадити здійсненню бажання. Однак, Г.Белая має рацію у тому, що жорстокість покарання може варіювати у відповідності з особливостями національного менталітету [9 : 40].

Переходячи до ступеня жорсткості покарання в іспаномовних казках, наведемо статистичні дані, що допомагають визначити основні тенденції. Усі типи покарання зводяться до трьох: вбивство агресора; тілесні ушкодження або довічне позбавлення волі; інше (нестерпне життя агресора, позбавлення власності або соціального статусу, приниження шляхом обдурення тощо).

	Смерть	Тілесні ушкодження	Інше
Кубинські казки	12 (39 %)	6 (19 %)	13 (42 %)
Іспанські казки	4 (17 %)	6 (26 %)	13 (57 %)

Статистика свідчить, що частка “агресивних” покарань значно вища у кубинських казках, ніж в іспанських. Ця особливість кубинських казок спонукає перекладачів до “пом’якшення” насильницького елемента: вбивство замінюється на тілесні ушкодження або навіть на втечу агресора і уникнення покарання. Наведемо кілька характерних прикладів:

Y le entry a palos al viejo y lo maty. (Pedro el malo y los viejos, 77) І став дупцювати діда дрючком. (Педро злий та дід і баба, 11, пер.В.Шовкун)

Entonces el rey mandy colgar por las patas al criado viejo y malo y le dio candela y el viejo se volviy un chicharryn. (*El muchacho que lo dio todo*, 73) І звелів король підвісити старого злого служника за ноги і дати йому в руки свічку. Та старий як почув це, так і дременує з палацу – тільки його й бачили. (*Хлопець, який усе віддав*, 44, пер.В.Шовкун)

Pero la vaca tan pronto oliy a aquel extraco ternero enrejado a ella, se espanty y echu a correr, y en la carrera ahorcy al isleco. (*El falso ternero*, 139) Та щойно корова обнюхала дивне “теля”, яке підійшло до неї, вона злякалася, стала несамовито гасати по оборі й трохи не затоптала бідолаху. (*Підставне теля*, 125, пер.П.Соколовський)

Зрозуміло, що з огляду на важливість точного відтворення ключової функції покарання слід було називати речі своїми іменами, не вдаючись до пом’якшення: забив до смерті; підсмажився на вогні; корова задушила островитянина.

У випадку з другим типом покарань (тілесні ушкодження) також спостерігається схильність до випущення як самої фізичної розправи, так і її деталей. Скажімо, у казці “Мудрий папуга” (El Papagayo) підступна стара отримує одразу два покарання: наносить собі травми через власну злість (розбиває голову) та втрачає можливість заробити гроші. В українському перекладі травми агресора “розчиняються”:

La vieja traty de convencerla, pero la secora no quiso onrla: entonces la vieja, de rabia que tenna, arasy a la criada, diciyndole que ella tenna la culpa, porque no habna encerrado al papagayo o lo habna matado, y tan ciega iba, que al salir se dio un porrazo contra la puerta, que se le abriy la cabeza, y para mayor desgracia en el camino se encontry al caballero, que le pregunty si venna la secora; pero ella con el disgusto le contesty de mala manera, con lo que el

caballero se enfady y sin darle dinero ricy con ella y se marchy del pueblo. (*El paraguay*, 139) Хоч як стара умовляла сеньйору, та все одно лишилася. Розгнівалася стара й зі злості подряпала обличчя служниці, дорікаючи, що та не замкнула як слід папугу чи навіть голову йому не скрутила. На вулиці зустріла вона молодого кабальєро, який хотів дізнатися, чи прийде-таки на бал сеньйора, і так нечемно відповіла йому, що він теж розізлився, і не дав їй обіцяних грошей, а сам пішов геть із міста. (*Мудрий папуга*, 127, пер.В.Харитонов)

Така стратегія протирічить загальновідомому твердженню про те, що жорстокість відноситься до неписаних казкових норм, недарма класична збірка казок братів Гримм може слугувати посібником для потенційних маньяків. Як резонно зауважує Х.Гельбенсу: “Жорстокість, яку виявляють деякі казки, належить до універсальних рис, характерних для казок усього світу. Відрізати кінцівки, виколювати очі, рубати на шматки та кидати у пляшку, віддавати дітей людоджеру, щоб врятувати батька, вбивати дитину, щоб врятувати матір, – усі ці мотиви надзвичайно поширені, і тим, хто зацікавлений у їх символічному значенні, я порадив би культурну книгу Бруно Беттельхайма “Психоаналіз чарівних казок” [10 : 16].

У цій же казці присутнє посилення на іспанський “кодекс честі”: заплідзивши дружину у зраді, чоловік хоче вбити її кинджалом, але відмовляється від свого наміру, коли папуга її виправдовує. В українському перекладі фізична агресія переходить у план емоційної агресії без загрози життю:

Entonces el caballero cogiy la daga y fue a matar a la secora, pero, antes que lo hiciera, el paraguay dijo: (*El paraguay*, 141) Розгнівався, почувши таке, сеньйор на свою жінку. А папуга йому: (*Мудрий папуга*, 130, пер.В.Харитонов)

Випущення покарання при перекладі має місце навіть за відсутності “агресивного” елементу. Наприклад, у казці “Квітка лаванди” (*La flor de cantueso*) мачуха та її доньки покарані власною заздрістю, вони починають ненавидіти одна одну, і їх дім перетворюються на пекло. В українському перекладі цей важливий компонент кінцівки випускається з незрозумілих причин, адже такий тип покарання проходить випробування цензури:

Entonces el principe le dijo que al curarle le habna librado del encantamiento que le convertna en pbjaro y le propuso casarse con ella y se la llevy a su palacio donde fueron felices. Y en cuanto a la madrastra y sus hijas, no sylo se mornan de envidia sino que se odiaron аъn mbs entre ellas, con lo que su casa acaby siendo un infierno. (*La flor de cantueso*, 45) Вона повідала йому все по щирості, і, звільнений від чарів принц, дізнавшись, що дівчина ні в чому не винна, забрав її до палацу й одружився з нею. І зажили вони так щасливо, як ніхто в світі. (*Квітка лаванди*, 70, пер. С.Борщевський)

Окрім основного покарання агресора наприкінці казки, існує ціла група “проміжних покарань”, які спіткають добрих героїв на шляху до здійснення бажання і охоплюють небезпечні ситуації різного ступеня, від простих погроз позбавити життя до тимчасової смерті героя заради ініціації та подальшого воскресіння. На думку деяких перекладачів, міні-покарання подібного роду також не проходять тест на “агресивність” і, відповідно, підлягають випущенню або нейтралізації:

Bien, - dijo el rey, - pero ya sabes que si no la curas te cuesta la vida. (*El paraguay*, 135)

Le ofreciy que le darна cuanto quisiera, si la curaba, pero que, si no la ponна buena, le quitarна a ella la vida. (*El paraguay*, 138) El rey le dijo que le darна cuanto quisiese, si lo ponна bueno, pero que, si se morna, ella morirна con йl. (*El paraguay*, 140)

La muchacha iba de un lado a otro no sabiendo de quй admirarse mbs, y estaba tan entretenida viyndolo todo que, sin darse cuenta, se encontry de pronto ante tres leones de temible aspecto que la miraban fijamente. Le entry un miedo tan grande que corriy a

escondese y, al verla huir, los leones se lanzaron tras ella con aspecto furibundo. Ya se vena perdida cuando se oyó de pronto una voz que dijo: - Quered a la muchacha, que es vuestra hermana. (*Tres leones*, 173) Раптом почувся шум. Дівчина обернулась і помітила трьох дуже гарних левів, що уважно стежили за нею. Вона тікати, леви навздогін. Але їх зупинив голос: - Любіть її, вона ваша сестра! (*Три леви*, 86, пер.Л.Олевський).

Останній приклад видається показовим у частотності застосування прийому невмотивованої нейтралізації. Незважаючи на те, що у цілому загрозу збережено, її зведено до мінімуму шляхом випущення посилок на страх героїні та на небезпечність агресорів. Порівняємо: “її охопив такий страх, що вона побігла ховатись” і “от-от її загрожував кінець” в оригіналі з “вона тікати” у перекладі. Фундаментальна характеристика левів “страшні і люті” замінюється на епітет “гарні”. Наприкінці казки згадана характеристика повторюється (“*feroces*”) і знову замінюється на епітет “добра”: “чудові”.

Для порівняння наведемо кілька прикладів випущення або нейтралізації з іспанських, французьких, англійських перекладів українських народних казок та російських казок А.Афанасьєва:

“Ви мене зрадили, мушу вас покарати”. Та й покарав. (*Котигорошко*, 187) “Cuando me hicieron traiciyn mis hermanos carnales, no los maté, ¿por qué he de mataros a vosotros, que nada tenéis que ver conmigo? Os perdono”. En fin, los perdoné, se casó con la princesa y vive hasta hoy día feliz y contento. (*Guisantito*, 48, tr.J.Vento)

Я не люблю, чтобы у меня сор из избы выносили, и слишком любопытных ем. (*Василиса прекрасная*, 103) No me gusta que los demás se enteren de mis asuntos. (*Vasilisa la Sabia*, 74, tr.T.Enco-Valero)

Тоді чабанець устав, узяв їх обох як здавив до купи, так маслаки з них і посипались. Набрав він тоді тих маслаків у кулаки, та так йому досадно на царя стало. (*Чабанець*, 151) Then the little Shepherd stood up, took hold of them both, and clapped them together with such a force that their bones fell to the floor with a clatter. Oh my, was the little Shepherd angry with a tsar! (*The little Shepherd*, 65, tr.A.Bilenko)

А цар Калін татарський мав три дочки, три красавиці дочки мав, і не хотів він Іллю Муромця убить, а тільки залякати. Витяг кинджал і каже: - От я з тебе кишки випустю! (*Казка про Іллю Муромця і Солов'я Розбійника*, 130) Cependant, il voulait simplement lui faire peur. “J’ai trois filles a marier, dit il a Ilia”. (*Ilia Mouromets et Rossignol-le-Brigand*, 19, tr.G.Koffman)

На відміну від українських перекладів іспаномовних казок, в інішомовних перекладах східнослов'янських казок випущення чи нейтралізація фрагментів, пов'язаних з покаранням, носить скоріше спорадичний, аніж системний характер. Серед розглянутих нами іспанських, французьких, англійських перекладів процентна частка випущень “агресивних” епізодів дуже незначна, і до того ж, більшість з них відносяться до деталей “фізичної розправи”, не зачіпаючи цілого. Серйозні трансформації типу заміни вбивства на вибачення становлять одиничні випадки.

Другий фундаментальний тип випущень при перекладі казок належить до сфери еротичних алюзій. Причому ця “еротичність” настільки умовна, імпліцитна, прихована та непомітна, що справедливо характеризується іспанським фольклористом А.Альмодоваром як “один з небагатьох аспектів казки, в якому присутні замовчування та евфемізми” [11 : 70]. Причину варто шукати у попередній цензурі, що мала місце у процесі поступової літературизації казкового жанру. Відвертість у зображенні сексуальних сцен виступає безперечним свідомством глибинної архаїчності тексту. Як зазначає А.Альмодовар, можна вважати справжніми перлинами такі “невідредаговані” епізоди, як: “Тоді він взяв її за руку, відвів до трояндового саду,

зробив її жінкою і подарував медальйон” [11 : 72]. У цьому контексті видаються надзвичайно цікавими “Заветные сказки” Афанасьєва. На думку Б.Успенського, їх поширеність та аналогії із французькими фабліо, німецькими шванками, польськими фацеціями і “Декамероном” Бокаччо свідчить про укоріненість фактору “антиповедінки” і “темного боку” культури у духовному досвіді людства. “Заветные сказки” (у словнику Даля “заветный” має значення “непристойний”, “еротичний”) складають окремий суб-жанр, специфічний корпус фольклорних текстів, побудованих за принципом загадки, що характеризуються високим ступенем архаїчності, символічної образності, складності та алегоричності [12 : 129]. При перекладі “Заветных сказок” було б доречно керуватись принципом перекладу еротичної літератури, сформульованим П.Ньюмарком: переклад має бути трохи більш еротичним, ніж оригінал, а не навпаки [13 : 7]. Однак, при перекладі традиційних казок, далеких від еротичної спрямованості “заветных”, домінує принцип “подвійної цензури”: історичної цензури у процесі літературизації і цензури введеної перекладачем, внаслідок чого “чистка” досягає максимальних наслідків.

Розглянемо, які саме “еротичні” фрагменти іспаномовних казок підлягають випущенню або абсурдним модифікаціям.

В українському перекладі кубинського варіанту класичної казки “Хуан-Ведмідь” (“Juan el Oso”) повністю випущено сцену з імпліцитним інцестуальним наповненням, яка містить лаконічне зображення майбутнього конфлікту, що спонукає головного героя піти з дому:

Salieron huyendo y caminaron hasta la orilla del mar. Estando allí divisaron el barco y la madre no trana que un trapo blanco puesto. Juan le dijo a la madre:

- Quntatelo y vamos a alzar una bandera.

Y la madre se quity el trapo y alzy la bandera. El capitón del barco la vio y mandy acercar el barco a la orilla del mar. Entonces sali y le dijo que la madre estaba sin ropa. Y el capitón le mandy ropa a ella y a ÿl. Subieron despuís al barco y el capitón se enamory de ella. Y ella lo aseptu. En la primera poblaciyn a la que llegaron le puso casa. (Juan el Oso, 15-16) Вийшли син із матір’ю та й побігли на берег моря. А там бачать: пливе корабель. Почали махати. Капітан угледів їх і віддав матросам наказ підпливти до берега. Син і мати зійшли на корабель. У першому ж селищі, до якого вони пристали, капітан збудував для матері з сином будиночок. (Хуан-Ведмідь, 94, пер.О.Мокровольський)

Ліквідація сцени роздягання і констатації зв’язку матері з іншим чоловіком робить незрозумілими мотивацію капітана для здійснення такого щедрого дарунку і його статус по відношенню до матері Хуана.

У кубинській казці “Бик-поет” (“Buey-poeta”) сповідь-звинувачення зооморфного персонажа у поетичній формі складає сюжетне ядро казки. В одному з фрагментів з’являється прозора алюзія на те, що окрім функцій робітника, бик успішно виконував функції плідника, внаслідок чого істотно збагатив господаря і збільшив кількість його худоби:

Y despuís que te he criado

Casi todas las chiquillas

Quieres ver en la casilla

Mi cuerpo descuartizado. (151-152)

В українському перекладі М.Литвинця зазначена алюзія замінюється ідилічним зображенням життя на пасовиську:

І, коли усі телички

Ходять пастовнем зраділо,

Хочеш ти, щоб моє тіло

Порубали на шматки. (131-132)

Однак, обраний варіант також можна тлумачити у сексуальному руслі (мовляв, я не хочу вмирати, я ще хочу розважитись). Подібний комічний ефект створення двозначності у намаганні уникнути значно меншої двозначності досягається в українському перекладі фрагменту з іспанської казки “Белья-флор”, в якому агресор прагне занапастити брата, вигадавши, що він листується із красунею Белья-Флор: *El hermano fue y le dijo al rey que Josй sabna donde estaba Bella-Flor y correspondna con ella*. (р.315) Брат сказав королю, що Хосе знає, де Белья-Флор, і що він зв’язаний з нею. (с.155, пер.Л.Олевський)

Суровим вимогам цензури не відповідають не тільки констатації типу “*tener amores*”, а навіть зображення невинного флірту або настільки тонкі алюзії на стосунки, що ажніяк не справляють непристойного ефекту. При перекладі такі фрагменти зазвичай генералізуються або замінюються на спонтанні вставки суб’єктивного характеру:

Entonces la madre se adelanty a recibirle y le fue contando los mil y un horrores de la conducta de su esposa durante su ausencia, llegando a decir que habna tenido amores con varios criados del palacio, de los de peor reputaciyn. (*Tres leones*, 176) Але хитра мати, боячись викриття, повела його до себе і наговорила про невістку казна-чого. (*Три леви*, 89, пер.Л.Олевський)

Pero la doncella de la reina conocna bien al criado, que se interesaba por ella, y con astucia consiguiy enterarse de dynde iban a echar al nico y los siguiy. (*Tres leones*, 175) Але вірна камеристка, яку попередила королева, не спускала очей з емісарів. (*Три леви*, 88, пер.Л.Олевський)

Pero a la mediaciyn del camino iban en un cuarto. Entonces el gigante rompiy el cuarto y boty al navegante al agua. (*Las aventuras del navegable*, 34) І справді, якось підступний велетень схопив моряка й кинув у море. (Пригоди моряка, 119, пер.О.Мокровольський).

Стосовно способів вираження тонких алюзій в іспанських казках А.Альмодовар зазначає, що головними “словами-шифрами” сексуальних стосунків виступають слова “encantar” (зачаровувати) і “hablar” (розмовляти). [11 : 73]. Для перекладу такі шифри не представляють проблеми, оскільки передаються буквально. Більш того, вони настільки узгоджуються із цензурою, що заохочують перекладачів додавати від себе грайливі коментарі-вставки:

Y al momento acudna un pбjaro que se revolcaba en la tierra de maceta y se convertna en un muchacho muy guapo, entraba en la habitaciyn, se sentaba junto a ella y pasaban la noche hablando hasta el amanecer; y al amanecer, йl volvna a convertirse en pбjaro y salna volando; pero al irse, siempre dejaba caer una bolsa con dinero. (*Flor de cantueso*, 42) Тої ж миті прилітав дуже красивий птах, опускався на вазон і перекидався дивовижної вроди парубком. Заходив парубок до кімнати, сідав поруч дівчини і цілу ніч розмовляв із нею, а коли наставала хвилина прощання, ронив гаманець. (*Квітка лаванди*, 67, пер.С.Борицевський)

A la media noche vio que se abrna una ventana y entry un negro muy guapo, se llegy a la princesa, le sacy de la boca unos palitos y se pusieron a hablar. (*El Papagayo*, 138) Та ось опівночі тихенько відчинилося вікно, і до покою зайшов Чорний Парубок, та такий гарний, що й словом не сказати. Підійшов він до принцеси, витяг у неї з рота кілька трісочок, і почали вони розмовляти. Розмовляли, милувалися, аж поки почало розвиднятися. (*Мудрий папуга*, 126, пер. В.Харитонов)

Повертаючись до теми іспанських, французьких, англійських перекладів східнослов’янських казок, слід звернути увагу на те, що ми знайшли лише одну алюзію,

яка більш-менш заслуговує на визначення “еротична” (що може служити свідченням про мінімальну присутність таких алюзій в текстах українських та російських народних казок на відміну від іспаномовних казок, на яких опосередковано позначався вплив “галантної літератури”, зокрема “Декамерона”):

Ріс хлопець, ріс, і красивим парубком став, таким, що монашки боялись надалі й залишати його в себе. (Про бідного парубка і Марка багатого, 259) The boy grew up into a handsome lad. When he came of age, the nuns gave him food and drink and saw him off into the big wide world. (A poor lad and a rich merchant Marco, 96, tr.A.Bilenko)

У французькому перекладі цю алюзію збережено: L'enfant grandit et devint un si beau garçon que les nonnes n'osèrent le garder plus longtemps avec elles (Le gars pauvre et le riche Marco, 25, tr.G.Koffman).

Серед шлюбних табу вирізняються два типи, що несуть на собі відбиток суспільних забобонів: табу на шлюб із представниками суспільних низів та більш архаїчне табу на шлюб з іноземцями, причини якого розглядаються у працях Д.Фрезера [14]. Обидва типи табу систематично порушуються у казках, оскільки втілюють заборонене (і від того ще більше привабливе) бажання.

Посилання на перший тип табу ми знаходимо в українській народній казці “Ох”: Цар довго морщився, що за простого оддає свою дочку, а далі порадився цар, та взяли їх поблагословили та подружили, таке весілля справили, що увесь мир скликали. (Ох, 107) Посилання на другий тип табу присутнє в іспанській казці “Три леви” (“Tres leones”): ¿Acaso no te das cuenta del peligro que corres casándote con esta mujer? Bien puede ser que tus hijos salgan también mudos y uno de ellos tenga que reinar en su día siendo mudo. ¿Quién ha visto un rey mudo en alguna parte del mundo? Además, es una desconocida, lo que resulta una ofensa para todas las hermosas muchachas del reino. (Tres leones, 175) У французькому перекладі українського фрагменту та в українському перекладі іспанського фрагменту відбувається випущення згідно демократичному принципу “коректності”, внаслідок чого виникає курйозне явище накладання імпліцитного табу “цензури” на табу, експліцитно виражені у казковому сюжеті: Les parents donnèrent leur benediction aux deux jeunes gens et leur firent des noces splendides. (Oh, 62, tr.G.Koffman) Яке безглуздя! Що ти робитимеш із німою дружиною? Це ж і діти можуть народитися німими! Як зможе правити королівством німий король?! (Три леви, 88, пер.Л.Олевський)

В результаті проведеного дослідження ми дійшли таких висновків стосовно проявів “цензури” у перекладі фрагментів, пов’язаних з агресією та еротикою:

– “цензура” виступає реальною силою, яка створює норми перекладу всупереч його адекватності, можливої лише за умови поваги до універсальних композиційно-сюжетних законів казок;

– в українських перекладах іспаномовних казок “цензура” проявляється у двох основних прийомах: випущення “агресивної” чи “еротичної” інформації та нейтралізація змісту повідомлення шляхом узагальнення або довільних перекладацьких вставок;

– систематичний вплив “цензури” відноситься до ексклюзивних характеристик українських перекладів, оскільки в проаналізованих нами іншомовних перекладах східнослов’янських казок випущення чи нейтралізація “аморальних” фрагментів належать до категорії виключень, а не правил;

– застосування випущення чи нейтралізації при перекладі “агресивних” фрагментів призводить до нівеляції функції “Покарання”, що займає надзвичайно важливе місце між двома полюсами казкової дії: “нестача – ліквідація нестачі”;

– застосування випущення чи нейтралізації при перекладі “еротичних” фрагментів у переважній більшості випадків не має законних підстав через дифузність алюзій або

їх відверто невинний характер, що не несе жодної загрози для морального виховання дитини-реципієнта.

ЛІТЕРАТУРА

1. Santoyo J. El delito de traducir. – Universidad de Leyn.: Secretariado de publicaciones, 1985. – P.225. 2. Понн. В.Я. Морфология сказки. – Л.: Издательство Ленинградского Университета, 1988. – 205 с. 3. Livi-Strauss C. Antropologia estructural. – Múxico.: Editores Siglo XXI, S.A., 1990. – P.348. 4. Greimas A. Sımantique structurale. – P.: Presses Universitaire de France, 1986. – P.262. 5. Luque Durón J. Aspectos lingüístico-pragmáticos del cuento // En la esfera semiótica lotmaniana (estudios en honor de Iuri Mijailovich Lotman). – Valencia.: Ediciyn Episteme S.L., 1997. – P.357-371. 6. Пермяков Г.Л. Основы структурной паремииологии. – М.: Наука, 1988. – С.258. 7. Bettelheim B. Psicoanálisis en los cuentos de hadas. – Barcelona.: Crítica, 1980. – P.204. 8. Dundes A. Bloody Mary in the Mirror: Essays in Psychoanalytic Folkloristics, 2002. – P.315. 9. Белая Г.В. Лингвострановедческий и аксиологический аспекты французской фольклорной сказки. // Вестник МГУ, Сер.19, № 2. – Издательство Московского университета “Вестник Московского Университета”, 2001. – С.32-41. 10. Guelbenz J. Introducciyn a la ediciyn de cuentos populares espacoles // Cuentos populares espacoles, vol. 1. – Madrid.: Siruela, 1996. – P.3-18. 11. Almodývar A. Estudio preliminar // Los cuentos maravillosos espacoles. – Editoriales Andaluzas Unidas, S.A., 1986. – P.3-57. 12. Успенский Б.А. Избранные труды. Язык и культура. Т.2. – М.: Гнозис, 1994. – С.686. 13. Newmark P. Paragraphs on translation. – Clevedon, Philadelphia, Adelaide.: Multilingual Matters LTD, 1993. – P.176. 14. Frazer J. The Golden Bough. – New-York.: MacMillan, 1922. – P.225.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1.3 живого джерела. – К.: Радянська Школа, 1990. – С.507. 2. Казки народів Іспанії. – К.: 1989. – С.157. 3. Кубинські народні казки. – К.: Веселка, 1988. – С.133. 4. Сказки народов СССР. La princesita rana y otros cuentos de los pueblos de la URSS (trad. J.Vento). – Moscъ.: Ediciones en lenguas extranjeras, 1987. – P.295. 5. Українські народні казки, легенди, анекдоти. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1957. – С.573. 6. Народные русские сказки из сборника Афанасьева. – М.: Правда, 1982. – С.573. 7. Contes populaires ukrainiens (tr.G.Koffman). – К.: Dnipro, 1975. – P.117. 8. Cuentos al amor de la lumbre (recopilaciyn de A.Almodývar), vol.I. – Madrid.: Alianza Editorial S.A., 2004. – P.353. 9. Cuentos al amor de la lumbre (recopilaciyn de A.Almodývar), vol.II. – Madrid.: Alianza Editorial S.A., 2004. – P.292. 10. Cuentos populares cubanos. Tomo I. – La Habana.: Universidad Central de Las Villas, 1960. – P.294. 11. Cuentos populares cubanos. Tomo II. – La Habana.: Universidad Central de las Villas, 1962. – P.225. 12. Cuentos populares espacoles, vol. 1 (recopilaciyn de Josı Magna Guelbenz). – М.: Siruela, 1996. – P.205. 13. Cuentos populares rusos (tr.T.Enco-Valero). – Moscъ.: Editorial Raduga, 1987. – P.180. 14. Dhez M.R., Dhez-Taboada P. La memoria de los cuentos. – М.: Espasa-Calpe, 1998. – P.571. 15. Ukrainian folk tales (tr. By A.Bilenko). – К.: 1974. – P.122.

ШЕВЧЕНКО Л.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МЕТАБОЛИ ЯК ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЕТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ ТА ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ЕТОСУ (НА МАТЕРІАЛІ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ)

Постановка загальної проблеми. Подібно до того, як збагнути сутність homo sapiens можна тільки через постійне вивчення численних окремих представників людського роду, так і поетична реальність може бути збагненою тільки через вивчення унікальних об’єктів, які ми називаємо “текстами”. Текст являє собою простір, в якому представлені багатомірні мережі взаємозалежностей, відповідностей, синтагматичних або парадигматичних зв’язків, які встановлюються між різними метаболітами і створюють в своїй сукупності контекстуальний етос.

Актуальність дослідження. Центральним поняттям загальної поетики є метаболіт, або певне відхилення, яке фіксується на будь-якому з рівнів мови в процесі мовленнєвої діяльності поета. Це поняття релевантне також у відношенні більш широких

семіотичних ансамблів. Актуальність дослідження посилюється необхідністю вивчення дії метаболу як засобу формування етосу.

В ході аналізу художнього тексту логічно неминучим постає питання про форми реалізації поетичної функції з урахуванням того, що поетичні трансформації можуть відбуватися як на рівні плану вираження, так і на рівні плану змісту. Ми виходимо з того, що у поетичного феномену є лінгвістичний та екстралінгвістичний аспект і в проблемі взаємовідношення форми і субстанції ведучим виступає план вираження: “речі поетичні тільки в потенції і ... саме мова може примусити цю потенцію реалізовуватися в дії... Звідси вочевидь витікає, що специфічною задачею літературної поетики є дослідження не змісту, який лишається незмінним, а вираження, щоб дізнатися, в чому полягає відмінність – між поетичним та не поетичним уявленням одного і того ж змісту” [1:38].

Чотири форми реалізації поетичної функції метаболу, дозволяють чітко визначити область поетичного аналізу, яка простягається від диференціальних ознак фонем і графем (метаплазмів) та сем (метасемем) до дискурсу (метатаксисту) і екстралінгвістичної області традиційних “фігур думки” (металогізмів). Основним ефектом будь-якої метаболу є створення умов для сприйняття літературності тексту, в якому вона присутня. Тому метабол і є носієм тієї функції, яку Якобсон називає поетичною. Ця функція робить наголос на повідомленні як такому, на його формі, рівно як і на його змістові; вона “підкреслює відчутну сторону знаків”[2:471]. Вказане членування широкої сфери поетичного в тексті має принципове значення не тільки для лінгвістичного та позалінгвістичного вивчення інтенціонального мовлення, але передусім для розробки методів та процедур у дослідженнях механізмів функціонування художнього мовлення, його інтерпретації при сприйнятті, прийомів породження бажаної реакції на повідомлення у читача.

Аналіз поетичних трансформацій не можливий без урахування таких ключових для даного аналізу понять як “норма” та “порушення”. Поколіннями лінгвістів вироблялося уявлення про те, що художня (поетична) мова відрізняється від мови повсякденної своїм тяжінням до порушення прийнятих в останній норм. Така концепція призводила до висновку, що поетична мова є полярною протилежністю мові повсякденній: “Поетична мова не тільки не має нічого спільного з правильним вживанням мови, вона є її протилежністю. Її сутність зводиться до порушення прийнятих мовних норм”[3:303].

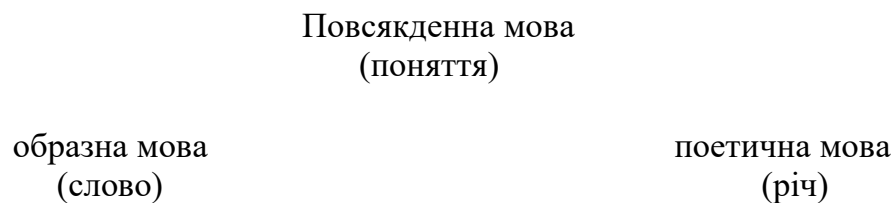
Цв.Тодоров в статті “Тропи і фігури” надає класифікацію поетичних відхилень від норми (називаючи їх “аномаліями”), визначаючи їх основні типи в залежності від характеру порушеного при цьому правила відповідного мовного рівня. Він писав: “Виходячи з характеру цього правила, ми розрізняємо чотири групи аномалій, які відносяться до наступних областей: відношення звук-смысл; синтаксис; семантика; відношення знак-референт” [4:108]. Очевидно, що окрім вірного визначення загального класифікаційного принципу необхідне введення додаткових критеріїв у вигляді переліку основних операцій, за допомогою яких вводиться, а на наступному етапі редукується відповідне порушення. Саме механізми зняття порушень на рівні лінгвістичних або екстралінгвістичних характеристик тексту дозволяють скорегувати сприйняття під час емпіричного виявлення порушення норми повсякденної мови в поетичній і одночасно створюють передумову для породження певного семантичного ефекту. Ж.Коен в своїй роботі “Структура поетичної мови” підкреслив значення операції редукції відхилення від норми, оскільки за фазою руйнування мовної структури обов’язково йде фаза її відновлення, і зазначив, що редукція, або зняття, порушення призводить до свідомого зсуву смислу, який викликає у адресата повідомлення певну реакцію – етос. Породження етосу – “афективного стану адресата, який виникає в результаті дії на нього

будь-якого повідомлення і специфічні особливості якого варіюють в залежності від декількох параметрів” [5:264], – це і є кінцева мета і основна задача поета. Цілеспрямоване формування етосу здійснюється переважно за рахунок введення порушень в коди мовних рівнів та їх наступної редукції.

Не відкидаючи, таким чином, факту свідомих порушень мовної норми в якості однієї з характерних особливостей художнього мовлення, ми вважаємо за необхідне звернути нашу увагу на виявлення типів цих порушень та відповідних до них когнітивних механізмів формування та інтепретації смислу поетичного тексту. Отже, ми будемо називати метаболіями різноманітні зміни, які стосуються будь-якого аспекту мови. Таким чином, метаплазми, метатак西斯 та метасеміми охоплюють все поле кодових відхилень; металогізми – факти, які мають безпосереднє відношення до перетворення референційного змісту та втілення концепту.

Оскільки значення в поетичній мові сприймаються опосередковано, ніби здалеку, вони вже не є повністю функцією відповідних знаків. Мова поета може тільки створювати образи, а не позначувати, тобто мова сама створює свій об’єкт.

Проблема співвіднесення образної та поетичної мови полягає в тому, що образна мова протистоїть поетичній: перша близька до “непрозорої” мови, інша же намагається показати нам самі речі. Однак, обидві ці мови протиставлені “прозорій”, тобто повсякденній мові, для якої характерні абстрактні поняття. За аналогією з відомими трикутником Огдена-Річардса ми отримуємо наступну схему:

Зрозуміло, що йдеться про переважання того чи іншого аспекту у даних мовах: у будь-якій з них наявні всі три аспекти. Однак, характерною рисою поетичної мови є те, що самі предмети в ній не розглядаються. Вся поезія заключається в словах – формах і значеннях. Для поезії трикутник Огдена-Річардса зазнає суттєвих змін: поетичне повідомлення самодостатнє, воно нібито суміщає дві вершини, які лежать в основі трикутника: поетична спрямованість тексту проявляється в “стиранні” речі за допомогою слова. Мова поезії може створювати свою власну “реальність” тільки тому, що в ній слабо виражений референт – “в своїй поетичній якості, поетична мова не має референції, вона референційна лише в тій мірі, в якій вона не поетична” [1:197].

Не існує поезій без фігур. Будь-яке літературне “повідомлення” ритмізоване, римоване, в ньому використовуються асонанси, певне членування, перехресні рими, опозиції тощо. Ствердження, що письменники використовують фігури, було б занадто слабким – вони ними живуть. Вони не прикрашають за допомогою фігур те, що пишуть, вони створюють мову, в якій реальність може і не знаходити свого підтвердження. За допомогою фігур в широкому смислі слова поет досягає своєї мети: “додаткові структури” (метаболі) не є простими обмежувачами: вони являють собою той єдиний засіб, який може відвести мову від буття як такого, а це є найпершою умовою її перетворення в мову поетичну. Завдяки метаболіам літературна мова замикається на себе.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Мова поетична виявляє свою нездатність як засіб практичної комунікації. Має сенс розглядати її в світлі теоретичної моделі комунікації. Поетичний вислів не можливо перекласти іншою мовою, не

можливо адекватно викласти його зміст, його не можна заперечувати, не можна підібрати будь-який еквівалент, і звичайно, з його допомогою не можна нічого сповістити або, скоріше, можна сповістити тільки те, що стосується нього самого. Можна сказати також, що повідомлення, яке міститься в поетичному вислові, спрямоване на нього самого і ця “внутрішня комунікація” є не що інше, як основний принцип художньої форми. Включаючи велику кількість обов’язкових відповідностей в своє мову на всіх її рівнях і між ними, поет замикає поетичну мову на ній самій: саме ці замкнуті структури, що створюють контекстуальний етос, ми називаємо художнім твором. Проведене дослідження дозволяє поновити та поглибити наукові висновки про систему метабол, що є формами реалізації поетичної функції та засобом формування етосу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дюбуа Ж. “Общая риторика”. М., “Прогресс”, 1986. – 392 с. 2. Якобсон Р.О. Поэзия грамматики и грамматика поэзии. – В кн.: Семиотика. – М.: Наука, 1983, с.462 – 482. 3. Todorov Tz. Les poetes et le bon usage. – “Revue d’esthetique”, 1965, t.XVIII, с.300-305. 4. Todorov T. Litterature et signification. Paris, Larousse, 1967, с.107-114. 5. Cohen J. Structure du langage poetique. Paris, Flammarion, 1966. 6. Потебня А.А. Эстетика и поэтика. – М.: Наука, 1976. 7. Г.Г.Почепцов “Семиотика”. Изд-во “Реал-бук”, 2002. – 430 с.

ЯКИМЕНКО М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ КЛЮЧОВИХ СЛІВ КАРТИНИ СВІТУ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ТА НАВЧАЛЬНИХ ВИДАНЬ)

Феномен японської мови приваблює і фахівців-лінгвістів, і широкі кола представників інших галузей діяльності, тих, хто цікавиться різноманітними проявами своєрідної японської культури. З японської мови до багатьох мов світу ввійшли слова на позначення страв (наприклад, *сусі* / *суші*), напоїв (як-от *саке*), національного одягу (*кімоно*), видів спорту (*сумо*), бойових мистецтв (*карате*, *дзюдо*, *айкідо*), видів декоративного мистецтва (*ікебана*), поетичних жанрів (*хоку*, *танка*), а також назв всесвітньовідомих фірм (“*Фудзі*” / “*Фуджі*”, “*Хітамі*” / “*Хітачі*”, “*Хонда*”, “*Мазда*”, “*Міцубісі*”, “*Ніссан*”, “*Соні*”, “*Судзукі*”, “*Тосіба*” / “*Тошиба*”, “*Тойота*”, “*Ямаха*”) тощо. Власні назви фірм, як ми гадаємо, також можуть бути віднесені до ключових мовних символів японської культури на сучасному етапі її існування. Іншу групу власних назв, які можна віднести до символів культури Японії, становлять назви широко відомих у світі японських газет, як, наприклад, “*Асахі*”, “*Йоміурі*” (часто також у формі “*Іоміурі*”) та ін. Нерідко при цитуванні цих джерел уживається і японське слово *simbun* “газета”, практично завжди у композитному сполученні, як-от: “*Асахі-сімбун*”.

Серед лексичних японізмів, зафіксованих словниками іншомовних слів української мови, широким уживанням характеризуються такі: *соя* (через поширення продукту), *цунамі* (у прогнозах погоди), *дзю-до*, *карате* (з огляду на поширення цих видів спорту), *кімоно* (у більш спеціальному значенні, ніж у японській мові, – як одяг для названих видів спорту), *ікебана*, *кабукі* (через популярність цих видів мистецтва), *камікадзе* (з розширеним значенням), *дзен-буддизм* (через поширення в Європі серед молоді ідей східних релігій). Решта слів може бути поділена на широко відомі, однак уживані лише в текстах на японську тематику (*гейша*, *існа*, *мікадо*, *самурай*, *харакірі*) або – ширше – на далекосхідну тематику (*рикіша*).

Безеквівалентна лексика (значну частину якої можна відносити до ключових слів японської культури) дуже широко використовується і в текстах навчальної літератури (наприклад, [1; 2]). Лексичні одиниці, вживані в досліджених виданнях, можуть бути розподілені по групах відповідно до їхнього значення. Можуть бути виділені такі групи:

титули монархів – *кімі* “цар”, *окімі* “великий цар”, *сумерагі* “верховний володар”, *тенно* “небесний монарх”, “імператор”, *інсей* “храмовий правитель”, “екс-імператор”;

титули правителів не монаршого рангу – *секкан* “регент-канцлер”, *сьогун* “верховний воєначальник”, *сессю* “регент при малолітньому імператорі”;

інші соціальні терміни – *мьою* “вільний заможний селянин”, *самурай* “елітний воїн”, *бусі* – “воїн”, *вако* “пірат-купець”. Військова термінологія може бути виділена в окрему групу;

установи, державні та політичні інституції – *курандо* “особистий секретаріат при імператорі”, *бакуфу* “система розподілу влади між номінальним імператором (тенно) і фактичним правителем (сьогуну)”;

назви видів одягу та взуття – *кімоно* “куртка і штани-спідниця”, *гета* “дерев’яні сандалії-колодки на високих підставках”, *камісімо* “штани-спідниця з крилаткою, що одягалася поверх халата”;

назви жанрів фольклору та літератури, літературознавча термінологія – *норіто* “тексти заклинань і молитов”, *гункі* “військова повість”, *танка* “п’ятивірш”, *седока* “шестивірш”;

назви театральних жанрів, видів мистецтва – *васікі* “японський культурний стиль”, *кабукі*, *бунраку*, *йосе* “театральні жанри”, *ікебана* “мистецтво квітів”, *родзі* “чайний сад”;

мовознавчі терміни – *бунго* “класична японська мова”, *хірагана* (*хірагана*) й *катакана* “японські абетки”;

релігійні поняття – *саторі* “просвітлення”, *сінто* “традиційна японська релігійно-міфологічна система”;

міфоніми – *івасакі* “дух священної гори”, *камі* “дух” (детальніше про міфологічно-релігійну термінологію див. [3];

назви звичаїв – *тя-но-ю* “чайна церемонія”.

назви будівель, їхніх елементів та внутрішнього облаштування – *тясіцу* “чайна хатинка”, *токонома* “ніша”, *котацу* “піч”, *татамі* “циновка з тростин”, *сьодзі* “розсувні стіни”;

назви їжі та питва – *саке* “рисова горілка”;

терміни адміністративно-територіального поділу – до “губернія”, куні “провінція”, корі “повіт”, сато “грумада”.

Серед перелічених слів першорядне значення для розуміння специфіки японської культури можна надати таким: *кімі*, *тенно*, *сьогун*, *бусі*, *бакуфу*, *хірагана*, *катакана*, *саторі*, *камі*.

Значна частина розглянутої вище лексики не описується словниками іншомовних слів української мови. Останнім часом набула широкої популярності в різних країнах світу електронна іграшка *тамагочі* (від японськ. *tamago* “яйце”). Набули поширення такі японські терміни, як *нунчаку* (*нунтяку*), *ніндзя*. У пресі різними мовами часто використовується японське позначення мафії *якудза*. Ці слова поки що не знайшли місця у словниках іншомовних слів української мови. І взагалі можна констатувати, що багато вживаних нині в українській мові японських лексем (зокрема, *айкідо*, *орігамі* (*орігамі*), *сумо*, *сусі* (*суші*), *тамагочі* (*тамагочі*), *танка*, *хайку*, *хокку* та деякі інші не дістають належного висвітлення у словниках іншомовних слів української мови. Ретельне вивчення різних аспектів репрезентації лексичних японізмів української мови дозволить

не лише успішніше розв'язувати практичне завдання – сприяти вдосконаленню словників іншомовних слів, а й змодельовати різні аспекти тих уявлень про японську культуру, які склались і розвиваються за межами Японії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рубель В.А. Історія середньовічного Сходу: Підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів. – К.: Либідь, 2002. – 736 с. 2. Гриценко В.С. Людина і культура: Навчальний посібник для старших класів середніх загальноосвітніх закладів. – К.: Либідь, 2000. – 366 с. 3. Мосенкіс Ю.Л., Якименко М.В. Картина світу японської мови у міфологічній і релігійній термінології // Мова та історія. – К., 2004. – Вип. 73. – С. 79–112.

СЛОВНИКИ

Ісл – Словник іншомовних слів / Укл. С.М.Морозов, Л.М.Шкарапута. – К.: Наукова думка, 2000. – 664 с.
СІ – Пустовіт Л.О., Скопненко О.І., Сютя Г.М., Цимбалюк Т.В. Словник іншомовних слів / За ред. Л.О.Пустовіт. – К.: Довіра; Рідна мова, 2000. – 1018 с.
СІС – Словник іншомовних слів / За ред. О.С.Мельничука. Вид. 2-ге, випр. і доп. – К.: Українська радянська енциклопедія, 1985. – 968 с.
СЧС – Бойків І., Ізюмов О., Калишевський Г., Трохименко М. Словник чужомовних слів: Репринт з видання 1955 р. – К.: Родовід; Музей Івана Гончара, 1996. – 535 с.
ЧС – Сліпушко О.М. Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові. – К.: Криниця, 1999. – 512 с.

ЯНОВАЯ О.А.

Киевский национальный лингвистический университет

МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ И ИХ ОТРАЖЕНИЕ В РЕЧЕВОМ ВЗАИМОДЕЙСТВИИ

Современные тенденции в развитии лингвистики и научных дисциплин, смежных с ней, характеризуются особым вниманием исследователей к различным аспектам внеязыкового контекста речевого взаимодействия и, прежде всего, к личности общающегося, его роли в осуществлении речевой деятельности.

Поведение человека направляется комплексом коммуникативных потребностей, которые в обобщенном виде представляют собой “потребность в конкретном определенном социальном взаимодействии с другим человеком (или группой людей)” [16:118]. Данные потребности возникают и удовлетворяются только в деятельности общения и характеризуются неоднородностью. Так, Г.Я.Розен, классифицируя разнообразные социогенные потребности, выделяет четыре основные группы, а именно потребности (1) в сотрудничестве, кооперации, в лидерстве, руководстве; (2) в сообщении, передаче информации, обмене мнениями, знаниями; (3) в самовыражении, самоутверждении, самореализации; (4) в уважении, престиже, успехе, в независимости, в самозащите, самооправдании, потребность производить впечатление на других [13:133]. По мнению автора, эти группы включают потребности, возникающие во взаимоотношениях между людьми (первые три группы) и во взаимоотношениях между личностью и коллективом (четвертая группа). Все указанные потребности носят коммуникативный характер и охватывают сферу собственно межличностных отношений, при этом первые три группы потребностей имеют опосредованный (сопутствующий) характер, в то время как для четвертой группы ведущей оказывается непосредственно коммуникативная деятельность, выступающая как самооценочность.

Иной взгляд на коммуникативные потребности представлен в классификации Б.Д.Парыгина [12]. Согласно авторской концепции, существуют три основные группы коммуникативных потребностей: (1) познавательные (потребности в самопознании и

самосознании); (2) коммуникативные (потребности в духовном общении, понимании, признании); (3) конструктивные (потребности в самовыражении, самоутверждении, творческой деятельности) [12:95]. По мнению автора, все выделенные группы потребностей являются коммуникативными, однако во второй группе общение является и целью, и деятельностью, в которой эта цель осуществляется, следовательно данная группа может быть условно названа группой собственно коммуникативных потребностей. В остальных случаях целью деятельности является познание или изменение личности, происходящее в сфере межличностного взаимодействия.

Сверхподавляющее большинство эпизодов разговорного личностно-ориентированного взаимодействия приходится на общение, именуемое фатическим, характерным признаком которого является направленность коммуникативных действий участников акта общения прежде всего на факт осуществления межличностного контакта [2; 3; 18]. Фундаментальная важность информативного общения, в основе которого лежит потребность индивида в определенной информации, обладание которой позволяет ему ощущать себя полноценным членом конкретного социума, равно как и важность фатического общения, посредством которого реализуется базовая коммуникативная потребность индивида в эмоциональном контакте, позволяет выделить типологическую оппозицию “общение – сообщение” и соответствующую ей оппозицию функций языка: “функцию употребления” – “функцию отношения” [19]. Первая функция “сконцентрирована на языковом средстве и предполагает употребление языка в дискурсах, ориентированных на решение проблем рационально-эвристических. Вторая функция сконцентрирована на пользователе языка” [19:41]. Под “функцией отношения” следует понимать “речевое установление, изменение, управление и окончание социального контакта между отдельными членами общества” [19:43, 46]. Эта оппозиция держится на том, что “выходит на первый план – информация или контакт, в каких сферах общения одно подчинено другому” [3:5].

Очевидно, что разность инициальных коммуникативных целей обуславливает разное коммуникативно-стилистическое, композиционное языковое употребление, а также предполагает разные условия для успешного осуществления данных целей, что задается неодинаковыми ожиданиями участников общения и разным уровнем требований к речевым действиям собеседника. Так, в информативном диалоге, цель которого в общем виде сводится к получению (обмену) какой-то порции значимой, актуальной информации, expectation говорящего базируется на его презумпции того, что адресат обладает нужной ему информацией и готов с ним ею поделиться. Уровень требований определяется уровнем информативной подготовленности к восприятию высказывания как самого говорящего, так и адресата: вопрос должен соответствовать информационному фонду адресата, ответ должен быть достаточно информативным, чтобы восполнить информационный пробел говорящего. Соблюдение указанных требований, как правило, способствует успешному решению коммуникативной задачи конкретного акта общения.

Гораздо сложнее определить условия и критерии успешности фатического дискурса, что обусловлено, во-первых, многоплановостью и разнородностью самой сферы фатического общения, во-вторых, специфичным характером экспликации интенции, некоторой размытостью выражения коммуникативной цели [2; 3; 5; 17]. В целом для фатической речи характерно “опосредованное выражение генеральной интенции (т.е. вступление в контакт) через частную интенцию, выражаемую содержанием продуцируемого высказывания” [3:12]. Опосредованная выраженность цели, по мнению В.В.Дементьева, приводит к тому, что “подавляющее большинство жанров фатического общения имеет косвенный характер” [5:74]. Косвенность может

проявляться в разной степени: от минимальной, когда коммуникантам нечего скрывать друг от друга, до максимальной, что связано с запретом называть истинную интенцию, как, например, в коммуникативной ситуации “флирт”, или при “завуалированном” разрыве (ухудшении) отношений, когда говорящий стремится переложить свою вину за распад системы отношений на партнера. Согласно В.В.Дементьеву, косвенность может быть равна нулю лишь в двух случаях – в искреннем признании в любви и в ссоре с открытым разрывом отношений в конце.

Идея косвенного выражения интенции заставляет по-иному взглянуть на проблему понимания в фатической коммуникации. Процесс понимания коммуникативного намерения собеседника является не менее актуальным для фатического общения, чем для информативного. Факты свидетельствуют, что неадекватная реакция на слова говорящего, также имеющая место в рамках фатического общения, указывает на непонимание смысла его высказывания, что влечет за собой коммуникативную неудачу [17:123]. Особенность понимания смысла фатического высказывания, по мнению Т.Г.Винокур, заключается в том, что это понимание предполагает не только адекватную интерпретацию “[...] смысла высказывания – отдельного или их совокупности – сколько понимание человека [...]” [3:20], того эмоционального импульса, который он вкладывает в свое высказывание, понимание информации об отношении говорящего к собеседнику (доброжелательное или враждебное, снисходительное или ироничное). На основе этой информации собеседник и строит свои гипотезы относительно намерений говорящего, что особенно актуально для жанров с максимальной степенью косвенности выражения коммуникативной интенции.

Для обозначения межличностных отношений принято использовать термин “взаимоотношения” [9:192-203], для того чтобы подчеркнуть, что межличностные отношения или взаимоотношения есть результат взаимного восприятия, познания, воздействия, влияния, оценки, есть “некоторый идеальный продукт взаимных усилий” [9:196]. Кроме того, термин “взаимоотношения” может применяться с целью обозначения разных этапов динамики отношений. Так, в работе Л.Я.Гозман показано, что на этапе зарождения отношение представляет собой “индивидуальный феномен”, характеризующийся направленностью от субъекта отношения к объекту отношения [4]. Затем, по мере развития, индивидуальное отношение превращается во взаимоотношение или “диадическое отношение”. Я.Л.Коломинский также подчеркивает, что “взаимоотношение – специфический вид отношения человека к человеку, в котором имеется возможность непосредственного или опосредованного, одновременного или отсроченного ответного личностного отношения” [7:12].

Межличностные отношения, составляющие предмет речевой деятельности в фатическом общении, возникают и складываются на основе определенных эмоциональных переживаний, рождающихся у людей по отношению друг к другу, что обуславливает некую эмоциональную доминантность как в замысле коммуниканта, так и в реакции его партнера. В целом эмоциональная основа является важнейшей специфической чертой природы межличностных отношений [1].

Как отношение, так и взаимоотношения имеют структуру, включающую эмоциональный, когнитивный и поведенческий компоненты. Многообразие видов отношений ставит проблему критериев их классификации, на основе которых возможно сравнение различных отношений в системе отношений человека, их измерение, анализ изменений отношений и определение различных видов отношений. В настоящее время выделено достаточно большое количество параметров отношений, которые могут быть

использованы для их классификации. Как правило, в исследовании отношений и взаимоотношений обращаются к таким параметрам, как:

1. Знак отношения или его “валентность”, направленность. Данный параметр разделяет отношения на негативные и позитивные, на отношения к себе и к другому.
2. Модальность отношения, раскрывающая конкретную, содержательную, качественную сторону отношения.
3. Интенсивность отношения – количественный параметр, который показывает силу проявления отношения.
4. Степень осознанности отношений.
5. Дифференцированность отношений, т.е. “обилие оттенков” или многообразие отношений.
6. Степень глубины отношений.
7. Степень типичности, стереотипности отношения.
8. Степень этичности отношения.
9. Степень соответствия внешнего выражения отношения его внутреннему содержанию.
10. Степень эмоциональности отношения.
11. Стилевая сторона отношений (степень самоконтроля в отношении, степень самоограничения в отношении, степень самоактуализации в отношении).

Кроме указанных параметров, В.Н.Мясищев [11] выделяет также ряд характеристик, которые относятся к системе отношений и взаимоотношений человека и описывают ее с точки зрения взаимосвязей, существующих между иерархически организованными отдельными уровнями отношений: (1) доминантность, т.е. существование доминирующих отношений, которые определяют направленность личности; (2) целостность отношений. Последние имеют внутреннюю связность, характеризующуюся либо гармоничностью, либо конфликтностью, противоречивостью.

Все перечисленные выше характеристики взаимоотношений могут быть использованы в качестве критериев анализа вербальных и невербальных компонентов, входящих в структуру отношений и взаимоотношений: знак, модальность, интенсивность, степень осознания, степень типичности, глубины, степень этичности (соответствия принятым нормам), стиль выражения отношений. Применяя вышеуказанные параметры к анализу как речевого, так и неречевого, экспрессивного поведения, можно получить полное представление о системе отношений личности и ее составляющих.

Направленность общения непосредственно на систему межличностных отношений особенно ярко проявляется в таких жанрах фатического общения (в нашем случае, межличностных жанрах), как интимно-личностные и конфронтационные [18]. Фундаментальным отличием этих противоположных типов жанров выступает различная исходная диспозиция коммуникантов. Для первого типа жанров характерна удовлетворенность коммуникативным уровнем и характером отношений с партнером по коммуникации, и, как следствие этого, желание поддержать, подкрепить их и тем самым подтвердить важность наличия этих отношений для общающихся. Соответственно к интимно-личностным жанрам фатического общения относятся доброжелательные, искренние разговоры, извинения, соболезнования, утешения, комплименты. Для конфронтационных жанров (ссоры, скандалы, выяснения отношений, разбирательства) присуща изначальная неудовлетворенность характером сложившихся межличностных отношений или намечающейся тенденцией в их развитии, что побуждает коммуниканта к определенным речевым и неречевым поступкам, действиям, цель которых – изменение (улучшение или разрыв) системы сложившихся отношений.

Разность инициальных состояний коммуникантов (удовлетворенность/неудовлетворенность характером межличностных отношений) обуславливает как появление принципиально различных композиционно-речевых построений дискурсов, так и функционирование различных невербальных паттернов выражения межличностных взаимоотношений. Межличностные отношения в речевой и неречевой интеракции проявляют характер деятельности, т.е. имеют свои мотивы, интенции, цели, свое развитие и свои результаты [10:50]. Общение, ориентированное на межличностные отношения, “обслуживает” непосредственно эти отношения, преследуя цели изменения или поддержания сложившейся системы отношений. Таким образом, положение о том, что мерилom успеха коммуникативной деятельности является тот результат, который достигается в процессе ее осуществления, может служить отправной точкой для разработки условий эффективности “чистого” межличностного общения. Интенциональное своеобразие этого вида общения несомненно обуславливает специфичность как условий успешности его протекания, так и требований к участникам такой интеракции. Очевидно также и то, что условия успешности интимно-личностного дискурса будут кординально отличаться от условий успешности конфликтного дискурса.

Остановимся вкратце на некоторых особенностях интимно-личностного общения. В сфере межличностного взаимодействия установление, поддержание и развитие интимно-личностных, доверительно-дружеских отношений занимает центральное место, поскольку речевое и неречевое поведение человека мотивируется его базовой коммуникативной потребностью в эмоциональном контакте, удовлетворение которой возможно посредством особого типа взаимоотношений – близких, доверительных. Близкие отношения выступают той основой, на которой держатся такие формы интимно-личностных отношений, как дружба, любовь, привязанность, потребности в сочувствии, сопереживании, поддержке. Рассматриваемый тип межличностных отношений принято интерпретировать как совокупный социально-психологический результат предшествующего положительного опыта взаимодействия личностей друг с другом, вследствие которого произошло сокращение межличностной дистанции до таких уровней близости, что стало возможным объединение личностей в некоторую “специализированную общность “мы” [15; 18].

Для интимно-личностных отношений характерна направленность на интересы собеседника, проявляющаяся в искренней заинтересованности, участии в нем, что находит свое отражение в цели общения – достижении взаимопонимания, поддержке, в своего рода единении коммуникантов. Совокупность определенных вербальных и невербальных средств, направленных на интимизацию, оптимизацию и гармонизацию отношений, составляет арсенал “категории комфортности” [см.: 18]. Так, к неречевым индикаторам позитивного отношения коммуниканта к партнеру по общению можно отнести следующие [8:232]:

- особая система организации пространства или проксемические средства (сближенная по сравнению с обычной позиция к партнеру; небольшой наклон тела в его сторону; ориентация головы и корпуса тела говорящего с тем, чтобы можно было постоянно видеть лицо адресата и его реакции);
- кинесические средства (увеличенная длительность контакта глаз; большое число жестов рук; большое количество и скорость кивков головой; дружеская, приветливая улыбка);
- такесические средства (большее, чем нормативное число касаний);
- просодические средства (относительно большое число позитивных звуковых паразыковых сигналов).

Важность неречевых сигналов для создания комфортной атмосферы общения трудно переоценить. Адекватное использование материализующих категорию комфортности неязыковых (и языковых) средств обеспечивает достижение максимальной эффективности доверительно-дружеского общения:

“And if I can ever be of help again, at any future time, long after the memory of my presumption and my folly is forgotten – ”

I could add no more. My voice faltered, my eyes moistened in spite of me.

She caught me by both hands – she pressed them with the strong, steady grasp of a man – her dark eyes glittered – her brown complexion flushed deep – the force and energy of her face glowed and grew beautiful with the pure inner light of her generosity and her pity.

“I will trust you – if ever the time comes I will trust you as my friend and her friend, as my brother and her brother”. She stopped, drew me nearer to her – the fearless, noble creature – touched my forehead, sister-like, with her lips, and called me by my Christian name.
“God bless you, Walter!” she said (Collins, 107).

Невербальное поведение может многое сказать о характере межличностных отношений, степени близости коммуникантов. Этот факт объясняется тем, что существующие правила общения (установки, предписания, ограничения) касаются, главным образом, речевого поведения и только в некоторой степени экспрессивного, что создает благоприятные условия для маневра в пределах невербального поведения. Так, в обыденном общении отношения демонстрируются не столько через речь (здесь запреты очевидны, особенно в плане проявления негативных отношений), а с помощью экспрессивного поведения. Такое поведение партнер фиксирует и интерпретирует соответствующим образом, но, как правило, не может вербально отреагировать на него. Эффект “ускользания” невербального поведения от нравственно-этических и других оценок и норм способствует тому, что в ответ на определенное выражение отношения партнер прибегает к соответствующим способам экспрессивного поведения. Иными словами, общающиеся индивиды зачастую предпочитают проявлять модальность своих взаимоотношений в невербальной интеракции, в то время как речевое поведение (контролируемое) может им не соответствовать.

В целом “истинные отношения людей проявляются в их экспрессивном поведении” [9:196]. Это связано с тем, что в структуре невербального экспрессивного поведения преобладают неосознаваемые, неинтенциональные, слабоконтролируемые элементы. Кроме того, межличностные отношения, как и эмоциональные состояния в момент их переживания, слабо поддаются вербализации, поэтому человек склонен использовать для их презентации экспрессию (невербальные формы).

К речевым средствам реализации категории комфортности можно отнести обращения, вопросительные предложения и побудительные предложения, выражающие просьбу. Необходимо отметить, что в интимно-личностном, гармоничном взаимодействии большое значение имеет обращение (его форма), важным функциональным признаком которого является “его способность быть индикатором и регулятором характера социальных и межличностных отношений между коммуникантами” [14:12]. Инициальное обращение во многом определяет содержание коммуникативного взаимодействия, задает его тональность. Интересно отметить, что для дружеского общения характерны не обращения-номинации, указывающие на статус собеседника, его профессию или другие социальные отличия, а “адресатные обращения, выполняющие характеризующую функцию” [18:131]. К последним можно отнести эмоционально-оценочные существительные, оценочные прилагательные, притяжательные местоимения, уменьшительно-ласкательные имена собственные (чаще

в общении с близкими людьми) (“*Old dear!*”, “*Dear little nut!*”, “*My poor little girl!*”, “*Oh, Hilda, darling!*”, “*Old boy*”, “*Old chap*”, “*Old sport*” (Fitzgerald)):

“He gives me the creeps. I wish he wasn’t here. I’m terrified he’ll guess about us”.

“We’re quite shut in this part of the house, dear kid. Don’t be so anxious about Nigel. He’s sweet and perfectly harmless”.

“He isn’t. I know him. He’s bad. He’d tell people”.

“All right, kid, all right. Sleepy-byes, sleepy-byes” (Murdoch, 25).

Для интимных жанров также характерно “демонстративное” (т.е. подчеркнутое) использование метаязыковых средств различных уровней, прежде всего: (1) междометных выкриков типа “*My-My!*”, “*Really?*”, “*Oh, no!*”, “*What?*” и др.; (2) эмоционально-оценочных высказываний, отражающих отношение к услышанному, например: “*How ridiculous! You’re the most dignified man I ever met*” (Shaffer, 107); “*It’s not funny, I’m sorry*” (Shaffer, 122); “*Is there any help I can give you?*” (Shaffer, 122); (3) высказываний, побуждающих собеседника продолжать свой рассказ, поддерживающих таким образом у партнера по коммуникации уверенность в том, что его информация представляет ценность для адресата. Ср.:

Louise: *What are you thinking? Tell me.*

Walter: *Some thing grow more when they are not talked about.*

Louise: *Try, anyway. I want you to* (Shaffer, 124).

Pamela (exasperated): *I just tripped on that stupid coat. And that idiot Walter has to come in and pick me up as if I was a chandelier or something. Holding me that way.*

Louise (carefully): *What way, darling?* (Shaffer, 113).

“Демонстративным” это речевое использование называется потому, что оно имеет своей целью “убедить собеседника в уместности и востребованности его “самораскрытия” [18:133].

К средствам материализации категории комфортности необходимо также отнести высказывания, эксплицирующие мнения, настроения, переживания и другую “личную” информацию, посредством которой осуществляется вовлечение во внутренний мир человека. Кроме того, одним из важнейших способов реализации упомянутой категории выступает, по мнению О.В.Юрьевой, такой аспект организации диалога, как тематическое движение дискурса, смена темы, переход коммуникативной инициативы, определенный объем вклада каждого участника коммуникативного взаимодействия [см.: 18:138].

Следует также упомянуть о таких экстралингвистических средствах, являющихся неперменным атрибутом гармоничных отношений, как общность культуры, владение определенной информацией, наличие у коммуникантов конкретных знаний, на которые опирается адресант, владение ситуацией, забота об адекватности восприятия информации адресатом, искренность и др.

В ходе общения речевые и неречевые поступки коммуникантов служат регулятором и индикатором истинного характера межличностных отношений, отражая соответствие или несоответствие ожиданиям собеседников, и могут свидетельствовать как о переоценке, так и о недооценке коммуникантами потенциала сложившихся между ними отношений. В соответствии со “знаком” понимания реакцию собеседника можно условно распределить по шкале переживаний, крайние позиции которой занимают “разочарование”, с одной стороны, и “растроганность”, с другой стороны. Таким образом, прагматическая категория искренности в рамках интимно-личностного гармоничного дискурса не является обязательным условием его эффективности, скорее, наоборот: степень искренности речевого высказывания зависит от ожиданий собеседника, от “искренности его желания получить истинный ответ” [6:52].

Итак, интимно-личностный дискурс стилизуется средствами, образующими в своей совокупности арсенал категории гармоничных жанров фатического общения – категории комфортности. К средствам реализации данной категории относятся невербальные проявления (жесты, мимика, выражение глаз, касания; проксемические и просодические компоненты), супrasegmentные средства, подчеркивающие доброжелательную тональность вербальных компонентов (обращений, положительных дескрипций, речевых актов советов, просьб, комплиментов, утешений), а также средства “интеракционного уровня”, создающие атмосферу “альтруистивного взаимодействия” в интимно-личностном дискурсе (утрированное использование средств подтверждения психологического контакта, “плавная” смена темы, добровольная передача активной роли в общении, прагматическая нерелевантность принципа искренности, обусловленная стремлением коммуниканта подыграть собеседнику). Адекватное использование речевых и неречевых средств, материализующих квалифицируемую категорию, обеспечивает достижение верхнего предела эффективности в доверительном, интимно-личностном общении. В заключении необходимо отметить, что более тщательное коллекционирование и подробное описание вербальных и невербальных параметров межличностных отношений может составить важный этап на пути к выявлению механизмов кодирования и декодирования интерперсональных отношений в целом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Андреева Г.М. Общение и межличностные отношения // Психология влияния. – Санкт-Петербург: Питер. – 2000 – С.31-41.
2. Арутюнова Н.Д. Жанры общения // Человеческий фактор в языке: Коммуникация, модальность, дейксис. – М.: Наука. – 1992 – С.15-48.
3. Винокур Т.Г. Информативная и фатическая речь как обнаружение разных коммуникативных намерений говорящего и слушающего // Русский язык в его функционировании: Коммуникативно-прагматический аспект. – М.: Наука. – 1993 – С.5-29.
4. Гозман Л.Я. Психология эмоциональных отношений. – М.: Наука, 1987.
5. Дементьев В.В. Типология жанров фатического общения // Функционирование языковых единиц в разных формах речи. – Саратов. – 1995 – С.73-78.
6. Ермакова О.Н., Земская Е.А. К построению типологии коммуникативных неудач (на материале естественного русского диалога) // Русский язык в его функционировании: Коммуникативно-прагматический аспект. – М.: Наука. – 1993 – С.30-64.
7. Коломинский Я.Л. Психология взаимоотношений в малых группах. – Минск: Речь, 1976.
8. Крейдлин Г.Е. Кинесика // Словарь русских жестов. – Москва-Вена: Языки русской культуры; Венский славистический альманах, 2001.
9. Лабунская В.А. Экспрессия человека: общение и межличностное познание. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1999.
10. Мытарева Н.В. Лингвистический аспект репрезентации межличностных отношений в дискурсах массовой коммуникации (на материале немецкоязычного интервью): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Москва, 1995.
11. Мясичев В.Н. Психология отношений. – М.: Наука, 1995.
12. Парыгин Б.Д. НТР и динамика социогенных потребностей // Проблемы формирования социогенных потребностей: Материалы I Всесоюз. конференции. – Тбилиси, 1974. – С.95-97.
13. Розен Г.Я. О месте социогенных потребностей в структуре личности // Проблемы формирования социогенных потребностей: Материалы I Всесоюз. конференции. – Тбилиси, 1974. – С.118-134.
14. Рыжова Л.П. Обращение как компонент коммуникативного акта: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Москва, 1982.
15. Сафронов В.С. Особенности доверительного общения: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. – Москва, 1977.
16. Чхартушвили Ш.Н. Природа и виды социогенных потребностей // Проблемы формирования социогенных потребностей: Материалы I Всесоюз. конференции. – Тбилиси, 1974. – С.115-121.
17. Шлепаков С.В. Прагматика устного бытового рассказа // Вестник Белорусского гос. ун-та. – Минск. – 1991 – Сер.4, № 2. – С.49-52.
18. Юрьева О.В. Эффективность речевого общения (на материале современного английского языка): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Москва, 1999.
19. Sager S.F. Sprache und Beziehung, Linguistische Untersuchungen zum Zusammenhang von Sprachlichen Kommunikation und Zwischenmenschlicher Beziehung. – Tübingen: Niemeyer, 1981.

ИСТОЧНИКИ ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

1. Collins W. The Woman in White. – L.: Penguin Books, 1994.
2. Fitzgerald F.-S. The Great Gatsby. – N.-Y.: Bantam, 1980.
3. Murdoch I. A Fairly Honourable Defeat. – L.: Penguin Books, 1972.
4. Shaffer P. Five Finger Exercise // Modern English Drama. – Moscow: Raduga Publishers, 1984. – P. 35-156.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКОВОГО СКЛАДУ ПІДМОВИ ІНФОРМАТИКИ ТА ОБЧИСЛЮВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ

Розвиток комунікації, особливо в ХХІ ст., її постійне ускладнення та водночас спрощення, пов'язане з появою нових інформаційних технологій та їх удосконаленням, призвели до того, що існуючі в лінгвістиці класифікації не вміщують нові комунікативні явища. Співвідношення функціональних стилів і видів дискурсу, існування відповідної термінологічної системи як основи дискурсу стали важливими, але поки що не вирішеними теоретичними питаннями [1:11].

Дослідники відзначають, що серед живих мов англійська вирізняється раціональною внутрішньою організацією, відносною простотою граматичної будови і багатством словникового складу, у межах якого існує можливість створювати розгалужені терміносистеми [2:7].

Метою дослідження є визначення основних рис розвитку та збагачення словникового складу підмови інформатики та обчислювальної техніки. Як відомо, більшість інформації про оточуючий нас світ людина отримує по каналах, які пов'язані з мовою. Людина сама у процесі свого розвитку створює концепти для своїх духовних, соціальних, інтелектуальних потреб і надає їм назви (перетворює у слова). Словникове багатство англійської мови і безперервний процес поповнення лексики новими словами ставлять перед мовознавством у числі інших завдань і завдання теоретичного осмислення термінів науково-технічного та інформаційно-технічного профілю та визначенню їх лінгвістичної природи. На відміну від більшості професійних підмов, мова інформатики та обчислювальної техніки неоднорідна. Стрімке розповсюдження персональних комп'ютерів та комп'ютерних мереж (насамперед, всесвітньої мережі Internet), електронної обчислювальної техніки взагалі призвело до такого ж швидкого розвитку термінології. Проблема сьогодення не тільки підібрати вірний та точний український еквівалент, але також надати його тлумачення.

Актуальність цих проблем стає тим більш очевидною, якщо врахувати, що термінологічні словоутворення розуміються не тільки як великий масив лексики, але й як база даних, що виконує різноманітні функції, зокрема функцію збереження інформації та особливих структур знань. Одна з найбільш специфічних рис терміну є його зв'язок з науковим поняттям. Термін – це назва особливого об'єкту, об'єкту спеціальної сфери [3:331]. Так як терміни обслуговують різні спеціальні галузі людської діяльності, вони називають конкретні та абстрактні поняття, предмети та явища, які відносяться до цих галузей, тому існують відповідні їм терміносистеми або термінології.

Загальновідомо, що англійська мова має найбільший вокабуляр: 500 000 слів та 300 000 термінів. Найбільш авторитетний словник Oxford English Dictionary, який нараховує 20 томів, кожний рік просто фіксує розвиток мови та поповнює свої сторінки на 4 000 нових слів або нових значень слів, включаючи велику кількість технічних термінів. Відомо, що деякі терміни дуже довго не включали до Oxford English Dictionary. Так, наприклад, “acid rain” (“кислотний дощ”) було вжито вперше ще у 1859 році, але наступні 100 років цей вираз не мав широкого застосування, тому й потрапив до мовного словника у 80-ті роки ХХ століття саме завдяки розвитку науки. Інше слово “cyberspace” (кіберпростір) потрапило до розряду термінів з художньої літератури. Воно

є синонімом до слова “інтернет”. “Cyberspace – term coined by William Gibson in his fantasy novel *Neuromancer* to describe the “word” of computers and society that gathers around them”(Cisco Systems <http://www.ciscopress.com>).

Сьогодні ж підмова інформатики та обчислювальної техніки є найбільш плинним і рухомим шаром словникового складу англійської мови. Лексикон спеціалістів по ЕОМ та програмістів поповнюється щоденно. Більшість словників не встигають фіксувати розвиток англословної термінології.

Обчислювальна техніка – це галузь сучасної економіки, яка найбільш динамічно розвивається. Використання обчислювальної техніки у різних галузях народного господарства призводить до включення в літературу з обчислювальної техніки багатьох термінів з великої кількості суміжних галузей (електроніки, радіотехніки тощо). З іншого боку, наявність незалежно працюючих колективів – розробників архітектури персонального комп’ютера і обчислювальних систем певної фірми обумовило незалежний розвиток різних термінологічних “діалектів”, які відображають одне поняття різними термінами. Велике значення мають також і “соціальні” відмінності. Розповсюдження персональних комп’ютерів, обчислювальних сіток та інших засобів комунікації призвело до того, що одні і ті ж проблеми та питання розглядаються як в академічних видавництвах, так і в науково-популярній літературі, яка розрахована на масового читача. Мова, яка розрахована на масового користувача ЕОМ, носить розмовний характер. В той час як “фірмові” терміни і терміни, які прийняті організаціями (розробниками стандартів) часто мають суто формальні визначення. Саме тому багато закордонних інтернет розробників для комп’ютерних користувачів та професійних програмістів видають багаточисленні словники (додатки до документації) – “глосарії”, які вміщують тлумачення термінів. Поява таких неологізмів відображає функціональний стиль мови, потребує фахової, а, іноді, й енциклопедичної обізнаності. Так, наприклад, словосполучення *alternative technology* перекладається як “альтернативна технологія”, але як термінологічне поняття означає – “охорона навколишнього середовища через зміну методів промислового та сільськогосподарського виробництва”. Слово “*radioecology*” не має труднощів перекладу, але вживається в значенні “вплив радіації на живу природу” [4:9]. Треба підкреслити, що збагачення мови – це не стільки народження нових слів, скільки поява нових значень, нових виразів і нових словосполучень.

На підставі аналізу текстів фахових періодичних видань (PC World, InfoWorld, Mac World, Network World, Publish!, Electronics та ін.) можна виділити характерні особливості збагачення словникового складу підмови інформатики та обчислювальної техніки.

Розглянемо тлумачення деяких термінів та подамо варіанти їх можливого перекладу:

1. Синонімічні вирази:

notebook computer – портативний комп’ютер;

palmtop (handheld, pocket) computer – кишеньковий комп’ютер;

unformatted tape

unjustified tape

idiot tape

неповнокодова стрічка (у поліграфії);

multimedia

HyperCard

(для PC Macintosh)

Hypermedia

комплексне представлення інформації (вивід даних у текстовому, відео-, аудіо-, графічному, мультимедійному та ін. видах)

telecommuter
telecommuting
telepresence

дистанційна присутність (на робочому місці за допомогою персонального комп'ютера)

2. Різні еквіваленти одного англійського терміну або скорочення:

DFC – a) data flow computer – комп'ютер з потоковою архітектурою

b) data flow control – управління потоками даних;

MAP – a) macroassembly program – програма на мові мікроасемблера

b) manufacturing automation protocol – протокол автоматизації виробництва;

viewport – a) вікно перегляду (робочих даних на екрані)

b) вікно (конкретної) проекції (САПР)

с) видовий екран (у системі AutoCAD);

hotkey – a) клавіша (оперативного) викладу функції

b) клавіша, яку натиснули останньою;

wildcard – a) універсальний символ або зразок

b) невизначеність

с) видовий екран (в системі AutoCAD)

3. “Гібридизація” слів. Треба відмітити, що гібриди, або зрізані слова-терміни найбільш продуктивні у словотворчому сенсі. Але вони не завжди легко розшифровуються.

technetronic (technological + electronic) – технотронний, який визначається розвитком техніки, особливо ЕОМ;

selfoc (self + focus) – селфок, самофіксуюча оптична лінза;

typedef (type + definition) declaration – оператор описання типу (на мові СІ);

telematics (telecast + mathematics) – інтегровані засоби обробки та передачі інформації.

4. Словоскладання.

concordance – частотний словник;

“strectext” link – зв’язок-розширення тексту (для гіпертекстових документів);

“egghead” paperback

навчально-педагогічна література (звичайно

quality paperback

великоформатні видання у м'якій обкладинці)

clipboard

буфер (на екрані для монтажу) зображення

pasteboard

(в системах обробки текстів)

Таким чином, спостереження за термінами інформатики та обчислювальної техніки показали, що синонімія, різні еквіваленти одного терміну або скорочення, гібридизація слів, словоскладання є особливим апаратом наукової мови, її важливим інгредієнтом, за допомогою якого доповнюються, уточнюються та більш глибоко розкриваються значення опорних термінів, а також виражається авторська оцінка понять, які вони позначають. А вивчення функції словотворчого процесу допоможе осмисленню складних та похідних слів і розкриє їх глибинний зміст, який виникає в особливих екстралінгвістичних ситуаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова А.Д. Поняття “Стиль”, “Дискурс”, “Текст” у сучасній лінгвістиці //Вісник. Іноз. філ.: Зб. наук. праць, - К., 2002. - №32-33. 2. Чердниченко О.І. Багатомовність і концептуальна картина світу //Вісник. Іноз. філ.: Зб. наук. праць, - К., 2002. - №32-33. 3. Кузьмин Н.П. Лингвистическое обоснование терминологической работы //В

ЯСИНЕЦЬКА Н.А.

Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов

МЕТАФОРИЧНО І МЕТОНІМІЧНО ВМОТИВОВАНІ АНГЛІЙСЬКІ НЕОЛОГІЗМИ-СКЛАДНІ СЛОВА ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Метою статті є аналіз метафоричної та метонімічної вмотивованості англійських неологізмів-складних слів, а також специфіки та способів їх перекладу українською мовою. **Проблематика** полягає у тому, щоб дослідити галузі, параметри та лексико-семантичні особливості представлення англомовних складних слів-неологізмів 1990-х – початку 2000-х років в аутентичному фонді англомовної періодици та запропонувати адекватні варіанти їх відтворення при перекладі українською мовою. **Актуальність** визначається тим, що семантично похідні складні англомовні лексичні новоутворення ще не мають усталених перекладних відповідників, а тому **завданнями** нашого дослідження є аналіз семантичної умотивованості англомовних новоутворень та представлення й обґрунтування способів їх перекладу.

Газетно-інформаційний стиль є одним з активних засобів популяризації нових слів, оскільки у ньому найінтенсивніше відбувається творчий процес перевірки, відбору й закріплення у всенародному вжитку лексичних неологізмів, виникнення яких зумовлене постійною суспільною потребою. Важливими чинниками, які діють у засобах масової інформації та сприяють поширенню новотворів серед широкого загалу та їх засвоєнню у мові, є те, що неологізми становлять лаконічні й одночасно семантично місткі мовні засоби на позначення важливих понять, подій та явищ, а їх тематичні групи у засобах масової інформації охоплюють у першу чергу ті галузі, які знаходяться в центрі уваги громадськості.

Поява неологізмів спричиняється такими словотворчими функціями мови: 1) власне номінативною (мета – утворення необхідного найменування), 2) конструктивною (змінюється синтаксична побудова висловлювання), 3) компресивною (реалізується при утворенні коротких номінацій), 4) експресивною (внаслідок її застосування отримуємо експресивну форму вираження), а також 5) стилістичною (мета мовця – узгодити засіб вираження з певною сферою мовлення, різновидом спілкування). Важливим способом поповнення словникового складу мови та вдосконалення її будови відповідно до вищезазначених функцій є словоскладання – об'єднання двох або більше коренів у фонетичну, орфографічну, морфологічну та семантичну цільнооформленість.

У сучасній англійській мові, словоскладання є одним з найпродуктивніших способів словотворення, адже за його допомогою було побудовано майже 40% всіх лексичних неологізмів англійської мови у 1980-ті – 1990-ті роки [1: 75]. Причому, оскільки неологізація, зокрема, семантичний розвиток лексики, є постійним процесом, системне вивчення семантичних неологізмів завжди є актуальним. Цікавим видається дослідження ролі метафоричного і метонімічного перенесень у ході словоскладання на позначення понять та явищ різних галузей людської життєдіяльності. У цій статті, відповідно, розглянемо неологізми-складні слова, що виникли в англійській мові у 1990-ті – на початку 2000-х років, галузі суспільного життя, в яких такі нові лексичні одиниці з'являються найінтенсивніше, а також можливі способи перекладу метафорично та метонімічно умотивованих англійських неологізмів-складних слів українською мовою.

За лінгвістичними спостереженнями, семантичний спосіб поповнення лексики заснований на тому, що який-небудь семантичний компонент (сема) вже існуючого слова “підходить” за своїми ознаками для найменування нового предмета або явища, і за словами поступово закріплюється або розширене, або ж, наприклад, метафоричне значення [2: 38], як-от, відповідно: *data-snatcher* п. (1990-95) “зłodий, який викрадає інформацію з комп’ютера, комп’ютерний пірат” та *honeynet* п. (1995-2000) “мережа, встановлена для того, щоб привабити комп’ютерних зламників та контролювати їх дії”. У обох зазначених прикладах складні слова-неологізми стосуються однієї тематики – викрадання у галузі комп’ютерно-інформаційних технологій. Проте, у той час як компонент *-snatcher* у слові *data-snatcher* представляє розширення семантики слова внаслідок застосування суспільного поняття крадіжки стосовно комп’ютерної галузі, *honeynet* являє собою образну метафору. Обидві лексичні одиниці можна перекласти як описово, так і за допомогою калькування, внаслідок якого отримуємо такі варіанти слів в українській мові: *інфокрад* і *медомережа*, відповідно.

Одним із видів семантичного словотворення є функціональна переорієнтація лексики, під якою розуміють “створення нової мовної одиниці при зміні її функціональних і тим самим лексичних та граматичних характеристик [3: 100]. Так, наприклад, *click-wrap* п. (2000) “клац-пакунок”, угода, яка з’являється під час встановлення комп’ютерної програми і потребує натиску на кнопку, щоб засвідчити прийняття умов ліцензії”: *“Sometimes a contract is a mouse click away – all of the free e-mail services and commercial ISPs use “click-wrap” contracts, which, similar to their counterparts for shrink-wrapped software, require users to agree to conditions before using a service. The ubiquitous I Accept button lets the service provider deny responsibility if things go wrong”* (Smart Business, September 2000) – “Інколи угода укладається за натиском мишки – всі послуги безкоштовного абонента електронної пошти чи платного підключення до ІСП (Інтернет-сервіс провайдерів) передбачають “клац-пакункові” контракти, які, подібно до їх еквівалентів у фасованих комп’ютерних програмах, потребують згоди користувача на умови для використання послуги. За натиском універсального “Згода”, поставник послуги вже не несе відповідальності у разі несправності”. Як бачимо, складне слово *click-wrap* було створено з двох субстантивованих дієслів на функціональне позначення нового поняття для комп’ютерно-інформаційної галузі. Переклад відтворено калькуванням (*click-* – *клац-*) з елементами семантичного розвитку (*-wrap* – *-пакунок* замість “обгортка, упаковка”). При цьому, складовими компонентами денотативного значення стали його диференціальні ознаки – регулярні смисли, які, в цілому, відповідають мовному змісту лексичної одиниці: “натиснути (на кнопку) – загорнути/ розгорнути (процес укладання угоди як своєрідна упаковка до товару)”. Мовні значення зафіксовано в денотативній співвіднесеності лексичної одиниці, в її інтенціоналі, тоді як інформаційний потенціал та здатність до образної трансформації чи актуалізації смислу конотативно подібного поняття виявляється в імплікаціоналі – в концептуальному потенціалі слова: “клац-пакунок” – натиск на кнопку прийняття умов ліцензії призводить до “розгортання товару” і, відповідно, укладення угоди під час встановлення комп’ютерної програми у повному комплекті.

У класичній філології неодноразово висловлювалася думка про те, що різні тропи (висловлювання в переносному значенні) – це всього лише різновиди метафори, хоча й з давніх часів прийнято вважати метафору одним із найважливіших тропів поряд з метонімією, синекдохою та порівнянням. К.К.Жоль вважає, що подібне ототожнення різних тропів з метафорою має свої підґрунтя не тільки в етимології слова “метафора” (грец. *Metaphora* – перенесення, переміщення, віддалення), але і в тому, що межі між

тропами дуже умовні і швидше виконують пропедевтичні (підготовчі) функції, аніж являють собою наслідок теоретичної конструктивізації феномену полісемії [4: 8]. Але, ми не можемо погодитися з тим, що, відповідно до тверджень науковців, які розуміють поняття “метафора” у дуже широкому значенні, не буде помилкою чи перебільшенням користуватися одним цим добре знайомим терміном “метафора”, говорячи про проблеми полісемії, зокрема проблеми полісемії та поліморфізму мови наукового пізнання, оскільки неправильно ототожнювати смислову аналогію, вислів за образною асоціацією різних понять (наприклад, *arachnerd* п. (1990-95) “комаха”, людина, яка витрачає дуже багато часу чи то на блукання Інтернетом, чи то на оформлення власної Інтернет-сторінки”) з функціонуванням смислової деривації, як, наприклад, у випадку метонімії, коли трансформація назви відбувається на основі не подібності, а суміжності понять (як-от: *yeardisc* п. (1990-95) “дисковий річний альбом однокласників/одногрупників”).

У процесі мовленнєво-мисленнєвої діяльності ми переносимо значення знаків, актуалізуючи в них (чи надаючи їм) або референтні, або категоріальні семи. Якраз актуалізація сем референтного характеру визначає у першу чергу метонімію, а виділення сем категоріального характеру визначає метафору [5: 9]. Так, наприклад, метонімічним є такий англomовний неологізм: *nanny-cam* п. (1992) “нянекамера”, спеціальна маленька прихована відеокамера, призначена для спостереження за нянею”: *“But parents are still understandably worried, and the result is the use of hidden cameras, known as “nanny-cams” (Sunday Tribune, March 10, 2002) – “Але батьки все ще зрозуміло занепокоєні, а тому вдаються до прихованих відеокамер, відомих як “нянекамери”*. Метафоричним є такий неологічний приклад: *grasstops* п. (1992) “верхівки”, керівництво спілки або організації”: *“A better way to influence legislation is what we call the “grassTOPS” approach – mobilizing influential leaders in each community who can reach lawmakers at the federal, state and local levels, with facts tailored to their district’s interests” (Public Relations Quarterly, December 22, 1992) – “Кращим способом впливу на законодавство є так званий метод “верхівок” – активізація діяльності у кожній спільноті впливових лідерів, які здатні донести до уваги законодавців федерального, штатного та місцевого рівнів умови, узгоджені з інтересами власне їхнього регіону”*. Як бачимо, окрім описового перекладу, метонімію вдалося відтворити метонімією, а метафору – метафорою. Калькування при перекладі суспільно-економічного поняття *nanny-cam* – *нянекамера* забезпечило навіть збереження структури складного слова. Проте, стосовно перекладу суспільно-політичної одиниці *grasstops* вважаємо, що калькування було б надлишковим, а тому поступилося лексико-семантичній генералізації. Актуалізація сем референтного характеру – камера спостереження за нянею – визначила метонімію *nanny-cam* – *нянекамера*, а виділення сем категоріального характеру – верхівки влади ототожнено з верхівками трави – зумовило метафоричне відношення *grasstops* – *верхівки*.

Метафора являє собою вторинну номінацію, яка заснована на економності, спільності об’єкта номінації з тим сегментом, назва якого переноситься на об’єкт номінації. Метафора за своєю суттю є прихованим порівнянням і засобом пізнання, який скеровує мислення людини. Метафоризація полягає у перенесенні найменування на основі предметної, ознакової або функціональної схожості двох різних об’єктів чи явищ. Наприклад, *breadcrumbing* п. (1997) “розмітка”, властивість електронної системи відображати маршрут чи місця, відвідані людиною в комп’ютерно-інформаційній мережі”: *“And the navigational footers at the bottom of each page—similar to the “breadcrumbing” found on many Websites – prevents readers from getting lost amid the welter of pages” (Catalog Age, September 2001) – “А маршрутні позначки внизу кожної*

сторінки – подібно до “розміток” на багатьох сайтах Інтернету – допомагають читачам не загубитися серед набору сторінок”. Намічення шляху відкриття хліба було б нехарактерною метафорою для цієї комп’ютерної реалії в українській мові, а тому метافору *breadcrumbing* було відтворено також метафорою *розмітка*, але способом лексико-семантичної заміни, яка відрізняється за денотативним навантаженням, але узгоджується з конотативним значенням англійського неологізма – “розмітка” як відображення маршруту чи місць, відвіданих людиною в Інтернет-мережі”. Приховане порівняння – відображення маршруту, немов розмітка, чи то “хлібовідкриття” – сформувало не лише образ-метафору у свідомості користувачів Інтернету, а й ознаково-функціональне слово на позначення відповідного процесу в загальномовному використанні.

Непоодинокі й випадки виникнення нових значень внаслідок метонімічних перенесень, які ґрунтуються на асоціаціях, на реально існуючих зв’язках між поняттями. Різноманітність метонімічних відношень свідчить про різноманітність зв’язків предметів, об’єктів реальної дійсності. Метонімія спирається на стійкі, реальні зв’язки між поняттями, предметами та явищами. Так, *passface* n. (2000) “пасфото”, фотокартка обличчя, яка використовується замість пароля для системи безпеки”: *“Somewhere within each grid of nine faces, in a different place each time, there will be a face that the user recognizes as one of his or her prememorized “passfaces”. Click on the recognized face, successfully repeat the process for the next four grids, and the user then gets logged in”* (Newsbytes, January 26, 2001) – *“Серед набору з приблизно дев’яти фото, кожного разу в іншому оточенні, з’являється обличчя, знайоме з тих, які запам’яталися як “пасфото”. Натискання на розпізнане фото та успішне повторення аналогічного процесу з наступними чотирма наборами зумовлює підключення”*. У зазначеному прикладі першу частину складного слова було перекладено транскриптивно за аналогією до *passport* – *паспорт*. При цьому, за другим компонентом складного слова, як англійський неологізм, так і його український переклад є метонімічними й зворотньоокремитизуючими. У той час як англійський компонент *face* (обличчя) уточнює, що у системі використовується фото лише обличчя, українське *фото* уточнює, що обличчя сприймається саме з фото. Значення “обличчя з фото” та “фото обличчя” є метонімічними, оскільки вони відтворюють реально існуючі зв’язки між поняттями інформаційної технології.

Часто, лексичне значення загальноживаного слова через відображене в ньому “побутове” поняття, отримане в результаті практичного пізнання світу, або зникає з новим термінологічним значенням без особливих семантичних зсувів, або спеціалізується в результаті різних видів переносу основного значення [6: 149-150]. У зв’язку з цим М.Н.Володіна розрізняє слова конкретної мови, які при термінологізації підлягають семантичному переосмисленню, і слова, які входять в термінологію в своєму основному значенні. Інколи термінологізація передбачає спеціалізацію значення загальноживаного слова. Спеціальні поняття будуються на асоціативно-метафоричних зв’язках, які фіксує “внутрішня форма” термінів. При цьому, як зазначає М.Н.Володіна, асоціативні зв’язки часто мають специфічне національно-мовне вираження [7: 92]. Головною причиною подібних явищ стає різниця метафорики при найменуванні тотожних понять в різних мовах, створюються мотивовані терміни, внутрішня форма яких усвідомлюється носіями мови. Терміни, які позначають один і той самий предмет чи те ж явище, але утворені з використанням різних ознак номінації, по-своєму доповнюють один одного, семантично інформуючи, які сторони об’єктивної дійсності в них фіксуються. Так, наприклад, *kiddydrome* n. (1997) “дитячий світ”, велика крамниця продажу дитячих товарів”: *“Politics, royalty, fashion, celebs – all have played a part,*

Oxford Dictionaries researchers report, in coining words now in everyday use. Here we look at some of the most popular: [...] *kiddydrome*: a large department store selling kids' goods" (The Mirror, December 23, 1997) – "За свідченнями дослідників Оксфордських словників, політика, правління, мода, зірки – всі сприяли словотворенню для сьогодення. Розглянемо деякі з найпопулярніших: [...] *дитячий світ*: великий універмаг продажу дитячих товарів". Виправданим мовною традицією позначенням такого поняття, як "велика крамниця продажу дитячих товарів" зі зниженням експресивності, але зі збереженням усталеного еквівалента реалії є переклад-калькування *kiddydrome* – *дитячий світ*. За різної метафорики найменувань тотожних понять в англійській та українській мовах, конотацію при перекладі, все ж, збережено, а загальноновживаний компонент *-drome* (майдан) – *світ* (компонент не складного слова, а словосполучення в українській мові) набув терміноутворювального значення в галузі торгівлі.

У мовленні у вигляді актуального змісту, який потенціально складається як з регулярних, так і нерегулярних смислів [8: 137], реалізується лексичне значення, яке не можна безпосередньо ототожнювати з поняттями, оскільки "на семантичне ядро лексичного значення нашаровуються різного роду експресивно-стилістичні відтінки" [9: 7]. Воно є саме конотацією – семантичною сутністю, – яка узуально або okazіонально входить до складу семантики мовних одиниць і виражає емотивно-оцінне та стилістично позначене ставлення суб'єкта мовлення до дійсності у висловлюванні, яке отримує на основі цієї інформації експресивний ефект [10: 5]. Так, наприклад, метафорично-метонімічне поняття *wife-beater* n. (1997) "жінкобійник", майка, спідня чоловіча сорочка без рукавів": "The term "*wife-beaters*", they say, is a mockery of the men in the news or on TV shows such as "Cops," the lowlifes who get home from work, get drunk and then beat up their wives or girlfriends" (Chicago Tribune, June 13, 2001)—"Кажуть, термін "*жінкобійник*" – пародія на чоловіків з новин та телепрограм, таких як "Копи" ("Менти"), на непутящих, які приходять додому, напиваються та б'ють своїх жінок". Метафора полягає в перенесенні означення *wife-beater* – *жінкобійник* на всіх, хто носять майку такого фасону і підлягають арешту за розбій вдома, а метонімічність виявляється у предметно-відносному ототожненні назви майки з тим, хто її носить і є немов би уособленням традиційного жінкобійника. Все ж, негативне емотивно-оцінне та стилістично позначене ставлення суб'єкта мовлення до цих як промислового (майка), так і суспільного (жінкобійник) виробів свідчить про те, що не лексичне значення, а стереотипне й метафорично-метонімічне відношення позначають і крій майки, і людину, вдягнену в неї, і саму реалію стилю одягу за специфічної поведінки у суспільно-побутовій галузі життя.

Експресивність є доцільною за наявності її умотивованості. Виявлення взаємозв'язку, взаємопроникнення відображуючих та лінгвосеміотичних компонентів, на думку О.С.Снітко, являє собою ключовий момент в дослідженні феномену мотивованості номінативних одиниць, а сам взаємозв'язок можна вважати найважливішим глибинним аспектом мотивованості [11: 7]. Розглянемо наскільки експресивно умотивованим є, наприклад, метонімічно-метафоричне поняття *panda-hugger* n. (2000) "пандообіймач", аналітик або вчений, який вважає, що Китай не являє собою жодної військової загрози, зокрема по відношенню до Сполучених Штатів". Вважається, що це значення є, як правило, негативним та виникло приблизно на початку 2000-го року за аналогією до *tree-hugger* "деревообіймач", людина, яка дуже переймається охороною дерев, зокрема, та природи, в цілому". Лексичне позначення умотивоване тим, що людина обняла б дерево, аби його тільки не зрубали. Так, у 1973 селяни одного штату Індії на протест проти руйнації Гімалайських лісів обіймали дерева, щоб зберегти їх від вирубування. Відповідно, поняття *tree-hugger* увійшло в

англійську мову приблизно в 1977 році [12]. По-перше, створення неологічного терміна за аналогією свідчить як про лексичну, так і про когнітивно метафоричну умотивованість. По-друге, панда, як представник світу тварин центрального Китаю, являє собою метонімічно-символічне уособлення у компонентному складі складного слова на позначення прихильності до політики Китаю. По-третє, поняття обіймів є, звичайно ж, образно умотивованим, метафоричним. Нарешті, лексично-метонімічно-метафорична умотивованість свідчить про експресивну умотивованість, яка, у нашому прикладі, полягає в оцінно-образному відображенні існуючої реальності – довіри до політики Китаю. Наявність значного обсягу відображуючих та лінгвосеміотичних компонентів цього суспільно-політичного поняття потребує, на нашу думку, збереження специфічності терміна у його перекладі за допомогою калькування (*panda-hugger* – *пандообіймач*), що зберігає як умотивованість, так і, відповідно, експресивність.

Поряд із придбанням нового значення розповсюдженими, хоча й менш помітними, явищами є придбання нових відтінків цього значення, нової конотації, розширення сфери функціонування певного слова, його комбінаторних здібностей тощо. Такі явища є також, безумовно, неологічними. Наприклад, складні слова синтаксичного типу ілюструють взаємодію та взаємозалежність словотвору і синтаксису. Морфологічно-синтаксичні зміни супроводжуються і змінами семантичними, переосмисленням вихідного словосполучення: зокрема, іменник, *cradle-to-cradle* n. (2000) “від колиски до колиски”, “циклічність життя”, цикл існування виробу, що передбачає не лише його розробку, виготовлення та використання, але й, потім, переробку на інший виріб”: “*Products no longer go from “cradle-to-grave”, but are cycled back into the economy – “cradle-to-cradle”* (Alternatives Journal, January 1, 2000) – “Виробам вже надається не “*шлях життя*”, а повернення в економіку та побут – “*циклічність життя*”. Семантика визначається метафоричною осмисленістю сучасного способу побутування товарів, які проходять переробку на іншу продукцію після їх використання у наявному вигляді. Переклад може варіюватися від калькування (*від колиски до колиски*) до лексико-семантичної генералізації (*циклічність життя*). Причому, поняття *cradle* – *колиска* яке набуло нової, метафоричної, конотації, стосується початку існування продукції виробництва та переробки, а отже, і почало функціонувати в суспільно-економічній галузі. За структурою це слово являє собою два підрядноз’єднані компоненти складного слова синтаксичного типу в англійській мові та сталого словосполучення в мові українській.

Мотивованість лексичних одиниць є змістовною властивістю внутрішньої форми, яка визначається психолінгвістичними та соціолінгвістичними параметрами їх функціонування. У такому розумінні внутрішня форма лексичної одиниці, як вважає, зокрема, Кияк Т.Р., являє собою розумовий інтеріоризований образ, що потенційно абстрагує та відображує у вигляді аперцепційного уявлення один або декілька суттєвих ознак денотата, який викликається та фіксується в пам’яті носія мови обумовленою морфемною структурою слова або виразу [8: 29], певною денотативно-концептуальною інформацією. Наприклад, складне слово синтаксичного типу *get-rich-click* a. (1999) “е-збагачувальний” (використовується стосовно явища, коли люди хочуть швидко збагатитися, вклавши гроші чи зусилля у ведення справ в Інтернеті): “*Online brokers added more than 1.8 million new accounts in the fourth quarter, after a slowdown in the third quarter that caused some to think the get-rich-click trend was easing*” (Star Tribune (Minneapolis, MN), February 8, 2000) – “Електронний бізнес поповнився 1.8 мільйонами нових рахунків у четвертому кварталі, після його сповільнення у третьому кварталі, яке вже дехто почав вважати послабленням *е-збагачувального руху*”. Внутрішня форма зазначеної лексичної одиниці містить у собі компоненти як метонімії, так і метафори, з

перевагою метонімії. Метонімія полягає у тому, що складне слово (прикметник в англійській мові), яке походить від дієслівного словосполучення *get rich quick* та створене за аналогією до *get-rich-quick* а. – *швидкозбагачувальний*, містить в собі відношення процесу-результату: швидка заможність досягається завдяки натисканню-клацанню на кнопки як комп'ютерної клавіатури, так і програмних операцій. Когнітивна метафора виявляється у фонетичній та лексико-семантичній аналогії: *get-rich-quick*—*get-rich-click*. Як метонімічна, так і метафорична умотивованість сприяють саме тому, що денотативні ознаки, обумовлені морфемно-семантичною структурою слова-виразу, фіксують у пам'яті носія мови новостворену лексичну одиницю як фонологічно та змістовно умотивовану форму вираження суспільно-економічного поняття швидкого отримання значного матеріального прибутку. Переклад тяжіє до представлення такої лексичної одиниці шляхом модуляції, за якої метонімічне відношення роботи в комп'ютерній мережі відтворено префіксом *e-* “електронний”, та семантичного розвитку – натискання на електронні кнопки заради збагачення призводить до збагачення.

Оскільки інформація, з одного боку, невід'ємно пов'язана з відображенням (тобто, з деякими пізнавальними образами), а з іншої, передбачає певне кодове (відповідно – і мовне) уявлення, постільки цілком зрозумілою стає необхідність пошуку закономірно існуючих кореляцій між образом як формою відображення того чи іншого явища і знаком, який позначає це явище [11: 7]. У цьому відношенні, розглянемо такий приклад: *burn-and-return* а. (2001) “копі-повертаючий”, про людину, яка копіює запис купленого аудіо-диска та повертає цей диск до крамниці для отримання назад оплати” (походить від *burn and return* v. (*burn* а CD (1993) “купити аудіо-диск, скопіювати його запис і повернути куплений диск до магазину для отримання назад оплати”): “*He’s a “burn-and-return” artist, which means that he goes every once in a while to his local HMV shop in Toronto to buy 10 or 15 CDs. He brings them home, copies them and then takes them back to the store to take advantage of its “hassle-free” returns policy*” (The Globe and Mail, June 2, 2001) – “Він “копі-повертаючий” митець, тобто кожного разу він іде до місцевої муз-крамниці в Торонто купити 10-15 дисків, приносить їх додому, копіює, а потім повертає до крамниці, щоб скористатися “зручною” політикою повернення оплати”. Зазначена лексична одиниця є метонімічно умотивованою, оскільки вона позначає вже не поетапний процес “роботи” з музичним диском, а людину, яка цей процес здійснює. Така форма відображення суспільної реальії відтворюється при перекладі безсполучниковим калькуванням. Причому, знакове вираження в обох мовах відтворює послідовність та специфіку дій по відношенню до купованого й поверненого музичного диска. Отже, існує певна взаємозалежність між понятійною та знаковою формами відтворення певної реальії.

Слово може розглядатися як одиниця із самостійним позакомунікативним значенням, яке актуалізується в мовленні, або як самостійна одиниця, значення якої виокремлюється безпосередньо в мовленні із тотального значення висловлювання – із семантики контексту. Так, позакомунікативним значенням складного слова-іменника *meatloaf* є “м’ясна запіканка”. Проте, контекст Інтернету актуалізує це значення метафорично: *meatloaf* п. (1995-1999) “форшмак”, записки, жарти, списки та інші неконтрольовані некомерційні електронні повідомлення, розповсюджені особою великій кількості адресатів”. Метафоричний переклад за допомогою модуляції (*meatloaf* – *форшмак*, а не “м’ясна запіканка”) вважаємо семантично доречнішим, оскільки він відтворює як негативну нав’язливість, так і “низкопробність” інформаційної мішанини. Переносне значення слова стає зрозумілим і набуває пояснення тоді, коли це слово розглядається в тому мовленнєвому оточенні, в якому воно отримало метафоричне значення. Отже, “*In the online world, meatloaf refers to unsolicited mass e-mail sent out by*

an individual. These people post their personal rants and raves to an extensive mailing list compiled by collecting personal addresses from discussion groups, chat parties and so forth. These are then fired off at any time of the day or night, regardless of whether the receiver cares for what's inside. Linguistically, it is related to "spam" – the term used for unsolicited e-mails used for marketing and advertising, except that meatloaf is "home made" (The Herald, January 24, 2001) – "В комп'ютерному світі слово "форшмак" стосується неконтрольованої масової електронної пошти, що розсилається якою-небудь особою. Так люди розсилають власні примхи та байки за великим списком особистих адрес, назбраних з груп та осіб, які спілкуються в Інтернеті, та в будь-який час дня чи ночі, незалежно від того, чи потрібен адресатові такий зміст. У мовному плані, це подібне до "шинки" – слова, що вживається на позначення неконтрольованої електронної пошти ринково-рекламного змісту, – тільки що форшмак є продуктом "домашнього приготування". До речі, лексична одиниця *spam* (*шинка*) (як іменник, так і дієслово в англійській мові), яка виникла на основі телескопного словотворення *sp(iced) + (h)am*, є також неологізмом 1990-1995-х років стосовно вивішування чи розсилання нав'язливих комерційних повідомлень в електронній мережі. Як бачимо, часом позакомунікативне значення потребує контекстної актуалізації для правильного розуміння його функціонально-семантичного навантаження.

Умовою ефективності засобів масової інформації є оптимальне кодування семантики, що здійснюється з установкою на "середнього реципієнта", смислове поле якого змінюється у відповідності до змін у полі значень, які є складовими знань про навколишню дійсність. Встановлення співвідношення концептуальних структур та номіналем-еквівалентів у різних мовах сприяє поглибленню знань про етнічну свідомість, загальну та національну картини світу. Зіставлення результатів метафоричної та метонімічної номінації при перекладі дозволяє усвідомити специфіку установки кожної з мов щодо позначення, виявити закономірності трансформаційних номінативних процесів та їхні ресурси, а також програмувати номінативну перспективу тієї чи іншої мови.

Відповідно, дослідження метафорично й метонімічно умотивованих англійських неологізмів-складних слів та їх перекладу українською мовою визначило такі висновки: 1) відтворення неологічного зв'язку між метафоричною асоціацією чи метонімічним розширенням значення та лексичним еквівалентом умотивоване специфікою, полем значень, смисловою реалізацією слова, а також поняттями мовної та міжмовної аналогії, 2) метафоричність, метонімічність, або їх взаємодія у складному слові можуть стосуватися як лексичної одиниці в цілому, так і її окремих компонентів, 3) тематичний та мовний контексти допомагають уникати помилкових зв'язків значення, хибних асоціацій чи недоречних визначень як у мові неологічного творення, так і у мові перекладу, 4) транслітерація та транскрибування сприяють інтернаціоналізації термінів, у той час як калькування та лексико-семантичні модуляції забезпечують відтворення аналогічних понять та ресурсів мови перекладу.

Компоненти неологічної концептуальності активно виявляють себе в лексичному значенні, є реальними для мовної свідомості носіїв мови елементами мовної компетенції, актуалізуються в мовленні, опосередковують семантичні варіювання змісту слова в синхронії та семантичний розвиток в діяхронії, а також в значній мірі обумовлюють сполучуваність та асоціативні зв'язки лексичної одиниці. Когнітивні, семантичні та когнітивно-семантичні функціональні характеристики метафори та метонімії виявляються психологічно та соціально значущими за умови доцільної мовної реалізації асоціативних концепцій у прагматично ефективному мовленні. Перспективним вважаємо дослідження прагматики та риторики утворення неологізмів в

англійській мові, а також способів та ступенів засвоєння англомовної неолоксії українською мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зацний Ю.А. Развитие словарного состава современной английской лексики. – Запоріжжя: Вид-во Запорізького державного ун-ту, 1998. – 430с. 2. Ферм Л. Особенности развития русской лексики в новейший период (на м-ле газет). – Uppsala, 1994. – 238с. 3. Левицкий А.Э. Функциональные изменения в системе номинативных единиц современного английского языка.: Дисс. ... д-ра филол. наук. – К., 1999. – 336л. 4. Жоль К.К. Мысль. Слово. Метафора: Проблемы семантики в философском освещении. К.: Наук. думка, 1984. – 304с. 5. Лабащук М. Метафора и метонимия в художественном и научном мышлении// *Studia Methodologica*. – Тернопіль, 1998. – Вип. 4. – С.6-10. 6. Левковская К.А. Теория слова. – М, 1962. – С. 149-150. 7. Володина М.Н. Информационная природа термина// *Филологические науки*. – 1996. – №1. – С. 90-94. 8. Кияк Т.Р. Мотивированность лексических единиц (количественные и качественные характеристики). – Львов: Вища школа, 1988. – 161с. 9. Кочерган М.П. Слово і контекст: Лексична сполучуваність і значення слова. – Львів: Вища шк., 1980. – 183с. 10. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц/ Отв. ред. А.А.Уфимцева. – М.: Наука, 1986. – 144с. 11. Снитко Е.С. Внутренняя форма номинативных единиц. – Львов: Свит, 1990. – 188с. 12. McFedries P. & Logophilia Limited. The Word Spy. <http://www.wordspy.com/>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Smart Business, September 2000.
Public Relations Quarterly, December 22, 1992.
Catalog Age, September 2001.
Newsbytes, January 26, 2001.
The Mirror, December 23, 1997.
Chicago Tribune, June 13, 2001.
Alternatives Journal, January 1, 2000.
Star Tribune (Minneapolis, MN), February 8, 2000.
The Globe and Mail, June 2, 2001.
The Herald, January 24, 2001.

З М І С Т

Андрійченко Ю.В. Особливості вираження емотивності в художніх творах на матеріалі творів Габрієля Гарсія Маркеса	
Андрусь Л.А. Прагматико-риторичний аспект інтерогативних висловлень сучасної французької мови.....	
Аскерова І.А. Образ страху в науковій та наївній картині світу (на матеріалі польської мови).....	
Бабелюк О.А. Типологія техніки художньої оповіді з позицій когнітивного підходу.....	
Бабченко Н.В. Функції фіналі –s у терміносистемах (на прикладі політичної та економічної термінології).....	
Багацька О.В. Концепт рівновага: лексичні засоби активації (на матеріалі сучасних американських оповідань).....	
Білас А.А. Французьке аргю у перекладознавчому аспекті.....	
Борисов О.О. Емоційний концепт страх як репрезентант емоційної концептосфери англомовного соціуму: аксіологічно-семантичні особливості.....	
Булаховська Ю. Л. Як розуміти термін „романсна” поезія (на матеріалі російського й українського поетичного слова).....	
Васильєва О.Г. Денотативний та конотативний макрокомпоненти значення антропосемічних субстантивних композитів-бахувріхі (на матеріалі сучасної англійської мови).....	
Vasko Roman Development of the consonantal system from proto-scandinavian to old west scandinavian and old east Scandinavian.....	
Vilenska G.O. Il lessico nei testi amministrativi.....	
Вовченко О.О. Комунікативно-прагматичний аспект складних іменників з скомпресованим компонентом.....	
Гетьман З.О. Сполучуваність прикметників на позначення хроматичних кольорів в іспанській мові.....	
Гладка В.А. Проблеми дослідження займенників як самостійної частини мови у романській лінгвістиці.....	
Гніздечко О.М. Дискурсивні стратегії й тактики мовної особистості автора наукового дискурсу (на матеріалі англомовних статей європейських та американських лінгвістів).....	
Годес О.В. Роль художественного образу в моделюванні концептуальної картини мира (когнітивно – контрастивний аспект).....	
Данилко О.М. Засоби вираження модальних значень у науковому дискурсі (на матеріалі французької мови).....	
Дяченко Н.Л. Категорія зв'язності та засоби її вираження у тексті дитячої лічилки (на матеріалі текстів французьких лічилок).....	
Кальченко Г.А. Екологія – територія образів?.....	
Качура А. В. Озвучений художній текст як форма комунікації.....	
Ковальова І.Ф. Деструктивна критика в сучасному англомовному судовому романі.....	

Козяревич Л.В. Прагматична сутність емпатизації англомовного діалогічного дискурсу.....	
Korbozerova N.M. Concepto del texto en la lingüística actual.....	
Korbozerova N.M. Formas discursivas e intención comunicativa.....	
Костик О.І. Співвідношення морфологічної парадигматики і її актуалізація в мові.....	
Кошарний К.О. Способи творення іспанських військових термінів та їх переклад українською мовою.....	
Кравченко В.Л. Роль опозиції “свій” – “чужий” у концептуальній структурі євроінтеграційного дискурсу.....	
Круківська О.В., Круковський В.І. Комунікативно-прагматичний аспект пасивних конструкцій у французькому офіційно-діловому мовленні..	
Лукашенко Н.Г. Концептуальна метафора у іспаномовному інтернет-дискурсі.....	
Мариненко П.І. Суфіксальний спосіб утворення прикметникових та дієслівних неологізмів в сучасній іспанській мові.....	
Настенко С.В. Сміслові розкриття концептів в іспанських поетичних текстах “золотого віку”.....	
Нікітюк І.В. Мовні засоби як компонент структури індивідуально-авторської картини світу Тоні Моррісон.....	
Орличенко О.В. Актуальність діахронічних досліджень романських мов.....	
Орлова І.С. Переклад міжнародних договорів у світлі когнітивної лінгвістики	
Пасюківська М.В. Мовний образ бика, вола й тура у польській та українській фразеології.....	
Пилипенко Р.Є. Методологічні основи когнітивного моделювання фреймів у німецькому інституційному економічному тексті.....	
Серебрянська Т.М. Семантична структура інфінітивного речення.....	
Смуцинська І.В. Жанрово-стильові й індивідуально-стилістичні особливості авторської модальності.....	
Стишов О.А. Особливості адаптації нових іноземних слів у сучасних мас-медіа.....	
Терехова С.І. Концепт “система координат” (на матеріалі української, російської та англійської мов).....	
Теряєв Д.О. Звукова динаміка ритму: фонетичне дослідження першотвору та перекладів.....	
Толстова О.Л. Когнітивний аспект аналізу фразеологізмів з компонентом „оjo” (на матеріалі іспанської мови).....	
Тріфонова О.Е. Причини застосування експлікації в англо-українському напрямку перекладу.....	
Трубенко І. А. Метонімія з погляду сучасної лінгвістичної парадигми..	
Харченко О.В. Особенности региональной шутки в нью-йорке.	
Худолій А.О. Функціональні зміни суспільно-політичної термінології у мові американських публіцистичних текстів	

Чорна Н.В. Стилiстичнi особливостi категорiї часу у сучасних латиноамериканських новеллах.....	
Швайка О.М. Методичнi проблеми при застосуваннi навчальних iгор у викладаннi нiмецької мови дорослим.....	
Шевелюк В.А. Унiверсальнi та етнокультурнi символiчнi архетиповi моделi прислiв 'iв iз соматизмами в iспанській та українській мовах.....	
Шевченко І.О. Прояви "цензури" при перекладі казок: табу на вiдтворення агресiї та еротичних алюзiй	
Шевченко Л.О. Метаболи як форми реалiзацiї поетичної функцiї та засоби формування етосу (на матерiалі iспанської мови).....	
Якименко М. До проблеми визначення ключових слiв картини свiту японської мови (на матерiалі лексикографiчних та навчальних видань).....	
Яновая О.А. Межличностные отношения и их отражение в речевом взаимодействии.....	
Яременко Ю.А. Особливостi розвитку та збагачення словникового складу пiдмови iнформатики та обчислювальної технiки.....	
Ясинецька Н.А. Метафорично i метонiмiчно вмотивованi англійські неологiзми-складнi слова та їх переклад українською мовою.....	
Змiст	